

Az Észak-Keleti Átjáró Egyesület kiadványa
www.atjarokhe.hu

A Célváros

Egyszer volt, hol nem volt... Acélváros?

Hétköznapiak Miskolc rendszerváltozás előtti évtizedeiben

Szerkesztés, szöveg: Darázs Richárd
A kiadvány az „Egyszer volt, hol nem volt: Acélváros”
projekt tanulmányainak felhasználásával készült:

Fáy Ádám (II. 1.), Hajdú Ildikó (I. 1.),
Karlaki Orsolya VI. 1-2.),
Szűts István Gergely (IV. 1., V. 1.).

Nyelvi lektor: Csók Edit
Korrekter: Balogh Attila

A képekért köszönet a felajánló családoknak,
továbbá: a Központi Kohászati Múzeum,
a B.-A.-Z. Megyei Levéltár,
a Herman Ottó Múzeum,
a Miskolc Városi Közlekedési Zrt.,
a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár és a
Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari
Múzeum archívumának.

Az egyesület ezúton mond köszönetet
az interjúkért a segítőkész miskolciaknak
és az önkéntes kutatóknak.

Külön köszönet:
Parkas Gyula, Fojtán László,
Németh Éva, Pastrovics Aladár,
Miskolci Est,
Norvég Civil Támogatási Alap.

Támogató:
Tiszta Formák Alapítvány,
Miskolc Önkormányzata.

Kézirat
2011

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000948784

X 147899

Tartalomjegyzék

Előszó 5

Bevezetés 7

Korszakok: történetek és történetírók 12

I. 1. A változó város 15

I. 2. Az eltűnt belváros nyomában 25

I. 3. Babakocsiváros 43

I. 4. A jövő városa – Szinvavölgyi úrbázis 49

II. 1. Nyolc óra munka 57

II. 2. Bányászok, nehéz- és könnyűipari munkások, vendéglátósok... 69

II. 3. Éljen május elseje! 79

III. 1. „Nagy derbik voltak!” Sportélet az ország második városában 85

III. 2. Sportbarátság (Cs. Emil – esettanulmány) 101

III. 3. „NBI/B-ben játszott a Miskolci Vörös Meteor” (K. Gyula – esettanulmány)..... 109

III. 4. „Az 150 kiló” (J. János – esettanulmány) 113

IV. 1. „Szórakozzon kulturáltan” A szabadidő szervezett formái a Rákosi- és a kora-Kádár korszakban 117

IV. 2. Egy kirándulás képei 129

V. 1. „Jaj, úgy élvezem én a strandot!” Szórakozás, a szabadidő kötetlen eltöltése a Rákosi- és a Kádár-kori Miskolcon 135

V. 2. Liebe Gäste! A Miskolci Vendéglátóipari Vállalat üzemegységei 147

V. 3. „Saját számunk nem volt, mi rendes szórakoztató zenészek voltunk” (Hajdu Péter és a Gems – esettanulmány) 161

VI. 1. Népmobil anno Történetek a szocializmus időszakának személygépkocsi-használatáról 169

VI. 2. Trabi, Varnyú, Kispolszki, Zsiga... 185

Előszó

A könyv megszületését Miskolc önkormányzatának 2009-es kulturális ösztöndíja tette lehetővé, ám az anyaggyűjtés előzményei jóval korábbra nyúlnak vissza. Jelen kiadvány anyaga az Észak-Keleti Átjáró Egyesület „Egyszer volt hol nem volt Acélváros”¹ elnevezésű projektjén alapszik, amely 2008 szeptemberében indult el. Kiadványunk nyersanyagának java részét a 2008. november és 2009. szeptember között zajló kutatás során gyűjtöttük össze (interjúzás, levéltári kutatás). A gyűjtőmunkát egy lakossági gyűjtés is segítette. A kiadvány Karlaki Orsolya egyik korábbi kutatásának anyagával (fotók, interjúk) is gazdagodott.² A fejezetek megírását és a képek kiválogatását a kutatásokat végző kulturális antropológusok vállalták magukra: Darázs Richárd, Fáy Ádám, Hajdú Ildikó, Karlaki Orsolya és Szűts István Gergely.

Az „Egyszer volt hol nem volt Acélváros” kutatásban egyesületünk és partnereink tagjai, önkéntesei, valamint külsősök vettek részt. A mintegy 50 résztvevős programban középiskolások (többek között: Földes Ferenc Gimnázium, Hámmori Waldorf Iskola, Baross Gábor Szakközépiskola), egyetemi hallgatók (Miskolci Egyetem – KVAI), valamint tanárok és (kulturális antropológus) kutatók vettek részt.

A kutatás során a társadalomtudományok területén egy viszonylag új, feltörekvő irányzat szemléletmódját alkalmaztuk az oral history (elbeszélt történelem) módszerével, vagyis arra voltunk kíváncsiak, hogyan fest a *történelem alulnézetből*: milyennek látták az itt élők mindennapjaikat,

¹ Az egyesület partnerei: Herman Ottó Tudományos Egyesület, Miskolci Galéria Városi Művészeti Múzeum. A projekt fő támogatója: Norvég Civil Támogatási Alap. További támogatók: Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata, Művészeti és Közművelődési Alapítvány, Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány, Tiszta Formák Alapítvány, Központi Kohászati Múzeum.

² A kutatás 2004. és 2006. között zajlott.

hogyan emlékeznek a miskolciak az ’50-es, ’60-es vagy a ’70-es évek világára. A múltnak ez a szelete rendszerint nem fér bele a közoktatási tantervbe, hiszen a történelemkönyvekben főként politikai- és hadtörténeti jellegű információk találhatók a vizsgált korszakról is. Az „Egyszer volt hol nem volt Acélváros” projekt kutatásában tehát leginkább a hétköznapiak, a mindennapok „egyszerű” világára voltunk kíváncsiak, arra, hogyan éltek napjaikat a város különféle társadalmi csoportjai, hogyan töltötték el idejüket: hogyan dolgoztak, szórakoztak, sportoltak, a történelem társadalmakat átformáló ereje miként változtatta meg életüket, és hogyan próbáltak meg alkalmazkodni.

A történeti vizsgálódás általunk választott módszerének megvannak a maga jellegzetességei: fontos fegyvertény, hogy a korszakot megélt „szemtanúkkal” volt szerencsénk találkozni, akik saját élményeikről, tapasztalataikról meséltek, és önmaguk vagy családtagjaik, ismerőseik által készített fotókat, általuk használt tárgyakat mutattak a kutatóknak.

Eredeti célunk szerint a városról kialakított negatív képet, mítoszokat próbáltuk árnyalni vagy akár cáfolni, úgy, hogy történeti források mellett elsősorban a hétköznapi embereket szólaltattuk meg. A munka során rögzített interjúanyag (legépelve több mint 1,8 millió karakter) lehetőséget adott arra, hogy az itt élők szemszögéből is megnézzük, milyen is lehetett a város ezekben az évtizedekben. A köztudatban – országszerte – máig élő, meglehetősen egyszerű és általánosító tudás helyett színes és differenciált képeket kaptunk a valamikori Miskolcra. Ezekből e könyv lapjain igyekeztünk a legjellegzetesebbeket közölni. A politikatörténetet tudatosan kerülve, illetve azt csak háttérként használva, elsősorban az itt élők mentalitására, és a mindennapjaikat, a munkát és a szabadidőt meghatározó jelenségekre koncentráltunk. A kutatás során közel hatvan interjút készítettünk, tehát majd hatvan különböző élettörténettel találkoztunk. Így sikerült többek között a korabeli Miskolc történetével kapcsolatban

olyan, máig alig ismert jellegzetességekre bukkanunk, mint a szabadidő és a szórakozás kérdése. A szövegek mellé fontosnak tartottuk, hogy az összegyűlt képanyagból egy minél izgalmasabb válogatást készítsünk. Így az olvasó számára lehetőség nyílik arra, hogy olyan dolgokat is észrevegyen, amelyek a sorokból esetleg nem olvashatóak ki.

A bevezetés és az ajánló között hat fejezetben vettük sorra a nagyvárossá terebélyesedő Miskolc és az itt élők életmódjának néhány fontos aspektusát. Közben több helyen esettanulmányokkal, képes blokkokkal próbáltuk elmélyíteni és életközelivé tenni témáinkat. Képes kiadványunkat ajánljuk minden miskolcinak, fiatalnak és idősebbeknek egyaránt, és minden miskolci kötődésű vagy Miskolc iránt érdeklődő lakosnak, bárhol is éljen a nagyvilágban.

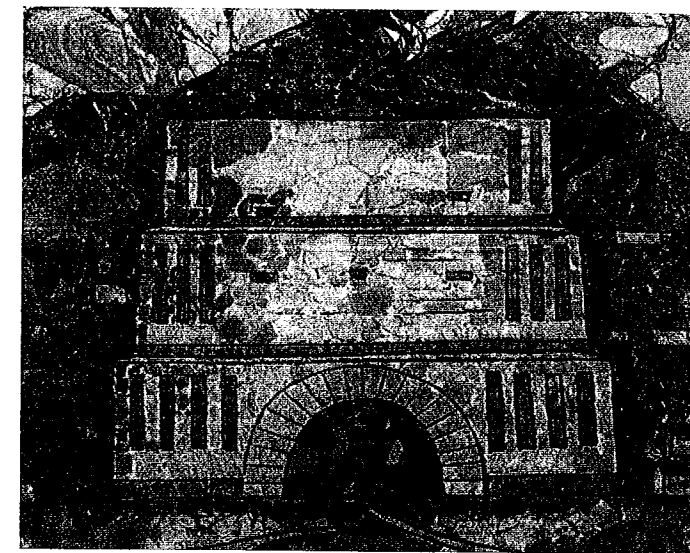
Bevezetés

Az „Egyszer volt hol nem volt Acélváros” projekt és jelen kiadvány fő célja a város sztereotipikus, leegyszerűsítő és degradáló képének felülírása, a stigma és a stigmatizálás jelenségének felülbírálása, egy korszerű, a múlttal számot vető, azt el nem hallgató szemlélet megerősítése.

Az a jelenség, ahogy a város neve behelyettesíthetővé vált a mára korántsem pozitív csengésű *acélváros* kifejezéssel, hosszú múltra tekint vissza. Éppen ezért érdemes megvizsgálni e kifejezés jelentésváltozásának „karrierjét” is. Eredetileg és elsősorban Ózdra használták, Ózd volt *Az Acélváros*. Bár Miskolc ipara hosszú múltra tekint vissza, a sokarcú és változatos korszakokat maga mögött tudó város történetének csupán egy fejezete szól a nehézipar erőltetett előtérbe helyezéséről.

A hagyományos miskolci kézművesipar mellett a XVIII. század során kezdődött a történet: a diósgyőri koronauradalom által alapított üveghutákkal (Óhuta: a mai Bükkszentkereszt, Újhuta, Répáshuta), Fazola Henrik ómassai őskohójával, és a Hámori tóval, valamint fia, Frigyes újmassai kohójával. A szénbányászat az 1830-as évektől indult meg ipari méretekben, a perecesi bányakolóniát pedig az 1870-es években kezdték el kiépíteni. Egy évvel később a vasgyártás már a mai vasgyár területén zajlott a MÁVAG (Magyar Királyi Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak) egyik üzemeként. Vagyis a gyár a Magyar Királyi Államvasutak gyára volt, alapítását a vasúthálózat fejlődése tette szükségessé (fő feladata a mozdonyok és a sínpályák gyártása volt). Az 1872-es alapítású diósgyőri papírmalomból nőtte ki magát a Diósgyőri Papírgyár. A drótskyár 1912-ben alakult Dieschel A. Magyar Acél-, Drót-, Drótkötél és Drótárugyár Rt. néven, egy német cég leányvállalataként.

A II. világháború után létrejövő, úgynevezett Nagy-Miskolc több, egészen különböző településből született meg:

Miskolc, Diósgyőr és Diósgyőr-Vasgyár, Újdiósgyőr, Pereces, Hámor, Hejőcsaba, Görömböly, Tapolca, Szirma.³

A háború utáni, úgynevezett Hároméves tervben kimondták többek között azt is, hogy Magyarországot a „vas és acél országává” kell tenni. Mindez az egész országra kihatott: vidéken téveszesítések, kollektivizálások kezdődtek, párhuzamosan a nagyszabású iparosítással. Nagy-Miskolcon elsősorban a vasgyárat fejlesztették, amely főként a Győri kapu irányába terjeszkedett, a Szinva patak déli oldaláig. A vidékről a városba költözők száma nőttön-nőtt, hiszen a vidéki, paraszti életforma újabb átalakuláson ment keresztül. Az ott élő, más életre vágyó fiatalság nem kívánta falusi gazdálkodásra adni a fejét, emellett a kormányzati döntések is a munkás életformát választóknak kedveztek.

³ A kutatás során az általunk megkérdezett interjúalanyok jó része még a városeejesítés előtt született, így születési helyként többen Diósgyőrt, Újdiósgyőrt, Perecest vagy például Görömbölyt nevezték meg.

A fentebb már emlegetett helyi nagyipari vállalatok közül elsősorban – az iparosítás jelszavaként elhíresült „vas és acél országa” szellemében⁴ – a nehézipart fejlesztették. Mindez természetesen a politikai légkörnek köszönhetően névváltoztatással is járt. Így lett az ó- és a leváló újgyár: LKM (Lenin Kohászati Művek), illetve Digép⁵, a drótgár pedig a „December 4.” Drótművek. Az ország második városának legnagyobb gyárkomplexuma tehát a szovjet vezér, a kor nagy ikonjának: Leninnek a nevét viselte, míg a drótművek Miskolc – II. világháborús, a szovjet hadsereg általi – elfoglalásának/felszabadításának napjáról kapta új nevét. A Diósgyőr-környéki bányák közül Pereces, majd – a korábbiak kimerülése után – Lyukóbánya lett a legfontosabb helyszín, melyeknek fő feladata a vas- és acélgyártáshoz való nyersanyag kitermelése volt. A Nehézipari Műszaki Egyetemet 1949-ben alapították (a selmecbányai tanintézet egyik utódjaként). A bánya-, kohász- és gépészmérnöki karral induló NME-t Rákosi Mátyásról nevezték el, rövid ideig ezt a nevet viselte az intézmény. Ugyancsak nagy hangsúlyt kapott az építőipar is: a városban és környékén a BÁÉV (Borsod megyei Állami Építőipari Vállalat), az ÉÁÉV (Észak-magyarországi Állami

⁴ „1. § Az ötéves népgazdasági tervnek a következő feladatokat kell megvalósítania: (1) Magyarország iparosításának meggyorsítását, elsősorban a nehéz- és gépipar fejlesztését, mert ez a könnyűipar fejlesztésének, a mezőgazdaság gépesítésének és szocialista átszervezésének, a közlekedés korszerűsítésének feltétele. Ez a döntő belső feltétele népünk további gazdasági és kulturális felemelkedésének is, népi államunk és nemzeti függetlenségünk megszilárdításának és biztosításának, a szocializmus építésének hazánkban. [...] (5) Magyarország átalakítását agrár-ipari országból ipari-agrárországgá, tehát olyan országgá, melynek gazdaságában az ipar súlya a döntő és melynek ugyanakkor fejlett, korszerű mezőgazdasága van.” – részlet az 1949. évi XXV. A Magyar Népköztársaság első ötéves tervéből.

⁵ A különválás 1915-ben vette kezdetét. A kohászat 1953-tól lett LKM, a Digép 1949-től DIMÁVAG Diósgyőri Gépgyár néven működött, majd néhány részlegének különválása után 1963-ban egyesült újra, immár Digép néven.

Építőipari Vállalat) és a Miskolci Házgyár próbálta kielégíteni a beköltözők igényeit. Mindezek mellett a könnyűipar, az élelmiszeripar, a kereskedelem és a vendéglátóipar is jelentős volt a városban, úgy mint: a Miskolci Papírgyár, a Miskolci Pamutfonó, a Röviköt, a Diósgyőri Csokoládé- és Ostyagyár, a Megyei és a Miskolci Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalat, a Miskolci Sütőipari Vállalat, a Miskolci Húsipari Vállalat, az ÁFÉSZ (Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezetek), a Borsod megyei Vendéglátóipari Vállalat, a Miskolci Vendéglátóipari Vállalat, az Utasellátó, a MÁV, a Borsod Volán, és így tovább. A mezőgazdasági termelés legjelentősebb helyi csoportja a Nagymiskolci Állami Gazdaság és az Egyetértés Termelőszövetkezet volt.

Mindezek alapján korántsem mondhatjuk, hogy Miskolc egyetlen újonnan létesített ágazat vagy üzem dolgozói számára épült, városi tradíciók, városközpont nélküli, íróasztalon fabrikált város lenne, mint az úgynevezett „szocialista városok”, sőt, az ún. *primer, szekunder és terciér szektor*⁶ egyaránt jelen volt. Vagyis sem a *szocialista város*, sem az *acélváros* kifejezés nem helytálló Miskolc tekintetében, még akkor sem, ha a korban – egyesek szerint – Ózd és Dunaújváros mellett már Miskolcra is használták az acélváros elnevezést. Bár valóban jelentősen átalakult a város (így területe növekedett, foglalkozásszerkezete drasztikusan átalakult), a vasgyári-nehézipari múlt komoly hagyománnyal bírt, mégis mindez csak a város egyik arcát jelenti a sok közül.

Sokan az ipari forradalom komoly előrelépésének értékelték a város és a megye eme korszakát. Mindezt a „Sajómenti Ruhr-vidék” kifejezés is jól érzékelteti: „*Én szerintem ezt a fogalmat [az acélváros-kifejezésről van szó] nem használták, de igazából ez a fogalom, ha most így fordítjuk le [...],*

⁶ A gazdaság hármasszektöréről az alapvető információk megtalálhatók a wikipédián is: http://hu.wikipedia.org/wiki/Gazdas%C3%A1gi_rendszer

hibás fogalom, tudniillik használták, hogy mi a magyar Ruhr-vidék vagyunk, és ez már majdnem ezt fejezi ki. Ugye, a német Ruhr-vidéknek a mása. Persze, ez nem csak a városra értendő, hanem arra a Sajó-menti iparvidékre, hogy ugyanúgy, mint ott a Ruhr mellett, [...] Ózd, Miskolc, Barcika, bányák sokasága, [...] Sajóbáony, a másik vegyi művek. Na tehát, mi egy ilyen... és igaz is volt, tulajdonképpen egy leginkább iparosodott, iparosított megye voltunk...”

Ám van, aki máshogy emlékszik: „*Használták akkoriban már, persze, hát akkor itten, hú, hát tán tízezer embernél több dolgozott a gyárba’. [...] Hát akkoriba’ hogyne használták volna acélvárost?! Nem csak Ózd volt, hanem Miskolc is az volt. [...] Hát azér’ csak pozitív volt, mer’ hát jobban éltek akkor az emberek, mint most élnek.*”⁸

Akár így, akár úgy is vélekedünk, az „ország második városa” mára jelentősen átformálódott, mint iparváros letűnt, vagy ahogy egyik interjúalanyunk fogalmazott: „*Miskolc nagyon a taccsvonalra került az elmúlt 20 évben. Mármint ipari szempontból, elsősorban.*”⁹ És valóban, a Miskolc nehéziparának gerincét képező, több tízezer embernek munkát adó LKM és a Digép már a múlté (privatizált utódvállalataik sorsa is bizonytalan), a korszerűtlenné vált bányákat bezárták. A kereskedelem és szolgáltatóipar pedig alapvetően átalakult a kapitalista piacgazdaság kívánalmai szerint.

A ’70-es, ’80-as évekre azonban felnőtt egy új nemzedék. Közülük sokan megtalálták a számításukat az iparban, illetve a nagyváros kínálta egyéb vállalatoknál. Megint mások inkább elvagyódtak a zsúfolt lakótelepekről és a munkáslétből. Az új korosztály életérzése az akkoriban divatos zenei irányzatok lázadó világához hasonult. Az Edda Művek nevű miskolci zenekar korai korszakában (1974–1983) érzékletesen fejezi

⁷ Interjú D. Lászlóval, 2009. Készítette: Darázs Richárd.

⁸ Interjú Cs. Emillel, 2009. Készítette: Darázs Richárd.

⁹ Interjú F. Gyulával. 2009. Készítette: Kis Dorottya és Veres Edina.

ki mindezt. Ebben a közegben született a város egy új keletű mítosza: az unalmas és nyomasztó acélvárosról. A P. Mobil nevű rockzenekar 1984-es – kissé zavaros és szentimentális – szerzeménye nyomán ragadt Miskolcra az acélváros kifejezés. A fogalom elterjedéséhez és a köztudatban való jelenlétéhez hozzájárulhatott, hogy 1973-ban éppen Miskolcon rendeztek pop-rock fesztivált: így már – sokak számára – majd egy évtizeddel korábban is a rockzene központjának számított a

város. A P. Mobil slágere azonban ezt a képet némileg elszűr-kítette azzal, ahogy a város színtelen és egyhangú voltáról beszélt. A dal több korosztály számára szinte himnusszá vált. Így érthető, miért jut eszébe még ma is, a várost alig, vagy egyáltalán nem ismerők számára Miskolcra az acélváros kifejezés.

Az 1989-es rendszerváltással a „vas és acél országa” koncepció is megbukott. Így a '90-es évek eleje az LKM és a Digép széthullásáról is szólt Miskolcon. Ezrek veszítették el a munkájukat és megélhetésüket. Sok család, és sok fiatal elvándorolt a városból: a népességszám nagyarányú csökkenésnek indult.

A nehézipar széthullását traumaként élte meg a város¹⁰. Ezzel együtt az acélváros-mítosz elvesztette korábbi jelentését. Már nem a modern nagyvárosi élet, az ipar és a zsúfolt lakótelepek nyomasztó voltát jelenítette meg, a lázadás és a rock-jelmezek

¹⁰ Sokak emlékezetét ma is főleg ez a két üzem, és az általuk meghatározott nosztalgia hatja át. Ezekben az elbeszélésekben a hetvenes évek mint fénykor, a mai idők pedig mint a bukás időszaka jelennek meg. „Nagyon jó szervezettség volt akkor. Nagyon nagy kár érte, hogy ez így tönkrement. Amikor az ember összehalálkozik ismerősökkel, régi kollégákkal, mindenki azt mondja, hogy az egy család volt. Pedig több mint 17 000 ember dolgozott.” (Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Ádám, Korsós Bernadett.)

kora lejárt. A gyárhoz új képzetek társultak. Az egyik ilyen népszerű kép szerint a vasgyár a „város testén lévő fekély”. Egy másik, a várost szintén emberi testnek tételező metafora a „város szívének” mondja. Az ott elhelyezkedő rozsdás vas- és omladozó betontömeg pedig egy rohadó, lerombolandó zónaként tűnik fel.¹¹ A népszerű önsírató és romboló érzések mellett ugyanakkor érzékelhető a kibeszéletlen trauma. Még akkor is, ha különböző civil kezdeményezések voltak és vannak a gyár területén lévő épületek felhasználására, a nehezen feldolgozható múlt megemésztésére.

Mára azonban a fiatalabb korosztály számára mindez már történelem: a város közelmúltjának története, a miskolci hétköznapiak társadalomtörténete. Szüleik és nagyszüleik elbeszélése mellett (vagy helyett) leginkább a média közvetíti számukra a múltból szóló információkat. Így az internet-korszakban felnövő fiatalok napjainkban is gyakran találkozhatnak az acélváros-mítosszal. Még hozzá leginkább a P. Mobil nyomán, hiszen a retró-hullámnak köszönhetően a '80-as évek könnyűzenéje is újra divat lett.

¹¹ Gyakran az Andrej Tarkovszkij Sztalker című filmjében ábrázolt, tiltott, nehezen megközelíthető zónához is szokás hasonlítani a területet.

Kétségtelen, hogy az acélváros kifejezés és a hozzá kapcsolódó mítosz még ma sem mint egy értéktelen vagy netán pozitív képzet, hanem elsősorban mint a közelmúlt utaló negatív érzés kötődik a városhoz. Mára tehát a nehézipar és a bányászat (egyébként világméretű) bealkonyulásával a kifejezés csúfnévként (a múlt rendszer esszenciájaként) ragadt a városra. Az acélváros kifejezés egy olyan állandó jelzős szerkezet, mely többretegű jelentéseket foglal magába. Az acélváros a nehézipar városa, ipari fellegvár. Az acélváros a Lenin Kohászati Művek városa, a „vas és acél országának” második városa. Az acélváros az erőltetett iparosítás szimbóluma/mauzóleuma. Az acélváros a '70-es '80-as évek rock-lázadásának fővárosa. De az acélváros, mindezekkel együtt a szocializmus, a totalitárius diktatúra szimbóluma is lett egyben.

Ám Miskolc történetét, korszakait és a mítosz történetét tekintve érdemes néhány megállapítást tenni. Kezdjük matematikai képletekkel, néhány fontos fogalommal. Egy város ≠ egyetlen korszakának mítoszával. Miskolc ≠ Az Acélváros. Miskolc ≠ vasgyár. Vasgyár ≠ LKM. Vagyis Miskolc és a Nagy-Miskolcot képező településeknek többféle, különböző és sajátos története van. Noha Miskolc a múlt rendszerben az erőltetett nehézipari fejlesztés egyik célpontja volt, e korban is

egy színes, összetett nagyváros, szemben az egyprofilú, úgynevezett „szocialista városokkal”. A város vasgyári városrésze eredetileg Diósgyőrhöz, s nem Miskolcra tartozott (sőt, korábban az önállóság, a Diósgyőrrel való különválás gondolatával is kacérkodtak). Nagy-Miskolc megalakulása után lett a vasgyár igazán domináns a város életében, hiszen több tízezeren dolgoztak az LKM-ben és a Digépben. A vasgyárnak az LKM csupán egy nagy korszakát fémjelzi: a túlbujánzását és a hanyatlását. A vasgyár, az őskohó, a kolónia, az ó- és az újgyár, és ezek történetei messze túlmutatnak az LKM kapuin.

Vagyis érdemes körütekintően bánni történelmünkkel, a különböző korszakok képzeteivel és mítoszaival, hiszen – eredeti közegükből kiragadva – könnyen félrevezethetnek. Fontos lenne továbbá, hogy jobban megismerjük Miskolcot, ezt a sokarcú várost, és hogy történetének mozaikdarabjaira egységes rálátásunk legyen. Ha a vasgyár okozta trauma kibeszélése és feldolgozása megtörténik, könnyebben megy az új utak keresése. A gyár területének kezelése és újrafelhasználása, a korszak és a város megítélésének a múlttal szembenező módja jelentheti a továbblépést. Sokkal inkább ez látszik előremutatónak, mint a lerombolandó/eltávolítandó fekély képzete, és az önsíratóvá lett mítosz szajkózása.

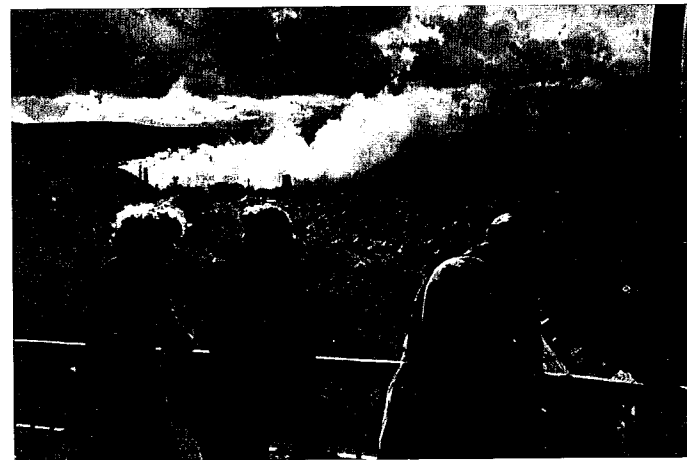
Korszakok: történetek és történetírók

A korszak, korszakolás kérdését azért fontos tisztázni, mert a rendszerváltást megelőző negyven évet a közbeszédben gyakorta egyszerűen szocialista vagy kommunista rendszernek szokás nevezni.¹² Mindez egy állandó és egységes, jól meghatározható struktúrát feltételez. Ezzel szemben látnunk kell: bár diktatórikus államhatalom évtizedeiről beszélünk, azonban tértől, időtől és sok más tényezőtől függően igen csak differenciált és sokszínű volt ez az időszak Magyarországon, politikai, gazdasági és társadalmi szempontból egyaránt. Nyilvánvalóan egész más volt az élet a Rákosi-rendszerben, mint a Kádár-korszakban. Ám a Kádár fémjelezte korszak sem volt egységes: különböző folyamatokról, változásokról, egyfajta lazulásról is beszélhetünk.

Meglehetősen nehéz vállalkozás azonban az általunk vizsgálni kívánt évtizedek korszakokra bontása, hiszen ahány tudományterület, annyiféle határák rajzolódik ki előttünk. Ahhoz, hogy kutatásunk témáját történeti kontextusba tudjuk helyezni, ismernünk kell a politika-, gazdaság- és társadalomtörténet e korszakra, korszakokra vonatkozó és ma leginkább elfogadott meghatározásait. Ezeket a következőkben csak címszavakban tekintjük át.

A **politikátörténet** berkein belül az 1947 és 1953 közötti időszakot a *diktatúra* kiépítésének, az 1953 és 1954-es éveket, melyeket Nagy Imre miniszterelnöksége fémjelez, egyfajta *enyhülésnek, nyitásnak*, míg az 1956-ot közvetlenül megelőző éveket a *visszarendeződés* kísérletének szokás nevezni. A for-

¹² A közelmúltunkkal kapcsolatban a máig ki nem beszélt traumák miatt meglehetősen bizonytalan és sokszor végtelenen sarkított kép él a köztudatban. Ezt erősíti az is, hogy leginkább politikai meggyőződés vagy személyes érintettség okán szokás megítélni, így leggyakrabban elítélni, elismerni, vagy szánakozó nosztalgiával szemlélni ezeket az évtizedeket.

radalmat követő időszakot legtágabb értelmezés szerint két nagyobb periódusra kell osztani: az első az 1956 és 1962-63 közötti évek, amelyekben megpróbálták megismételni a magyarországi szovjetrendszer kiépítésének 1947 és 1953 közötti folyamatát. 1962-63-tól viszont látványos enyhülés kezdődött, amelynek egyik fontos jele volt, hogy a rendszerrel szemben álló osztályok és rétegek többé nem számítottak kollektív ellenségnek, a másik pedig, hogy 1963-ban politikai amnesztiát hirdettek. Ezt a második korszakot, amely az enyhülés és bizonyos reformok időszaka is volt, 1973-ig datálják.¹³

A **gazdaságtörténet**-írás egészen más eredők mentén közelít a vizsgált korszakhoz. A második világháborút követő korszak első évei az újjáépítésről, a stabilizálódásról és a mindent átható politikai harcokról szóltak, aminek végeredménye az lett, hogy az MDP mint egyetlen párt – *A Párt* – kezdetett hozzá a szovjetizáló gazdasági- és társadalmi politika kiépítéséhez. A gazdaság átalakításának első korszakát az 1947-ben elfogadott hároméves tervhez kötjük, amelyben lényegében

¹³ Vessd össze: Rainer M. János (szerkesztő): „Hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok. Budapest, 1956-os Intézet. 2004.

egy nagy ívű állami beruházás programját fogalmazták meg. Ebben kizárólag szovjet mintára képzelték el átalakítani a magyar gazdaságot (nem számolva a Szovjetunió és Magyarország közötti komoly gazdasági különbségekkel). 1950 és 1968 között a szocialista iparosítás időszaka következett. Ezt a majd húsz évet többféle gazdaságpolitika jellemezte: 1. az 1950 és 1953 közötti túlzott, szovjet mintákat követő iparosítás. 2. Nagy Imre miniszterelnöksége idején – a keményvonalas, a realitásokat figyelmen kívül hagyó politikával szemben – egy sokkal ésszerűbb rendszert vezettek be, amely a gazdaság minden területén érezte a jótékony hatását. 3. 1954 és 1956 között – visszatérve a Rákosi-korszak politikájához – tovább folytatódott a túlzott iparosítás. 4. Az 1956-os forradalmat követően a párt (minden reformról lemondva) a tervgazdálkodás rendszeréhez tért vissza, a gazdaságirányítás rendszere mégis változott. Az MSZMP a következő években igyekezett kerülni a túlzott gazdaságátalakítást, ami pedig azzal járt, hogy a magyarországi gazdaság lassú fejlődésnek indult.¹⁴

A legkülönbözőbb árucikkek¹⁵ fogyasztását szimbolikus, az önkifejezést is segítő eszközként vizsgáló **fogyasztástörténet** szintén több korszakhatárokat jelöl ki. Az 1945-49 közötti időszak a háborús károk felszámolásának jegyében telt, amikor is a legalapvetőbb szükségletek kielégítése, az ellátás stabilizálása volt a fő cél. Ám az újjáépítés, majd az erőltetett iparosítás és a hidegháborús hadigazdálkodás miatt tartós, általános áruhiány alakult ki. Az 1949 és 1965 közötti korszakot a fogyasztás drasztikus visszafogása és a szűkösség fémjelezte. Időközben, '56 után, az úgynevezett „jóléti fordulat” nyomán bizonyos engedményeket tett a hatalom: a reálbérek növelése

¹⁴ V. ö.: Gunst Péter: Magyarország gazdaságtörténete, 1914-1989. Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001.

¹⁵ Az élelmiszerek, öltözködés, háztartási berendezések mellett az autók, telek, lakás és azok berendezése is a fogyasztás tárgyaként van értelmezve. Ebben a megközelítésben hangsúlyt kap a kereset, a presztízs-fogyasztás, a divat, az önkifejezés eszközeül szolgáló fogyasztói szokások kérdése is.

és az árucikkek termelésének növelése által. A hatvanas évek közepétől stabilizálódott a helyzet: javult az ellátás színvonala, bővültek a fogyasztási lehetőségek, az áruhiány pedig fokozatosan megszűnt a '80-as évekre.¹⁶

Mindezek mellett érdemes a **kultúrpolitika** területére is kitékintnünk, mivel a szabadidő eltöltése szempontjából ez megkerülhetetlen. Ebből a szempontból az egyik korszakhatárt 1957 jelentette, ugyanis ebben az évben került le a napirendről a szabadidő állami megszervezésének problematikája. Természetesen ezután sem bízták a polgárokat az önszerveződés lehetőségét, hanem továbbra is – igaz a *kommunista* ideológiától kevésbé áthatva – működtek a társadalmi csoportok. 1956-ot követően, majd '63-tól még inkább a különféle irányított társadalmi szerveződések (a kötelezően elvárt programok, tézisek mellett, illetve annak vázán belül) sokkal inkább kialakíthatták sajátos, a tagság igényeinek megfelelő elképzeléseiket.

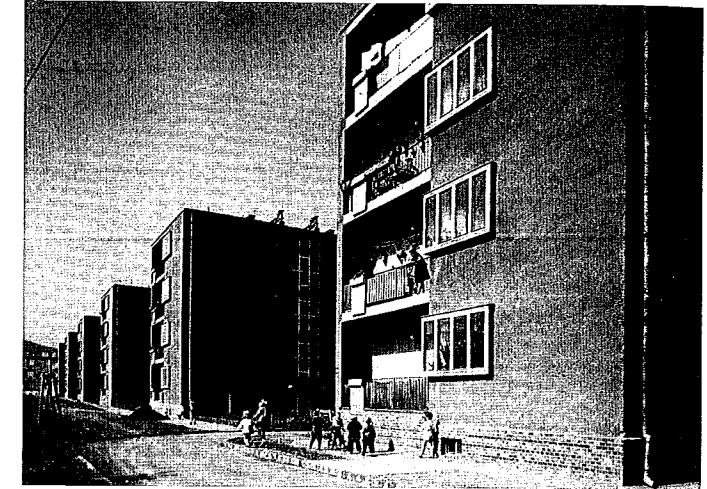
¹⁶ V. ö.: Valuch Tibor: Csepel bicikli, Caesar konyak, Symphonia, Trapper farmer. A fogyasztás és a fogyasztói magatartás a szocialista korszakban. (Múltunk. Politikátörténeti folyóirat, LIII. évfolyam 3. szám, 40-60. o.)

I. 1. A változó város

Miközben a városban járunk-kelünk, intézzük mindennapi dolgainkat és éljük életünket, gyakran észre sem vesszük a minket körülvevő „teret”, a fizikai környezetet, amelyet utcák, terek, parkok és épületek együttese alkot. Azonban ha jobban megnézzük, különböző stílusú, eltérő belső elrendezéssel épült házakat, lakótömböket és intézményeket láthatunk. Ez a változatos, tárgyasult világ a város fejlődésének, átalakulásának fizikai lenyomata, amely különböző történelmi korszakokba kalauzol minket. A város szerkezetében, épületeinek stílusában különféle korok társadalmi, gazdasági viszonyai, szellemi látásmódja mutatkozik meg.

Különösen igaz ez a XX. századtól kezdődően, amikor az építészet már egyre inkább a társadalmi problémákra reflektál. Az egyént és közösségeket körülvevő fizikai, mesterséges élettér megváltoztatásával, átalakításával reméli elérni a társadalmi feszültségek enyhítését. A meginduló technológiai fejlődés és az új politikai ideológiák viszont hatást gyakoroltak az építészetre. Ez is hozzájárult a városok megjelenésének látványos metamorfózisához. Mindennek bemutatására különösen jó példa a szocializmus korszaka. Az élet minden területén, így az építészetben is erőteljesen szabályozta a lehetőségeket és célokat: néhány évtized alatt teljesen új városokat hozott létre régi településeink helyén. Ennek emlékét ma már csak az idősebb generáció, továbbá fényképek és régi dokumentumok őrzik.

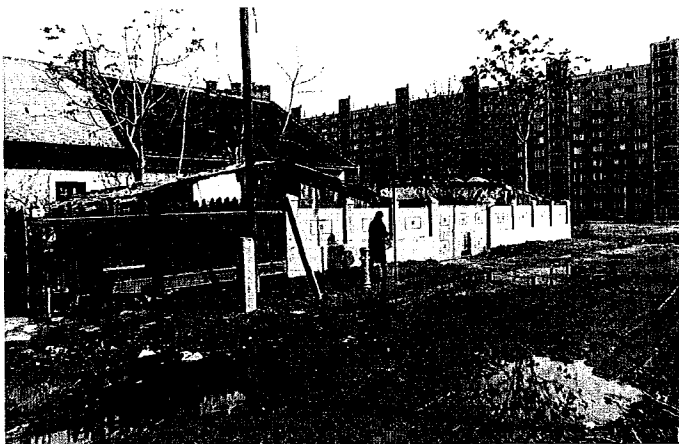
A második világháború után épült városrészek, lakótelepek megváltoztatták nemcsak Magyarország, de Európa és Amerika városainak arculatát, és vele együtt a városok – mondhatjuk azt is, hogy az ott élők – hangulatát, lakóik szemléletmódját, ezzel együtt mindennapjait is. A lakótelepek – miközben gyakran váltak várossá a városon belül, – lehetőséget biztosítottak a várostervezésnek és -fejlesztésnek

arra, hogy dinamikusan növeljék a lakosság számát. Mindezt úgy, hogy az új városrendezési elképzelések, tervek nyomán az építkezések viszonylag kis területeket vettek igénybe.

A világháború pusztítását követően a felmerült égető lakásproblémák megoldására nagyszabású lakásépítésre volt szükség (mindez, persze, a kor politikai-ideológiai elképzeléseinek, a kollektivitásnak és társadalmi igazságosságnak a szellemében zajlott). A lakásépítés beindulása elősegítette a gazdasági fellendülést. „A mindenki számára azonos körülmények” jelszava olyan régi fogalmakra rímelt a szocializmus szellemiségében, mint az egyenlőség vagy a közösség.

A szocialista városokat „Sztálin elvtárs útmutatásai” szerint építik, a kapitalista gyakorlattal szemben. Ez utóbbit gyakran Platónnak az „Állam”-ban megfogalmazott gondolataival jellemzik: *„Minden városban nem egy város van, hanem több. Egy város: a gazdagok városa, a második: a jómódúak városa és a harmadik: a szegények városa. Mindezek a városok egymással ellenséges állapotban vannak.”* A szocializmus az élet minden területén, így a várostervezésben is ezzel szem-

ben fogalmazza meg (új) célkitűzéseit. Ennek szellemében a szocialista város elveti a társadalmi rétegek területi elkülönülését. Elveti továbbá a központ és a perifériák, a gazdag és a szegény területek, városrészek közötti elkülönülést is. A kétkezi fizikai munka felértékelődött, a korábbi szegényes, alacsony komfortfokozatú lakásokhoz képest az összkomfortos lakások építésének célja fogalmazódott meg. Mindez összhangban egy új társadalmi rend megteremtésével.

A társadalmi igények kielégítése ugyanakkor konfliktusok sorát generálta mind a várostervezés és a lakosság, mind a városban élők között. Ahány problémát megoldottak, ugyanannyit létre is hoztak.

Az építészet a maga stabilitásával, állandóságával rendre szembesül a lakosság épületekhez való viszonyulásának változásával, átmenetiségével, mely állandó, mindig jelenvaló feszültségeket generál.

A vizsgált korban (elsősorban az 1950-60-as évek) tervezett épületekből összeálló lakótelepek gyakran már építésük idején sem elégítették ki a valós társadalmi igényeket. Megjelenésükben sokkal inkább a korszak – és legfőképp a politika – társadalomról és közösségről alkotott ideája, az elképzelt

ideális egyén és közösség mintaképe öltött testet. Épp ebből adódóan, gyakran távol állt a mindennapok emberétől, a közízléstől, sőt, nagyon gyakran az építészekről is. Ahogy Beck István megfogalmazta, egyfajta „szociális mítoszt ápolnak magukban” a lakótelepek, a maguk sivár, embertől elidegenedett és nem emberléptékű megjelenésükkel, amelyek előtt az építészek is gyakran „elefántcsonttornyukba”, irodáik belső világába zárkóztak. A mindennapok embere, a lakótelepekre beköltözők azonban ezt nem tehették meg, hiszen azok az ő számukra, az ő kényelmükre, igényeik, szükségleteik kielégítésére épültek. Érdekes kérdés tehát, hogyan lakta be ezt a felülről, politikai szinten meghatározott és konstruált teret az egyén, a közösség, vagy épp az építész.

A változások kezdete

Miskolc számos okból érdekes terepe az építészet és a társadalom kapcsolatának, kölcsönhatásának vizsgálatához. A (településen a) dinamikus átalakulás a '40-es évek második felében, Nagy-Miskolc megteremtésével vette kezdetét. Ezt követően az erőteljes iparosítással a '70-es években csúcsozott ki a folyamat, amely az ország második legnagyobb városává tette Miskolcot. Mindez maga után vont a város lakosságszámának intenzív növekedését, ezzel párhuzamosan új lakások építésének igényét is. 1965-ben például a következő olvashatjuk egy propagandaanyagban:

„A régi városszerkezetből egészségesen bontakozik ki egy új, korszerű, szocialista nagyváros impozáns, fiatal arca.”

Az új ideológia szellemében tervidőszakokra lebontva, lépésről lépésre megtervezték az élet minden területén meginduló „fejlesztéseket.” Ennek megfelelően a városban egy átfogó 3 éves terv keretében, melyet 1947 januárjában hirdettek meg, megindult a károk felmérése és kezdetét vette az ország, és így Miskolc újjáépítése. Mindezt olyan politikai jelszavak

határozták meg, mint *„Magyarország gazdasági és szellemi felemelkedésének meggyorsítása, [...] demokratikus rendjének megszilárdítása [...] és a lakosság életszínvonalának javítása.”* (Törvényrészlet: az 1947. évi XVII. Törvény 1. §, a hároméves gazdasági tervről)

Az építészet számára a lakáshiány kérdésének megoldása jelentette a legfontosabb feladatot. Ezt az állam két úton kívánta elérni: új lakások építésével, illetve a régi, üresen álló, vagy *pártidegen* lakosok által birtokoltak elkobzásával, és azok új tulajdonosok számára történő kiutalásával. Ennek egy példaként említhetjük meg a korábbi, a városnak két polgármestert is adó Halmay-Honti család esetét, akiket 1951-ben költöztettek ki az alábbi rendelettel:

„igénybeveszem dr. Halmay Béla, Halmay György és dr. Hornyák Béla által lakott és bérelt Széchenyi u. 64. sz. alatti lakrészt, és azt teljes egészében az Államvédelmi Hatóság részére engedem át használatba. Felhívom nevezett családokat, hogy a kérdéses lakást 1951. június 30-án déli 12 óráig üresen adják át. Elhelyezésükről saját maguk tartoznak gondoskodni.”¹⁷

A kiköltöztetések, illetve a lakások több család részére történő kiosztása azonban nyilván nem tudta megoldani a lakáshiányt. Ahogy a belvárosban történő emeletráépítések sem bizonyultak elegendőnek. (Hogyha ma végigsétálunk a városban, fel sem tűnik, hogy a főutcán álló épületek szinte mind egy emelettel magasabbá váltak ebben az időszakban.)

A városok erőteljes népességszámának emelkedését elsődlegesen bérházak építésével lehetett utolérni. *„Az épülő ipartelepek, de általában Miskolc városba költözni kívánó dolgozók lakásigényeit csak nagyobb méretű bérházépítésekkel tudjuk kielégíteni”¹⁸* – olvasható az egyik jegyzőkönyvben.

A várostervezés során ezért továbbra is fontos volt, hogy az állam által elrendelt többlakásos nagyberuházások mellett

a lakosság számára is biztosítsák az építkezés lehetőségét. Az állami lakáshoz jutás nehézségei és a társadalmi igények miatt pedig gombamód szaporodtak a családi házak a kijelölt területeken.

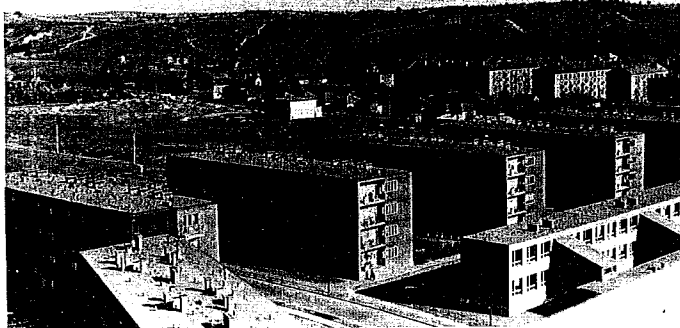
Az első bérházak, az állami építkezések megindulása

A lakáshiány megoldását az Országos Tervhivatal által kijelölt irányok mentén a Népgazdasági Tanács rendelkezései határozták meg. Az első hároméves terv keretében már nemcsak a helyreállítások, hanem az első tömbös lakásépítések is megindultak. 1947. február 18.-i közgyűlésen kihirdették, *„az építésügyi miniszter kiküldötte útján tudatta, hogy Miskolcot felvették abba a munkaprogramba, melynek célja munkásházak létesítése. Erre a célra hitelkeret áll majd rendelkezésre.”¹⁹*

¹⁷ Kapusi Krisztián: Keresztezett életutak. 115. o.

¹⁸ B.-A.-Z. Megyei Levéltár, XXIII-105.

¹⁹ B.-A.-Z. Megyei Levéltár, 72. kgy. 1947. sz. (Miskolc város Törvényhatósági Bizottsági jegyzőkönyve 1947. 3. kötet) IV. 1906/a XXI-502/b 6. fond

Ezen program keretében megkezdődnek az első bérházépítések, és 1950 végére új bérházak létesültek a Tizeshonvéd, Bajcsy-Zsilinszky utcákban, a Selyemréten, a Tátra utcában, majd továbbiak jelentek meg a Győri kapu északi oldalán, a Kilián Gimnázium környékén, illetve a Bajcsy-Zsilinszky utcánál az ún. Malinovszkij háromszögben.

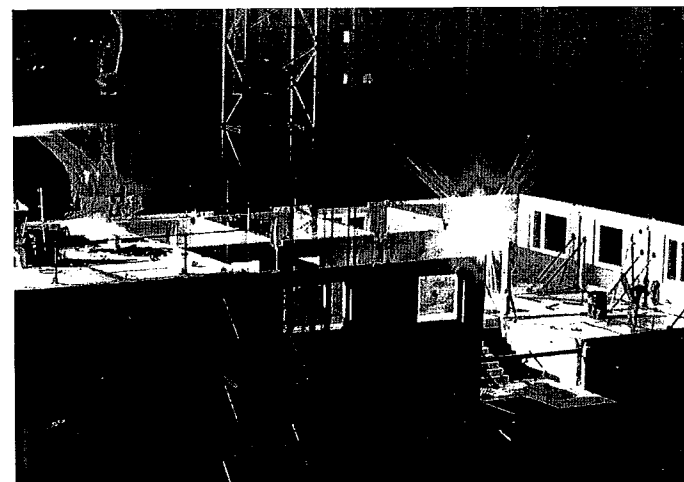
Ezekkel az építkezésekkel vette kezdetét az új város megjelenése: a földszintes épületek között az első három-, négyemeletes bérházakkal. Üres, beépítetlen területeken, illetve a háborúban súlyosan megsérült házak helyén épültek fel ezek az első épületek. Elkezdték beépíteni a Nagy-Miskolc kialakulásával Miskolchoz csatolt településeket is: az összekötő utak mentén épített újabb és újabb bérházak épültek. A megnövelt városban rendelkezésre álló terület azonban mégsem biztosított elég helyet az új építkezéseknek.

A első területkijelöléseknél még szanálás-mentességre törekedtek, a háború után súlyos károkat ért területek és üres terek beépítésével. Később azonban már egyre kevésbé tudott érvényesülni a szanálás-mentesség célkitűzése. Egyre általánosabbá vált a város lakosságától a telkek, telekrészek megszerzése, megvásárlására. 1949-ben, a törvényhatósági

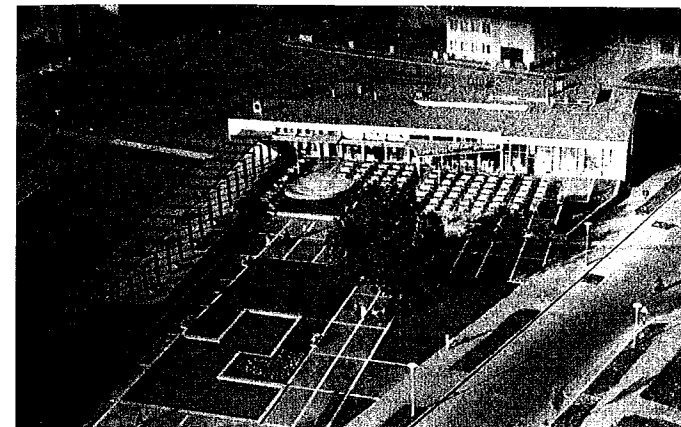
kisgyűlés jegyzőkönyvében még ez olvasható a Tizeshonvéd utcai állami bérházak építkezéseivel kapcsolatban:

„Utasítja a tanács a gazdasági ügyosztályt, hogy a becslés vétele után azonnal kezdjen tárgyalásokat az ingatlan tulajdonosokkal szabadkézből való megvásárlást illetően, amennyiben a szabadkézből való megvétel nem sikerülne, a tanácsnak a kisa-játításra nézve tegyen javaslatot.”²⁰

Az építészet oldaláról a szanálás mellett szolt, hogy a szétszórtan, üres vagy kevésbé beépített városi területeken felépített bérháztömbök nem illeszkedtek szervesen a város-szerkezetbe, rontották annak látványát. Ezért a város növekedése során úgy ítélték meg, hogy a bérházak tömegében együttesen nagyobb városképző erőtt jelentenek, és sokkal inkább javítják, mintsem rontják a városképet. (Hiszen Miskolcon a korszak megítélése szerint az előző évtizedek és évszázadok kapitalista szemlélete, és a város ellenzéki politi-

²⁰ B.-A.-Z. Megyei Levéltár, Tanácsjegyzőkönyv (1949.I.6. – 1949.IV.30.) IV.1906/a XXI-502/b 6. fond

kája miatt nem voltak nagyobb arányú építkezések, továbbá – a rossz minőségű anyagok, a rendszertelen beépítés és az elhanyagolt közegészségügyi és köztisztasági kívánalmak miatt – a város nem fejlődött a megfelelő irányban és mértékben. Miskolc – kis túlzással – egy földszintes kereskedőváros volt.) A szanálás fontosságát erősítette a gazdaságossági szempontok hangsúlyozása is. Eszerint a belterületeken a nagy lakótömbök, illetve tehermentesítő utak helyének kijelölésénél és a rossz állapotban levő épületek helyén szanálás után olcsóbb építkezni, mint a külterületeken. A szanálás tehát úgy jelent meg, mint ami a lakosság érdekében történik. E szerint városformáló, esztétikai eredményként értékelték, amely pozitívan befolyásolja a városias élet alakulását azáltal, hogy a szanált lakások tulajdonosai immár új, korszerű lakásokba költözhetnek. Ugyanakkor törvényileg szabályozták, hogy a rendezésre kerülő területeknél az épülő lakásoknak csak 10 százalékát lehet igénybe venni a szanálendő, megszűnő lakások pótlására.

Az első ötéves tervvel kezdetét vette Miskolcnak az ország második legnagyobb városává szervezése. Az újjáépítés helyett immár az új beruházásokra helyeződik a hangsúly, és a költségvetés 98 százalékát erre a célra fordították. Az új-

játeremtéssel és az ipar dinamikus fejlesztésének ígérétevel drasztikus változások indultak. Ezzel az időszakkal vette tehát kezdetét a régi Miskolc helyén megjelenő Nagy-Miskolc kiépítése az általános városrendezési terv kidolgozásával, az új városrészek, városképek megtervezésével, összetett városépítészeti szemlélettel.²¹

²¹ Nagy-Miskolc új városrészei tehát fokozatosan, a korábbi települések peremén épültek ki (pl. Kilián, Bulgárföld, Katowice utca, Petneházy bérházak, stb.), valamint korábbi lakóháztömbök, épületegyüttesek helyén a belvárosban és környékén, elsősorban régi utcák lebontása nyomán.

1949-ben épült a Tizeshonvéd utca első két tömbje; az ötvenes években a Kiss Tábornok úti és a Soltész Nagy Kálmán úti bérházas blokk, a Petneházy bérházak és a Selyemrét. A Kilián-Észak bérházait 1958-ban kezdték építeni és 1961-ben fejezték be az „Uránia” csillagvizsgálóval. 1961 és 1966 között zajlott a Kilián-Dél építése, ennek során a 15 emeletes toronyház 1966-ban készült el. 1960-ban épült az Ady-híd melletti épületegyüttes, valamint a villanyrendőrrel szembeni Arany János utcai társasház és sportfogadási központ; 1962-ben a színház melletti „lábas ház”; míg a Széchenyi 11-13. sz. alatti lakóépület és a Kossuth utcai lakótömb 1963-ban; a Bajcsy-Zsilinszky úti 10 emeletes lakóház pedig 1967-ben. Selyemrét-Dél a 60-as években épült; a Szentpéteri kapui városrész jelentős része pedig 1964 és 1970 között készült el. A város legmagasabb épületét, a 18 emeletes toronyházat 1968-ban adták át. A '70-es években Bulgárföld, ezzel párhuzamosan pedig 1968 és 1973 között a győri kapui városrész is elkészült (a háromszintes bevásárló- és közintézményközpont 1973-ban). A diósgyőri lakótelep 1970-74-ben épült; továbbá a hetvenes évek végére és a nyolcvanas évekbe esik több más lakótelep megépítése is: Vologda, Avasz-Dél, Vörösmarty utca, stb. Néhány jelentős vagy jellegzetes közintézményi, vállalati épület és építési éve: az egyetem főépülete és kollégiumai (1950-ben kezdték meg), 1952-ben épült a Herman Ottó Múzeum Görgey úti épülete (eredetileg a pártbizottság részére), DVTK-stadion (1961), Avasi kilátó (1963), tévétorony (1966), Szakszervezeti székház (1966), az első aulák általános iskola a Selyemréten (1966), a Borsodi Szénbányász székház, a mai APEH-központ (1968), a Sportcsarnok (1969), az Egyetemi Könyvtár (1969), a Centrum Áruház (1969), a Megyei Könyvtár (1972), az ÉMÁSZ-központ (1971-74), és a Hotel Juno (1974).

Kaláka

Az ipar dinamikus fejlesztése miatt a lakáshiány állandóan fennálló probléma volt a városvezetés számára. Az '50-60-as években állandó jelenség a társbérlet, és elterjedt a szükséglakások és munkásszállók építése. A szükséglakások általában egy szoba-konyhás, fürdőszoba nélküli, kályhával fűtött lakások voltak, amelyeket csak fokozatosan bontottak le, párhuzamosan az új lakások építésével.

A munkásszállók létesítése a távoli településekről a gyárakba bejáró munkások számára nagyon gyakori volt, de még itt is, egy szobában néha 8-10-en laktak, ahol „sima ágyak voltak nagy termekben, kimondottan erre épültek [...] Alkalmilag, illetve ideiglenesen laktunk ott, mert hát csak legények laktak, családok nem. Még így is kifizetődő volt, mert úgy állapították meg a bért, albérletet, hogy az kifizetődő volt nekik.”²²

Hasonlóképp a 2-3 szobás lakásokban is gyakran egy család több generációja, vagy több család lakott. A lakásigénylés éveket vett igénybe. „Hosszú, hosszú éveket kellett várni lakásra”²³ – még azzal együtt is, hogy a nagy állami vállalatok is részt vettek a lakások építésében. Részben ebből következett, hogy az állami tervekkel ellentétben, épp a családi házak építése volt dinamikusabb, azok egyszerűbb és gyorsabb kivitelezése miatt. Brigádok fogtak össze a házak társadalmi munkával való felépítésére:

„...kaláka. Biztos hallották ezt a kifejezést. A gyár akkoriban épített lakónegyedeket. Ott fenn, a Komlóson. A gyakorlatban az úgy nézett ki, hogy az, akinek nem volt lakása, és kapott javaslatot az üzemtől, mert szükség volt a munkájára, akkor egy ilyen lakáshelyet részére megszavaztak. És akkor 2000 órát kellett dolgozni, abban a lakás megépítésében Elsősorban segédmunkát kellett csinálni, 200 órát, és akkor a felét lakásként

kapta meg. Ez volt a hozzájárulása. Na most a kaláka azt jelentette, hogy a brigád, aki eljárt közösen kirándulni – a legtöbbet a Csanyikba –, eljártak színházba, eljártak egymáshoz. Akinek volt kiskertje, ott szalonnát sütöttek. Szóval összerázódott a brigád, és akkor ez a kaláka ment, hogy minél hamarabb letudják a 2000 órát. Összeálltak segédmunkásnak. Volt úgy, hogy 20, 22, 25-en is, sőt, néha több brigádból álltak össze. És ez a része ennek az egész brigádmozgalomnak, ez egy nagyon komoly emberformáló és tudatalakító dolog volt. Nem politizált ott senki sem, szóval nem politika volt ez, attól függetlenül, hogy szocialista brigádnak nevezték, de az emberi kapcsolatok így alakultak ki. Utcák épültek fel.”²⁴

A kalákában felépített házak stílusát szintén a szocializmus építészeti szemlélete hatotta át. Ekkor terjedtek el a típusházak, amelyek megtervezésében és kivitelezésében az építészvállalatok is aktív szerepet vállaltak:

„Nem egy olyan ház épült, amely típusház volt zömmel. De voltak egyéni házak is, mert vagy olyan helyen volt, hogy nem fért már el a típusház, vagy egy kicsit később volt. A KISZ úgy vett ebben az egészben részt, hogy azok a fiatalok, akik a tervezőirodán dolgoztak, elkészítették ezeknek az épületeknek a rajzait, terveit, és elintézték azt is, hogy megkapják az építetők az engedélyt, és az építési hatóságokhoz eljártak. Először volt az elvi építési engedély, utána kidolgozták a véglegest, és az építési engedélyt is megszerezték. Tehát ennek megfelelően mentek ezek a dolgok. Nagyon jól mentek. Nagyon jó szervezethez volt akkor. Nagyon nagy kár érte, hogy ez így tönkrement.”²⁵

A közös építkezések, az építési engedélyek beszerzésében való segítségnyújtás jelentősen hozzájárult a lakosság lakáshelyzetének javításához, azonban ez továbbra is kevésnek bizonyult egy olyan városban, ahol a dinamikus iparosítás miatt állandó lakosságnövekedés volt jellemző. Ennek a nehéz hely-

zetnek a megoldását várta a miskolci építészet, várostervezés az 1002/1960. számú kormányhatározattól, amely szerint:

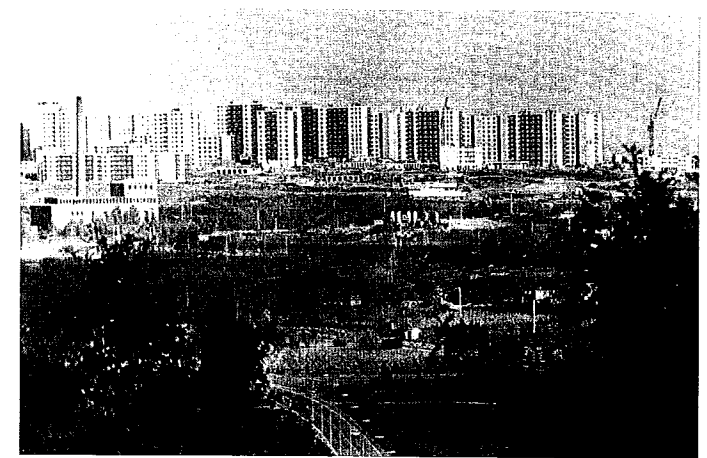
„A kapitalista Magyarországtól alapvetően rossz lakásvisszonyokat örököltünk. Bár a felszabadulás óta komoly erőfeszítések történtek a lakáshiány csökkentésére, a helyzet nem kielégítő és a lakosság lakáshiánnyal küzd. A Párt és a Kormány a legközelebbi évek egyik legfontosabb feladatának tartja a lakáshelyzet gyökeres megjavítását. Ezért a nem termelés célját szolgáló beruházások közt feltétlen elsőbbséget kíván biztosítani a lakásépítésnek. Erőforrásaink és gazdasági lehetőségeink módját adnak arra, hogy 15 éven belül a lakáshiányt lényegében felszámoljuk és biztosítsuk, hogy minden arra igényjogosult család önálló lakáshoz jusson. Ennek elérése céljából a Kormány 15 éves lakásfejlesztési tervet dolgozott ki. E terv megvalósítását részleteiben az 5 éves népgazdasági tervek biztosítják.”²⁶

A program keretében 1 millió lakás építését irányozzák elő, amelyben a 40%-ot magán kivitelezésben, míg 60%-ot állami beruházásként terveznek megvalósítani.

A téglától a panelig

A kormányhatározatban rögzített célkitűzések elérése érdekében az építőiparban technológiai változásokra volt szükség, hogy az egyre nagyobb léptékű építési beruházások megvalósíthatóak legyenek. Ez a gondolat már 1954-ben megjelent Hruscsov egyik beszédében, a technológia-váltás időszerűségét hangsúlyozva:

„Nem megfelelőbb-e téglá helyett olyan betonból készült fal-tömböket alkalmazni, amelyek megfelelnek a rendelkezésre

álló emelőgépek lehetőségeinek, tehát két-három-öttonásakat? Az ilyen építkezés magasfokú termelékenységet s nagy keresetet biztosít.”²⁷

Ezzel az időszakkal jelenik meg a korábbi téglafalazást felváltó blokkos technológia, az iparosított házépítés első lépcsőfoka. Míg 1960-ban az épületek 94,5 százaléka készült hagyományos téglafalazattal, addig pár évvel később már az előre gyártott faelemekből épülő házak válnak elterjedtté. A technológiai váltás jelentősen hozzájárult a város arculatának átalakulásához. Annak ellenére, hogy az 1960. évi kormányhatározatban előtervezett építkezések és célkitűzések – országos és helyi szinten egyaránt – valójában egész más arányban valósultak meg az elkövetkező 15 évben: jóval nagyobb mértékben gyarapodott a lakóházak száma a bérházi lakásokkal szemben.

²² Interjú B. Lászlóval, 2009. Készítette: Fáy Ádám és Karlaki Orsolya.

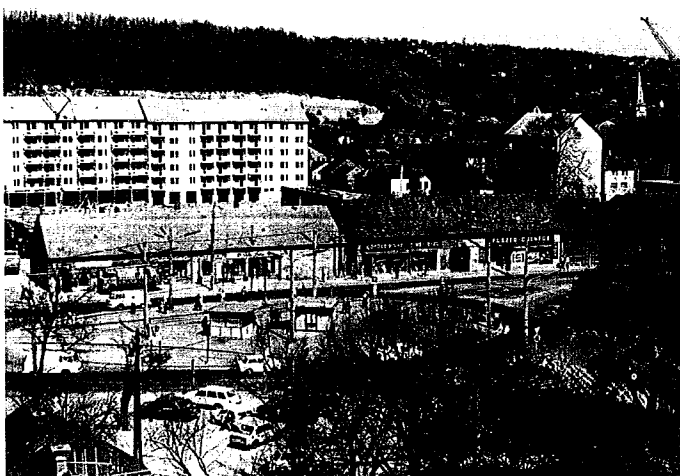
²³ Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Ádám és Korsós Bernadett.

²⁴ Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Á. és Korsós B.

²⁵ Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Á. és Korsós B.

²⁶ 1002/1960 (I.10.) sz. kormányhatározat a 15 éves lakásfejlesztési tervről.

²⁷ Fehérvári Zoltán – Hajdú Virág – Prakfalvi Endre (szerk.): Modern és szocreál. Építészet és tervezés Magyarországon 1945–1959., 176. o.

Az 1961-ben meginduló második ötéves terv időszaka a blokkos technológia elterjedésével a növekvő mértékű lakásépítések kezdetét jelentette. Ezzel a technológiával – bár jelentősen megszorodott a lakásállomány – a tényleges áttörést a panelépítkezés hozta meg a '70-es években. E technológiai váltás Miskolc városképének teljes átalakulásához vezetett. A korábbi technológiák 3, maximum 4 emeletes bérházak építését tették lehetővé, mely épp ezáltal őrizte meg emberléptékű tulajdonságait. A panel-technológia bevezetésével a bérházak magassága többszörösére nőtt.

„Miskolcon olyan új városnegyedek alakultak ki az elmúlt évtizedben, amilyenek addig soha nem valósulhattak meg a város 600 éves fennállása óta” – írta egy korabeli propagandaanyag.²⁸

Újabb határköként kell tehát megemlíteni ezt az időszakot a városképet átalakító építészeti, technológiai változások sorában. A panel-technológia megjelenésével már teljes mértékben a mennyiségi lakásépítés válik uralkodóvá, amelynek

érdekében a '60-as évek utolsó éveiben Alsózsoltán házgyárat is építettek. A cél a minél több lakás megépítése lett, ahol a technológia már teljes mértékben meghatározta az építészetet. A tervezés redukálódott az előre gyártott elemekből összeállítható lakások korlátozott variációira. A bérháztömböknél teljesen eltűnt a díszítésre való törekvés. Ennek okai részben a funkció és technológia által meghatározott építészeti szemlélet, részben azok költségnövelő tényezői voltak. A művész-építész visszavonul, és a kevés lehetőségtől eltekintve, várja, hogy ismét művészetként tekinthessen az építészetre, miközben a városrendezés elmerül a számok világában. Mikulás Tibor szerint, a politikai vezetők határozták meg, mit és hogyan lehet tenni, az építésszek és tervezők csak korlátozottan mozoghattak, a polgárok pedig nem tehettek többet, mint tudomásul vették a körülöttük zajló eseményeket. „Szerinte az építésznek, tervezőnek nem marad más hátra, mint véghezvinni azt, amit számára előírnak.”²⁹

A '70-es években megjelenő új lakótelepek tehát „forradalmi változásokat” eredményeztek a városépítészetben. A házgyári technológiával megjelentek az ún. lakótelep-konglomerátumok, amelyek néha városrésznnyi területeken elhelyezkedő, önálló városként megépült komplexumok voltak. Ezek az összetett, önálló intézményi struktúrával is rendelkező városrészek önmagukban, és az egész város viszonylatában is, társadalmi problémák sorát generálták abból adódóan, hogy viszonylag kis területen nagy és heterogén népsűrűség koncentrálódott.

²⁹ Dr. Mód Aladárné: Lakótelep, lakás, életmód. Forrás: Napjaink 1980. XIX. évf. 10. sz., 15. o.

És végül a problémák

Az Országos Tervhivatal által előírt mennyiségi lakás-termelés és a számok követése negatív következményekkel is járt. A költségcsökkentés eredményeként romlott az épületek minősége, nőtt a lakássűrűség, az intézmények centralizációja, és egyhangúvá vált a városkép. Ennek a technológiai és stílusváltásnak köszönhetően a lakosoknak az épületekhez, lakásokhoz és városrészekhez való viszonya is jelentős változáson ment keresztül. A panelépítészet új városrészeket hozott létre a város „rég” területén belül és azon kívül is. Mindez teljesen új arculatot adott a településnek. Házak, lakások, utcák és terek tűntek el, illetve újak születtek helyükön. Ezzel párhuzamosan nem csupán a városba betelepülők és a helybeli lakosok között keletkezett feszültség, de a társadalom és a – kialakuló új – tér viszonyában is.

Az első lakótelepek megjelenése után két évtizeddel mind Európában, mind Magyarországon már megmutatkoztak azok a jelek, amelyek az építészetet és a városrendezést egyre több negatív vonással szembesítették a tömeges, mennyiségi lakásépítéssel kapcsolatban. Fokozatosan felismerték, hogy nemcsak a városkép változott meg hátrányosan a gyakran a belvárosba is benyúló lakótelepek miatt, hanem a városok társadalmi összetétele is jelentősen átformálódott, ez pedig társadalmi problémák sorát hívta életre. A városban a korszak politikai gondolkodása által generált társadalmi, városképi változások és az ezzel együtt jelentkező problémák már a '80-as években felkeltették a társadalomtudományi és építészeti érdeklődést, és megindult a vita azok kezelése, illetve a megoldási lehetőségek keresésének irányába.

A '60-as évekhez képest a '70-es évek végére jelentősen visszaesett a lakótelepi lakások presztízs-görbéje (olyan tényezők hatására, mint az évtized elején bevezetett új lakáspolitikai rendelkezések, a szanálások, vagy az új és korszerű

magánépítkezési formák elterjedése). Ebben az időszakban létrejöttek az úgynevezett modern *slumok* (*nyomornegyedek*), amelyek a közvéleménynek és a kritikának állandó vita-, illetve beszédtemáivá váltak:

„A lakótelep túrhetetlen életkörülményeket jelent. Erőszakolt koncepció. Az emberek elemi szükségleteit nem elégíti ki, korlátozza, rombolja a személyiséget, és dominálnak benne a pszichikai ártalmak.” – írja dr. Mód Aladárné szociológus a lakótelepekről és az ott élők szociális problémáiról 1980-ban, „A szűkre szabott modernség” címmel folytatott vitasorozat záró összegzésében.³⁰

Építésszek és társadalomkutatók évtizedeken át tartó vitája indult meg, hiszen erre az időszakra Miskolcon már a lakosság közel kétharmada élt jobb-rosszabb, gyakran patológiás jellemzőkkel bíró lakótelepeken. A viták időszerűségét az is tovább erősítette, hogy a '80-as évek elején még általános volt a vélemény, miszerint a növekedés folytatódni fog, és a családok újabb generációinak felnövekedésével „a lakótelepi lakások újratermelik a lakásigényeket”³¹.

A egymáshoz való kölcsönös alkalmazkodás nem ment zökkenőmentesen, noha számos tényező segítette. Ezek között meg kell említeni a politikai ideológia felülről szervező, irányító jellegét. Ezzel részben szembehelyezkedve, részben pedig annak hatása alatt új közösségi élet szerveződött, méghozzá egy olyan térben, amelyet valójában – még ha képletesen is, de – a betelepülők építettek, amely velük együtt épült, és amely részben az új városlakók számára jobb, magasabb komfortfokozatú életkörülményeket teremtett. E változásra így emlékszik vissza egy, a kiliáni városrészbe 1963-ban kötött interjúalany:

³⁰ Dr. Mód Aladárné: Lakótelep, lakás, életmód. Forrás: Napjaink 1980. XIX. évf. 10. sz., 14. o.

³¹ Tóth Pál: A lakótelepi jelen gondjairól. Forrás: Napjaink 1980. XIX. évf. 10. sz., 12. o.

²⁸ Propagandaanyag 11.

„Tulajdonképpen ahhoz képest nagyon jó volt, mert új lakás, új helyen, új környezetben. Minden új volt, tehát én a város egyik végéről jöttem a város másik végére, mert akkor még nem volt ennyire kiépülve a Berekalja, tehát volt a város a Kiliánig, meg kifele Diósgyőrig a falu rész. Teljesen más volt a struktúra, személyileg is, és egyébként is.”³²

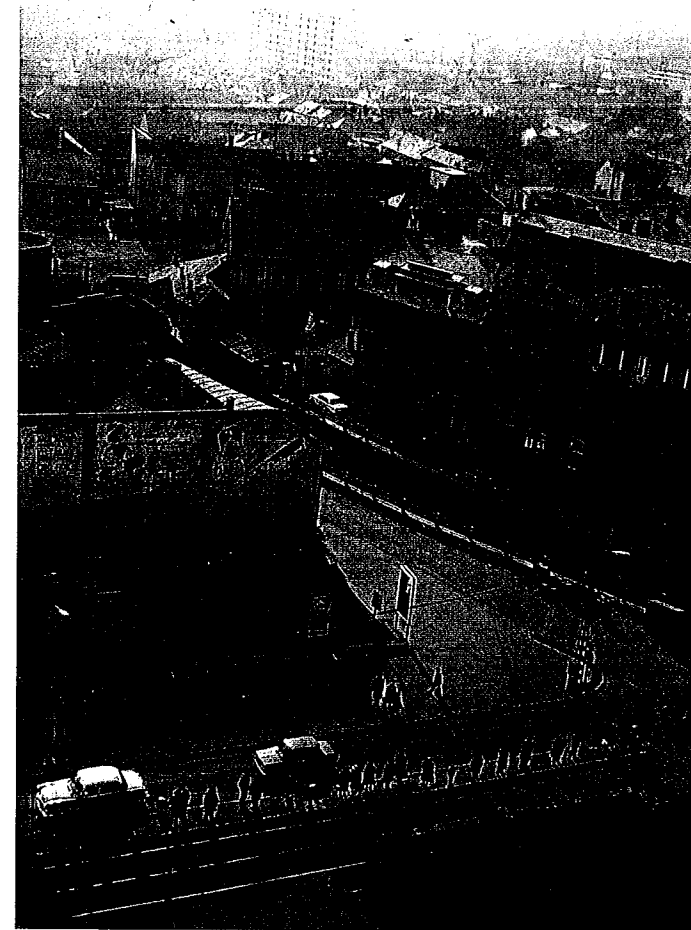
Az egyének szempontjából a lakáskérdést – főleg az ’50-60-as években – elsődlegesen nem az infrastruktúra, a lakás komfortfokozata, vagy az ott élő közösség határozta meg. A lakás elhelyezkedése – elsődlegesen a munkahelytől való távolság – is inkább csak a ’70-es évektől kezdett megjeleni a lakásra várakozók elvárásai között, a panel-technológiával dinamikus megnövekedő és ezáltal választási lehetőséget is adó lakástermelés megindulásával. Mindennek magyarázatát részben épp a nehéz lakásviszonyok, a lassan bővülő lakáskínálat, és leginkább a hozzájutás nehézségeiben kell keresni., Bár a környezet, a mesterséges élettér drasztikus átalakuláson ment keresztül, a hétköznapiakban a városlakók erre kevés figyelmet fordítottak.

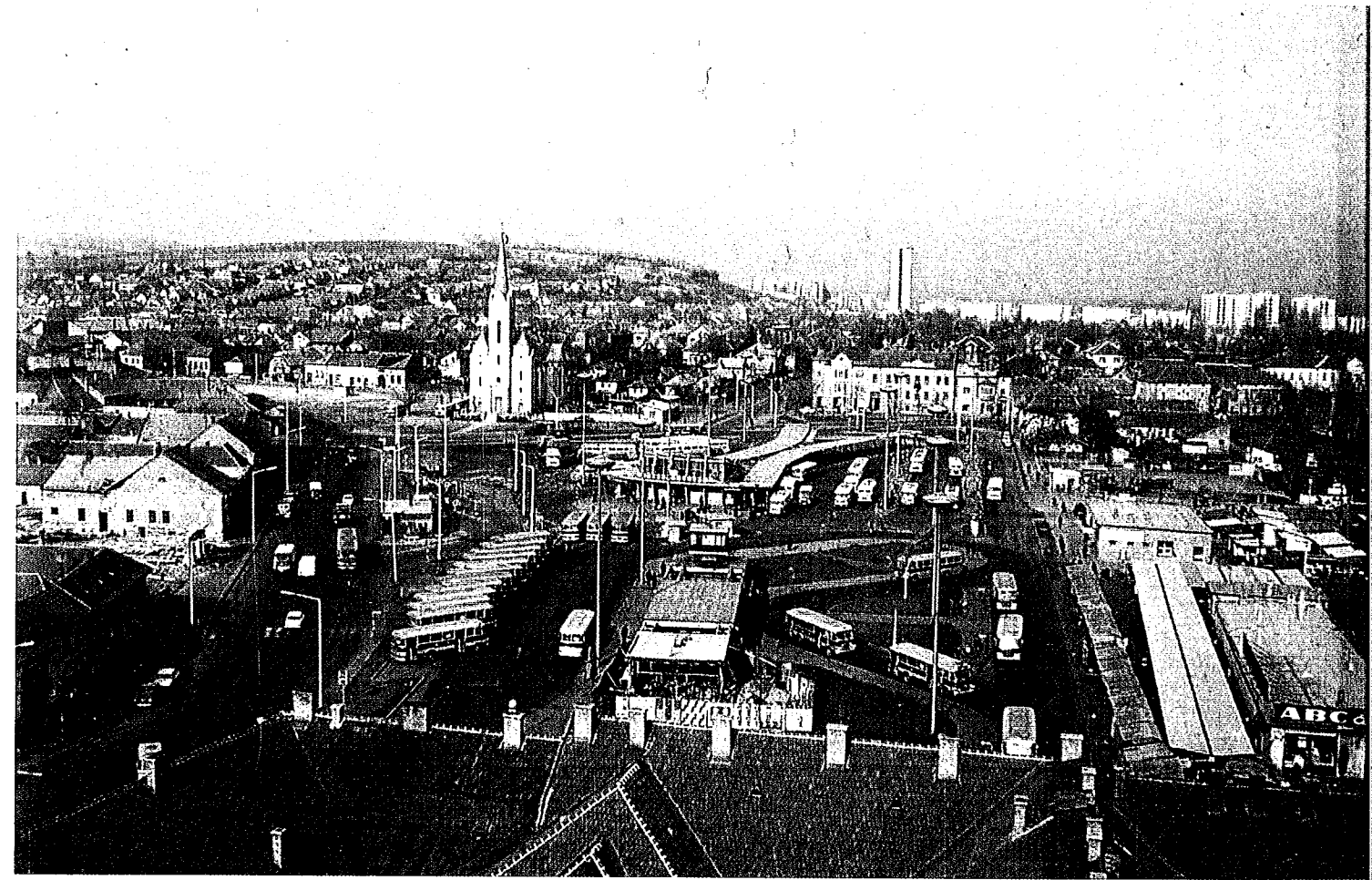
I. 2. Az eltűnt belváros nyomában

A változó város tehát, mint fentebb láttuk, többféle úton-módon vált „az ország második városává”. Amellett, hogy különböző települések összezsugorítása révén megalkották Nagy-Miskolcot, legalább két komolyabb folyamat is zajlott az ötvenes évektől kezdve. Egyrészt új városrészek, majd lakótelepek épültek a korábbiak között, illetve a peremterületeken, mint például a Bulgárföldi városrész, Észak- és Dél-Kilián, a Szentpéteri kapu, a Petneházy bérházak, és később az Avas déli lakótelep. A másik módszer a szanálás volt: a már beépült utcák, házak lebontása révén nyertek helyet az új technológia számára. Így épültek lakótelepek Diósgyőrben, a Győri kapuban, a belvárosban pedig a Tizeshonvéd, a Vologda, a Jókai utcai lakótelep, a Szeles utca, illetve a Vörösmarty és a Dankó Pista utca környékén. Ám maga a főutca sem maradt érintetlen: elég a Pátria tömbre gondolni (ide eredetileg toronyházat terveztek), vagy a Centrum áruház környékére és a Bajcsy-Zsilinszky utcára. Az egyik korabeli átépítési koncepció az egész mai belváros helyére toronyházakat álmódott.

A belváros és környékének eltűnt épületeiről, utcáiról készült fotókat tanulmányozva elénk tárul a valamikori, nem is olyan régi, egyszerre ismerős és ismeretlen, félig-meddig idegennek tűnő Miskolc. Még hozzá úgy, olyan arcát mutatva, amelyet már a hetvenes-nyolcvanas években felnövő generáció sem tapasztalhatott meg közvetlenül.

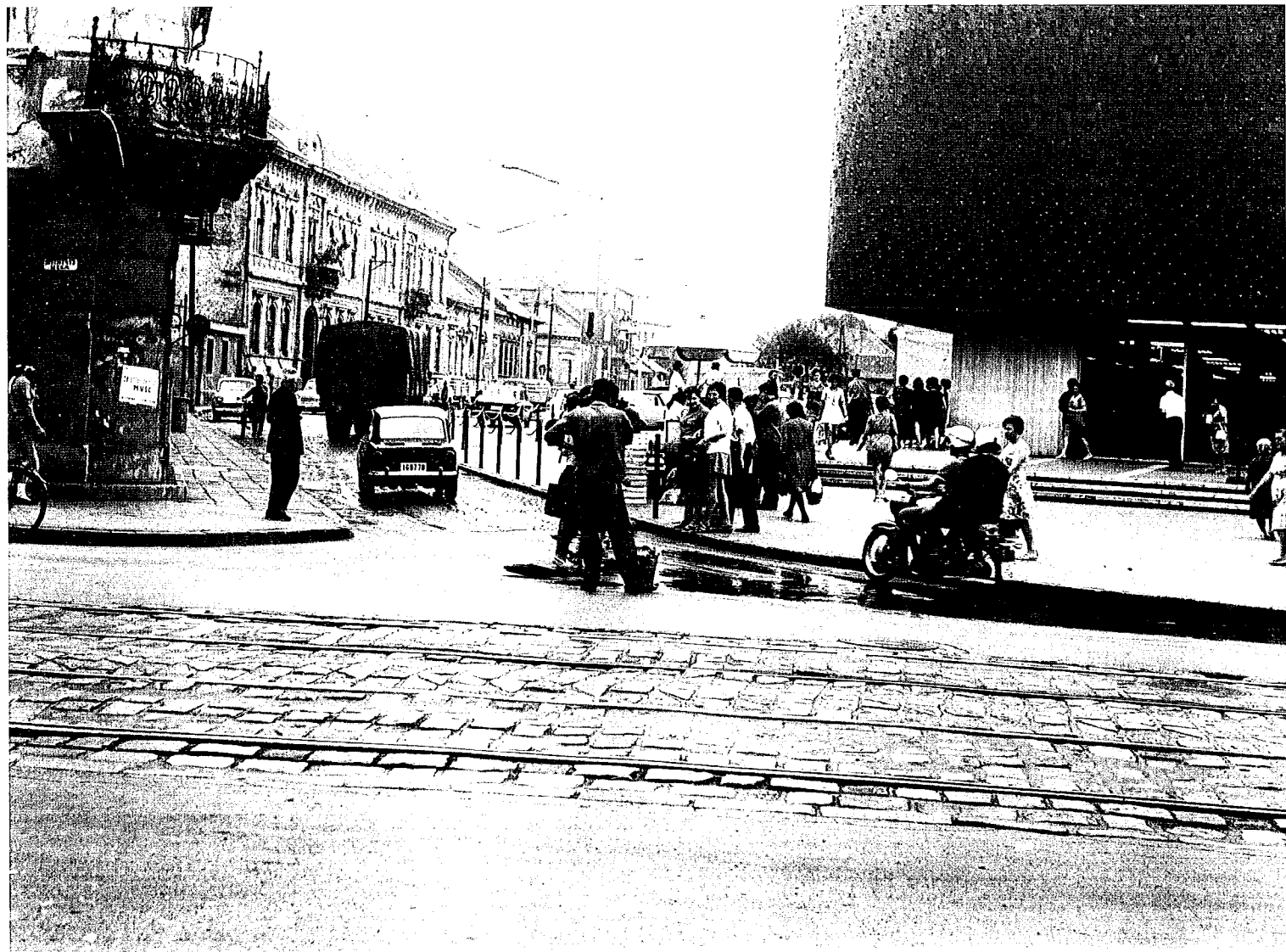

³² Interjú B.-nével, 2009. Készítette: Ujhelyi Anna.

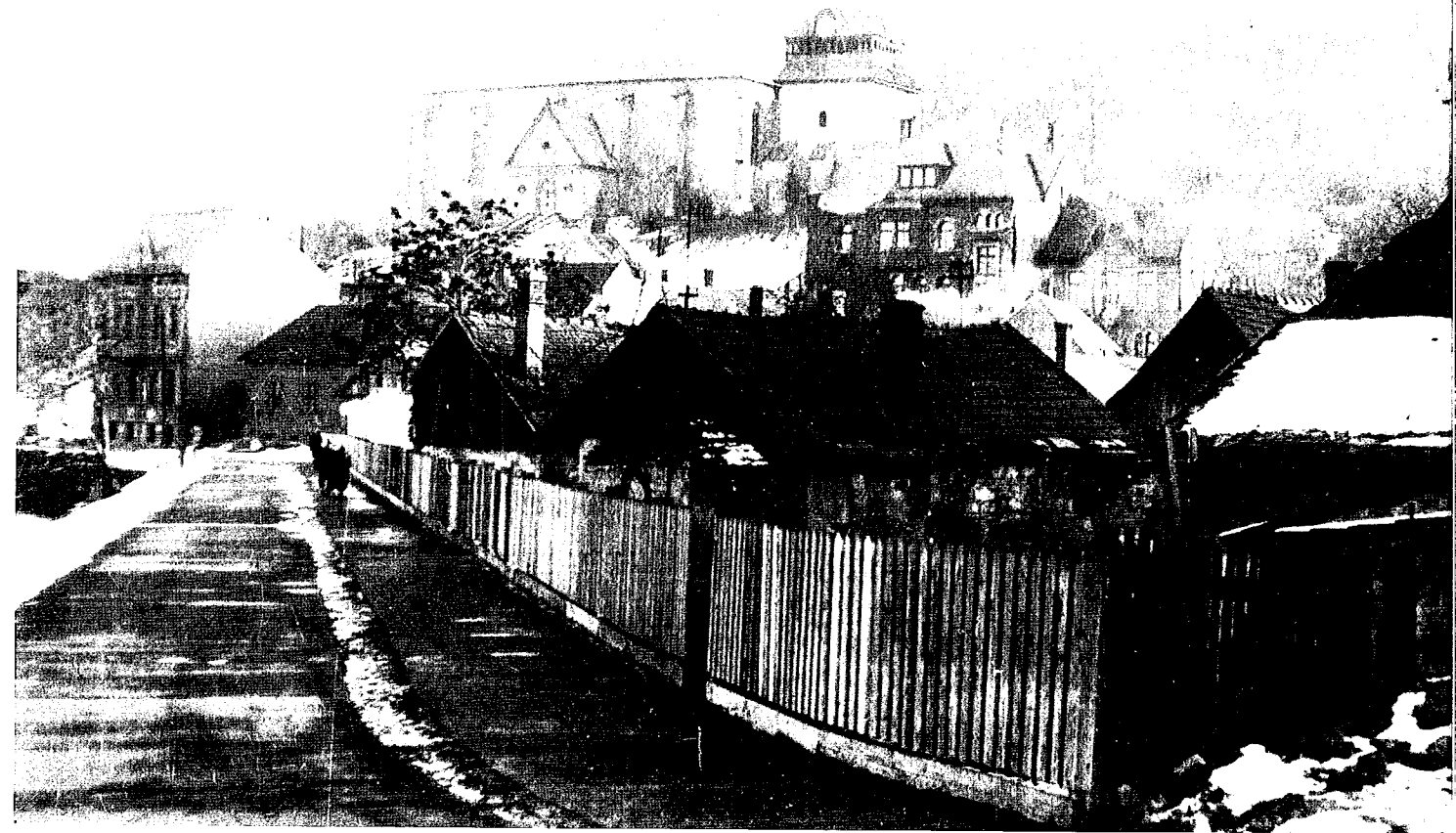

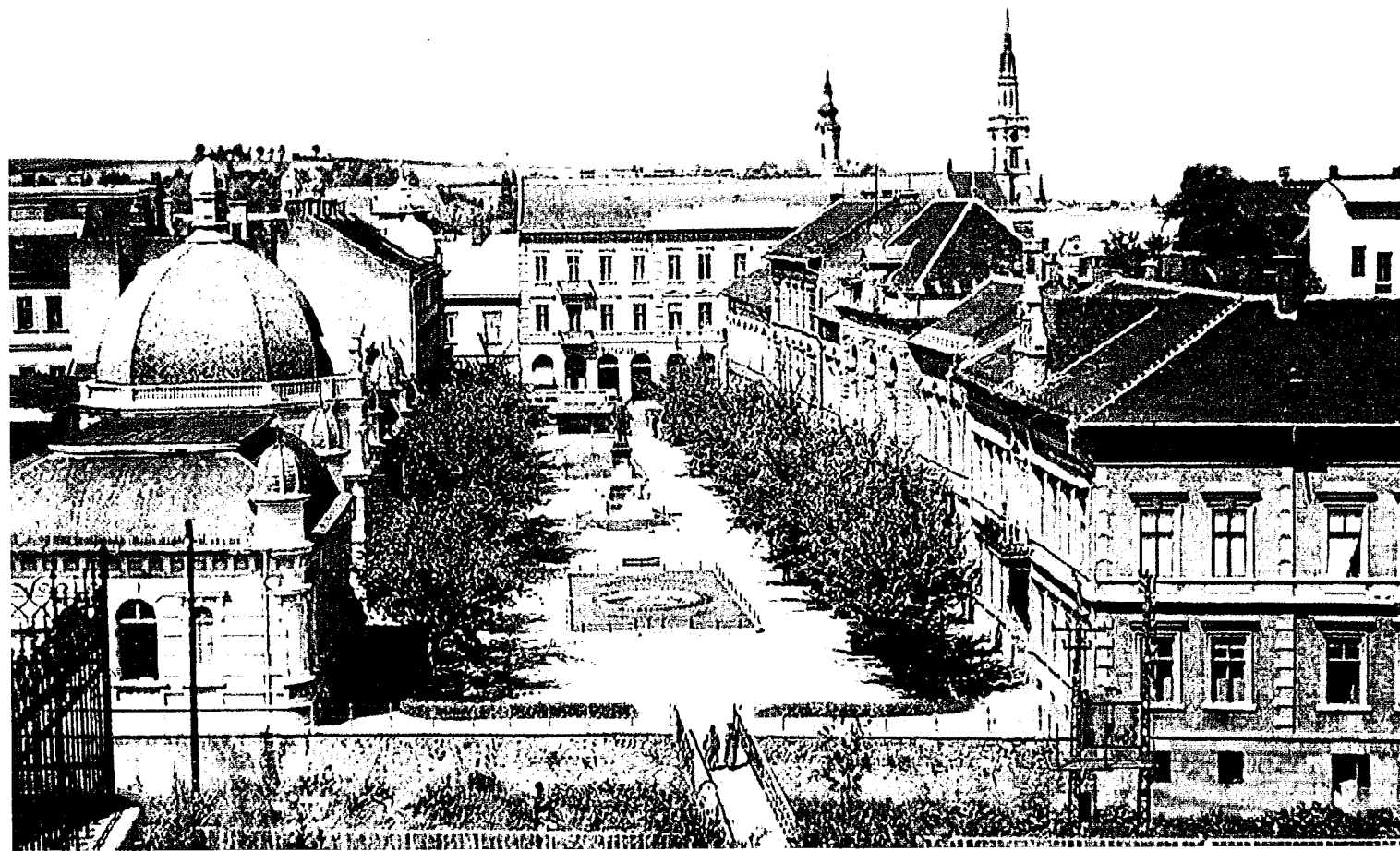

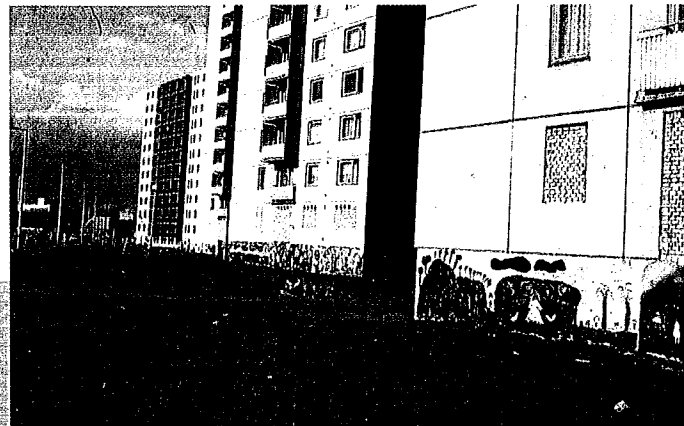
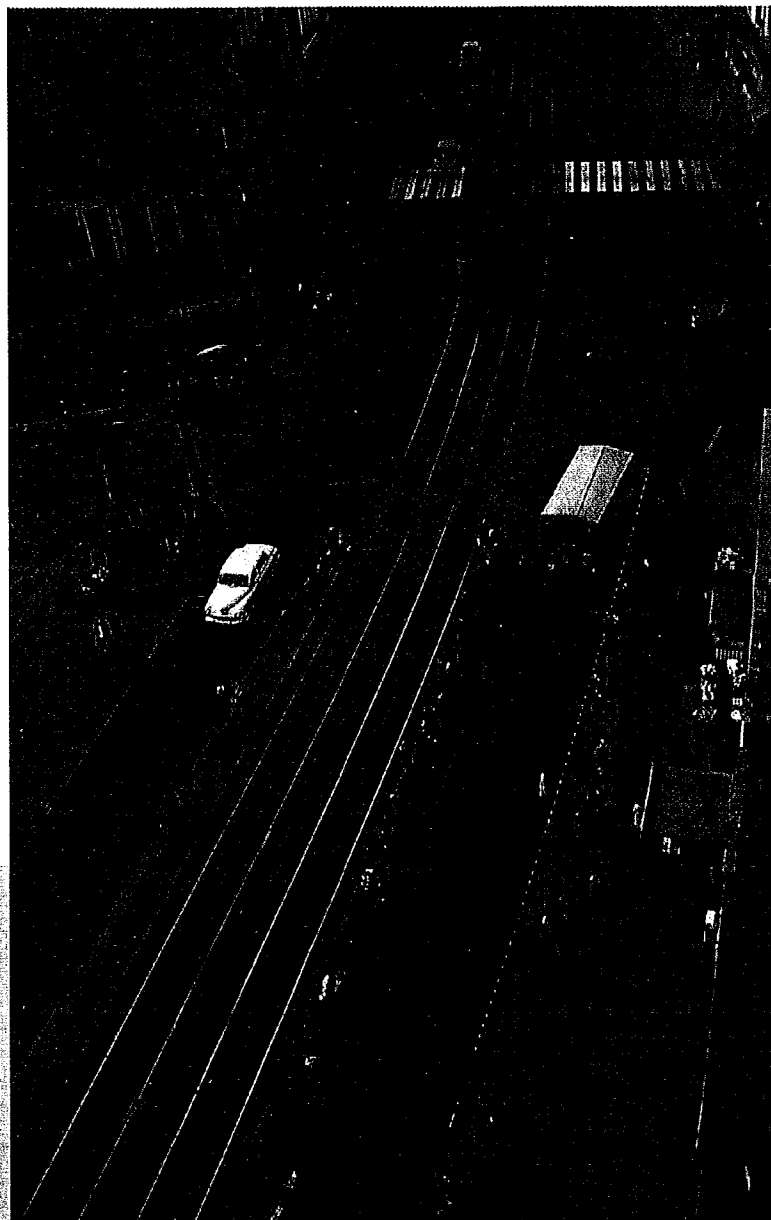

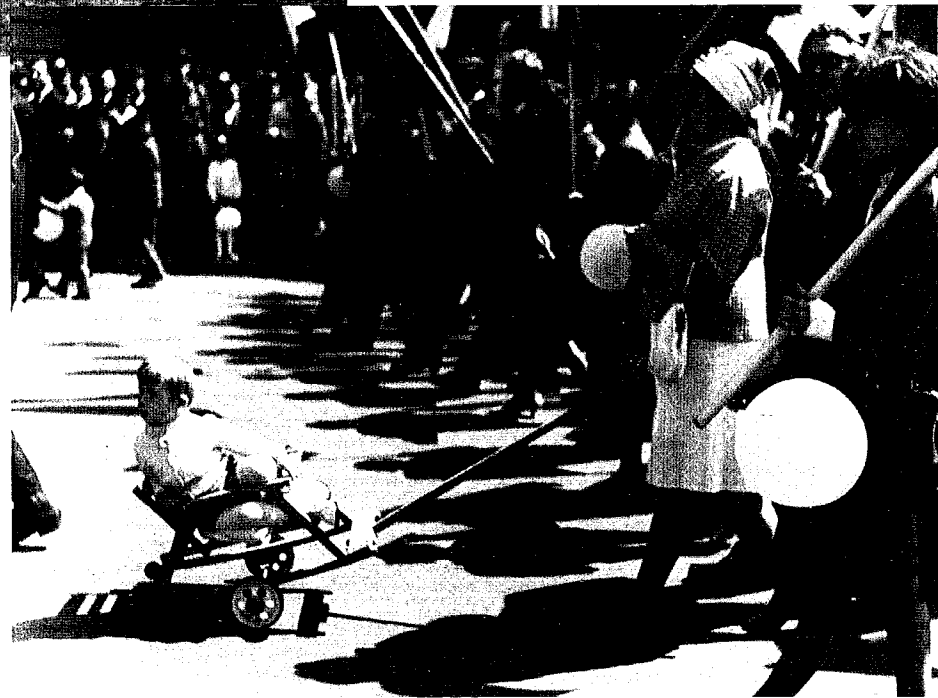
I. 3. Babakocsiváros

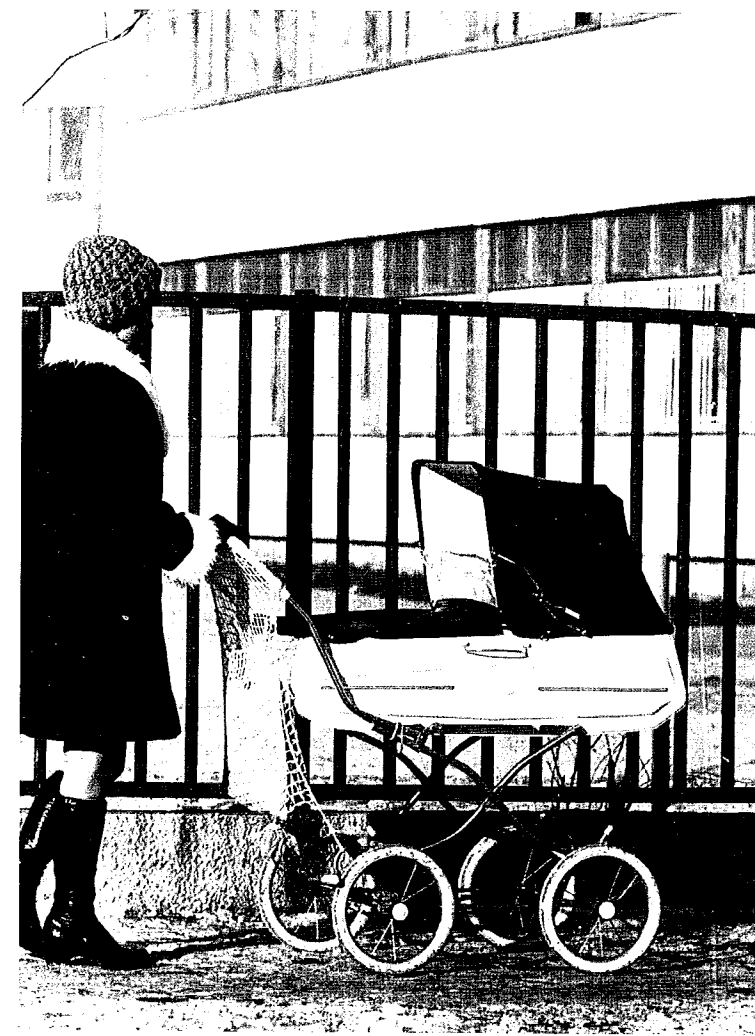
Ha Miskolc a templomok városa, a macskakövek városa, acél-város és „Szinva-parti Velence” is lehet egyben – merthogy ilyenformán is emlegették már –, akkor egészen bizonyosak lehetünk afelől, hogy Miskolc *a babakocsik városa* is. Sőt, hiteles, dokumentumértékű archív fotókkal igazolható, hogy Miskolc „A babakocsik városa”. Legalábbis valaha az volt.

Az ötvenes évektől ezrek és ezrek költöztek be a városba, újabb és újabb városrészek épültek fel. A beköltözők nagy része fiatalon került Miskolcra, így egy demográfiai robbanás zajlott le a '60-as, '70-es évekre (az 1970-es évek első felében egyben országos méretű demográfiai csúcs is jelentkezik a születések számát illetően). A '60-as évek második felére, a '70-es évekre már felnőtt a betelepülők gyerekeinek első generációja. Az általuk nemzett következő generáció számára is újabb és újabb babakocsikra volt szükség... És ez így ment egy jó darabig, mígnem egyszer csak történt valami. Ezt a bizonyos valamit azóta is sokat vizsgálták és vizsgálják, ám erre most nincs mód kitérni. Az azonban biztos, hogy nemcsak Miskolcon és Magyarországon, hanem egész Európa-szerte öregedik a társadalom. Ahogy egyre több az idős ember, és a nyugdíjkorhatárok is egyre csak későbbre tolódnak, egyre kevesebb és kevesebb gyerek is születik. Mindebből kifolyólag egyre kevesebb és kevesebb babakocsira van szükség. Vajon mivé lesz a babakocsik városa?

Az alább közzé tett képen szereplő babák és szülők mind valós személyek! A hasonlóságok és esetleges egyezések nem a véletlen művei.

I. 4. A jövő városa Színvavölgyi űrbázis

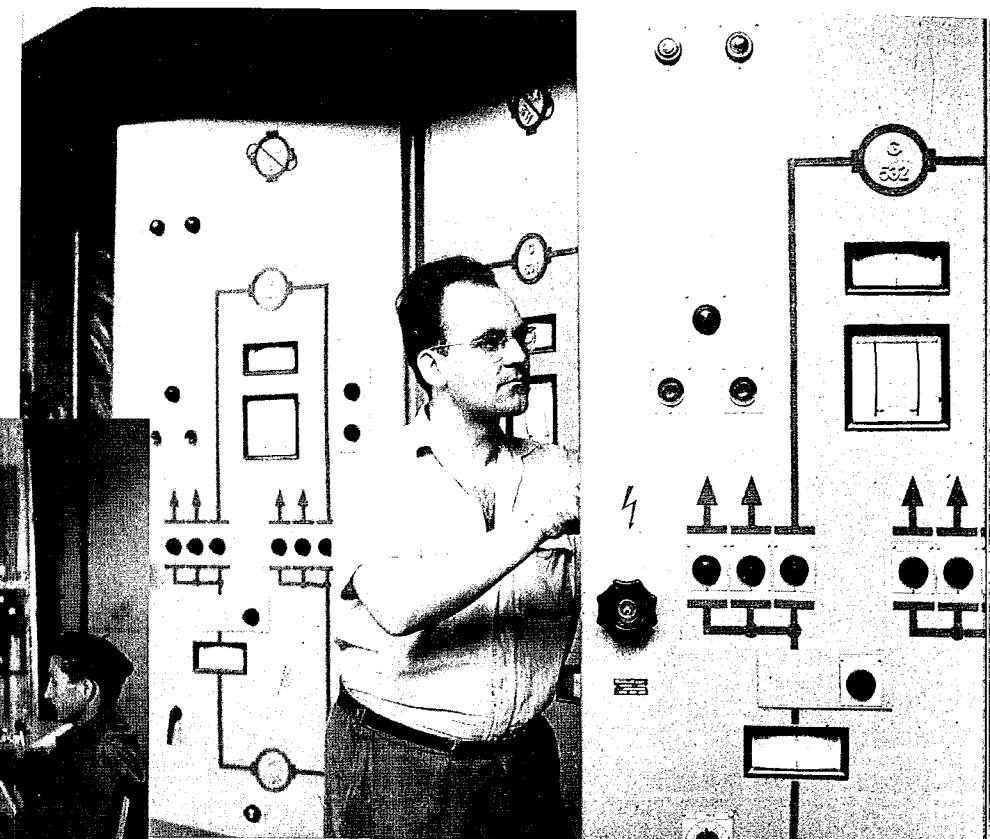
Ahogy megszületett a western kelet-európai változata, az eastern, élén a Dinári-hegységben forgatott, Gojko Mitić-fémjelezte *indiános-filmekkel*, megjelent a sci-fi filmek keleti változata is. A '60-as, '70-es és '80-as években hódító *A majmok bolygója*, *Csillagok háborúja*, *A nyolcadik utas: a halál*, ill. *Az Orion űrhajó fantasztikus kalandjai* (NSZK), vagy a komolyabb hangvételű *2001 Űrodüsszeia* lettek a filmes előzményei a későbbi keleti vonalnak, hogy csak néhány címet említsünk. Kelet-Európában szovjet, csehszlovák, NDK és magyar³³ közönségfilmek, filmsorozatok mellett intellektuális szerzői filmek is születtek, gondoljuk csak Tarkovszkij *Sztalker* c. filmjére.

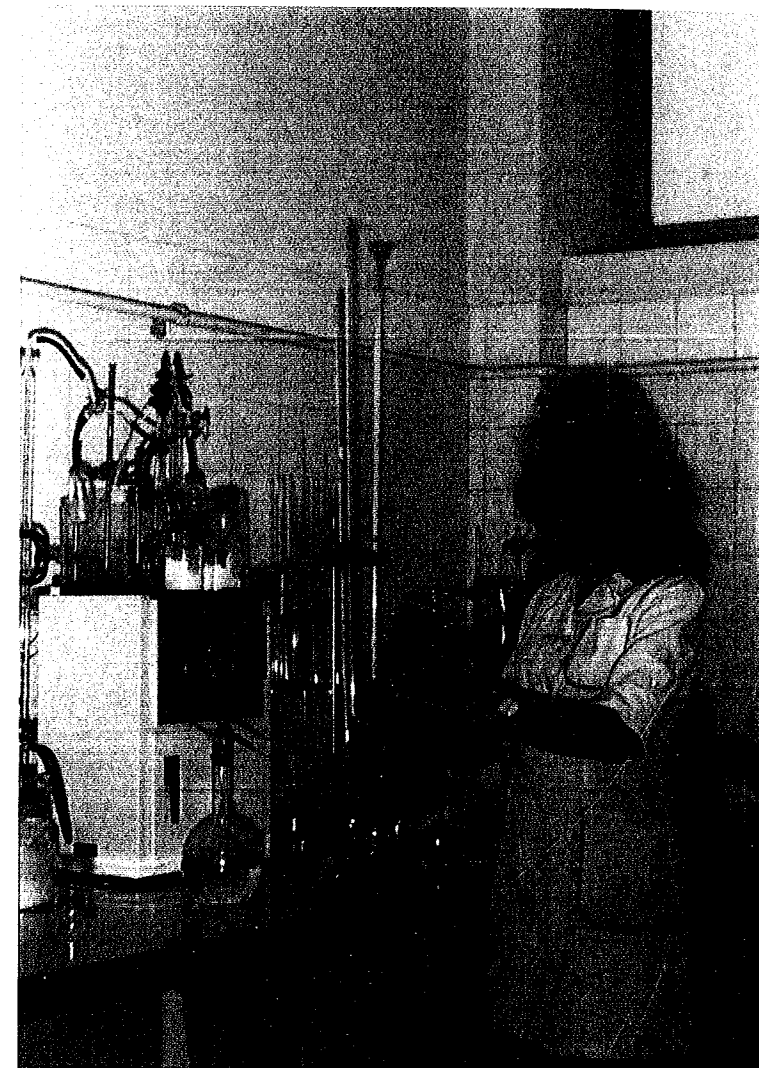
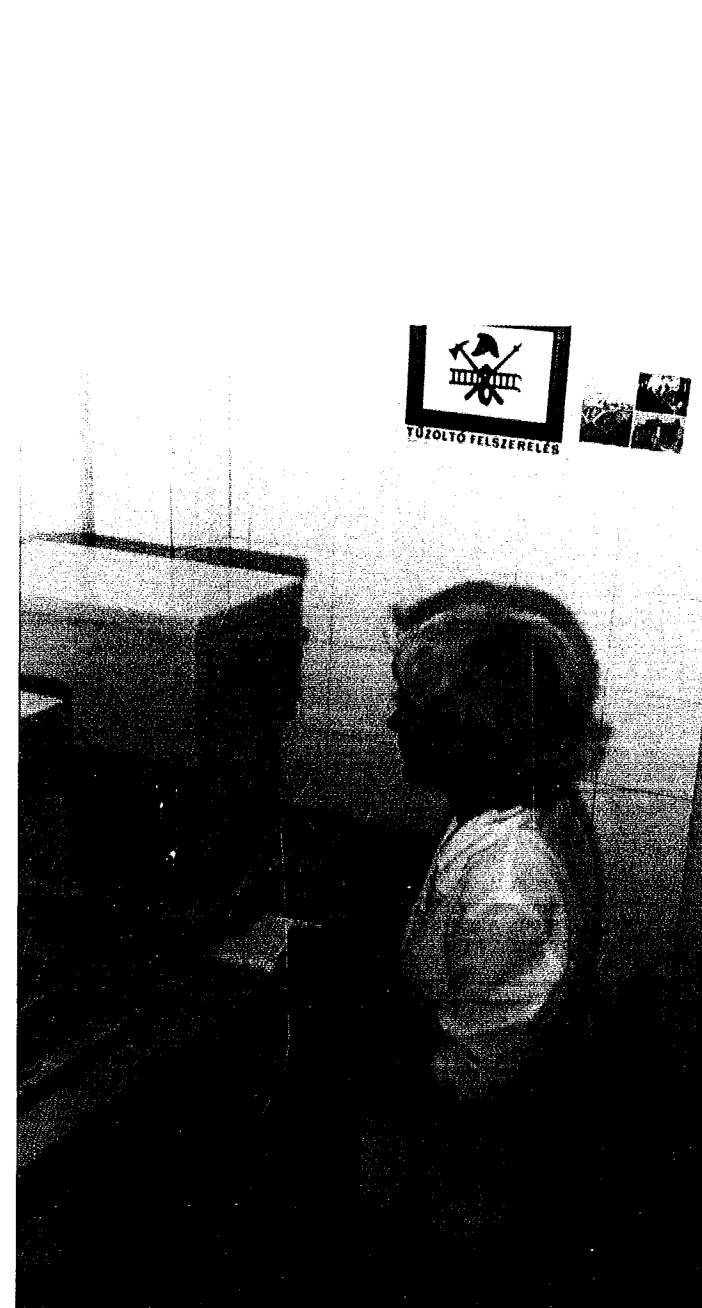
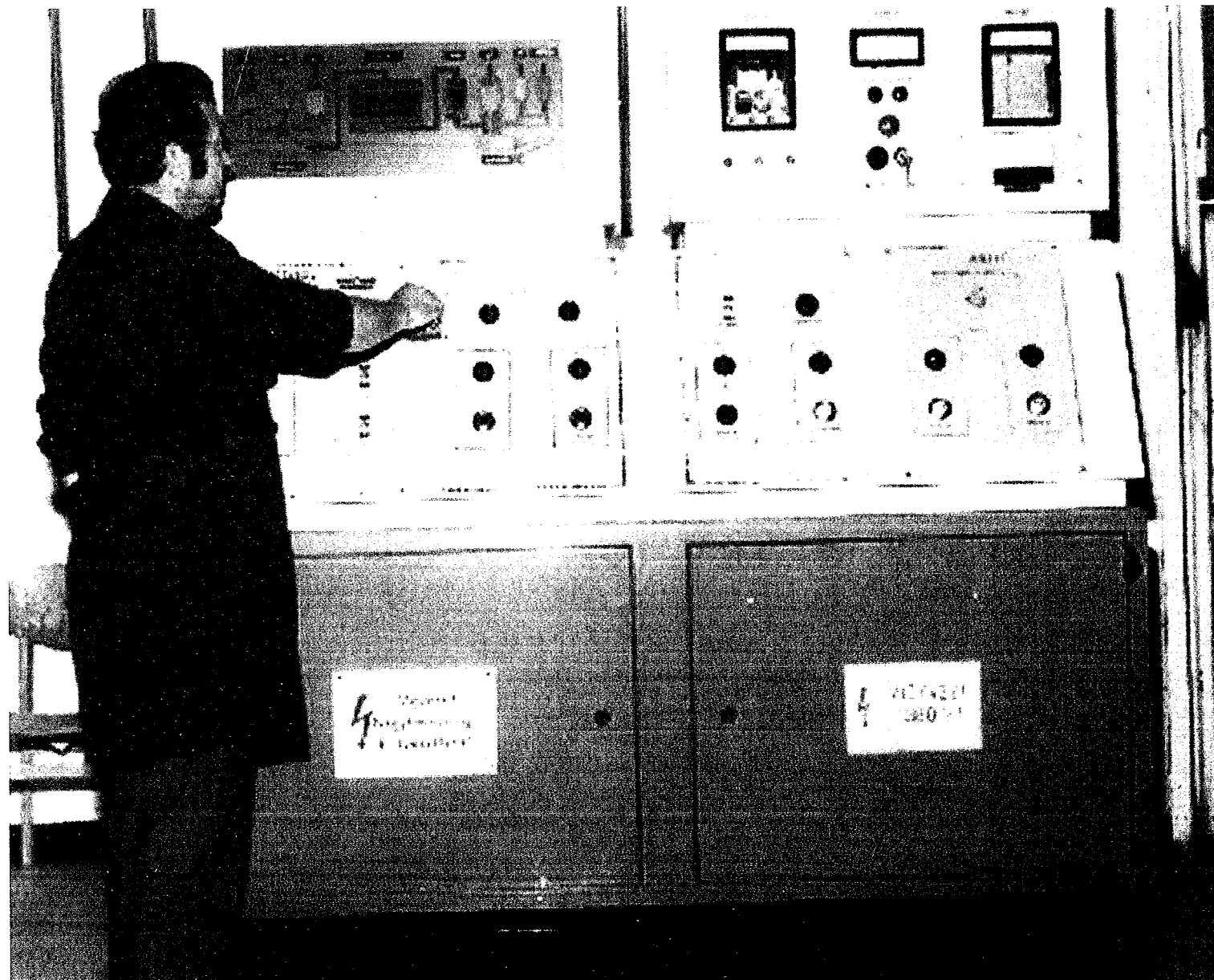
Az ipari technológia fejlesztésének hála, komoly gépek arzenálja tűnt fel a Kádár-korabeli Miskolcon. Hogy mindez a nyugati vagy inkább a keleti sci-fi által megjelenített tárgykultúrát idézi-e föl, az olvasóra bízunk (a szcafanderek hiányoznak). Mindenesetre lenyűgöző és megdöbbentő a műszerek/berendezések formavilága, monstrumszerű volta. A korai számítógépek megjelenése (és formája), valamint azok környezete már a csúcstechnológia egy másik irányáról tudósít. Ez pedig már a '80-as évekbe kalauzol minket.

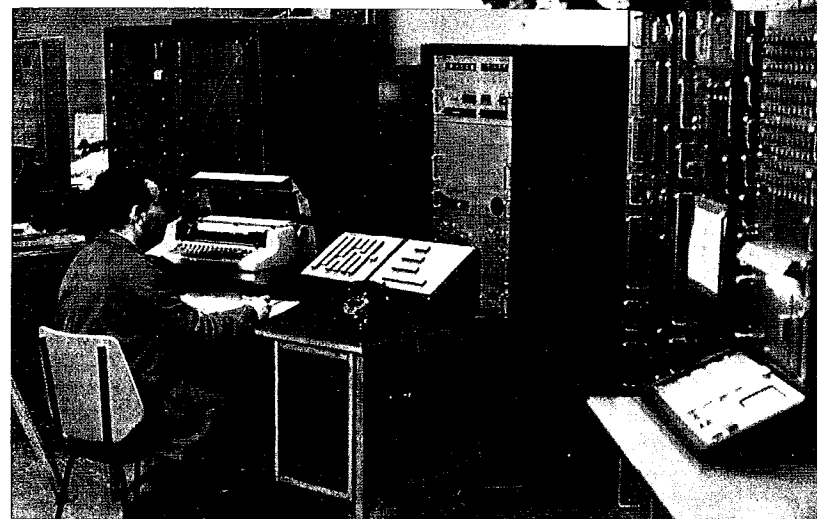
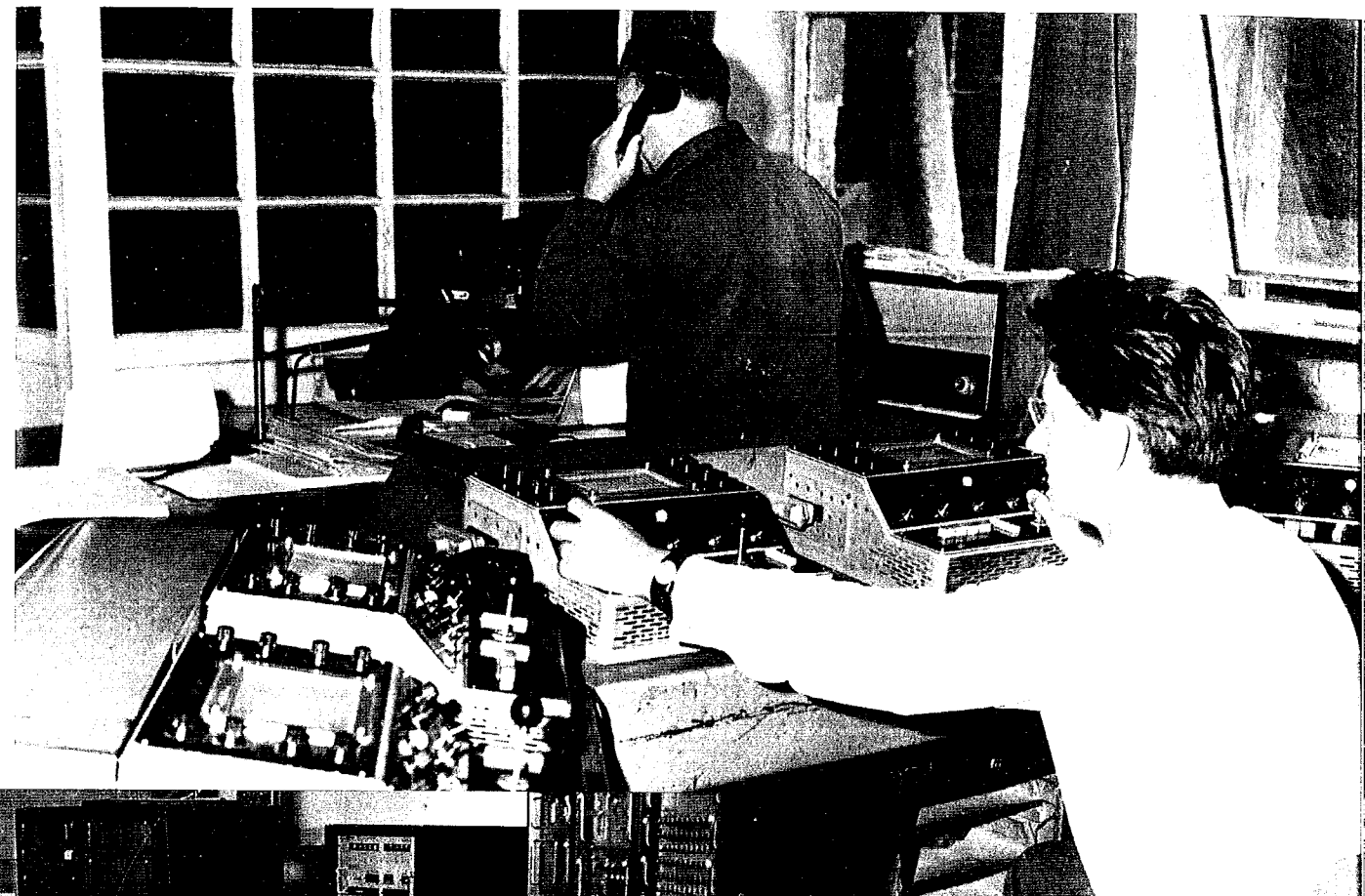
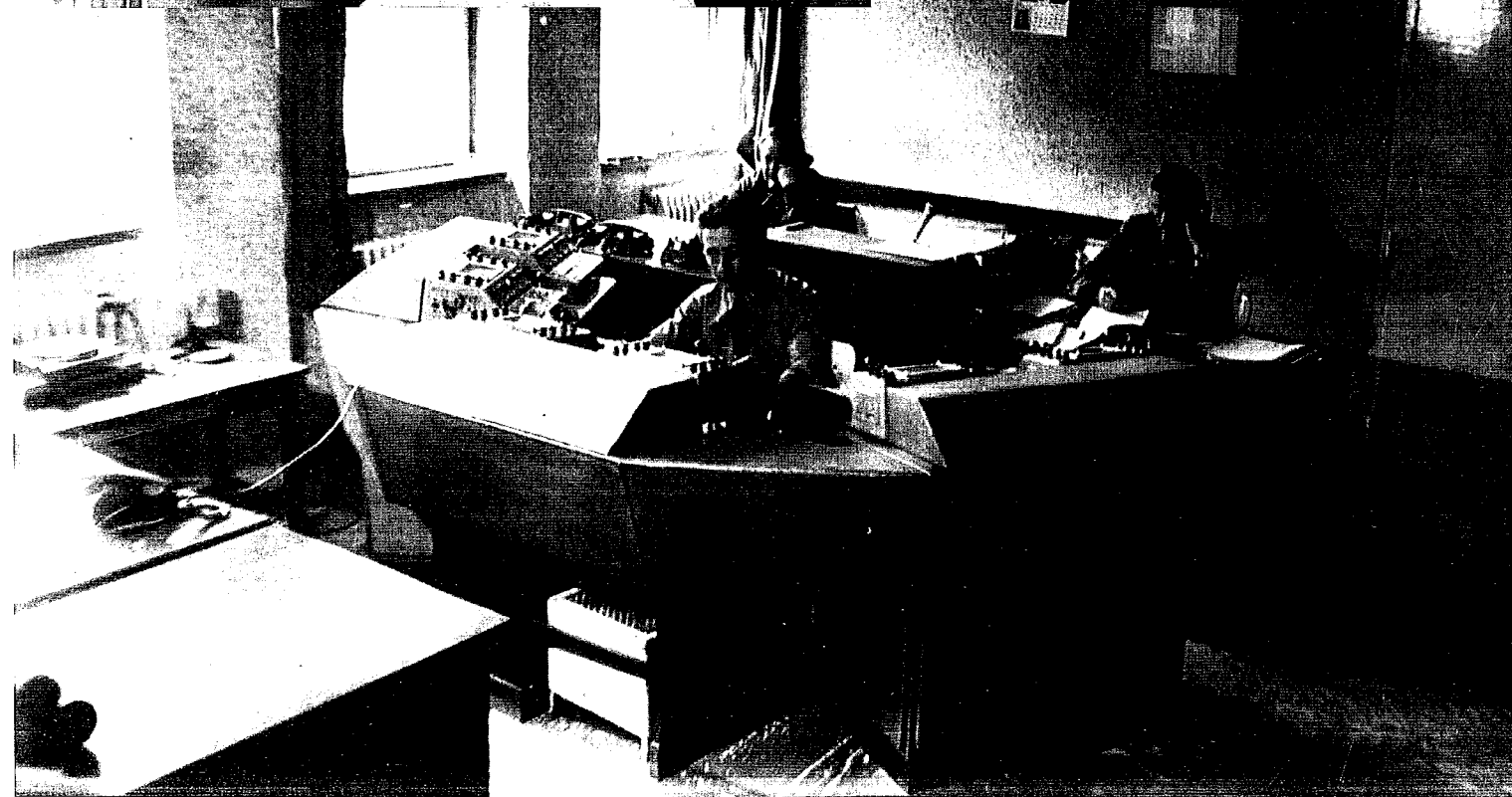
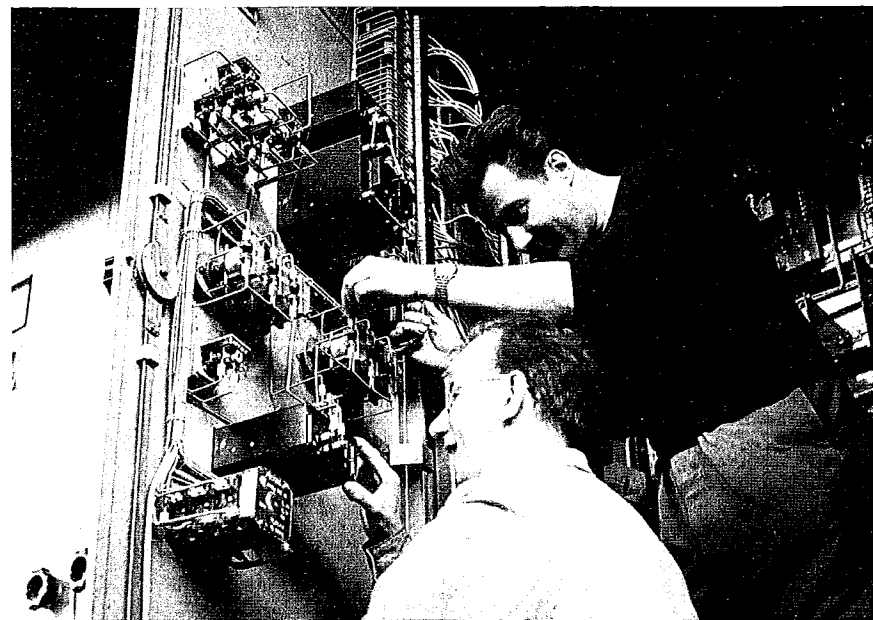
Adatokat betáplálni a kompjuterbe és start!

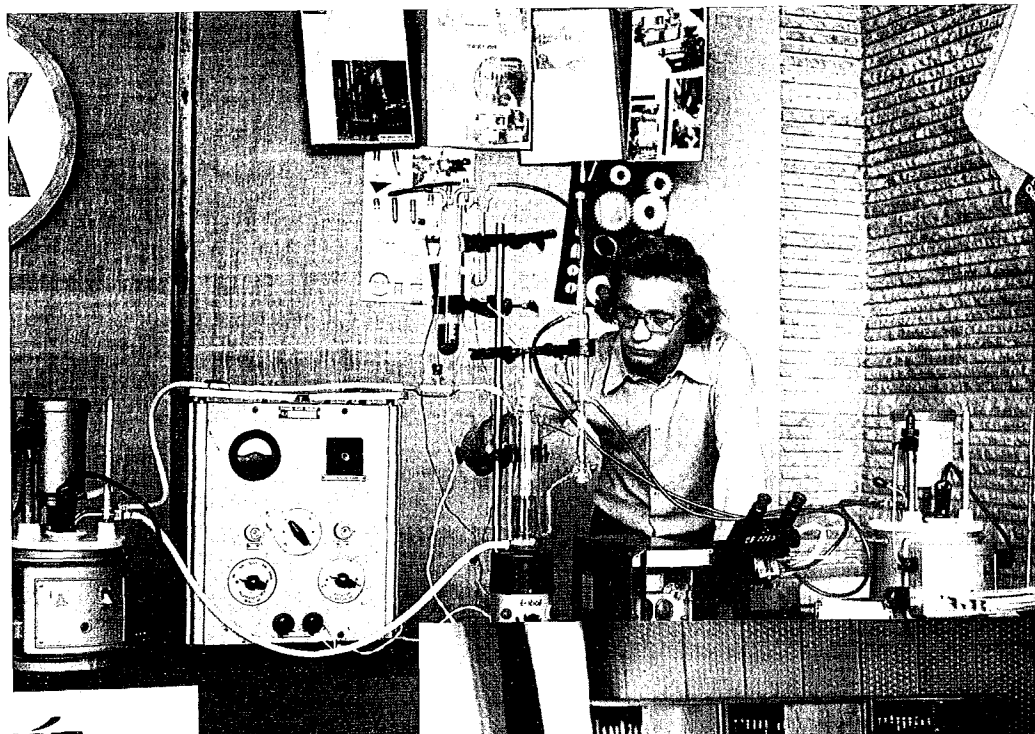

³³ Pl. az 1972-ben forgatott Pirx kalandjai c. sorozat, amely Stanislaw Lem regénye nyomán készült.

II. 1. Nyolc óra munka

Kis túlzással azt mondhatjuk, hogy az ötvenes-hatvanas évek Magyarországn az életmódot szinte kizárólag a munka, illetve az adott munkahely határozta meg. Megszabott mindent: a párválasztást, a lakóhelyet, a gyermekvállalást, a gyerekek iskoláztatását, a szabadidő eltöltését, a szórakozási szokásokat; egyáltalán az élet valamennyi fontos és kevésbé fontos aspektusát. Olyan világ volt ez, ahol a munkahely, és az ezzel járó társadalmi szerep gyakorlatilag definiálta az egyént. Ha valakiről tudjuk, hogy gyári munkás, pék, bányász vagy vidéki tanár volt, akkor majdnem mindent tudhatunk róla.

A rendszer – legalábbis bizonyos mértékben – megszüntette a különbségeket az egyes társadalmi osztályok között. A vállalati felsővezető, azaz a vezető értelmiségi ugyanabban a bérházban lakott, mint a munkás, a gyerekei ugyanabba az iskolába jártak, ugyanolyan ruhákban jártak, stb. Nem egy esetben egy jó szakmunkás többet keresett, mint egy mérnök.

„Én voltam az egyik legjobban kereső ember a gyárban, az acélműben. Voltam gyárrészfelvezető, és nem én kerestem a legjobban. Hanem az a fizikai munkás keresett, amelyik ott volt a kemencénél. Én, amikor megcsináltattam H. Laciékkal, nézzük meg a kereseteket, nem azért, hogy lássam, hogy én hogy vagyok, hanem hogy hogy állnak, amikor bérfejlesztés van, melyik területre kell többet adni. Hát, bizony ott voltam én a 7. vagy a 8. helyen. Tehát ezzel csak azt akarom mondani, hogy egyáltalán nem volt ilyen széles. De a felelősség, az rettenetes nagy volt akkoriban. Nagyon nagy volt azért a szigorúság, nagyon nagy volt a követelmény is, és a fizikai emberek ezt tudomásul vették már utána.”³⁴

„Az volt, hogy az egyetemista mindig egy kicsit úrifíú a melós szeméből. Én őket is nagyon jól ismerem, mert évekig dolgoztam velük, tudom, hogy hajlamosak egy kicsit erre. Ma már jobban

fölértékelődött a tudás, akkor jókat röhögtek az egyetemistákon. De konkrétan sokkal többet kerestek, mint egy kezdő mérnök, úgyhogy ennek meg mi nem örültünk nagyon. Nem volt egy ilyen erős összefonódás, nem volt harag se. Tisztes távolságtartás, én úgy érzem. Mindenki csinálta a maga dolgát.”³⁵

Olyan világ volt ez, ahol a munkanélküliség fogalma teljesen ismeretlen volt. A Magyar Népköztársaságban a teljes körű foglalkoztatás elsődleges cél volt. A kmk-törvény (kmk: közveszélyes munkakerülő) volt az az eszköz, amelylyel ezt a célt elsősorban meg kívánták valósítani. „A háborút követő években Magyarországon, ha valaki munkaképes korban és állapotban nem dolgozott, börtönbe kerülhetett, elítélték közveszélyes munkakerülés, azaz kmk miatt. Ez kényszerítő eszköz volt. Bárkire ráfogható volt ez, kezdetben az utcai prostituáltakat, a szabadfoglalkozásúaknak mondottakat, a koldulókat és a valóban munkanélkülieket sorolták ide, de lényegében hatósági döntés volt, kit vettek fel ebbe a kategóriába.”³⁶

³⁴ Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Ádám és Korsós Bernadett.

³⁵ Interjúrészt (nincs adat - férfi), 2008. Készítette: Kosztyi Klaudia.

³⁶ Burget Lajos: Retró szótár, kmk szócikk, 134. o.

A kmk-törvény egyébként már 1913-tól életben volt Magyarországon, de a Rákosi kortól kezdve egészen új értelmet kapott. Ezekben az időkben évente körülbelül 2-3 ezer embert ítéltek el közveszélyes munkakerülésért.

Egy olyan rendszerben, amelyben a munka fogalma ennyire központi helyen áll, az egyik legnagyobb állami ünnep természetesen május elseje, a munka nemzetközi világnapja. Az ünnep eredete egészen a brit ipari forradalomig nyúlik vissza. 1817-ben fogalmazta meg Robert Owen a munkások követeléseit, köztük a nyolc órás munkaidőt. Ekkor lett szlogen a *Nyolc óra munka, nyolc óra pihenés, nyolc óra szórakozás*. Miskolcon a május elsejét, az ország többi városához hasonlóan, felvonulással ünnepelték. A május elseji és egyéb felvonulásokra a miskolciak részben mint kötelező rosszra, részben mint kellemes vasárnapi sétára vagy karneválra emlékeznek:

„Egy az, hogy munkaszüneti nap volt. Óriási nagygyűlést tartottak minden helyen. Budapesten a Hősök Terén több tízezres meg százezres gyűlések voltak, zászlókkal, felvonulva az emberek, a gyárak a munkások, meg a lakosság. És ilyen helyen illet részt venni mindenkinek, aki nem ment, hát nem azt mondom, hogy fejét vették, de, de, de... Na, jobb volt inkább ott lenni. De azt maga a nép, mindenki ment felvonulni. [...] Olyan események, amik a politikai rendszer reprezentálását mutatta be. Például egy május elseje emlékfelvonulás, vagy egy november hetedikéi gyűlés, vagy egy április negyedike – az volt Magyarország, akkor fejezték be Magyarország megszállását az orosz csapatok, azt úgy hívták: felszabadulás ünnepe. Kiöltöztek, ki nek mi volt, jelképezték azt a szakmát, amibe dolgoztak. Mondjuk a kórház dolgozói fehér köpenybe vonultak fel. Vagy egy [kovácsüzem] dolgozói egy autó platóján verték a vasat. A sütőipar vitt egy nagy kenyeret vagy peracet. Nagyon régi termék, az egy jelkép volt. Például egy felvonuláson egy vállalat úgy állt össze, hogy elől ment hat ember vagy nyolc ember, aztán utána sorba százan-kétszázan, ki mennyien voltak. És elől a vállalat

jelképét képviselő tárgyat [vittek], például a sütőipar peracet... Akkor vagy jelképezni kellett egy pedagógust is, az is vitt valamit, ami jelképezte az ő pedagógus voltát. Egy táblát, vagy palát, vagy valamit. Hát van, aki nem szívesen ment oda. Hm, nem azt mondom, hogy olyan jó volt, de mint egy vasárnapi séta.”³⁷

„Hát, egy május elseji felvonulás, vagy egy április 4-i felvonulás, az keserves volt nagyon. Képzeld el, el akartunk lógni az egyik kollegával, még akkor kiliánisták voltunk, azt hiszem, harmadikosok. És elég az ahhoz, hogy K. Pista bácsi, a tornatanárunk elcsípett. Már-már majdnem sikerül lelépni, és – a franc fog itt végig menni! – akkor a főutcán kellett végigmenni úgy, hogy a városháztértől le a Szemeréig. És onnét meg elkanyarodtunk a Népkertnél, ott volt az oszlás. Képzeld el, elkapott mind a kétőnket [...] és a kezembe nyomta, most már nem tudom, vagy a kopasznak, vagy a postarablót. [...] És elég volt az, hogy képzeld ezzel a két képpel kellett végigmenni az egész városban. Én nem mertem felnézni [nevet], mondom, röhög rajtunk az egész osztály. Csak a kockaköveket néztem, csak egyszer szabaduljak meg a kopasztól! [nevet] De ennyire se mertem ránézni, mert

³⁷ Interjú B. Kálmánnal, 2009. Készítette: Ördög Anita.

akkor kitört volna belőlünk a röhögés, és akkor még rosszabb lett volna. Na ezek a május 1-i felvonulások nagyon szépek voltak mindig. Tehát ez olyasféle volt, egy kis nagyképszerűséggel, mint a debreceni virágkarnevál. Tehát minden gyárrészleg vitt valami transzparensen kívül, valami kis dolgot. Hát volt, mikor elektrokemencét vittek, tehát ilyen kis makettet, és abból a görögtűz kijött, mint a csapolásnál. És akkor kohász egyenruhába mentek végig, mögöttük ez az azbesztos dolgokba’. Szóval voltak ilyenek és látványos volt, szép volt, nagyon érdekes, és szívesen mentek az emberek. Aztán a későbbiekben már csak kis felvonulás volt, aztán inkább kinn a Csanyikba’ találkozott a nép.”³⁸

„Május 1. nagy munkásünnep volt. Akkor rendezvények voltak. Üzeneként úgyszólván kötelező volt kimenni. Május elsejei kötelező felvonulás, kirándulás. Április negyedike, november 7. Augusztus 20., az is állami ünnep volt, az alkotmány ünnepe. Akkor így nevezték. Augusztus 20-ára és május elsejére csináltak a brigádok kirándulásokat. November 7. a szocialista forradalom évfordulója volt. Az épületekre az ünnepek idejére a zászlót ki kellett rakni. Magyar és vörös zászlót.”³⁹

„Vonultunk fel. A menet tulajdonképpen, a Győri kapuban voltunk és onnét mentünk a Hősök terére. A Hősök terén volt a dísztribün, később lett a Majális park csak. A dísztribünön a pártvezetők ültek főleg.”⁴⁰

„Hát azok borzasztóak voltak részben, de csak akkor, amikor én diákként éltem az életemet. Akkor az állami ünnepeken való felvonulás, az mindig katasztrofális volt. Borzasztó volt, szörnyűek voltak. Kötelező volt elmenni, mert ha nem mentél el, akkor ilyen-olyan szankciókat szabtak ki rád. Benn a városban vonultunk, vonultunk, akkor megálltunk, minden iskolának megvolt a helye, ahol gyülekezniünk kellett, és akkor sorban

³⁸ Interjú T. Tiborral, 2009. Készítette: Fáy Ádám.

³⁹ Interjú L. Lászlóval, 2008. Készítette: Lőrincz Dávid.

⁴⁰ Interjú Cs. Bélával, 2009. Készítette: Karlaki Orsolya.

egymás után vonultunk. Megálltunk akkor a dísztribün előtt, tapsoltunk, hogy: Éljen Rákosi, éljen a párt! – emlékszel, tata? Ezt skandáltuk és közben már alig álltunk a lábunkon, olyan fáradtak voltunk. Gondold el, hogy ilyen tűző napon, kánikulában, főútvonalon, nem tudom, ilyen nyolcas sorokban, ott menni 15 lépést, akkor megállni és várni fél órát, akkor megint ismételtük ugyanezt. És elmentünk reggel 8-kor, és hazakerültünk valamikor 3-ig [...], szörnyű volt! Szörnyű volt, és az, hogy az ünnepnapok nem voltak ünnepnapok, mert állandóan ilyenekkel kellett eltölteni. Akkor, abban az időben a családi ünnepek voltak nagyon meghatározóak.”⁴¹

„Olyan volt, hogy a Városház tértől egészen az Ady-hídig kellett menni, utána pedig a Hősök terén volt a nagygyűlés, és akkor oda mentünk vissza. Gyűlés a főutcán.”⁴²

„A középiskolás években, amikor a húszemeletes helyén lóverseny-pálya volt, mindig fellejtünk május elsején. Sorfalat álltunk, vagy kiraktunk szavakat. Itt nem volt különösebb egyenruha, csak fekete szoknya, fehér blúz, kis kalap.”⁴³

⁴¹ Interjú B.-nével, 2009. Készítette: Ujhelyi Anna.

⁴² Interjú K. Gyulával, 2008. Készítette: Darázs R. és Lőrincz Dávid.

⁴³ Interjú L. Lajossal, 2009. Készítette: Laczkó Boglárka.

A gyárakban – különösen az állam gazdasága szempontjából stratégiai fontosságúakban – rendkívül feszített volt a munkatempó. A vezetőkön, de az egyszerű munkásokon is hatalmas felelősség volt. Egy kohónak folyamatosan működnie kellett, mivel egy esetleges kiesés hatalmas veszteségeket okozott volna. Nem véletlen tehát, hogy az alábbi interjúrészlet tanúsága szerint maga az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) vizsgálódott például az LKM-ben, üzemzavarok esetén.

„Emlékszem rá, hogy annak idején a gyárban, mittudomén, egy trafó-meghibásodás alatt vagy miatt az egész műszakot bevitték az ávéhára, hát, mindenki félt. Legalábbis a vezetőség félt a provokációtól, meg ezektől a dolgoktól. Szóval nevelés volt, de mind egy. Mindenütt megvoltak a beépített emberek.”⁴⁴

A munkások motiválására különböző munkaversenyeket vezettek be. Előbb, 1949-től a sztahanovista mozgalmat.⁴⁵

„Úgyhogy gyakorlatilag május elsejével indult a park, és egészen szeptember közepéig, október elejéig, ebbe a parkba játszódtak le ezek a kötelező akármik, amik a pártunk, államunk kívánt, és meg kellett ünnepelni. Megmondom, hát – főleg az ’50-es

⁴⁴ Interjú T. Tiborral, 2009. Készítette: Fáy Ádám.

⁴⁵ „A Szovjetunióban a terv túlteljesítésében nagy szerepet tulajdonítottak a munkaverseny-mozgalomnak, amelynek továbbfejlesztett változatát, a sztahanovizmust 1935-től vezették be. Speciális munkaversenyformák is megjelentek: az Izotov-mozgalom a munkamódszer-átadási mozgásmozgalom a gépek körüli rendcsinálásra, az újítómozgalom a termelés korszerűsítésére. Sztálin 70. születésnapja tiszteletére az MDP szervező bizottsága határozatának értelmében 1949. október 28-tól december 21-ig munkafelajánlási mozgalom indult, ez jelentette a magyarországi sztahanovista mozgalom kezdetét. A nyilvánosság számára egyéni kezdeményezésnek tüntették fel. 1950-től már nem élmunkás-, hanem sztahanovista jelvényeket osztottak a munkában élenjáróknak. 1948 és 1950 között 16 ezer élmunkásjelvényt, 1950–53 között 115 ezer sztahanovista oklevelet osztottak ki. 1953-tól a sztahanovista cím helyét fokozatosan átvette a Kiváló Dolgozó kitüntetés. A munkásélet háború utáni rétegét Magyarországon az ötvenes években az élmunkások és a sztahanovisták képviselték.” Forrás: Burget Lajos: Retró szótár, élmunkás, sztahanovista szócikk, 71. o.

évekbe, ugye – ahogy mondtam az előbb, hogy Gizi néni 150 százalék, akkor ennek tiszteletére, ugye, őket kihívták, meghajoltak, meg izé, és akkor vállalták, hogy jövő héten nem 150, hanem 200 százalékot fognak teljesíteni. És akkor hát sztahanovisták voltak.”⁴⁶

„Az természetes, hogy minden társadalmi rendszer, pláne egy háború utáni időben az embereket ösztönözi arra, hogy dolgozzanak, többet, meg jobban meg satöbbi, és ezt méltó módon elismeri. De természetesen ez azért, hogy mondjam, elég komoly torz kinövés is voltak, mint ahogy utaltam rá. Mondom, a képeslapokon is meg fog jelenni az élmunkás meg Sztahanov-mozgalom, hogy finoman fogalmazzak. Ez úgy butuska is volt, meg primitív is volt, de bizonyos szempontból mégis célravezető volt. Főleg utólag mondhatjuk ezt így, hogy butuska meg primitív volt.”⁴⁷

Am a mozgalom hamar kifulladásra, és 1958-tól már a kollektívák kerültek előtérbe, ettől fogva az élmunkások helyett a brigádokat jutalmazására helyezték a hangsúlyt.

⁴⁶ Interjú S. Antallal, 2008. Készítette: Fáy Á.

⁴⁷ Interjú Gy. Istvánnal, 2009. Készítette: Kis Dorottya és Kosztyi Klaudia.

A termelés a legtöbb vállalatnál és a legtöbb munkahelyen szinte soha nem állt meg. Mindezt a több műszakos rendszerrel oldották meg, így történt a legtöbb vállalatnál Miskolcon is. Mindez a dolgozók számára állandó- vagy váltóműszakot jelentett. Interjúalanyaink és családjuk életét (csaknem mindannyiukét) meghatározta a két, három, esetleg négy műszakos munkavégzés.

„Na most ’65-ben lett a 4 műszakos munkarend, az ország előre haladt anyagilag. Meg akkor jobban megengedhette magának, hogy a munkaidő 48 órától 44-re váltsa, és akkor bejöttek a nehézüzemekbe a 4 műszakos munkarendek. Akkor ott már jó volt, mert 3 naponként volt 1 szabad munkanapom, könnyebb volt, de akkor már busz is volt, meg megépültek a munkásszállások”⁴⁸

„Tudniillik már untam a váltóműszakot. Az nagyon kifárasztotta az embert. Gyakorlatilag átszámítottuk, hogy 12 órát dolgoztunk. 3 nap éjszakát dolgozunk, 1 nap szabad, 3 nap délután, 1 nap szabad, 3 nap délelőtt. A GMK-ban meg be kellett ugrani, tehát reggel 6-tól este 10-ig dolgoztunk. Hogy ez kinek volt jó, nem tudom, nekünk annyiban volt jó, hogy azért egy kicsikét megnyomta... De nem tudtuk elkölteni a lóvét, mert nem volt idő. És fizikailag teljesen tönkrement az ember.”⁴⁹

„Amikor terhes lettem, a Drótygyárban fizikai meóként dolgoztam [a gyártmányok minőségét az ún. meo ellenőrizte], mint meós, először 3 műszakban.”⁵⁰

„Igaz, hogy [az interjúalany édesanyja] egyszer elment pár hónapra a csokoládégyárba dolgozni, de azzal aprópénzt tudott keresni. Három műszak, meg hideg is volt bent.”⁵¹

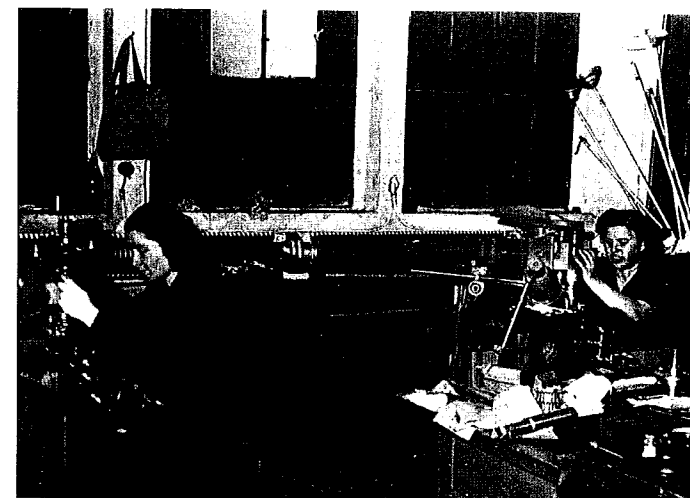
„Másnap el is kezdtem a műszakot mint péksegéd. Éjszakai műszakban is szerettem volna dolgozni, de 15 évesen a törvény

⁴⁸ Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Á. és Korsós B.

⁴⁹ Interjú T. Tiborral, 2009. Készítette: Fáy Á.

⁵⁰ Interjú L. Lajosnéval, 2009. Készítette: Laczkó Boglárka.

⁵¹ Interjú G. Lászlóval, 2008. Készítette: Darázs R.

nem engedte. Viszont ezt is megoldották, és rejtett létszámban dolgoztam minden második nap éjszaka.”⁵²

„Akkor jött a reggeli műszak, kiöntöm neki a felest, kéri: nagy pohárba tessék önteni, mert reszket a kezem, addig nem nyugszik meg, amíg nem kapja meg. Nem dolgozni ment, hanem éjszakás volt, utána bejött.”⁵³

„Meg az volt hogy közben szerettem volna a Kandó Kálmán Főiskolára járni, de a két műszak miatt nem ment. [...] Itt egy műszak volt, 7-től 15.30-ig. Akkor már szabad szombat is volt. Kéthetente volt szombati munkanap. Ez kiszállásos munka volt. [...] Versenyszerűen [sportoltam]. Ilyen megyei szinten csak. Budapestre felkerüléssel abbamaradt, mert két műszakban voltam, és a várost át kellett volna szelnem az edzésért.”⁵⁴

⁵² Interjúrészlet (anonim – nő) 2009. Készítette: Majzik Dávid.

⁵³ Interjú Z. Eszterrel, 2009. Készítette: Karlaki O.

⁵⁴ Interjú Cs. Bélával, 2009. Készítette: Karlaki O.

„– Lehetett búcsút tartani?

– Lehetett, de csak aznap, vasárnap. De már akkor nem tudott mindenki jönni, megszakadt ez. Én is mikor a kohászatba' dolgoztam, három műszakban dolgoztam.”⁵⁵

„– Műszakos járat volt?

– Igen. Görömbölyről, három vasgyári és egy tatárdombi busz. Négy műszakos járat indult, annyian jártunk dolgozni.”⁵⁶

„Nyáron nagyon meleg volt, és mikor éjszaka vagy délután letudták a műszakot, és ott volt az Árnyaskert, és a jó hideg sör...”⁵⁷

„Reggel a vasgyárból indult föl egy vonat Perecesre, ami innen Percesről 5:10-kor indult, hogy a vasgyárba dolgozó embereket 6 órára oda tudja vinni. A vasúti anyag és személyszállítás egyaránt a műszakváltásokhoz igazodott: 6 óra, 14 óra és este 10 óra. Tehát a vagonok mögött 3-4-5 ilyen személyszállításra alkalmas...”⁵⁸

„Hatórás volt a műszakunk, Tapolcán dupla műszakban játszottunk, szabadnap nélkül: este hattól reggel hatig játszottunk. Dupla műszakban is dolgoztunk.”⁵⁹

„Ez társadalmi munka. Nem túlóra. Az első időben épp elég túlóra volt. Amikor bekerültem a bányába, rögtön a második hónapba hét túlműszak volt. Mert frontszerelés volt, és ugye, ha az akkori időkre ezt úgy kell számolni, ha egy hétköznapi túlműszakod volt, az 100 százalék volt, ha egy vasárnapi túlműszakod, az 150 százalék.” „Az életemnek, amit munkahelyen töltöttem, a túlnyomó többségét délelőtti műszakban éltem le. De volt ilyen, hogy mikor elmentünk a családdal üdülni, én nem tudtam mit csinálni, én nekem öt órákor már nyílt a szemem, nem tudtam mit csinálni. El kellett telnie az üdülésnek több mint a felének, hogy egyáltalán hat óráig tudjak pihenni.”⁶⁰

⁵⁵ Interjú K. J.-vel, 2008. Készítette: Karlaki O.

⁵⁶ Interjú K. J.-vel, 2008. Készítette: Karlaki O.

⁵⁷ Interjú K. J.-vel, 2008. Készítette: Karlaki O.

⁵⁸ Interjú L. Tivadarral, 2009. Készítette: Fáy Á.

⁵⁹ Interjú H. Péterrel, 2009. Készítette: Fáy Á. és Kosztyi K.

⁶⁰ Interjú B. Lajossal, 2009. Készítette: Fáy Á., Kis D. és Korsós B.

A többműszakos munkavégzés nemcsak az emberek életvezetési szokásaira nyomta rá a bélyegét. A munka fogalmához oly szorosan kapcsolódott a több műszakos időbeosztás, hogy a „műszak” kifejezést sokan a munka/munkahely/brigád szinonimáiként is használták. Pl.: „reggel mentem be, ők műszakból jöttek kifelé”; „mikor mentek haza az emberek a műszakból”; „korábban úgy volt, hogy műszak után kimentem”; „az egész műszakot bevitték az ávéhára”; „Műszak végén a főnök mindig akarta, hogy igyak valamit, öntött egy felest, finom édes likőrt...”; „Nekünk mindig kellett menni haza műszak után”; „egyetlen egyszer sem láttam, hogy leült vagy lehunyta volna a szemét műszakban”; „aki úgy gondolta, hogy iszik műszak alatt, az meg is szenvedett”.

A műszakváltást jelző hangjelzés, és annak megnevezése: „Fúj a gyár!”, fogalomná vált Miskolcon. Miskolc zenéihez, jellegzetes hangjaihoz az avasi templom harangjátéka mellett a gyár dudája is hozzátartozott. Nemcsak a gyár, a vasgyár, de egész Miskolc egyik jellegzetessége volt, melyet néhány évvel ezelőtt még lehetett hallani. Széliránytól függően a város egészen távoli szegleteibe is elhallatszott. Az életet, munkát és egyúttal az időt konkrét, egyenlő részekre osztó jel is volt ez, amely a gyári dolgozók életritmusának mechanikus kifejezője volt egyben.

Az interjúk során egészen különböző szituációban és szövegkörnyezetben jött szóba a napokat három műszakra osztó dudaszó, még hozzá anélkül, hogy rákérdeztünk volna. Íme, néhány érdekes közülük:

„És mindig úgy 10 órákor, fél 11-kor is, még lefekvés előtt mentünk mindig a csapra vízért. És jöttek haza, ugye, 10 órákor mindig fújtak a gyárban, és jöttek haza az emberek, ugye. Akkor már nem féltünk menni annyira a testvéremmel vízért.”⁶¹
„Minden reggel arra keltünk, mert 5 órákor meg 6 órákor fújt a gyár. Szóval, ahogy megszólalt a gyárnak a dudája, akkor

⁶¹ Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Á. és Korsós B.

rögtön megszólalt a rádió is. Bekapcsolták a hangszórót a gyárkapunál, mi közvetlen a gyárkapunál laktunk. A hangszóró bement a híreket, utána pedig a rádió át is jöttek dalok, közvetítésben is, de meg voltak hanglemezei a gyári stúdióinak valószínű, mert ugyanazok a zeneszámok jöttek mindig. Ötör is, meg hatkor is, ha fújt a gyár, akkor vidám muzsikaszó...”⁶²
„'24-ben születtem, pontosan – anyám elmesélése szerint – 14 órákor. Amikor a gyár dudája megszólalt, én már sírtam. S ráadásul még azt is elmondta, hogy burokban születtem...”⁶³
„Megélnék a kocsmárosok, iszik a jó nép akkor is és most is, pedig most nincs munkahely. Régen 2 órákor fújt a gyár, és mondta a főnök, hogy fél 3-kor legyen kész az ital, mert jönnek fél 3-ra, negyed 3-ra. Fizetéskor enni nem volt idő.”⁶⁴

Műszakváltások idején a gyárkapu környékén lévő kis kocsmákba jártak a munkások iszogatni. Az egyik ilyen közkedvelthely az Árnyaskert volt:

„A tenispálya mögött van, Árnyaskert, úgy hívják most. Mi csak úgy hívtuk, hogy Szaletli. [...] Az Árnyaskert olyan volt, hogy szintén ott is pesti vendégművészek voltak. Nagyon jó zenekar volt, csak az volt a baj, hogy tele volt verebekkel, és ha az ember nem rakta rá a gyári belépőt a sörére, akkor pütyty! Voltak ilyesféle dolgok, nem egyszer, nem kétszer, én is jártam pórul. De határozottan nagyon kellemes hely volt az is. Tehát gondoskodtak ezekről a szórakozásokról is. Hát a Béke presszó volt még az, amelyik ugyanannak az épületnek az elején, ahogy van a vendégház, mellette van az a sárga épület. Tulajdonképpen az Árnyaskertnek ez a része, amelyik ide jön a műszaki klubhoz. Ezek voltak inkább a felkapottabb, meg a Hámor.”⁶⁵
A Hámor étterem alapvetően az LKM menzájának épült, de éjszakánként szórakozóhelyként is funkcionált:

⁶² Interjú G. Lászlóval, 2008. Készítette: Darázs R.

⁶³ Interjú L. Tivadarral, 2009. Készítette: Fáy Á.

⁶⁴ Interjú Z. Eszterrel, 2009. Készítette: Karlaki O.

⁶⁵ Interjú T. Tiborral, 2009. Készítette: Fáy Á.

„És amikor felépült a Hámor, volt úgy, hogy este, műszak után kimentünk, és reggelre onnét mentünk vissza a gyárba. Volt egy presszó részlege, volt egy éttermi részlege, és volt zenekar. A Csepiéknek a zenekara volt nagyon sokáig, az egy pesti emberke volt, és volt, amikor a Miskolci Színház művészei esztrádműsort adtak. Egy kicsit drágább volt minden, vagy belépődíjat szedtek, de ott gyűlt össze a környéknek sava-borsa, mindene. Az volt inkább egy ilyen személyes szórakozó hely, nagyon szép kerthelyisége volt, ez a teraszos valami, ott mind meg voltak terítve, asztalok voltak, pincérkiszolgálás, és viszonylag olcsón is meg lehetett. Egy húszassal elmentél, el lehetett belőle lébuskázni. Nem a sárga földig éppenséggel, de kitűnő zenekarok voltak, és nagyon színvonalas volt.”⁶⁶

A Jó Komához kocsmá pedig egészen különleges szerepet kapott az egyik visszaemlékezés alapján:

„Itt, ahol van a Bükk áruház, ugye, itt is üzletek voltak, meg volt egy kocsmá. Jó Komához, az volt a neve a kocsmának. Ennek, itt is volt egy kocsmá az utca sarkán, Daráló, az volt a neve. Mert előzőleg Daráló volt, aztán ráragadt. A Jó koma meg, azt minden öregember tudja, aki a gyárban dolgozott, hogy a darusoknak, hogy amikor vezényelni kellett, hogy menjen délre, északra, meg kézzel, meg egyebek, és amikor ebbe az irányba kellett menni, északra, nem mondták, hogy észak, meg sokszor a füsttől, portól nem lehetett látni, elkiáltotta magát: a jó komának! És akkor tudta a darus, hogy merre kell menni.”⁶⁷
A munkáskultúrához egyébként is hozzátartozott az ivás szokása: „Szóval, el lehet mondani, ez még talán hozzátartozik a dologhoz, hogy ha nálunk üzemzavar volt, és utána helyrehoztuk a kohót, akkor azért ittunk, amikor az üzemzavarból kijöttünk, fáradtan, akkor azért mentünk el inni. Mindig megvolt rá az alkalom, hogy igyunk.”⁶⁸

⁶⁶ Interjú T. Tiborral, 2009. Készítette: Fáy Á.

⁶⁷ Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Á. és Korsós B.

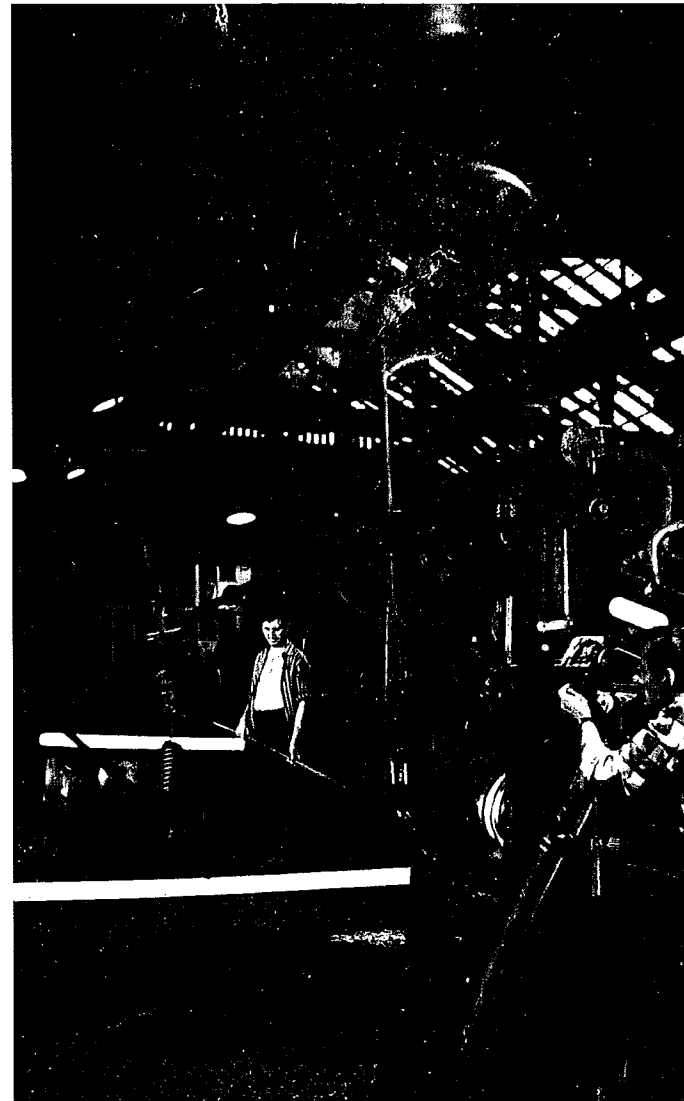
⁶⁸ Interjú M. Alberttal, 2009. Készítette: Fáy Á.

Mindemellett mai szemmel nézve elképesztőnek tűnik, hogy mennyi lehetősége volt egy munkásnak a szabadidő szervezett eltöltésére. Minden nagyobb üzemhez, gyárhoz tartoztak sportszakkörök, kórusok, irodalmi színpadok, zenekarok, sőt, képzőművészeti szakosztályok.

A nagyobb vállalatokra volt jellemző az úgynevezett kalákázás. Ez szintén munkahelyi szinten szerveződött. Gyakorlatilag az egy brigádban dolgozók alkottak egy kalákát. A kalákához a vállalat a saját eszközeit és gépeit biztosította, szinte ingyen. Építőanyagokhoz is kedvező áron juthattak a kalákában házat építők.

„Mindenkinek vállalt, mit tudom én, 80 órát, 100 órát, 120 órát. Tehát teljesen mindegy, hogy hol építettek, ahol épült a ház, oda mentek. Vagy szakember volt, vagy segédmunkát csinált, és akkor felépítették ezt a Komlóstetői akármit, lakótelepet, vagy akármit, és akkor megkapta az egyik lakást. Tulajdonképpen ő nem fizetett ezért semmit se, valamit, például lakbért, meg ilyesmit kellett, meg rezsit, de az építkezésnél a saját fizikai erejét adta. Tehát ez volt az egyik rész, a másik rész meg az a kalákás. De ez a gyáré volt, ez a lakás. Nagyon sok kollegám úgy volt, hogy letudta a délutános műszakot, akkor nem is ment haza, hanem egyből ment ki és dolgozott.”⁶⁹

Az, hogy képeken is megjelenjen a munka, szintén fontos volt a kor számára. Ezért a nagyobb gyárakban külön propaganda- és sajtóosztály foglalkozott azzal, hogy megörökítse a munkást, természetesen munka közben. Ez a visszaemlékezések szerint olyannyira fontos volt, hogy ha kellett, egy egész üzem leállt egyetlen fénykép kedvéért:

„Persze, jó fényképész volt ő, csak mondom, hogy néha elfelejtett filmet beletenni, meg hát a hengerek, mindenki vigyorgott, katt, nincs film. [nevet] Tíz percig állt a henger, csak ordított, káromkodott mindenki.”⁷⁰

Széles körben ismert a korszak egyik ikonja: a traktoroslány. Elsősorban a második világháború utáni férfimunkaerő-hiány miatt rengeteg nő végzett olyan munkát, amelyet azelőtt csak férfiak végeztek. A traktorozáson túl dolgoztak nők gyári munkásként, sofőrként, pékként, jóformán csak bányásként nem.

Az LKM-ben és a Digépben természetesen nem csak miskolciak dolgoztak. Már az ötvenes években is sok bejárója volt a gyárnak a Miskolc közeli településekről. Mivel a helyközi buszközlekedés ebben az időben még nem volt kellőképpen megoldva, a bejáró munkások Kisgyőrből, Répáshutáról, Varbóról és máshonnan akár húsz-harminc kilométert is gyalogoltak a munkahelyig.

„Egy másik dolog a közlekedés. Hozzánk az üzembe nagyon sokan voltak, zömmel diósgyőriek voltak, de Répáshutáról, Bükk-szentkeresztről, Bükk-szentlászlóról jártak segédmunkások. De bizonyám, nem volt akkor busz, meg semmi más, minden nap a hegyen keresztül, akármilyen nagy hó volt, télen is, jöttek hatra. Gyalog jöttek, gyalog mentek. És egyáltalán nem panaszkodtak, mert nem volt más. Nem is nagyon ismertük. A busz is, valamikor az ötvenes években volt városi busz is Miskolcon. Villamos volt csak. Ilyenkor úgy képzelje el, hogy 3 műszakba jártak, és a 3 műszaknak a váltása alatt, hogy szombaton este hazament 10-kor valaki, a következő műszak vasárnap reggel korán kezdődött, hatkor. Úgyhogy alig értek haza, már reggel kellett jönni. Sűrű volt a váltás. Volt olyan, hogy bent aludt az öltözőben, vagy haza se mentek. Nem volt értelme hazamenni, mert mire hazamegyen, mit tud csinálni? Eszik valamit, vagy ha valami rendetlenség van, megkeni a gyerekeket, oszt akkor jöhet is vissza. Lássák, hogy van apjuk is.”⁷¹

⁶⁹ Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Á. és Korsós B.

⁷⁰ Interjú T. Tiborral, 2009. Készítette: Fáy Á.

⁷¹ Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Á. és Korsós B.

A hetvenes években pedig már szinte az egész megyéből voltak a két nagyüzemnek bejárói. Ekkora a helyközi közlekedés már teljesen megoldott volt. Külön munkásjáratok szállították a falvakból bejárókat. A következő történet egy kiscsécsi bejáróról szól:

„B. Dezsőnek hívták. Ott dolgozott fent a kohónál ő is, fizikai munkás. Nagyon-nagyon értette a dolgot, nagyon ügyes volt, rendes volt. De egyik alkalommal, én sokszor úgy találkoztam, hogy én reggel mentem be, ők műszakról jöttek kifelé, és jött kifelé, és hideg volt, és egy ilyen vékony hogyhíjják volt rajta, ilyen ballonszerű, reszketett így, és ment ki a vonathoz. Kiscsécsről járt be. És még lement a Tiszaira, és onnan meg tovább. És elmesélte nekem, hogy többször igazoltatták őt, mert ugye, mint cigány, akkor az volt a probléma, hogy ha valaki munkanélküli, ugye? Őt nem hitték el, azt hitték, hogy munkanélküli, pedig hát dolgozott... Lényeg az, hogy mondom, Dezső! Nincs valami melegebb ruhája? Jajj, főnök úr, nincsen, építkezek, meg sok pénz elmegy erre meg arra. A fiamnak ott volt, már olyan nagy kamasz fiam volt nekem, olyan kabátja, amit kinőtt, és az belülről ilyen meleg hogyhíjjákkal volt, meg minden. Hát az mondom anyámnak: te mit csinálsz ezzel, hát hol, dobjam ki a szemétre? Ne dobd ki, mondom, beviszem a gyárba. Bevittem a gyárba, azt mondom: Dezső, gyere fel hozzám, gyere föl, használd egészséggel! Juji, hát ő ezt hogy hálálja meg? Mondtam, nem kell meghálálni, használd egészséggel. Jönnek vagy két vagy három nap múlva: főnök úr, főnök úr, hallom, hogy magának kertje van. Van. Én szívesen elmegyek magához a kertbe dolgozni. Hagyja már, nem azért adtam a kabátot! De azért, és úgy eljár hozzám, neki odaadhattam a kulcsot [...] És tessék elképzelni, mikor a R. Karcsi bácsi meghalt, a Dezső ott volt

egy ekkora koszorúval. Eljött a R. Karcsi bácsinak a temetésére. Pedig már régen ugye a gyár is leállt, meg minden. Meghallotta, elolvasta az újságba. Szóval, rendes munkatársaink voltak. Becsülték egymást a munkás és a főnök, mert tulajdonképpen nekünk azoknak az embereknek a munkájára szükségünk volt.”⁷²

A valaha kézműveseiről, kereskedőiről, borpincéiről és piacairól is híres Miskolc tehát az '50-es évekre egy újabb nagy változáson – bizonyos szempontból fellendülésen – ment keresztül. A még inkább ellehetetlenülő vidéki életet, paraszti életmódot felhagyók számára ugyanis perspektívát jelentett a nagyvárosi élet Miskolcon. A '40-es évek végétől tehát hirtelen megnőtt a népességszám is: a városegysítés mellett a városba áramló, ipari munkásként, bányásként, vendéglátóként új életet kereső, vidékről bekerülő tömegeknek köszönhetően. Mindez természetesen nem csak a népesség számának, hanem összetételének változását is jelentette. A polgári réteg, az értelmiség száma már a II. világháború alatt megcsappant. A városra korábban jellemző kisipar és kereskedelem szinte teljesen eltűnt, a bányákban és a nehéziparban dolgozók száma pedig erősen megugrott (az iparosítás tehát a környező települések és megyék bányászattal foglalkozó, és a korábban mezőgazdasági szektorban dolgozó munkásainak csoportjait is vonzotta.) Interjúalanyaink egy része miskolci születésű, második generációs miskolci, akiknek szülei vidékről vagy más városból költöztek át, mások – hasonló helyzetben – kisgyerekként kerültek ide családjukkal. Jellemző még az is, hogy éppen a vizsgált korszak valamelyik évtizedében költöztek be a városba. Valójában a magukat tősgyökeresnek vallók, több generáció óta itt élő családból származtatók kisebbségben vannak.

⁷² Interjú M. Alberttal, 2009. Készítette: Fáy Á.

A komplex átalakulás egyik lényeges eleme volt az, ahogyan a korábbi hagyományos kisipart felszámolták. Ennek folyamatát jól szemlélteti egyik, az abaúji Kiskinizsről érkezett interjúalanyunk története, aki 1947-ben költözött a városba, miután a férfiszabó szakmát kitanulta, aztán szabósegédként, a Ruházati Szövetkezethél, és „maszek” úri szabónál dolgozott. Majd pedig: „1955 tavaszán ipart váltottam szabó szakmában, önálló lettem. Diósgyőrben volt a műhelyem, [...] ott dolgoztam mint önálló szabómester.” Ám ezt az önállóságot néhány év múlva feladta: „1960 júniusában adtam vissza az iparendélyt, mert akkor mentem ki Encsre. Az iparendély visszaadása pedig, [hogy] én átváltottam kereskedelemre, annak volt a jele, hogy az adót annyira nyomták ránk, legalábbis énrám, ...olyan adót vetettek ki rám, hogy én azt mondtam, ezt nem vagyok hajlandó fizetni, inkább váltok.”⁷³ Az úri szabó számára sikerült ez a váltás: előbb az Encsi Ruházati Áruházban, majd a búza téri Árucarnokban dolgozott vezető pozícióban (mindkettő az ÁFÉSZ⁷⁴-hez tartozott).

Interjúalanyaink származásával kapcsolatban érdemes néhány részletet bemutatni. Egy 1924-ben született férfi a következőt vallja: „Tősgyökeres kohászcsalád vagyunk. Apai nagyapám 1872-ben, amikor a gyárnál az első kapavágások megtörténtek, mint diósgyőri lakos, gazdálkodó fuvarozó abban az időben. Hát ők tevékenykedtek a gyár első kapavágásánál, majd utána (a) Baross-aknáról lóvasúton szállították a szenet az akkori gyárnak a beindulásához...”; „az én édesanyám, [...] történelmi kapcsolataink vannak, az ő édesapja csizmadiamester volt, megvan az anyámnak a keresztlevele...”⁷⁵ Felneve L. T. az öntödében és a csavargári részlegen dolgozott mérnök-ként, vezető beosztásban. Fiatalkorában a perecesi focicsapat

⁷³ Interjú F. Józseffel, 2009. Készítette: Darázs R.

⁷⁴ Az ÁFÉSZ főként a vidéki élelmiszer bolthálózat üzemeltető szövetkezet neve. Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet.

⁷⁵ Interjú L. Tivadarral, 2009. Készítette: Fáy Á.

kapusaként nagyreményű tehetségnek tartották, ám végül nem a sportot választotta.

„Görömböly a 18. században pestisben kipusztult és jó termő vidék volt. Mária Terézia idejében Munkács, Ungvár és (erre fent) Eperjes környékéről telepítettek ide görög-katolikus egyéneket, és ez ugye megmaradt. Nagyapám perfekt tudott még tótul, meg volt még a szláv imakönyve is. 1914-ig a misét is úgy végezték, csak utána tértek át magyarra. A szüleim még tudtak pár szót” – meséli egy másik, 1936-os születésű görömbölyi férfi. Az 50-es évek Görömbölyére emlékezve a következőt jegyezhetjük le: „Falusias volt, de mondjuk, nem volt olyan túl gazdag réteg. Nagyon kevés család volt, akinek a hozzátartozója nem dolgozott volna a kohászatban, az iparban. Hogy mondjam, ilyen kétlakóság volt. Ez mondjuk '50-ig túlnyomórészt úgy ment, hogy idehaza foglalkoztak gazdálkodással: 4-5 családnak voltak ilyen 20 holdas területei. A többieknek, nekünk is két hold földünk volt, meg két kis szőlő. A többieknek, akiknek ilyen kevés volt, lement iparba dolgozni.”⁷⁶ Előbbi interjúalanyunk is (a földművelés mellett) az iparból élt: előbb a téglagyárban, majd az LKM-ben dolgozott, végül a Mezőgéptől ment nyugdíjba.

L. László családja vidékről való: „Az édesapám, az vidéken élt, illetve mi vidéken éltünk. Édesapám, az 1940 tavaszán jött le Miskolcra, hogy jobb sora legyen a gyerekeinek, mint neki volt. Mezőgazdasági munkásként dolgoztatott, majd fuvarosként folytatta tovább.”⁷⁷ 14 évesen lakatostanulónak állt, és az LKM-ben helyezkedett el a vasöntödében, ám – mivel kevesellte a bért – elment a bányába dolgozni, majd pedig kazángépészként és – mellékállásban – fűtőként dolgozott a Miskolci Ingatlankezelő Vállalatnál az Észak-Kiliánban. Felesége is igyekezett kiegészíteni a család keresetét: „Dolgozni nem dolgoztam sokáig, vagyis varrtam. Tanultam varrni és

⁷⁶ Interjú K. Józseffel, 2008. Készítette: Karlaki O.

⁷⁷ Interjú L. Lászlóval, 2009. Készítette: Lőrincz D.

sutyiba', ipar nélkül varrtam odahaza, majd mikor a férjem eljött a Miskolci Ingatlankezelőhöz dolgozni, akkor kellett nekem a házfelügyelőséget elfogadni.”⁷⁸

A Kassáról származó K. Gyula 5 éves korában, meglehetősen zűrés körülmények között került Miskolcra: „Postán dolgozott apám, anyám otthon volt, 5 gyerekkel, és 1946-ban jöttünk át Miskolcra. Barátai itt álltak meg, kaptunk egy vagon, oda feltették a családot, a barátok itt maradtak, emiatt mi is itt maradtunk. Akkor volt a magyar állampolgároknak a kiutasítása.” Felőttként a Bükkvidéki Vendéglátóipari Vállalatnál dolgozott, előbb Borsodnádason és Miskolcon, 1969-től nyaranta a Balatonon. „Szakács a szakmám, vendéglátó szakközép érettségim van a szakma mellett. [...] Most is a szakmában dolgozom.”⁷⁹ A '70-es évektől pedig évekig külföldön dolgozott vendégmunkásként: a Szovjetunióban az orenburgi gázvezeték építésénél, majd pedig Tengízben. Miskolci évei alatt a Vörös Meteor és az MVSC kézilabdacsapatában játszott NBII és NBI/B osztályban.

Az értelmiségi családból származó B-né Miskolcon született, és a Borsodi Szénbányász Trösztnél kezdett el dolgozni mint technikus, ám hamar pályát váltott: a főiskola elvégzése után Sajókeresztúrra és Sajóládra járt ki tanítani, majd pedig az Észak-Kiliánba került egy általános iskolába. „Én középosztályból valónak tartom magam, hiába volt nagyanyám földbirtokos, de édesanyám, édesapám értelmiségi volt, lévén édesanya pedagógus, édesapa pedig egyetemet végzett agrármérnök. Tehát én értelmiségi gyereknek valloam magam, meg saját magam után is a tanulmányaimat véve, meg az állásmat, én is értelmiséginek vélem magam...” – vallja hovatar-

zásáról, és hangot ad az értelmiség üldöztetésének is: „Mint később aztán kiderült, voltak, akiket börtönbe csuktak holmi koholt vád alapján, valamit rájuk fogtak, meg hát ők voltak a népköztársaság ellenségei. Tehát bennük látták minden bajnak az okát, akkor már az elvtársak nagyon-nagyon nagy embernek érezték magukat, nagyon magabiztosak voltak”.⁸⁰

És sorolhatnánk még a változatosabbnál változatosabb életutak vázlatos bemutatását a Rozsnyóról áttelepített molnárcsalád leszármazottjaként a kohászathoz került fiúról; a nógrádi faluból, földműves családból származó percesesi bányászról; a lakatosnak indult zenésről, aki a Katowice Étteremben, az Anna-terazon és a Tokajban is rendszeresen fellépett zenekarával, majd pedig sofőrnek állt. Folytathatjuk a sort a nyírségi kovácsmester fiaként vájárnak állt Jani bácsival; a balmazújvárosi származású, Debrecenből idetelepült nénivel, aki nyugdíjazásáig a Nagyposta könyvelőjeként dolgozott; ahogy a Hajdúszoboszlóról 1950-ben Miskolcra került presszós kisasszony, de a földrajztanár, fotós és idegenvezető Gyula bácsi esete is éppen ilyen érdekes, aki Szendrőről gyermekként került a városba, de mesélhetnénk a Nyíregyházáról származó vasgyári tűzoltóról is, aki mellékállásban férfiszbóként működött. Hozzájuk hasonlóan akik a kohászatban, a bányában, a húsiparnál, a tejiparnál, a MÁV-nál és más vállalatoknál álltak alkalmazásban, vagy éppen vendéglátósként, pedagógusként, esetleg háztartásbeli asszonyként élték át ezeket az évtizedeket, szintén részei az egykori Miskolcnak. Így együtt, történeteikkel alaposan árnyalják a korszakról kialakított képet, mítoszokat és előítéleteket.

II. 2. Bányászok, nehéz- és könnyűipari munkások, vendéglátósok...

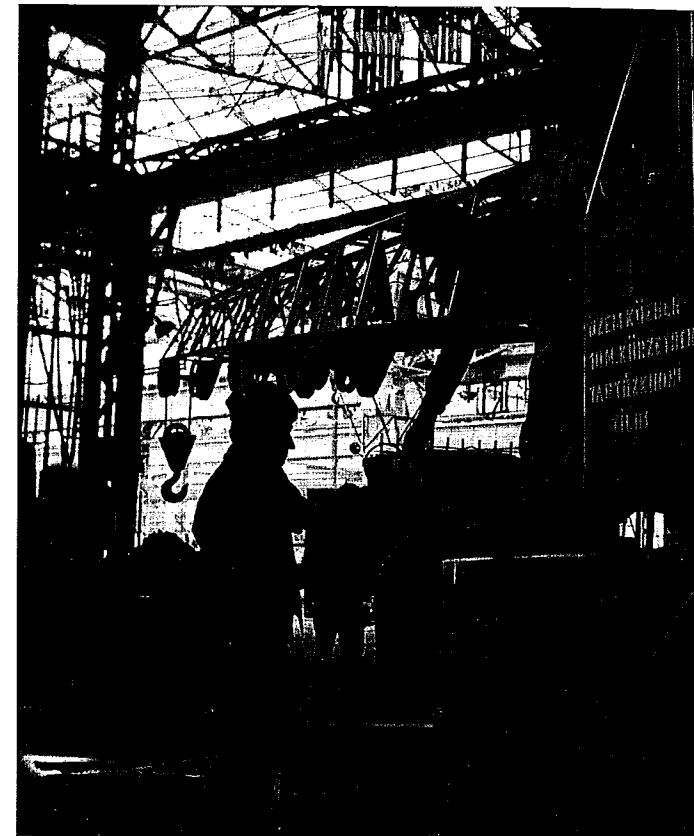
Képtelenség lenne felsorolni az összes miskolci munkahelyet. Nézzünk csak néhány érdekesebbet, jellegzetesebbet!

A bányászat a nehézipar fejlődésével párhuzamosan növekedett. Ráadásul a háború után lassanként helyreállt a vasúti közlekedés, mely szintén komoly felvevőpiaca az itt bányászott barnaszénnek. Ebben az időben a szén a legfontosabb háztartási tüzelőanyagnak számított. A bányászat az egyik legnehezebb munka volt, de nagyon jól fizetett, ráadásul nagyon korán el lehetett menni nyugdíjba. Miskolc környékén a legnagyobb bányák ebben az időben Perecesen, majd Lyukóbányán voltak.

A pék szakma látszólag hangulatos és könnyű, valójában a legnehezebb fizikai munkák egyike. A pékek ráadásul gyakorlatilag mindig éjszakás műszakba járnak. Ebben az időszakban zajlik a pékségek nagyszabású gépesítése:

„Másik: azt, hogy a lisztből tészta legyen, meg kellett dagasztani, kézzel csinálták azt is, hihetetlen nehéz munka, akkor nem ötkilós, kétkilós kenyerek voltak, akkora nagy csészébe dagasztották kézi erővel, hogy ezt is le kellett gépesíteni.”⁸¹

Mára már elvesztette hajdani presztízsét, ebben a korban viszont még irigyelt állás volt a vendéglátós zenészé. Ma egy-egy közösségi eseményt, lakodalmat, bankettet szükség esetén egyetlen szintetizátoros is ki tud szolgálni muzsikával. A hatvanas-hetvenes években azonban még bőven a szintetizátor-dobgép világ előtt vagyunk. Ebben a korban négy-ötffős zenekarok játszottak a város összes fontosabb éttermében és kocsijában, de a kisebbekbe is jutott legalább egy zongorista és egy dobos. Ezek a szakemberek a Vendéglátóipari Vállalat alkalmazásában álltak. Különös, de ők is szabályosan műszakos beosztásban dolgoztak: e munka természetéből adódott, hogy a vendéglátós zenélés állandó délutános-éjszakás műszak volt. Éppen az

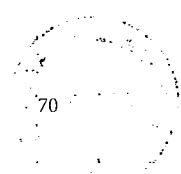
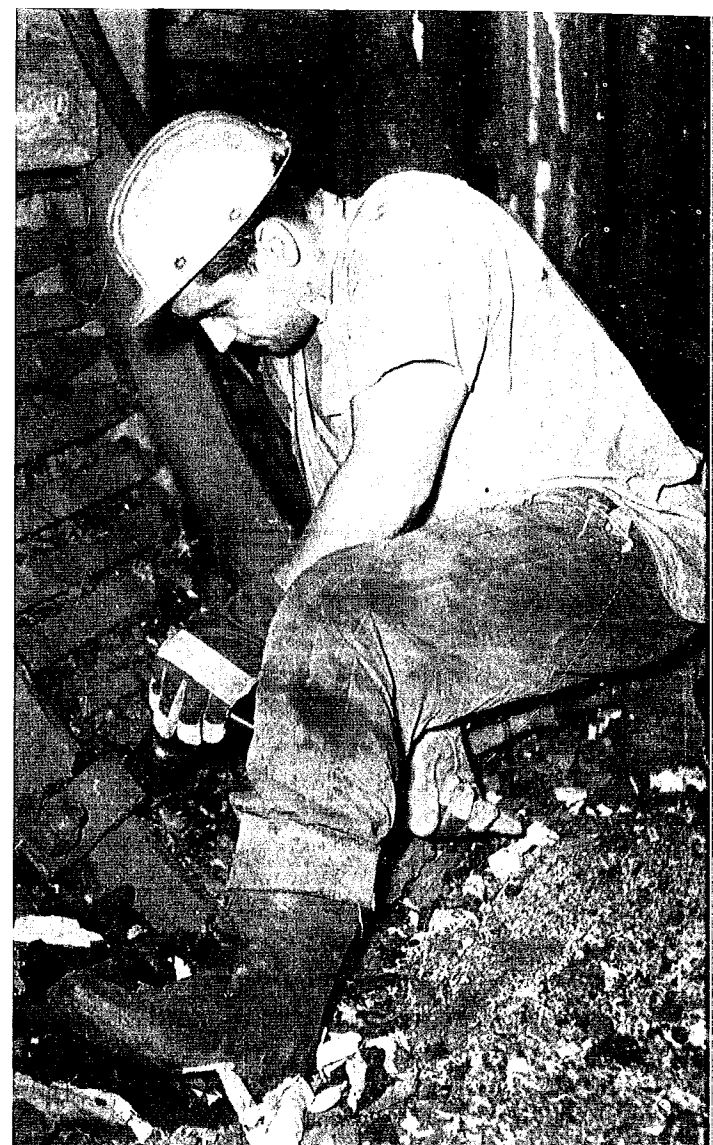
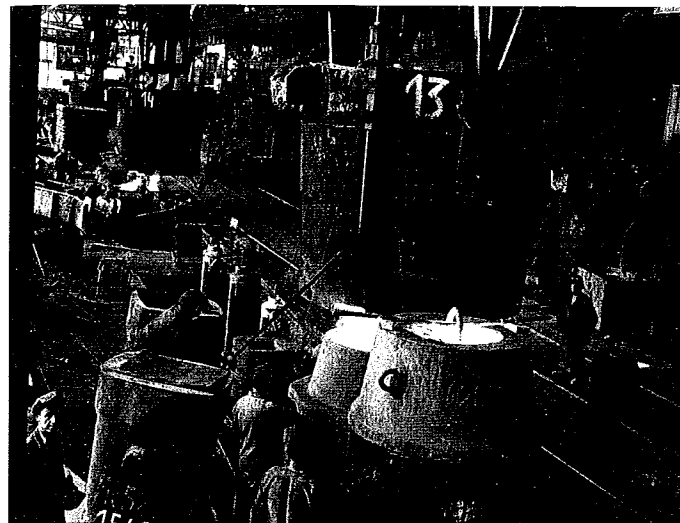
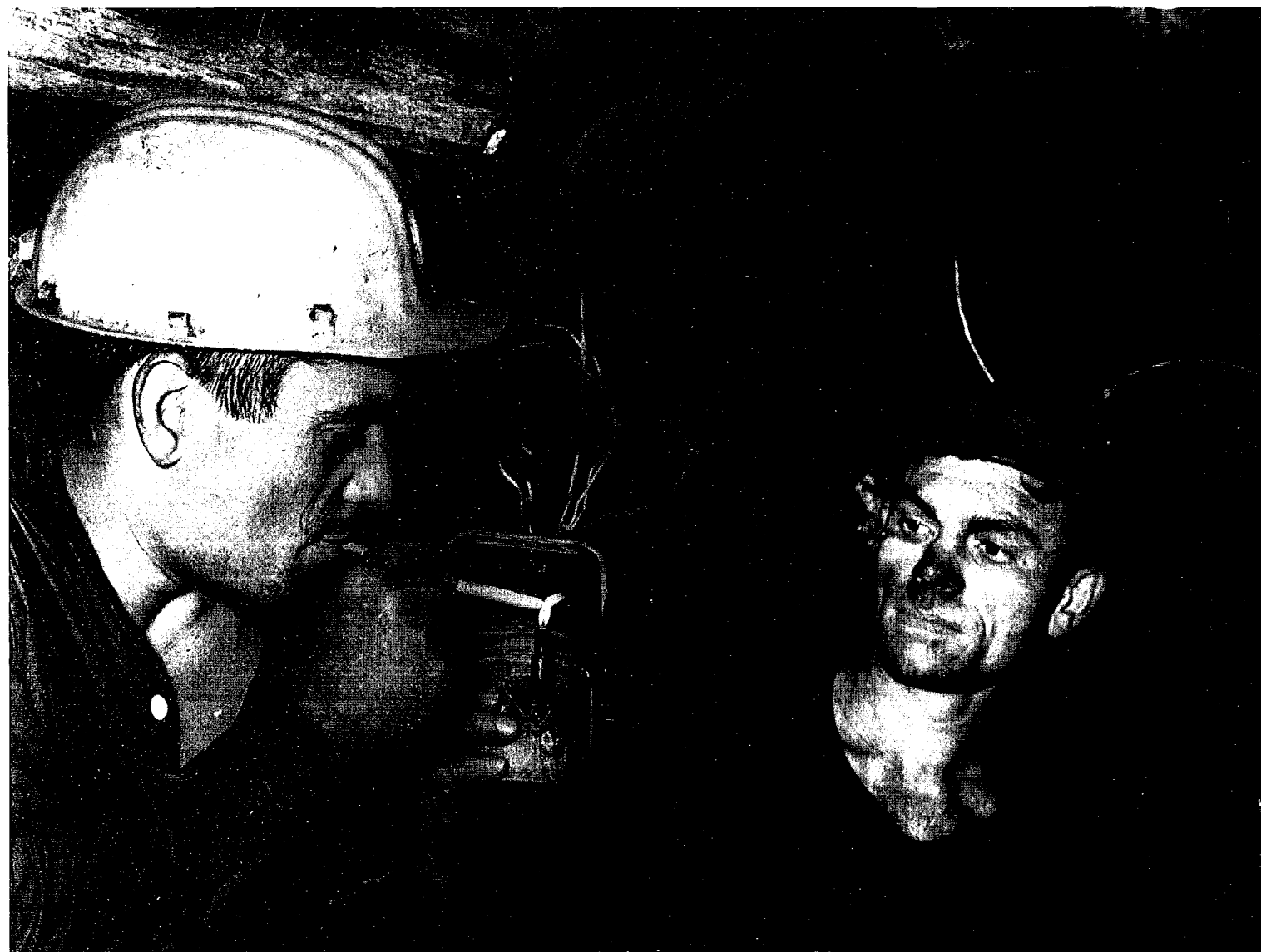
állandó éjszakázás miatt – a jó kereset ellenére – viszonylag kevesen maradtak meg hosszabb időn keresztül. Rendszerint tíz-tizenöt év után visszatértek eredeti szakmájukba. A vendéglátós muzsikálás állami vizsgához volt kötve. Különféle kategóriájú vizsgákat lehetett letenni, és ennek megfelelően különböző kategóriájú éttermekben, szórakozóhelyeken játszani. A legkomolyabb vizsgákon mai szemmel nézve már-már hihetetlen mennyiségű dallamot és zeneelméleti anyagot kellett tudni a vizsgázóknak. (Lásd bővebben az esettanulmányt a V. 3. fejezetben!)

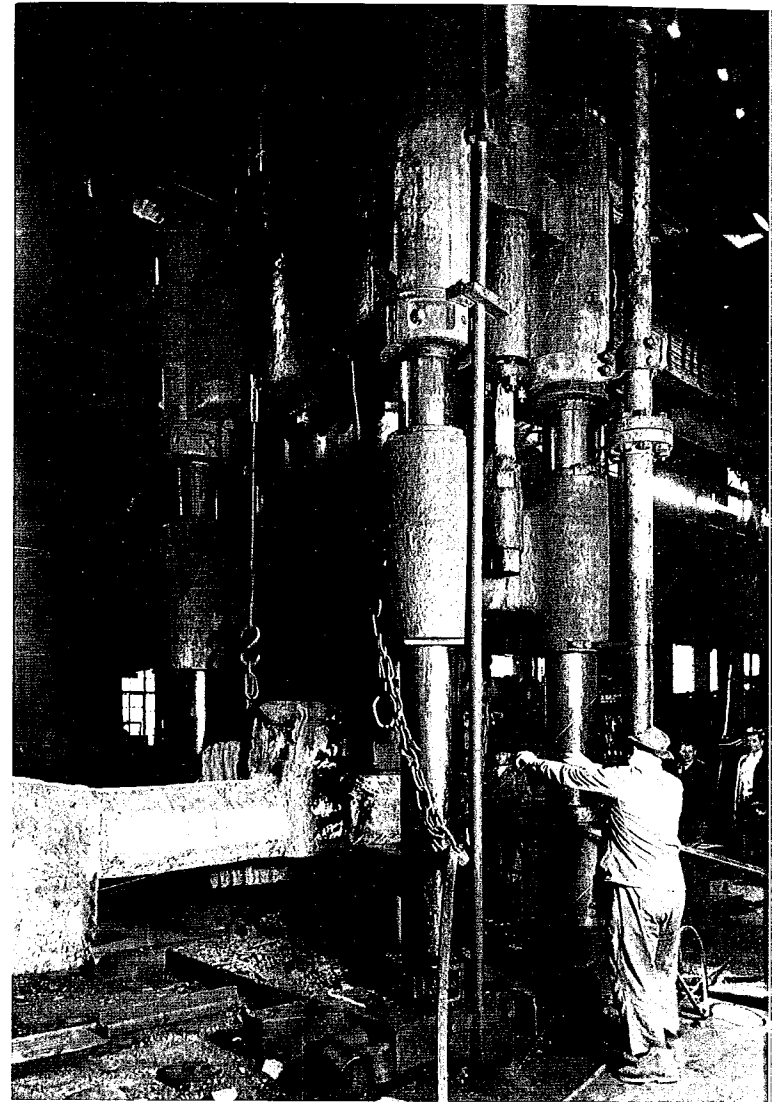
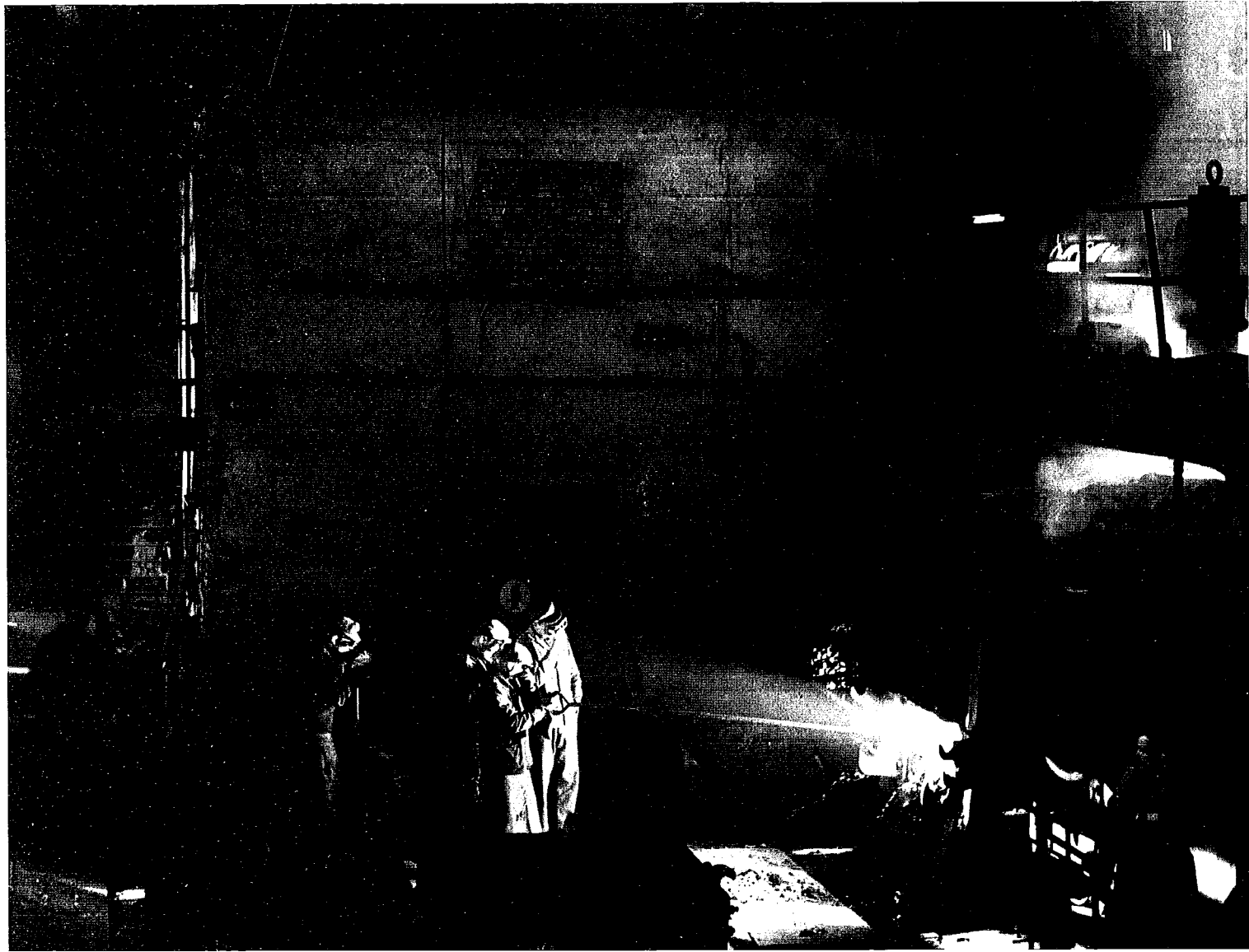
⁷⁸ Interjú L. Lászlónéval, 2009. Készítette: Lőrincz D.

⁷⁹ Interjú K. Gyulával, 2008. Készítette: Darázs R. és Lőrincz D.

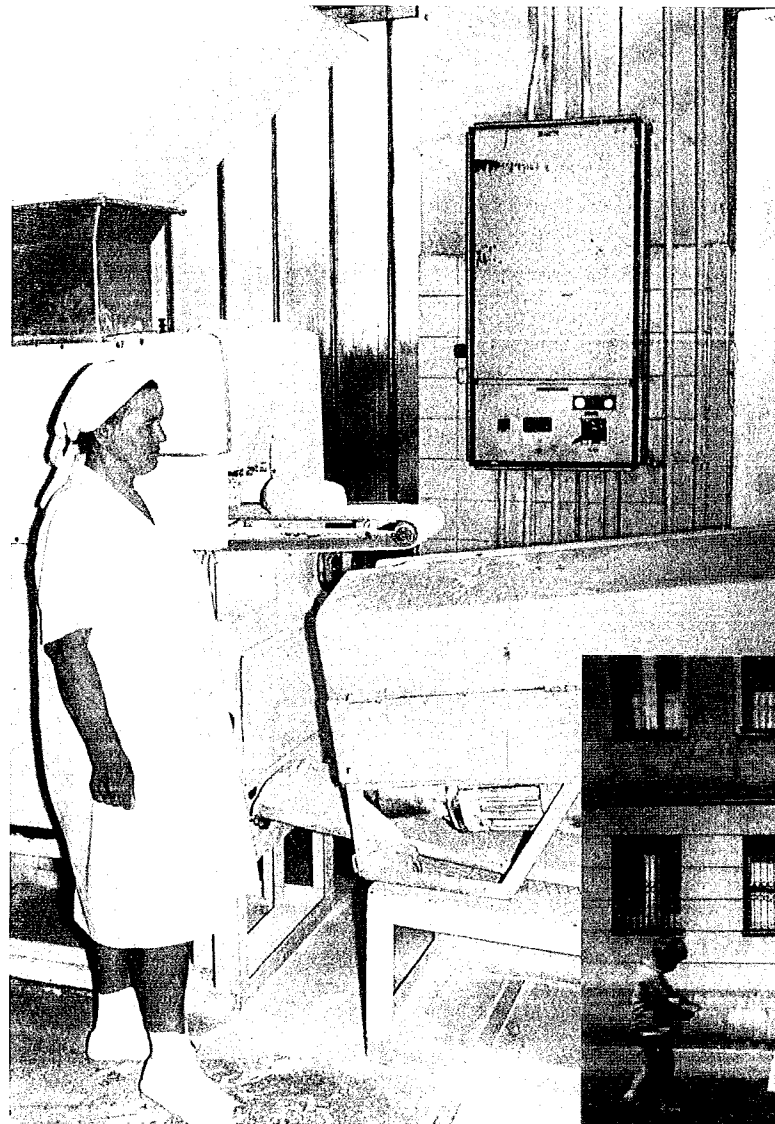
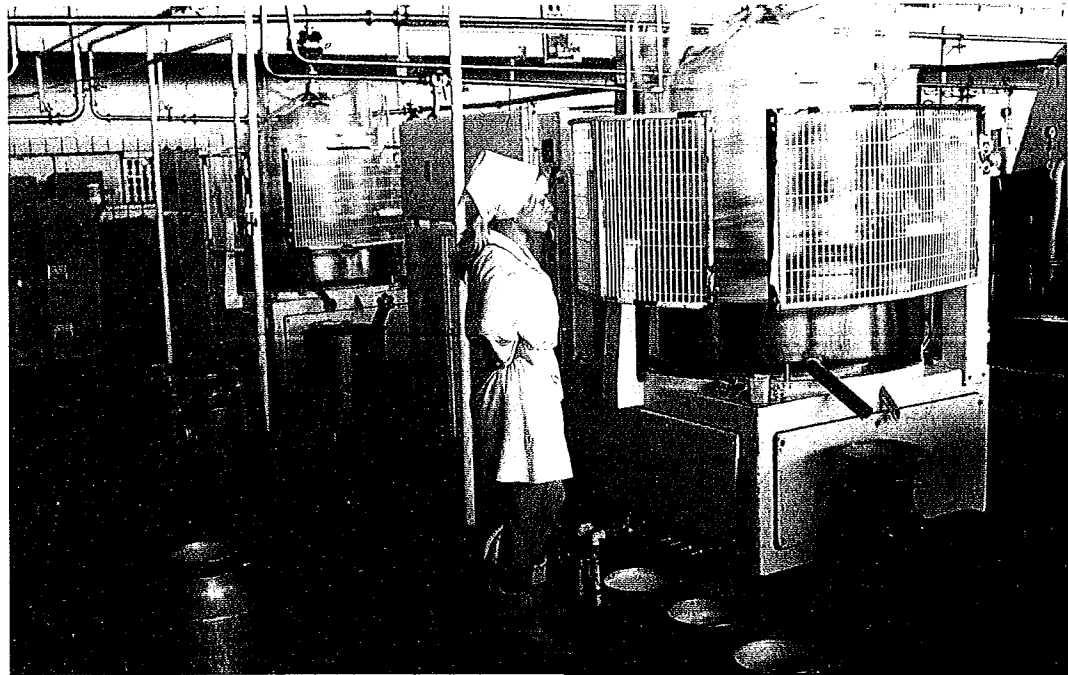
⁸⁰ Interjú B.-nével, 2009. Készítette: Ujhelyi A.

⁸¹ Interjú B. Kálmánnal, 2009. Készítette: Ördög A.

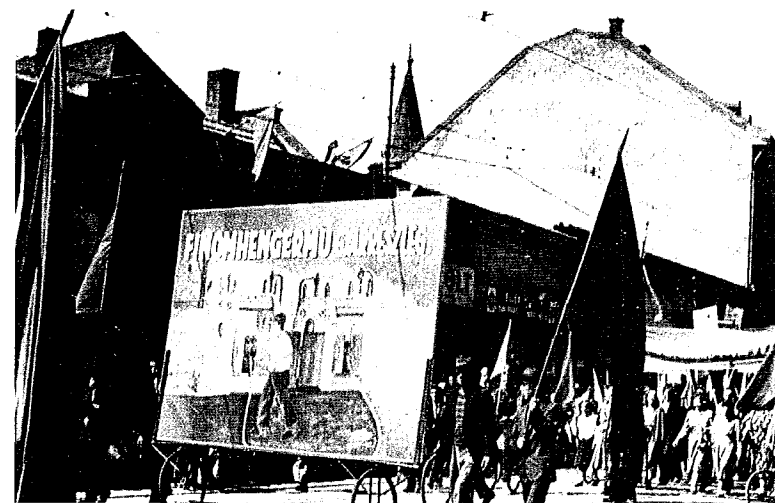

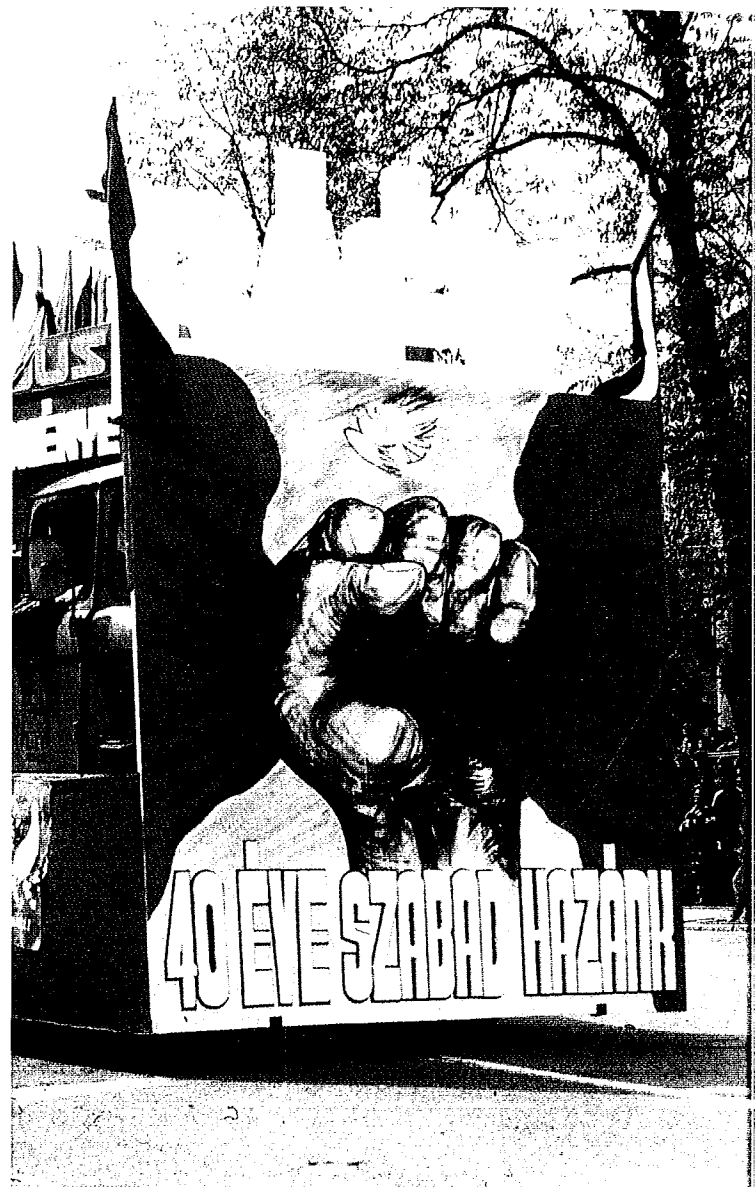

II. 3. Éljen május elseje!

III. 1. „Nagy derbik voltak!”

Sportélet az ország második városában

A három-, majd az ötéves népgazdasági tervek a gazdaság átforgalmazása mellett az élet szinte minden területére kiterjedő átalakításokat foglalmaztak meg. Az erkölcs, a kulturális és szabadidős szokások, a művelődés területén is megalkották a szocialista ideálképet. Így volt ez a sport területén is: az élsport, és a népsport vagy tömegsport támogatása is állami feladatként jelent meg.

A II. félidő 5. percében Varga, a pékek hátvédje kitör, kicslezve a rátoró újságírókat az 5-s sarkáról menthetetlenül a kapu fölé lő.

„(1) A tervidőszak alatt lehetővé kell tenni, hogy a legszélesebb tömegek, különösen az ifjúság tömegei sportoljanak és a test-edzés legkülönbözőbb ágait műveljék, megteremtve a tömeg-sportban a széles alapot az élsportolók kiválasztására.

(2) 1952-re be kell fejezni a 70 000 néző befogadására alkalmas budapesti népstadion építését.

(3) A tervidőszak alatt 400 új sportpályát és mintegy 100 más sportlétesítményt (uszoda, tornacsarnok stb.) építünk.

(4) A sportoktatók és tanárok számának jelentős növelésére ki kell bővíteni a testnevelési iskolákat...”⁸²

Mindehhez tehát meg kellett teremteni a szükséges, bázisul szolgáló létesítményeket is, újjászervezni a nemzeti, regionális és helyi bajnokságokat. A bajnokságok továbbá szakszervezeti és vállalati szinten, brigádok, vállalatok és szakmák között is zajlottak. Ezek mellett különböző versenyek és sportnapok is rendszeresen napirenden voltak: Országos Sportnapok (OSN), olimpiák (munkahelyi és lakóhelyi), spartakiádok (munkahelyi és országos), egyéb versenyek és mozgalmak.⁸³

A II. világháború utáni évtizedek Miskolcát tanulmányozva feltűnő a sportélet pezsgő volta. A különböző vállalatok és üzemek által működtetett sportegyesületek nemcsak megyei, hanem számos esetben az országos bajnokságokban is megállták helyüket. Előfordult olyan is, hogy több helyi csapat küzdött ugyanazon bajnokság egyazon osztályában. Labdarúgásban ilyen rivális klubok voltak: Diósgyőr (DVTK), „Vasút” (MVSC), Pereces (PTK, majd a Miskolci Bányász), és „Munkás” (MMTE) – az előbbiektől az első három az NBI-ben is szerepelt (bár a legmagasabb osztályban mindössze egyetlen szezonban találkoztak⁸⁴). Kézilabdában a férfiak között az említett klubokon túl a Vörös Meteor is része volt a helyi rivális csapatok körének. A DVTK és az MVSC, a két legpatinásabb és legeredményesebb miskolci klub mellett több más helyi sportklub csapatai és sportolói is szerepeltek

⁸² Részlet az 1949. évi XXV. törvény 48. §-ából – a Magyar Népköztársaság első ötéves népgazdasági tervéről, az 1950. január 1-től az 1954. december 31-ig terjedő időszakra.

⁸³ Egyik ilyen mozgalom volt a rövid életű, a propagandával leginkább átitatott MHK-mozgalom (Munkára Harcra Kész). A Szabadságharcos, majd Honvédelmi Szövetség (MHSZ) pedig egy félkatonai szervezetként tűnt fel, amely keretei között honvédségnél használatos sportágak (lövészet, ejtőernyőzés, búvárkodás stb.) üzésére nyílt lehetőség. (Forrás: Burget Lajos: Retró szótár, MHK és Szabadságharcos Szövetség címszó, 156-157., ill. 214. o.)

⁸⁴ A DVTK és az MVSC 1958–59-ben.

TESTEDZÉS

Miskolci Lokomotív-D. Vasas 4:1 (1:0)

ATLETIKA

A Lokomotív kezd, de az első támadást a DV vezeti. A 3. percben Rozgova jól dobja ki Simonyit, lövését azonban Tóth hárítja. Változatos játék alakul ki, az első 15 perc kisebb Lokomotív fölényt mutat, de a D. Vasas támadásai is veszélyt jelentenek Szabó kapujára. A 16. percben Pribeleszki, Siklósi harcol a labdáért, a labda Demény elé pattan, aki magas lövést küld, de a labda elszáll a kapu felett. Oda a jó helyzet. A 25. percben Regőczy Csorbához továbbítja, aki félmagasan a kapu bal sarkába végja a labdát. 1:0. A 33. percben nagy helyzete van a Lokomotívnek, de Csorba az üres kapu mellé vágja a labdát. A 40. percben szép támadást indít a Lokomotív balszárnya. Csorba a 16-osról löv, lövését azonban Sir a gólvonalról menti.

A második félidő 3. percében Pesti jó labdával fut el, a 11-es pontból erősen löv. Szabó hiába dobja magát. 1:1. A 8. percben a játék-

vezető tévesen lép túl. Ebből bizony gól lehetett volna. A 11. percben Kóta löki Feketét, a megítél szabadrúgást mintegy 25 méterről Regőczy Tóth hálójába lövi. 2:1. Két perc múlva újabb Lokomotív gól születik, Regőczy Baloghhoz játszik, beadását, Fekete átlépi s a jó ütomben érkező Regőczy védhetetlenül lövi a 3. gólt. A 20. percben Balogh a szélen csalázik Tófalvivál, lerázza magáról a hátvédet, szépen ad be s az érkező Simonyi az ellenkező sarokba fejeli a labdát. A 35. percben újabb gólhelyzete van a Lokomotívnek. Fekete a középbe húzódó Regőczy elé játszik, Tóth kifut, elvétí a labdát, Regőczy azonban elhamarkodja a nagy helyzetet. Lokomotív támadással ér véget a jó küzdelmet hozott mérkőzés.

Jók: Szabó, Bihari, Siklósi, Balogh, Fekete, ill. Sir, Kóta, Pribeleszki és Pesti. Kis játékvezető gyengén vezette a mérkőzést, különösen a lesnél hibázott.

Az idény első pályaversenyének csaknem a teljes magyar égisze alatt indult. A verseny előtt Tóth zsefi elvtárs üdvözölte a vendégeket és méltatta a magyar sport fejlődését felszabadulásunk óta. A versenyzők nevében Németh Imre lapácsvető olimpiai bajnok válaszolt az üdvözlésre. A verseny néhány eredményt hozott. Szép küzdelmet láthattunk.

100 m síkfutás felnőtteknek: Balhalmi MPSC 11.2, 2. Csányi UT 11.3, 3. Bartha Vasas 11.6.

Súlylökés feln.: 1. Kiss Vasas 13.51, 2. Horváth D. Vasas 13.3, 3. Kobold I. 12.84.

Magas ugrás feln.: 1. Földi UTE 185 cm, 2. Horváth Műeg. 175, 3. Kertész Vasas 175.

Gerefy feln.: 1. Várszegi GSE 1 m, 2. Guzsaváry MAFG 57.92 m, 3. Szatmáry GSE 56.19 m.

Diszkosz feln.: 1. Horváth D. Vasas 46.33, 2. Kulitzky EK 45.1, 3. Kobold II. 42.76.

1500 m: 1. Garay Vasas 3:42, 2. Apró M. Lok. 3:59, 3. Bérés I. 4:08.2.

100 m síkfutás feln.: 1. Csányi UT

a legjobbak között (gondoljunk csak a PTK tekecsapatának, a MMTE asztalitenisz szakosztályainak NBI-es idényeire). További miskolci sportklubok: Miskolci Spartacus (sakk, női kézilabda és röplabda), MEAFC (labdarúgás, kosárlabda), Hejőcsabai Cement SC (labdarúgás), Borsodi Volán Építők SC (labdarúgás, salakmotor), Miskolci Medicor (sakk), Miskolci Postás (úszósporthoz), Miskolci Honvéd Pap József SE (labdarúgás, birkózás). Az emlékezők közül természetesen többen is lelkesen meséltek a ma már elképzelhetetlen városi sportrangadókról:

„...az '73-ban lehet kábé, mert előtte egy évvel volt, hogy megnyertük az NBII-t itt Miskolcon. NBI/B-ben játszott a Miskolci Vörös Meteor [férfi kézilabda]. Akkor még volt négy kézilabdacsapat [...], volt a Munkás, a Vasút, Diósgyőr és a Vörös Meteor. Ezek NB-s csapatok voltak, sőt a Diósgyőr benne volt az NBI-ben is. Volt női csapat is. Akkor még volt sportélet, most se kézilabda, semmi olyan nagy sportélet nincs ebben az ágbán.”⁸⁵

„Szurkolóként jártunk a Diósgyőr-meccsre, [...] elmentünk a Munkás-meccsre is, ide be a városba. Igen, ott is láttunk meccset, de lehet, hogy csak barátságos meccset a Munkás meg a Diósgyőr között. Perecesen is voltunk meccsen, akkor a Vasút-meccsre is... Nagy derbi volt akkor, mert Diósgyőrnek nagy ellenlábasa az Ózd volt, meg a Vasút.”⁸⁶

„Hát a DVTK, az természetes, meg az MVSC, az saját csapat volt szinte. Itt élményszámba ment egy DVTK–MVSC meccs, akkor egy MVSC–Munkás. Még a Perecesnél is, mert ők egy nagyon ravasz csapat voltak, kiismerhetetlen: néha úgy futballoztak, mint a kezdők, néha meg nem lehetett őket megverni.”⁸⁷

„...bementünk a Vasúthoz, a Munkáshoz. Szurkoltunk több csapatnak is. Például ha itt Perecesen nem volt meccs, elmentek Budapest, Kecskemét vagy Szolnokra, ugye mi nem mentünk el olyan messze, hanem ha valamelyik csapat itthon játszott, mert volt jó

parázs jelenet a népkerti „Munkás” pályán

pár NBII-es: Dózsa, a Vörös Meteor, a Honvéd, a Vasút, a Munkás, mind NBII-es; a Diósgyőr NBI-es volt, Pereces NBII-es volt. Voltak futballcsapatok, ezek mind jó futballcsapatok voltak abban az osztályban. Lehetett menni bárhova. Elég sokat jártunk.”

Utóbbi interjúalanyunk a PTK súlyemelőcsapatának tagja volt, és visszaemlékezése szerint ebben a sportágban is akadt városi ellenlábas: „a DVTK. Egymás ellen is játszottunk. DVTK-nak volt(unk) a nagy riválisa, előttük megnyertük volna az [...] NBII-t és bekerültünk volna a NBI-be, ha egyik kollegánk nem esik ki a versenyből. Ez Egerben volt.”⁸⁸

Hasonló legendás csapatok, mérkőzések, feljutások és kiesések részei voltak tehát a sportkedvelő miskolciak emlékezetének, amelyek közül néhány – több évtized múltán is – a mai napig elevenen él. Egy ilyen emlékezetes mérkőzés a perecesi bányászcsapat (PTK) és a Ferencváros között zajlott 1947-ben, az NBI-ben. A perecesiek 3:0 arányban vezettek, ám az összedőlt kapufa miatt félbeszakadt a meccs (bár a kaput időben helyreállították). Később újrajátszották, majd törölték az eredményt (0-0 lett a 2. mérkőzés), végül mégis a 3:0-s hazai győzelmet hagyták jóvá.

⁸⁵ Interjú K. Gyulával, 2008. Készítette: Darázs Richárd és Lőrincz Dávid.

⁸⁶ Interjú G. Lászlóval, 2008. Készítette: Darázs R.

⁸⁷ Interjú Sz. Dömötörrel, 2008. Készítette: Mester Zsuzsa.

⁸⁸ Interjú J. Jánossal, 2009. Készítette: Darázs Richárd és Majzik Dávid.

Az általunk megkérdezettek közül többen nemcsak szurkoltak, hanem maguk is sportoltak helyi csapatokban, és szerepeltek a hazai bajnokságokban (NBI, NBI/B, NBII). Azonban, szemben a mai helyzettel, ők munka mellett, a mai fogalmak szerint amatőrként sportoltak.

„Isten tudja, hogy miért, de szóltak nekem, amikor leérettségiztünk, egy volt osztálytársam szólt, hogy: »Döme, a DVTK kézilabda szakosztályt szervez, gyere már el, már beszéltem rólad, beajánlottalak.« Elmentem és alapító tagja voltam a DVTK kézilabda szakosztályának és csapatkapitánya. Úgyhogy az NBI-ben voltunk.”⁸⁹

„Én nem jártam olyan gyakran sörözőbe, kocsmákba. Jártunk edzésre, vagy vasárnap meccsre, vagy ha mentük megyébe, NBII-be, ha játszottunk, mentünk délelőtt, akkor ott kaptunk üdítőt, vagy bármit, de ha este, ha visszajöttünk, vagy megünnepeztük a győzelmet, vagy búslakodtunk.”⁹⁰

⁸⁹ Interjú Sz. Dömötörrel, 2008. Készítette: Mester Zs.

⁹⁰ Interjú K. Gyulával, 2008. Készítette: Darázs R. és Lőrincz D.

Az élsportolók tehát szabadidejüket áldozták a választott sportágra: munkavégzés után edzésre jártak, hétvégenként mérkőzésekre. Ám mindez bizonyos előnyökkel is járt: ha edzés, vagy verseny volt, korábban mehettek el a munkahelyükről. „Annyi kedvezményünk vót, hogy délig dolgoztunk. Igen, annyi kedvezmény vót, hogy 2 órával hamarabb mindig eljöhettünk. [...] Igen, kettőkor volt műszakváltás, és akkor mi eljöhettünk 12 órakor, de viszont 16.00-tól, meg 17.00-tól meg edzés vót állandóan...”⁹¹

A különféle sportágak alacsonyabb osztályokban szereplő versenyzői is lelkesen jártak edzeni és versenyezni munkájuk mellett: „Hát az az igazság, hogy ’60-64-ig atletizáltam az MVSC-ben [megyei szinten]. A túrázás az 1977-től. Mármint a szervezett túrázás. Az egyik ismerősöm hívott be az MVSC-be.”⁹²

⁹¹ Interjú Cs. Emillel, 2009. Készítette: Darázs R., Jemerik Orsolya és Ujhelyi Anna.

⁹² Interjú Cs. Emillel, 2009. Készítette: Darázs R., Jemerik O. és Ujhelyi A.

Mindemellett, az interjúk alapján a maitól merőben eltérő sportélet és sportfelfogás rajzolódik ki előttünk: amelyet – a hivatásszerű, profi⁹³ sportot és a hozzá fűződő mesés karriert nem ismerve – a játék, a testedzés, a szórakozás és a társas együttlét, vagy éppen az egyéni küzdésvágy kedvéért végzett tevékenységek köre jellemez. A sportágak és sportklubok széles palettája volt elérhető az egyszerű emberek számára, mindez államilag támogatott formában. Mint az előzőekből már kiderült, a csúcson és az alsóbb osztályokban küzdő csapatok és versenyzők legtöbbször a munkahely szerinti sportegyesület keretein belül játszottak. A Miskolci Vörös Meteor a vendéglátóipari dolgozók csapata volt; a vasgyáriak a DVTK-ban, a vasutasok az MVSC-ben szerepeltek. Magasabb osztályokban azonban előfordult a klubváltás is. Persze a fiatalabbak, az egyetem hallgatói is klubszerűen sportolhattak:

⁹³ A két világháború előtt, persze, Miskolcon is megjelent a profi sport: az 1926-ban alapított, piros-kék színekben játszó Miskolci Attila Kör (MAK), amely Magyar Kupa-döntőig is eljutott, valamint az MMTE-n belül szervezett Szemere nevű focicsapat. Más városok neves profi csapatai: Hungária (az MTK-n belül), a szombathelyi Sabaria TK, a Szegedi Bástyá, a debreceni Bocskai FC, stb.

„Hát azért tanulni kellett összességében, de nagyon nagy szerepe volt a kispályás fociknak a koleszokkal, a füzetbe órára le lehetett foglalni, még éjjel is volt. [...] Ott a sportcsarnok környékén volt kézipálya, salakos, meg rendes nagy focipálya is. Végül is a fociból az erős volt, kosár jó volt. Én kosaraztam is akkoriban [1968 és 1973 között], még valami NB-s is volt az egyetemé, tehát nem volt teljesen futottak még kategória.”⁹⁴

Az egyéb sportok, kocsmai játékok is a szórakozás, ki-kapcsolódás részét képezték, pl. a teke és a sakk (bár mindkét ágon voltak országos bajnokságokban szereplő csapatok is). „Na, ez a szakács, akit emlegettem, aki megnősült a végén, ő kiderítette, hogy egy tekepálya alakult, nem messze a munkahelyüinktől, és akkor egy darabig jártunk tekezni, kuglizni, délután. Kijöttünk a gyárból, elmentünk erre a helyre, lejátszottunk 1-2 partit, aztán hazamentünk. Aztán volt egy másik, volt a kohászatnak egy művelődési háza, ott meg sakkoztam néha.”⁹⁵ „A munkahelyen volt sportkör,

⁹⁴ Interjú: B., L., 2008. Készítette: Karlaki O.

⁹⁵ Interjú Sz. Dömötörrel, 2008. Készítette: Mester Zs.

például sakkozók ügködtek, mert az igazgató, az szeretett sakkozni. Akkor az ment, meg a teke.”⁹⁶

Következzék itt még egy érdekes adalék, a felszerelésről, a vizsgált korban (is) legnépszerűbb sporthoz, a focinhoz kapcsolódva: „A régi focilabda csak annyiban hasonlított a mai-ra, hogy gömb alakú volt. Lényegében még a hatvanas évek elején is olyan focilabdát használtak, amely sertésbőr-cikkek összevarrásából készült, súlya 380 és 430 gramm váltakozott, kerülete 68-71 centiméter volt, és úgynevezett gumibetét (belső gumi, ballon) volt benne. A pumpával felfújt gumibelsőt elkötötték, a csöcsét gondosan visszahajtották, majd a nyílást, ahol behelyezték, fűzővel zárták el. A fűzőtűvel befűzött labda szolgált a focit. Voltak kisebb méretűek, a versenyméret azonban az úgynevezett ötös méret volt. Esőben, vizes pályán súlyuk megnőtt a beszívott víztől, a fűzés helye fejeléskor fájdalmat okozott. Csak később készültek a szelepes labdák, melyek már olyan bevonásúak voltak, hogy nem szívták magukba a vizet, nem deformálódtak.”⁹⁷

„Mindenki járt, még az asszonyok is”

A sporttal kapcsolatban fontos szólnunk a szurkolási szokásokról is. A visszaemlékezésekből úgy tűnik, hogy az ’50-es, ’60-as, ’70-es évekbeli Miskolcon egy-egy mérkőzés inkább a családról szólt. Hiszen a pályákra elsősorban a testvérrel, apóssal jártak, illetve apa és fia(i) együtt. Másrészt, természetesen baráti és munkahelyi közösségek szerint is szerveződtek:

„– Jártak sportrendezvényre is?

– Mindenki járt, még az asszonyok is. Annyira összetartó volt Pereces. Mi például, a súlyemelők, elmentünk a labdarúgók-

nak szurkolni és fordítva, ők is eljöttek nekünk szurkolni. Nagy sportélet volt.”⁹⁸

Hogy melyik csapat, csapatok mérkőzéseire jártak el a miskolciak drukkolni, szintén érdekes kérdés. A saját vállalat csapata mellett – mint fentebb kiderült – más, rivális csapatok mérkőzéseire is szokás volt eljárni, főképpen ha azok magasabb osztályban játszottak, és természetesen ez a szempont volt a döntő.

„– Kinek drukkolt, fontos volt ez?

– Hát a Diósgyőrnek, de nekem rokonszenvesebb volt a Vasút. De a DVTK-ra azért jártunk [...], mert a nagyokat ott láttuk futballozni. Hallottál Puskásról...?”⁹⁹

A Vörös Meteor játékosa is ugyanezen évrre hivatkozik: „Rendszeresen jártunk sporteseményekre a ’60-70-es években. diósgyőrire, 34 ezres volt a befogadóképessége, jöttek a nagy csapatok, Honvéd, Fradi, Dózsa, vagy MTK, vagy Debrecen, akkor tele volt, és volt, hogy 24-28, vagy 32 ezer ember volt. Volt sportélet, volt szurkoló is, most valami elromlott.”¹⁰⁰

⁹⁸ Interjú J. Jánossal, 2009. Készítette: Darázs R. és Majzik D.

⁹⁹ Interjú Cs. Bélával, 2009., Készítette: Karlaki O.

¹⁰⁰ Interjú K. Gyulával, 2008. Készítette: Darázs R. és Lőrincz D.

⁹⁶ Interjú Cs. Bélával, 2009. Készítette: Karlaki O.

⁹⁷ Burget Lajos: Retró szótár, futball-labda címszó, 86. o.

Így lehetett a '40-es években 3 szezont a legjobbak között eltöltő, majd az ötvenes évektől rendszeresen az NBI-ben szereplő DVTK futballcsapata a városi favorit.

A Népker és a sport más miskolci szentélyei

A többi miskolci stadion és a sportpályák az egykori, sokat dicsért miskolci sportélet mementójaként állnak ma is. A legnépszerűbb és mára legköltségesebb sportágban, a labdarúgásban azonban hosszú évek óta nincsenek városi rangadók. Ám a többfunkciós létesítmények egyéb sportágak üzésére is alkalmasak. Ezeket újabban alsóbb osztályban szereplő focisták, atléták, rögbi- és amerikaifoci-játékosok, motorversenyzők és más sportok művelői használták, használják.

Az 1910-ben megalakult DVTK (Diósgyőr-Vasgyári Testgyakorlók Köre) szakosztályai természetesen a vasgyár szomszédságában játszották mérkőzéseiket. A klub focicsapata a '40-es évektől egyre több időnt töltött az NBI-ben. A DVTK stadionja 1961-ben épült meg (a lelátók pedig 1968-ban készültek el). A klubnak azonban más virágkorukat élő szakosztályai is helyet kaptak a sportkomplexum valamely részében (pl.: kézilabdások, birkózók, atléták).

Az MVSC-t (Miskolci Vasutas Sport Club) 1911-ben alapították. A klub első sportpályája, a „Kubik” az állami vasutak területén épült meg. Ám ez a pálya az I. világháború után használhatatlanná vált. 1931-ben újjáépítették a régi helyen, majd 1958-ban kibővítették a stadiont. A focicsapat ugyanis ebben az évben került fel az NBI-be.

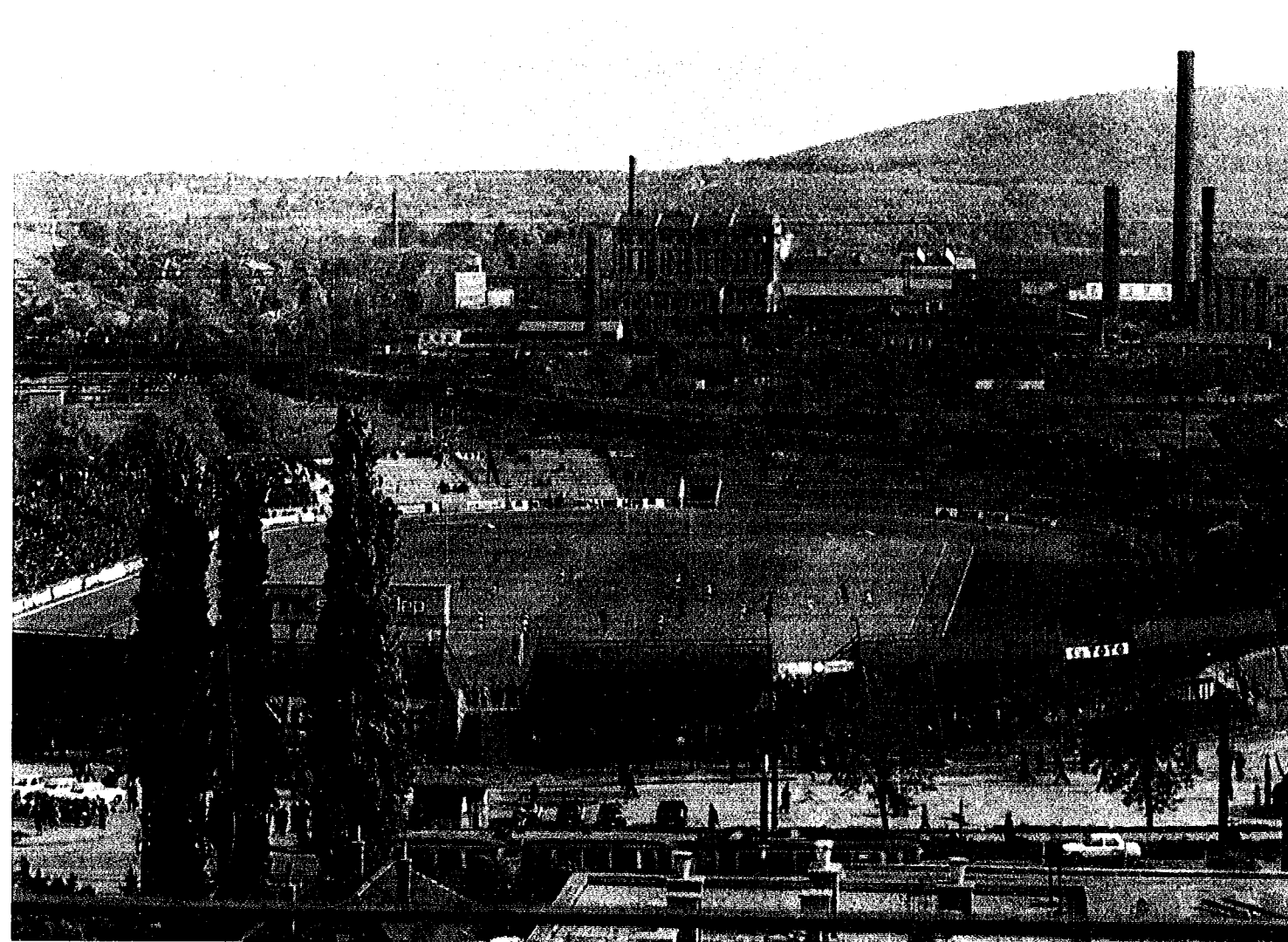
A Népker az egyik legérdekesebb színpolt a város sportéletében. Már a két világháború között fontos helyszín volt: itt épült a Miskolci Attila Kör (MAK) NBI-ben is szereplő profi focicsapatának pályája. Később a Miskolci Munkás Testedző Egyesület (MMTE) használta a pályát. Az MMTE 1947-ben tenispályát is épített a Népkerben. Ugyancsak itt, a Nép-

kerben kapott helyett a Miskolci Vörös Meteor kézilabda-pályája is. Érdekes, milyen sokféle csapat használta ezután ezt a népkerti focipályát (valójában fúziókról van szó, különböző vállalatok csapatainak egyesüléséről). Egy felsorolás következék itt a teljesség igénye nélkül: MMTE, MÉMTE (építők és munkás), BÉV SC (Borsodi Építők-Volán SC), Borsod Volán SC. 1969-ben épült meg a Sportcsarnok a Népkeri Szabadtéri Színpad helyén. A sportcsarnok jégpályáján 1980-tól hokicsapat is játszott: Miskolci Kinizsi, majd újabban MJJSE néven. A sportcsarnok emellett otthont adott a DKSK kosárlabda-mérkőzéseinek, és sok kisebb-nagyobb sportrendezvénynek a legkülönbözőbb sportágakban.

A PTK (Perecesbányatelepi Testgyakorlók Köre) foci-pályája, amely NBI-es és NBII-es mérkőzéseknek is otthont adott, nagyon leromlott állapotba került, mára bozót nőtte be. (Az erenyői részen épült új sporttelep pedig a Volán tulajdonába került).

A Miskolci Honvéd Sport Egyesület (egy ideig Honvéd Papp József SE néven) Szentpéteri kapuban lévő pályáját szintén régóta nem használják (a '90-es években a Miskolci Keszlyük otthona volt).

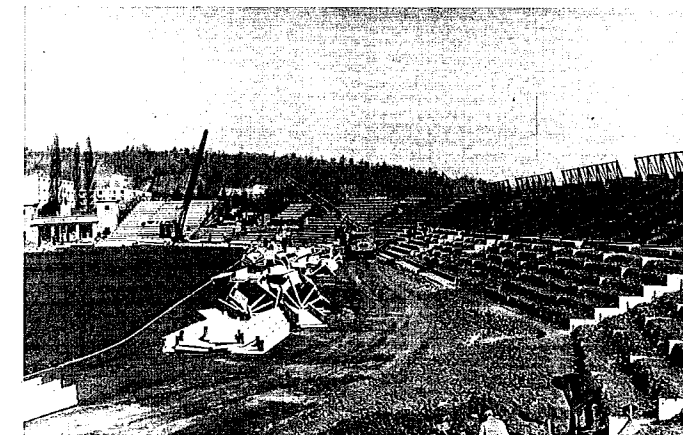

a DVTK stadion (háttérben a perecesi kisvasút)

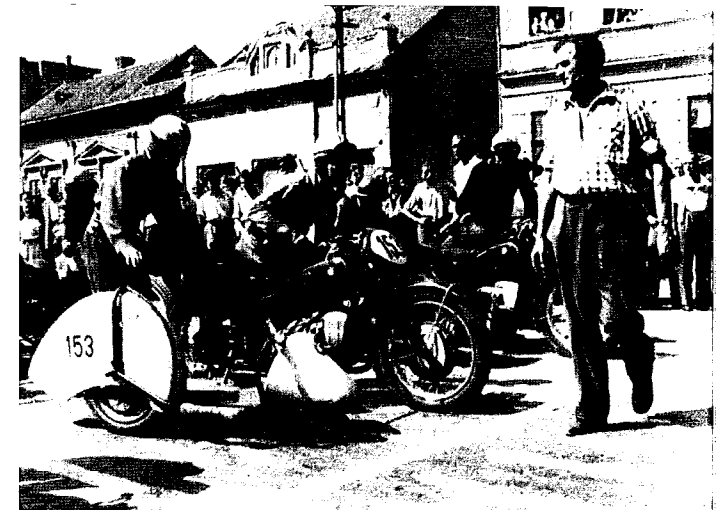
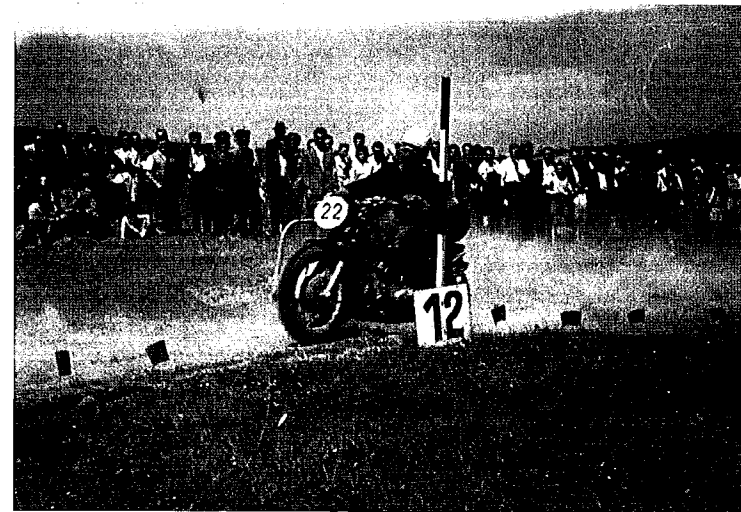
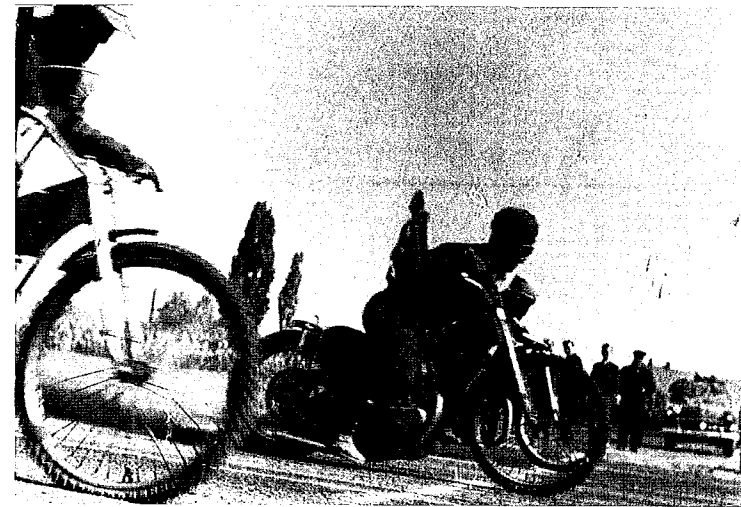
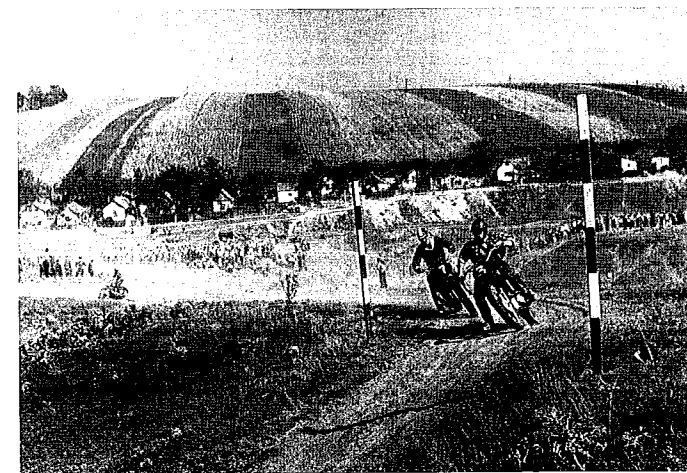
A kisebb-nagyobb stadionok, sportlétesítmények sorának még a végére sem értünk. Gondoljunk csak a Hejőcsabai Cement SE-re, és a MEAFC-ra, vagyis a Miskolci Egyetemi Atlétikai és Football Clubra¹⁰¹ (és az egyéb, kisebb-nagyobb sportpályák sorával is folytathatnánk).

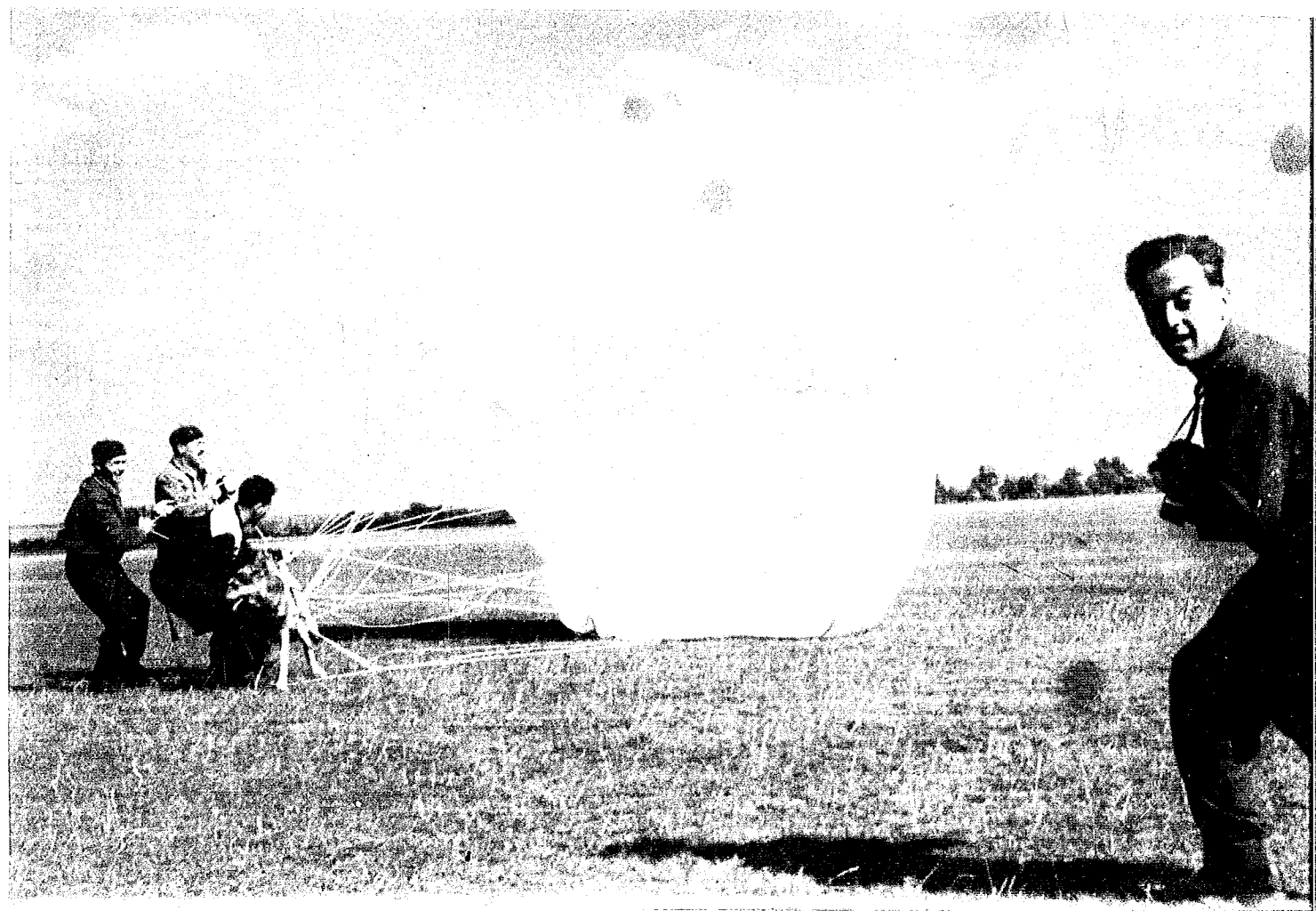
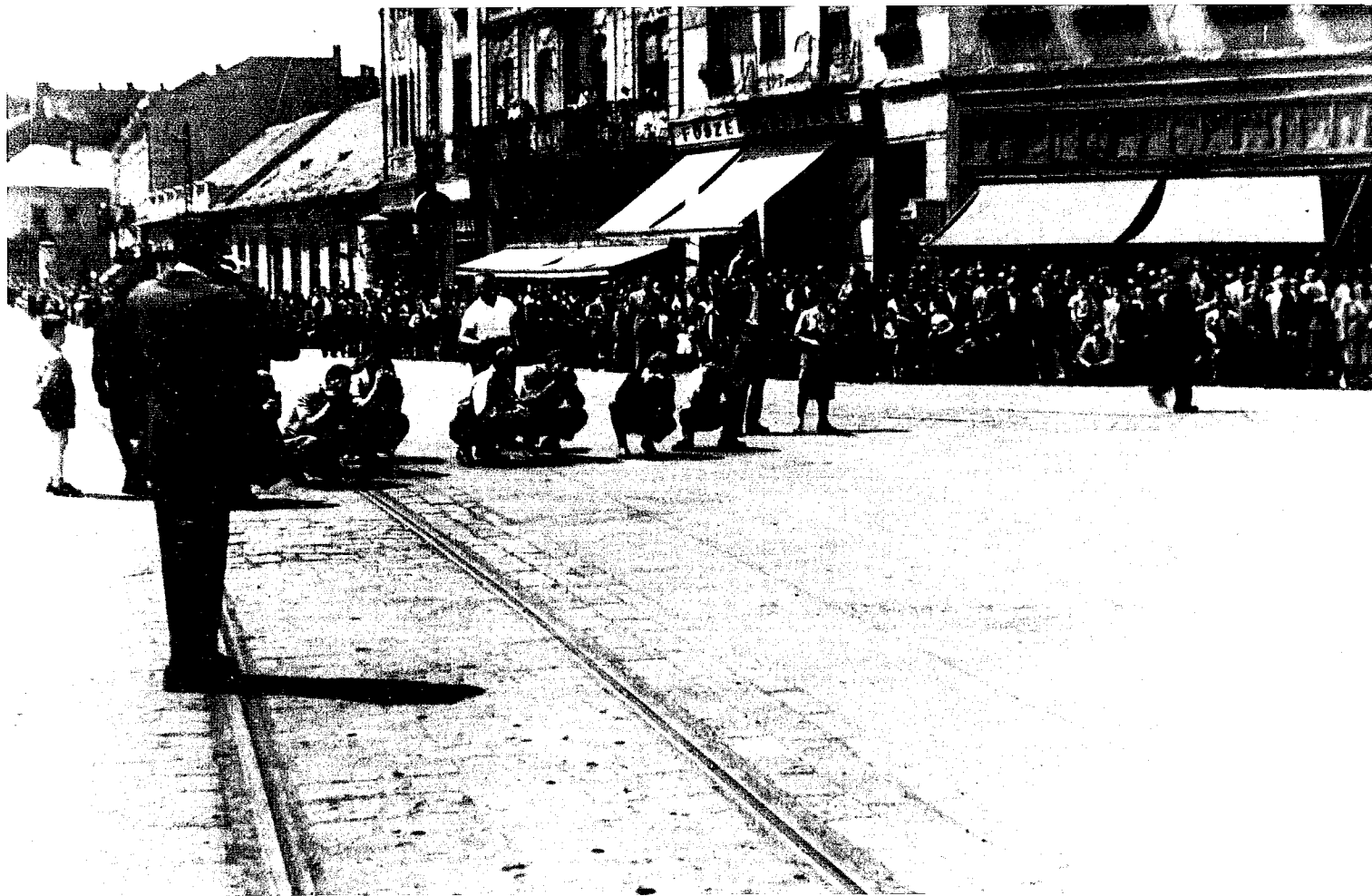
Mindezek mellett Miskolcon is teret nyert egy, az eddig említettektől merőben eltérő sportág, a motorsport is. A '70-es évektől működött a népkerti salakmotorpálya, de ezt megelőzően is rendeztek különféle motorversenyeket. Az egyik bevált helyszín a Bábonyi-bércen volt. A technikai sportok egy másik népszerű válfaja a repülőtérhez kötődik.

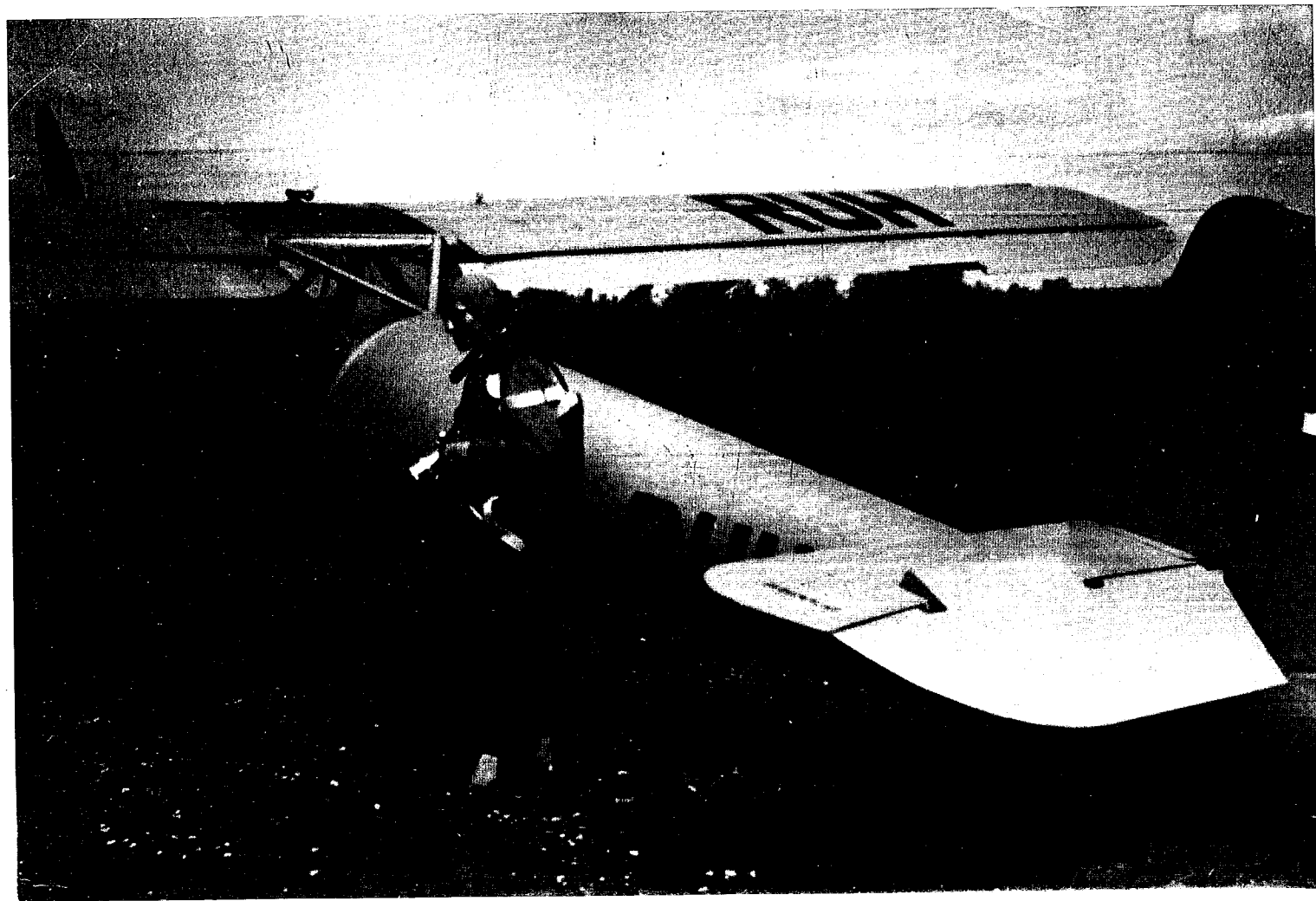

¹⁰¹ A klub 1957 óta ezen a néven működik. 1951-től, az alapítás évétől először Miskolci Haladás SE néven szerepelt.

III. 2. Sportbarátság

Cs. Emil (1941) – esettanulmány

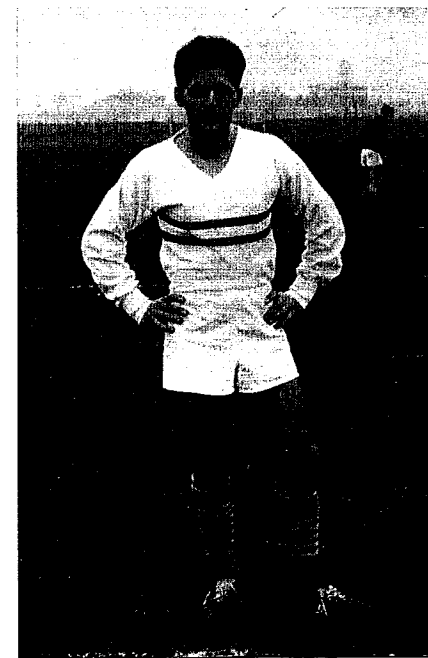
„Nógrád megyébe születtem, Szarvasgeden. [...] Ez egy kis falu a Cserhát határában majdnem. [...] Onnan kerültem el Pestre tanulónak, ipari tanulónak.”

„Én mindig is szerettem az iparos dolgokat, és akkoriban jártak tőlünk sokan Pestre dolgozni. Oszť így, én is oda kerültem. Elmentem utánuk. Meg volt egy kis protekcióm is, szóval, mert az anyámnak az öccse a Kohógép Ipari Minisztériumba dolgozott, tudod? És őáltala kerültem én fel Pestre és ott tanultam lakatosszakmát. [...] Papírgyárba’ voltam, csepeli papírgyárba’. Szakmunkásképzőbe jártam Csepelen. [...] Mint tanonc, igen, és a papírgyárba voltam mint segéd, már mikor felszabadultam, és onnan ’61-be’ bevonultam Miskolcra katonának. [...] [A katonaság után a] Bányához kerültem. [...] Egyből. Mer’ hát elhoztak engem focizni [...] Leigazoltak a Miskolci Bányásszal, oszt’ így nem kellett mennem vissza Csepelre. [...] ’64-től lakatos voltam a bányába’. [...] Megismertem itt az asszonyt, aztán itt maradtam végleg.”

„Hát tudod, annak, aki úgy pozícióba’ vót, annak úgy be kellett vóna lépni. Mert mikor idekerültem Erenyőbe, volt nekünk egy Hajós Alfréd nevű sportbrigádunk, én voltam a brigádvezetője. Állandóan jöttek agitálni: állj be, mer’ neked ott a helyed mindenben. Hát de, valahogy, mittudomén, mindig kitértem előle. Mikor kellett menni, nem mentem el. Most se nagyon tudom megmagyarázni, hogy mér’ nem. Egy az volt, mondom, hogy igen gyakran voltak ezek az összejövetelek, akkor ott én nem szerettem oda eljárkálni.”

a szarvasgedei csapatban

a Csepeli Papír játékosaként

Csepeli Papír

felirat a kép hátoldalán: Konyha, Gál,
Fenyvesi (százados), Csorba

már Miskolcon

„Miskolci Honvéd volt még akkor, utána lett Papp Jóska.”

MISKOLCI HONVÉD PAPP JÓZSEF SPORT EGYESÜLT

1968-69-ben

„Hát mondjuk én fociztam, én avval töltöttem a szabadidőmet. Mer' hát, olyan sok nem volt, mer' ugyanúgy jártam dolgozni, mintha rendes hogy hívják lettem vón, beosztott. Annyi kedvezményünk vót, hogy délig dolgoztunk. Igen, annyi kedvezmény vót, hogy 2 órával hamarabb mindig eljöhettünk.”

„Persze, úgy, úgy, együtt, mer' mikor, aszondja, hogy '64-ben leszereltem, már következő héten dolgoztam a bányánál. Focizni nem focizhattam, mer' az igazolás valahogy úgy volt, hogy félév után adták meg az engedélyt, hogy futballozhatok. Úgy-hogy addig nem futballoztam, csak edzésre jártam.”

„Hát mint sportolók jártunk [kocsmába], ott volt nekünk Percesen. Bementünk oda, az olyan vót már, mintha hazamentünk volna. Már tudták, ha vége vót az edzésnek, má' ki volt a sör készítve, azt megittuk, oszt ballagtunk haza.”

„Persze, az ugye korosztálytól függött. Hát nem azt mondom, hogy mi nem mentünk be, mi is bementünk, ha úgy jártunk Diósgyőrbe: gyere, megigyunk egy sört! Megittuk hát, meg mit tudomén, de má' mikor hogy mondjam, mikor abbahagytuk a sportot, már a régi öreg cimborákkal, ide Diósgyőrbe de sokat eljártunk! Má' akkor más volt a helyzet, de amíg fiatalabbak vótunk, addig nem. Hát az asszony nem szeretett ilyen helyekre járni, én meg egyedül már csak akkor mentem, ha vót valami társ, mer' én egyedül nem mentem soha be kocsmába. Mos' se megyek be, egyedül vagyok.”

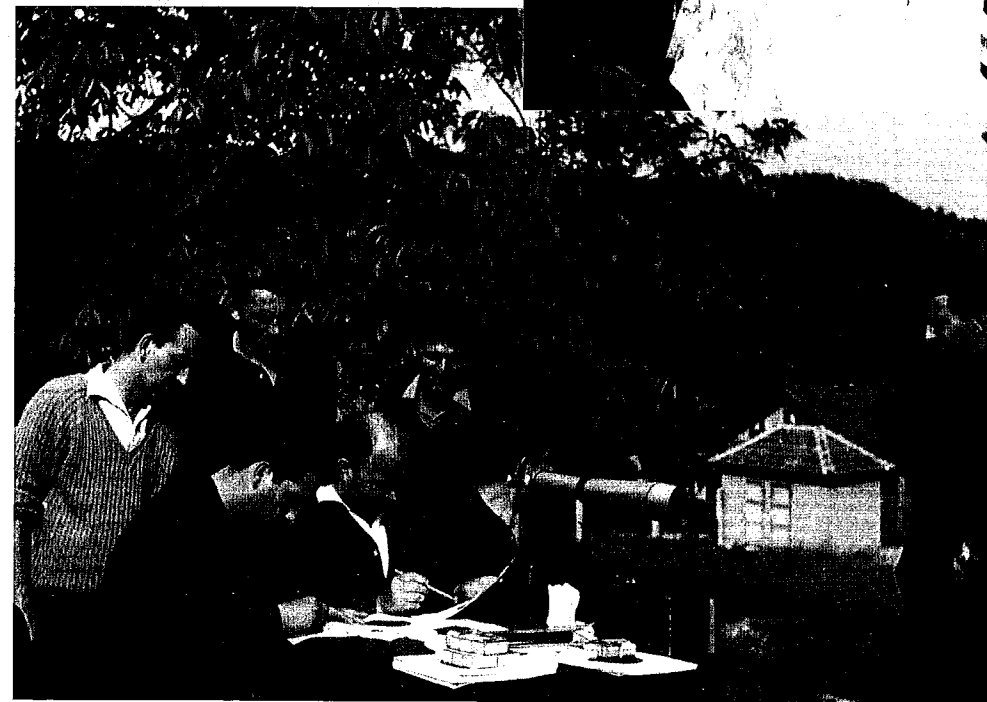

A Miskolci Bányász, amikor én odakerültem, akkor nyerték meg NBIII-ba'. Utána NB II-esek lettek. Ott játszottunk két évig NBII-be', utána kiestünk. Utána NBIII-ba' játszottunk, és én ott NBIII-ba' hagytam abba. [...] '72-be'.

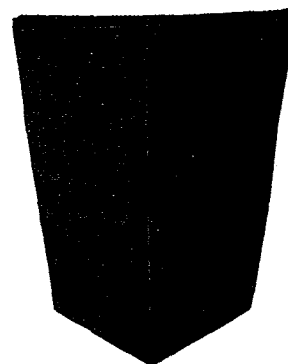
a MEAFK edzőjeként
felirat a kép hátoldalán: 1976 Szalontai, Csonka, Pisztroka, El-Hasnur, Rozman, Bene, Kiss

„Az Románia. Az már az öregfiúk. [...] Mikortól jártunk? '68-tól. Egy helyre, Gyergyószentmiklósrá jártunk, azóta is járunk. Megyünk az idén is. De most már nem futballozunk, most már csak sétálunk. Most már csak nosztalgiaozunk.”

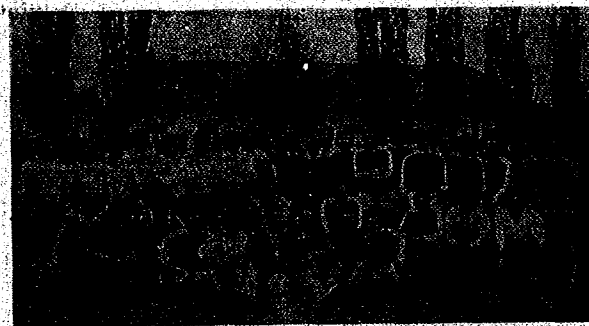
„Hát kőbányászok. Kőbányából valók vótak. [...] Persze, ők, hát akkor ők szegények vótak; nem mintha gazdagok lennének most. De akkor Csau¹⁰² idejébe kutya egy idő vót. Akkor nem lehetett semmit csinálni. Mindig figyeltek bennünket.”

¹⁰² Nicolae Ceaușescu, Románia diktátora volt 1965 és 1989 között.

BORSODI Bányász

Sportbarátság

Együtt a két csapat.

Imnár negyedik esztendője, hogy barátságai kötötték a gyergyószentmiklósi sportkört és a volt Perecesi Torna Club „öregfiú”-labdarúgót. Korábban a gyergyói az Edelényi Bányász Sportkörrel voltak kapcsolatban. Annak idején, amikor az edelényiek vendéget voltak, ellátogattak Pereceste is, ekkor kezdődött a baráti kapcsolat megteremtése, ugyanis az Edelényi Bányász Sportkör szívesen „átengedte” őket a perecesiaknak, mivel több külföldi egyesülettel tartott fenn sportbaráti kapcsolatot. Nos, az elmúlt négy év alatt, hol az egyik, hol a másik fél volt a vendéglátó. Ezúttal a perecesi „öregfiúk” utaztak el Székelyföldre.

Szeptember 7-é volt az indulás napja. Még ki sem hajnalodott, amikor messze magunk mögött hagytuk Miskolcot, és a Borsodi Bányász Sportkörrel Gyergyószentmiklósról indultunk. A buszban a perecesi és a borsodi csapat tagjai, akik a vendéglátókat fogadták, és a helyi sportkör vezetői, s a többiek már türelmellenül vártak. A fogadás után vacsorára invitáltak, majd elfoglaltuk szálláshelyünket a Sport Hotelban.

Másnap szomorúság reggelre ébredtünk. Az eső változatlanul esett. Ékezés után program szerint Székelyudvarhelyre utaz-

tunk, ahol a helyi sportkör volt a vendéglátónk. Néhány kilométerre a várostól örülünk és vigasztalódunk, mert „kiszaladtunk” az esőből, s gyönyörűen sült a nap. Megérkezésünk után városnézésre indultunk. Ebéd, pihenés következett, majd a sportpályára hajtottunk, ismét kedni a tereppel. Amikor már ismét „elbújt” a nap, s szinte „csüngött” az eső lába. Délután fél 5-kor kezdődött a mérkőzés. Talán egy negyedórát sem játszottak, amikor megeredt az eső, amely véglegzátolta az „öregfiúkat” a pályán, és a szép számú közönséget a lelátókon. A csúszós talajon végül is a hazaiak nyertek 1:0 arányban. Vacsora közben a sportkör vezetői köszönetet mondtak a baráti látogatásért, és a szép játékokért. Kifejezték azt a kívánságukat, hogy ők is szeretnének kapcsolatot teremteni valamelyik magyar sportegyesülettel.

Szombaton, szeptember 9-én Hargita megye székhelyére, Csíkszeredára és Tuzsádföldre látogattunk el. Utunkban megálltunk Mádéfalván a Hősök emlékműve előtt és tisztelettel adóztunk az 1764. január 7-i veszedelemben elhunyt mártiroknak. Csíkszeredán megtekinttük a jégpalotát. A nap városnézéssel telt el. Szép emlékek-

kel térünk vissza szálláshelyünkre.

Vasárnap délelőtt került sor a gyergyói és a perecesi „öregfiúk” találkozására. Kezdet előtt már megteltek a lelátók, hiszen a nézők kíváncsiak voltak a helyi futbalcsapat bajnoki mérkőzésére is. Sajnos 32-re veszteltünk. „Nem baj” – mondták közben is – majd a magyarok ellen bizonyítottuk. Csúszdák, mert a perecesi „öregfiúk” 4:2 arányban győztek.

A program szerint nem terveztek több játékot, ám a szomszédos gyergyóújfalusi sportkör vezetői azzal a kéréssel fordultak a mieinkhez, hogy szeretnének velük megismerkedni és játszani. A kérdés elől nem lehetett kitérni, s hátlan megígértünk a találkozót. A mérkőzés 32-re véget ért. Utána ismerkedtünk, barátkoztunk. Itt mondta el Idős Bányász Antal is a kérését, hogy szeretettel üdvözl azokat a magyar katonabajtársait, akikkel együtt eszteli fogságba egy viharos éjszaka a brijánszki erdőben, ahonnan 1918. októberében tértek haza.

Gyergyói vendéglátónk az estén elbúcsúztunk, s másnap reggel, szeptember 12-én hajnalban visszaindultunk Miskolcra, azzal a tudattal, hogy a következő évben újra találkozunk Perccsel.

TÖRÖK ALFRED

III. 3. „NBI/B-ben játszott a Miskolci Vörös Meteor” K. Gyula – esettanulmány

„Postán dolgozott apám, anyám otthon volt, 5 gyerekkel, és 1946-ban jöttünk át Miskolcra [azelőtt Kassán élt a család]. Barátai itt álltak meg, kaptunk egy vagont, oda feltették a családot. A barátok itt maradtak, emiatt mi is itt maradtunk. Akkor volt a magyar állampolgároknak a kiutasítása.”

„Mindig a vendéglátóiparnál dolgoztam. Szakács a szakmám, vendéglátó szakközép érettségim van a szakma mellett. Ezután már dolgoztam a vendéglátónál, a Bükkvidéki Vendéglátónál. 38 évet. Most is a szakmában dolgozom. [...] 1960-ban szabadultam a Bükkvidéki Vendéglátónál, utána ilyen üzemi konyhákban dolgoztam. Borsodnádason kezdtem a szakmammat, akkor '61-62-63-ban Pesten voltam katona, utána mikor hazajöttem, szintén Bükkvidékinél dolgoztam.”

„Mikor én felszabadultam '60-ban, akkor szakszervezeti beutalóval voltam Balatonföldváron. Akkor kaptunk egy hetet. Másik osztálytársam pedig egy faluban, úgy ketten voltunk egy hétig Balatonon, szakszervezeti beutalóval, és jó volt. Akkor voltam először a Balatonon. Utána nem nagyon voltam a Balatonon, hanem '69-70-ben mentem le először dolgozni a Balatonra. Balatonszemesen voltam egy erdészeti vállalat üdülőjében, ahol egy szezont (nyarat) végigdolgoztam. Utána már csak így, vagy dolgoztam ott, de külön nem mentem le Balatonra, csak a '80-as években.”

„Mindig is sportoltam, gyerekkoromban nagyon sokat. Fociztam az iskolában, ping-pongoztam, boksztam a Munkásban. Mikor boksztam, a megye harmadik voltam, fent voltam a tanulóbajnokságon és akkor ott országos bajnokság volt Buda-

pesten az Üllői úton. Ott negyedik voltam országosan, akkor láttam Papp Lacit először életemben. Mikor hazajöttem, csak kézilabdáztam. [...] Beállást játszottam.”

T.Könyv : 57932

Ig.Szám : 55/B0/9

Kosárló Gyula
Férfi

kézilabda-szakosztály

A bajnok Miskolci Vörös Meteorról

A múlt év őszén a KP-VDSZ kezdeményezésére a Miskolci Vörös Meteor bázisvállalata, a Miskolci Vengaglóipari Vállalat lett, s az egyesület vezetősége újjászerveződött. A sportkör élére dr. Makai Tibor igazgató került, akinek irányításával az elnökség — hasznosítva a pártszervezettől, a KP-VDSZ-től és a kereskedelmi partnervállalatoktól kapott támogatást — megteremtette a sikeres sportélet erkölcsi és anyagi alapját.

Az új irányítás megváltoztatta a sportkörben uralkodó légkört, s a pozitív hangulatváltozás legkorábban és legeredményesebben az egyesület NB II-es férfi kézilabdacsapatában érvényesült.

A kézilabdázók már az Árvas Kupában sikerrel szerepeltek. Legyőzték a DVTK, a Miskolci Bányász, s a MEAFK csapatát és csoportjukban a második helyen végeztek. A kupaküzdelem után a bajnokság nyitánya előtt az elnökség lehetőséget teremtett a csapat edzőtáborozására. Az ottani szervezett, intenzív munka a bajnokságért folyó eredményes küzdelem alantának bizonyult.

A lehetőségek ösztönzőleg hatottak a csapatra, az eredményes a bajnokság során általában az első három hely valamelyikén tanúzott. *Laliko Antal* edző szerint sorsdöntő volt a nyitányi 31:17-es „kiütéses” győzelem. Önbizalmat adott ez a hatalmas győzelem a csapatnak, hisz ott a legbátrabbak mentse elvezettek. Személyes Vörös Meteor-szólók is, mert a versenytar-

saxat az őszi szezonban otthonában fogadta a Meteor.

Az őszi forduló közepén több sérülés zavarta a csapat szereplését, s így előfordult egy-két kiskiklás, ami szorossá tette a bajnoki címért folyó harcot. A nagy játékkedv, a förtelen lelkesedés és akarás azonban meghozta a babért, s a Miskolci Vörös Meteor kézilabdázói megszerezték a jogot rá, hogy magasabb osztályba lépjenek.

A bajnokságot nyert együttesben *Bárczi*, a csapat kapu-

sa egyenletes, jó teljesítményt nyújtott, s kitűnően szerepelt *Molnár* is. De *Futo* és *Csoltko* eredményessége, *Breitenbach* nagy lövőereje, *Krusniczki* szellemes, fegyverezett játéka éppúgy a siker összetevője volt, mint *Simonyi* gyorsasága, *Popovics Pál* okos taktikázása, vagy *Nagy*, *Nemes*, *Szojka*, *Kerekes*, *Varga E.* és *Varga Z.* lelkes játéka. A bajnokság megnyerése tehát egy jó

sportkollektiva elismerésre méltó eredménye.

Természetesen a magasabb osztályban, az NB I. B-ben magasabbak a követelmények is. A fő cél a jövőt illetően a bentmaradás kiharcolása. Ennek eléréséért még többet kell dolgozni, erősebbé kell tenni a játékosállományt, és a szakvezetést. Amennyiben ez sikerül, akkor — remélhetőleg — a bajnokság megnyeréséből fakadó öröm nem lesz tisztavirág-életű.

Kosárik Nándor

A Miskolci Vörös Meteor kézilabda-csapata az NB I. B-be jutott

Fotó: Szabó István

„...ez pedig egy '64-es Munkás kézilabdacsapat, NBII-esek voltunk akkor. Miskolci Munkás Testedző Klub volt. MMT.”

felirat a kép hátoldalán: MVSC-DVTK, 1970. IX. 27. Surányi kapura dob, Szabó Zoltán felv.

„Ez a miskolci Vörös Meteor az NBII-es kézilabdacsapata. '75-ben csinálták a Sportsarnokot. Hát az '73-ban lehet kábé, mert előtte egy évvel volt, hogy megnyertük az NBII-t itt Miskolcon. NBI/B-ben játszott a miskolci Vörös Meteor.”

„– Az egyházi ünnepek hogy mentek?

– Nem ismerem őket. Nem volt időm. Én konfirmáltam 14 éves koromban, református vagyok. Csak mikor kézilabdázni kellett, az 10 óra volt, és akkor kezdték a templomban a misét, így aztán én sose tudtam elmenni. Szüleim 92 éves korukban is templomba jártak, úgyhogy ilyen dolog nincsen, hogy valaki haragszik valakire, hanem, nekem csak időzavarban voltam.”

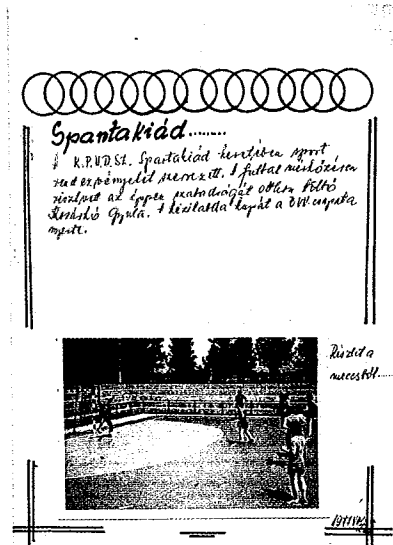
„Már úgy voltam [külföldön], hogy az egyesülettől: a Vörös Meteorral edzőtáborban, meg a Vasúttal, Csehszlovákiában és Jugoszláviában, '68-ban és '73-ban.”

„Én nem jártam olyan gyakran sörözőbe, kocsmákba. Jártunk edzésre, vagy vasárnap meccsre, vagy ha mentünk megyébe, NBII-be, ha játszottunk, mentünk délelőtt, akkor ott kaptunk üdítőt, vagy bármit, de ha este, ha visszajöttünk, vagy megünnepeltük a győzelmet, vagy búslakodtunk.”

„1985-87 között, három évig. Építettek ilyen raktárépületeket. [...] én a második másfél évre mentem, mert jött haza az egyik barátunk, az egyik szakács, és én akkor mentem ki. Ilyen felvétel épület. Hamarában voltam, Bagdadtól 450 kilométerre van. [...] Volt kint 150 ember, és azoknak főztem ebédet.”

„...volt háromnapos ünnep, és akkor olyan volt, hogy 350 kilométerre jártunk fürdeni, [...] ilyen tengerszemek, sós víz volt, mint például negyed Dunántúl, olyan nagyok, vagy három-négy van Irakban. Mentünk és eltévedtünk, és egy homokvízharban eltévedtünk. Az nem volt egy jó éjszaka! Kézen fogva mentünk, nehogy elhagyjuk egymást. Itten egy üdülő van, ez egy sós tó, tengerszem. Ide jártunk fürdeni. Igaz, hogy mellette volt tíz kilométerre egy magyar telep, ahol szintén ilyen élelmiszer-állomást építettek, őket is meglátogattuk, megkérdeztük, hogy vannak, és akkor elmentünk ide fürdeni. Ez egy üdülő máskülönb.”

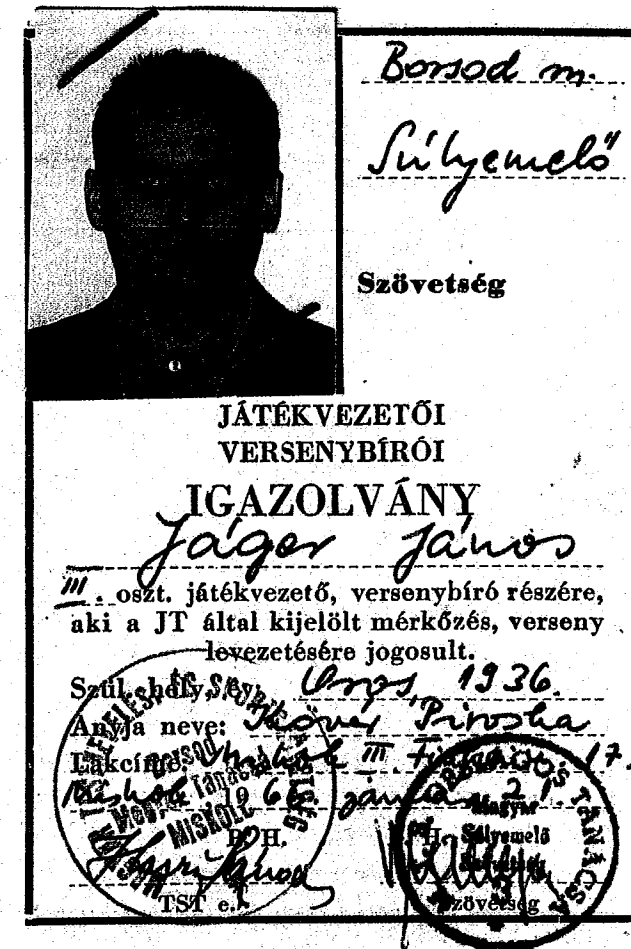
III. 4. „Az 150 kiló”

J. János (1936) – esettanulmány

„Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében [születtem], 1936-ban, Oros községben, Nyíregyháza mellett, de már be van épülve, mint Pereces. Apám kovácsmester volt. Anyám meghalt 1943-ban, háztartásbeli volt. Tulajdonképpen munkás volt. Apai nagyapám földműves volt, mondhatnám úgy is: paraszt. Anyai nagyapám meg vasútnál dolgozott.”

„...toboroztak vājáriskolásokat, később már beiskolázásnak nevezték. Toborzás útján kerültem ide '50-es években. Nem családotul, egyedül, akkor még 14 éves voltam. Kétéves iskola volt. A szüleim ottmaradtak.”

„Apám mellett dolgoztam a kovácsműhelyben. Elég sok mindent megcsináltam neki, pedig 14 éves voltam még csak. És a haverok állandóan piszkáltak, hogy gyere már, de én nem mehettam el, mert apámnak segítenem kellett nagykalapáccsal ütni a vasat. Kérték a papát, hogy: tessék már elengedni, mester úr, azt mondta apám, ha hívlak, rá kell verni a vásra, akkor gyere. Na az a hívás úgy volt, hogy megvolt egy különleges jel: a kalapáccsal, így az üllő gyönyörű hangot ad ki. Későn vettem észre a hívást és elégett a vas, csak feleszméltem én már sokadszor, hogy nekem eljutott a tudatomig, hogy apám hív, megjelentem a műhelyajtóban, és apám idegességében azt a vasat, amivel a salakot izélte ki a tűzből – meg hát azzal gyújtott rá, mert pipázott –, felém hajította a tüzes vasat. Hát csak annak köszönhetem, hogy túléltem, hogy elég fürgé gyerek voltam, mondtam neki: ha agyonver, akkor sem megyek be oda többet a műhelybe. Így jöttem el vājár tanulónak. Majd csak akkor, mikor itt igyekeztem helytállni, mondták mások apámnak, hogy milyen vagyok, akkor enyhült a dolog. Ez volt a vízvázlasztó a szakma szempontjából.”

„1960-as években – amikor még sportoltam – egy jó fürdés, szaunázás után – az Erzsébet fürdő akkor még üzemelt – megéheztem, elmentem a Békébe. Egy Béke-tálat kértem, és 20 forint volt. De akkor adagot adtak! És egyedül megettem. A pincér mondja nekem, hogy: hány terítéket hozzak, fiatalember? Mondom: ne hozzon, csak egyet! Mikor betermeltem, kijött a

„Itt meg én vagyok edzés közben! Az 150 kiló”

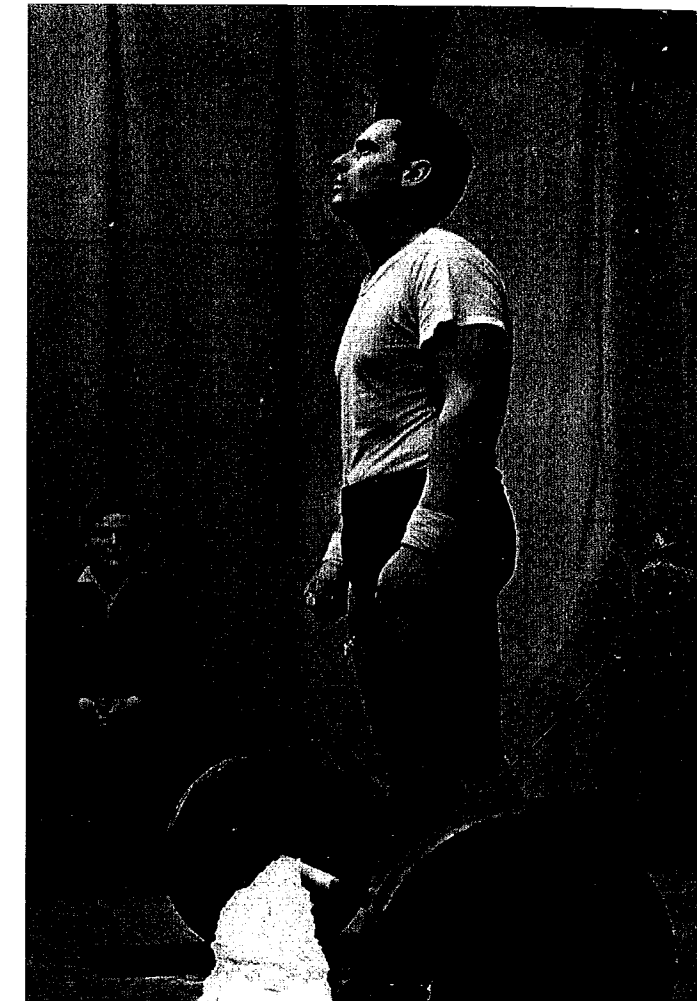
konyhafőnök, [az] étterem vezetője és végignézték, mit fogok kezdeni a tállal. Elég nagy adag volt. Megkérdezték tőlem: áruljam már el, hogy sportolok valamit? Mondom: igen. Emellett még dolgozok sokat.”

„Mikor én elkezdtem az általános iskola udvarán, a 19-es, meg bent az iskolának volt egy egész kicsi tornaterme, onnantól kezdve aztán sok helyen voltunk, voltunk a bányának, Erenyőben volt egy bánya, és annak volt egy olyan része, ahol el tudtunk egy dobogót helyezni, ott edzettünk, onnat átmertünk Lyukóbányára. Ilyen hányavetett volt, elég nehéz körülmények között készültünk, és mégis jó eredményeket értünk el.”

„Egymás ellen is játszottunk. DVTK-nak volt[unk] a nagy riválisa. Előttük megnyertük volna az [...] NBII-t, és bekerültünk volna a NBI-be, ha egyik kollegánk nem esik ki a versenyből. Ez Egerben volt.”

„26 éves koromban kezdtem [a súlyemelést]. Nem sokáig, mert 33. évemben abbahagytam. Megszüntették itt a szakosztályt helyileg. Jött akkor ez az intézkedés a bányákba, hogy nincs szükség a szénre, hanem az olajra. Sok bányát leépítettek, 1968 előtt, 1966-ban már elkezdődött. Aztán elmentem az uránba a brigáddal Pécsre dolgozni, pont amiatt, mert itt megszünt. Ott egy évet dolgoztam. Úgy volt először, hogy odamegyünk letelepedni. Kaptam volna lakást is, kaptam volna egy jegyzői állást, egy iskolában, csak hát a feleségem idevaló volt. Ha mégis oda-költöztünk volna, láttam volna a feleségemen, hogy mennyire vágyakozik haza.”

„Vájárként dolgoztam. Voltam csapatvezető: elég fiatalon voltam, merthogy felszabadultam, 22 éves koromtól voltam kis csoportoknál. Végigjártam a számlárlétrát a bányászatban, mindent. Volt lehetőség, hogy elvégezzem a technikumot, de én ezt több esetben visszautasítottam. Csapatvezető voltam, ez

volt a legmagasabb pozíció. És az utolsó 8-10 évben a borsodi tanbányában gyakorlati oktató voltam, tehát harmadéveseket oktattam többedmagammal.”

„Én 60 fősben voltam, hatvan fő dolgozott a frontfejtésben. Ez egy brigád volt. A nevére már nem emlékszem. Volt brigád-

napló, meg volt mindig egyvalaki bízva, aki a brigádnaplót vezeti, az írja. [...] A brigádtagok összetartoztak, családostul elmentünk egymáshoz, vagy közösen elmentünk kirándulni, strandra. Volt közösségi életünk. Saját magunknak szerveztük.”

„A söntés el volt kerítve rácsos résszel: ha bunyó van, akkor a pohár vagy üveg ne repüljön be. [...] Még én is részese voltam egy verekedésnek. Nagy bunyó volt. Piálás volt, belekötött a másikba... Az enyém úgy kezdődött, hogy a fejem fölött csatant szét egy pohár. Békésen ültem. Aki ismert, mind felállt, és aki kezdte, annak mennie kellett.”

„Ez egy válogatott súlyemelő volt, még mindig él, [...] ő tatabányai. Nemrégien találtam meg. Hárman vagyunk együtt, jó haverok lettünk, elég sokat találkoztunk.”

„Ez Szolnokon készült. A Tisza partján van.”

IV. 1. „Szórakozzon kulturáltan”

A szabadidő szervezett formái a Rákosi- és a kora-Kádár korszakban

A diktatúrákkal kapcsolatban általában ritkán merül fel az a kérdés, hogy a korlátozott lehetőségek között hogyan élték mindennapjaikat a kortársak. Még nehezebb talán elképzelni, hogy ezekben az évtizedekben az egyének, a családok és különböző közösségek hogyan szórakoztak, hogyan töltötték szabadidejüket. Ahhoz, hogy megérthessük a kor szabadidős és szórakozási szokásait, fontos ismernünk azokat a lehetőségeket és korlátokat, amelyeket a hatalom igyekezett meghatározni és ellenőrizni.

A második világháborút követően a berendezkedő kommunista hatalom alapjaiban próbálta átalakítani a magyar társadalmat. Az 1945 előtti időkből örökölt és még részben meglévő polgári világot igyekezett teljesen felszámolni és helyette egy új, nehezen meghatározható rendszert kialakítani. 1948-at követően a kommunista diktatúra kiépülésével minden tekintetben új helyzet állt elő. Ennek egyik, és talán a legfontosabb következménye az egyéni szabadságjogok súlyos korlátozása lett. A hatalom megpróbált mindent és mindenkit ellenőrizni, ehhez pedig megkísérelte eltörölni a magán- és a közélet közötti határokat. A cél az volt, hogy az önszerveződő polgárok eztán hivatalosan csak a párt által meghatározott és ellenőrzött intézményeken belül élhessenek bármiféle, ideológiai alapú és folyamatosan kontroll alatt tartott közösségi életet. Ezáltal a dualizmus korától virágzó közösségi és egyesületi élet teljesen ellehetetlenült, olyan nyira, hogy főként 1949 és 1953 között bármilyen, a hatalomnak nem tetsző szervezkedés akár bűncselekménynek is számíthatott. Ezekben az években a megszüntetett egyesületek, érdekvédelmi szervezetek helyett – szovjet mintára – a munkahelyeken, esetünkben az üzemek, gyárak területén,

a párt által felügyelt kollektívák, ún. brigádok alakultak.¹⁰³ Ezek a szerveződések, különösen az '50-es évek első felében a napi munkán túl, illetve azon belül is különböző politikai szemináriumokon folyamatos ideológiai átképzésben részesültek.¹⁰⁴ Mindez azt jelentette, hogy a hatalom már nemcsak munkaidőben, hanem azon kívül is igyekeztek kontrollálni a dolgozók mindennapjait. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a dolgozók leginkább munkahelyükön és lakókörnyezetükben tarthattak fenn és alakíthattak ki olyan új kapcsolatokat, amelyek a folyamatosan gyanakvó hatalom számára veszélyt jelenthettek. Mivel a párt igyekezett az élet minden területén befolyást gyakorolni, a szabadidőről sem mondhatott le. A szervezett szabadidő ugyanis az egyik legjobb terepe lehetett az ideológiai nevelésnek és a társadalomban rejlő felesleges energiák kontrollálásának. A távlati cél, legalábbis elméletben a nehezen meghatározható „szocialista életmód”-modell megalkotása volt. Ehhez azonban először is tisztázni kellett az életmódot alapvetően meghatározó két fogalmat, a szabadidőt és a munkát, illetve a köztük lévő viszonyt. Különösen a Rákosi-korszakban volt erős a szabadidő ellenőrzésének igénye; ennek mértéke 1957 után azonban némileg lazult. Ekkor rövid időre lekerült a hivatalos politika napirendjéről a szabadidő állami megszervezésének problematikája. Mindez persze nem azt jelentette, hogy ezután a véletlenre, netán az egyénre bízta volna az önszerveződés lehetőségét, ugyanis a figyelő tekintetek, valamint az ideológiai ráhatások továbbra jellemzőek voltak. Ettől függetlenül a munkaidőben és a politikában végbemenő változásoknak, valamint a megjelenő új szabadidős szokásoknak köszönhetően mégis lassú átrendeződés figyelhető meg.

¹⁰³ Az 1950-es évek első felének ma talán szürreálisnak és megmosolyogtatónak tűnő világáról érzékletes képet fest Keleti Márton, 1950-ben rendezett *Dalolva szép az élet* c. filmje.

¹⁰⁴ Ugyancsak az 1950-es évek politikailag és ideológiailag terhelte mindennapjait érzékelteti Gábor Pál 1979-ban készült filmje, az *Angi Vera*.

1966-ban a szocialista hatalomnak a szabadidőről alkotott elképzelései megváltoztak. Ekkor ugyanis az MSZMP (Magyar Szocialista Munkás Párt) IX. kongresszusán újra napirendre került a szocialista életmódnak e kétségkívül lényeges és megkerülhetetlen kérdése. Ennek legfőbb oka az lehetett, hogy 1959-től kezdődően folyamatosan csökkent a heti munkaórák száma, ezzel arányosan pedig nőtt (a munkaidőn túl) a szabadidőre fordítható idő aránya. Ez azt eredményezte, hogy a dolgozók elméletben egyre több időt tölthettek a munkahelyükön kívül, szabadidőként. A párt számára így a szabadidő kérdése alapvetően nem önálló problémaként, hanem annak munkához való viszonyában jelent meg. Különösen a munkahatékonyság kapcsán került középpontba, ugyanis felmérések bizonyították, hogy a dolgozók a növekvő szabadidő egyre jelentősebb részét fordítják kiegészítő munkára, és egyre kevesebbet kikapcsolódásra. Ez pedig kimutathatóan hatással lehetett a főfoglalkozásuk teljesítményére. Ezért gazdasági és politikai szempontból sem volt mindegy, hogy a munkaidőn kívül mivel és milyen körülmények között töltik idejüket a munkavállalók.¹⁰⁵

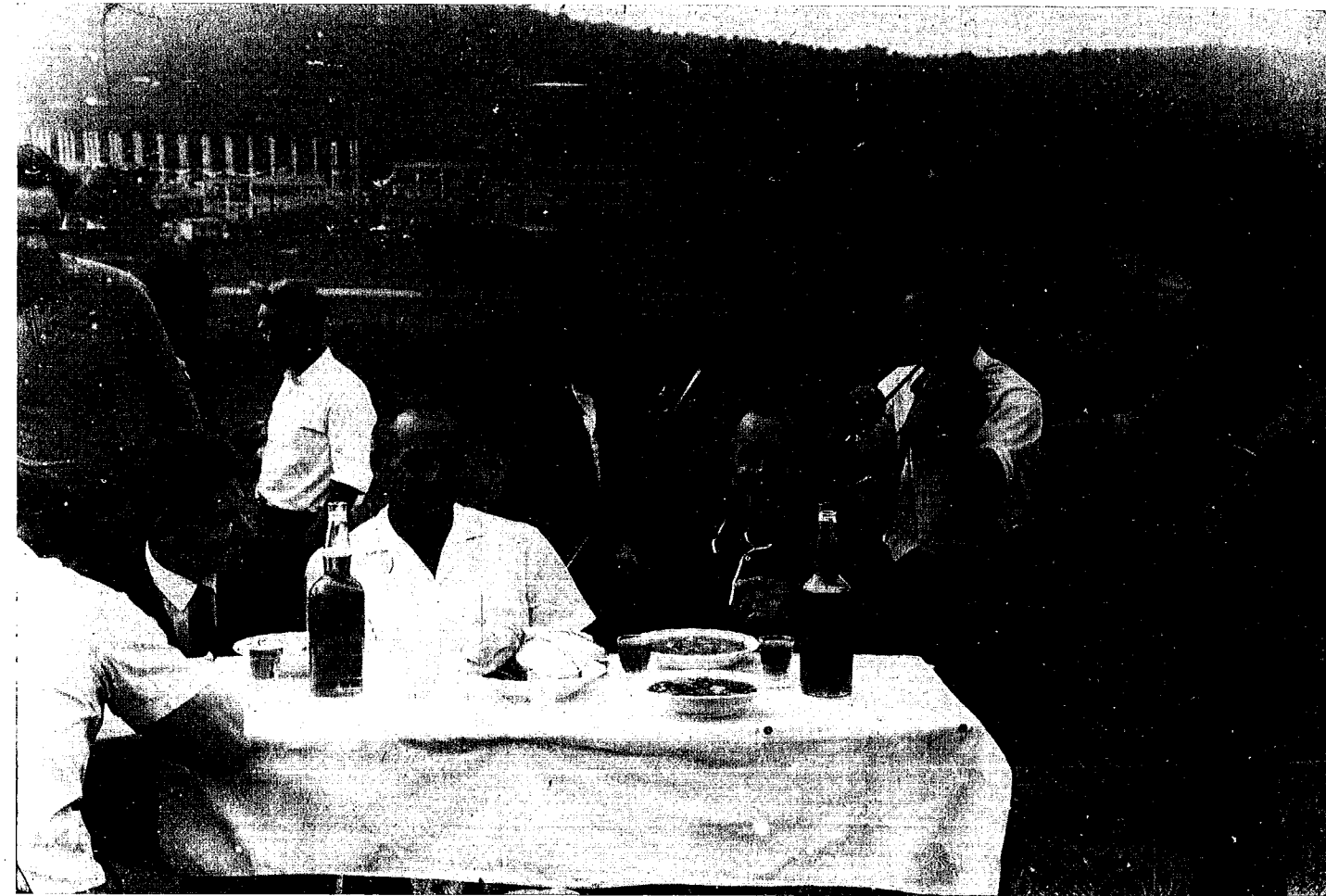
Ahogy a szabadidő eltöltésének formáit, úgy a megfelelő viselkedési normákat is igyekeztek jól körülhatárolni. „A szórakozás olyan foglalatosság, amely az embereknek örömet szerez, s ugyanakkor nem okozhat bosszúságot másoknak”. A szocialista embertípusnak tehát egyszerre kellett figyelnie saját, a másik, valamint a párt igényeire. Ezt megkönnyítendő például az 1960-as évek végén különböző szabadidősszórakozási mintákat ajánlottak az üzemi kultúrfelelősök számára.¹⁰⁶ Lássunk néhány fontosabb ötletet ezek közül! Először a kirándulást javasolták, amellyel kapcsolatban – talán

korábbi tapasztalatokból okulva – külön kihangsúlyozták, hogy a közös utazás, túrázás is kulturális esemény, így annak tartalmi részére is fontos odafigyelni. Nem tudni, hogy a propaganda vagy az emberek igénye vezetett-e oda, hogy a túrázás a korszak egyik legjellegzetesebb szabadidős szokásává vált. Bizonyos csoportok – főként vállalati szakosztályokba tömörültek – számára nemcsak szabadidős tevékenységgé, hanem hamarosan életformává is vált a rendszeres mozgás.¹⁰⁷

Fontos programpontnak szánták a városnéző sétákat is. Mindez persze csak úgy ért valamit, ha a főváros és a nagyvárosok közkedvelt látnivalói mellett a csoportok nem feledkeztek el megállni az új szocialista létesítmények előtt sem. Érdekes, hogy a társas utakkal kapcsolatban nem a belföldi, hanem inkább a külföldi, a baráti országok új városait célzó utakat ajánlották. Így a leggyakrabban az NDK-s Karl Marx Stadtot (Chemnitz), Jenát vagy a lengyelországi Katowicét.

¹⁰⁷ Miskolcon ebben az időben a legaktívabb természetjáró szakosztályok, a Miskolci Helyiipar, a Miskolci Vasutas (MVSC), valamint a DVTK voltak.

¹⁰⁵ Sándor György: Szabadidő ma és holnap. Forrás: Társadalmi Szemle, 7. sz. 1970, 75–82. o.

¹⁰⁶ Simó Tibor: A szakszervezetek kulturális, agitációs és propaganda munkája. Budapest, 1970.

Az utak többsége szervezett volt. Elsősorban az üzemi szakszervezet vagy valamelyik természetjáró egyesület irányításával juthattak el legkönnyebben külföldre. Egy példa erre a Diósgyőri Gépgyár Alapanyag részlegénél dolgozó egykori segéd munkás visszaemlékezése: „... volt olyan is, hogy külföldre ment el a brigád. Külföldi kirándulást is szerveztek. Abba' az időbe, amikor nagyon nehéz volt: '50-60-as években, akkor egyénileg nem nagyon lehetett menni, csoportosan lehetett menni csak. [...] Egyénileg nehezen lehetett külföldre kijutni, mert a vasfüggöny le volt eresztve”¹⁰⁸ Nem tudni, hogy egyes brigádok, kollektívák végül mennyit fogadtak meg ezekből a tanácsokból, ám annyi bizonyos, hogy a szabadidős tevékenységekről szóló beszámolókból célszerű volt be(le)építeni a hatalom által elvárt mintákat és normákat.

A brigádkirándulások kapcsán érdekes, hogy azok – a visszaemlékezések szerint – a spontán családi találkozóktól kezdve a szervezett, külföldi utakig terjedő skálán mozogtak: „Kirándulásokat szerveztek, és nem csak az illetőknek, hanem családi összejöveteleket is szerveztek, hogy a családok megismerjék egymást. Aztán utazások is voltak: elmentünk Hollóházára, gyárlátogatásra. Ott végignéztünk szinte minden gyártási folyamatot. Ez ilyen eszmecsere-féleség is volt.”¹⁰⁹ „Elmentünk, rendeztünk egy kirándulást Lillafüredre, Alsó-Hámorba, Felső-Hámorba. Megvettünk egy palack bort, süttöttünk szalonnát, fociboltotunk. Elmentünk kirándulni.”¹¹⁰ „A brigádtagok összetartoztak, családotul elmentünk egymáshoz, vagy közösen elmentünk kirándulni, strandra. Volt közösségi életünk. Saját magunknak szerveztük.”¹¹¹

¹⁰⁸ Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Ádám és Korsós Bernadett.

¹⁰⁹ Interjú L. Lászlóval, 2009. Készítette: Lőrinc Dávid.

¹¹⁰ Interjú K. J.-vel, 2008. Készítette: Karlaki Orsolya.

¹¹¹ Interjú J. Jánossal, 2009. Készítette: Darázs Richárd és Majzik Dávid.

Brigádélet a kapun belül és kívül

A párt tehát az '50-es évek elején majd minden termelőegységben elindította a komoly ideológiai háttérrel felvértezett brigádmozgalmat.¹¹² A mozgalomban részt vevő brigádok alapvetően munkaszervezeti egységek voltak, mégis, szakmai szerepükön túl, kimondva-kimondatlanul komoly közösségformáló szerepet is szántak nekik. „A szocialista brigádmozgalom nagy társadalmi és politikai erő, melyre a gazdasági és nevelőmunkában egyaránt mind fokozottabban építhetünk” – fogalmazta meg egy 1970-ben készült tanulmány. A politikai vezetés már jóval korábban is felismerte, hogy az emberek számára talán kissé ködös szocialista embertípus megalkotásához szükség van a társadalmat alkotó közösségekre. Azonban ahhoz, hogy ezek a közösségek a „helyes” utat járják, oda kell figyelni rájuk, sőt, irányítani kell őket. A brigádok így tehát nem egyszerűen szakmai szerveződések, hanem a politikai erő számára is kiemelten fontos csoportoknak számítottak.

¹¹² A brigádmozgalom működésével kapcsolatban érdemes megnézni Keleti Márton 1951-ben rendezett, Civil a pályán című játékfilmjét.

A gyakorlatban azonban az eszmeiségen túl, vagy attól függetlenül, ezeknek a brigádoknak a többsége olyan baráti közösség is volt, amely a munkaidőn kívül is szoros kapcsolatot ápolt egymással. Nem véletlen, hogy a szabadidős és a szórakozási szokások gyakorta ezekhez a munkahelyi közösségekhez, brigádokhoz kötődtek, ami így részben meg is felelt a hatalom szervezett szabadidőről alkotott elképzeléseinek. Mindezzel azonban mégsem elégedtek meg, és bizonyos indirekt módszerekkel azért igyekeztek a brigádokat a munkaidőn kívül is „szemmel tartani”.

Szinte minden üzemben és gyárban létrejöttek brigádok, és az egyes termelési egységhez kötődtek. Egyik interjúalanyunk a következőképpen emlékszik vissza a brigádmunka lényegére: „Na most, az acélgyártás az kimondottan brigádmunka. Maga közvetlenül a nyersacél előállítása. Mert egy kemencének 5-6-8, attól függ, milyen nagyságrendű volt a kemence, ennyi volt a személyi állománya. És hát ezek egymást ki kellett hogy segítsék. És akkor az, hogy kisegítették egymást, ugye, önálló brigádokba alakultak, meg önálló értékelés. Tehát ott kezdődött az egész, hogy egy-egy kemencének a személyi állományának a teljesítményét értékeltük, és az értékelés alapján volt a fizetésük. Változott a fizetésük. Teljesítménybérrel és egyebek. Na most, ez aztán összehozta az embereket, [az] egymás iránt érzett felelősség mellett.”¹¹³ Mindezen túl az időbeosztás is fontos tényező volt a következő interjúrészlet tanulsága szerint:

„– Kik tartoztak a brigádba?

– A munkatársak. Egy műszakban akik voltak. Hatan voltunk egy műszakban. Így alkottunk egy brigádot. [...] Volt ott másik brigád is. Ez ilyen hármas műszak volt, tehát tizennyolcan voltunk. Akik állandó délelőttiösök voltak, azok megint egy külön brigád volt.”¹¹⁴ „Minden saját-, önszervező volt, nem szervezte

¹¹³ Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Á. és Korsós B.

¹¹⁴ Interjú K. J.-vel, 2008. Készítette: Karlaki O.

senki, és abba' – mondjam úgy – akarva-akaratlanul szinte mindenki benne volt. De jól is érezték magukat az emberek egy-egy ilyen közösségbe.”¹¹⁵

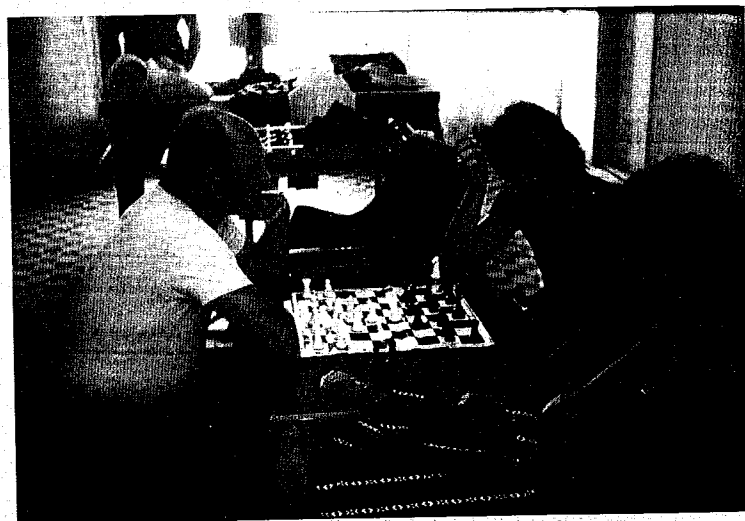
A brigádok tehát nem tisztán szakmai szerveződések, hanem nagyon sokszor baráti társaságok is voltak. „... azonos vagy közel álló szakmába' dolgozó emberek alkottak egy brigádot: négy, öt, tíz, melyik milyen emberek, és azok szinte baráttá lettek, tehát több, mint munkahelyi kapcsolat. Az már barátság, és családi kapcsolat is lett, szóval olyan emberek közelségéből áll ez a brigád, akik jól megértik egymást a munkába' is, a magánéletbe' is.”¹¹⁶ Mindezt erősítendő tehát, az üzemek, gyárak számos szakmai és szabadidős programot szerveztek a brigádtagok és azok családtagjai számára.

Az 1950-es éveket követően a direkt politikai programok helyett egyre inkább könnyedebb időtöltési formákkal, így például vetélkedőkkel vagy továbbképzésekkel igyekeztek a dolgozók szabadidejének egy részét „hasznosítani”. Mindez odáig vezetett, hogy az üzemek és gyárak számos szakmai és szabadidős programot szerveztek a brigádtagok és azok családtagjai számára. A párt és az üzemi vezetés ilyenkor, ha közvetve vagy közvetlenül is, ha csak az Internacionálé elénklésével is, de továbbra is megpróbálta a folyamatos politikai háttérrel biztosítani.

A brigádok hivatalosan bizonyos előírások szerint működtek, így többek között rendszeres gyűléseket kellett tartaniuk, brigádnaplót vezetniük, meghatározott politikai és társadalmi szerepet vállalniuk. Erről a korszakban kötelezően vezetett brigádnaplók árulkodnak a leginkább. Ezek a naplók, ahogy maguk a brigádok is, bizonyos elvárásoknak kellett hogy megfeleljenek, többségük meglehetősen sematikus és semmitmondó. A legtöbb brigád számára csupán felesleges tehernek számított, így nem csodálkozhatunk azon, hogy

¹¹⁵ Interjú B. Kálmánnal, 2009. Készítette: Ördög Anita.

¹¹⁶ Interjú B. Kálmánnal, 2009. Készítette: Ördög A.

kitöltésénél csak azokra az alapinformációkra hagyatkoztak, ami egy esetleges ellenőrzés során még elégséges volt. Szerencsénkre azonban voltak olyan munkatársak, akik meggyőződésből, kötelességtudatból vagy csupán óvatosságból részletes naplókat vezettek. A brigádnaplók szerkezete adott volt, kezdődött a brigáddal kapcsolatos alapinformációkkal, így a csoport nevével és a tagnévsorral. A brigádok általában valamelyik munkásmozgalmi panteonba tartozó személyről vagy ideológiailag támogatott hősről, eseményről kapták nevüket. A megfelelő névválasztás után következett a napló másik fontos egysége, az adott évre meghatározott szakmai, társadalmi és kulturális vállalások listája. Az olyan kötelező vállalások mellett, mint a pontosabb és hatékonyabb munka, vagy a politikai továbbképzés, igazán a társadalmi és kulturális felajánlásokból tudunk következtetni a brigádok tényleges működésére. Ahogy már említettük, a korabeli hatalmi elképzelések szerint a brigádoknak mindenekelőtt politikai normák szerint szerveződő szakmai csoportokként kellett működniük, hiszen csak ennek tudatában alkothattak valódi szocialista közösséget. A gyakorlatban jól látható, hogy bár valóban egy-egy szakmához, műveleti egységhez kötődő csoportokról volt szó, mégis az ideológia célok helyett/mellett általában jól működő mikroközösségként is funkcionáltak.

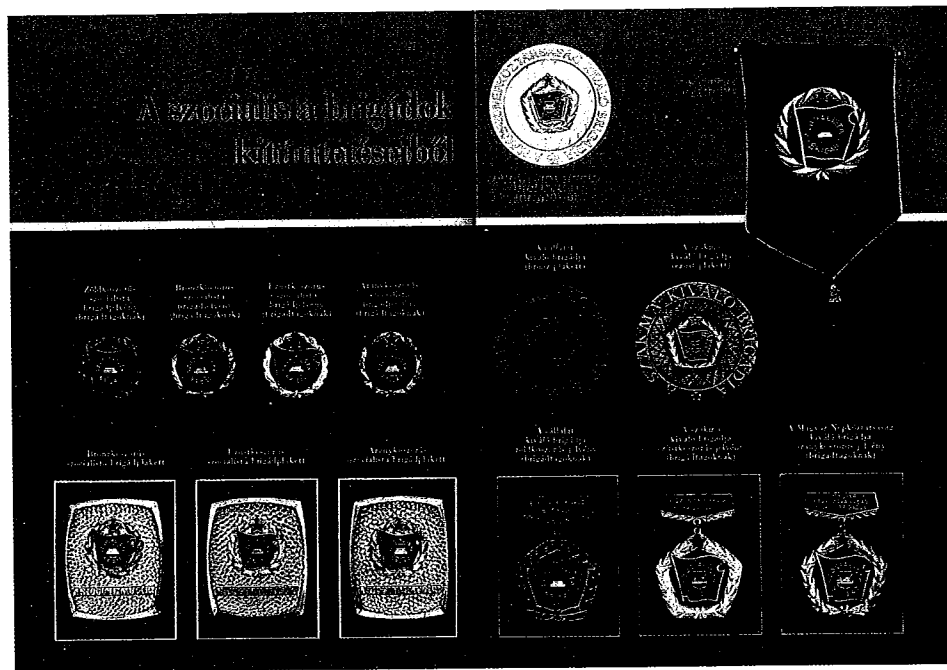
A brigádok bizonyos időközönként brigádgyűléseket tartottak, amelyek hivatalos helyszínül legtöbbször a gyár kultúrterme, vagy egyéb más helyisége szolgált. Ezek a gyűlések a '60-as évektől kezdődően, és persze az üzemek vezetésétől és a tagságtól (is) függően egyre oldottabb légkörben zajlottak, ahogyan erről a képek tanúskodnak. A kötelezően elvárt, szakmai jellegű gyűlések mellett, illetve sok esetben közvetlenül utána a privát célú összejövetel, mint névnap, születésnap vagy nyugdíjazás következtek.

A brigádok nemcsak az üzemen belül, hanem számos esetben azon kívül is hivatalos feladatokat kaptak, amelyeket kötelező jelleggel, vagy olykor egyszerűen csak önként

vállaltak. Ezekben az évtizedekben a kommunista szombat vagy a társadalmi munka a munkavállalók számára jól ismert fogalmaknak számítottak. Ezeket az „önként vállalt” munkanapokat a munkaórák csökkenésével párhuzamosan vezették be, és igyekeztek különböző hangzatos, ám a legtöbb ember számára semmitmondó okok ürügyén gyakorlatilag ingyen munkát végeztetni. Erre csak egy példa az egykor a Miskolci Sütőipari Vállalat kenyérgyári részlegében működő Kun Béla Szocialista Brigád története: tagjai többek között csatornázási, vagy éppen takarítási munkákat vállaltak és végeztek egy-egy szombaton. A társadalmi munkát a dolgozók szabadidejükben végezték és bár elvben mindezt önként vállalták, legtöbb esetben mégis egy felesleges plusznak számított. Ellenben arra is tudunk példákat, hogy a „plusz” feladatok éppen a dolgozókat szolgálták. Ilyen például a korábbi fejezetekben már tárgyalt házépítési kaláka.

Visszatérve a naplóhoz, a felelősnek célszerű volt minden társadalmi és kulturális tevékenységet, eseményt felsorolni, hiszen ez alapján bizonyíthatták brigádjuk tényleges működését. Maradva a Kun Béla Brigád naplójánál, szembejövő, hogy annak készítője gondos és alapos munkával dokumentálta közös életük fontosabb eseményeit. Díszes betűk mellett számos fotó és képeslap díszíti a brigád büszkeségének számító naplót. A jelek szerint a brigádnapló a későbbiek során, a '80-as évekre egyfajta közösségformáló szereppel is bírt: a közösségi élet jeles eseményeihez, pl. névnapokhoz kapcsolódó krónikás könyvként funkcionálva.

A brigádok működéséről tehát többek között ezek a kötelezően vezetett naplók tudósítanak. A hatalom a brigádnaplók és gyűlések ellenőrzésén túl olykor direkt módszerekkel is igyekezett kontrollálni, sőt, irányítani a brigádok működését. Erre egy apró, ám annál érzékletesebb példa, ahogy a Lenin Kohászati Művekben működő Eötvös József brigád a brigádpénz felhasználása kapcsán, mint egyfajta erkölcsi ítélőszék,

az üzemi párttitkár és szakszervezeti vezető észrevételeit megfogalmazta. Közismert, hogy a brigádok teljesítményükért cserébe bizonyos jutalmakat, így többek között pénzt is kaptak, amit legtöbb esetben saját örömükre rövid időn belül el is költöttek. Mivel sok esetben ennek felhasználása csak nehezen illett a szocialista embertípusról kialakított elképzelésbe, jó tanácsok formájában a helyi pártvezetés megpróbálta a megfelelő útra terelni kiváló, ám könnyen eltévedő dolgozóit. „És kaptunk úgynevezett szocialista brigád-pénzt, amely egy személyre vonatkozóan volt megállapítva, mint keretösszeg, és ahányan voltak, annyszor többet kaptak. Most ez a brigád-pénz, az első alkalommal, amikor megkapták a brigádok, akik elnyerték a szocialista címet, akkor ugye az történt, hogy: na gyere, Jóska, gyere, Pista! [...] Megyünk hazafele, elmentünk, vagy elmentek a Szabadság kertbe, és akkor megpiálták azt a

kis pénzt. Mondtuk, ez így nem lesz jó, mert nem ez a célja ennek a pénznek, hanem az, hogy összehozzon közösséget. [...] Mi az acélműben azt csináltuk, hogy ezt a pénzt, amikor megkaptuk, egy keretösszeget, a nagyságrendje adódott a brigádok létszámához [...], hogy közösen megegyeztünk abba, hogy ennek egy részét kulturális célra számítjuk.”¹¹⁷ Am arra is találtunk példát, hogy a vezetés nemhogy kritizálta volna a közös alkoholfogyasztást, inkább éppen közösségépítő tényezőként fogta fel, sőt, jutalomként: „voltak ezek a brigádtalálkozók [...] Köztük az ilyen szórakozást jelentő brigádtalálkozók. A V. Márton találta ki, hogy bizonyos teljesítmények elérése után; vagy időbe ennyit vagy annyit termelnek, vagy kiszállítanak; vagy ilyen vagy olyan ex-

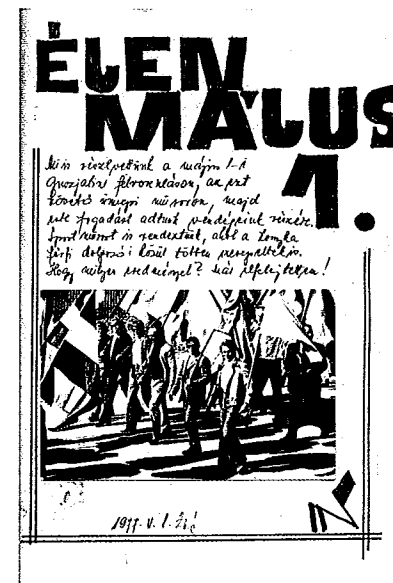
portot teljesítenek, például a vasúti kerék gyártásból, vagy nem tudom, akkor egy gönci hordót a brigádnak. Az azt jelentette, hogy ugye, egy gönci hordó 130 vagy mennyi literes hordó [nevet]. Akkor, és akkor illett a vezérigazgatónak is kimenni. [...] Nem csak az volt a lényege, hogy elmentünk, oszt' bepiáltunk, hanem az, hogy a gönci hordót ők megnyerték, egyszer, vagy lehet, hogy kétszer is. És ez a vezérigazgatónak egy külön díja volt. Ez volt a Kossuth-díjjal felérő kitüntetés; nem a bor és a szesznek a mennyisége, hanem [...] egy elismerés.”¹¹⁸

Fontos megemlíteni, hogy a munkahelyhez kötődő szabadidős tevékenységek egy része a brigádoktól függetlenül is működhetett. Gondolunk itt elsősorban a sportkörökre és

¹¹⁷ Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Á. és Korsós B.

¹¹⁸ Interjú D. Lászlóval, 2009. Készítette: Darázs R.

olyan amatőr művészeti szakkörökre, amelyek lehetőséget adtak a kikapcsolódásra, az önmegvalósításra. A Diósgyőri Gépgyárban például híres szobrász- és képzőművész-csoporthok működtek, de ugyanilyen jelentősnek és közismertnek számított a percesi bányász-énekkar és -fúvószenekar, vala-

mint a szabadtéri színpadon fellépő színjátszókör. A városban több fotóklub is működött. „Az egyik alapító tagja voltam a miskolci fotóklubnak, '54-be', akkor alakult. Ott minden héten pénteken összejöttünk. Most is úgy van, dumálunk, mit csinálsz, hogy csinálsz? Így.”¹¹⁹ „Hát fotóklubba jártam a Rónai-ba, de az sem volt hosszú élet[ű]. Ott az volt, hogy ott mindenki művész volt. Én úgy voltam, hogy a diakepeket szerettem nagyon, jártam különböző vetítésekre. Én is tartottam ilyeneket, például Erdélyről. Ez a '70-es évek elején volt.”¹²⁰

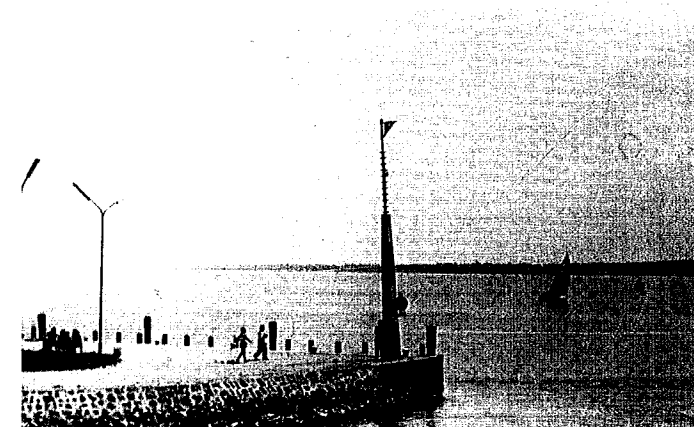
¹¹⁹ Interjú F. Gyulával, 2009. Készítette: Kis Dorottya és Veres Edina.

¹²⁰ Interjú Cs. Bélával, 2009. Készítette: Karlaki O.

Végezetül fontos leszögezni, hogy a szervezett programok mellett természetesen megmaradtak a szabadidőnek azok a területei, melyeket privát módon, egyéni igények szerint tölthettek el a dolgozók, de erről a további fejezetekben olvashatnak.

SZOT-üdülő hangulat

E fejezetcím a rendszerváltást követő évtizedekben születettek számára bizonyára ismeretlenül cseng, pedig szüleiknek, nagyszüleiknek mindez az évi nagy szabadidős programot jelenthette. Bár a SZOT a Szakszervezetek Országos Tanácsának a rövidítése, mégis a SZOT-üdülő kifejezés magába sűríti mindazokat a közös élményeket, amelyeket minden nyaraló, ha csak részben is, de vállalati üdülőjében átélhetett. A különböző állami vállalatok, üzemek, a majd

minden munkahely által szervezett szabadidős tevékenységek közül a leggyakoribbak és legsikeresebbek kétségtelenül a nyári üdülések voltak. A '60-as évektől kezdve szinte nem volt olyan termelőegység, amelynek vagy a Balatonnál, vagy más idegenforgalmilag frekvenciált helyen ne épült volna nya-

ralója. Legtöbbször maguk a dolgozók, a brigádok vagy kollektívák építették ezeket az üdüloket, ahová aztán beutalóval évente egyszer, vagy akár többször is elutazhattak családjukkal együtt. Ezeket a nyaralásokat az ún. beutalókkal kellett igényelni, majd várni, hogy a munkahelyi vezetés illetve a SZOT az igényléseket elbírálja. A sikeres döntést követően az ellátáson túl legtöbbször bizonyos összeget is be kellett fizetni a nyaralónak, de annak mértéke csak kevés család esetében okozhatott problémát. Ennek köszönhetően szinte nem volt olyan család, amely ne töltötte volna nyári szabadidejét valamelyik vízparti vagy hegyvidéki üdüloben. A korabeli nyaralások közül kétségkívül kiemelkedtek a balatoni napok, hiszen a legtöbb család viszonylag ritkán tudott csak elutazni a magyar tengerhez. A miskolci vállalatok üdüloi általában a déli parton voltak, így a beutaltak akár átszállás nélkül is utazhattak lakóhelyük és a nyaraló között.

„Egyébként minden évben Balatonnál nyaraltunk, saját gyári üdülnk volt, ugye, ottan. Ott minden évben ott voltunk, szakszervezeti beutalóval fillérekbe került. [...] A gyerekek

külön voltak gyereküdüloben, elvitték őket. Minden évben mentünk.”¹²¹

Leginkább, persze, a társadalmi státusztól és az üzemek lehetőségeitől függően változhatott, hogy ki és hányszor utazott a magyar tengerhez. A szervezett szabadidő egyik legelterjedtebb és legsikeresebb, igaz, nem hétköznapi formái tehát a nyári üdültetések voltak. Szinte minden interjúalanyunk beszámolt balatoni üdülésekről, és ez alapján rögtön érthetőnek tűnik, hogyan is válhatott mindez a Kádár-korszak egyik közös élményévé. A '60-as évek egyik kedvelt slágerének első szakasza a következőképpen fogalmazza meg ezt az életérzést:

*Nekem a Balaton a Riviéra,
Napozni ott szeretek a homokon,
Nekem csak jó estét a buona sera,
Nem töröm más szavakon a kobakom.*¹²²

¹²¹ Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Á. és Korsós B.

¹²² Felföldi Anikó–Németh Lehel: Nekem a Balaton a Riviéra

A művelődés házai

A szabadidő kapcsán végül nem szabad megfeledkeznünk a korszak legjellegzetesebb intézményeiről, a művelődési házakról sem. Létrejöttük egyik nem titkolt célja az volt, hogy a munkahelyek által szervezett eseményekről lemorzsolódók gyűjtőbázisává váljanak. Így adott volt egy olyan hely, ahol az állampolgár némileg lazább keretek között, de továbbra is a szocialista erkölcs szerint, ellenőrzött formában kapcsolódhatott ki.¹²³ Az üzemeken kívül, különösen egyes külvárosokban, a művelődési ház konkurencia híján valóban a szervezett szabadidő legfontosabb helyszínévé vált. Az interjúk során a művelődési házakkal kapcsolatban leginkább a bálók és a különböző kultúrcsoportok kerültek előtérbe, noha intézményi szerepüket láthatóan (a helyszínen túl) csak kevesen értékelték.

Érdemes bepillantani a művelődési házak világába és megnézni, hogy milyen módszerek alapján szervezték szórakoztató, szabadidős programjaikat. Mint minden más, ezek az állami fenntartású intézmények is szigorú előírások alapján, ellenőrzött formában működhettek. Így például az éves terv kidolgozásában a helyi pártszervezetnek döntő szava volt. Ez nemcsak a művelődési házak, hanem minden szervezett esemény kapcsán hasonlóan zajlott.

A város egyik legismertebb művelődési háza a Szinvavölgyi volt, amelyben több kis közösség, így például saját énekar is működött.

Szervezett szabadidős események nemcsak a művelődési házakban, hanem úgynevezett semlegesnek tűnő környezetben is zajlottak. Ilyen volt például a város, de különösen a vasgyár egyik legkedveltebb szabadidős színtere, az egykori gyárigazgató villája, az Árnyaskert. Míg korábban elsősorban a vezető és tisztviselő réteg, addig 1945 után már a gyár minden dolgozója együtt, bár közel sem egyenlően szórakozhatott a gesztenyefák

árnyékában. „Ott nagyon sok előadást hallgattunk meg, akkor volt a kertben szabadtéri színpad, ott rendszeres előadások voltak. Tehát, ez a gyári nép, meg a kolónia ide járt.”¹²⁴ Az idézett visszaemlékezésből úgy tűnik, ez a hely mindenki számára egyformán elérhető volt, azaz itt akár meg is valósulhatott volna az osztály nélkülség. Érdekes, hogy ezzel szemben egy 1949-ben született interjúalanyunk az Árnyaskerttel kapcsolatban inkább az elkülönülésre és a társadalmi hierarchia jelenlétére emlékezik. „Én gyerekként úgy éreztem, hogy a zenekarhoz közeli rész, az volt inkább az úri osztályé, annál távolabbi rész meg már a proletároké.”¹²⁵ Ennek ellenére az egykori úri kaszinó, amely a gyárkomplexum középpontjában feküdt, a második világháborút követően a vasgyár legkedveltebb szórakoztató helyszíne maradt.

Végül, befejezésként néhány általánosnak tűnő megállapítást fontos tennünk. Egyfelől azt, hogy a szabadidőhöz kapcsolódóan az emlékezetben nem válik élesen szét a szervezett és az egyénileg alakított szabadidő megítélése, sőt, sokszor eggyé is válnak. A korszakkal kapcsolatban itt alig jelennek meg kritikák, negatív élmények a szabadidővel kapcsolatban. Nem értékesleges, hanem határozottan pozitív kép él emlékezetükben. Természetesen ebben benne lehet a fiatalság utáni nosztalgia és a múlt megszépülő emléke is. A szervezett szabadidő kapcsán egyértelműen a munkahelyhez, a munkahelyi kollektívákhoz kötődő emlékek a leggyakoribbak, és mivel ezek a brigádok legtöbbször nemcsak szakmai, hanem baráti társaságok is voltak, rögtön érhető, miért nem húznak interjúalanyaink éles határt a privát és a felülről irányított események között.

A korszak szabadidős szokásai kapcsán most csak a legfontosabb mintákat tudtuk felvázolni, ám azt gondoljuk, hogy ezen túl még számos egyéb, egyedi és általános, privát és szervezett program zajlott a város hétköznapijaiban és ünnepein.

¹²⁴ Interjú J. Jánossal, 2008. Készítette: Fáy Á. és Korsós B.

¹²⁵ Interjú G. Lászlóval, 2008. Készítette: Darázs R.

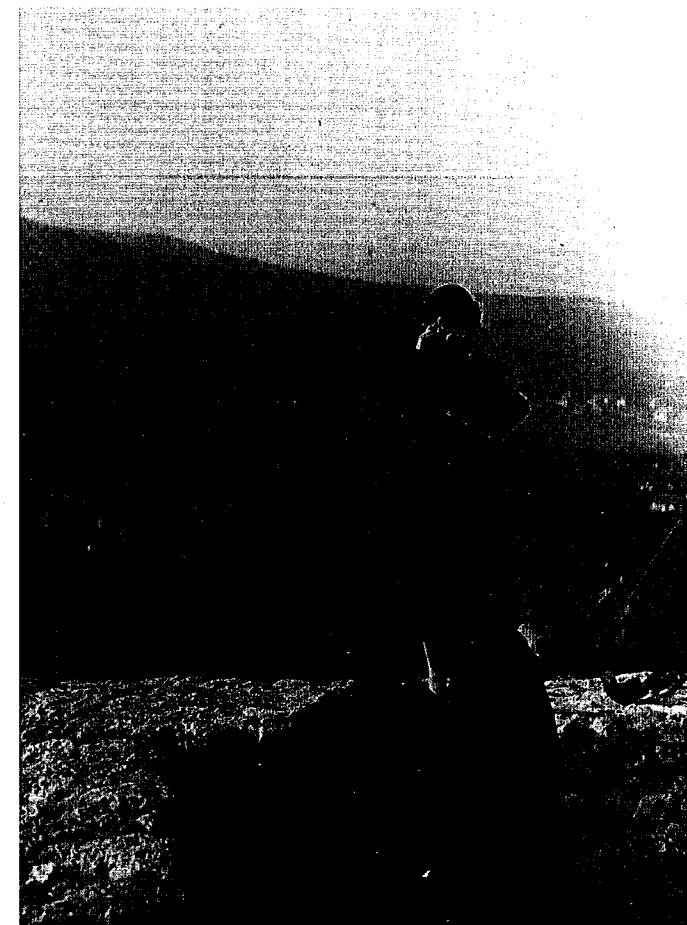
¹²³ Forrás: Simó, 1970. 313. o.

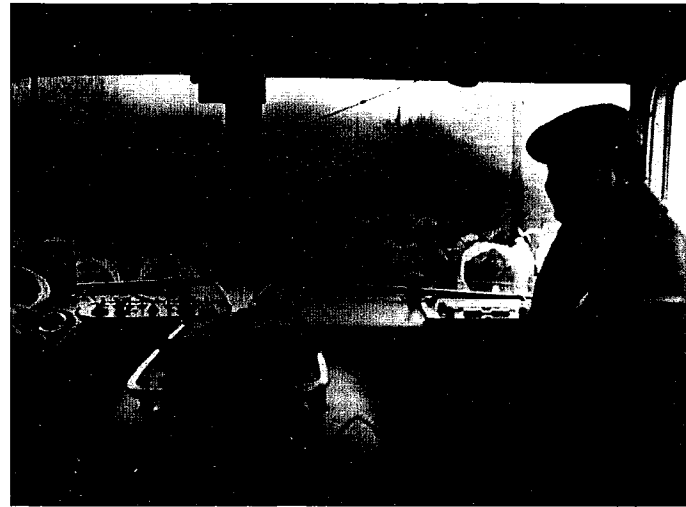
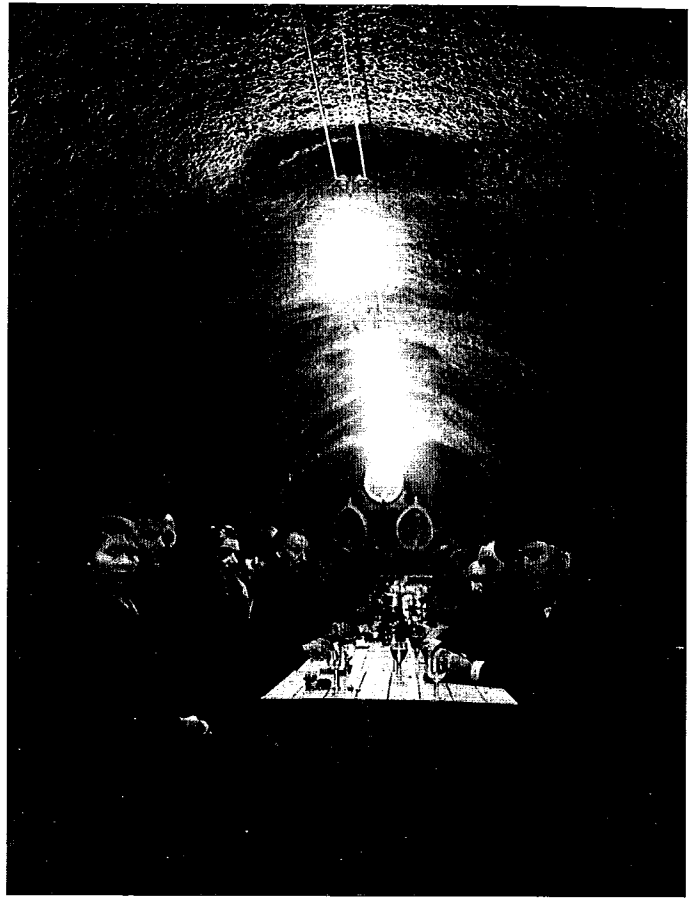
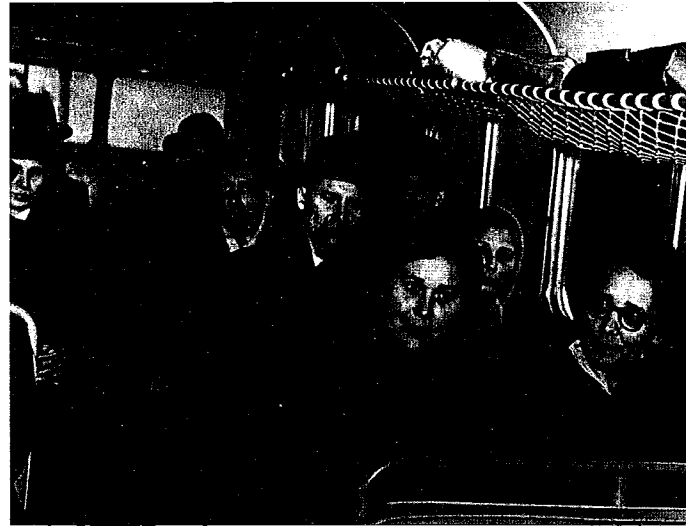

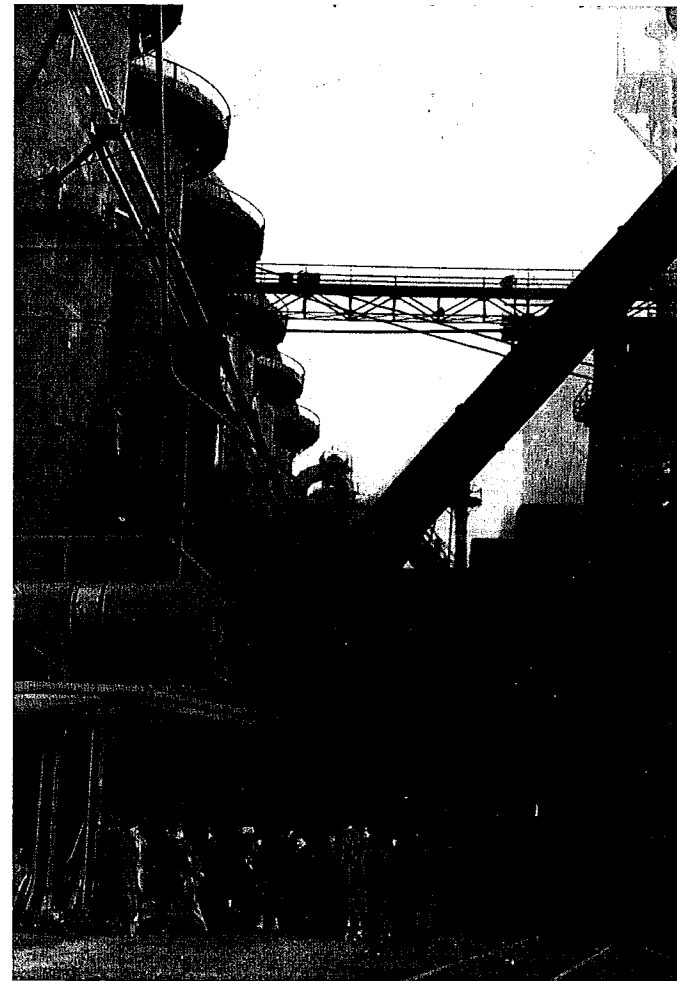
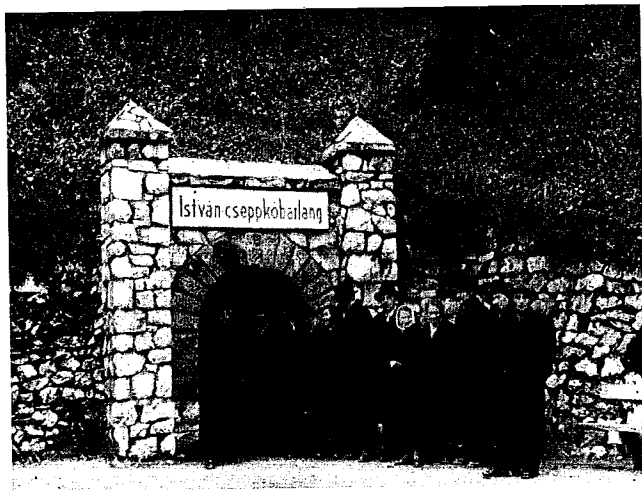
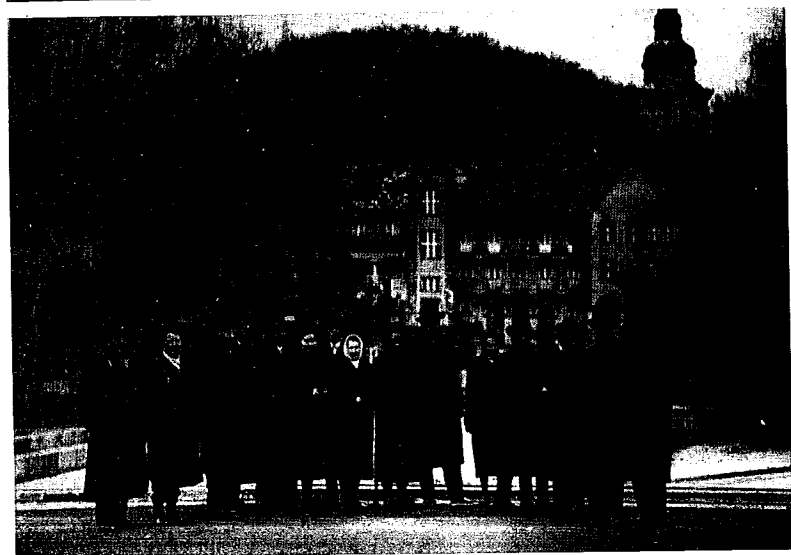
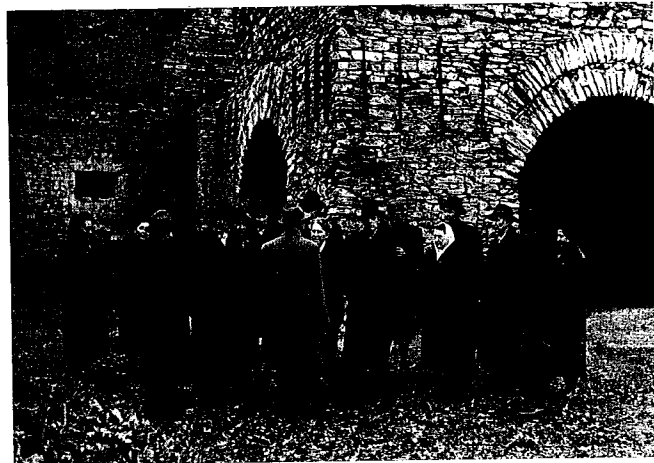
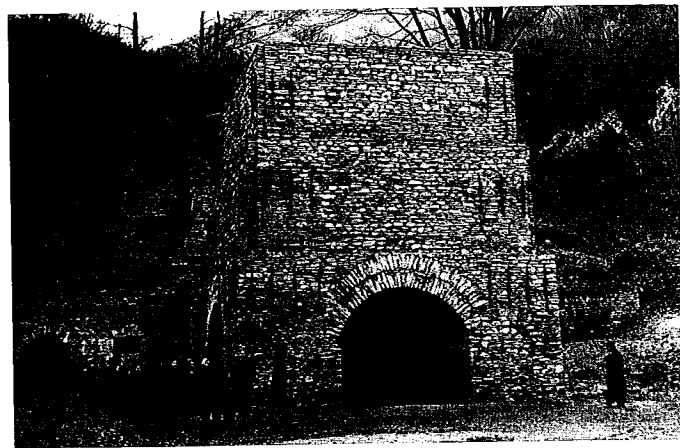
IV. 2. Egy kirándulás képei

A következő képsorozatra egy múzeum archívumában bukkantunk rá, egy vállalati album oldalain. A sorozaton látható kirándulócsoport tagjai nyilván nem egy brigádot alkottak. Valószínűleg vezetők vannak a képen, esetleg külföldi vagy nemzetközi küldöttség tagjai. Mindenesetre valószínűbb, hogy vállalati vezetők, esetleg valamilyen politikai szervezet (párt, szakszervezet) vezetőinek csoportjáról van szó.

A lenyűgöző, esztétikus és egyben hallatlan korfestő erővel bíró képekből ezúttal egy szűk válogatás számára adódott hely.

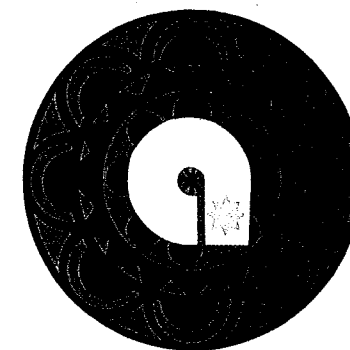
V. 1. „Jaj, úgy élvezem én a strandot!”

Szórakozás, a szabadidő kötetlen eltöltése a Rákosi- és a Kádár-kori Miskolcon

A városban élők (és a bejárók) mindennapjairól és szórakozási szokásairól máig nagyon keveset tudunk. Pedig ebben az időszakban olyan, addig nem látott komplex társadalmi folyamatok zajlottak le, amelyek ismerete nélkül csak nehezen érthető meg a rendszer és a hétköznapi ember kapcsolata. Jelen esetben nem vállalkozhatunk átfogó kép felvázolására, e helyett egy talán elsőre egyszerűnek tűnő jelenségre, a szabadidős szokások megismerésére helyeztük a hangsúlyt. Az egyik fontos kérdés, hogy az itt élő, különböző társadalmi háttérű emberek számára milyen lehetőségek kínáltak a szabadidő, a munkán kívüli órák eltöltésére, valamint az, hogy mindez hogyan jelenik meg emlékezetükben.

Vajon hogyan, milyen keretek között töltötték el szabadidejüket az itt élők? Az '50-es '60-as években Magyarországon a hatalom igyekezett a szabadidő eltöltését is felülről irányítani. Főként a szocialista nagyvállalatok feladata volt munkásaik számára művelődési, szórakozási és sportolási lehetőséget biztosítani. Ennek a társadalmi helyzetnek, persze, létezik egy redukcionista, negatív olvasata is: a munkásság szabadidejét időben és térben koncentráltan töltötte el, ezáltal sokkal jobban ellenőrizhető, felügyelhető volt. A megszervezett szabadidő lekötötte a rendszer számára veszélyes felesleges időt és energiát. Akadtak engedélyezett, sőt, támogatott tevékenységek, de akadtak tiltottak is. A szocialista Magyarországon a szabadidő felülről szervezett eltöltése ebből a nézőpontból az ideológiai nevelés, illetve a társadalmi stabilitás biztosításának egyik fontos intézménye. Ugyanakkor, idős miskolciak visszaemlékezéseit hallgatva a korról, azt látjuk, egy olyan világ volt ez, amelyben a vájár egyúttal a bányász rezesbanda kürtöse és a házipari szövetkezet vegyes kórusának baritonja is lehetett. Mások brigádkirándulásokról, népdalkörökről, üzemi foci-

csapatról, amatőr színjátszó körörről mesélnek nekünk nagy lelkesedéssel. Ami tehát a jelenből visszatekintve leginkább a magánszféra politikai manipulációjának tűnik, az a kor emberének szemével nézve pezsgő kulturális életet jelenthetett. Különösen érdekes, hogy az akkori formációk – a radikális kultúrpolitikai változások ellenére – ma is tovább élnek. Sőt,

MISKOLCI VENDÉGLÁTÓIPARI VÁLLALAT

az Arany Csillag étlapja

jelentős részüket már a szocialista rendszer is örökölte, vagyis léteztek már a második világháború előtt is (tehát a szó legszorosabb értelmében beszélhetünk itt hagyományról)¹²⁶. Népi tánckörök, kórusok, színjátszó körök, zenekarok, sport-egyesületek, rádióamatőr- és fotóklubok, galambászegyesület és más formációk működtek a vizsgált korszakban, melyeknek egy része már jóval előbb megalakult. Fontos hangsúlyozni, hogy ezeknek a szervezeteknek az el- avagy el nem ismert elődei demokratikus keretek között működtek, míg az 1945 utániak erős hatalmi kontroll alatt. 1948-at követően egy egészen új helyzet állt elő azzal, hogy betiltottak mindenféle alulról, önkéntesen szerveződő egyesülést, beleértve az egyházak által is működtetett csoportokat, és helyettük (legalábbis hivatalosan) csak a párt által meghatározott és ellenőrzött intézményeken belül folyhatott bármiféle ideológiailag alaposan átítatott közösségi élet. Ezekben az évtizedekben ugyanakkor egy fontos, a munka mellett a szabadidő-szervezést és -eltöltést is meghatározó forma jött létre: a brigád (amely mellett szakszervezetek is működtek a dolgozók érdekvédelmi szervezeteként). A sport és brigádmozgalom témáját az előző fejezetekben tárgyaltuk. Hátra maradt a sokak számára (talán) legizgalmasabb: az egyéb, nagyjából kötetlen jellegű szórakozási, szabadidő-eltöltési formák területe. Ezúttal a strandolás, moziba-járás és a zenés-táncos helyek (bálok, éttermek, mulatók, kocszmák) világát vizsgáljuk meg.

¹²⁶ Munkásegyletek: A XIX. század végén alakult munkásegyletek, szakegyletek mellett olvasó- és közművelődési egyesület, illetve testedző és önképző egyesület (pl. Miskolci Munkások Testedző és Önképző Egyesülete, amelyet 1895-ben betiltottak), valamint dalegyelet (Jószerecsse Dal- és Önképző Kör, 1893-ban) is létrejött. A vasgyári Lovardában, amely étteremként is funkcionált, 1913-ban nyílt állandó filmszínház. 1920-ban nyitotta meg kapuit a „Diósgyőr-vasgyári Munkás-otthon” (a mai Bartók Béla Művelődési Ház épületében). A ma is létező Percsesi Bányász Fúvószenekar 1911-ben, a Diósgyőri Vasas Férfikar pedig 1925-ben alakult meg.

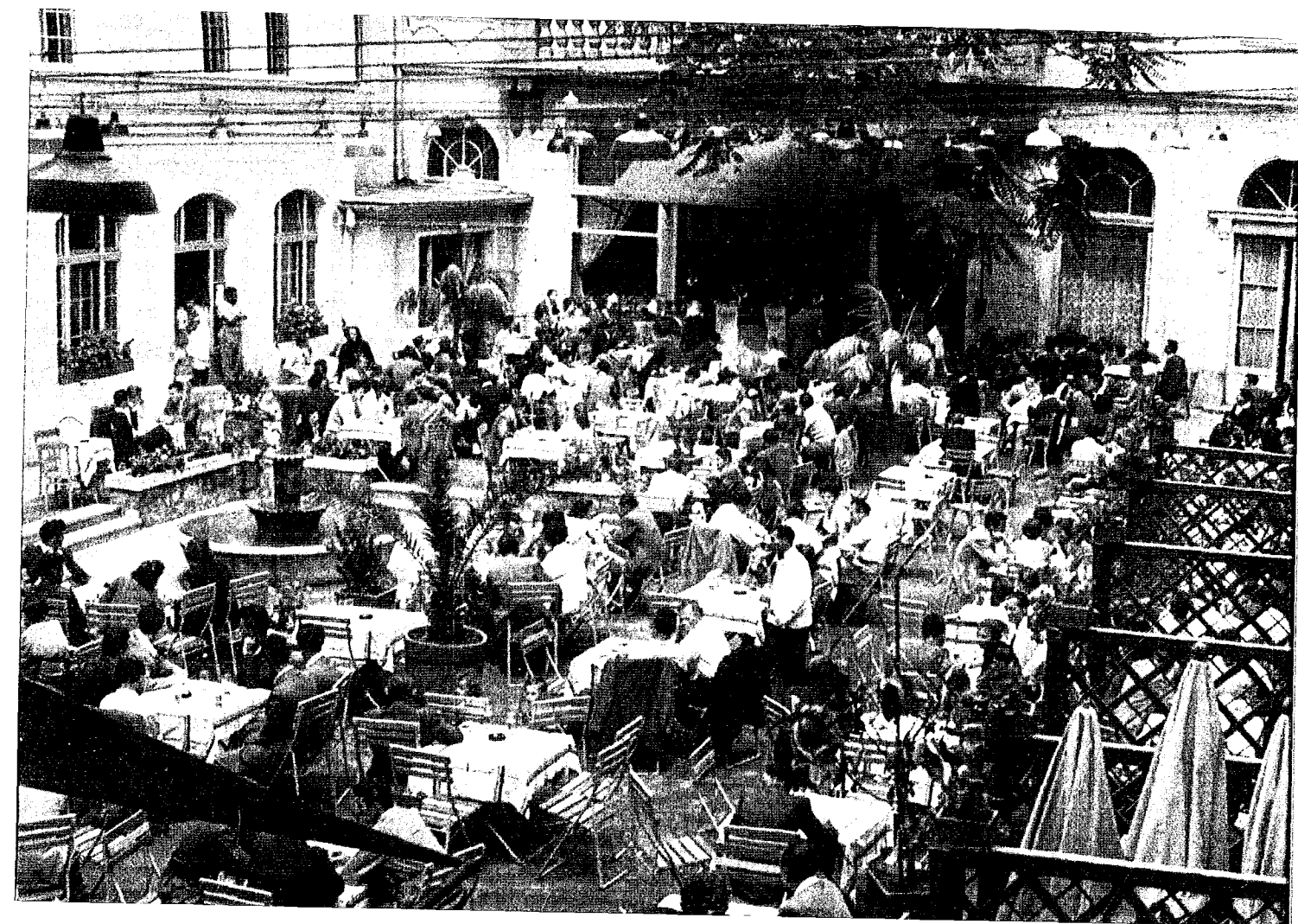

Kutatásunk tehát a Rákosi- és a korai Kádár-kor miskolci lakosára irányult, elsősorban annak életmódjára, a szabadidő, és ezzel együtt a munkában töltött órák vizsgálatára. Elsőként a szabadidő-eltöltés privát formáiról szólnunk, azokról a helyzetekről, amelyek viszonylag függetlenek voltak, legalábbis mentesek a közvetlen hatalmi kontrolltól. Ezek közül érdemes kiemelni a zene és a tánc köré szerveződött jelenségeket.

Az interjúk alapján megállapítható, hogy népszerűek voltak a tánciskolák, a táncos bálók. „Az '50-es években óriási divat volt a bál. De minden héten volt bál, olyan, hogy jogász-bál, orvos-bál, az újságírók bálja, nem tudom még micsodákra, bányász-bál; ők voltak az egyik vezető erő a szocializmusban. A Kossuth-Fehér terem volt a legelegánsabb helyszín. Akkor az Arany Csillag szálloda is folyamatos helyszíne volt valamilyen bálnak. Akkor volt a MVSC, tehát a Miskolci Vasutas Sportklub székházába”, a Tiszain.”¹²⁷

„Igen, persze, mint legényember elég sok pénzt elköltöttem, mert abban az időben jártunk szórakozni mi is. Jártunk táncolni a tánciskolába, a Városházterén volt a tánciskola, a Szentpáli ut-

¹²⁷ Interjú Sz. Dömötörrel, 2008. Készítette: Mester Zsuzsa.

TANULJON TÁNCOLNI

Megyei Táncitanítók Munkaközössége
tánciskolájában

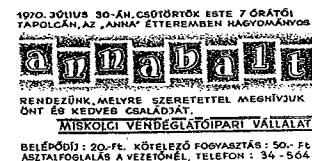
cán is volt tánciskola, oda is jártunk. [...] Szórakozóhely volt a Szabadságharcos szövetségnek a Rákóczi után egy klubja, oda jártunk hosszú éveken keresztül. Ott szilvesztereztünk, ott táncoltunk. Zenés-táncos klub volt.¹²⁸ „Tánciskolák voltak, a Debreceni utcán, volt a SZOT székházban, a Vasas Művelődési Házban – nem az újon, ami ma az Újgyőri főtéren van, hanem a régi Vasas épület. Volt a Kossuth utcán: szombat-vasárnap voltak összejövetelek. Össztánc volt, oda jártunk táncolni, ismerkedni.”¹²⁹ A következő interjúrészlet érzékletes képet fest arról, hogy hogyan látta mindezt egy fiatal lány: „Szerettem a helyeket, ahol zongorista is játszott, ha felkérték az embert táncolni. Ilyen volt a Hági – az étterem volt –, de oda ritkán jártunk. Volt itt a Roráriusz cukrászda, régen zenész cukrászda, oda is jártunk. Fiatalok jártak, táncolni lehetett. Nem ismertük egymást. A barátnőimmel mentem. Magamban nem mentem. Engem úgy kikapcsolt, szép régi dalokat játszottak. [...] Telen csizmába mentünk, a vécében vettük át a cipőt, a reklámsza-

¹²⁸ Interjú F. Józseffel, 2009. Készítette: Darázs Richárd.

¹²⁹ Interjú K. Gyulával, 2008. Készítette: Darázs R. és Lőrincz Dávid.

tyorba tettük a csizmát. [...] Este volt ez, tartott 22-23-ig. A Hámor étterembe, a Vasas klubba. Élő zene volt, ott ültek a garde-mamák. Ott is megálltunk, fiúk felkértek. Volt, aki már borgőzös volt, azt hanyagoltuk. Voltak, akit kísértek, beszélgettek a kapuba. Belépővel kellett bemenni. Volt büfé, sütemény, pogácsa, italok, édes likőr. „Miket ittak a nők?” „Csokilikört, amit jól felhígítottak. Háromcentes, felmelegítette az embert, de nem többet. Édes likört illet elfogadni. Volt, akit meghívtak italra, de nem világba. A férfiak viszont becsápoltak, ittak vodkát, sört, bort, mindent összeittak stb.”¹³⁰

Az interjúk alapján úgy tűnik, népszerű zenés-táncos szórakozóhelyek egyrészt a belvárosban voltak, pl. a Jereván, az Arany Csillag, a belvároshoz közel pedig a Kilátóra, a Katowice, vagy a Tokajra emlékeztek vissza. A vasgyár környékén a Kék Acélt, az Árnyaskertet vagy Szaletlit, a Hámor éttermet, a Zöld Veréb és a Béke Presszó nevű helyet, Tapolcán pedig a Rózsakertet és az Anna-teraszt idézték fel többen is. Színes, változatos éjszakai élet képe sejlik föl több elbeszélésben is. „A Hámor: volt úgy, hogy este, műszak után kimentünk, és reggelre onnét mentünk vissza a gyárba. Volt egy presszó részlege, volt egy éttermi részlege, és volt zenekar. A Csepieknek a zenekara volt nagyon sokáig. Az egy pesti emberke volt, és volt, amikor a Miskolci Színház művészei esztrádműsort¹³¹ adtak.

¹³⁰ Interjú Z. Eszterrel, 2009. Készítette: Karlaki Orsolya.

¹³¹ Esztrád: színpadi műsor, különféle produkciók egyvelege: zenés, táncos, prózai elemekkel.

Bővebben: <http://www.kislexikon.hu/esztrad.html>

Egy kicsit drágább volt minden,¹³² vagy belépődíjat szedtek, de ott gyűlt össze a környéknek sava-borsa, mindene. Az volt inkább egy ilyen személyes szórakozóhely: nagyon szép kerthelyisége volt, ez a teraszos valami, ott mind meg voltak terítve, asztalok voltak, pincérkiszolgálás, és viszonylag olcsón is meg lehetett... Egy húszassal elmentél, el lehetett belőle lébuskázni. Nem a sárga földig éppenséggel, de kitűnő zenekarok voltak, és nagyon színvonalas volt. Tehát Újgyőrből inkább ez volt. Az Árnyaskert meg olyan volt, hogy szintén ott is pesti vendégművészek voltak. Nagyon jó zenekar volt [...] Aztán az ember bement Miskolcra esetleg, bement a Jerikóba. Volt olyan is, hogy elindultunk a Hámorból, és tudtuk, hogy a Rubi kocsmá az négykor zár, de már ötkor a Resti nyit, akkor a Búza térről, a Búza térnek a vásárcsarnok alsó részében volt egy ilyen hetedosztályú kocsmá, ott, ahol az ember nem tudta, hogy miért verik meg, meg hogy ki köpött bele a sörébe. Rubi kocsmá, meg Rubi bárnak hívták a Kennedy-gyilkosság után. Nem tudom, ki volt az a hülye, aki elnevezte.”¹³³

A különböző helyszíneken: szállodák tánctermeiben, művelődési házakban, székházakban, éttermekben rendezett bálók, valamint a kocsmák, presszók, sörözők, bárók és cukrászdák zenés-táncos estjei tehát egyaránt kedveltek voltak. A vasgyár környékén, a belváros és Tapolca mellett az újonnan épült városrészekben, épületekben (pl. a Katowice Étterem a Szentpéteri kapuban, a Tokaj a Győri kapuban) voltak megtalálhatóak a zenés-táncos szórakozás színterei. Színes,

¹³² „A háborút követően a presszók, éttermek, kávéházak sokaságában élő zenét szolgáltatottak. Cigányzenekarok, bárzongoristák, énekesek és énekesnők, szalonzenekarok, egy-egy helyen műsorok szórakoztatták a vendégeket. Az ilyen helyeken az étlapon mindig feltüntették, hogy az árak a műsor kezdetétől a végéig zenés felárat tartalmaznak. Ahol ez nem volt szokás, ott a zenekar közelébe kitett tányérba dobott pénz – a megelégedettségtől függő összeg – jelentette a muzsikások javadalmazását.” (Forrás: Burget Lajos: Retró szótár, zenés felár szócikk, 270. o.)

¹³³ Interjú T. Tiborral, 2009. Készítette: Fáy Ádám.

1969. OKTÓBER 5-én, VASÁRNAP
18 órakor a FÓRUM-PRESSZÓBAN
21 órakor a KATOWICE-ÉTTEREMBEN

könnyűzenei est

FELLÉPNEK:

MONYÓK ILDIKÓ NAGY ISTVÁN
KOVÁCS JÓZSEF MEZEI GYÖRGY

SYRIUS EGYÜTTES

KONFERÁL:

DÉVÉNYI TIBOR

BELÉPŐDÍJ 15,- Ft. Asztalfoglalás a vezetőnél.
Telefon: FÓRUM: 14-479 KATOWICE: 37-986

MISKOLCI VENDÉGLÁTÓIPARI VÁLLALAT

1969. X.5.

pezsgő (főleg éjszakai) életről szólnak a beszámolók: „akkor még nem voltak meg ezek a bevásárlóközpontok, akkor utcán borzasztó élet volt, ott voltak az üzletek, a presszók, kávézók, sörözők, a színház. [...] A Rác kávéház, a Roráriusz cukrászda. Aminek a helyén most – a Kossuth mozi mellett – van az a nagy marha épület. Na, annak a helyén volt régen a Roráriusz cukrászda. Az újságírók jártak oda.”¹³⁴

¹³⁴ Interjú D. Lászlóval, 2009. Készítette: Darázs Richárd.

A következő részlet arra is rávilágít, hogyan fest mindez, mi a fontos az éjszakai életből egy zenész számára: „A 60-70-es évek nagyon szép volt, tanúja voltam a technikai fejlődésnek. Engem ez nagyon érdekelt, ezzel foglalkoztam. Akkor indult be minden. Akkora vendéglátás volt Miskolcon, legalább harminc zenés hely volt Miskolcon! Mindig meglátogattuk egymás zenekarát, most alig van már zenés hely. Akkoriban érdemes volt leülni kajálni, olyan finom kaják voltak, hogy le a kalappal [...] Zenész szakszervezet is volt, ismertük egymást, ismertük egymás képességeit.”¹³⁵ Ám nem mindenki volt kíváncsi a fentebb említett szórakozóhelyekre.

„– Előfordult, hogy a városba jártak szórakozni valahova? – Én nem voltam. Nekem tökéletesen megfelelt az egyetem. A városi lányok mind kijöttek: házhoz jöttek. Akkor is voltak ilyen zenés-táncos bulik, de hát akkor tömegével jöttek ki a lányok. Hát most akkor én miért menjek be?”¹³⁶

¹³⁵ Interjú H. Péterrel, 2009. Készítette: Fáy Á. és Kosztyi Klaudia.

¹³⁶ Interjúrészlet (anonim – férfi), 2008. Készítette: Kosztyi K.

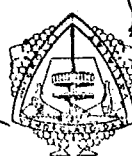
Mielőtt továbblépnénk a zenés-táncos szabadidő-eltöltés területéről, lássunk még két, Pestről érkezett neves előadóhoz fűződő kis történetet:

„Soha nem fogom elfelejteni, hogy egyszer volt itt a szakmunkásképzőnek az éttermében vagy nagytermében valamilyen esztrádműsor. Például az öreg Latabárt, a Kálmánt kifütyülték. Méghozzá azért, mert kijött és valamit próbált ott jópofászkodni, azt mondja: elmentünk az állatkertbe, nézd, drágám,

	1 L.	1 dl.	2 dl.
Gyöngyösvisontei	12,5°	29,50	3,- 5,90
Tokaji furmint	13,5°	41,80	4,20 8,40
Mádi édes furmint	13,5°	44,30	4,40 8,90
Egri bikavér	12,5°	40,60	4,10 8,10
Csemege fehér	16°	41,80	4,20 8,40
Tokaji száraz szamorodni	0,5 L	89,40	7,90 15,80
Tokaji édes szamorodni	0,5 L	144,30	8,90 17,80
Tokaji aszú 3 putt.	0,5 L	80,-	16,- 32,-
Balatonmelléki	12,5°	0,7 L 20,60	2,90 5,90
Csopaki rizling	18°	0,7 L 31,80	4,60 9,10
Bacsaonyi szürke	14°	0,7 L 36,70	5,20 10,30
Balatonfüredi rizling	13°	0,7 L 30,90	4,40 8,80

Miskolc, 1965. december 15.

menyi állat! Na, aztán kapott ő. Kifütyülték, mondák, hogy: takarodj!”¹³⁷

„A Katowicében játszottunk. Jöttek le műsort adni. Átnéztük a számokat, hangnemet kerestünk, és mondta: gyere, igyunk be valamit. Bementünk a Katowice-söntésbe, ittam barackot kólával. Mondta Vámosi: kétszer egy deci barackot. Kicsit csodálkoztam, majd visszahívtam. Benyomtuk a kétdecit. Én még akkor nem voltam annyi idős, mint ő, de ő így nyitott. Nem volt semmi bajom, hozzá voltunk szokva.”¹³⁸

Még egy megjegyzés a zenés-táncos helyek, illetve kocsmák, szórakozóhelyek világához. Ez a szféra – talán éppen a politika, vállalati és egyéb kontroll közvetlen hiányát orvosolandó – sem volt a felhőtlen szabadság terepe, hiszen a hatalom több-kevesebb ügynöke működött és figyelt ezeken a helyeken is. (Kutatásunk azonban nem terjedt ki erre a nehezen vizsgálható területre).

Az általunk választott korszak(ok), a mozgókép, a film szempontjából is különösen érdekes(ek). Az ötvenes évek elején a mozi ugyanis nemcsak egy szabadidő-eltöltési formának helyet adó épület volt a sok közül, hanem a mozgókép egyedüli szentélye. A mozi töretlen sikere 1957 után ingott meg Magyarországon. Ekkor indult ugyanis az MTV első hivatalos adása, amelynek köszönhetően a következő évtized végére szépen lassan meghódították a háztartásokat az első, még fekete-fehér képet sugárzó televíziókészülékek. Kutatásunk alapján úgy tűnik, hogy sem a moziba járás, sem az ott-honi (eleinte közösségi jellegű) tévzés nem tartozott a fényképezésre érdemesnek tartott szórakozási témák közé.

„Milyen moziba jártak?” „Béke, Kossuth, Fáklya mozi a Szinva-parton. Tele voltunk mozival. [...] Igen, moziba jártunk, volt egy szabadtéri mozi a Népkertben, mai Jégcsarnok helyén. Nyáron

oda jártunk. Színházba nem nagyon.”¹³⁹ Az említettek mellett még jópár mozi terítékre került: „a Korzó, az itt a Szinva mellett volt, akkor volt az Uránia, a Kossuth, a Táncsics, amelyik a Szent Annánál van, [...] és volt Diósgyőrben, meg Hejőcsabán.”¹⁴⁰ „A Szikra, aztán még akkor létezett a Vasgyári Lovarda. Matinéra rengeteget a Béke moziba, a Kossuthba is és a Fáklyába is. Majláthon is, az iskola melletti udvarban volt egy mozi. Diósgyőrben a strand mellett volt egy.”¹⁴¹ A város lakói tehát a mai viszonyokhoz képest meglehetősen nagy számú mozit tartottak el. Számuk aztán fokozatosan csökkent, ahogyan a lakásokban egyre inkább megszokottá vált a televíziókészülék. (A rendszerváltás körüli években még létezett a régi Béke és a Kossuth mozi, míg a Fáklya, a Táncsics és a Szikra már végnapjait élte. A ’90-es évek elején épült autós mozi pedig már egy egészen más típusú mozi-korszak kezdetét jelezte a miskolciak számára.) Míg – a belvárosiak mellett – Diósgyőrben több mozi is működött, más, kieső, újonnan Miskolchoz csatolt peremvárosi területeken nem mindenhol: „Ugye, Görömbölyön nem volt, néha jöttek ki vetíteni. De ha jó filmek voltak, akkor ki-bejártunk Miskolcra. Ugye, kollégáim szóltak, hogy: Jóska, jó film van, és akkor: jó, elmegyünk.”¹⁴²

A moziba-járási szokások eltérőek voltak, ahogyan egy-egy mozi és közönsége is nagyon különböző lehetett. A korszak egyik legismertebb jelensége volt a matiné előadás. „Nővéremmel rengeteget mentem matinéra vasárnap délelőtt. Az olcsó volt, még olcsóbb, mint a rendes mozi: 2 forint. Egyéb-ként 9 forint volt a rendes. Fölkeltem, korán megfőztem és mentünk.”¹⁴³ A visszaemlékezések alapján úgy látszik, hogy a mozizás elsősorban családi programnak számított, és csak

¹³⁹ Interjú K. Gyulával, 2008. Készítette: Darázs R. és Lőrincz Dávid.

¹⁴⁰ Interjú Sz. Dömötörrel, 2008. Készítette: Mester Zsuzsa.

¹⁴¹ Interjú L. Lászlónéval, 2009. Készítette: Lőrinc D.

¹⁴² Interjú K. J.-vel, 2008. Készítette: Karlaki O.

¹⁴³ Interjú L. Lászlónéval, 2009. Készítette: Lőrinc D.

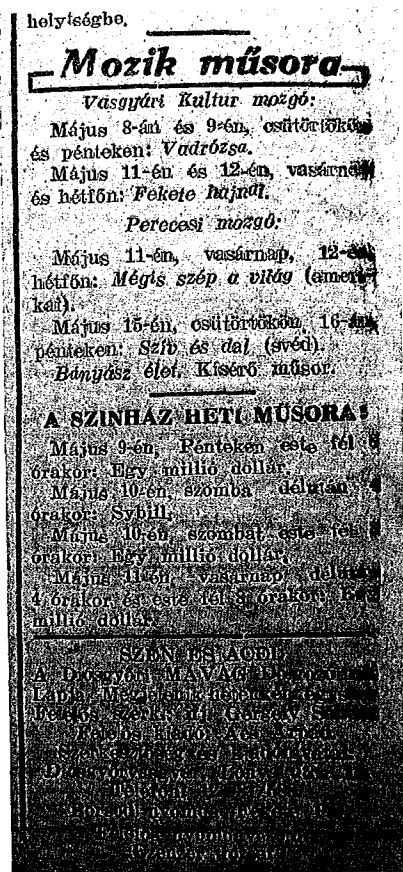
¹³⁷ Interjú T. Tiborral, 2009. Készítette: Fáy Á.

¹³⁸ Interjú H. Péterrel, 2009. Készítette: Fáy Á. és Kosztyi K.

ritkább esetben ültek be a munkatársakkal, brigádtagokkal a vetítőtermekbe. A mozi természetesen kiemelt helyszínnak számított a fiatalok ismerkedése során, megszokott randevű-helyként emlegették.

„– Melyik mozit látogatta gyakrabban? [...] Randevúra melyiket inkább?

– Béke. Hát, volt egy megszokott helyünk, hogy mondjam... és akkor etyem-petyem.”¹⁴⁴ Az egyik interjúalanyunk –

¹⁴⁴ Interjú K. J.-vel, 2008. Készítette: Karlaki O.

valószínűleg nem egyedülként – éppen egy ilyen alkalommal ismerte meg későbbi férjét.

Miskolc filmfesztiválnak (rövidfilm) és televíziós fesztiválnak is helyszínéül szolgált hosszú éveken át.

Azonban a mozi (ahogy majd a televízió) sem volt egy idillikus, mindenféle kontrolltól mentes mentstár. A következő interjúrészlet több fontos kérdésre is rávilágít: „Volt olyan, egy orosz film volt, hogy elmentünk, oszt’ ott hagytuk. Hát nem kötötte le a figyelmünket.” [...] „– Sok szovjet filmet vetítettek?

– Rengeteget. A francia romantikus, meg az olasz filmeket szerettük.” A manipuláció, az állami kontroll eszköze egyrészt a műsorválaszték korlátozásában rejtett. Másrészt megszokott volt a filmek előtti filmhíradók vetítése, ami az agitáció fontos eszköze is volt egyben. A filmhíradó vázlatos történetét és jelentőségét kiemelve érdemes elidőznünk kicsit. „A filmhíradó története 1927-ben kezdődött Amerikában. Hamarosan már magyarországi mozikban is találkozhatunk a magyar híradókkal. Igen népszerűek voltak, minden előadás előtt vetítették őket. A filmhíradó jelentőségét növelte, hogy nagy hatásokkal tudták megcélozni a nézők egészét. Széles tömegek követni tudták a városukban, falujukban vagy régiójukban történt eseményeket, és azokról saját véleményét tudták kialakítani. A filmhíradó versenyzett a népszerű sajtóval, a moziműsor részeként adták, ezért a tájékoztatás mellett szórakoztatnia is kellett. [...] Arra is gondot fordítottak, hogy a politikai hatóságokat ne sértsék meg, nehogy még szigorúbb politikai kontrollnak vagy cenzúrának tegyék ki magukat. A híradó a háború alatt a politikai célokat szolgálta ki, az ötvenes években pedig a kommunista propaganda része volt. A televízió megjelenése után 1960-ra megszűnt a filmhíradók közvéleményformáló szerepe, bár még jó egy évtizedig készítettek filmhíradókat. A filmhíradók ugyanakkor jelentős hatást gyakoroltak a televíziós hírgyártásra...”¹⁴⁵

¹⁴⁵ Forrás: Burget Lajos: Retró szótár, filmhíradó szócikk, 83. o.

A filmgyártás és filmforgalmazás területén, ahogy az irodalmi, vagy zenei művek esetében, a TTT¹⁴⁶ gyakorlata érvényesült. A média kontrollja, a rádió, a mozi és a televízió propagandaeszközként való tudatos formálása tehát a hatalom érdekeit szolgálta. A hétköznapi ember mégis megtalálta a kikapcsolódás, szórakozás lehetőségét mindebben, miközben a propaganda több-kevesebb hatást gyakorolhatott rá. A szabadidő-eltöltés következő fontos formája a fürdés, strandolás, helyszínei pedig a miskolci és a város környéki vízpartok, strandok voltak. Hogy hová jártak fürdeni nyáron a miskolciak? „Villanytelep – Augusztus húsz ma –, oda jártunk fürdeni, Diósgyőrbe a vár, bár az hideg volt, nem szerettem, és Miskolctapolcára. Gyalog átmentünk az Avason, mert akkor még nem voltak bérházak, csak kertek és gyümölcsös. Átmentünk itten az Avason és mire leértünk az Avasról, nagyon sok gyümölcsöt ettünk. És úgy mentünk a Hejő partján.”¹⁴⁷ „Rangot jelentett a tapolcai strandra járni. Hát oda jártunk.” – vallja egy másik férfi. Mások számára is kiemelt hétvégi helyszínt jelentett Tapolca: „Tapolcára mentünk, strandfürdő, egy nagy kerek medence. Annyian voltak mindig vasárnap, egy gyufát nem lehetett leejteni. Csodálatos fürdő volt. Vagy a csónakázótó, sokat csónakáztunk. Hát ez volt az életünk.”¹⁴⁸ „Voltunk haverok sokan, jártunk a strandokra, Tapolcára. Tapolca jobb volt, a strand után bementünk az Anna étterembe, és ott lehetett táncolni. Mindenünk volt a tánc. Cigányzene volt akkor.”¹⁴⁹

¹⁴⁶ TTT: a Tiltás-Tűrés-Támogatás „szentháromságán” alapuló kulturális politikai gyakorlat eleinte személyekre vonatkozóan – a három kategória valamelyikébe sorolva – hozta meg a döntéseket. Később – Aczél György által finomítva – az egyes műveket értékelték e hármas rendszerben.

Ajánljuk a Wikipédiát a bővebb tájékozódáshoz: <http://hu.wikipedia.org/wiki/TTT>

¹⁴⁷ Interjú K. Gyulával, 2008. Készítette: Darázs R. és Lőrincz D.

¹⁴⁸ Interjú K. J.-vel, 2008. Készítette: Karlaki O.

¹⁴⁹ Interjú F. Józseffel, 2009. Készítette: Darázs R.

A villanytelepi és a tapolcai strand mellett a régi vasgyári strand, és a diósgyőri várfürdő várta a fürdőzőket. A vasgyári gyerekek fürdési, strandra-járási szokásai elevenednek föl a következő elbeszélésben: „Vízhez lementünk a Szinvára. Strandra, hát a diósgyőrrre eljártunk, de nem családilag, csak gyerekek összeálltunk. Nem kellett ott különösebben készülni rá: Jössz a strandra? Ja, menjünk. Beszöktünk. Nem úgy volt, hogy zsebpénz a zsebbe, és menjünk. Mentünk a strandra, az azt jelentette, hogy

akkor úgy, ahogy vagyunk, abban az utcai ruhában, meg minden, rajtunk volt a fürdőnadrág, beszöktünk a fenyves felől.¹⁵⁰

Az interjúk alapján kijelenthetjük, hogy a hétvégi vízparti kikapcsolódás legkedveltebb helyszíne a stranddal, csónakázó tóval, barlangfürdővel, éttermekkel, hotelekkel és szállókkal ellátott Tapolca volt. A belvárosban a villanytelepi strandon, Diósgyőr környékén pedig a vasgyári strandon és a várfürdőben volt lehetőség a strandolásra. Viszont a város környéki bányatavak csak később váltak népszerűvé. A következő interjúrészlet megvilágítja e jelenség legvalószínűbb okát is: „aztán későbbiekben, amikor [megvettük] az első autót [...], Wartburg, akkor a baráti körünk úgy alakult [...]. Valaki felfedezte, aztán rákaptunk, hogy Nyékről ha megyünk Debrecenbe, ugye, Nyék az óriási kavicstermelő bányavidék, és rengeteg félbehagyott bánya volt, ami megtelt vízzel. Rengeteg tó volt. Nahát, kiválasztottunk egy tavat és rengeteg szabadidő-helyszínünk, az a tó volt. Oda jártunk.”¹⁵¹ Az autó elterjedése azonban nem csak a szabadidő eltöltésének módját, hanem a térről és időről alkotott képet is alaposan átformálta.

Végül idézzük a korszak (az ötvenes évek végén született) egyik nagy kedvelt slágerét:

*Jaj, úgy élvezem én a strandot,
Ottan annyira szép és jó,
Annyi vicceset látok, hallok,
És még Bambi¹⁵² is kapható.¹⁵³*

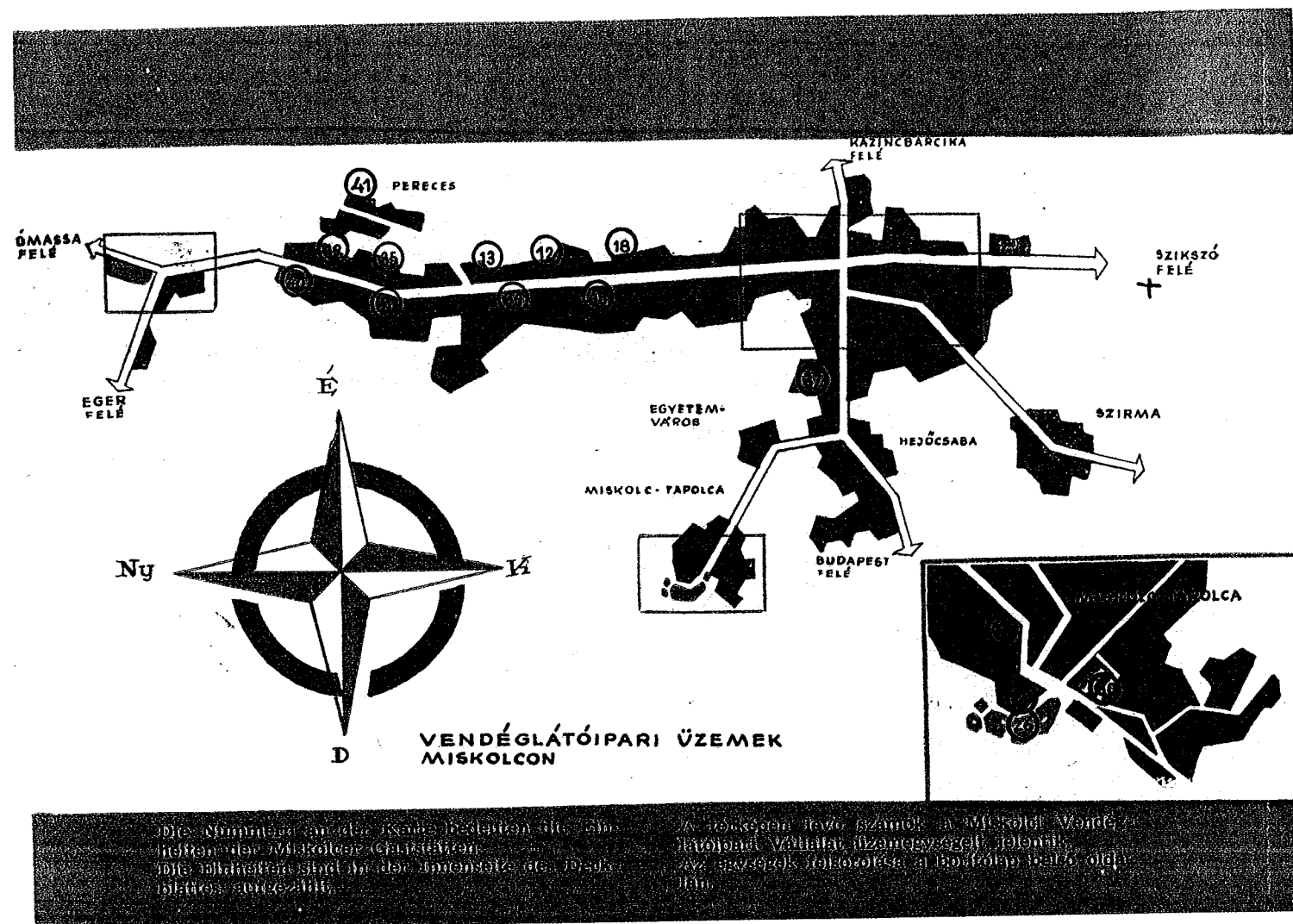
¹⁵⁰ Interjú G. Lászlóval, 2008. Készítette: Darázs R.

¹⁵¹ Interjú Sz. Dömötörrel, 2008. Készítette: Mester Zs.

¹⁵² „Szintetikus narancs, málna, citrom ízesítővel készült magyar üdítőital, amit csatos üvegben árultak. [...] 1967 után átadta helyét a kólának.”

Burget Lajos: Retró szótár, Bambi szócikk, 36. o.

¹⁵³ Dalszövegrészlet: Kovács Eszti.

V. 2. Liebe Gäste!

A Miskolci Vendéglátóipari Vállalat üzemegységei

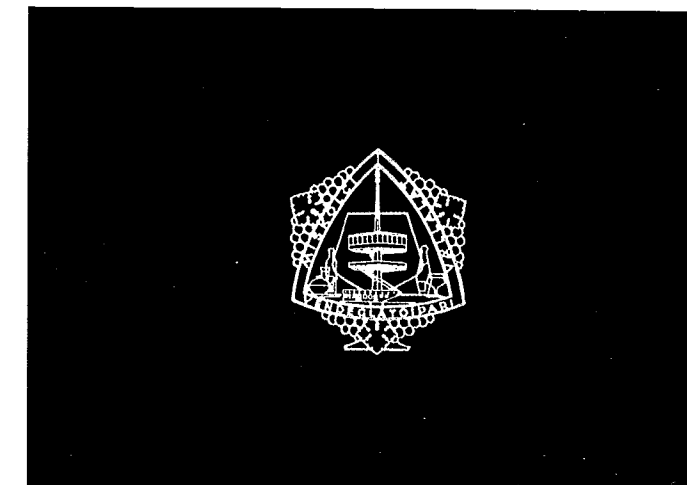
Az 1967-ben német és magyar nyelven kiadott „szerény” tájékoztató kiadvány szándéka szerint az ide látogató turisták és az itt lakó „kedves vendégek” számára készült. Több mint 40 év távlatából azonban egy legalább olyan idegen világba kalauzol minket, mint az akkoriban Miskolcra tévedt, németül tudó turistákat. A korabeli vendéglátóipar „üzemegységei”, illetve az azokról készült ismertető, a presszók, eszpresszók, bisztrók és éttermek, a város éjszakai életének különös szeletét tárják elénk. A térhasználat, az enteriőrök, a tárgykultúra, a szolgáltatások, és nem utolsósorban a színvonal és a dizájn az úgynevezett „legvidámabb barakk” sajátos fogyasztói kultúrájáról, szórakozási szokásairól adnak képet számunkra.

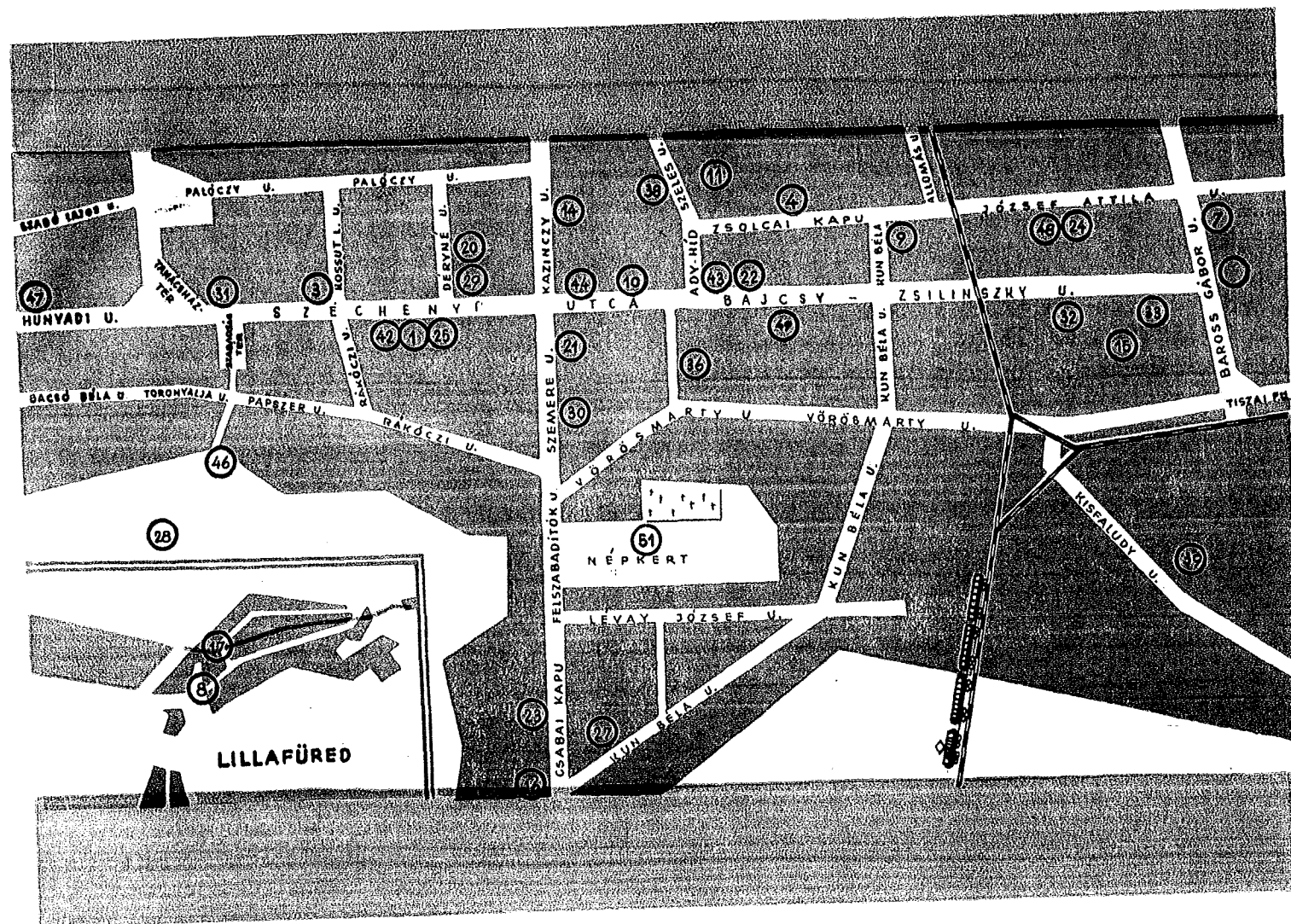
Liebe Gäste!
 Wir haben diesen bescheidenen Wegweiser für unsere lieben Gäste ausgegeben, die in unsere Stadt angekommen sind, oder hier aufhalten sich.
 Unsere Absicht ist: den Ansprüchen unserer lieben Gäste restlos zu entsprechen, dass sie kommen in Zukunft auch in unsere Restaurants, Espressos und andere Gaststätten zurück.
 Wir hoffen, dass mit bisherigen Leistungen wir haben ihre Anerkennung verdient, und wir werden uns oft wiedersehen, wenn sie unsere Einheiten kennengelernt haben.
 Wir übergeben unsere Ausgabe mit dem Gedanke, dass damit wir Ihnen helfen können, um unsere Gaststätten und deren Leistungen kennenzulernen.
 Gleichzeitig wir ergreifen die Gelegenheit, um im Namen unseres Unternehmens, Ihnen und Ihrer lieben Familien einen angenehmen Zeltvertrieb, Unterhaltung und Erholung in unserer Stadt zu wünschen.
 Miskolc, der 1. Mai 1967.

DIE MISKOLCER GASTSTÄTTEN

Kedves vendégünk!
 A városunkba érkező, valamint az itt lakó kedves vendégünk tájékoztatóra készítettük szerény kiadványunkat.
 Célunk: igényeit a legteljesebb mértékben kielégíteni, hogy a jövőben is felkeresse étterminket, eszpresszóinkat és egyéb üzemegységeinket.
 Reméljük, hogy eddigi megelégedését kiérdemeltük, és a jövőben is igénybe veszi szolgáltatásainkat.
 Kis tájékoztatóval adjuk át, hogy segítségére legyünk abban, hogy üzemegységeinket a azok szolgáltatásait megismerje. Egyben megadjuk az alkalmat, hogy vállalatunk nevében kívánjunk önnek és kedves családjának kellemes időtöltést, szórakozást, üdülést városunkban.
 Miskolc, 1967. május.

MISKOLCI VENDEGLÁTÓIPARI VÁLLALAT

RESTAURANTS, GASTHÄUSER:
ÉTTERMEK, KISVENDEGLŐK:

	Telefon:
1. Polónia	I. o. 34-554
2. Anna	I. o. 34-564
3. Béke	II. o. 34-959
4. Hági	II. o. 35-747
5. Otthon	II. o. 14-856
6. Kisvadász	II. o. 13-358
7. Sajó	II. o. 34-237
8. Vadászku	II. o. 14-787
9. Gömöri	III. o. 13-804
10. Expressz	III. o. 15-678
11. Park	III. o. 13-023
12. Bükk	III. o. 14-862
13. Stadion	III. o. 14-062
14. Muskáti	B. 10-254
15. Selyemrét	B. 14-379
16. Kiscsaba	C. 34-143
17. Zöldfa	B. 34-887
18. Tiszavirág	C. 34-481
19. Hangulat	B. 21-675

BUFETTE, BISTROS:
FALATOZÓK, BISZTRÓK:

20. Mackó	III. o. 16-686
21. Édes	III. o. 36-759
22. Fórum	II. o. 14-479
23. Művész	II. o. 34-344
24. Kulacs	II. o. 14-556

ESPRESSOS, KONDITOREIEN:
ESZPRESSZÓK, CUKRASZDAK:

	Telefon:
25. Polónia	I. o. 34-554
26. Anna kert	I. o. 34-564
27. Agnes	II. o. 33-704
28. Tv-presszó	II. o. 15-472
29. Déryné	II. o. 15-854
30. Pálma	II. o. 13-070
31. Dominó	II. o. 36-814
32. Libresszó	II. o. —
33. Pikoló	II. o. 35-932
34. Kékacél	II. o. 21-224
35. Mignon	II. o. 35-599
36. Kakukk	III. o. 15-715
37. Negró	III. o. 34-136
38. Molka	III. o. 36-932
39. Vasút	III. o. —
40. Bástya	III. o. 41-619
41. Bányász	III. o. 36-792
42. Capri	II. o. 34-930
43. Lottó	III. o. 35-824
44. Napsugár	III. o. 15-490
45. Rozmaring	III. o. —

WEINKELLER:
BORKOSTOLÓK:

46. Bortanya	II. o. 16-115
47. Egri	III. o. 13-135
48. Borozó	IV. o. 34-656
49. Tokaji	IV. o. 13-888
50. Strand étterem	III. o. 36-929
51. Sportvendéglő	II. o. 35-141

POLONIA Restaurant-Espresso I. kl.
In der Mitte der Stadt, Széchenyi Strasse 22. Gegenüber dem Theater.
Ungarische und andere Spezialitäten.
Theaterabendmahl. Gesellschaftliche und Familienveranstaltungen.
Die Bedienung ist zuvorkommend, von einem hohen Niveau, entsprechend für alle Ansprüche.
Freitags die Bohnenspezialität: Scholet.
Schlachtfest Abendmahl.
Information in deutscher — englischer — spanischer — und italienischer Sprachen.
Küchenschef: József Kühn.
Das Espresso ist ein Vergnügungslokal mit Musik und Tanz, offen bis Morgens um 3 Uhr.
Samstag und Sonntag Fühfuhree.

POLONIA I. o. étterem-eszpresso
A város középpontjában, Széchenyi u. 22. sz.
Magyaros és speciális ételkülönlegességek. Színház utáni vacsorák, társas és családi rendezvények.
Minden igényt kielégítő, e.ö.ö.ö.ö. színvonalas kiszolgálás.
Házi disznótoros vacsorák.
Az eszpresso táncos, zenés szórakozóhely. Nyitva reggel 3 óráig, Szombat-vasárnap ötórás tea.

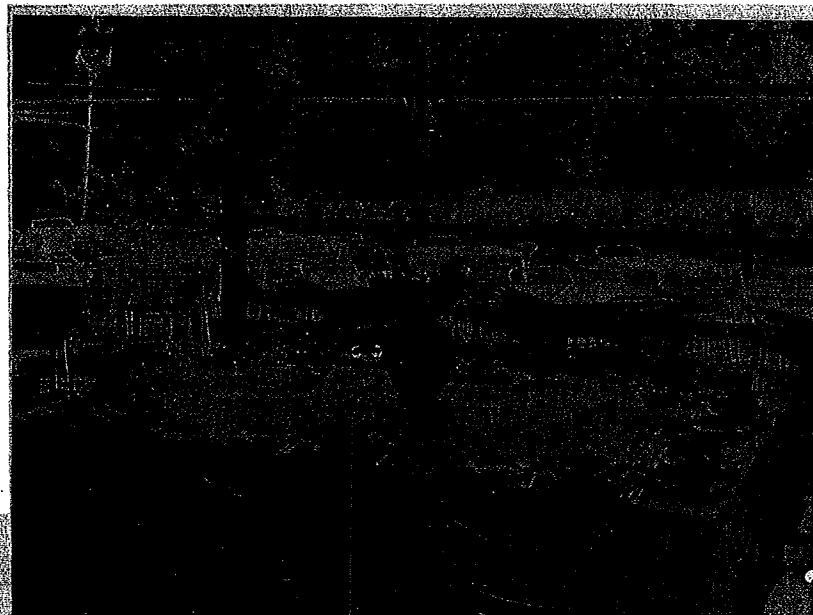
HOTEL-RESTAURANT ANNA

Das Hotel befindet sich an einem der allenschönsten Erholungsorte des Landes, neben dem Europaberühmten Höhlenbad und mit Inseln durchgliederten Ruderteich.
Es steht mit den wechselvollen Leistungen auf die Verfügung den Gästen.
Im Gartenesspresso werden Frühstück und Jause Konditoreispezialitäten, Eis, Espresso-kaffee, gekühlte Erfrischungsgetränke serviert.
In dem sonnigen, luftigen, schiffbedeckten Restaurant, und an der von Sonne geschützten, offenen Terrasse man kann seine Erholung, oder Exkursion mit den feinsten Gerichtspezialitäten angenehm machen.
An der Terrasse nachmittags ausgezeichnete Tanzmusik und Sänger. Eisgekühlte Getränke.
In der Mitte des Ruderteiches, am Insel-Espresso unter den dichtlaubigen Bäumen man findet eine angenehme Rast neben dem feinen Kaffee.
Das Espresso entspricht für jeden Anspruch Jausen, eisgekühlte Getränke, feine Backwaren.
Abends an der Terrasse und im gedeckten Restaurant sind die Familien- und gesellschaftliche Veranstaltungen ausgezeichnete Abendmahl, aromatische Weine.
Musik und Tanz bis Mitternacht.
Die Bar ist von Mitternacht bis morgens um 5 Uhr offen.

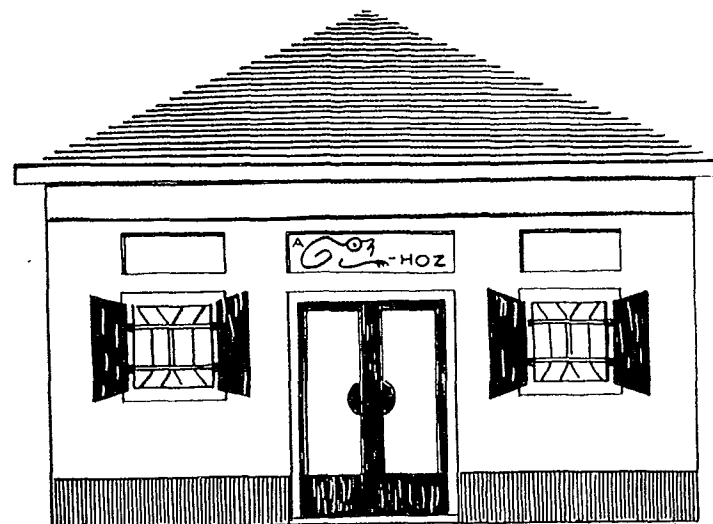
ANNA szálloda, étterem

Az ország egyik legszebb fürdőhelyén, az Európa-hírd. Termál-barlangfürdő és a szigetekkel tagolt hangulatos csónakázótó mellett a legváltozatosabb szolgáltatásokkal áll a vendégek rendelkezésére.

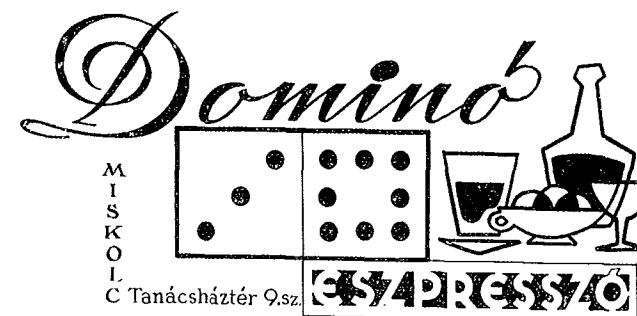
A Kert-presszóban reggeli és uzsonna ételek, különleges cukrászkészítmények, fagyalt, eszpresso-kávé, kapuciner, jéges kávé, hűtött és hűsítő italok.
A napfényes, szellős nádfedélű és napvédős, nyitott terasz étteremben a legfinomabb ételkülönlegességekkel teheti kelmessé üdülését, pihenését vagy kirándulását.
A teraszon délután kitűnő tánczene, táncdalénekes.
Jégbehűtött italok.
A csónakázó tó közepén dús lombú, árnyas fák alatti sziget-presszóban kellemes a délutáni pihenő és kávézás.
Minden igényt kielégítő presszószolgáltatás. uzsonna ételek, hűtött italok, finom cukrászsütemények.
Este a teraszon és a fedett étteremben társas összejövetelek. családi és műsoros rendezvények. kitűnő vacsorák. zamatos borok. Zene, tánc éjjel.
A bár éjjeltől reggel 5 óráig nyitva.
Hideg ételek, italkülönlegességek. koktélok. turmix italok. hazai és külföldi pezsgők.
Kiváló tánczenekar. táncdalénekesek.
Töltsön egy napot reggeltől reggelig Tapolcán az Anna étteremben. Mindig kellemesen fog virszagondolni rá.

BORTANYA, Weinkeller, Nagyavas, Csáti-sor No. 377.
In einem alten Baudenkmal die Weinschenke und der 47
Meter lange Weinkeller mit einer echtungarischen Einrichtung
sichert eine guten Stimmung.
300 Gäste können zu gleicher Zeit empfangen werden.
Auf vorherige Einmeldung, für 50 Personen Sonderverants-
taltungen im Kellerzweig.
Wohlschmeckende kalte Küche, auserwählte Käse- und Sar-
dinien-Spezialitäten und die Qualitätsweine der Staatlichen
Weinwirtschaften, mit der höflichsten Bedienung, stehen zur
Verfügung den Gästen.
Im Sommer 1967 unsere Leistungen werden noch mit den
Produkten der warmen Küche erweitert.

BORTANYA, Nagyavas, Csáti-sor 377.
Egy régi műemlék épületben borház és negyvenhét méter
pince, magyaros belső berendezéssel, hangulatos időtöltést
biztosít. Háromszáz vendég igényeit tudjuk egy időben ki-
elégíteni.
Külön pinceágban bejelentésre 50 személyes rendezvény bo-
nyolítható le.
Ízletes, helyben készült hidegtálak, választékos sajt- és szardi-
niakülönlegességek, valamint az állami gazdaságok minőségi
borai, figyelmes kiszolgálással párosulva szolgálják a ven-
dégek igényét.
Még 1967 nyarán melegkonyhai szolgáltatásokkal bővítjük
üzemességünket.

DOMINO

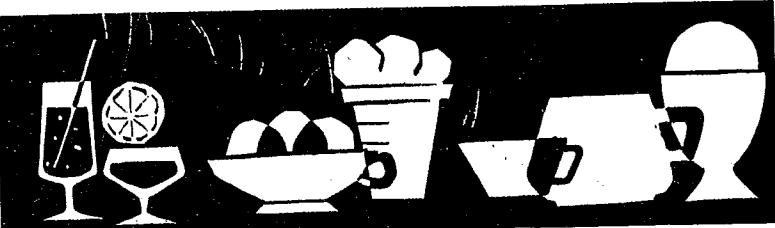
Eines der allergrössten Espressos der Stadt und unseres Un-
ternehmens.
Schmackhafte kalte Küche, Konditoreiegebäcke und Espresso-
kaffee.
Die liebe Gäste können ihre Bestellungen auf die kalten
Küchenprodukten und Konditoreiegebäcken am Platz abgeben.

DOMINO

A város és vállalatunk egyik legnagyobb eszpresszója.
Ízletes hidegkonyhai készítmények, cukrászsütemények, presz-
szokávé.
Hidegkonyhai és cukrárszkészítményeinkre kedves vendégeink
a helyszínen leadhatják rendeléseiket.

MACRO

MACRO Buffet. (Teddy Bär Buffet)

Unsere Einheit erfüllt mit höchsten Leistungen die immer wachsenden Forderungen für die kalte Küche. Französische und ungarische kalte Küchenprodukte. Kalte Braten. Vitaminsalate, Gebäcke, Espresso-Kaffee und Turmix in grosser Auswahl. Beliebte Einheit für die Tafeln tagsüber.

MACRO BUFE Déryné u. 6. sz.

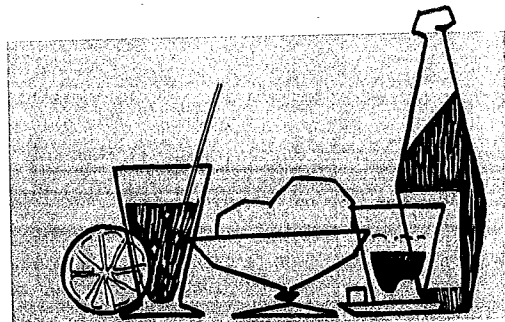
Az egyre növekvő hidegkonyhai készítmények iránti igényt kielégítő üzemeink. Francia és magyar hidegkonyhai készítmények, hideg saláták, vitaminsaláták, cukrászkészítmények, espressósokavé, turmix nagy választékban. Napközti kiegészítő ételekkel ellátott közkezdelt üzemeink.

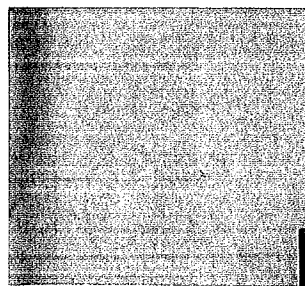
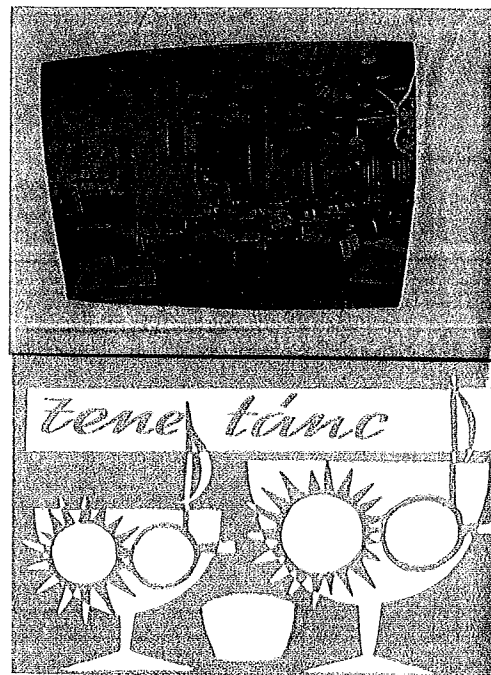
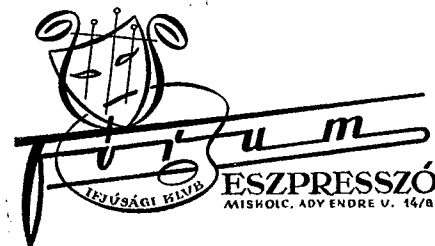
KULACS BISZTRÓ
A Selyemréten, a József Attila utcában létesült legújabb modern bistró.
Finom grill-ételek.
Hidegkonyhai készítmények, cukrászsütemények.
Palackozott és üdítőtitalok.
Kerthelyiségében kellemes délutáni időtöltést biztosít.

KULACS-BISTRO (Feldflasche-Bistro)
In der Wohnsiedlung Selyemrét - József Attila Gasse - findet man das ganz neuen modernen Bistró.
Feine Grillgerichte.
Kalte Küchenprodukte, Konditoreiegebäck.
Flaschenweine und Erfrischungsgetränke.
Im Gartenterrasse man kann sich nachmittags bestens unterhalten.

FORUM
Das beliebte Vergnügungsort der Miskolcser Jugend, neben der Ady-Bücherei. Im zehnstöckigen Turmhaus, mit Musik und Tanz.
An jedem Tag der Woche Bistrospeisen, Espresso-Leistungen und gekühlte Getränke.
Geröstete Leber, panierte Schweinsrippe und Pariser Schweinsrippe es ist immer zu haben.
Abends Tanzmusik.
Zweimal in der Woche - Dienstag und Freitag - alkoholfreier jugendlicher Klubabend.

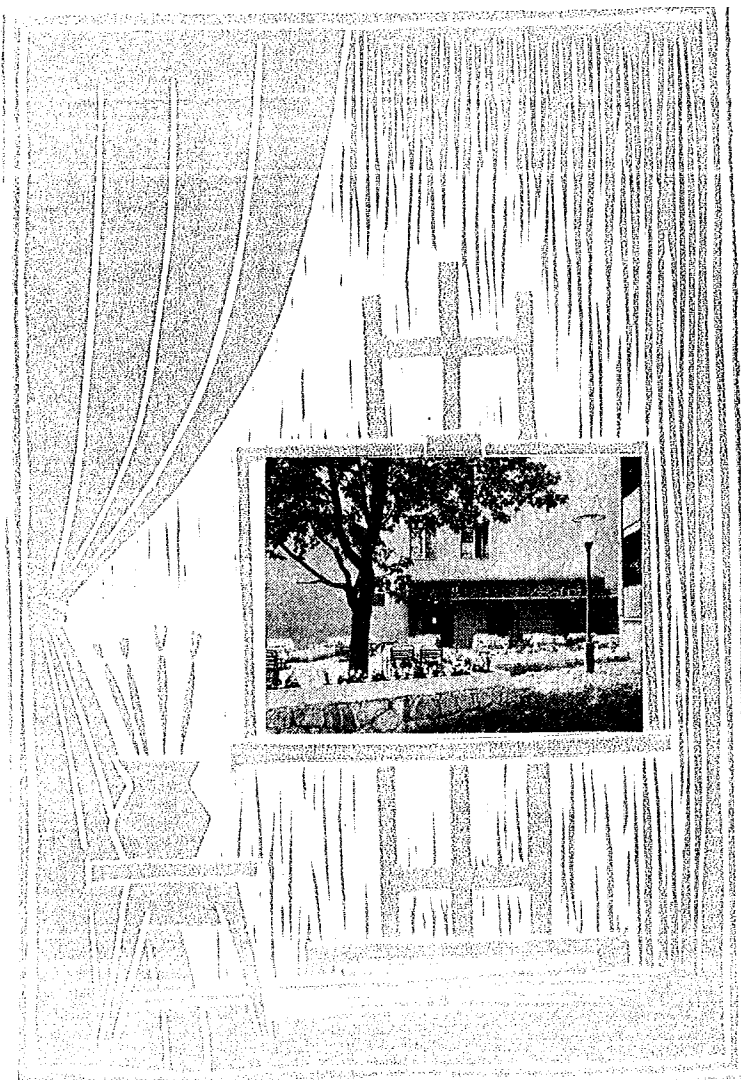
FORUM
Az Ady-híd mellett, a 10 emeletes toronyházban a miskolci ifjúság legkedveltebb táncos, zenés szórakozóhelye.
A hét minden napján bistró-ételek, espresszó szolgáltatás és hűtött italok.
Rántott máj, rántott sertésborda, párizsi sertésborda Állandóan kapható.
Estenként tánczene.
A hét két napján, kedden és pénteken szeszmentes ifjúsági klubest.

MIGNON
Im grössten neuen Wohnviertel der Stadt, an der Nordseite der Kilian-Siedlung, unter der Sternwarte, findet man das kleinste Espresso.
Angenehme Terrasse im Sommer.

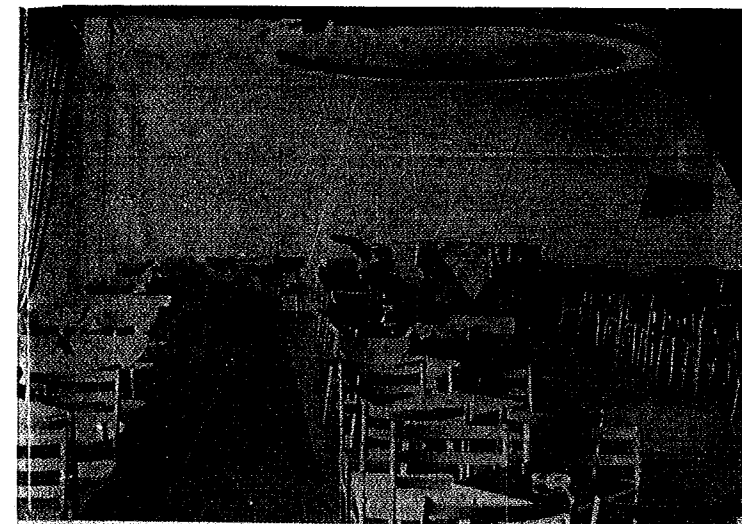
MIGNON
Miskolc legnagyobb új városrészeiben - a Kilian-lakótelep északi oldalán, a csillagszöglet alatt - a legkisebb intim espresszónk.
Nyáron kellemes szórakozó terrasszal.

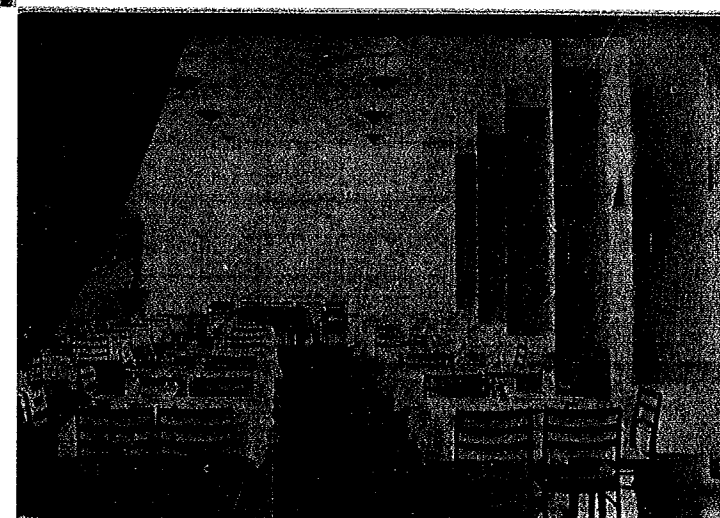
MŰVÉSZ BISZTRÓ. Künstler Bistro
Neben dem Künstlerquartier, gegenüber dem Ordinations-
raum des Landesgewerkschaftes, im Csabai-kapu No. 26.
Angenehmes Bistro mit Terrasse wohlgeschmeckende, billige
Gerichte, auch in kleiner Portion.
Konditorei- und kalte Küche Spezialitäten.
An der schattigen Terrasse Espressokaffee, geistige und er-
frischende Getränke, Gefrorenen.
Mittag- und Abendessen in grösser Auswahl mit Abonne-
ment und Hinaustragen.

MŰVÉSZ BISZTRÓ
A Művész-telep mellett, az SZTK rendelőintézetével szemben,
Csabai-kapu 26. sz.
Hangulatos teraszos bisztró, olcsó, ízletes kisadagos ételek,
különleges cukrászati és hűdegkonyhai készítmények.
Arnyas teraszán presszókávé, szeszes és hűsítőitalok, fagyalt.
Előfizetéses, kihordásos ebéd és vacsora nagy választékban.

ÓTHON Wie zu Hause. Restaurant-Espresso
Das moderne Restaurant-Espresso II. Kl. geöffnet in der
neuen Wohnsiedlung Kilián-Dél.
Ausgezeichnete Küche, auserwählte, schmackhafte Gerichte,
ungarische Spezialitäten.
Mittag- und Abendessen mit Abonnement und Austragen.
Hervorragende Leistungen sorgen für eine guten Stimmung
im grössten Stadtviertel.
Abends Musik und Tanz.
Küchenschef: János Ezsöl, ausgezeichneter Koch.

ÓTHON étterem-eszpresszó
A Kilián-déli lakótelep központjában létesült II. o. modern
étterem-eszpresszó.
Kifűnő konyha, választékos, ízletes ételek, magyaros étel-
különlegességek.
Előfizetéses és kihordásos ebéd és vacsora.
Kifűnő ellátást és szórakozást nyújt a legnagyobb lakótelep
területén.
Este zene, tánc.
Konyhatőnök: Ezsöl János kiváló szakács

pió

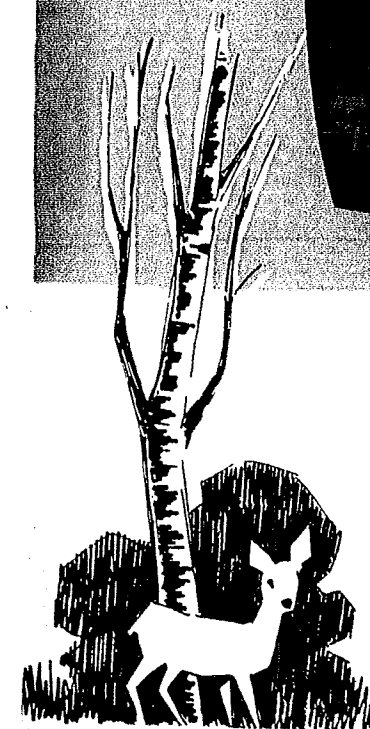
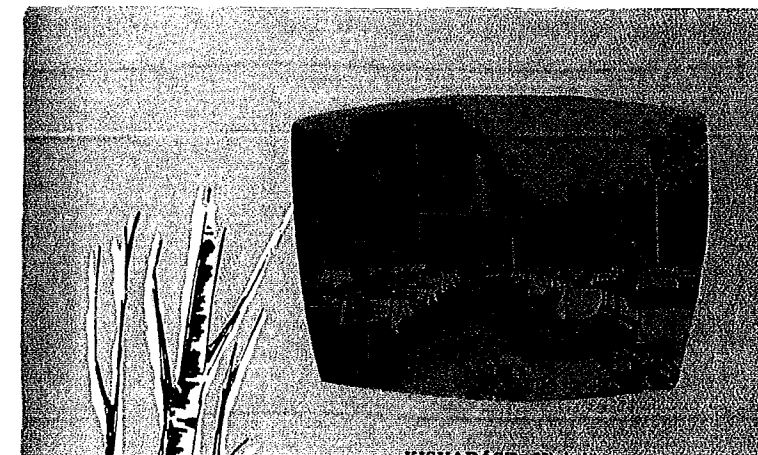

PIKOLO

In einem neuem Wohnquartier unserer Stadt, die sich im grossen Tempo entwickelt — in Selyemrét (Bajcsy-Zsilinszky Str. 42.) es wartet auf unsere liebe Gäste mit kalter Küche und Konditoreie Gebäcken, mit angenehmen gekühlten Getränken.

PIKOLO

Fejlődő városunk egyik bérházakkal újonnan betelepített területén, a Selyemréten (Bajcsy-Zsilinszky u. 42.) várja kedves vendégeinket hidegkonyhai és cukrászkészítményekkel, kellemesen hűtött italokkal.

KISVADÁSZ. Kleinjäger

In der Zentrale des Badkurortes Tapolca in einer erfrischenden, grünen Umgebung wartet auf die liebe Gäste neben einem staubfreien, weniger frequentierten Weg.

Im Sommer es ist ein Restaurant, im Winter Stimmungvolles Kleinwirthaus. Für individuelle Touristen und Touristenkruppen, bei voriger Einmeldung, man sichert eine billigen, schmackhaften und gehaltreichen Verköstigung. Im Sommer — im Winter Tanzmusik. Parkplatz.

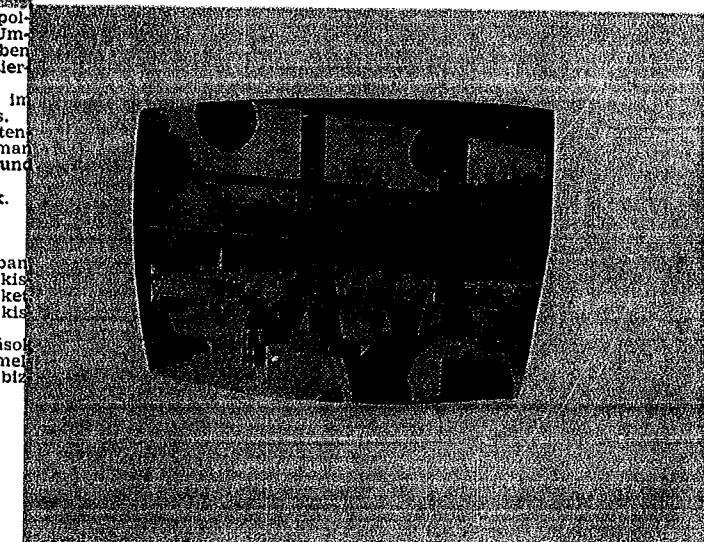
KISVADÁSZ

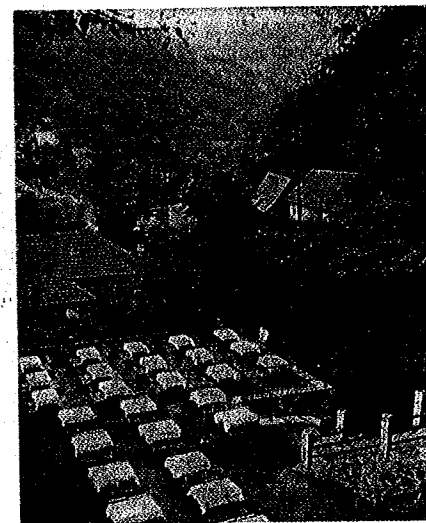
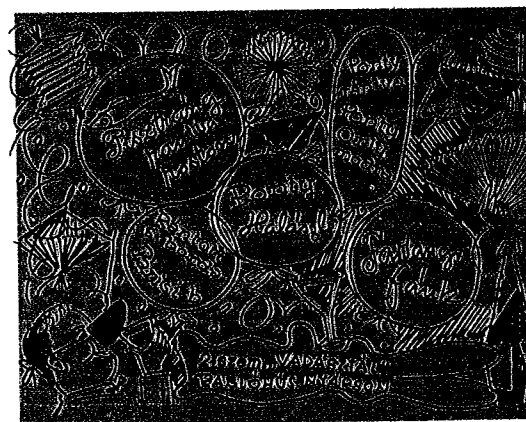
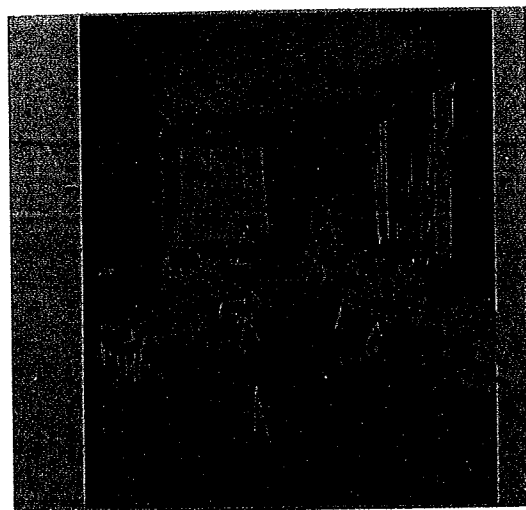
Tapolcán, a fürdőtelep központjában üde, zöld környezetben, pormentes, kis forgalmú út mellett várja vendégeinket. Nyáron étterem, télen hangulatos kis vendéglő.

Egyéni kirándulók és társas utazások csoportjai részére előzetes bejelentés mellett olcsó, ízletes, tartalmas étkezést biztosít.

Télen-nyáron táncezene. Autóparkírozás biztosítva.

KIS
VADÁSZ

VADÁSZKÜRT. Jägerhorn im malerischen Kurort: Lillaufred, inmitten des Szinva-Tales, in unmittelbarer Nähe des Wasserfalles, man findet im Sommer wie im Winter einen angenehmen Zeitvertrieb. Im originellen Jägersaal Sonderveranstaltungen den Winter über, im Sommer Forellen – und Speckbraten um ein offenes Feuer. Wir können besonders empfehlen unseren Spezialität: Räuberfleisch am Spiess, und ausserdem noch zahlreiche andere Spezialgerichte.

VADÁSZKÜRT
A festői szépségű Lillafüreden, a Szinva-patak völgyében, a vízesés közvetlen közelében kellemes nyári és téli időtöltést biztosít. Téli időszakban különleges rendezvények az eredetien kiképzett vadászteremben, nyáron a kerthelyiségben szabad tűzön pisztáng- vagy szalonnasütés. Különleges ételajánlatunk: Rab'óhús nyáron. Egyéb különleges készítményekkel is kielégítjük kedves vendégeink igényeit.

V. 3. „Saját számunk nem volt, mi rendes szórakoztató zenészek voltunk”

Hajdu Péter és a Gems – esettanulmány

„Tehát akkor költöztünk Miskolcra, a Kilián-Délre, amikor még csak négy bérház volt kész. Mi voltunk az első lakók. [...] Én az Északra jártam suliba is, mert Délen ez a négyszintes bérház volt még csak kész. 7. [osztály] második félévében költöztünk Miskolcra, végigkísértem az egész lakótelep felépítését. 1963-ban végeztem a 8 általánost, én még azt sem tudtam, mi az, de a géplakatos tanulóknak [mentem], mert édesanyám és faterom Sajóbáonyban az Észak-magyarországi Vegyiműveknél dolgozott, és akkor oda vettek fel tanulóknak. Kazincbarcikára jártam iskolába, itt voltam Bábonyban gyakorlaton. Jó géplakatos lettem, szerettem a szakmát. Ez volt a hatvanas évek eleje.”

„...Zenekar alakult, és mondta anyám a fiúknak, hogy vegyenek be engem is, mert gyerekkoromban hegedültem. A dobos velem volt tanuló, csak ő műszerész, de gyakorlaton, szakoktatásban együtt voltunk. Így alakult meg. [A] fejlődés kezdete akkor kezdődött, '60-64-ben. Az első gitárom nem gyári gitár volt, hangszerkereskedőnél vásároltuk. Kezembe nyomták, és azt mondták: na, mától te vagy a szólógitáros. A nagy Kultúrban gyakoroltunk. [...] Egyik napról a másikra, először volt négy, tíz [számunk]. Majd egy hónap múlva a repertoár felét már gitároztam, majd énekeltem is.”

„Amikor leszereltünk 1970-ben, volt egy ilyen, hogy OSZK kirendeltsége Miskolcra jött, és annak S.-né Klárka volt a főnöke, és telefonon megtalált otthon: hogy megvan-e még a zenekar, Péter, mert össze kellene terelni őket. Mert a Katowice – azt hiszem, 1969-ben nyílt, és ez '70 januárban volt – [...], péntek-szombat lennének műsorok, és utána bál reggelig. [...] Szűcs Jutka még akkor nyitogatta szárnyait. Sztriptíz volt. Becsöppentünk oda, minden péntek-szombat-vasárnap ott játszottunk. Jött a nyár és ennek a műsornak vége volt.

Az ottani főnök azt mondta, hogy nem csak péntek-szombat-vasárnap, hanem minden este játszanánk. Összebeszéltünk, hogy mi legyen. Leszámoltunk a munkahelyünkön. Hivatásos zenészek lettünk, nemcsak nyár, de hat év lett belőle.”

Lakatos volt

A zongora fedele hal-
kan koppanva csukódik
le. A fehér billentyűk
eltűnnek, és a vendégek
is a Katowice étterem
nagyterméből.

Ebben az éjjel utáni
viszonylagos csendben
beszélgetünk Hajdú Pé-
terrel, a zenekar vezető-
jével. Őt és zenekarát is
sokan ismerik gyűreink
dolgozói közül, akik a
Szentpéteri kapui új vá-
rosrészben laknak.

~~Természetesen a zene-~~
ről beszélgetünk, arról,
hogy az egyre igényesebb
vendégek számára min-
dig újat kell produkálni,
s az énektanulás meny-
nyire fontos Hajdú Pé-
ter számára. És tanul is
nagyon komolyan, ami-
ről a Katowice vendégei
meg is győződhetnek.
Mert ennek a szimpáti-
kus fiatalembernek kitű-
nő hangja van, kellemes,
szétáradóan meleg, őszin-
te élvezettel hallgatja az
ember. Talán több fi-
gyelmet is megérdemel-
né ez az univerzális ze-
nész, megérdemli.

Különb munkásfiatal.
Lakatos szakmát tanult,
lehet, hogy ezért is any-
nyira szimpatikus?

Mindenesetre örülünk,
amikor hallhatjuk. Biz-
tosak vagyunk abban,
hogy a tehetséges fiatal-
ember számára szabad
az út, és a későbbiek fo-
gyamán még láthatjuk
hallhatjuk őt és a zene-
karát, a televízióban is.

(h.)

„Minden hónapban új énekesnőt küldtek, forogtak az énekesnők
abban az időben. Őt Pestről küldték az OSZK-ból.”

„Egyforma ingben játszottunk, tízesével vásároltuk az inget. De akkor még csak 120 forint volt! Olcsóság volt, és viszonylag jól kerestünk akkoriban. Átlagkereset 2000 forint volt, mi meg kerestünk akkor 12-13 ezret havonta. Szabadnapot duplán fizették. Hamar elkezdtem az önálló életet.”

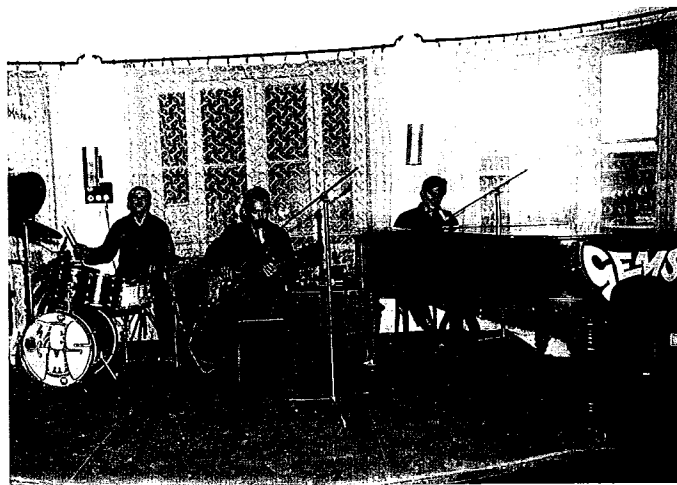
„Abban az időben voltak ezek a táncdalfesztiválok, és azokat mindet játszottuk. Volt olyan, hogy az Annában szünet volt, beszaladtunk az Anna szálloda portájába – ment a táncdalfesztivál –, meghallgattuk a számot, majd kimentünk, egyből kitettük a kottát és lejátszottuk. Nagyon kifejlődtünk, minden este játszottunk. Sikerünk volt!”

„Akkora Shadows-korszak volt! [...] 1960-as években Omega, Illés, Bergendy. Ezeket majmoltuk mi is, az akkori menő zenekarokat, a Hungária... A táncdalfesztiválon is ezek mentek, számaikat játszottuk. Olasz slágerek, Tom Jones, Engelbert, ezeket mind játszottuk. Saját számunk nem volt, mi rendes, szórakoztató zenészek voltunk. De egy sem volt olyan nagyon képzett zenész, de viszont irtó jól szóltunk. A sok hívatásos roma zenész, akárhányszor beléptek hozzánk, mondták: gyerekek, igen jól szóltok!”

„A vendéglátó megtanította az embert inni: mindig csak egy-félét kell inni, ez szabály! Akkoriban ment a rumos kóla, a konyakos kóla, a vörösbor szovjet pezsgővel, a gin tonic. A pincérek mindig kitaláltak valamit. Kileheltük a fellépés közben az italt. A lényeg: ne keverd az italt!”

VI. 1. Népmobil anno Történetek a szocializmus időszakának személygépkocsi-használatáról

A történelem és szociológia könyvek az 1950-es évek utáni magyarországi időszakot úgy jellemzik, mint a lakosság számára megfogható, valamennyire érezhető életszínvonal-javulás, a jövő kiszámíthatósága által nyújtott biztonság, a kádári konszolidáció korszakát. „Az 1957 és 1978 közötti két évtized a magyar lakosság anyagi életkörülményeinek jelentős és folyamatos javulását eredményezte. A reálbérek ebben az időszakban valamivel több mint kétszeresére növekedtek. Az egy főre jutó lakossági fogyasztás volumene ugyanebben az időszakban két és félszeresére nőtt.”¹⁵⁴

A fogyasztási szokásokban is változás, javulás történt, de a lehetőségeket – és így a vágyakat – továbbra is a szocialista gazdaságpolitika, vagy még inkább a hiánygazdaság határozta meg. A legfőbb kereskedelmi partnerek a keleti blokk, vagyis a KGST¹⁵⁵ országai voltak, ezen belül is a Szovjetunió emelkedett ki. Ez utóbbi szállította többek között a közlekedési eszközök jelentős hányadát is (pl. Moszkvics, Zsiguli, Lada).¹⁵⁶

Az úgynevezett tartós fogyasztási cikkek között az 1960-es évektől fokozatosan került előtérbe Magyarországon a személygépkocsi, mely a motorkerékpárt váltotta fel, de tömeges elterjedéséről inkább csak a hetvenes évektől beszélhetünk. Ezt a folyamatot a privát fényképeken is végig lehet követni. Míg az ötvenes évek végén készült családi fotókon motorjával büszkén pózolt a boldog tulajdonos, addig egy-másfél évtizeddel később már a családi autók kaptak ilyen kitüntetett szerepet.

¹⁵⁴ Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében; Osiris Kiadó, 2001: 287. o.

¹⁵⁵ „Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa [...] a Szovjetunió vezetése alatt és nyomására 1949. január 25-én Moszkvában megalakított gazdasági együttműködési szervezet.” Burget Lajos: Retró szótár, KGST szócikk, 128. o.

¹⁵⁶ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században; Osiris Kiadó, 2005: 439. o.

Az ország nem rendelkezett saját nemzeti autóval, ezeket első sorban a szomszédos szocialista országokból szerezték be. A kínálati oldalt ezek az autók, míg a keresletet a hosszú évekig tartó várankozás jellemezte. Az autó képviselte a legálisan birtokolható luxust, hisz megszerzéséhez komoly erőfeszítéseket kellett tenni. „A hiánygazdaság körülményei között az autópiacon »eladóként« egy többszintű szabályozási folyamat irányítóját és végrehajtóját értettük... A vevővel szemben egy olyan monopolista eladó állt, aki nem csak az árról, a kínálatról, hanem a termékhez való hozzáférés módjáról is döntött, a rendelkezésre álló kínálatot pedig szétosztotta az egyes vevőtípusok között.”¹⁵⁷

¹⁵⁷ Kapitány Zsuzsa: Fogyasztói magatartás az autópiacon; Aula könyvkiadó, 1996: 141. o.

„Elérkezett az a pillanat, amikor – figyelembe véve a család gazdasági helyzetét – eldöntöttük, hogy kocsit vásárolunk. A kábé 18 féle, hazánkban kapható típus közül a választás – mindent mérlegelve – a Zsigulira esett.”¹⁵⁸

„A Zsigulinál elegánsabb autót nem is lehetett látni, ez volt a legjobb választás.” „Legfeljebb a Moszkvics. Vagy a Skoda.” „A Wartburg volt akkor a legjobb autó.” „A Dacia volt a menő.” „A Kispolski¹⁵⁹ kitűnő kocsit volt, nagyon szerettem”. „Azt hittem, míg a világ világ, Trabantom lesz.”¹⁶⁰

De hogyan is lehetett hozzájutni Magyarországon a szocialista hiánygazdaságban az „új élet szimbólumaihoz”, s mit jelentett mindez akkor egy családnak? Vajon a korszak iránti ambivalens nosztalgiaiból ruházzák fel különös jelentőséggel az egyes típusokat, vagy személyes motívumok mentén? Vajon válhat-e egy autó egy korszak szimbólumává?

E tanulmányban szereplő interjúalanyok, akik visszaemlékezéseikben a rendszerváltás előtti magyar autós lehetőségekről adnak számot, olyan miskolci lakosok, akik első saját

¹⁵⁸ Tamás György–Virágh Iván: Hasznos tanácsok a Zsigulihoz; Műszaki Könyvkiadó, 1974. 7. o.

¹⁵⁹ Hivatalos nevén Polski Fiat. Azonban Kispolski néven vált ismertté, így emlegették.

¹⁶⁰ Utóbbi gépkocsitípus külön fogalom. „Összesen mintegy 3 millió darabot gyártottak az NDK-ban (Német Demokratikus Köztársaság, más néven Kelet-Németország, fennállt 1990-ig) a népszerű »papír Jaguárból«, napjainkban már a német utakon is ritka látvány a német duroplaszt kiskocsi. A P 50-es leporolt változatoként 1958-ban debütált. A Wartburg kétajtós »öccse« igazi szennázó volt. Az 500 köbcentis, kéthengeres Trabant 90 km/órás csúcstempóját senki sem fitymálta le négy évtizeddel ezelőtt. [...] 1960-ban 20 »lovassra« tuningolták a jellegzetes brummogású orrmotort, 1962-től egy még újabb aggregáttal rendelhetők meg a nagyon türelmes polgárok a Trabant limuzint, illetve kombit. A 23 lóerős motor akár 100 km/órás robogást is lehetővé tett. [...] 1990 tavaszán elkészült a 3 milliommodik Trabi [...], sok tréfa, sok dal hőse, sokak első kocsija és kedvence.” Forrás: Burget Lajos: Retró szótár, Trabant címszó, 243. o.

autójukat a hatvanas és nyolcvanas évek között szerezték, s ekkor már önálló keresettel rendelkeztek.¹⁶¹

A hatvanas évektől vált általánosabbá a lehetőség, hogy egy család – mert ekkor még általában családi és nem személyes használatú autókról beszélünk – autó vásárlásán gondolkodjon. Az interjúkban is megfogalmazódott, hogy az autóra addig úgy gondoltak, mint csak bizonyos státusszal megszerezhető vagyona vagy használati tárgyra. „Akkor az állatorvosnak, meg az orvosnak volt csak autója. Aztán volt egy honvédelmi miniszteri intézkedés, volt ez az akció, hogy a távoli helyőrségek tisztjei, mint én is, akinek van pénze, hogy fizessen be egy bizonyos összeget, és így kaptuk meg részletre az autót.”¹⁶²

¹⁶¹ Az interjúk Miskolcon készültek 2004–2009 között. A fejezetben szereplő 17 személy háztartásában összesen 30 különböző autó volt, ebből 20 új. (Összesen: 7 Zsiguli és Lada, 1 Zaporozsec, 2 Dacia, 9 Trabant, 2 Kispolski, 2 Wartburg, 4 Moszkvics, 3 Skoda.) A kérdezett személyek foglalkozásai: tanár, mérnök, fogászati asszisztens, szakmunkás, rendőr, katoná, konyhalány, adminisztrátor, autószerelő, boltvezető, óvónő. Születési idejük 1925 és 1959 közé esik.

¹⁶² Interjúalany: J. T., 2004. Készítette: Karlaki Orsolya.

„Gyerekkoromban nem volt otthon autó, hanem egy motor-kerékpárja volt az apámnak, egy Danubia. Akkoriban nem nagyon voltak személygépkocsik. Mit mondjak, ilyen nagyon menőknek csak, mint téesz, volt még, s akkor a téeszelnők, agnómusnak meg ilyen, ilyen akkori nagyobb vezetőknek voltak autóik csak. Meg akkor mi volt? A 403-as Moszkvics, az volt a menő.”¹⁶³

A megkérdezett személyek – egy házaspár kivételével – Miskolcon éltek ekkor, többségük lakótelepen. Életszínvonalukat négyen nevezték átlagostól jobbnak (fogorvos házaspár, mérnök, vezető beosztásúak, egyetemi tanár).

Közös volt a válaszadók között, hogy az ő első autójuk egyben a tágabb családjuk első autóját is jelentette, tehát nem egy megszokott, mindennapi gyakorlat volt az „autózás” az életükben. Ez az autók használatának gyakoriságánál is kitűnt, természetesen, hiszen – a gazdasági lehetőségeket is figyelembe véve – ritkán vált mindennapivá. A mindennapi autóhasználat inkább az ő gyermekeikre jellemző – ami napjainkat jelenti. Ennek társadalmi és gazdasági okai egyaránt voltak és vannak.

Nézzük meg, milyen lehetőségek adódtak az autóvásárlásra!

A nagyon szűkös kínálatához hivatalosan is többféle módon lehetett hozzájutni; hol ügyeskedve, hol reménykedve. Akinek nem járt „hivatalból” autó és nem kapott külföldi rokonoktól sem, az az akkori egyetlen autóforgalmazótól, a Merkúrtól vásárolhatott. Vehetett újat, vagy használtat is, előjegyzés után, esetleg az alkalmi használtautó-piacokon magánszemélyektől.¹⁶⁴

¹⁶³ Interjúalany: L. L., 2008. Készítette: Karlaki O.

¹⁶⁴ Új autót a Merkúr értékesít sorban állás alapján, illetve kiutal „külön keret” terhére, vagy véletlen elosztás alapján nyeremény útján. Valutáért a Konsumex értékesít korlátozott formában, illetve magánszemély külföldről behozza. Használtautót vagy a Merkúr (kombinálva sorban állással) vagy magánszemély adhat el. Kapitány–Kornai–Szabó: Közgazdasági Szemle 1982–83. 301. o.

A legelterjedtebb választás, egyúttal lehetőség, az új autó vásárlása volt, meghozza a Merkúrtól.

„Az Országos Takarékpénztár vagy a takarékszövetkezet bármelyik fiókjában kapható Személygépkocsi megrendelő lap. A nyomtatvány befizetésével a vételár egy részét is befizetjük. Ezt a tényt az OTP igazolja. Az előzetes befizetési összeg a megrendelt típustól és a gépkocsi szállítási határidejétől függ. A Zsigulit – a könyv szerkesztésének időszakában – a befizetési vagy az azt követő évben szállítjuk. Ha a Merkúr vállalja az évi szállítást, akkor a teljes összeget, 80 000 Ft-ot, ha csak a következő évben esedékes a kocsi szállítása, akkor a vételár 50 százalékát, 40 000 Ft-ot szükséges befizetni.”¹⁶⁵

S innen kezdve, akinek volt pénze, hogy befizesse, és ideje, hogy kivárja, az új autóhoz jutott. De csak évek múlva. Mert az idézett könyv ígéretével ellentétben, 1974-ben is négy-öt éves várakozásra emlékeznek az egykori Zsiguli – és más autó – tulajdonosok, noha ezt számításba is vették a megrendelés-kor. Hallomásból többen 10–12 éves várakozást is említettek, mindenesetre ilyen személlyel az interjúkészítések alatt nem találkoztunk. „De ezt előtte évekkel kellett igényelni, befizettük valahány százalékát és utána 4–5 évet vártunk, míg megérkezett. Míg vártunk rá, nem változott az ára, arra lehetett számítani, hogy annyi lesz.”¹⁶⁶ „Kerek perccel előre megmondták, hogy öt év. Meg figyeltük a sorszámkat, mindig bemondták. Meg a nyereménybetétkönyveket is húzták. Az nekünk nem volt jó, mert akkor hátrébb kerültünk. Csáton befizettük az első ötvenezret, a másodikat akkor kellett, mikor jött az értesítés, hogy mehetünk az autóért. [Wartburg, 1980] Öt év múlva. Tervgazdálkodás volt: ezret, tízezret csinálunk, a következőbe is anynyit.”¹⁶⁷

¹⁶⁵ Tamás György–Virágh Iván: Hasznos tanácsok a Zsigulihoz; Műszaki Könyvkiadó, 1974. 7. o.

¹⁶⁶ Interjúalany: L. M., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁶⁷ Interjúalany: J. T., 2004. Készítette: Karlaki O.

A várakozási idő az igénylés évétől és a kocsi típusától is függött. Az óhajtott szint csak előjegyeztetni lehetett, megkapni már nehezebb volt. *„Én csak arra emlékszem, hogy mindig figyeltük a sorszámot és emlékszem, hogy 1977 novemberében kihúzták a sorszámunk. Tudom, hogy nem volt olyan autó, amelyet kértünk, és kaptunk egy levelet, ha ragaszkodunk az eredetileg kiválasztott piros színhez, akkor csak jóval később fogjuk megkapni. Úgy döntöttünk, hogy jól van, legyen fehér.”*¹⁶⁸

*„Mikor a Wartburgokat hozták, ilyen egész sötétbarnákat akartak rám sózni, de mondtam, nekem nem kell. Közben az iskolatársam volt ott a Merkúrnál az igazgató a telepen. Felmentem hozzá, hogy te, ez nekem nem kell! Mondta: várjál. Lejött velem, aztán kaptam egy fehérét. Ha nem lett volna ott, várhattam volna egy másik alkalomra. Az ember türelemmel kivárhatta azt a szint, amit elképzelt.”*¹⁶⁹

Kivételt képezett, ha valaki külföldi valutában fizetett (hogy keleti vagy nyugati valuta, az mindegy volt), mivel az hamarabb mehetett a Merkúr-telepre az új autóért, de akkor is csak valamelyik „szocialista autótípusért”. *„Kérlek szépen, 1972-ben, amikor kimentünk Münchenbe, akkor a keresztanyámtól kaptunk pénzt kimondottan arra, hogy vegyünk magunknak autót. És az első autónkat, azt az ő pénzéből márkában, nyugatnémet márkában fizettük ki. Skoda volt, és 1973. április 2-án vette át tata.”*¹⁷⁰

Volt, aki eleve az autó reménye miatt ment külföldre dolgozni. *„Azt odakint az NDK-ban fizettem be, és itt vettem át vám nélkül. Mivel akkor aki külföldön dolgozott, az idehaza megrendelhetette. Nem is kellett sorba állni, azonnal megkaptam az autót, pár hónapon belül. De csak Ladát lehetett. Trabantot, Wartburgot akkor nem. Nem volt annyi kapacitás.”*¹⁷¹

Ha valaki gyorsan szeretett volna autóhoz jutni, annak maradt a használt autó vásárlása. Ami az akkori szűkös piaci lehetőségek mellett, főként ismerősök útján, vagy alkalmi autópiacon esett meg. *„A Trabantokhoz már nehezebb volt hozzájutni, biztos emlékszik, volt egy időszak, amikor az új kocsira 5-10 évet is várni kellett. Ezért mi használt autóban gondolkodtunk, mert szükségszerű volt. A Zaporozsecet azt kéztől vettem, a munkatársamtól, de a Trabantot azt autókereskedőtől.”*¹⁷² A nagyon „kiszolgált” járműveket az új kocsi ára alatt megkaphatták, de erre igazán csak annak volt érdemes vállalkoznia, aki értett az autószereléshez, mert állandó gondokra lehetett számítani. A hiánygazdaság miatt az is előfordult, hogy a jobb állapotú egy-két éves autókért az új árát vagy többet kértek el, hiszen így kiváltották a várakozási időt. *„Mi használtan drágábban vettük, mint újonnan a Trabantot [1969]. De mivel öt évet kellett várni rá, ennyit tett a kereslet. De aztán mi is eladtuk olyan negyvenezerért.”*¹⁷³

*„Akkor, mikor egy picikét jobban ment, vettünk egy Trabant gépkocsit. Hát az már úgy 1970-ben volt. Már itt laktunk, mikor megtehettem magamnak, hogy használtan, nehogy azt higgye, hogy olcsóbbér’. Azt saját magunknak kellett javíttatni, hogy üzemképes állapotba’ legyen.”*¹⁷⁴

Volt egy nem hivatalos, de nagyon találmányos módja az autóértékesítésnek, amelyet pontosan a hosszú várakozási idő generált, s amellyel az élelmесek „spekulatív felárat” értek el: *„Akkor ’88-89. Igaz. Akkor kellett várni még rá. És akkor ismerősök útján megtudtam, hogy van egy utalvány eladó. És az utalványt adták el 100 ezer forintért, plusz a kocsi ára. Ő vette át a Merkúr-telepen, az ő nevére ment az utalvány és csak utána átvettem tőle. És lehet, hogy a következő utalványra meg egy*

¹⁶⁸ Interjúalany: Á. K., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁶⁹ Interjúalany: L. M., 2004. Készítette: Karlaki O.

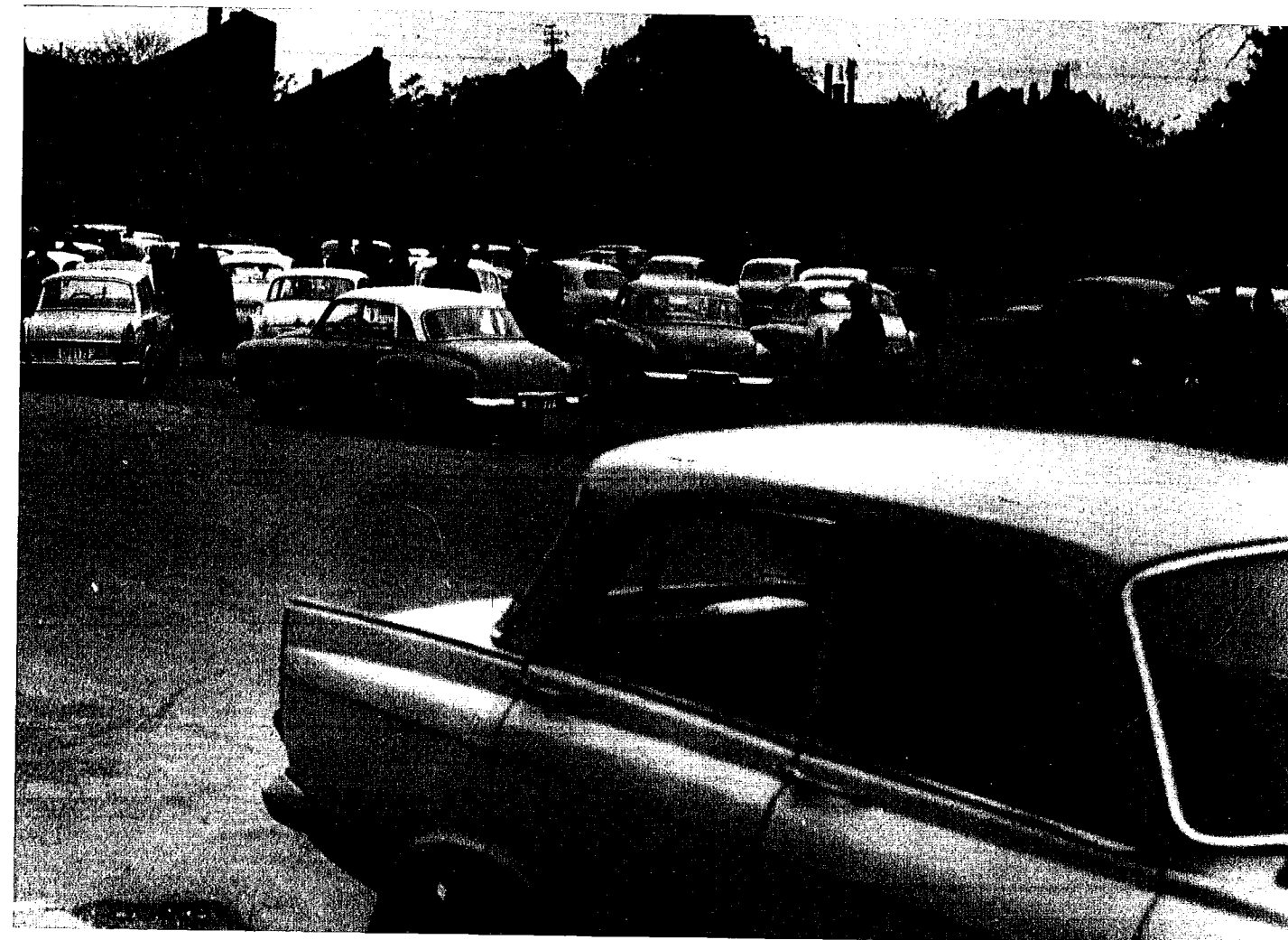
¹⁷⁰ Interjúalany: B. L.-né, 2009. Készítette: Ujhelyi Anna.

¹⁷¹ Interjúalany: Gy. Sz., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁷² Interjúalany: J. Cs., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁷³ Interjúalany: J. T., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁷⁴ Interjúalany: B. L., 2009. Készítette: Ördög Anita.

hónap múlva átvette a másikat. De még így is megérte, mert 5 évet kellett volna várnom, hogy megvegyem.¹⁷⁵

Aki nem örökölt vagy kapott ajándékba járművet, s pénz sem volt rá, az nagy várakozással tekintett a nyereménybetét-könyvre, melyet szintén az OTP-ben lehetett váltani, többféle címletben. A negyedévenkénti húzás alkalmával aztán az országos napilapokat bújva lehetett izgulni, hogy a sorsszám egyezik-e. Ebben – amellet, hogy a pénzük ezalatt nem kamatozott és évekig is reménykedtek – kockázatot az jelentett, ha mégis kihúzták a nyereménykönyv számát, mivel autómárkát nem választhatott a nyertes. Amit kisorsoltak, olyan típust vihetett haza. „Kihúzták, hogy milyen kocsik vannak, ha Trabant, akkor azt nyertél, ha Lada, akkor Ladát. Befizettük [a betétkönyvet] és kész, se jogosítvány, se semmi nem kellett. Annyi, hogy pluszban ki kellett fizetni a mentőládát, meg amik a kocsiban vannak. A Dacia kábé 120 000 Ft volt akkoriban, mikor megnyertem [1982]. Ó, nagyon nagy öröm volt. A Dacia az egy elegáns autó volt. Állítom, az egész rokonság erre a Dáciára irigykedett. Ez volt a legnyugatibb, ilyen áramvonalas nem volt a családban.”¹⁷⁶

Ez a minden mindegy alapon történő reménykedés is jelzi, a választék szegényessége lényegében az igényeket is meghatározta. Az ember örült, ha autóhoz jutott, szinte bármilyennek. „Mindennapos tapasztalat szerint Magyarországon nincs abszolút autóhiány. Aki tulajdonos szeretne lenni, és fizetőképese, az vásárolhat autót, legfeljebb vár, vagy kényeszerhelyettesítést hajt végre. Van viszont egy relatív autóhiány; a kínálat eltér a vevő kezdeti keresletétől.”¹⁷⁷

¹⁷⁵ Interjúalany: L. L., 2008. Készítette: Karlaki O.

¹⁷⁶ Interjúalany: Gy. Sz., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁷⁷ Kapitány Zsuzsa–Kornai János–Szabó Judit: A hiány újratermelése a magyar autópiacon. Forrás: Közgazdasági Szemle XXIX évf. 3. 1982. 302. o.

„Gyakorlatilag nem az volt a baj, hogy nem volt pénzünk, hanem gyakorlatilag nem volt autó sem. Nem volt semmi elképzelésünk. Akármilyen autót, amilyen van. Csak a pénzünkől kiteljen! [1969].”¹⁷⁸

Ezt erősíti, hogy nem is álmodoztak más, nyugati autókról. Nem is értették ezt a kérdést, annyira meghatározottak voltak a lehetőségeik, hogy szinte értelmetlennek tűnt. (Egy szűk párt- és művészeti-elit rétegnek volt hozzáférése korlátozottan nyugati autómárkákhoz is, ez azonban a nagyközönség számára nem volt realitás.) Amellet, hogy hallomásból, újságból és balatoni nyaralásokból ismertek egy-két külföldi (ez akkor a nyugati autót jelentette) márkát, nem gondoltak rá mint valaha is elérhető álmra. „Abban az időszakban? ... álmodozni nem nagyon szeretek. Amit úgy éreztem, hogy nem tudok elérni, annak semmi értelmét nem látom. A saját kereteken belül szeretem a dolgokat elképzelni. Hiába álmodtam volna egy Mercedesszel.”¹⁷⁹

„Emlékszem, milyen nagy szó volt, jártunk le a Balatonra és mennyi nyugati kocsit láttunk. Csodáltuk őket. Ahogy jöttünk vissza keletebbre, egyre több Trabantot lehetett látni... Nekem a Zsiguli jelentette a jó kocsit. Tudtam hallomásból, hogy vannak ilyen jobb kocsik, mint Mercedes, meg Rolls-Royce, meg ilyenek léteznek a világban. De nem itt, külföldön. Még irodalmi színpadon is volt egy ilyen vers: »Ki Volkswagenből integet és úgy szeret«. Ez is az elérhetetlen kategóriába tartozott, de nehéz volt kimondani a nevét, ezért jegyeztem meg.”¹⁸⁰

Ha volt lehetőség választani, akkor a csekély számú jelölt közötti mérlegelés, ajánlás, baráti tapasztalatok után döntöttek. „Mert az volt a menő autó. A Wartburgnak volt annyi reklámja, presztízse. Mindenkinék tetszett, csak most nem tetszik

¹⁷⁸ Interjúalany: J. T., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁷⁹ Interjúalany: L. M., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁸⁰ Interjúalany: Cs. K., 2004. Készítette: Karlaki O.

tíz-húsz év távlatából.”¹⁸¹ „Kicsi volt, de más volt. Más formájú, a mi izlésvilágunkhoz közelebb állt. Kitűnő kocsi volt ez a Kispolski. Kilenc évig soha semmi bajunk nem volt vele.”¹⁸² „Egy kollegám ajánlatta, hogy neki is ilyen volt. Elmentünk, beültünk, csináltunk egy kört és akkor nagyon megtetszett, meg is vettük [Trabant].”¹⁸³ „Sétálgattunk az autók között és ez tetszett meg a legjobban. Mit tudom én, miért, ez volt olyan áramvonalasabb, meg kocka, olyan autóformája volt [Moszkvics 408].”¹⁸⁴

Az autóvásárlásokra általában a házasságkötést követő években került sor, mikor a lakáskérdés, így vagy úgy, de megoldódott, berendezkedtek és mind a két fél keresett.

¹⁸¹ Interjúalany: J. T., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁸² Interjúalany: Á. K., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁸³ Interjúalany: J. Cs., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁸⁴ Interjúalany: L. L., 2008. Készítette: Karlaki O.

A megkérdezettek közül az első autót leghamarabb 1966-ban vették (használt Moszkvics) és legkésőbb pedig 1989-ben (új Lada). De mindannyian – a húsz évet átfogóan – arról tettek említést, hogy nagyon kevés autó volt, jóval kevesebb, mint ma, s ezt a bérház előtti parkolóhelyek betöltöttségével is mérték, illetve a csendes falusi utcákkal.

A Statisztikai Hivatal kiadványa szerint a lakossági tulajdonban lévő gépkocsik száma 1965-ben 82 640, míg 1986-ban 1 500 819, tehát jelentős létszámgyarapodáson ment át a gépkocsipark. Az 1986-os adatok szerint a gépkocsik több mint 90 százaléka szocialista országokból származik. A legtöbb a Wartburg és Trabant. Utána a Lada vagy Zsiguli következik.¹⁸⁵ Ezt követi a Skoda és a legkevesebb, mindössze 6-6 százalék a Polski Fiat és a Dacia.¹⁸⁶

Erre a felsorolásra rímel, hogy – mikor arra kértük a kérdeztetteket, mondják el, hogy jellemzően milyen autók voltak – mindenki a Trabantot említette első helyen a saját autó márkája után. A Kispolskit és a Dáciát csak akkor említették, ha nekik is ilyen volt, illetve hogy ezt a két típust később kezdték forgalmazni.

Az autó ekkor tehát még nem tartozott szorosan a „mindennapi” használati tárgyakhoz – van, aki számára ma sem az –, ezért általában külön indok is volt a megvételére. Csupán egy személy esetében talákoztam más helyzettel: azért kellett csak, hogy legyen egy autó a családban. De ez a ritkább eset. Az okok között említették legfőképpen a katasztrofális helyi-vidéki közlekedést és a szabadság, utazás lehetőségét.

¹⁸⁵ Érdekesség: A legtöbb autó 1990-ben: Lada 572 ezer, Trabant 376 ezer. 2000-ben még mindig a Lada 322 ezer, Trabant 223 ezer és csak a 2006-os adatok hozzák az Opelt (412 ezer) a leggyakoribb autónak, ekkor a nyilvántartott Lada 194 ezer, a Trabant 80 ezer. Forrás: Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2000, 2006. KSH.

¹⁸⁶ Keszthelyiné dr. Rédei Mária: Gépkocsi és életmód; KSH: Budapest 1988: 10. o.

„Tehát ez szükségszerű volt, nem olyan céllal vettük, hogy kem-pingezés vagy luxus céllal, hanem ki kellett járni vidékre az anyóshoz. A mozgásterünk le volt korlátozva. Hogy tudjunk közlekedni.”¹⁸⁷

Akinek volt autója, az a munkatársait is fuvarozta a munkahelyre, mert a vidéki buszközlekedés megoldatlan volt. „Akadt egy drága jó kolléga... aki abban az időben, talán 1962-ben vett egy Trabantot és bennünket hármunkat innen Miskolcra hordott ki az iskolába, mert ott kint csak két tanár lakott.”¹⁸⁸

Az autó akkor a pénzbefektetés egyik módja is volt, hisz mint legális magántulajdon jelenhetett meg. „Mert apám azt mondta, hogy tőle még egy lakást ne vegyenek el. A magántulajdonnak semmi értelme sincs a szocializmusban, s akkor még fel sem merült, hogy változhat. A pénzből a család vett egy Zsigulit, mert azt gondolták, hogy akkor kellene egy kicsit világot látni. Úgy képzelték, hogy vezetem az autót és visszük őket szerte-szét az országban, kirándulunk.”¹⁸⁹

¹⁸⁷ Interjúalany: J. Cs., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁸⁸ Interjúalany: B. L.-né, 2009. Készítette: Ujhelyi A.

¹⁸⁹ Interjúalany: Cs. K., 2004. Készítette: Karlaki O.

Az első új autót be kellett mutatni a világnak: elmentek elsősorban a szülőkhöz vagy közelebbi rokonokhoz egy mustrára. Ez volt az autó első útja a Merkúr után. Mivel Merkúr-telep abban az időben nem minden városban volt, illetve különböző típusokat különböző telepeken lehetett átvenni, az autótulajdonosoknak már az első útra készülni kellett, főként ha azelőtt szerezte meg a jogosítványt. Általában mindenki vitt magával egy tapasztaltabb vezetőt, aki az autóhoz is ért. „Vagy három kollégámnak mentünk a Daciáért Debrecenbe. Hogy hozzam már haza, ilyenkor elmentünk, én vezettem haza. Új jogosítvány, meg új autó. Nem merték.”¹⁹⁰

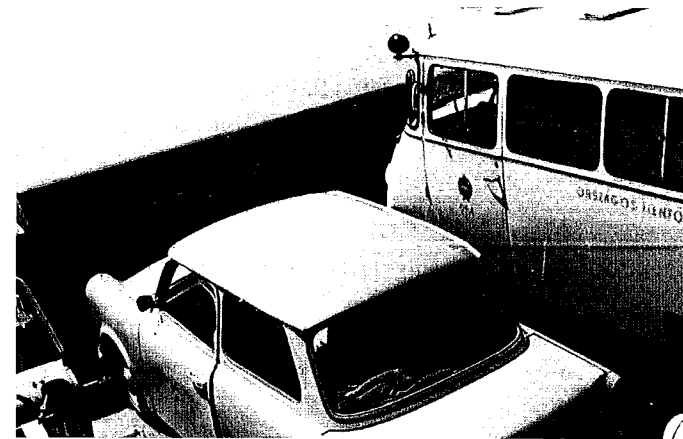
Ezután kisebb távok következtek a megyében, olyan helyekre, amelyek egy napos kirándulással elérhetőek. S hogy végül mire fogták be, azt a családi elvárások szabták meg. Elsősorban vidékre a szülőkhöz, illetve a telekre járáshoz használták ki. Ehhez kapcsolódott, hogy terményszállításban is használták. Utóbbi, ha piacra szállítottak, egyúttal a gépkocsi fenntartásához is hozzájárult. A hétvégi telken folyó építkezéseken pedig mint „igavonót” vették igénybe.

A másik kategóriát azok teszik ki, akiknek a mobilitást nem helyi szinten jelentette az autó. Ők klasszikus értelmében vett kirándulásokra, elsősorban országjárásra, üdülésre használták ki, ritkán külföldi útra is keltek. „A Trabant kombinában aludtunk. Ezzel mentünk nyugatra is, ebben aludtunk, szállást nem kellett fizetni. A férjem sem nagy, én sem, elférünk így hosszában.”¹⁹¹

A nagy kalandot a külföldi út jelentette mind a család, mind az autó számára; erre legalább egyszer mindenki elment. Általában előtte jól felkészítették az autókat, de még így is megestek kisebb-nagyobb problémák, melyet vagy saját maguk, vagy honfitársaik segítségével oldottak meg. Gond leginkább a benzinnel volt: a Szovjetunióban csak valutá-

¹⁹⁰ Interjúalany: L. L., 2008. Készítette: Karlaki O.

¹⁹¹ Interjúalany: I. V., 2008. Készítette: Karlaki O.

ért válthattak kupont, Romániában pedig nehezen jutottak hozzá. De nagy lerobbanásokról, kilátástalanságról nem számoltak be. Általában, megelégedettségükre jól „szuperált” az autó, persze, minden kalandra nem tudtak felkészülni. „Meg amikor először jártunk a Fogarasban, egyszer csak hátralekötött a kocsis és láttuk, hogy a hegyoldalról valami barna csomó legurult a kocsink elé és akkor eloldalgott egy medvebocs a kocsis mellett [Polski Fiat]. A csomagtartó teljesen összegyűrődött és akkor a fiam kiszállt medveszőrt gyűjteni, ezzel villogott a suliban.”¹⁹²

Volt, aki élt a háromévenkénti nyugati út lehetőségével is és többször bejárta Zsigulival, Moszkviccsal Franciaországot, Svájcot, Olaszországot, Ausztriát. A többség azonban a keleti blokk országait célozta meg, a Szovjetunió kivételével, ahová a külön engedélyek miatt csak kevesen merészkedtek el. Kiseb utazások a Tátrát, Kassát és Krakót jelentették, illetve egy-egy ausztriai bevásárlást. A több hetes nyári szabadságok pedig Románia, Bulgária tengerpartjait, esetlegesen rokonlátogatás céljából Erdélyt. Kevés példa volt arra, hogy Görögországba vagy a skandináv országokba is eljutottak.

¹⁹² Interjúalany: Á. K., 2004. Készítette: Karlaki O.

Mindössze egy személy említett napi használatot: gyereket bölcsődébe vinni, munkába járni. De számára a munkahely térítette a benzin költségeket. „Rengeget használtam ezt az autót különböző munkahelyi dolgok bonyolítására. A cégtől nem mindig tudtam autót kérni, mert sok volt az eszkimó és kevés volt az autó. Nem volt gond az üzemenyaggal, azt fizették. Akkor az nem volt sok, de ki lehetett jönni belőle.”¹⁹³ Illetve akinek a munkájával összefüggött, az a vállalati autót vezette nap mint nap, s ebbe a magánfuvarok is belefértek, pl. jó szolgálatot tettek az építkezésnél. „A vállalatát el kellett intézni mindenképpen, s amellett, ami az én dolgom volt, azt is elvégeztem. Egy nap. Külön úgy, hogy elkérem, azt nem. De napközben el lehetett intézni mindent. Nem az, hogy ne tudjanak róla, csak ami kellett a vállalatnak, az meglegyen, s utána a saját dolog... Mikor a Nysával¹⁹⁴ jártam, azt mondja nekem a főrendész, hogy én nem mondom meg soha, hogy hová megyek. A kapunál mindig beírta a kapus, hogy hová megyek. Mondom, Moszkvába a Vörös térre. Oszt beírta. Másnap behívtak, hogy ne mondjak én bolondságokat. Na, harmadnap megint megyek kifelé, hová megyek. Mondom, Mexikóba. Már röhögtek, be sem akarták írni. Pedig ez meg igaz volt [Mexikó-völgy].”¹⁹⁵

Jellemzően hétvégenként álltak ki az autóval, hétköznap csak kivételes esetekben, egy-egy látogatás (színház, rokon, kórház) vagy bevásárlás alkalmával, ritkábban munkába. „De abban az egy évben akkor kihasználtuk. Akkor jártunk vele, az unokaöccsök is akkor voltak katonák és jártunk vele – Nagyatád, Marcali – látogatóba.”¹⁹⁶

Az autók műszaki megoldását jellemzi, hogy egy kicsit jobb műszaki érzékű tulajdonos bátran belevágott a kisebb-

¹⁹³ Interjúalany: L. M., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁹⁴ Nysa: lengyel kisteherautó-márka.

¹⁹⁵ Interjúalany: L., 2008. Készítette: Karlaki O.

¹⁹⁶ Interjúalany: L. L., 2008. Készítette: Karlaki O.

nagyobb hibák szerelésébe. „A Trabantnak meg volt egy leírása, ilyen könyve, gépkönyve, és gondoltuk, majd együtt öregszünk, az alatt csak megtanulom szerelni. De az ilyen kisebb dolgokat meg is csináltam. Kint a telken szétszedtem és néha hívtam a szomszéd srácot, hogy segítsen.”¹⁹⁷

Az autó szerelése egyfajta hobbivá is vált a férfiak körében, bevallásuk szerint „jóval több időt töltöttek az autó alatt, mint szükség volt rá”, ezzel szereztek maguknak „szabad időt”. „Én mindig bütykörészttem, olyan út nem volt, hogy legalább öt-tíz percet ne foglalkozzam vele. Lepucoltattam, meghúztam a csavarokat. Amikor mentünk kirándulni, ők bóklásztak az erdőben, én akkor is szerelgettem rajta valamit. De nem is volt nagyobb hibája sose.”¹⁹⁸ S mint ügyes szerelők nem kis presztízst szereztek ezzel az ismeretségi körükben is, ők voltak a lakótelep ezermesterei. A hivatalos szervizekben jelentős összeget tett volna ki egy-egy szerelési munka. A statisztikai adatok alapján a gépjármű-javítások értéke volt az egyik legmagasabb (18 százalék) a lakossági szolgáltatások közül.¹⁹⁹

Az is jellemző volt, hogy az alkatrészellátás akadozása miatt az autótulajdonosnak kellett a hiányzó alkatrészt beszereznie, mert csak így vállalták el a javítást. „Meg akkor úgy volt, ha szerelőhöz vittük, akkor nekünk kellett vinni hozzá az alkatrészt is, az ott nem volt. A piacon vettük meg az eredeti román gyári alkatrészeket.”²⁰⁰

A szervizellátottság még egy olyan nagy városban is, mint Miskolc, jelentősen korlátozott volt, és hivatalosan teljesen külön vált a vállalati autók és a magánautók szintjén. „Hanem minden egyes vállalatnak voltak szerelőműhelyei. Tehát mint a Digép[-nek], Tejiparnak, Tűzoltóknak, Mentőknek, mind-egyiknek volt saját szerelőműhelye a saját autók szerelésére.

De viszont voltak olyanok, mint a Szalai Zoli bácsi itt a Szentpéteri kapuban a toronyház mellett, vagy Diósgyőrben is volt, vagy Csabán, akik kimondottan maszek autókkal foglalkoztak. Kevés volt az autószerelő. Ha egész Miskolc területén volt 10 autószerelő-műhely, akkor sokat mondok... Hát, most hadd ne beszéljek arról, hogy aki a Tejiparnál dolgozott, megengedték azt, hogy bevigye... Mit tudom én, az alkatrészt maga vitte, és lehet, hogy megengedték, de lehet, hogy fizetnie kellett valami áramfogyasztást vagy valamit. Akkor még adtak a dógózónak ilyen hozzájárulásokat.”²⁰¹

Mindannyian úgy nyilatkoztak, hogy az autó megszerzése jelentett nagy terhet; ezt van, aki csak szülői segédlettel, pluszmunkával, vagy öröklés útján tudta megvenni. „...az autó relatív ára [1982] Magyarországon [a magyarországi átlagos fogyasztói ár-színvonalhoz viszonyítva] körülbelül kétszerese a fejlett tőkés országokban érvényesülő relatív autó-árnak.”²⁰²

„A kocsira lett spórolva. Az öreganyámnak az élete végéig tartó fájdalma, hogy mindig a kocsira kellett gyűjteni. Mondta, hogy mert apátok mindig a kocsikat cserélgette. Mondom neki, jaj anyukám, volt egy Trabant, utána lett egy másik, aztán jött egy Zsiga. Mondom, mi volt ezen, hogy a kocsikat cserélgette, mintha évenként tette volna.”²⁰³

Az interjúalanyok által bemondott jövedelmük alapján egy házaspár mind a két fizetésének az egy-két éves keresetét elvihette a gépkocsi ára. (Például: 1971: havi kereset 1800–2000 Ft, használt Zaporozsec 35 000 Ft; 1974: havi kereset 2200 kb. az új Zsiguli 80 000 Ft) Az autók fenntartása azonban nem okozott akkora gondot, az akkori benzinárak mellett, egyéb kötelező költség híján, ez vállalható volt. „De a fizetésből fenn lehetett tartani lakást, kocsit is. Az ember meg

tudott élni, a napi élelemre jusson, nem volt gond. Ezt úgy kényelmesen meg lehetett oldani, de ennél többet semmit.”²⁰⁴

„Eleinte tele tankoltunk. Ahogy emelkedett a benzin ára, úgy csökkent a tankolás mértéke, de ez inkább a '90-es évekre jellemző.”²⁰⁵

Az autótulajdonosok nagyobbik csoportjánál a nehezen megszerzett első autó képviselte a „család autóját”. Évekig szolgálta őket, addig használták, míg az már csak alkatrésznek volt eladható. Akiknek azonban volt anyagi fedezetük, beállhattak a néhány évenkénti váltásra. Mikor átvették a Merkúrnál az autót, már beadták igénylésüket egy újabbra, számolva azzal, hogy várni kell rá. Ezzel folyamatosan biztosították az autó cseréjét. S ehhez igazából csak az első autó megvásárlásánál kellett nagyobb befektetést tenni, mert az autók nagyjából tartották az árukat, tehát eladni is jó áron tudták. Ők bevallottan nem csak a fizetésükből éltek, hanem másból is származott jövedelmük, ezért tudták ezt megtenni (háztáji, kisipar, seftelés). „Igaz, hogy rengeteg munka árán volt biztosítva, amit nemcsak a munkahelyen, hanem más jelleggel is elkövettünk, azért tudtunk üdülni elmenni, külföldi kirándulásokra. Nagy seftelések voltak akkor a törököknél, de nem a vásárlás volt az első számú, az csak másodlagos. De ha mód volt rá, azzal is csökkentettem a költségeimet.”²⁰⁶

Viszont egyáltalán nem volt párhuzamosan több autójuk. Még mielőtt megkapták az újabbat, eladták a régit. Hisz az új autó második részletét be kellett fizetni, és kettőt nem is tudtak volna fenntartani.

Azonban az első autóhoz, melyet teljesen magukénak tudhattak, nagyon erős érzelmi kötődés, nosztalgikus emlékezés fűzi mindegyik autótulajdonost, legyen az használt vagy új gépkocsi. Mára mindegyik család több autón túlesett,

de mindenhol csak egyet neveztek meg, amely a „legautóbb” volt. Családtagnak titulálták, erről őrzik a legtöbb fotót, legszívesebben erre emlékeznek, s ez nem függ össze az autó műszaki színvonalával, hiszen azóta jobb műszaki állapotú autók voltak. Ebben benne van az akkori elégedettségük, és az az új lehetőség, melyet az autó akkor biztosított. „Hát tudja, aki először ül autóba, annak minden csodálatosnak tűnik. Beültem, megtetszett, ugye, ez volt az első, s ilyen vonatkozásba ez nagyon vonzóvá tette... Amikor Trabantunk lett, azt ahhoz tudnám hasonlítani, mint amikor albérlet után saját háza lenne.”²⁰⁷

Az autó luxus voltát ma már megkérdőjelezzük, azonban szívesen emlékeznek arra, hogy akkor egy kicsit kitűntek a környezetükből. Ezzel irigyet is szerezve maguknak, mert olyan dolgot tudnak felmutatni, – egy Autót! – amit a munkájukkal értek el, s bár elvileg másnak is volt rá lehetősége, mégsem volt általános. „Az embernek, ha volt egy ilyen autója [Zsiguli], akkor a felső kasztba érezte magát. Nem sok kaszt volt. De mivel kevés autó volt, ettől jobb módúnak érezhettük magunkat. Az ismeretségi körbe senkinek sem volt ennél jobb autója. A főiskolán a Jola barátnőm milyen úrinőnek számított még Trabanttal is, mert a szülei néha kölcsön adták. Hát ez óriási nagy dolog volt, főiskolás, ráadásul nő, s kocsival jár.”²⁰⁸

A tulajdonosok nagyon büszkék voltak járműveikre, s mindig az aktuális márkát dicsérték, amellyel éppen rendelkeztek. Ezzel is saját választásukat igazolták, akkor is, ha nem sokkal később elégedetlenül lecserélték. Kialakult mindenkinél, melyik típust szereti a legjobban. Akinek módjában állt, az kísérletezett a különböző márkákkal, de ma mindenki egy mellett teszi le a voksot. „Igen, mert mégis rájöttem arra, hogy a Wartburg az jó, jó, de nem az igazi. Igazibb a Zsiguli.”²⁰⁹

¹⁹⁷ Interjúalany: L. H., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁹⁸ Interjúalany: J. Cs., 2004. Készítette: Karlaki O.

¹⁹⁹ A fogyasztási szolgáltatások a IV. ötéves terv időszakában; KSH: Budapest 1976. 10. o.

²⁰⁰ Interjúalany: K. Sz., 2004. Készítette: Karlaki O.

²⁰¹ Interjúalany: L. L., 2008. Készítette: Karlaki O.

²⁰² Kapitány–Kornai–Szabó: Közgazdasági Szemle 1982–83. 321. o.

²⁰³ Interjúalany: F. J., 2009. Készítette: Darázs Richárd.

²⁰⁴ Interjúalany: Cs. K., 2004. Készítette: Karlaki O.

²⁰⁵ Interjúalany: L. H., 2004. Készítette: Karlaki O.

²⁰⁶ Interjúalany: L.M., 2004. Készítette: Karlaki O.

²⁰⁷ Interjúalany: J. Cs., 2004. Készítette: Karlaki O.

²⁰⁸ Interjúalany: Cs. K., 2004. Készítette: Karlaki O.

²⁰⁹ Interjúalany: L. M., 2004. Készítette: Karlaki O.

Többen megemlítették a vagyonelhallgatást mint jellemző és követendő viselkedést. Az autót azonban nem lehetett eltitkolni, ezért inkább büszkék voltak rá, azt is hangsúlyozva, hogy a szomszédnak is telne rá, ha másképp osztaná be a pénzét.

A gépkocsi, még ha esetleg mindennapi használatban is volt, ritka és féltett „jószágnak” számított. Általában a férj rendelkezett felette, ő döntötte el, mikor használják, akkor is, ha másnak is volt a családban jogosítványa. Jellemzően a férfi vezető volt az általános, a közfelfogás számára is. Külön kiemelték a női vezetővel, vevővel kapcsolatos emlékeiket. „Még én mentem az autóért. Nevette is, hogy uramatyám, az asszony jön autót venni. Tud vezetni egyáltalán?”²¹⁰ „Jött egy nő, meglátta, megtetszett neki és egyből kérdezi: mennyi. Nem akartam elhinni, egyedül nő autót venni, meg alkudni, minden...”²¹¹ Ha jutott hely, akkor a bérház alatti garázsban, egyébként pedig a ház előtti parkolóban állt az autó, nem kis aggodalmat okozva ezzel a tulajdonosoknak, hogy valami baja eshet, jól-

²¹⁰ Interjúalany: J. T-né, 2004. Készítette: Karlaki O.

²¹¹ Interjúalany: L. L., 2008. Készítette: Karlaki O.

lehet az ilyesmi elenyészően ritkán fordult elő. Mindenkinek megvolt a maga helye, amit illet tiszteletben tartani.

Az autó karbantartása, tisztogatása is inkább a férfiak dolga volt. S az aggodalom miatt előfordult, hogy csak szezonálisan használták. „De télen nem használtuk, ponyva volt. Nagy veszekedések árán azért mentünk vele. De minden bajom volt, mert én annyira sajnáltam, hogy a hólé...”²¹²

Akik maguk is meg tudták szerelni az autót, extrákkal is ellátták, például: index-visszajelző, hátsóablak-fűtés, és egyéb vezetést segítő megoldások. A becenevek, mint Zsiga, Varnyú az autó nevéből adódtak, vagy rendszámából, mint ZiZi (ZZ), esetleg az autó „születésnapjából”: „Pesten vettem át. Ez 1974. április elsején, Hugó napján volt, innen a neve.”²¹³

Nem volt jellemző, hogy kölcsön adják, családon belül sem, barátoknak is csak ritkán. Ezt a fajta szívességet nem is merték kérni. „Nem is volt olyan nagy divat egymástól ilyet kérni, mert mindenki félt, ha a másik autójával történik valami, azzal elszámolni.”²¹⁴

A gyerekek sem vezethették, legfeljebb egy-két alkalommal gyakorlasképpen, amikor a jogosítványt szerezték. Később szívesen a gyerekeknek adományozták volna a régi 10-15 éves autókat, azonban ők már újabban gondolkodtak, nem vállalták ezeket a régi „szocialista autókat”. Ezért a család fájó szívvel, de megvált a kiszolgált „rokontól”.

Az általam megkérdezettek körében az autóvásárlás egyben életciklus-váltáshoz kötődik, a közös páros életük megkezdéséhez. Éppen ezért nem az autó jelentett önmagában életmódváltást. A felnőtt, munkával eltöltött éveiket már autótulajdonosként élték. S mivel fiatal házasként jutottak hozzá, egész nyugdíjas korukig folyamatosan volt gépkocsi a családban, illetve van ma is, a még aktív korúaknál. Amit biz-

²¹² Interjúalany: J. Cs., 2004. Készítette: Karlaki O.

²¹³ Interjúalany: L. M., 2004. Készítette: Karlaki O.

²¹⁴ Interjúalany: Cs. K., 2004. Készítette: Karlaki O.

tosan adott (az autóbirtoklás), az a mobilitás lehetősége, amit ki is használtak. „Amíg Trabant volt, nem szálltunk vonatra sosem.”²¹⁵ Valószínűleg az utazás gyakoriságát sürítette meg mind a telekre járás, mind szabadság céljából. Hisz elmondásaik alapján azelőtt is jártak a kiskertbe, vagy utaztak vonattal, busszal a közeli országokba. A telek viszont mindenkinek egy korábbi tulajdon volt, nem az autó miatt vették, inkább fordítva.

Az interjúalanyaim több generációt képviselnek, de mindannyian hasonló emlékekkel bírnak az autó kapcsán a kérdéses közel húsz évről. A változásokról egyöntetűen a '80-as évek végétől szólnak, ekkor emelkedő benzinárak, több autó, sok „lestrapált nyugati roncs” megjelenéséről számolnak be, s hogy már nem volt olyan presztízse a keleti csodáknak sem, azonban még mindig ezt lehetett újonnan beszerezni. „Mert ezt lehetett leghamarabb megkapni, meg a legolcsóbb is. Lada lett volna vagy Skoda, de azokra sokat kellett várni. Ezt hamar adták, ezt a PVC Jaguárt. Pöfög, gurul, többet érsz, ha gyalog mégy. De ezt határoztuk el. Először a feleségem nem akarta, mert szégyellte, hogy Trabant. Ciki volt ez 1987-ben.”²¹⁶

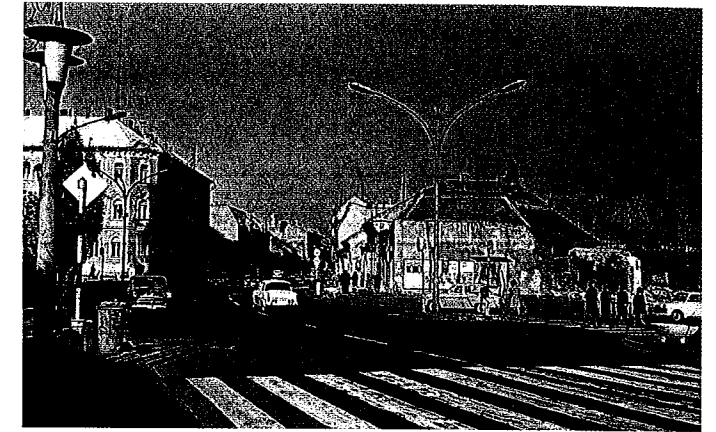
„Míg korábban, 1968 előtt a magas árak és a visszatartott kínálat elsősorban a gépkocsivásárlást fogta vissza, addig a későbbi időszakban – 1970-és 1979 között, amikor az autóállomány majdnem négyszeresére nőtt – a gépkocsi-alkatrészek, a javító szolgáltatások, az üzemanyag ár- és díjpolitikája [...] a gépkocsi használatát korlátozta.”²¹⁷

Az egykori „szocialista autók” tulajdonosai azonban (napjainkban) az új autó vásárlásakor már csak nosztalgiának/nosztalgiáztak a régi típusokon, mindenképpen nyugati márka mellett döntöttek. A férjek ezt mind a feleségeik nyo-

²¹⁵ Interjúalany: L. H., 2004. Készítette: Karlaki O.

²¹⁶ Interjúalany: L. H., 2004. Készítette: Karlaki O.

²¹⁷ Hoch Róbert-Kovács Ilona-Ördög Miklós: Fogasztás és jövedelem; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982: 157. o.

másának tudták be. Saját állításuk szerint ők szívesen vettek volna egy jó állapotú keleti autót. De mégsem tették... Marad helyette a hálás nosztalgia:

„Hozzánk nőtt azért. Nem siratjuk, de mindig emlegetjük Rárót [Trabant]. Annyi előnye volt, hogy nem kell rá várni, mint a vonatra például. Csak benzint kell bele tölteni, az volt a lényege ennek. Mindenki leszólja, de nem volt vele gond.”²¹⁸

„És meg kell, hogy mondjam, szeretettel gondolok vissza rá. Az akkori életszínvonalhoz képest, meg a motorkerékpár után, egy az, hogy már zárt volt, nem porozódott az ember rajta, meg négy kereke volt, többen elfértünk... Szerettem, mert gyakorlatilag az életünket kisegítette.”²¹⁹

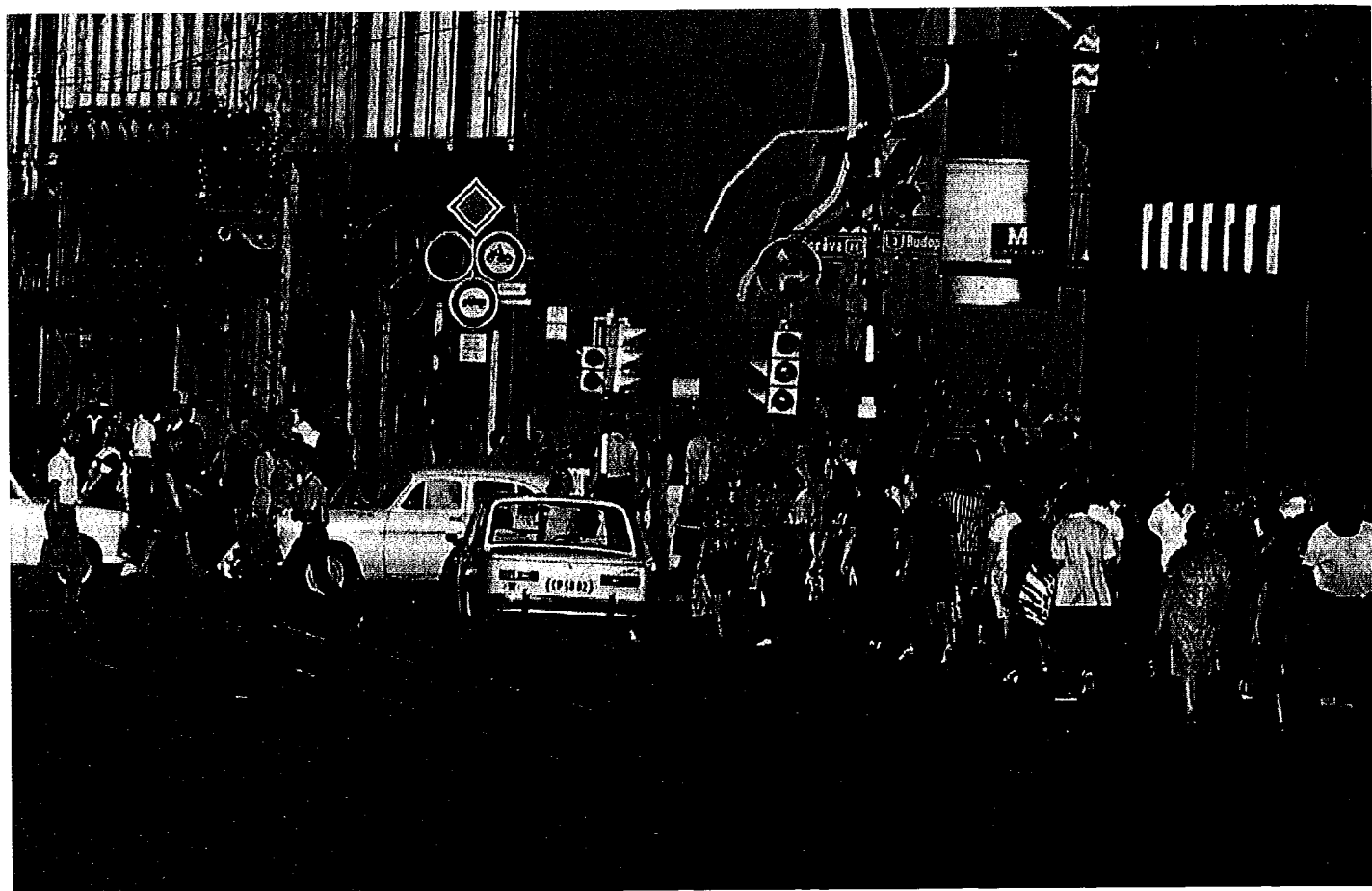
„Nekem érzelmileg egyetlen autó sem állt olyan közel, mint a régi, a legelső. Azt szerettem, mert jó volt, megbízható, egy négytagú családnak bőven elég.”²²⁰

Jellemzően viszont, aki egyszer autótulajdonos lett, ragaszkodott ehhez az életformához, az autó nyújtotta kényelemhez. Hisz az autóvásárlással egy új életmódot is választott.

²¹⁸ Interjúalany: L. H., 2004. Készítette: Karlaki O.

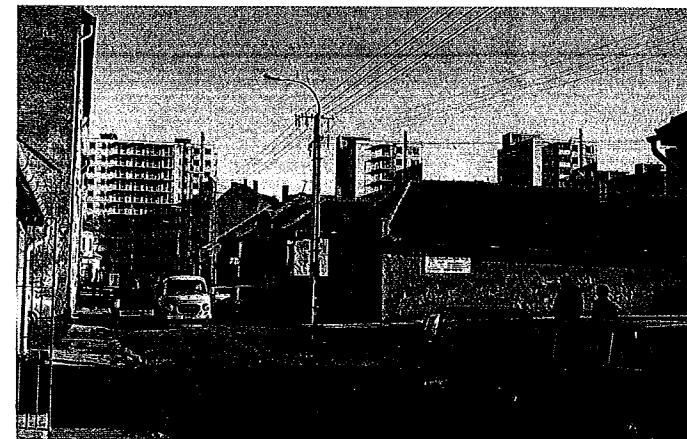
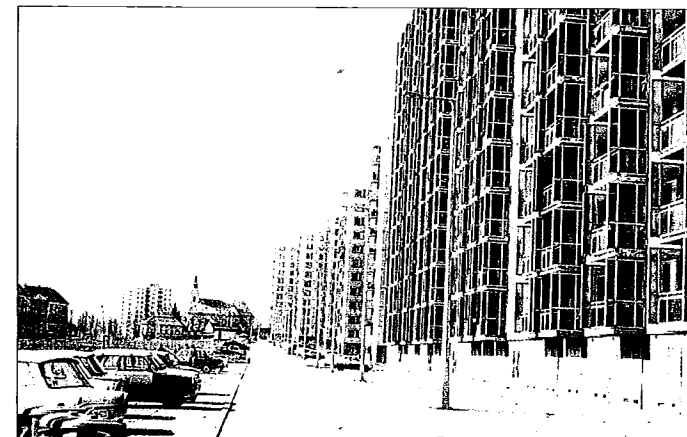
²¹⁹ Interjúalany: J. Cs-né, 2004. Készítette: Karlaki O.

²²⁰ Interjúalany: Cs. K., 2004. Készítette: Karlaki O.

Az autó biztosította mobilitást eleinte ritkábban, majd egyre jobban kihasználva szervezték életüket. Történeteik keretét a szocialista Magyarország adta, s ezen belül éltek meg a mindennapi élet, például a lakásszerzés, munka, gyereknevelés és az autót vásárlás különböző lehetséges változatait. Ez utóbbi – ma már megváltozott – lehetőségeiről, vevő és eladó játszmáiról adtak számot emlékeikben. Elbeszéléseik néhol egymásba csengnek, összekapcsolódnak, máskor pedig kiegészítik egymást. Sokak számára ezek még ismerősek, de van, aki csak a szülei, nagyszülei elbeszéléseiből ismerheti meg.

„Az életmód mindenekelőtt válaszol a társadalom teremtet- te, nyújtotta feltételekre, a társadalom kihívásaira. E reaktív válaszoló jelleg mellett azonban nem kevésbé fontos, hogy az életmód egyszersmind provokatív, kihívó szerepet tölt be: a szükségletek bővülésével szüntelenül új leckét ad fel a társada- lom számára. Tehát nemcsak a társadalom csinál valamit az emberrel, hanem az ember is a társadalommal.”²²¹

²²¹ Hanák Katalin: Életmódmodellek-életmódminták. Forrás: Életmód modellek és minták, Budapest, 1984. 18. o.

VI. 2. Trabi, Varnyú, Kispolszki, Zsiga...

A kutatás során felvett interjúk hozták a statisztikai évkönyvek adatait, és összezsengtek az úgynevezett *közhelynek* minősíthető általános vélekedésekkel is, amelyek az autótulajdonlással függtek össze. Holott a kiválasztás szempontjait ezek figyelembe vétele nélkül alakítottuk ki. De érdekességgéppen ezeket is megosztjuk, mint afféle újkori anekdotákat. (Az interjúktól függetlenül ezért készítettünk egy kérdőívet, hogy vélekedésük szerint volt-e összefüggés a gépkocsi márkája és a tulajdonos lakó- és anyagi helyzete között. S ezt csak azért iktattuk be, mert maguk az interjúalanyok is utaltak erre többször.) Megkérdeztünk kontrollként olyan személyeket, akik a kérdéses időben nem rendelkeztek autóval.

S íme, a kontrollszemélyek vélekedése szerint:

A Trabant: az abszolút népautó, munkásemberek vették, akik lakótelepen éltek, vagy kistelepülésen, ennél többre nem futotta.

Wartburg: vagy vidéki, vagy vidékről származó embereké, akik a telekre járáshoz, mezőgazdasági termékek cipekedésére használták, és kalapot hordtak (sic!).

Zsiguli: a városi középréteg – pl. középvezetők, jól fizetett szakmunkások esetleg idősebb értelmiségiek – autója, akiknek már fontosabb a megjelenés, és ezt meg is tudták fizetni, vagy pedig pártvonalon mozogtak.

Kispolski: fiatal, értelmiségi házaspár, esetleg egyedülálló nő.

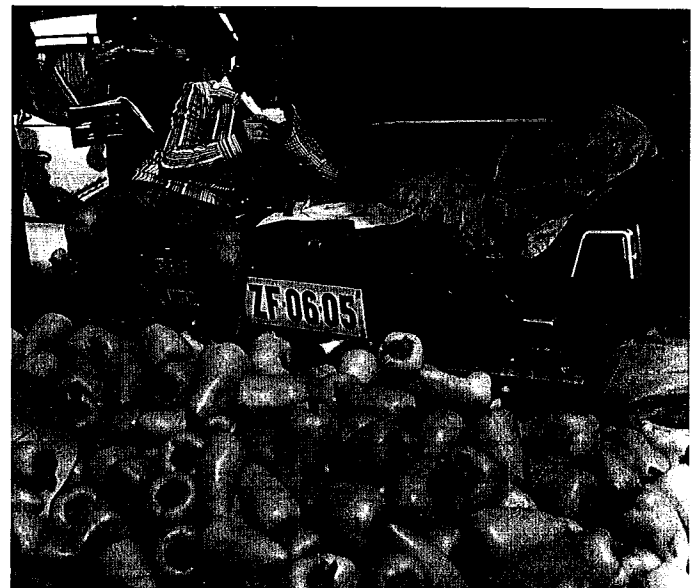
Skoda: idősebb, megfontoltabb személyek, vidékről származó városiak, vagy kisvárosi középvezetők.

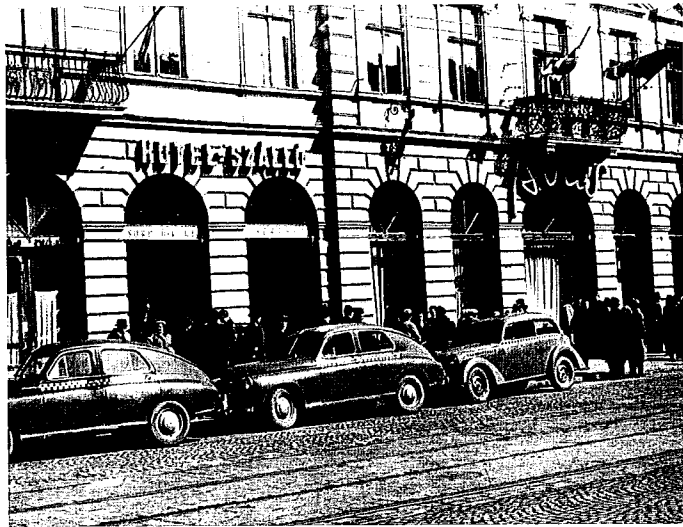
Zaporozsec: túlélő autó, inkább vidéken használták.

Dacia: a vonalvezetése miatt tehetősebbek, akik gyorsan autóhoz akartak jutni.

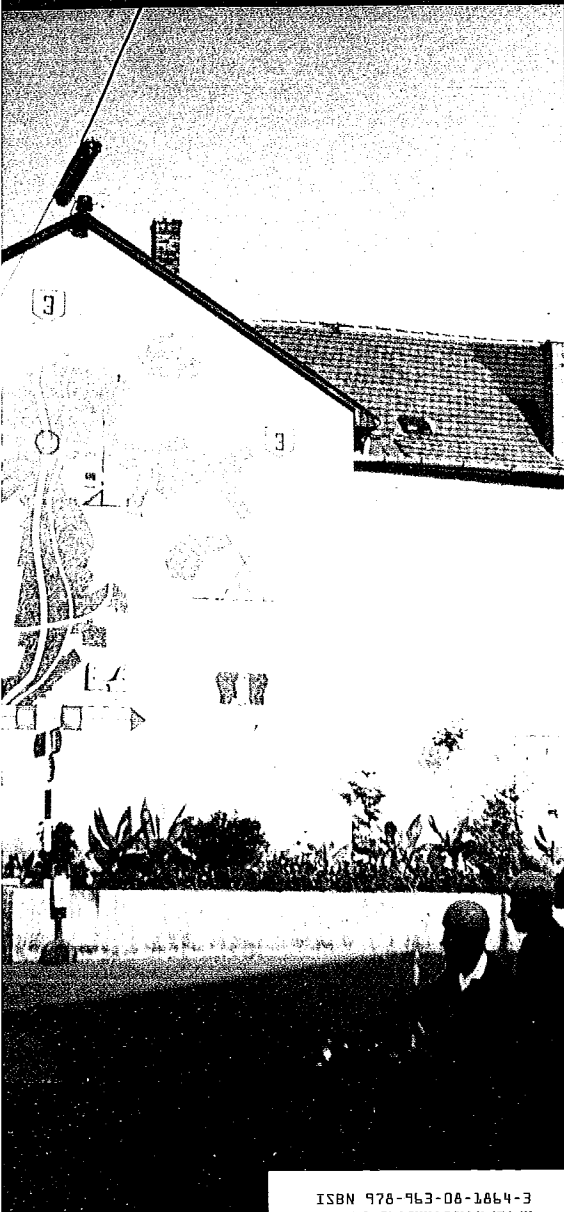
Moszkvics: vagy pártfunkcionáriusok, vagy igazgatók.

A meglepetés az volt, hogy a megkérdezett személyek tényleges tulajdonlásai is nagyjából megegyeznek ezzel a leírással (a kalap is!). S az interjúalanyok egymásról is hasonlóan vélekedtek.

Folytatjuk...

Atjáró Egyesület
atjarokhe.hu
rlásával az egyesület
tja! Köszönjük!

ISBN 978-963-08-1864-3

„... A villanyrendőr az egész objektum: a jelzőlámpák és az ürgetorony. [...] Amikor már nagyobb volt a forgalom, ott volt benne az ürge reggeltől délutánig. Váltották egymást.”

„Ott, hát, én eléggé csavargó életmódot folytattam középiskolás koromban, mert sokat mentem. Főutcán volt a Forint, [...] a Városháztéren volt a Dominó nevű elhíresült presszó, és akkor ott tanyáztunk minden délután. [...] Forint volt, igen, a színház oldala a villanyrendőrtől a Városház térig. És akkor az volt a Korzó egyébként. Ott mindenki megtalált mindenkit. [...] Fillér ez nem volt annyira... én nem emlékszem, de a Forint az Forint volt. Meg a Villanyrendőr. Ugye, ezek voltak a találkozási helyek, pontok. Meg a Dominó.”

„Marha keveset [jártam be a városba az egyetemről]. Amikor randevúra mentem, mert az mindig a Villanyrendőrnél volt. Az volt a fix pont. Hát, néha moziba, színházba. Csak úgy sétálni, úgy ritkán, annyira nem volt szép az a belváros. [...] és ott állt mellette egy másik lány, az pedig a [későbbi] feleségem volt. De jó volt, mert vele lehetett beszélgetni, táncoltunk ugyan, de aztán beszélgettünk majdnem reggelig, nem is táncoltam mással, ő sem. Így, elsőre. Aztán utána Villanyrendőr meg minden. Így ismerkedtünk meg.”

XB 1222

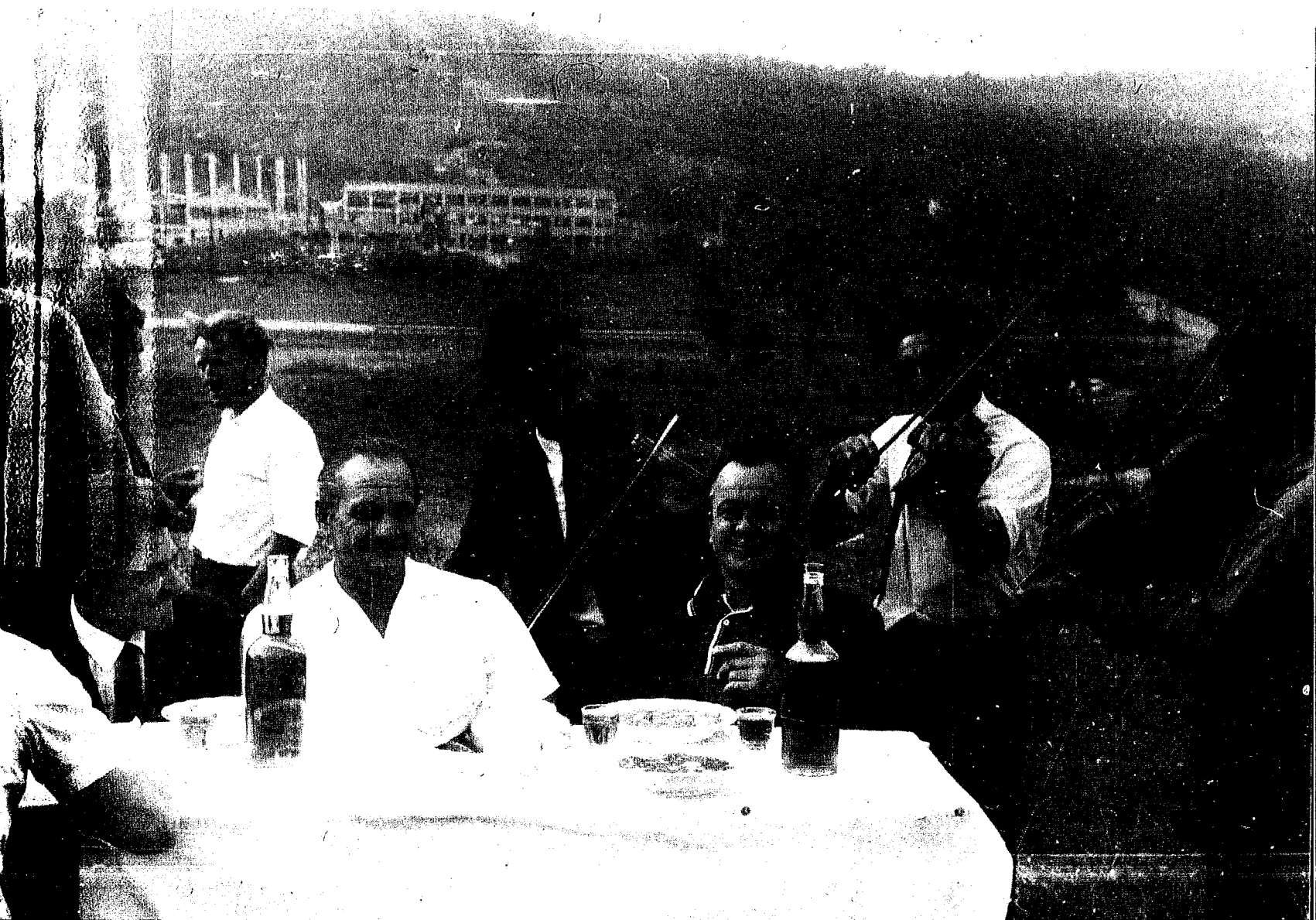
A Célváros Eg

znapok Miskolc rendszer-
tozás előtti évtizedeiben

A Célváros

székesfehérvári
rendszerváltás előtti
évtizedeiben

Egyszer volt, hol nem volt... Acélváros?

Az Észak-Keleti Átjáró Egyesület kiadványa
www.atjarokhe.hu

Szerkesztő: Darázs Richárd
Tudományos lektorok: Balogh Attila, Kapusi Krisztián

Szerzők:
Balogh Katalin (II.3.), Balogh Attila (I.1., I.2., I.5., III.1., III.4.)
András (II.2.), Bán Dávid (II.1.), Bereczki Zoltán (I.5.)
Darázs Richárd (I.1., I.2., I.5., III.2., III.3.), Fáy Ádám (II.1., II.2.)
Kapusi Krisztián (I.3., I.4., II.1.), Karlaki Orsolya (II.2., II.4.)
Kovács Dávid (III.3.), Simonyi Zoltán (III.4.)

Köszönet:
A kiadvány elkészítéséhez segítségül hívjuk a miskolciakat és a kutatókat,
Balogh Péternek, Berta Józsefnek, Gulyás Gusztávnak,
Kapusi Richárdnak, Pusztai Lászlónak,
Kovács Szegejnek, Bán Andrásnak,
Kovácskének a felajánló családoknak,
Kovácské fotókéért és képeslapokért Boros Árpádnak, Csetényi Gábornak,
Kovácskének, Darázs Istvánnak, Farkas Gyulának, Grósz Györgynek,
Kovács Péternek, Karlaki Lajosnének, Kőszegi Gábornak, Laczó Józsefnek,
Kovács Zoltánnak, Ötvös Zoltánnak, Petendi Györgynek, Pusztáné Létay Anikónak,
Kovács Józsefnek, Szabó Imrénnek, Szojka Ágnesnek, Urbán Tamásnak,
Kovács gyűjteményének,
Kovács Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárának,
Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtárának,
MKM Kohászati Múzeumának,
Miskolci Városi Közlekedési Zrt.-nek,
Zempléni Múzeum képeslapgyűjteményének...

Szerkesztő:

NKA
Nemzeti Kulturális Alap

Tiszta Formák

Alapítvány

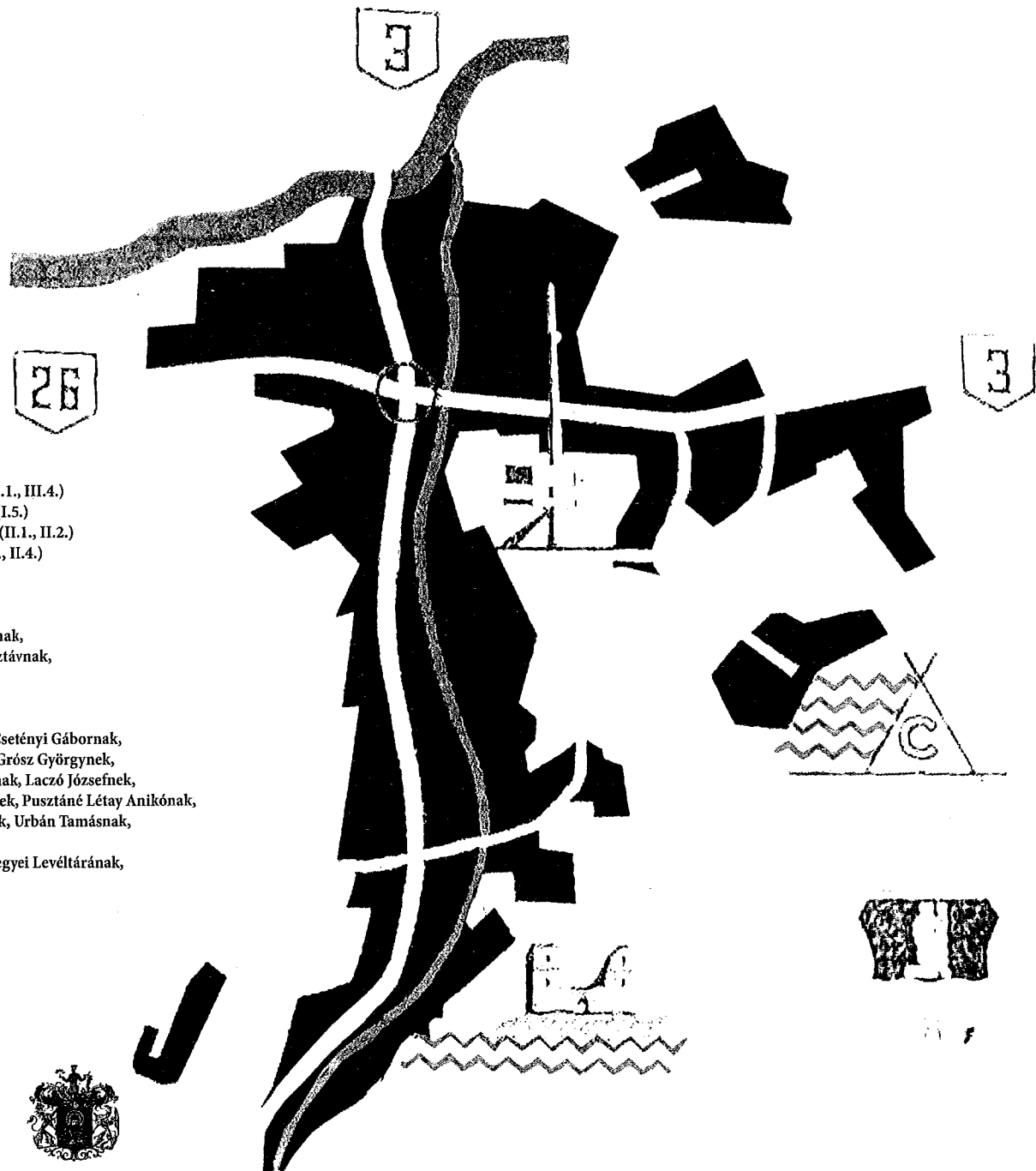

GT NORVÉG CIVIL
Támogatási Alap

Norway
grants

EEA
grants

CF
Környezet Alapítvány

X 237438

Utánam, srácok!

Hétköznapi Miskolc rendszerváltozás előtti évtizedeiből. A Célváros II.

2014

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001145621

X 237 438

Tartalomjegyzék

Előszó	5
I. Utánam, srácok! De merre is?	7
I. 1. Megmutatjuk a világnak!	8
I. 2. A sínek között sárgállik valami	21
I. 3. Modern, némi szocreál beütéssel – A miskolci lakótelepek generációi	39
I. 4. Srácok neonfényben	51
I. 5. Miskolc fölött az ég ..., avagy panoráma a kilátóból	67
II. 8 óra pihenés, 8 óra szórakozás	77
II. 1. Miskolci mozi- és rövidfilmfesztivál	77
II. 2. Beat és rock Miskolcon – A Bányászati Tröszt Zenekarától a Diósgyőri Rockfesztiválig	97
II. 3. „Week end telek” a város szélén	123
II. 4. Éjjeli szanatórium Miskolc-Tapolcán	129
III. Esetek és balesetek, titkok és legendák	137
III. 1. Autóbusz a Garadnában	137
III. 2. Az összedőlt perencesi kapufa	145
III. 3. Vályi Péter balesete az LKM-ben	155
III. 4. Lillafüred rock n’ roll – A Szikla titka	165
IV. Miskolci portrék	171
IV. 1. „Olajos szagú József Attila-hangulat uralkodott” – G. László	171
IV. 2. „Az első fényképezőgépem egy Pajtás fényképezőgép volt” – Sz. Mária	175
IV. 3. „Kiállítási tárgy lettem!” – F. Gyula	181
IV. 4. „Nyolcszoros kispályás bajnokok lettünk!” – Sz. Péter	189
IV. 5. „Ez már egy zaklatottabb élet volt” – B.-né	197
IV. 6. „Nem tellett másra, de jó volt!” – F. József	203
IV. 7. „Bezárták először Baross-aknát, Pálinkást, aztán Anna-bányát” – S.-né	207
IV. 8. „Kaptam egy 100-as lemezvillás magyar gyártmányú Csepel motorbiciklit” – V. László	213
IV. 9. „A hármas kohót mi elkezdtek fejleszteni” – M. Albert	221

Előszó

Az *A Célváros. Egyszer volt, hol nem volt... Acélváros?* című várostörténeti képeskönyv így végződött: „folytatjuk...”
Íme!

Témánk azonos, bár részben más szempontok alapján, más metszeteket kiragadva, más irányok felől vizsgáljuk Miskolc közelmúltjának, félmúltjának társadalomtörténetét úgy, ahogyan mi városlakók látjuk, láttuk, ahogy mi tudjuk feltárni a különböző típusú adatközlők segítségével. A könyv első tematikus blokkja a filmsorozat elemzése helyett annak miskolci vonatkozásait vizsgálja, a filmben felbukkanó néhány fontos motívum utáni nyomozás, kutakodás segítségével (részben maguk az érintettek, szemtanúk vallanak a velük készített interjúk során, illetve levéltári források nyílnak meg a mikrotörténeti jellegű kérdésekre). A második nagyobb egység jellegzetesen miskolci, intézményesült szabadidő-eltöltési formákat mutat be: beat és rock, Rövidfilm- és TV-fesztivál, kiskertmozgalom, éjszakai szanatórium. A harmadik blokkunk *Esetek és balesetek* címmel néhány korántsem hétköznapi eseményt dolgoz fel az 1945–1989 közötti Miskolcra. A Miskolci portrékban néhány érdekes interjúalany visszaemlékezései és fotóit helyeztük egymás mellé (más hangsúlyal tehát, mint az A Célvárosban, ahol a hasonló fejezetek mindig valamilyen egyéb témához kapcsolódó esettanulmányként lettek találva).

Az Észak-Keleti Átjáró Egyesület 2008-tól folytat társadalomtudományi/társadalomtörténeti kutatásokat Miskolcon különböző projektek¹ keretein belül. Ennél fogva viszony-

¹ *Egyszer volt hol nem volt Acélváros* projekt – NCTA, 2008–2009; *Horizonton...* projekt – NCTA (főpályázó: Bányász Kulturális Egyesület), 2009–2010; *Acélváros-Miskolc retúr* projekt – NCA (főpályázó: Komlós-tetői KSK), 2010–2011; *Kerek Perec* projekt – NCA, 2010–2011; 24 projekt – TFA, 2010–2011; *Utánam, srácok!* projekt – NCTA, 2013–2014; *Tündérkert* projekt – TÁMOP-3.2.3 (főpályázó: BKE), 2013–2014.

lagos anyagbőséggel küzdünk, sőt, már az első képeskönyv kiadásakor látszott, legalább félkötetnyi téma máris lenne az akkor még csak lehetségesnek vélt folytatáshoz.

Bár a kötet koncepciója már 2012-ben készen állott, egyéb teendők, és főképpen a pénzügyi források hiánya miatt csak 2013-ban – még mindig nem későn – sikerült belevágnunk a fejezetek összeállításába. Mindehhez az NKA², a TFA³ és az NCTA⁴ támogatása nyújtott segítséget. A könyv elkészítéséhez természetesen folytatnunk kellett a megkezdett kutatásokat is. Több fejezet a Miskolci Galéria korábbi kiállításainak⁵ anyagára, illetve azokhoz készített gyűjteményekre épül.

Az Utánam, srácok! projekt céljairól nagy vonalakban: programunk a városi identitás fejlesztését szolgálja. Célunk, hogy a közösségi tudatban a város képzete és a város története átértékelődjék, a traumatikus és visszas képzetek helyére friss képek, a szellemi és kulturális örökség elemei kerüljenek.

Célunk továbbá a lokális, miskolci identitás fejlesztése, mégpedig oly módon, hogy a városi helyeket, tereket magukévá tehessék és belakhassák a miskolciak, s hogy a város közelmúltjának privát története (történelem alulnézetből) érthetővé és emberközelivé válva legyen megismerhető, egyúttal kanonizálja is azt, mint alternatív várostörténetet, és hogy – távlati horizontra tekintve – segítsük a nehézipari összeomlást követő traumán és az abból adódó tabuvá váláson való túllépést. Mindezen célokkal egy társadalmi változást szeretnénk támogatni, erősíteni: Miskolc jelentsen perspektívát az

² Nemzeti Kulturális Alap, Könyvkiadás kollégiuma, 2013–2014.

³ Tiszta Formák Alapítvány, kultúra kategória. 2014.

⁴ Norvég Civil Támogatási Alap (közösségfejlesztési tématerület): *Utánam, srácok!* projekt – Észak-Keleti Átjáró Egyesület, 2013–2014.

⁵ *Emlékeim a beatkorszakból. A Borsodi Szénbányászati Tröszt zenekarától az Eddáig* (2010. június 19.–szeptember 18.) A Miskolci Rövidfilm- és TV-fesztivál történetét feldolgozó kutatás ugyan lezajlott, de a tervezett kiállítás mindeddig nem jött létre.

itt élő fiatalok számára – a rendszerváltás óta folyamatosan jelen lévő, nagyarányú elvándorlás, „agyelszívás” helyett és a korántsem könnyű gazdasági helyzet ellenére próbáljanak a városban jövőt tervezni. (Még mielőtt az *Álmodozások kora*, vagy más hasonló kifejezés jutna eszébe az olvasónak, esetleg széles gesztusokkal legyintene, biztosíthatunk mindenkit afelől, hogy természetesen tisztában vagyunk vele, nagy ívű folyamatokra, migrációs tendenciákra befolyással lenni nem könnyű feladat, és persze aligha lesz rá elég néhány röpke délután...)

Tavaly lett 50 éves az Avasi kilátó, amely programunk egyik kiemelt helyszíne! A kilátó úgy vált Miskolc jelképévé, hogy – már évtizedek óta – igazából nem tud, nem tudott mit kezdeni vele a város, a környező – szintén kihasználatlan – zöld övezettel, és részben az ugyancsak mostohán kezelt, egykor nívós szórakozó negyeddel, a kisavasi-nagyavasi pincesorral egyetemben.

Bár az *Utánam, srácok!* című filmsorozat nem tekinthető a legsikerültebb ifjúsági filmsorozatnak, az élményben azonban mindenképpen elhelyezhető (a csúcs valószínűleg a *Le a cipővel!*, a *Keménykalap és krumpliorr* és más emlékezetes alkotások). Ha végigtekintünk a magyar filmtörténetnek a XX. század második felére eső évtizedein, jól látszik, hogy az ifjúsági filmek és filmsorozatok aranykorukat élték a '70–80-as években, és talán nem túlzás párhuzamot vonni a szintén virágzó és termékeny gyermekirodalom magyarországi helyzetével (már csak azért sem, mert sok esetben ifjúsági regények filmes adaptációjáról van szó). Valószínűleg ezen a területen is érvényesült az az effektus, mint az Aczél György nevével fémjelzett kultúrpolitika, a TTT (Támogatás-Tűrés-Tiltás) általános gyakorlatában: a félreállított, ám igen jó tollú, tehetséges, vagy akár zseniális alkotók száműzött terpeként virágzott fel gyerekeknek címezve több műfaj, még hozzá minőségi, érték- és részben időtálló alkotások jelentek, jelenhettek meg szép számban.

Mivel e második kötet az előző közeli rokona, annak bevezetése tulajdonképpen szó szerint következhetne jelen előszó után, de ez nem csak felesleges ismétlés és – terjedelmi szempontból – pazarlás volna, hanem badarság, dőreség is!

Ajánljuk tehát ez úton az *A Célváros* könyvünket is! Ajánljuk magunkat!

Darázs Richárd
szerkesztő

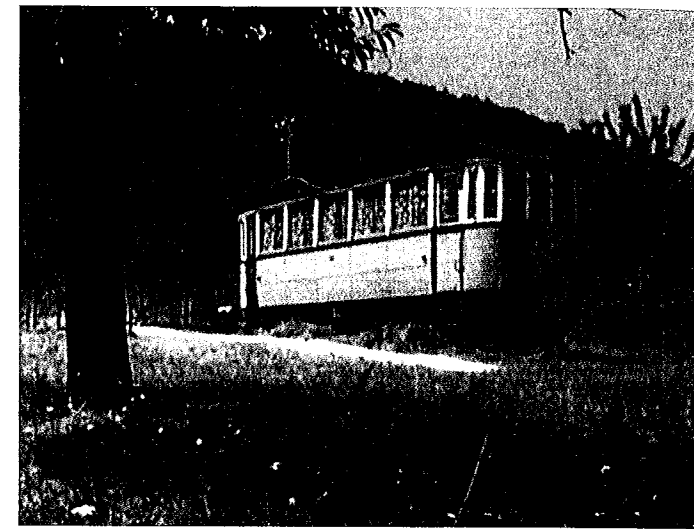
I. Utánam, srácok! De merre is?

Az a bizonyos villamos egyértelműen a Vargahegyen állt egy telken. Pontosabban a Bodótetőn. Illetve a Komlóstetőn. És ez biztos.

Annyira, mint az, hogy az 1974-ben forgatott és egy évvel később bemutatott televíziós ifjúsági filmsorozat lakótelepi jelenetei a Bulgárföldön játszódnak. Vagyis a Kiliánban. Azazhogy a Szentpéteri kapuban. Világosan felismerhetők a házak, a lakótelepi miliő, sőt, még a köztéri szobrok is.⁶

Jelen fejezet egyik szerzőjének családja az 1980-as évek elején önkormányzati (akkor: tanácsi) vikendtelkecskét bérelt a Bodótetőn. Egy közeli parcellán nem a megszokott fabódé, hanem eleven, valódi villamoskocsi töltötte be sárgállón a bungaló szerepét. Nyilvánvaló volt az akkori gyerek (szerző) számára, „ez az” a szerelvény, amit a népszerű tévészériában láttunk.

A filmről tudvalévő volt, hogy Miskolcon játszódik. Fél-egy évtizeddel később már saját kis szőlőnk volt a Kismagashegyen, s ahogy a vargahegyi úton hétvégente odaautóztunk, meggyőződésemmé vált, hogy a legendás tömegközlekedési jármű eredeti, avagy végső nyugvóhelye nem máshol található, mint a Csermőkei út nagy kanyarjában, amely a vasgyári mélység fölé magasodik. Egyszer el kellene arra kószálni, és

megkeresni... – ez a vágy azonban csak évtizedekkel később, napjainkban teljesült be. Akkor, mikorra már világossá vált: a miskolci helyszín a történetben stimmel, de mint a forgatási helyszín nem. Az *Utánam, srácok!* című művet csak igen kis részben filmezték a borsodi megyeszékhelyen. Az a bizonyos filmbéli villamos pedig sohasem állt semmilyen miskolci telken, sem akkor, sem azóta.

A szériára egyébként „mindenki” emlékszik. A mai harmincas-negyvenes generáció mint gyermekkorra jeles élményre tekint vissza. Ami viszont igazán meglepő, a fiatalok, sőt, a kisgyerekek is ismerik (a rejtély kulcsa a tévés ismétlésekben rejlik; mindez pedig a költségghatékony műsorszerkesztéssel és/vagy a '70–80-as évek izgalmas retró-termékeinek még mindig meglévő-újjáéledő nimbuszával magyarázható). A pontosság kedvéért: nem mindegyik fiatal és ovis ismeri Kapufát, Bogdán Andrist és Lada Jocit, de szinte minden nemzedékből akad több-kevesebb rajongó! Az egykori

⁶ Kutatásunk során spontán felmérést végeztünk a legnépszerűbb internetes közösségi oldal egyik helytörténeti témájú csoportjában. A kérdésre nagyon sokan igyekeztek válaszolni, nosztalgikus lelkesedéstől fűtve: hol vették fel az *Utánam, srácok!*-at, és hol állt a villamos. Teljes meggyőző erővel érkeztek a „tuti” információk, miszerint a Kilián lakótelepen, a Szentpéteri kapuban, a Bulgárföldön, ott van az az iskola, ahova a filmbeli gyerekek járnak, a lakótelepi szobrok, és így tovább. A villamos pedig gyakorlatilag „mindenhol” megtalálható volt Miskolc közigazgatási határán belül és kívül.

gyerekszereplők – bár mára jórészt eltűntek a közvélemény szeme elől – ha felbukkannak, kvázi-sztárokként kezelik-kezeljük őket.⁷

I. 1. Megmutatjuk a világnak!

(Balogh Attila – Darázs Richárd)

„Az Utánam, srácok!, az úgynevezett kulcsos gyerekek nemzedékének készült.” (J. Sz.)

Az Utánam, srácok! forgatókönyvét, akár csak az azonos című regényt, Berkes Péter írta. A szerző az ifjúsági témájú kötetek terén bízvást a két legismertebb, legtermékenyebb és legnépszerűbb író egyikének nevezhető a hatvanas-hetvenes években (Csukás István mellett), s kollégájához hasonlóan neki

⁷ Az I. 1. és a I. 2. fejezetben felhasznált interjúk 2013–2014-ben készültek. Megszólalók: Berkes Péter (író), Berta József (MVK), Berkes Gabriella („Méti”), Gulyás Gusztáv (felvételvezető), Jelisztraton Szergej („Andris”), Medvecz J. Attila, Sáfrány József (operatőr), Sípós József (kellékes). Az interjúkat Balogh Attila és Darázs Richárd (MJA) készítette. Az egyes idézetek végén ezek után az adatközlő monogramját ír-tuk csak ki.

A webes (pl. Facebook, fórumok) bejegyzések, hivatkozások, e-mailben érkezett kiegészítések esetében a hozzászóló nevét (rövidítve, vagy a teljes nevet), ill. a megadott felhasználónevet tüntettük fel (ezek 2009 és 2014 között születtek).

is több sztorija filmfeldolgozást ért meg. A felsorolásba az *Az öreg bánya titka* és a *Bezzeg a Töhötöm*⁸ kívánczik még kihagyhatatlanul.

A korszak kedvezett a televíziós gyereksorozatoknak, mondhatni, a műfaj aranykoraként tekinthetünk erre az érá-ra. Majdnem mindnek szinte feltűnést sem keltő jellemzője, hogy vagy kimondva-kimondatlanul budapesti helyszíneken játszódnak, vagy teljességgel semleges helyen; ez esetben is a forgatások a fővárosban vagy a környékén zajlottak. Ritkaságnak, talán unikumnak nevezhetjük az *Utánam, srácok!*-at: bár sem a regényben, sem a mozgóképen ki nem mondatik, kétségtávol az észak-magyarországi régió központja ismerhető fel a színes diákkalandok számos pontján. De miért választotta a Magyar Televízió külső szerzőként dolgozó, amúgy a Móra kiadó, illetve a Népszabadság napilap kötelékében pályafutását töltő író a Bükk- és az Avasalját témául?

„Ez nem 1970-ben kezdődött. Hanem ’54-ben. Miskolcon, vagyis Diósgyőrben az »ágyúgyárban«, hivatalos nevén a nehézszerző-gépgyárban⁹ készítettem a diplomaterveimet. A feleségemmel is ott ismerkedtünk össze. Itt kezdődött Miskolc szeretete, de a Bükké már diákkoromban, az itteni túrákon. Még utána is jódarabig visszajártam a városba” – idézte fel a háttér megkeresésünkre az idén 83 éves Berkes Péter.

A hetvenes évek eleji filmötletéhez az író kisvárosi szituációt keresett. Úgy érezte, a sztori Pesten „nem sülné el” olyan jól. Mondván, vidéki településen kevesebb a lehetőség a fiataloknak a kikapcsolódásra, intenzívebben élhetik hát meg a különös kalandot. Vagyis a villamosos történet „eleve ide lett kitalálva”. És az ominózus szerelvényre is itt figyelt fel. Épp a később fontos szerepet kapó Vargahegyen látott meg egy vikendháznak használt, kiszuperált járművet, Tapolca felől

⁸ 1973, rendezte: Fejér Tamás (öt részes sorozat); illetve 1977, rendezte: Somhegyi Béla.

⁹ A Diósgyőri Gépgyár egyik egysége, a Mexikó-völgyben.

arrafelé barangolva. (Igaz, a helyszín nevére így, évtizedek távlatából pontatlanul emlékszik. S lám, a regényben is a „Komlóstető” megnevezés olvasható.)

És a történet? A sztori, „mint minden könyvemnél, saját gyerekeim és barátaik környezetéből került ki. A két fiam szerepelt aztán a filmben.¹⁰ Mindketten szinkronizáltak, és Fejér Tamás rendező közülük és az iskolából válogatott gyerekszereplőket. Három ismert gyerekszínész volt a produkcióban, Szergej¹¹, Kovács Krisztián és Losonci Gábor.¹² Zolit rendszeresen hordtam ki a Pannónia Filmstúdióba; Gabit is vittem, odament a szinkronrendezőhöz, aki egyből beleszeretett. Azt mondta neki: ha megtanulod az »r« betűt, gyere vissza. Hordtuk logopédushoz. A »trutymó« szóval vette rá, hogy kimondja, így tanította meg neki a helyes kiejtést! Ment, mint a karikacsapás, mehetett a szinkronba!” (B. P.)

De térjünk vissza a történethez. Hogyan született, előbb filmre, vagy előbb regénynek? „Egyszerre. Mikor a televíziónál¹³ befejezték *Az öreg bánya titkát*, Békés József¹⁴ rágt a fülem. Gyerünk, gyerünk! Már formálódott a sztori. Egyszerre kezdtem írni; voltak fejezetek, ahol a regény készült előbb, de például az első fejezet a forgatókönyvben lett meg hamarabb. Párhuzamosan írtam. Segítették is egymást, érdekes játék volt.” (B. P.)

És miként válhatott a megálmodott miskolci helyszín valódi forgatási helyszínné? „Ez nem jelentett gondot. Lementek három hétre forgatni. A Diákvárosban laktak.¹⁵ Nem mindig van ez így: Az öreg bánya például elvileg Brennbergbányán

¹⁰ Berkes Zoltán és Berkes Gábor – Rados Gyula, illetve Falrahányt Borsó szerepében.

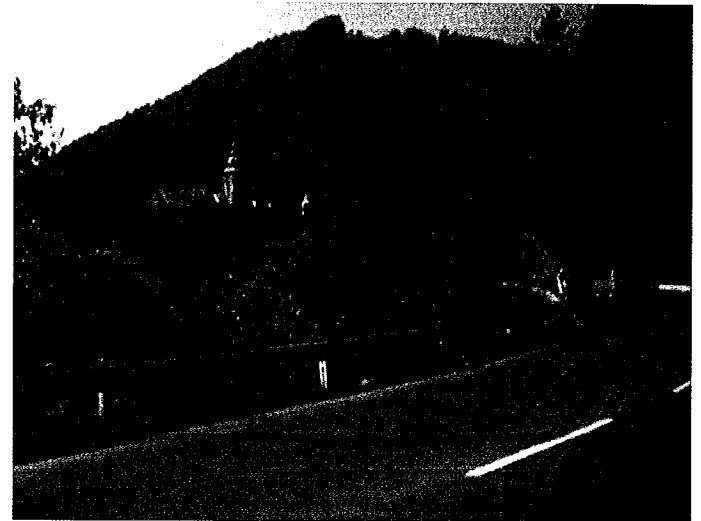
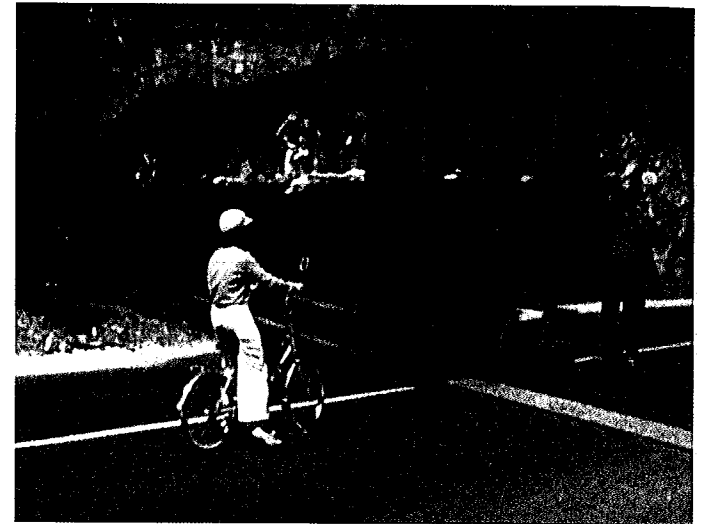
¹¹ Jelisztraton Szergej, más írásmódban Elisztraton Szergej, a korszak legnépszerűbb gyerekszínészeinek egyike.

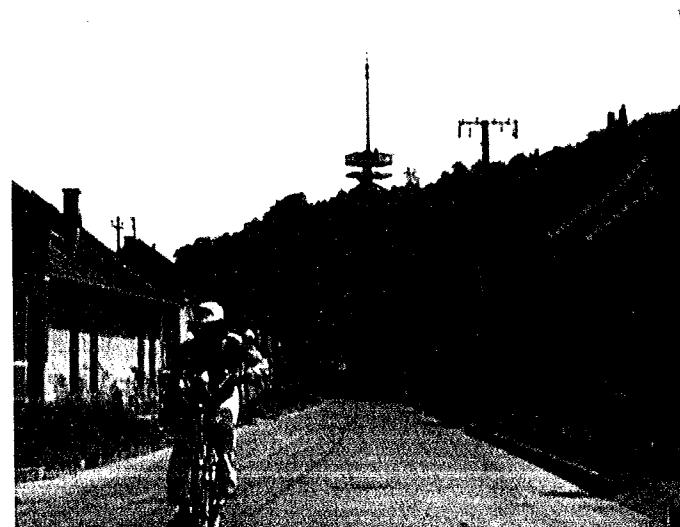
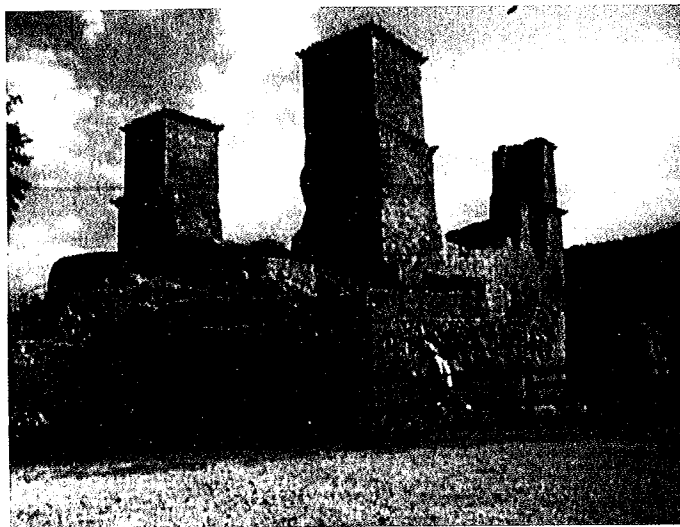
¹² Ők hárman előzőleg már *Az öreg bánya titkában* is együtt szerepeltek.

¹³ A Magyar Televízió, amely az *Utánam, srácok!*-at a Magyar Filmgyártó Vállalattal (Mafilm) közösen készítette.

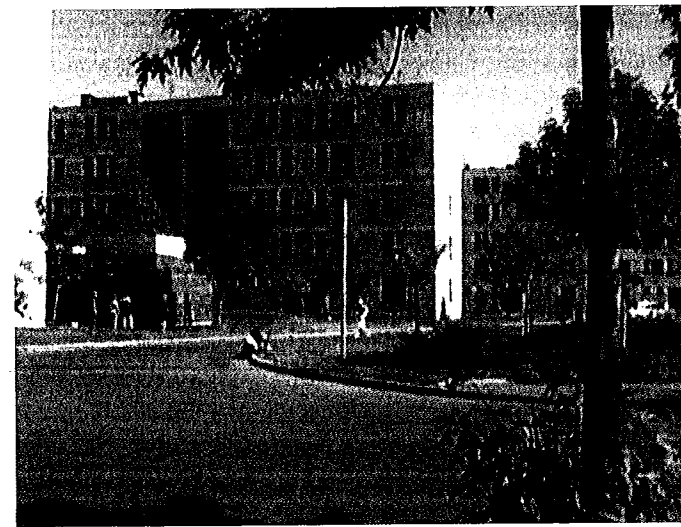
¹⁴ Az MTV gyermekosztályának dramaturgia.

¹⁵ B.P. nyilvánvalóan az Egyetemvárosra, annak kollégiumaira utal.

játszódik, de Dorogon forgatták – bányá, bányá.” Berkes Péter ellátogatott az itteni filmfelvételekre, de nem elsősorban forgatókönyvíróként, hanem a családtagjai miatt, illetve velük

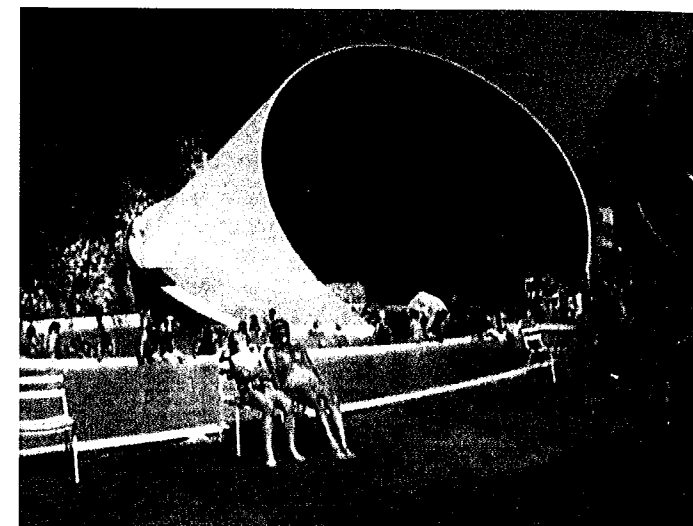
együtt. „Nem szóltam bele sosem. Nem is szerettem ott lenni a forgatáson. Nem tudtam megállni, hogy ne vágjak pofákat. És az a rendezőt idegesíti... Változtatások a forgatókönyvhöz

képest? Nem lényegesek. Apróságok. De a helyszínek kiválasztásában számítottak rám. Például Manó bácsi háza. A mintául szolgáló valóságos személyt egyébként nem így hívták.” (B. P.)

Nos, tekintsük át végre, merre járunk – hova és milyen utakon vezetett a városban és környékén a srácok, egyszeres-mind a filmesek útja?

Az, úgymond, irányt mindjárt a sorozat első epizódjának¹⁶ egyik nyitó jelenete kijelöli: a helybeli illetőségű nézőt zavarba ejti, amit lát, a semleges (tehát máshol lakó, Miskolcot nem ismerő, az idevalóságot nem is feltételező) közönség számára viszont súrlódásmentesen illeszkedik a történeteket felvezető jelenetsorokba. Az egyik mellékszereplő, szintén fiatal srác, kerékpárjával Manó bácsitól – s itt, aki miskolci, tudja: Lillafüredről – hozza a rakétaépítéshez szükséges szelepet. Ahogy biciklijén teker, a következő helyeken, illetve objektumok előtt halad el, sorrendben: a lillafüredi LÁEV-kisvasút alagútja, Felső-Hámor és a Palotaszálló, a Diósgyőri vár, az Avasalja utca–Csalogány utca találkozása (Diósgyőr irányába!, háttérben fent az Avasi kilátó), a Széchenyi utca az Erzsébet térnél. Majd innen egy filmes vágással – átkerekedik a fiú a budapesti Lakatos utcai lakótelep házai közé.¹⁷

Később látjuk még a sorozatban a tapolcai Barlangfürdőt (hosszabb képsorokon át, mind belülről, mind kívülről, a vasbeton félgömbbel, medencével, és a főbejárati homlokzatot is)¹⁸, a lillafüredi felső parkolót, a kisvasút kerekhegyi vo-

¹⁶ Utánam, srácok! tévésorozat (1975): 1. rész – A hidrakéta

¹⁷ „Szép kis teljesítmény! Manó bácsitól a Pocakos elhozta a hidrakéta szelepét kempingkerékpárral Lillafüredről! Meddig hozta? Hát Pestlőrincig, a Lakatos lakótelepig! Azért valami realitás nem ártana!” A port.hu filmes fórumában a system nevű felhasználó hozzászólása. http://forum.port.hu/viewtopic.php?post_id=3097122&highlight=3097122

¹⁸ „– Ezek a palmaszerűségek csak a forgatás miatt kerültek ki vagy máskor is kint voltak?

– Igen, máskor is.”

Olvasói beszélgetés a Miskolc a múltban Facebook-oldalon.

nalának viaduktját, a Hámori-tavat, a Csermőkei út említett kanyarjának környékét, felülnézetből a kohászat¹⁹ vasútállomása közeli teleprészét, ugyanitt a Heller–Forgó hűtőtornyok előtti részt, újra a Diósgyőri várat (közelebbről, valamint az északi falrészt belülről), az Avasalja utcát madártávlatból (a kilátóból filmezve), végül a záró epizódban²⁰ a diósgyőri lakótelepet. Ez utóbbi pár percet a korábbiakhoz hasonlóan könnyedén felvehették volna a tévések a fővárosban, ám valamiért – talán mert a miskolci panelegyüttes akkoriban jeles építészeti alkotásnak számított, egzotikus S-alakzataival? – az itteni helyszín mellett döntöttek. *Lada Icu* 500-as kis-Fiatja, benne a szorongó gyerekekkel, jól felismerhetően az Árpád úton, a tízemeletes tövében és az ábécé előtt halad el. Csavar itt is akad azért: ide, az előző vágásból, Felső-Hámor felől érkeznek a kocsikázók – és a következő snittben már a Bükkben vannak. (Legalábbis sztori szerint; a hegyi barlangi jeleneteket megint csak már Budapesten.)²¹

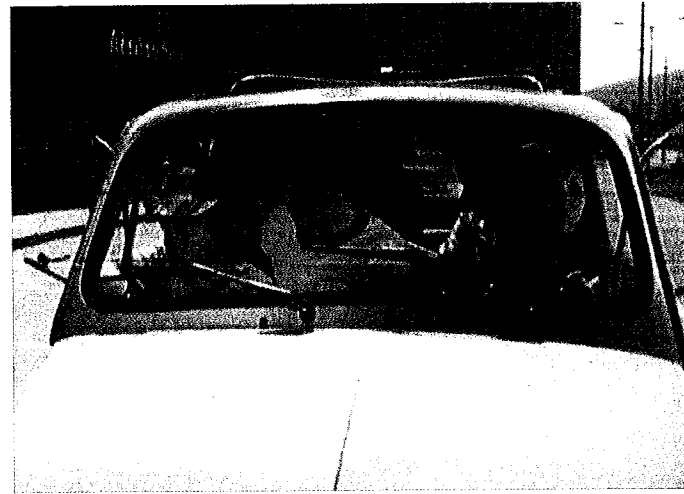
Forró vizet a kopaszra!

Mindezeket követően tulajdonképpen meglepetten konstatálhatjuk, Észak-Magyarország akkori ipari központjának neve tulajdonképpen el sem hangzik, sem a filmben, sem (leírva) a regényben. Egy-egy földrajzi név, városrész ismerősen hangzik, mások viszont teljesen idegenül. Komlóstető, Vargahegy, rendben. *Orgonásliget*?! Van ilyen, volt ilyen valaha Miskolcon?!

¹⁹ Akkor: Lenin Kohászati Művek (1953–1989).

²⁰ *Utánam, srácok!* tévésorozat (1975): 6. rész – Nyugtával dicséred a napot.

²¹ „A barlangbejárat felvételei is itt készültek, ez a hírhedt Mátyás-barlang bejárata, maga a barlangi felvétel, ha jól emlékszem, egy másik, könnyebben megközelíthető barlang volt, az Ördög-árok úton.” (G. G.)

Szóval, miért nincs megnevezve sehol sem a város:

„Nem szabad! Nem szabad konkrét helyhez kötni. Ez írói szabály. Egy szegedi olvasó netán rossz szájjal olvasná, hogy máshol játszódik. Ezért nem mondjuk meg, hol. Vagy kitalált nevet kell adni a helyeknek.” (B. P.)

Így lett abból az erdőbe nyúló városrészből, ami a tévében jól azonosíthatóan Lillafüred – Orgonásliget. „A Lenin Kohászati Műveket sem neveztem Leninnek. Az Öregtelep, ahol a szereplők laknak: az meg semmi. Nincs valós alapja. Ilyen neveket ad az ember. Semlegeseket.” (B. P.)

Bár nem földrajzi elnevezés, mégis segít elhelyezni a térképen a mesebeli kalandok színterét: az, hogy a sztoribeli rosszfiúkat úgy emlegetik, „turujások”. „A turuja az a gányolt, golyóscsapágyakra szerelt, falapból és deszkákból épített guruló játékszer” – a filmben néha feltűnik, többnyire kézben cipelve, de egy ponton látszik, amint az egyik srác rajta ül, a másik madzagon húzza. Jelen sorok írója is ismerte és használta gyermekkorában: gokartként. „A turuja név tényleg nem miskolci, hanem Sátoraljaújhelyről hoztam; valószínűleg szlovák beütés, a feleségem révén hallhattam.” (B. P.)

Másokat sem hagyott nyugodni a kérdés:

„Az *Utánam srácok* c. filmet csak részben forgatták Miskolcon s környékén, a Kiliánban azonban sajnos soha nem járt a stáb. Harminc évig laktam ott, s magam is nyomoztam ez ügyben. A Kilián-déli lakótelepre hasonló telep a budapesti XVIII. kerületben található Lakatos úti lakótelep valójában, ami nagyon hasonlít a kiliánira. Valószínűleg ugyanaz a tervezője, s a hatvanas évek elején készült. Egyébként a budapesti IX. kerben lévő József Attila lakótelep házai is zavarbaejtően kiliáninak hatnak.” (B. Zs., Facebook-bejegyzés)

„Nem csoda, hogy a Lakatos úti lakótelepet Kiliánként azonosítjuk, ugyanis kísértetiesen hasonlít rá. Én a Bulgárföldön és a Kiliánban nőttem fel, jelenleg pedig itt lakom pár száz méterre a Lakatos úttól. Sokat sétálok is itt, ha honvágyam van (vagyis állandóan), mindig is azt szoktam mondani, hogy ha nem lenne itt a szomszédban az a másik 22 kerület, meg itt lenne a Bükk, egész élhető város lenne ez a Pestszentlőrinc.” (M. S., Facebook-bejegyzés)

Az egyformaság, a futószalagon gyártott uniformizált otthonok világa a jelek szerint nem a '70-es évekkel veszi kezdetét – a jelenség kiváló megjelenítésére jó példa a *Forró vizet a kopaszra!* című, 1972-es, Bacsó Péter rendezte játékfilm egyik jelenete.

A budapesti XVIII. kerületi Lakatos utcai lakótelep házai, elrendezése is zavarba ejtően hasonlít a miskolci kiliánira, Szentpéteri kapuira. Nyilván teljesen ugyanazon építészeti-várostervezési koncepció alapján készültek, talán még a vezető tervező is azonos volt, de a típustervek mindenképp.

A filmbéli helyszínnek felismerésével kapcsolatos elsőrendű tévesztésre magyarázat lehet, hogy a borsodi megyeszékhelyen közismert – a mai harmincas-negyvenes generáció, valamint az idősebbek számára –, hogy az egyik legismertebb televíziós sorozat itt játszódik. A korszak lakótelep-építési gyakorlata (beleértve az oktatási és egyéb közintézmények

architektúráját is) pedig oly mértékben uniformizált volt, hogy jószerevével képtelenség megkülönböztetni egymástól az ország egyik avagy másik végén felhúzott háztípusokat, épületszoportokat.²² A tévesztés elkerülését nehezíti a filmesek trükkje, mely egy egyedinek vélt szoborcsoportot is megmutat a lakótelepen, amely – a helyiek szerint – jellegzetesen mis-

²² „Az 1960-as évek elején új lendületet vett a hazai lakótelep-építés: a szocialista realista stílus költséges és időigényes túldíszítettségét felváltotta a »rehabilitált« modern funkcionális – visszatértek a lapos tetők és a puritán homlokzatok –, valamint a blokkos, középblokkos technológiával, fejlődő gépparkkal korszerűbbé vált az építőipari termelés. Hatnyolcszintes »toronyházak« emelkedtek a négyemeletes szalagház ütemek közé, az építkezés gyorsabbá, iparosítottabbá vált. A tervezésben szintén a hatékonyság és az előirányzott mutatók kényszeres követése érvényesült, hiszen a mesterségesen felduzzasztott lakossággal bíró ipari központokban, a preferált városokban állandósult a gyötrő lakáshiány, ami ellen folyamatos harcot folytatott a szocialista építőipar. Mindez tehát azt eredményezte, hogy a születő lakótelepek arculata Százhalombattától Kazincbarcikaig, Ózdtól Paksig uniformizált, szinte a megkülönböztethetlenségig hasonló utcaképi részleteket mutatott.” (Kapusi Krisztián kézírata)

kolci. A Dél-Kiliánban máig meglévő szobrok ugyanis megszólalásig hasonlítanak Pesten és további városokban álló beton műalkotásokra. „Az Utánam srácok című filmben szereplő »Kezek« szoborcsoport Budapesten, a XVIII. kerületi Lakatos úti lakótelepen található, a Dolgozók út 14. számú ház előtt áll. A dolog érdekessége, hogy szintén egy ugyanolyan kilencemeletes épület előtt, mint amilyen a dél-kiliáni Irinyi utcán van.” „Kerényi Jenő alkotása. Vannak érthetőbb alkotásai is. Nekem a tihanyi kikötőnél látható szobra (Faun vagy Legenda) jobban tetszik.” (B. Zsolt és K. Gábor, Facebook-bejegyzés)

Manó bácsi Meseparkja

„Olyan volt ez a kert ott a sziklás patakmederben, mint egy csodálatos játékerszág. Mint egy mesevilág, amelynek azonban minden részlete, minden kis darabkája a valóság hű tükröképe. A patak vize keskeny csatornákon futott szét, a csatornákon apró vízimalmok, vízkerék hajtott szerkezetek működtek, favágó emberek, fára mászó medvebocok, füvet harapdáló muflonok, békára vadászó vízimadarak, ruhát sulykoló nénikék. A sétánnyal szemközti mederoldalon miniatűr hegyi falu piroslott, amelybe a mederfenékről a sziklák között miniatűr csillesor vitt fel. A csatornák közti magaslatokon a környék nevezetes épületeinek makettjei álltak: a Palotaszálló, a tv-torony, az őskohó, a Kohászati Művek nagyolvasztójáé, a váré, a környék menedékházaié. És mindeme csodák Manó játékos fantáziáját s utánozhatatlan ügyességét hirdették és dicsérték.”²³

A Facebook Miskolc a múltban oldalán a B. Róbert által feltett fotóhoz érkezett hozzászólásokból:

²³ Berkes Péter: Utánam, srácok!, regény, Könyvmolyképző Kiadó, 2008, 36–37. o.

„A mesepark – építőjével és gazdájával együtt – tragikus véget ért. 1974-ben volt a Szinvának egy nagy áradása. A rohanó víz ostromolta a mesepark játékeit, és a ház mögé épült szerszámos kamrát is alámosta már. A mesepark gazdája szerzőségeit menteni ment a ház mögötti kamrába, és az alámosott fészert beleomlott a rohanó Szinvába. Holttestét valahol Diósgyőrben találták meg néhány nap múlva. Utána már nem épült tovább a mesepark. [...] Én gépiparista voltam, és a Kun Béla utcán (Soltész-Nagy Kálmán) a hídról néztük, hogy rohan medrében a vad Szinva. A tragédia híre később érkezett. A játékokat még évekig lehetett látni, de gazdájuk már nem volt. (Érdekes módon a park nem nagyon sérült, de a fészert beomlott).” (Á. T. József)

„A lillafüredi sétány végén, a patak partján egy magánház kertjében, a patak hegy felőli oldalából a sétányon sétálva lehetett nézni.” (Vargáné F. Ágnes)

„A Soltész villa kertjében. Soltész Karcsi bácsi maga fabrikálta.” (Berczeliné B. Mária)

„Órákig el tudtam nézni és nem csak gyerekként. Milyen kedves volt a Karcsi bácsi, mindenkihez volt egy-két jó szava.” (N. Erzsébet)

„Én meg sokáig azt hittem, hogy csak álmodtam az egészet, itt hallottam róla, hogy valóban volt ilyen.” (F. Judit)

„Nekem is álmyszerű ez, már abban sem voltam biztos, hogy Lillafüreden vagy Tapolcán volt, pedig kisgyerekként sokszor megcsodáltam.” (B. Péter)

„Karcsi fia örökölte a házat és a vétel után egy miskolci kereskedő nyitott éttermet.” (B. Róbert)

„Tudomásom szerint Karcsi bácsi unokaöccse, Soltész Gyula örökölte meg a villát. Ő a Kereskedelmi és Vendéglátó-ipari Szakmunkásképzőbe járt, 1966 és 1970 között, ami akkor a Berzeviczy alagsorában volt. Ő biztosan tudná, hogy hová lettek a törpék.” (Berczeliné B. Mária)

Utánam srácok, jó a játék!

Generál együttes–Várkonyi Mátyás: Utánam, srácok!:

Azt mondják, hogy nem vagyok jó gyerek,
változnom kell még.
Nem tudják ők, ahhoz, hogy más legyek,
a jó tanács nem elég.

Hogyha egymagam vagyok,
semmire se juthatok.
Szükség van a barátaimra,
amikor elindulok.

Utánam srácok, vár egy új nap!
Újabb barátok, újabb varázslat.
Utánam srácok, jó a játék,
de mi komolyabbat szeretnénk.

Utánam srácok, rajta srácok!
Mások vitáznak, mi legyünk vidámak!
Valóra váltjuk álmainkat.
Megmutatjuk a világnak!

Játszóteher nem csak a hinta van,
jól tudom rég.
Korlátok közt unom az életem,
mást szeretnék!

Utánam srácok!
Támadás!

Egy-egy furcsa, erőteljes, már-már oda (ifjúsági irodalom) nem illő mondat megüti olykor a fülünket. A filmben is, a könyvben is, és különösen a sorozat főcímzenéjében. Utóbbi, ha a vidám muzsikától, csengő dallamtól elszakítva vizsgáljuk, mintha – kis túlzással – egy hippihimnuszt hallanánk... Végülis a hetvenes évek elején vagyunk, a '68-as változások után, terítéken a modernizáció, a Nyugat felé sóvárgás, a társadalmi-kulturális erjedés.

Több jelenet is a filmben-regényben azzal zárul, hogy a főszereplő tizenévesek aktuális purparlóját, köztéri akcióját a közelből dermedten vagy dühösen figyelő felnőtteket, még hozzá idősebbeket szólaltat meg a (forgatókönyv)író, velük kommentáltatva a látottakat-hallottakat. „Sátánfattyak!” „Huligánok!” „Előzőnlík a világot!” Ezek a jelzők és értékelések hangzanak el. „Mit csináltok már megint, ti átokfajzatok?” – szólítja meg egy szülő édes gyermekeit. Egy telepi lakó az erkélyéről kiált le: „Se nádpálca, se pofon, csak a nagy bűdös szabadság!”

A máig népszerű főcímdal, amelynek szövegét Várkonyi Mátyás írta, a gyerektematikához mértén, mondhatni, erősen áthallásos sorokat tartalmaz: „jó a játék, de mi komolyabbat szeretnénk”, „korlátok közt unom az életem, mást szeretnék”, „Mások vitáznak, mi legyünk vidámak!”, „Megmutatjuk a világnak!”

Így vélekedik Berkes Péter az öregek által a fiatalokra alkalmazott minősítésekről: „Ezek a jelzők akkortájt voltak jellegzetes kiszólások. Azért idéztem, mert a könyveimben, ahol lehetett, cikiztem bizonyos felnőttek magatartásait. Akkoriban lettek ismertek a reformpedagógiák, én is szívesen olvastam. Igyekeztem megszólaltatni a gyerekek érzéseit, ahogy a felnőttvilágot látják.” Feltételezhető, hogy a dalszövegíró is ugyanerre a törekvésre, kisugárzásra érzett rá. Mindenesetre nem megbeszélte módon, hiszen egymástól teljesen függetlenül dolgoztak. „Nagyon eltrafálta a gyerekvilág hangulatát a dal. Sajnos, én úgy éreztem, ezzel együtt sem jött át minden a

filmen ezekből a felhangokból, amit színházban úgy instruálnak, »félre«. Megpróbáltam új hangot megütni, mivel a korábbi gyerekirodalomban a hagyományos, szigorú pedagógiai szemlélet uralkodott, ami nem tetszett.” (B. P.)

Sárga a villamos, kék a busz

Jelisztratov Szergej maga is tizenéves volt a hetvenes évek folyamán. Az 1974-ben zajlott forgatás után lett második a középiskolában. Július-szeptember között folyt a filmezés, először Borsodban, majd Pesten. „Szeptemberben a tanévet azzal kezdtük: bocs, két hét hiányzás!”

„Két dolog köt Miskolchoz: a filmes múltam és a barátaim, akiket a vízi sportok révén megismertem. Annak idején három héten át forgattunk Miskolcon. Az Egyetemváros kollégiumában laktunk, ketten-hárman egy szobában. Szombatonként buli volt a helyi klubban. Nem éreztük jól magunkat. A pszichológus srác, akinek az volt a dolga, hogy vigyázzon ránk, hozott egy versenyautó-pályát, rúgós potméterrel kellett kezelni; alig vártuk, hogy a nap végén rohanjunk játszani.

A legtöbb miskolci jelenetben szerepeltem. A Palotaszálló mögötti ház, Manó bácsi háza. A Barlangfürdő. Akkor csak én voltam a gyerekek közül, a többiek nem. A rendezőtől kaptam egy fürdőnadrágot, abban vagyok a filmben. Aztán a Diósgyőri vár környéke. Akadtak nyúlfarknyi jelenetek, mégis ott kellett lennünk egész nap, aztán alig látszottunk egy pillanatra. Miskolci lakótelepen nem forgattunk. Csak az autós utazást.²⁴ Kisvasút, sorompós bácsi. Olyan hosszabb miskolci jelenet, ami különösebb emlékként a helyszín miatt megmaradt bennem, nem volt. Az akkori szocialista korbéli építészet révén nekem nem okozott különbséget a tekintetben, hol vagyunk, a Budapest-ézés és a Miskolc-ézés között. Ami meghatározta ezt az

²⁴ A már említett Árpád utcai felvétel, amely a 6. epizódban tűnik fel.

érzést: hogy a villamosok sárgák és a buszok kékék. Akkor ez az otthon. Nem éreztem, hogy Miskolc kisebb lenne, mint Budapest. Se akkor, se ma. Inkább még barátságosabbnak éreztem... de ez talán már utólagos belemagyarázás.

Az a mérges kutya, ahol lenéztünk a hegyoldalról a gyárra, az egy rendőrkutya volt, úgy hozták oda. Az első napi forgatás egyébként a Sportcsarnok előtti volt.²⁵

Akkor jópár filmen túlvoltam,²⁶ köztük vidéki forgatásokon, inkább az izgalom, a több lehetőség, több érdekesség, amit ezek jelentettek. Ami a budapesti részeket illeti, a Lakatos úti lakótelepet jól ismertem, sokszor keresztülhajtottam rajta biciklivel, egy barátomhoz.” (J. Sz.)

„Intézetben nőttem fel, ami azt jelentette, hogy hétköznap bent voltam, hétvégén pedig otthon. A Katics Ili néni bejött az intézetbe 1967-ben, és a háromszáz gyerek közül kettőnket kiválasztotti, az ezt követő évben pedig már szerepeltem az első filmemben. Az Utánam, srácokban azért én kaptam a pozitív főszereplőt, mert a negatív szerepeket mindig sokkal nehezebb eljátszani, ott meg kell utálatni magad. Ebben pedig sokkal jobb volt Losonci Gábor, ezért lett ő a negatív szereplő. Én egyébként egyáltalán nem vagyok és nem is voltam elájulva a saját színészi alakításomtól, csak jó helyen voltam jó időben. Nem is akartam soha színész lenni, viszont nagyon szerettem abban a közegben lenni, ott nagyon erős intellektuális inspirációt kaptam. Könyveket adtak a kezembe, és ennek köszönhetően nagyon sokat olvastam gyerekként.”²⁷

²⁵ Utánam, srácok! tévésorozat (1975): 1. rész – A hidrakéta. A jelenetben a Kapufát játszó Martos Tamás és a tanárt alakító Juhász Jácint szerepel.

²⁶ Filmográfiája 26 alkotást számlál (saját statisztikája szerint).

²⁷ Webinterjú Jelisztratov Szergejgel, <http://oroscafe.hu/2013/03/27/szergej-a-muzeumban/cikk/kotroczo> (2013).

A srácokról utána – mi lett velük?

Egyetlen, a sorozatban szereplő, korabeli gyereksztárnak tekinthető fiúcskából sem lett felnőttként színész. A lányok közül ez nem igaz Kiss Gabira (amúgy még több tucat korabeli filmben szerepelt).

Kiss Gabi (Méri):

Kezdjük vele: ő utóbb (férje nevét fölvéve) Berkes Gabriella-ként megőrizte ismertségét, máig tartóan a televízióban is gyakran látott-hallott énekesnő, operett- és musicalszínésznő.

Jelisztratov Szergej (Andris):

Bár megpróbálkozott a televíziózással, más pályát futott be: DJ-ként, majd napjainkban extrém vízisportok szerelmese-ként, oktatójaként járja az országot.

Kovács Krisztián (Isti):

Felnőve szintén otthagyta a színészi pályát, informatikai vállalkozó lett, Angliában, az Egyesült Államokban s más országokban dolgozott és dolgozik ma is.

Losonci Gábor (Lada):

Néhány karakteres főszerep után eltűnt a nyilvánosság elől, bár internetes fórumokon máig érdeklődnek utána a nézők. Meg nem erősített, bár bennfentes körükből származó hírek szólnak arról, hogy Amerikában élt, rosszra fordult a sora, sőt, talán meg is halt. Mások tudni vélik, hogy immár itthon tartózkodik, talán könyvet írt nemrég. Mindenesetre tévedésre ad alkalmat, hogy ugyanilyen néven dolgozik egy napjainkban igen tevékeny (nála idősebb) filmproducer.

Berkes Gábort (Falrahányt Borsó):

Végképp nem kell bemutatni, rendkívül sikeres zenész lett, billentyűs hangszereken játszott például az Első Emelet együttesben, később Geszti Péter zenekaraiban, dalainak (köztük reklámmel is) komponistájaként.

Bátyja, Berkes Zoltán (Gyula), valamint Martos Tamás (Kapufa) és Gabos Erika (Bagoly) a film világa helyett a továbbiakban a civil életben érvényesültek, nemigen láthattuk őket többet képernyőn.

Az *Utánam, srácok!*-ban rajtuk kívül a rengeteg gyerekszereplő mellett jeles felnőtt színészek is láthatók voltak, zömmel kisebb, de emlékezetes mellékszerepekben. Mint Szerencsi Hugó (Manó bácsi), Juhász Jácint, Balázsovits Lajos, Márton András, Almási Éva, Horváth László, Horváth Sándor, Szabó Éva.

Superman és a hétfejű sárkány a Kiliánban

A port.hu programportál *Utánam, srácok!* adatlapjának olvasói kommentjei közül szemezgetve (2008–2014):

„Ezt a sorozatot még a retro hangulat és a régi, kedvelt szereplők miatt sem találtam érdekesnek nézni. Vontatott, unalmas, életszerűtlen és rendkívül fárasztó.” (claro)

„Csak 17 éves vagyok, de ha unatkozom, akkor csak berakom a DVD-lejátszóba a filmet és megnézem. Az egyik legkedvencebb filmem, pedig azért az én korosztályom nem igazán néz hasonlókat. Büszke vagyok, mikor azt mondja valaki, hogy tetszett neki. És ilyenkor dicsekedhetek vele, hogy a nagypapám is játszik benne. Ó Manó bácsi! Ezért is ez a legeslegkedvencebb filmem! Sajnos már csak filmekben láthatom, de akkor is olyan jó!” (Regicca)

„Amikor ide költöztünk a jelenlegi lakóhelyünkre, anno 20 évvel ezelőtt, egyszer csak jön velem szemben az ikersrácok egyike. Azóta már láttam mind a kettőt, de akkor annyira meglepődtem. De persze már felettük is eljárt az idő, de aki sokat látta a sorozatot, egyből kiszúrja őket.” (mercedesz103)

„Szép kis teljesítmény! Manó bácsitól a Pocakos elhozta a Híd-rakéta szelepét kemping kerékpárral Lillafüredről! Meddig hozta? Hát Pestlőrincig a Lakatos lakótelepig! Azért valami realitás nem ártana!” (system)

„Kedves system! A film Miskolcon játszódik, az a lakótelep pedig a Kiliáni lakótelep akar lenni, más téma, hogy a felvételeket nem ott készítették. De abba is bele lehetne kötni, hogy a kempingbringával Diósgyőr után hogy kerül egyszer csak az Avasaljára, ott pedig háttal teker az avasi kilátónak, tehát vissza, Diósgyőr irányába, de onnan a következő kép már Miskolc belvárosa, majd azután a Kilián. Ez sem reális. Viszont ha már realitásról beszélünk, akkor a gyerekeknek nehogy mesél-

jünk hétfejű sárkányokról, törpékről, varázslókról, tündérekről stb., mivel ezeknek a világon semmi realitásalapjuk nincsen... A Superman pedig (véleményem szerint) nem kifejezetten gyerekeknek szóló »mese«. Szerintem ezt a filmet senki nem úgy nézi, hogy mennyire valótlan alapokon áll, illetve ezek szerint te vagy az egyetlen. Ez a film pedig szerintem jópofa, tanulságos, érdemes leültetni elé a gyerkőcöket.” (csoki)

„Szerintem a mi generációnknak volt a legszebb gyerekkora. Én is az utcán nőttem fel – jó értelemben. Nem sírom vissza a szocializmust, de akkoriban a szüleinknek is több idejük volt ránk. Nem voltunk gazdagok, színes tévét is 14 évesen láttam először, mégis boldogok voltunk. Még az építőtábor is visszasírom, hehe... Ezt a filmet már nem tudom visszaadni a gyerekeknek, bármennyire is szeretném.” (bayswater)

„Az egyik kedvencem (pedig én még nem is éltem akkor :)” (Mirella)

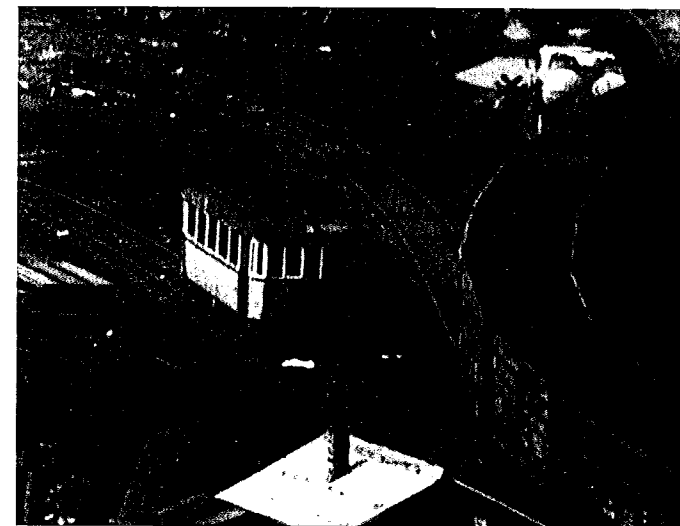
„Gyerekkorunkat, nyakba kulcsos, lakótelepi kort idéző, „minden rendben van gyerekek, csak ti jól éreztétek magatokat” gondolatokat sugalló ifjúsági film, amit szerintem minden akkori tini nézett, ha kedve volt, vagy nem épen üdült. Nosztalgia, amire minden 40 év fölötti ember jó érzelmekkel gondol, bár akkor nem éltünk „ennyire” jól... mégis. Minden kiszámíthatóbb volt. És csak vártuk a »folytatást«...” (peszke23)

I. 2. A sínek között sárgállik valami (Balogh Attila)

„A Komlóstetőre vezető meredek földút alaposan megizzasztotta őket [...] A kaptatón túl a szeméttelp kezdődött. Legalábbis így nevezték azt a hepehupás és kopár fennsíkot, ahová a Kohászati Művek úgynevezett darabos szemetét hordták s öntötték a billenős kocsik. Kiegett kohóbélelő téglától a mindenféle vasdarabokig tömészen különös, de teljesen hasznavehetetlen holmi hevert itt kisebb-nagyobb kupacokban. [...] Pikó egy távolabbi, már egészen a kis fennsík szélén domborodó kupac tetején megállt, s intett Andrisnak, oda menjen.

– Klassz, mi? A domboldal meredeken futott le a lábuktól, s odalent a völgyben, a maga méltóságteljes hatalmasságával zúgott, búgott, füstölgött a Kohászati Művek. Lenyűgöző látvány volt valóban, de Andris már látta néhányszor.

– Ez az az izgalmas? Pikó szorosan odaállt melléje, jobbjával átkarolta a vállát, baljával meg a gyáróriás keleti csücskére, a vasúti bejáróra mutatott.

– Na idefigyelj, hapsikám! Nézd végig a terepet a vasúti kaptatótól a nagykohó vonaláig. Mi olyat látsz, ami egyáltalán nem illik bele a képbe?

[...]

Pikó valahova a vasúti kapu környékére mutatott.

– Ott, a sínek között. Sárgállik valami. Látod?

– Egy villamos! – ismerte fel Andris a ,sárgálló valamit’ mérsékelt meglepetéssel.

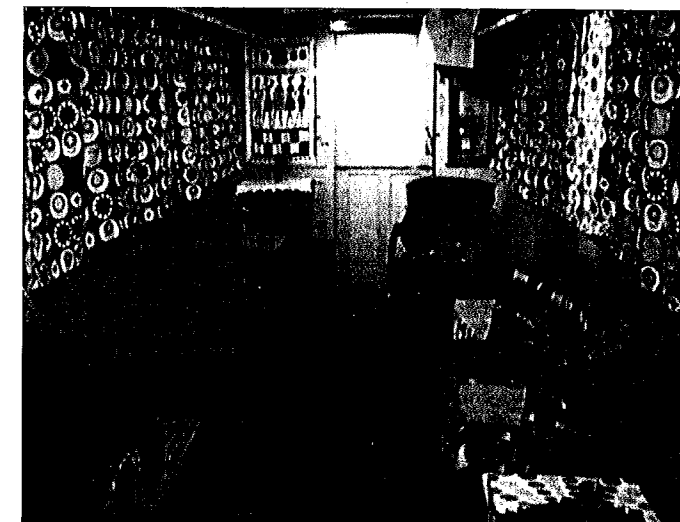
– Tetőtől talpig!

– Hogy került oda?

– Fogalmam sincs. De már legalább egy éve ott áll. Kiszuperált járgány, kerekei sincsenek.

– És ez olyan izgalmas?

– Hát nem érted? – Pikót teljesen elkapta a hév. – Ott áll egy villamos! A kutya se törődik vele! Eszi a penész! Senkié!”²⁸

²⁸ Berkes Péter: *Utánam, sráckol!*, regény, Könyvmolyképző Kiadó, 2008, 153–155. o.

A leselejtezett villamos nyomában

Na de hol is volt az a filmbéli villamos, melyik miskolci víkendtelkes övezetet tarkította? Álljon itt néhány példa a nyomozásunk során a világhálón fellelt, többek nem lankadó érdeklődését, valamint akár személyes nyomozásaikat tanúsító fórumbejegyzésekből, továbbá ehhez kapcsolódó levelezésekből:

„A szóban forgó villamos szerelvényre tisztán emlékszem, magam is láttam, sőt nyaranta majdnem minden nap. Komlóstetőn laktam és Tapolcára a legrövidebb úton közlekedtünk. Emlékszem jól mulattam mikor először megláttam, mondván ki az a »Csák Nórisz« aki ide felparkolt a villamossal? Cimboráim hívták fel a figyelmemet bárdolatlanságomra, hogy nem láttam az Utánam Srácok! című ifjúsági sorozatot, amiben ez szerepel. Bár a sorozatban a helyszíneket felismerve kilogikáztuk, hogy a szerelvény a forgatás alatt még a Vargahegy feletti Magas-hegy »tetején« lévő, jelenleg lakó- és víkendház sorok helyén volt, csak később kerülhetett át az általam megjelölt helyre. Ezt megerősítette egy idős bácsi, aki egyszer ott tett-vett a villamos körül és megkérdeztük tőle.” (K. Roland Ákos)

„1979-től lakom Miskolcon, és ebből 30 évet Komlóstetőn laktam. A villamos valóban megtalálható a Komlóstetőt Miskolc-Tapolcával össze kötő út mellett. Gyermekkoromban rengeteg alkalommal másztunk bele a pajtásaimmal.” (M. István)

„A Bodótető és Magas-hegy helyett Komlóstető és Tapolca közötti összekötő úton volt az Utánam srácok villamosa egészen 2002-ig... Az alváz szerkezete még mindig ott van, a felépítményt viszont, sajna, szétverték!” (névtelen)²⁹

²⁹ Forrás: <http://forum.index.hu/Article/showArticle?go=104425278&t=9043741>

„Mikor gyermekkorunkban láttuk a filmet, Felső-Majláth-ról felkerékpároztunk megkeresni a vilingert. Nem találtuk meg. De utána hosszú időn keresztül azzal dicsekedtünk, hogy tudjuk, hol van és láttuk. Sőt, azzal is dicsekedtünk, hogy a filmben láttuk magunkat, amint éppen megyünk iskolába. Igaz, akkor még pólyás voltam. [...] Egyébként nekiünk is az volt a füttyjeliünk, s csak mostanában jöttem rá, hogy a főcímmzene dallama.”³⁰

„A kilencvenes évek elején nagyon sokat sétáltattam kutyát az Akasztón (a húszemeletestől Barcika felé, nagyjából a megyei kórházzal, illetve a laktanyával szemben), ott a telkek közt volt egy ehhez a megszólalásig hasonló villamos.” (N. László)

„... de, ott volt, a Komlóstetőn egy másik volt (sőt, kettő is, az egyik valami rettentő csúnya, bugyikékre festve) – sőt volt egy a Bodóra vezető úton felfelé is, a lövészklubnál, '78 körül – azt vitték később feljebb, egy telekre...” (R. Tibor)

„A villamos Miskolcon van és még most is áll. Egy telken van, igaz, romokban, de áll.” (Pemi70 felhasználónévvel)³¹

„Emlékszem, még kerékpártúrákat is szerveztünk a Komlóstetőre meg a Vargahegyre, hogy megtaláljuk a villamost.” (B. Zsolt)

A hetvenes évek elején tucatnyi szerelvény került ki a Miskolci Közlekedési Vállalat (mai utóda az MVK Zrt.) kötelékéből. Az állomány frissült, és a leselejtezett, zömmel a század elejéről megmaradt kocsikat egy-egy dolgozó vagy más szemfüles bennfentes kaparintotta meg; jellemzően azért, hogy hétvégi telkén hasznosítsa, színesítve a kiskertmozgá-lom révén kialakult hétvégi telkek vityilló- és bódéállományát

³⁰ „Annyira szerettük a filmet, hogy elhittük, hogy benne vagyunk! Csak amikor forgatták, még csecsemők voltunk.” (Medvecz J. Attila, 2012. és 2014.)

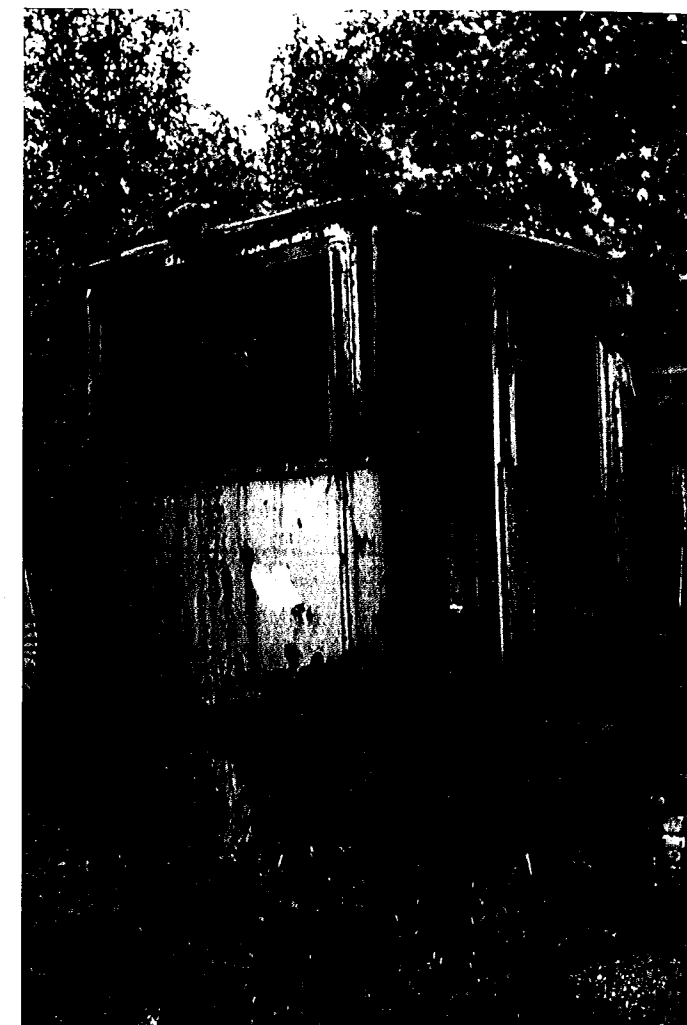
³¹ Forrás: www.filmkatalogus.hu/hozzaszolasok

Miskolcon és környékén.³² Ezek egy kis része ma is fellelhető, bár akad, amelyiket kőből rakott családi ház részeként „beépítették”, vagy éppen épp napjainkban (2013/14) lett tűzvész áldozata. A filmbeli járgányra azonban már annak idején lecsaptak a filmesek, és a néhány helyben forgatott jelenet elkészülte után Budapestre szállították, a budai hegyekbe, ahol a vele kapcsolatos jelenetek túlnyomó többsége játszódott³³ – vissza sosem került, legalábbis erre nem utal semmi, igaz, a kocsi további sorsa ismeretlen 1974-et követően.

„Illúziót kell, hogy romboljak: azok a helyszínek, ahol nincs semmi miskolci vagy környéki jellegzetesség, minden felvétel Budapesten készült, a kutyás, a stoppos helyszíneket kivéve. Amikor Mérinek odaadja az elvett bringát Lada és az ABC előtt megy egy kört a járdán, az a jelenet is itt készült.” (G. G.) Így reagált felvetésünkre, a helyi hiedelmeket és legendákat illető kérdésünkre Gulyás Gusztáv, aki 1974-ben a Magyar televízió kötelékében felvételvezetőként dolgozott (Petrucz Miklós gyártásvezető munkatársaként.)

³² Érdekes, hogy Tapolcán, az egyetem, pontosabban a Gyermekváros fölött is áll egy víkendtelki villamos, kalkulálhatóan idestova fél évszázada. Az „N” típusú járműre azért vadászik immár egy évtizede a BKV, mert noha valamikor 110-nél is több készült (Ganz) és közlekedett (BKVT) belőlük a fővárosban, mára ez az egy darab maradt. Egy 1898-beli konstrukcióról van szó. Miskolcon a diósgyőri egyvágányú pályarészen mentek azok a példányok (ikerkocsiként, két motorkocsi összekapcsolásával), amelyek idekerültek, 1952–67 között.

³³ A regény és a filmsorozat sztorija szerint a főszereplő gyerekcsoport tagjai megszerzik maguknak a járgányt: úttörő mozgalmi háttérrel, tanári segítséggel elkunyerálják a kocsit a gyárvezetéstől. Egyikük családjának telkére szállítatják, amit, illetve annak megközelítését számos jelenetben ábrázolják a filmben. Ezek a felvételek azonban nem Miskolcon készültek. Amikor a fenti, a két fiút ábrázoló jelenethez hasonlóan később többször a domb aljáról a telek felé közeledő gyerekeket mutatják, akkor éles szemmel felfedezhető, hogy akkor már nem a kohászat, illetve a Győri kapu viszonylag jól felismerhető távlati képe húzódik a háttérben – hanem Buda épületei, a Duna vízfelülete.

„A filmet Budapesten, a Lakatos úti iskolában, az előtte lévő kis parkban, lényegében az egész lakótelepen forgattuk. A villamost valóban Miskolcra szállítottuk fel és a tréler az országúton kb. 36 óra alatt tudta felhozni Budapestre, rendőrautók elől-hátul, stb. Erre a villamosra azért mondtunk igent, mert

egy-másfél méterrel nagyobb volt az átlagosnál, és »Batár« volt a neve, ebben jobban elfért a világítás, berendezés, kellék, kamera. A villamost a Bécsi út felett egy telekre vitettük³⁴ és ezért az úton keresztülmenő áram-, telefon-, egyéb vezetékeket ki kellett köttetni, leszereltetni, mert a szállítmány olyan magas volt. A film tényleg »Miskolcon játszódik«, de itt forgattuk Budapesten a nagyobb részét, hiszen a színészek szállíttatása, a stáb miskolci elszállásolása rengetegbe került volna. Csak azokat a snitteket vettük fel Miskolcon, amik jellegzetesek, vagy ha ez a helyszín. Ebben a filmben nem volt Gyermekváros, a hozzászóló³⁵ összetévesztette a Pocok, az ördögmotorossal biztos, hiszen majdnem ugyanezek a srácok a szereplők. Azt viszont a főtí Gyermekvárosban és szintén Budapesten forgattuk.”³⁶ A tévés szakember utóbbi gondolatmenetével azt az ugyancsak közkeletű feltételezést cáfolja, miszerint a tapolcai ifjúságvédelmi intézmény is a forgatási helyszínnek között lett volna. A környék ellenben érintett volt a forgatási sztoriban:

³⁴ „Az út, ahol a villamoshoz mentünk fel, Pesten található, a Vörösvári és a Bécsi út sarkán. Farkastorki, Jablonka stb. A villamos is ott trónolt a Hármashatárhegy lejtőjén, a Margit kórháztól jobbra fel.” Analyzer hozzászólása a filmkatalogus.hu fórumán: <http://www.filmkatalogus.hu/forum-5090-1>

³⁵ Egy internetes kommentelő felvetésére reagálva.

³⁶ Gulyás Gusztáv a www.filmkatalogus.hu internetes fórumon

az egyetem kollégiumában laktak azokban a hetekben a gyerekszínészek (rájuk direkt e célra felfogadott pszichológus felügyelt).³⁷

³⁷ A stáb is itt volt elszállásolva. A felnőtt színészek nem, hiszen egyikük-másikuk csak az adott forgatási napra utazott a fővárosból (vagy ahol éppen színházban játszott) ide. A Zádori Ferenc operatőr mellett segédoperatőrként dolgozó Sáfrány József így emlékezett vissza: „Fiúklányok közösen voltunk elszállásolva. Nagyon jól éreztük magunkat Miskolcon, bár sok munka volt, alaposan megizzadtunk a júliusi-augusztusi hőségben. Kábé három hetet voltunk a városban. A nap végén elszabadult a pokol... Valamelyik miskolci szórakozóhelyen ültünk, amíg nyitva volt. Egyik este, éjjel után, mikor már untuk magunkat, beültünk a tévé nagy fehér Volgájába és Pestre hajtottunk, felmentünk a Gellérthegyre, és lepisiltünk a Citadelláról; aztán vissza Miskolcra. Mások naponta megjárták ezt az utat, rohángáltak a filmlaborba előhívni a leforgatott anyagot, hogy másnap reggel a rendező megnézhesse – egy helyi moziterembe ültek be –, kell-e valamit újrapenni. Ez volt az első film, ami teljesen a Magyar Televízió saját stábjával készült, nem filmgyárosokkal. És 16 milliméteres filmre, nem 35-ösre. Jól lehetett keresni, mert napidíjasok voltunk. Abból a pénzből vettem az első motoromat, a sárga Riga mopedet. Emlékszem pár vicces dologra. Voltak velünk sminkes lányok, fodrász, de egy kellékes is, mellesleg testépítő, aki minden reggel megevett egy egész grillcsirkét, azzal, hogy »most elfogyasztiom szerény, de tápláló reggelimet«, megivott mellé öt liter tejet. Vagy a vöröshajú ikerpár, rájuk külön figyelni kellett! Több diáklányt is megbíztak a gyerekek felügyeletével. Az ikrek mindig rosszkodtak, akár a jelenetet is elrontották, ha épp olyan kedvük volt.” (S. J.) A szakember egyébként úgy emlékszik, hogy pár éjszakán Magya Diósgyőr fölött” álló villamoskocsit. Neki úgy rémlik, igenis állt miskolci telken az inkriminált járgány, s később csak utóforgatások végett vitték volna Budapestre. De elismerte, meg is csálhatja a memóriája. Gulyás Gusztáv erre válaszul megerősítette az eredeti verziót: sem miskolci telek, sem utóforgatás nem volt napirenden. Még két visszatekintés: „Az esti privát TV-s bulikra, italozásokra, éneklésekre, táncikára emlékszem, amit a kollégákkal a koleszban csináltunk. Aztán egy miskolctapolcai strandlátogatásra, egy nagy vacsorára az Anna étteremben.” (Sipos J.) „Nincs semmi emlékem a miskolci forgatásról. Csak annyi, hogy a lakótelepen görög fiúk csúnya szavakat tanítottak és marhára tetszett nekik, hogy kimondom és nem értem! A mai napig tudom őket.” (B. G.)

Gyakorlatilag semmi nyomát nem találtuk annak, hogy az inkriminált szerelvény azonos lehetne bármely később Miskolcon látott (épületté átalakított) villamoskocsival. „A villamos későbbi életéről nem tudok többet, azt hiszem, már akkor le volt selejtezve és lehet, hogy nem vitték vissza már Miskolcra, hanem Budapesten vágták szét és olvasztották be.” (G. G.) Ennek ellenére sokan vélnek emlékezni rá, hogy „azt a” villamost ismerik, illetve látták valaha a városban itt-ott.³⁸

És valóban, a jármű filmbeli megközelítését mutató filmbeli felvételek közül több valóban a jelzett helyen készült. Itt ma elgazosodott, elhagyatottnak tűnő telkek vannak, továbbá egy kerítéssel körbezárt kisebb közműtelep. Ez utóbbi pont ott helyezkedik el, ahol négy évtizeddel ezelőtt a kamera állhatott, amely a villamost az alatt elterülő LKM területén felfedező srácokat, a főszereplő Andrist és barátját, Pikót³⁹ vette, amint letekintenek a gyárterületre.

Az ezres, ami 61-es, 71-es, végül Batár lett

„Nyári gyakorlaton voltam az LKM-ben⁴⁰ a Gábor Áron Kohó- és Öntőipari Szakközépiskolából, ahol 1972–76 között műszaki rajzolónak tanultam. És ott láttam meg a járművet. A kohászat területe tele volt iparvágányokkal. És ott állt a kocsi a főbejáratnál, 100–150 méterre, meglepődve vettem észre egy

³⁸ A Csermőkei úton, már napjainkban, az egykori lehetséges helyszínt keresgélve például a vasgyári temető fölött található gáztároló telep biztonsági őretől sikerült eligazítást kapni. Ő is határozottan állította, hogy a villamos egy kilométerrel feljebb a vargahegyi szerpentinén, a kohászatra rálátást nyújtó fennsík után, az éles kanyarnál található egyik telken állt. Szembesítve őt a fenti tudnivalókkal beismerte, maga is csak az egykor látott film nyomán következtetett, hogy „ott állhatott”.

³⁹ „Kollár Eugén – ez volt ugyanis Pikó tisztességes, ámbár nem valami épületes neve.” Berkes Péter: Utánam, srácok!, regény, Könyvmolyképző Kiadó, 2008, 156. oldal

⁴⁰ Lenin Kohászati Művek.

nap. Sejtettem, hogy selejtezésre vár, láttam korábban a vasgyári kocsisínen félreállítva. De milyen célból került ide?” (B. J.) – emlékszik vissza az 1983-tól az MKV/MVK-nál dolgozó Berta József, a Városi Tömegközlekedés Történeti Egyesület alelnöke, aki mielőtt villamosvezetőként belépett volna a céghez, már egy évtizeddel korábban találkozott villamossal – azzal a villamossal.

Akkoriban szerelték le a közlekedési társaság állományából a több mint fél évszázada szolgálatot teljesítő szerelvényeket. Favázás járművek voltak, úgyhogy csak az alváz kerülhetett a MÉH-be. Volt, amit szétbontottak, és volt, amit egyben értékesítettek.

„Mint utóbb megtudtam, ez a jármű a film kedvéért került oda, a gyárba. Később a halna alatti részre, majd a nagyolvasztó léghevítő tornyaihoz vitték, arra ment az iparvágány. A főbejáratnál a filmezéshez tolták ide be, ahova jól rá lehetett látni a Vargahegyről. Ez 1974. június végén, július elején kellett, hogy legyen. Tehát nem hulladékként került oda, amit a filmben sugallni próbálnak, ilyen nem volt. Ez az író fantáziájának szülötte. Amikor egy évvel később bemutatták a filmsozozatot, akkor esett le a tantusz, hogy miért láttam akkor ott a villamost.” (B. J.)

„A villamos az 1000-e típus változata. Igazából típusjele nincs, a BKV-nál A-tól UV-ig jelölték. Ganz gyártmányú. A miskolci példány pályaszáma 61-es volt, 1910-ben készült, hogy a négy évvel korábban a diósgyőri vasúthoz beszerzett gőzmotorkocsikat kiváltsa. A Szent Anna–Diósgyőr közötti vonal egyes üzemű volt, három villamos motorkocsi mellett négy »gőzmadár« is közlekedett rajta. Tehát 1910-ben megrendeltek két új járművet, melyek május 1-gyel álltak forgalomba, ez lett a 61-es és 62-es. Utóbbi, tehát az ikertestére ma Szentendrén látható⁴¹, a közlekedési múzeum kiállításán. Pontosan harminc esztendővel később a pályaszámuk 71–72-esre változott. Volt egyébként egy 73-as is, ugyanolyan, 1914-től.” (B. J.)

⁴¹ 1992 óta.

Újabb három évtizedre rá az 1000-esek tarthatatlanul elavultnak számítottak: bár 1958–62 között a favázás járműveket⁴² felújították, vasvázásították, ezek kimaradtak belőle, mondván, már nem sokáig *húzzák*. Mégis maradtak ’72–73-ig, akkor selejtezték, a csuklós szerelvények érkezével.⁴³ Berta József emlékei szerint a filmesek „jelképes összegért” (ami jóval százezer forint alatti árat jelenthetett) vásárolták meg a 71-est. Úgy emlékszik, a miskolci forgatás lezárultával, tehát 1974 őszén (szeptemberben?) még – újfent – a vasgyári kocsiszínben látta a szerelvényeket. Ez után történhetett meg a Gulyás Gusztáv felvételvező által leírt Budapestre szállítás.

Ezekben az években tucatnyi szerelvény került magánkézbe, pénzért, helyenként ingyen; pontos kimutatás erről ma nem fellelhető. Gyakorlatilag mindenki hétvégi telekre kérte.

Vikend-villamosok, amikről tudunk:

- a Bodótetőn, a nyolcvanas években még ott volt, később eltűnt; a környékbeli elmondása szerint az évtized végén a telek új gazdája elbontatta, mert a kerítést nem lehetett tőle megépíteni. Fémdarabjai a MÉH-be kerültek;
- a 19-es busz végállomásánál, a 259-es pótkocsi (4317-es pályaszám): az első kettős feljárós peronú jármű volt 1939-ben a Beszkártnál⁴⁴ (mire MVK-sok keresték, már csak fémtörmeléket találtak belőle);
- egy másik is volt a Komlóstetőn, a Láditelep utca végénél;

⁴² Így a Győrből származó, Kassáról a háború alatt Németországba vitt, Berlin külvárosában közlekedett (magyar felirattal), 1951-ben – miután Budapestnek nem kellett – Miskolcra hozott 10 darab, 90-es sorozatú pótkocsit.

⁴³ Az FVV típust 1962-től kezdve szerezte be folyamatosan az MKV.

⁴⁴ BSzKRT, Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaság (1922–1949), a BKV elődje.

talán erről hírlik, hogy épp a legutóbbi telek egyikén leégett, lakója (egy hajléktalan) is az építményben lelte halálát a környékbeli elmondása szerint;

- egy 56-os típusú motorkocsi, amelyet 1909-ben gyártottak az MVV számára, egy Ózd környéki iskola udvarán állt, újságcikk nyomán találtak rá a MVK-sok, de addigra központosítás miatt bezárt az intézmény, a járművet pedig széthordták gyűjtősnak a környékbeli. Egyébként az 1912-ben a gömöri sorompónál halálos áldozattal járt karambolt elszenvedő kocsi „ikerpárja”, akkor még a 24-es számot viselte (1957-ig); Ganz gyártmány. Lásd Busz a Garadnában című fejezet;
- Erenyőben is állt egy 4900-as sorozatú, 1910-es, Schlick gyártmányú, eredetileg a BVVV⁴⁵ által üzembe helyezett jármű (miskolci pályaszáma 222-es volt); már nincs meg a roncs sem;
- egy pótkocsi a 4900-as sorozatú „M” típusból (212-es pályaszám) a Hernád partján volt, egy sportkör horgásztelepén, az egyesület egyik tagja hazavitte a közelben (Kesznyéten) lévő saját kertjébe.

A fentiek kellő okot és magyarázatot szolgáltatnak arra, miért kering annyi legenda itt-ott a filmbelinek felismert villamosokról, miért törnek ki akár komoly viták internetes fórumokon, hogy „*de bizony itt állt, ott állt*” (sőt, „*áll ma is, nemrég is*”), s csal meg oly sokunkat a szemünk és a képzeletünk, amikor közelünkben szeretnénk tudni a képernyő – és a srácok leleménye – révén immár örök életűvé vált sárga legendát. Akár még kereken négy évtized múltán is.

⁴⁵ Budapesti Városi Villamosvasút

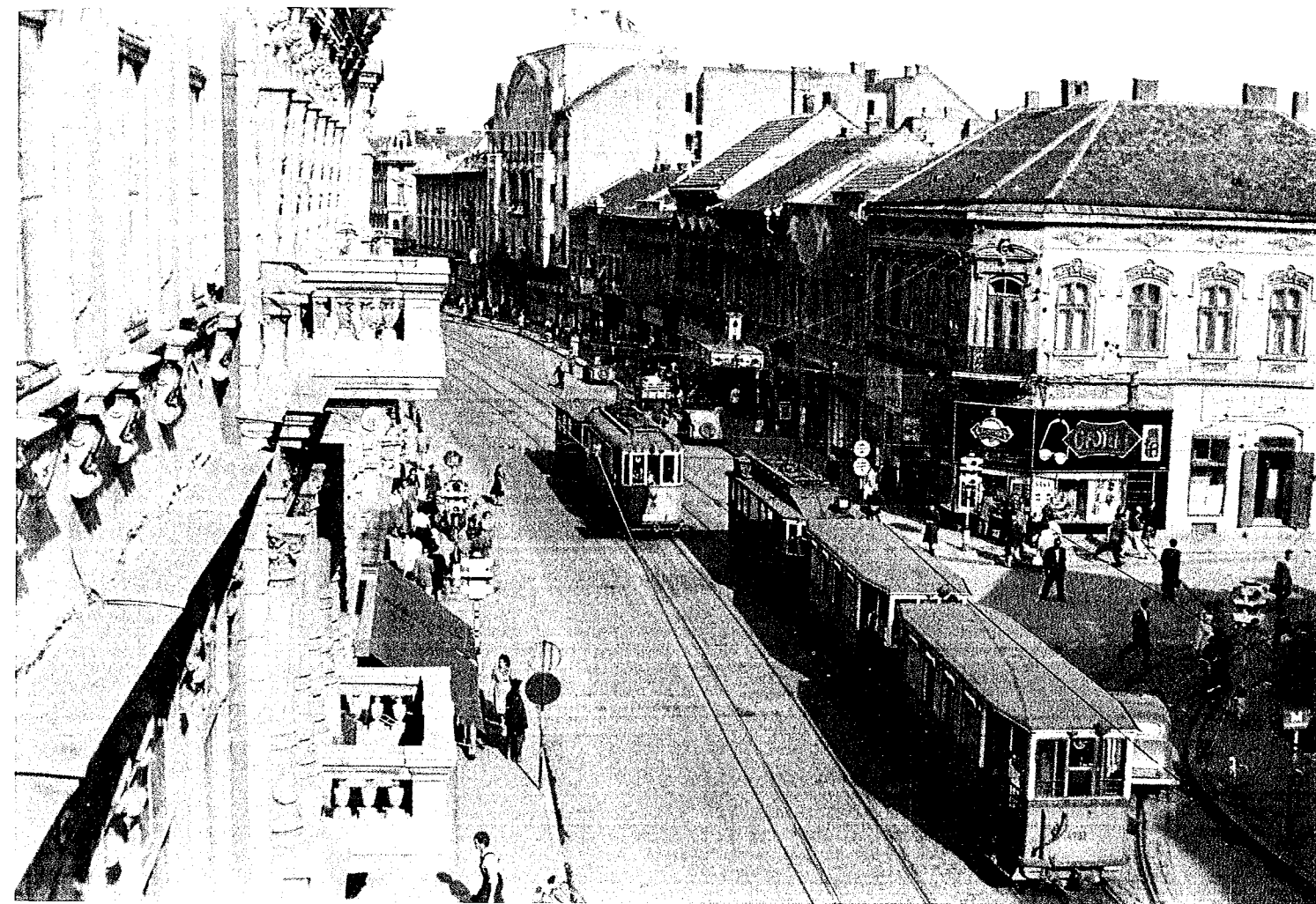
Villamosok miskolci vaspályákon

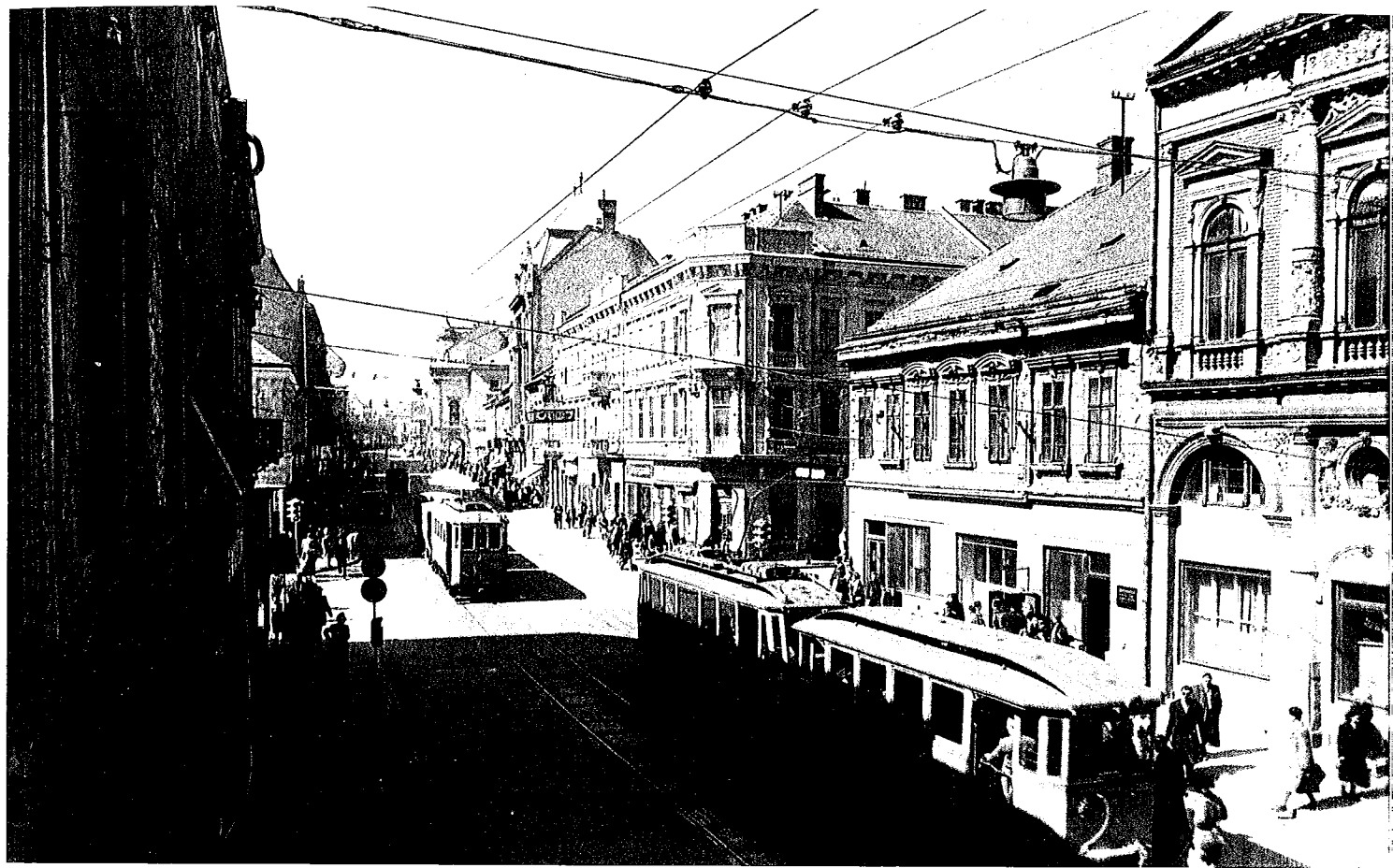
(Darázs Richárd)

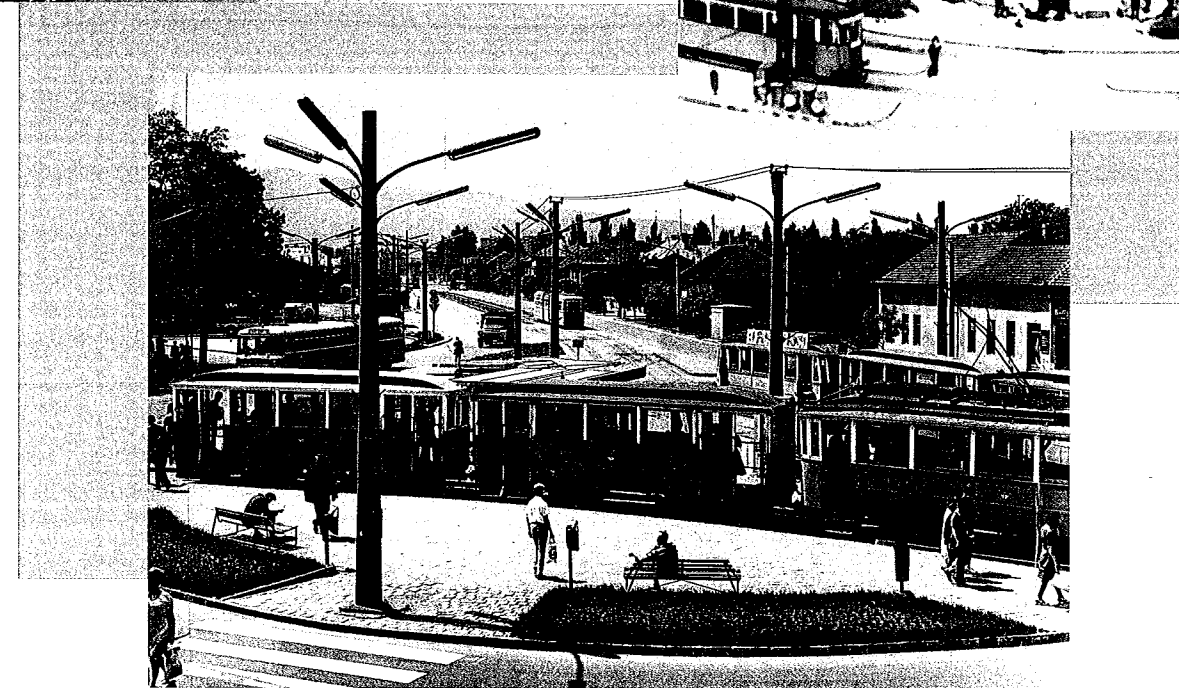
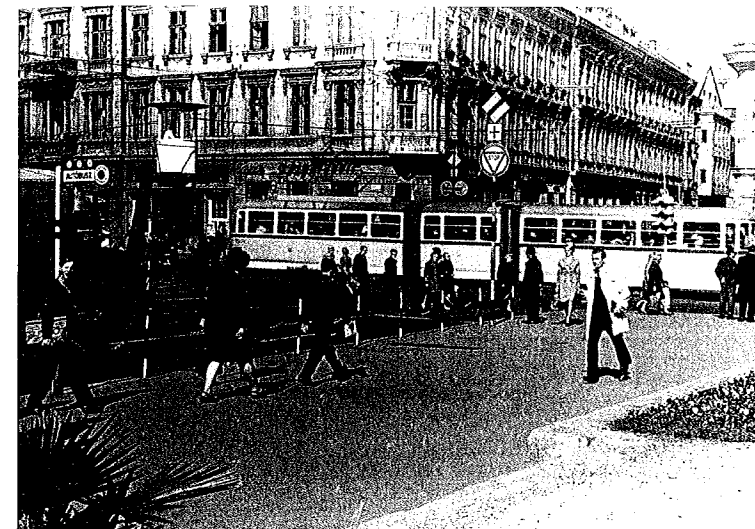
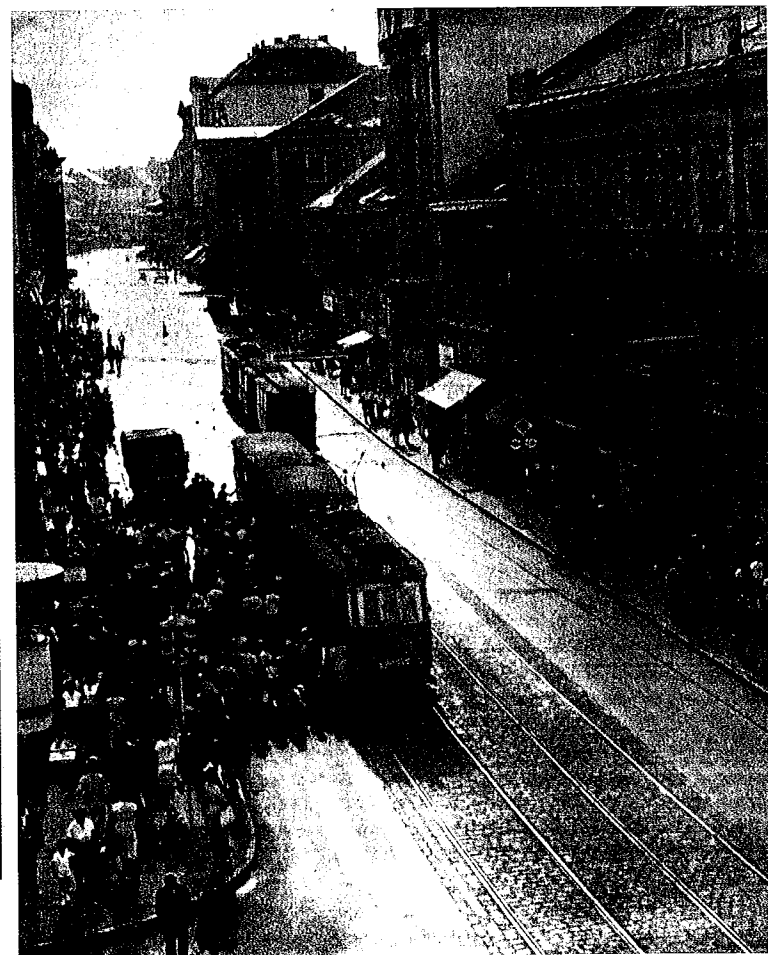
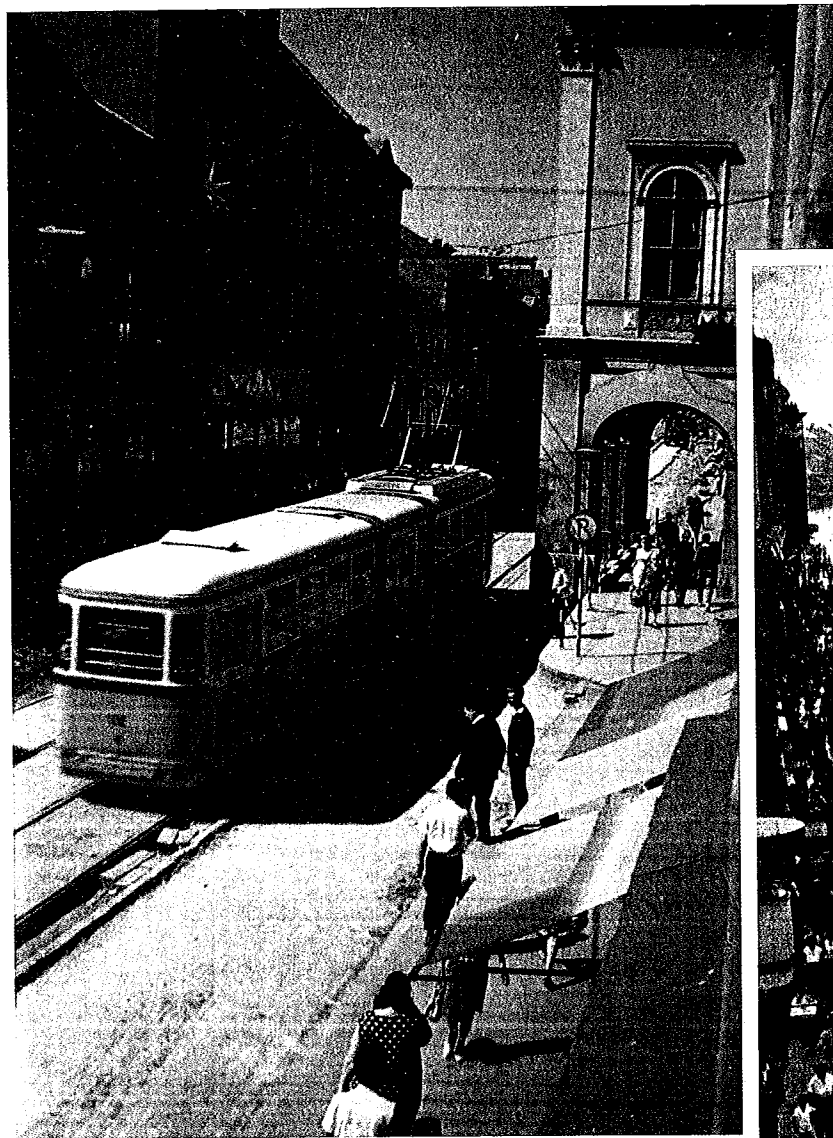
Az *Utánam, srácok!* villamosa, ha szimbólummá nem is vált, a modern nagyvárosi élet érzékeltetésére – a lakótelep, az ipari objektumok és fényreklámok mellett – kiváló motívumnak bizonyult. A filmbéli nagyváros tehát nem a konkrét Miskolc, hanem egy nagyváros a sok közül, pontosabban a kevés közül, ahol villamosközlekedés működik vagy működött Magyarországon (Miskolc mellett Budapesten, Debrecenben és Szegeden, és valaha Nyíregyházán futottak villamosok).

A miskolci villamosközlekedéssel kapcsolatban a „sárga villamos” (a „bécsi”, a Tatra és az „Új-villamos” előtti járművek), és az arról való tudás eléggé hézagossnak tűnik, hiszen míg az idősebb korosztályok tagjai emlékezhetnek többféle típusra a ’60-as, ’70-es évekből, a fiatalabbak számára egyetlen ilyen létezik, ez pedig egyszerűen: A Sárga Villamos, vagyis a régi szériák, régi típusok sokszínűsége már régen nem egyöntetű a városi közutadatban, sokak számára inkább csak kiállítások, régi könyvek, közösségi oldalak képein feltűnő érdekes egzotikum, netán idegen tárgy, egy apró mozaikdarab a rég letűnt, XX. századi Miskolc emlékezetéből.

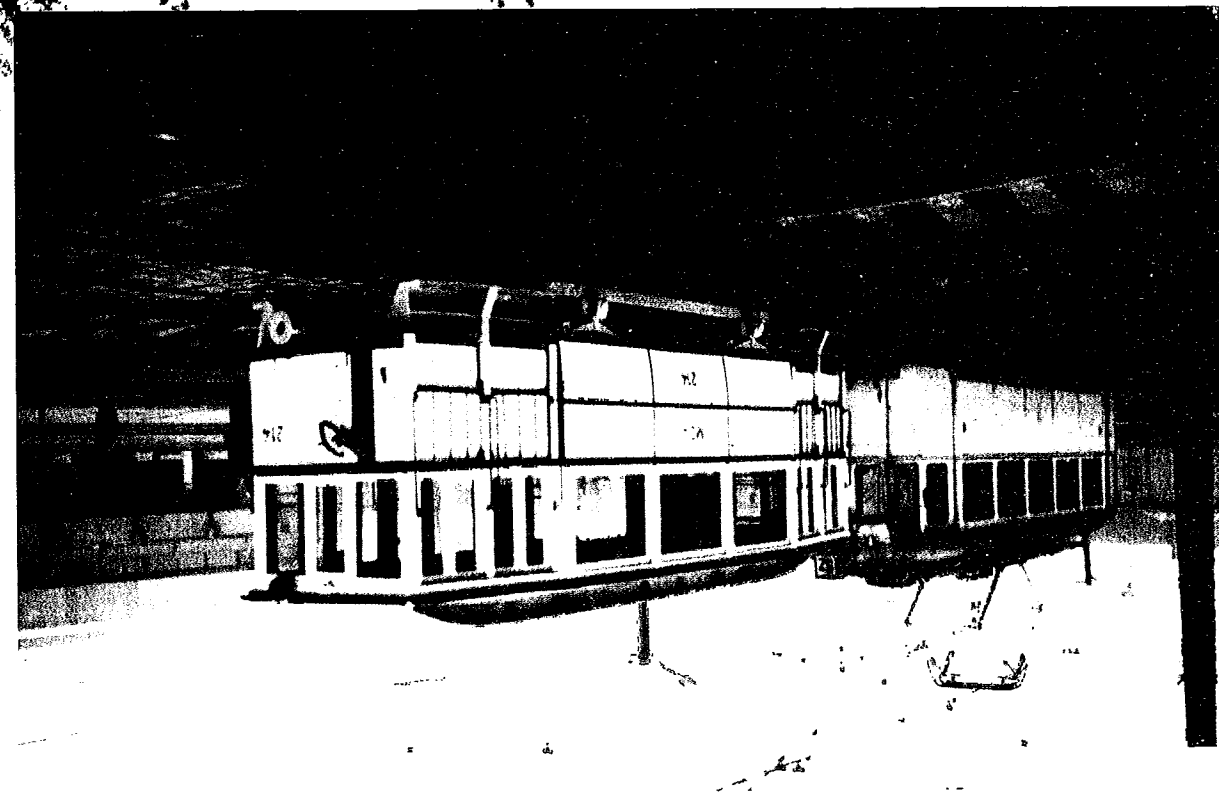
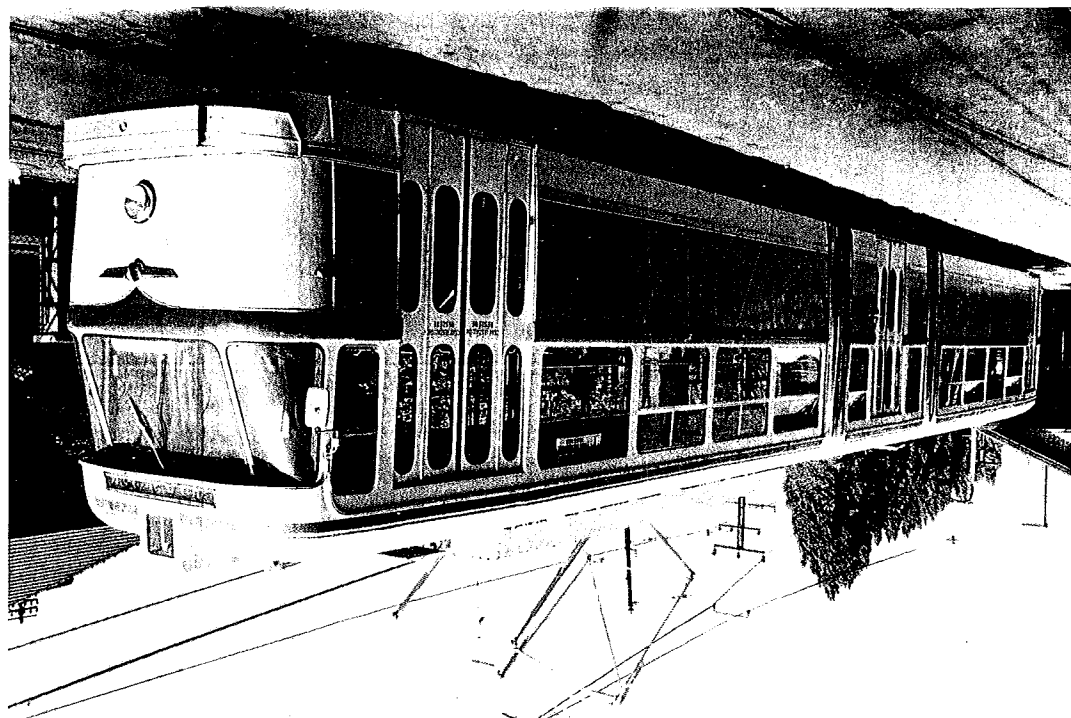
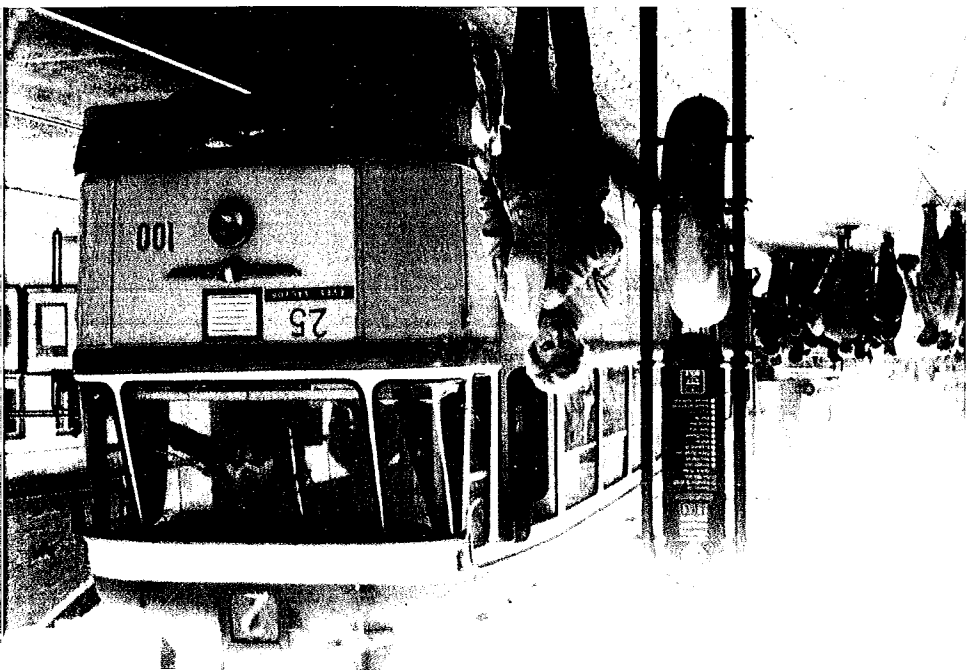

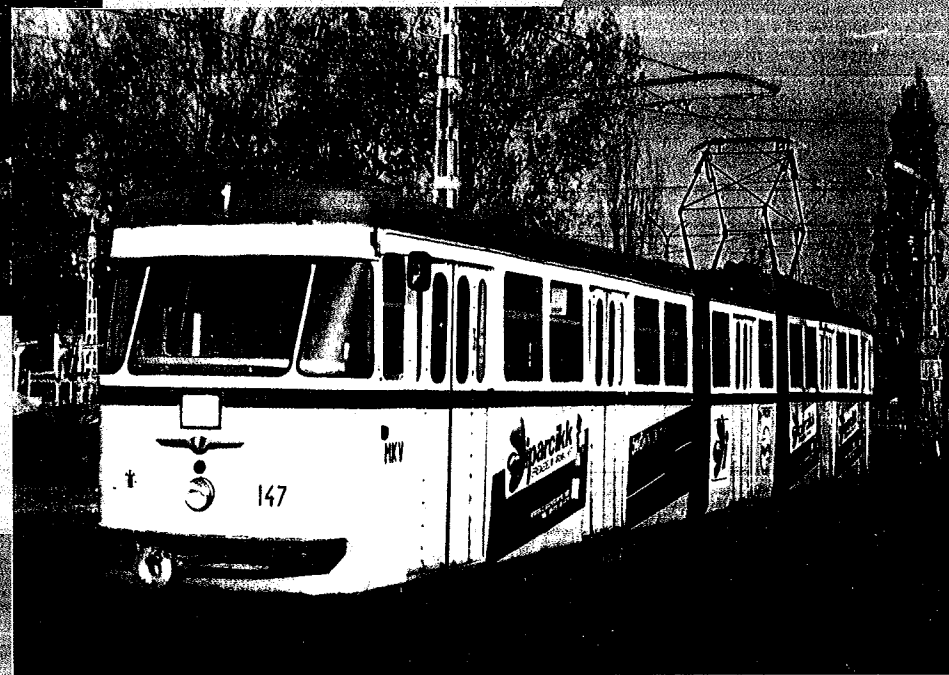

I. 3. Modern, némi szocreál beütéssel – A miskolci lakótelepek generációi (Kapusi Krisztián)

A filmsorozatban feltűnő karakterek modelljei azok a vidékről vagy külvárosokból, kisajátított és lebontott (korabeli kifejezéssel „szanált”) utcarészekből beköltöző felnőtt miskolciak voltak, akik első „generációsként”⁴⁶ jutottak – akkoriban kiemelten korszerűnek, komfortosnak, áhítottak számító – lakótelepi otthonhoz, és a gyerekek korosztályai, melyek már a bérházakba születtek és a lakótelepi környezetben nőttek föl. Az őket körülvevő tér struktúrája alapvetően meghatározta a hétköznapiak menetét, a fejezet címe épületekre vonatkozik és az alábbi elemzés e jellegzetes városrészek kialakulásának kronológiai hátterére, történeti és vizuális adottságaira összpontosít. A telepsterű építkezés egyfelől (diósgyőr-vasgyári munkáskolónia, perecsesi bányásztelep, Szeles utcai tisztitelepi, MÁV-telep stb.), másrészt a többemeletes belvárosi bérpaloták (Weidlich-, Singer-, Neumann-palota stb.) már léteztek a második világháború előtt, e két elem ötvözte – a magas-

⁴⁶ E ponton azokra a vidékről vagy külvárosból beköltöző miskolciakra gondolhatnánk, akik első „generációsként” jutottak – akkoriban kiemelten modernnek, komfortosnak, áhítottak számító – lakótelepi otthonhoz, és azokra a korosztályokra, amelyek már a bérházba, „panelba” születtek és a lakótelepi környezetben nőttek föl. Ezúttal viszont maguk a jellegzetes városrészek képezik az elemzés tárgyát. A telepsterű építkezés egyfelől (diósgyőr-vasgyári munkáskolónia, perecsesi bányásztelep, Szeles utcai tisztitelepi, MÁV-telep stb.), másrészt a többemeletes belvárosi bérpaloták (Weidlich-, Singer-, Neumann-palota stb.) már léteztek a második világháború előtt is, e két elem ötvözte, a magas- és középmagas házakból összeálló lakótelep viszont csak 1945 után terjedt el Magyarországon, így Miskolcon is. A klasszikusnak mondható lakótelep-építési korszak csak a rendszerváltással zárult le, és az érintett negyven év alatt számos építészeti elv, technológia és stílus váltotta egymást. A miskolci lakótelepek ekképpen értelmezett generációiról – a modern tömböktől a szocreál bérházakon keresztül a panel térhódításáig – szól az alfejezet.

és középmagas házakból összeálló lakótelep – viszont csak 1945 után terjedt el Magyarországon és persze Miskolcon. A klasszikusnak mondható lakótelep-építési korszak utóbb a rendszerváltással zárult le, az érintett negyven év alatt pedig számos építészeti elv, technológia és stílus váltotta egymást. A miskolci lakótelepek ekképpen értelmezett generációiról – a modern tömböktől a szocreál bérházakon keresztül a panel térhódításáig – próbál vázlatos áttekintést nyújtani ez az írás.⁴⁷

Bérházaink első generációja 1948 és 1952 között épült. Mértani formák, lapos tetők, díszítőelemeket nélkülöző homlokzatok, tehát az európai trendeknek megfelelő, már az 1920-as évektől kibontakozó modern építészet funkcionális vonásai jellemezték a legkorábban emelt épületeket. A Tizeshonvéd, Malomszög és a Szent István utca térségében indult az első bérházak alapozása, majd a Győri kapui Őrs és Miklós utcák közötti területen, valamint a Selyemréten a villamossínek déli oldalán, az újdíósgyőri Torontáli és Tátra utcán, a diósgyőri Táncsics téren születtek Miskolc legkorábbi lakótelep-kezdeményei. Elszórtan, más házakkal nem érintkezve szellősen épültek, a korabeli szakirodalom szerint e „*magas épületcsoportok egymástól távol, szigetként állnak a földszintes családi házak tömegében*”.⁴⁸ Utóbb nem „fejlődött” tovább az összes bérház-csoport lakóteleppé, véleményünk

⁴⁷ Szövegünk olvasmányosságát a statisztikai adatok túlzott részletezésével rontani nem állt szándékunkban. A pontos építési évek, műszaki adatok tekintetében íj. Horváth Béla munkái adnak precíz és széleskörű ismertetést: íj. Horváth Béla: A lakásépítés Miskolcon I. (Borsodi Műszaki Élet, II. évf. 3–4. szám. 1957. Miskolc); íj. Horváth Béla: A lakásépítés Miskolcon III. (Borsodi Műszaki Élet, V. évf. 3. szám. 1960. Miskolc); íj. Horváth Béla: A miskolci városkép változása (szerk.: Bodó Sándor – Zádor Tibor: A Herman Ottó Múzeum évkönyve XI. 1972. Miskolc, 189–216.o.); és: Körner Zsuzsa – Nagy Márta: Az európai és a magyar telepsterű lakásépítés története 1945-től napjainkig. 2006. Bp.

⁴⁸ Weiner Tibor – Valentiny Károly – Visontai Miklós: Sztálinváros, Miskolc, Tatabánya. 1959. Bp. 130.o.

szerint a kampányszerű beruházási akció keretében típus-tervek alapján, egységes arculattal emelt utcarészek közül csakis azok együttese váltak valódi lakóteleppé, melyekhez kiszolgáló létesítményeket (orvosi rendelőt, üzleteket, vendéglátó-egységeket, játszótereket, sportpályákat), intézmé-

nyeket (mindenekelőtt óvodát, iskolát) terveztek, építettek.⁴⁹ Első bérházainkat tekintve, a Győri kapuban és a Selyemréten épületeket nötték körül újabb generációs magas- és középmagas lakóépületek a kellő infrastruktúrával, ekképpen ezek váltak szorosabb értelemben lakótelep-alkotó bérházakká.

⁴⁹ A lakótelep fogalmi meghatározásairól lásd Csizmady Adrienne: *A lakótelep*. 2003. Bp. 19–25.o.

A beruházások minden esetben állami keretek között zajlottak, még ha vállalatok vagy szövetkezetek közreműködésével történt is a kivitelezés és a lakáelosztás. Az úgynevezett *megvalósult szocializmus* időszakának átpolitizált társadalmi légköre természetesen hatott az építészetre, 1951 és 1956 között viszont a szakma autonóm fejlődésétől valóban drasztikus elfordulást eredményezett a pártállami ideológia nyomása. Az MDP⁵⁰ vezető korifeusai felől egyre agresszívabban megfogalmazott igényként jelentkezett a szovjet szocialista realizmus építészeti követése. Nyakatekert érvelések és évekig tartó vajúdas révén kristályosodott ki, hogy a gyakorlatban mit is kell érteni a *szocreál* fogalma alatt. A kommunista diktatúra társadalmi legitimáció hiányában, egyfajta forradalmi és nemzeti hagyományért sóvárogva próbálta kisajátítani 1848 szellemiségét, az építészetben ezzel összefüggésben forszírozta a reformkor klasszicista motívumrendszerét. Ekképpen a privát praxsis lehetőségétől megfosztott, jobb híján állami vállalatokban dolgozó és szinte kizárólag állami megrendeléseket kielégítő építészeknek timpanonokkal, attikákkal, antik jellegű oszlopsorokkal kellett díszíteni a homlokzatokat, hogy munkájuk megfeleljen az ideológiai elvárásoknak. Eltűntek a lapos tetők, az emeletes bérházak egyre inkább emlékeztettek antik templomokra, klasszicista múzeumokra. A politikai diktatúra nyomására elterjedt Miskolcon is a szocialista realista (szocreál) építészet. Magas tetős, szobrokkal, mívés nyílászárókkal, oszlopokkal díszített bérházak épültek a Kilián lakótelep északi részén, a Bulgárföldön („U-bérházak”), a Csabai kapuban a Petneházy utca körül, a Selyemrét és a Bajcsy-Zsilinszky utca egyes szakaszain, a Győri kapuban lévő Gyula utcán és Rác Ádám utcán, valamint periférikusabb helyzetű

⁵⁰ Magyar Dolgozók Pártja, 1948 és 1956 között az országot irányító hatalmi szervezet, amely a Szociáldemokrata Pártot magába olvasztó Magyar Kommunista pártból jött létre. A Kádár Vezette MSZMP tekinthető az 1956 utáni utódjának.

városrészekben is, például Perecesen. Utóbbiakat és a Petneházy utca környékét nem duzzasztották további építkezések lakóteleppé, nem úgy a Bulgárföldet és a kenderföldek helyére emelt Kilián városrészt, valamint a korábban is említett Selyemréten és Győri kaput. A szocreállal jelent meg a miskolci lakótelepekre (a panel időszakában is) jellemző keretes beépítés.⁵¹ Eklatáns példával szolgáltak a Győri kapu Andor és Zoltán, illetve Andor és Gyula utcák által határolt egységei. Az erődítményszerűen zárt rendszerek közül a Gyula utcai épült meg hamarabb (1954). Derékszögű háromszög befogóit képezve kapcsolódott egymáshoz a Gyula utca 40–44. és 46–50. számozású tömb hat lépcsőháza. A Gyula utca 50-es számot egy belső térre vezető árkád kötötte össze a rá merőlegesen épült, öt lépcsőházas Gyula utca 28–36. számú tömbbel. Az egységet kelet felől a Zoltán utcai iskola hátsó kerítése határolta. Nyeregteret, timpanonok és koszorúdíszek, működő keretes nyílászárók, szocreál díszítőelemek uralták a homlokzatokat. Az említett árkád alatt egykorú márványtábla hirdet-

⁵¹ A keretes beépítés történeti fejlődéséről és változatairól bővebben: Meggyesi Tamás: *Városépítészeti alaktan*. 2009. Budapest, 95–99.o.

te halványulón a következőket: „Első ötéves tervünk negyedik évének és az É. M. 28. 3. sz. Építőipari Vállalat dolgozói szocialista építő munkájának egyik eredményeként épült itt 174 lakás. Ennek építésében példamutató munkájukkal kitűntek: Gombaszögi Jenő villanyszerelő, Kapusi József villanyszerelő, Deres István vízvezeték-szerelő [...] Harmos Károly főmérnök, Somodi Károly igazgató, Uram József építésvezető.” Az iskolával szemközt – a Zoltán utca túlsó oldalán – hasonló, némileg mégis nyitottabb és kisebb egységet alkottak a szintén derékszögű alaprajzra 1955-ben épült lépcsőházak. E szigorú rendet sugárzó szocreál tömböket kaotikus kör-

nyezet övezte az első években. Folyt is az osztozkodás, vajon kinek a felelőssége lett volna járdákról és megfelelő utakról gondoskodni. A szemetet nem szállították el rendszeresen és a kenyereskocsik bajosan tudták megközelíteni a Gyula utcai tömb földszintjén létesült élelmiszerboltot.⁵² Anakronisztikusan archaizált bérházak körül groteszk történelmi hűsége

⁵² MNLBAZMLt, XXIII. 102/a. 1955. január 27.; május 5.; augusztus 25. (Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc Megyei Városi Tanács levéltára. Miskolc Mj. Város Tanácsának VB ülési jegyzőkönyvei)

kölcsönöztek a reformkor közlekedési viszonyait idéző da-gonyák, nyári porfelhők.

Az *Utánam, srácok!* című filmsorozat közegét alkotó lépcsőházak a lakótelepek következő, 1960-as években épült generációjához tartoztak. A szocreál stílus rövid felfutásával összességében nem válhatott városképi meghatározóvá, már az ötvenes évek végén hanyagolták a díszítéseket és a megkezdett építkezések (Kilián észak, Petneházy utca környéke) zömében egyszerűbb – inkább modern vonásokat viselő –, lapos tetős bérházakat produkáltak. Az eddigi lakótelep-kezdemények mindenekelőtt az eltérő elvek és stílusok függvényében mutattak változatosságot, abban viszont hasonlóak voltak, hogy az összetett hagyományos eljárások révén azonos anyagból, téglából emelték. Kezdetleges volt a gépiesítés, különösen az ötvenes évek elején dominált még a köteleket, saroglyákat, csörlőket alkalmazó kézi emelés, anyagmozgatás.⁵³ A téglá mellett használtak betont is, de kizárólag helyszíni alkalmazással, ami lassú és körülményes voltánál fogva nem elégíthette ki a növekvő igényeket. Változást szorgalmazott a politika, a mintaadó Szovjetunióban Hruscsov az építők 1954. decemberi líceumán Moszkvában bírálta a sztálini építészet túldíszítettségét, mert költséges volt és akadályozta a korszerű nagyipari építőtechnika fejlődését.⁵⁴ Gyorsabb és olcsóbb lehetőségeket igényelve az 1960-as években leginkább kohó-habsalakból készült blokkos elemekből építették a jellemzően 3-4 emeletes lakótelepi bérházakat. A Lenin Kohászati Művek mellékterméke szolgáltatta az alapanyagot, 1960-ban pedig megkezdte működését a Kilián déli részére telepített középblokkos előregyártó üzem. A kohóhabsalakból előállított blokkok első miskolci beépítési területe értelemszerűen a Kilián déli része lett. Helyenként (egészen pontosan a Szentpéteri kapuban, a Bulgárföldön és a Kilián déli részén) néhány

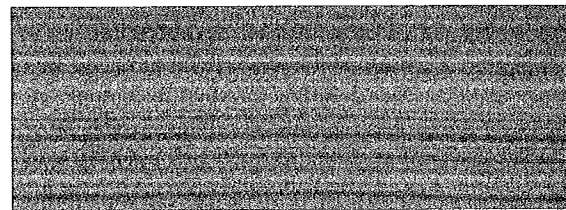
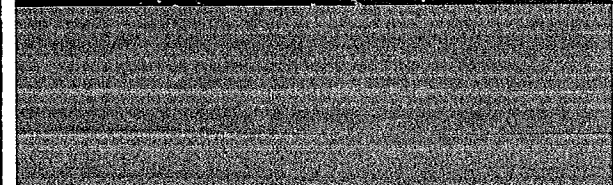
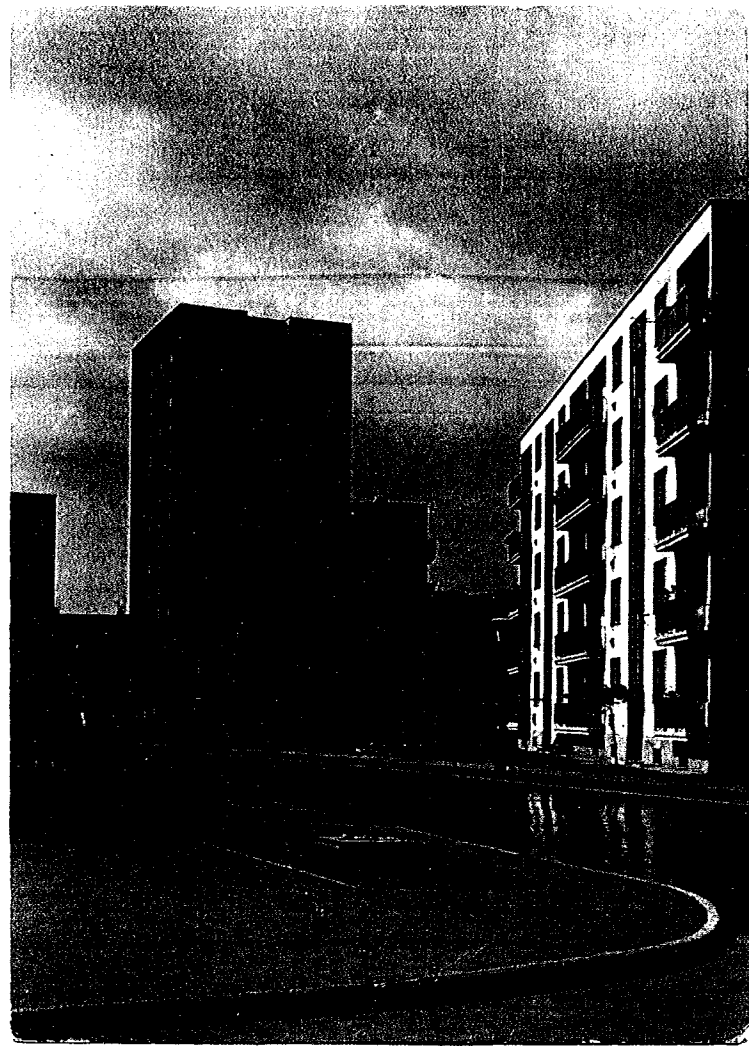
⁵³ Paulovits Ágoston (szerk.): Huszonöt éves a BÁÉV. 1973. Miskolc, 6.o.

⁵⁴ Ferkai András: Lakótelepek. 2005. Bp.

földszint+8 emelet magas „toronyházzal” tették változatosabbá az összhatást. Stílus és külsőségek tekintetében a modern építészet egyszerű, mértani formái tértek vissza a lapos tetőkkel, funkcionális vonásokkal. Eltűntek a homlokzati díszek, viszont a színezés hangsúlyt kapott. A korszak jellegzetes 3-4 emeletes szalagházait szürke, világoskék, rózsaszín, barna, sárga sávokkal próbálták változatosabbá tenni (Szentpéteri kapu, Szent István – korábbi Hoffman Ottó – utca, Jánosi utca, Hejőcsabán a Csaba vezér és Templom utca körül). A Kilián lakótelep déli része, a Szentpéteri kapu és a korábbi lóversenypálya területe (Levente vezér, Kassai, Huba utca térsége), a Selyemrét és a Győri kapu modern beépítései népszerű és keresett lakóhellyé váltak. Egyediségük, persze, megkérdőjelezhető, éppen az *Utánam, srácok!* forgatási helyszíneit firtató felvételek bizonyították, hogy Budapesten és Miskolcon, vagy bárhol az ország egyéb városaiban az adott időszak nagyon hasonló karakterű lakóteleprészleteket produkált. Viszonyítási pontként talán az utópisztikus „felhőkarcolók”, a Kilián-déli tizenöt (tervezte: Nagy Zoltán, 1966), illetve a Szentpéteri kapui 19 emeletes (tervezte: Nagy Zoltán, Rózsa Sándor, 1968) magasházak szerepe vitathatatlan.

Az évtized végén aztán valóban drámai hatású fordulat következett: Magyarországon is kibontakozott a házgyári nagyeleemes előregyártás technológiája, ami a panelos lakótelepek révén alapvetően befolyásolta a XX. század második felének lakásviszonyait, városszerkezetét, társadalmi problémáit.⁵⁵ Az elterjedt feltételezéssel ellentétben nem csupán a szocialista blokk területére volt jellemző a panel, mely eleve „nyugati” találmány volt: Franciaország komplett fal- és födémemeleket gyártó „Camus-rendszere” elsőként (1949-ben)

⁵⁵ A panelházas lakótelepek fenti ismertetése egy már publikált tanulmány rövidített változata, Kapusi Krisztián: *Panelházas lakótelepek Miskolcon.* (szerk.: Tóth Arnold: A Herman Ottó Múzeum Évkönyve LI. 2012. Miskolc.153–162.o.)

kezdte meg a termelést. Az urbanisztika szakemberei már a századfordulón kritizálták a hagyományos városmagok zsúfoltságát, egészségtelen levegőjét, a zöld felületek hiányát, ezért az új lakótelepek tervezői egy dédelgetett utópia megvalósítóinak érezhették magukat az íróasztalnál. A kivitelezés során viszont a feszített határidők, a spórolási kényszer és a helybéli házgyárak termékeinek kizárólagos alkalmazása rontottak az optimálisnak vélt elképzeléseken, általában elna-

gyolt megoldásokat, monotonitást, bizonytalan funkciójú köztereket eredményeztek.

Miskolc közelében, a várostól alig tíz kilométerre berendezett „Borsodmegyei Állami Építőipari Vállalat (BÁÉV) Alsózsolcai Házgyárában” 1968 végén indult meg a termelés. Ott gyártották Miskolc, Ózd és az akkori Leninváros (ma Tiszaújváros) lakótelepeihez a panelokat. Az alsózsolcai házgyár francia licenc alapján, szovjet minta nyomán beren-

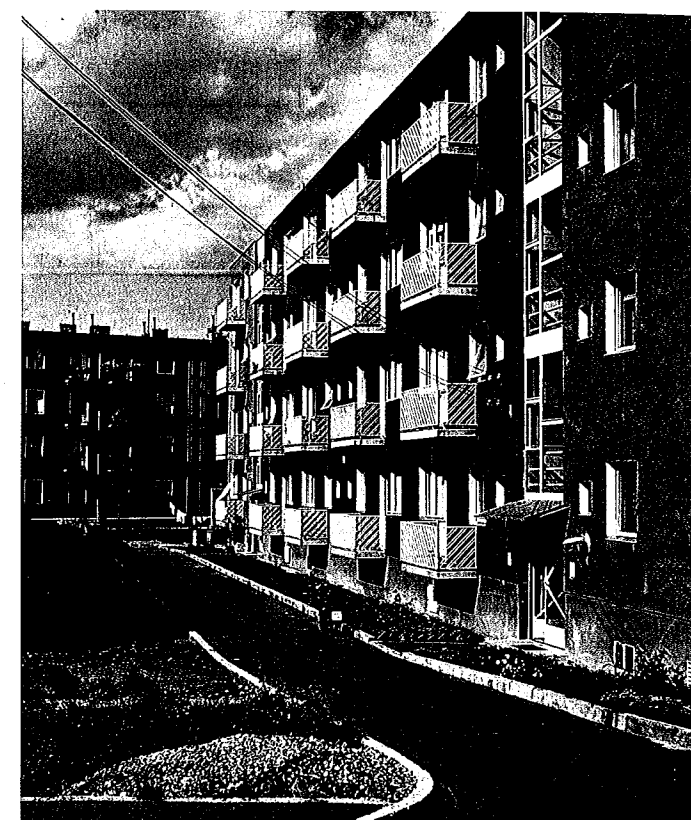
dezett üzem volt. Első alkalmazási területén, a Győri kapu déli részén 1969-től több ütemben épültek panelházak, és az északi oldal hagyományos technológiával emelt keretes egységeibe tömörsűrítésként is kerültek házgyári elemekből felhúzott négyemeletesek. A Győri kapu nyugati végében ráadásul még az 1980-as évek derekán is épültek négyemeletes panelházak, az Újgyőri főter északi oldalán (a Károly és a Maros utca között). Ott és akkor már nyeregtetős megoldásokat, színezést, újszerű erkélyeket alkalmaztak, a végered-

mény kevésbé lett falanszter jellegű, mint az időben jó évtizeddel, térben a Győri kapu centruma felé vissza, a villamos-sínek és az autópálya déli peremén, ahol kizárólag tízemeletes házakat sorakoztattak fel (a négyemeletes övezet ezek mögé szorulva, a Szinva patak felé kapott helyet). Emblematikussá mégis inkább a miskolci Avas dombra emelt – 12 000 lakásban negyvenezernél több lakosnak otthont adó – panel-lakótelep vált, ahol 1974-ben adták át az első tömbházakat. A három ütemben, bő évtizeden át épült „Avas” valóságos

várossá vált a városban, az alapvető oktatási és egészségügyi intézmények, kereskedelmi létesítmények mellett három gimnázium, három szakközépiskola, katolikus templom, könyvtár, posta, sporttelep is került a hegytetőre.

Gordon: e név, mint a miskolci Arany János – Hadirok-kantak utca és a Népkert közé eső terület neve mára feledésbe merült, holott ennek hallatán negyven évvel ezelőtt még kiverte a víz az illetékes városi vezetőket. Mester utcák névvel is emlegették, mert a roskatag viskók mellett vezető zezgugos kis közök egy-egy mesterség (Kőműves, Kovács, Kárpitos, Gubás, Csizmadia, Bodnár stb.) nevét viselték. Miskolc főút-cájától pár saroknyira valóságos nyomortelep élte hétköznapi-jait az 1970-es évekig. A szanálási folyamat korábban megindult, de lassan és vontatottan haladt a családok kitelepítése és az új lakások biztosítása. Végül a Gordon lerombolásával jelentős terület nyílt meg egy – az Avashoz hasonlóan, kizárólag panelos bérházakból épült – házgyári lakótelep létesítéséhez. A hetvenes évek első felében kiépülő új utcákat a tervezők a Tanácsköztársaság városrész névvel emlegették,⁵⁶ utóbb ez nem ment át a közbeszédbe, inkább – a centrális helyzetű legnagyobb utcája után – Vörösmarty lakótelep névvel azonosította a lakosság. A belvárosban megtaláljuk a miskolci panelok legifjabb generációit is. A Vörösmarty lakóteleptől nyugatra, a Corvin utca túlsó oldalán keretesen beépített egység bejáratai oszlopos árkádok alatt nyílnak, a homlokzatok színezettek, egyedi és a szabványosnál nagyobb erkélyek, nyeregtetők különböztetik meg az átlagos panel lakótelepektől. A derékszögű alaprajzra illeszkedő, várkastélyszerűen záró négyemeletes szalagházak (Arany János – Corvin – Uitz Béla utca – Mártírok útja) játszótereket és parkolókat kereteznek, az alagsorokat valóban városias szolgáltatók (köztük pizzeria, presszó, drogéria, textiltolt, utazási iroda) használják. A bel-

⁵⁶ Kmetty Gyula (szerk.): Északterv műszaki tájékoztató 1978. 1979. Bp. 29–31.o.

város északi periferiáján két, az előbbihez hasonló – ugyan-csak nyeregtetős, színezett, a szabványtól eltérő erkélyekkel felszerelt – egység található az Arany János téren, illetve vele szemközt a Bulcsú utca és a Szeles utca között. (Utóbbihoz hagyományosabb panelekből álló lakóteleprész csatlakozik, ahogyan távolodunk a belvárostól a Szentpéteri kapu felé: „U” alaprajzra épült négyemeletesek, melyek a forgalmas főút felé zártak, játszótereikkel, parkolóikkal, sportpályával a keletre fekvő kertvárosra nyílnak a Bulcsú utca, Szentpéteri kapu, Gyóni Géza, Álmos utcák térségében.) Mindezek mellett, a miskolci panelházak legifjabb

generációjához – tehát az 1980-as évek derekán épült lakóteleprészekhez – tartoznak a korábban említett panelok az Újgyőri főtérről északi részén, valamint Miskolc dombra emelt lakótelepein az avasi Váncza Mihály, Felsőruzsina (6–28. szám), Pattantyús és Leszih utcai négyemeletesek, továbbá a Komlóstető hatvanas évekből modern bérházai

közé tömörsűrítésként beépített földszint+3 emeletes szalagházak a Szeder utcán.

A Szentpéteritől a Győri kapuig, a belváros északi peremén folyamatos a panelos beépítés. Keletről indulva az archaikus Tetemvár, Deszkatemplom és a temető alatt találjuk a Jókai lakótelepet, majd a Dózsa György út túlsó oldalán a

kellemesnek mondható Fábián kapu tízemeletes pontházaival és a Mátyás király – Szepesi utcák négyemeletes szalagházaival folytatódik a panelos övezet. Azoktól délre, a belvároshoz közelebb fekszik a korábban épült Vologda városrész. Megálmodója az Északterv, kivitelezője a BÁÉV, névadója pedig Miskolc orosz testvérvárosa, ahogyan ezt 1976. november hetedikétől emléktábla hirdeti a mai Kishunyad u. 50. számú tömb bejáratánál. A panelos övezet utóbb sem szakad meg, a Vologda városrész nyugati folytatásaként tornyosulnak a Tízeshonvéd utcai tízemeletes szalagház elemei és a szomszédos pontházak. A villamossínek túloldalán négyemeletesek dominálnak a Tízeshonvéd, Szent István, Petőfi és Malomszög utcákon, csak a Szinva partjára került kettő korai, földszint+9 emeletes panelos pontház (Malomszög utca 2. szám, Serház utca 6. szám).

A korábban tárgyalt Győri kaputól, Újgyőri főtérről nyugatra leghamarabb a Bulgár földön találunk ismét panelos beépítést. A lakótelep kialakulása már a szocreál időszakban megindult („U-bérházak”), tömege az 1960-as évek modern stílusjegyeit viseli a sávosan színezett szalagházakkal meg a földszint+8 emeletes „toronyházakkal”, majd 1972-től megjelentek a panelos tömbök is. Többségben három lépcsőházas négyemeletesek, könnyedén körbejárhatók, egyedül a perces közút felé záró Bertalan utca 12–22.

számú szalagház-monstrum emelkedik áthatolhatatlanul elválasztó falanxként. A Bulgárföld nyugati peremén afféle határoszlopokként állnak a földszint+9 emeletes pontházak, összesen három (Kiss tábornok utca 26., Bertalan utca 2. és 30. szám). Tovább nyugati irányban kevés szabad terület maradt a jellemzően modern beépítésű dél-kiliáni lakóteleprészen, utóbb azért az Árvíz utcára mégis sikerült besűríteni egy panel-szalagházat. A Bulgárfölddel közel azonos időben, 1972–1973-ban épült fel a földszint+9 emeletes, öt lépcsőházas tömb (Árvíz utca 2-2/d.). Szintén 1973-ban adták át a diósgyőri városközpont két monstre szalagház-vonulatát, amelyek egymással szinkronban, a légi fotókon kettő S betűre hasonlító vonalvezetéssel épültek az Árpád útra és a Kuruc utca mentén. Alig kétszáz méterrel odébb a miskolci panelos beépítés nyugati területét a Majláth néven ismert városrész pontházai zárták le. Tízemeletesek, 1973–1974-ben az Északterv elképzelései alapján épültek egy belső kisebb, és azt övezve egy nagyobb „karéj” alaprajzra. (Teljességre törekedve említjük meg a miskolci panelos lakóteleprészek déli perifériáját, a hejőcsabai modern bérházak közelében emelt paneltömböket. Iglói Gyula szerint oda, vagyis a Futó és Szalag utcai területre eredetileg nem terveztek panelos beépítést, azonban egy *improvizált* tanácselnöki döntés nyomán utóbb mégis oda kerültek a négyemeletes szalagházak.)⁵⁷

Egy-egy lakótelep kiépülése – különösen a bérházak különböző generációit felvonultató Bulgárföld, Győri kapu, Selyemrét esetében – évtizedekig tartott, folyamatos panaszra adott okot a közvetlen környezet rendezetlensége, a kiszolgáló létesítmények és intézmények hiánya, a kapkodva átadott

lakások számos hibája, hiányossága. Mindezek, valamint az adott politikai-makrogazdasági következmények mellett is megjegyzendő: családok ezrei juthatnak teljesen új építésű, az adott viszonyokhoz mértén korszerű lakáshoz (a kényelem persze relatív, hiszen a vízió szerint a lakótelepiek naponta többször járnak éttermekbe, ezért a háztartások konyháját igencsak szűkösre szabják). Magyarország történetében nincs, valószínűleg nem is lesz hasonló, olcsó-elérhető otthonok tömegét eredményező állami beruházás-sorozatra példa, mellyel összevethető volna a jelenlegi lakótelepek sorsa. Alkalmazkodás, megszokás, ifjúévek nosztalgiája és számos egyéb érzelmi momentum befolyásolja a lakótelepek megítélését. Az általános vélemény elutasítóan kritikus, a saját szűkebb környezetében viszont szinte mindenki talál valami szerethetőt. Az Avasi kilátó panorámája kapcsán felmerül a kérdés, hogy az alig tizenöt év alatt elburjánzott panelos beépítés vajon hány emberöltőn át fogja uralni a városképet? A helyi közvélemény nem tesz különbséget a szocreál és a modern tömbök, tehát a panel és az 1970 körüli megjelenése előtt már felépült lakóteleprészek között. Preferálja azokat, viszont az esztétikai, topográfiai vagy egyéb szempontok sok esetben háttérbe szorulnak a választásnál, mondjuk olyan egzisztenciális feltételekhez viszonyítva, mint a rezsiköltség összetevőinek aktuális alakulása (növekvő gázárak a tűrhetőbb távfűtéssel szemben). Lakótelepeink megítélését az emberi tényező, a társadalmi környezet befolyásolja leginkább: urbanisztikai jellegzetességeik, fizikai adottságaik elfogadhatók, akár szerethetők is mindaddig, amíg nem költözik egy kibíratatlan szomszéd a lépcsőházba...

⁵⁷ Iglói Gyula 1997: Városépítés és építészet Miskolcon 1960–1970 között. Dobrossy István (szerk.): Miskolc a Millecentenárius évében 1. 1997. Miskolc. 253 – 263.

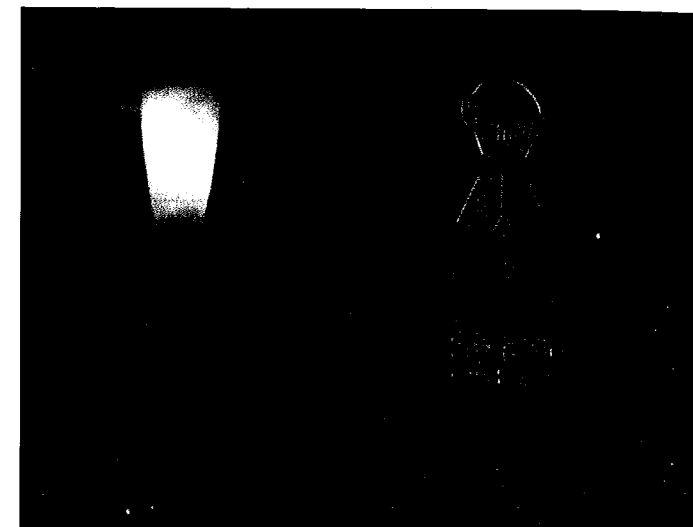
I. 4. Srácok neonfényben

(Kapusi Krisztián)

Szerencsés holdatérést! – ezt a címet viseli a kötetünket ihlető népszerű filmsorozat ötödik epizódja. A főcímhez társuló képsoron a Generál együttes generációs élményt nyújtó zenéjére különféle neonreklámok („Csemege”, „étterem”, „eszpresszó”, „rövidáru”, „biztosító”, „lakástextil”, „ABC”) váltogatják egymást. A technikai fejlődés nyomán fantasztikus dimenziói lehetnek a jövőnek – ezt demonstrálják a nagyvárosi fények és az úrkutatásra utaló címválasztás. Mindez igen jellemző az általános hangulatra, méginkább a hivatalos ideológia preferenciáira, ekképpen az államszocializmus rekvizitumaihoz a szlömösödő lakótelepek és a pusztuló nehézipari komplexumok mellett kétségtelenül hozzátartoznak az időszak sajátos szerepet betöltő, tűnékeny neonreklámjai.

Kezdjük az elején, a fordulat évei körül. Rákosi diktatúrája elméletileg nem szívelte a polgári bünyös, nyugati ódiumnak minősített neonfényeket. Az 1953-as országgyűlési választásokra nyomtatott brosúra ezzel összefüggésben utalt „azokra a községekre, melyekben a felszabadulás előtt nem volt villany. Ahová rádió sem juthatott el a magyar nőta, ahol mécsessel, vagy bűzös petróleummal világítottak, míg ezzel szemben Bíró Pálék neonfény mellett dőzsöltek”.⁵⁸ A sötétséghez kötődő melankóliát – akárcsak a középkorban – deviáns, a társadalomra veszélyes tulajdonságként kárhoztatták. Gyakorta apropóztak dicséretes metamorfózisokkal a különféle propagandatermékek. Hitközségi folyóiratban írtak egy asszonyról, aki anno a polgári éra romipartijára belibbent „kifogástalan szabású és jó árú bundában, fején a divatos lett színes kendővel és amikor bemutatták, olyan bágyadtan és távol időző lélekkel engedte át pillanatra finom kezét [...]. Most ez az asszony ül a termelőszövetkezet varrógépje mellett, szemé-

⁵⁸ Borsodi dolgozó szavazz a Népfontra! 1953.

ből eltűnt a szalondáma riadtsága. A kézfogása sem a régi bágyatag és dekadens szíromhullatás, kemény, nyílt és határozott kézszorítása van”.⁵⁹ Az idealizált munkás napi rutinjába nem fért be az éjszakai szórakozás, másrészt közismert politikai és gazdasági összefüggések tették szükségtelemmé a reklámot: piaci versenyhelyzet nélkül fölöslegessé váltak a fogyasztást serkentő hirdetések.

Az 1950-es és 60-as évek vonatkozásában polgári habitust emlegetni abszurdnak tűnhet. Drámaiak a régi Miskolc veszteségei (holokauszt, kitelepítések), másrészt az 1949. évi XX. törvénnyel érvényre jutott alkotmány 2. paragrafusa deklarálja, hogy a „Magyar Népköztársaság a munkások és a dolgozó parasztok állama”. Polgárság tehát elméletileg nincsen, az viszont tény, hogy a korban aktív munkavállalók az 1930-as, 40-es évek ifjúságából kerülnek ki, a Horthy-érában szocializálódnak, javarészt onnan ered értékrendjük, szakmai tudásuk, gesztusrendszerük. Változnak a tulajdonviszonyok,

⁵⁹ Miskolci Zsidó Élet, 1949. március; 16–17.

más a politikai háttér, de a hétköznapiakban fűszeresnél, fodrásznál vagy az eszpresszóban mégis működnek a háború előtti (polgári) viselkedési minták. A fenti idézetben szereplő, szalondámából kényszeredetten szövetkezeti varrónővé „fejlődő” asszonynak valóban acélosodik a kézszorítása, az emlékeket viszont nem lehet eltörölni, azokban dereng a harmincas évek miskolci korzójának nagyvárosi fényarádaja.⁶⁰ Reklámokra szükség ugyan nincsen, de a látvány, az önfeléd vagy éppen melankolikus hangulat, az éjszakai villogás a munkásosztálynak is hiányzik!

Miskolc városi tanácsa végrehajtó-bizottságának 1953. évi eleji ülésein szóba jöttek a neonok! Valóságos polémia alakult ki, melynek során ideológiai szempontok fel sem merültek. Az ellenző tagtárs reálisan érvelt, mondván, hogy a „neonfényvel való világítás kibővítését nem tartja időszerűnek, tekintettel a város áramszolgáltatási nehézségeire. A vállalatoknál a gépeket kötelesek leállítani a csúcsforgalomban, ami a termelésből való kiesést is előidézi, és akkor nem tartja időszerűnek, hogy reklám célokra csúcsforgalmi időben a neonvilágítást bővítsék”. E gazdasági szempontú (némileg azért demagóg) megjegyzés mellett a jegyzőkönyv azt is megörökítette, hogy „Farkas Dezső vb. elnökhelyettes fontosnak tartja, hogy a szocializmus építése folytán fejlődő városunk képének városiasabbá tételére az üzletek és vállalatok neon feliratainak számát szaporítsák”.⁶¹ Határozat ugyan nem született, de a neonfény kérdésének napirendre kerülése 1953. elején mégiscsak érdekes epizód volt. Az idézetekben a neonok számának esetleges gyarapításáról forgott a szó, tehát néhány világító hirdetés maradt a negyvenes évekből, Rákosi-korszakban sem hunytak ki egé-

⁶⁰ A világháború előtti miskolci neonokról bővebben: Kapusi Krisztián: Nagyvárosi fények: világító reklámtáblák feltűnése Miskolcon. (Veres László – Viga Gyula (szerk.): A Herman Ottó Múzeum évkönyve XLVII. 2008. Miskolc, 441–448.o.)

⁶¹ MNLBAZMLt. XXIII. 102/a. Jkv. 1953. február 12. (Miskolc Mj. Város Tanácsának VB. ülési jegyzőkönyvei).

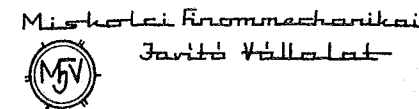
szen a nagyvárosi fények. Itt-ott pislákolnak a megkopott, elszürkült főutcán, ahol 1952-től már kettős vágányon csilgolt a villamos. A háború előtti nyüzsgés ugyan jó ideig nem tért vissza a korzóra, mert háttérbe szorult a kereskedelem, többször panaszkodtak a tanácsstagok, hogy a főutcát eluralta az ipari tevékenység és a különféle vállalati irodák meg raktarak jelenléte miatt kevés a vásárlási és a szórakozási lehetőség. A nyitva tartó üzletek vezetői pedig nem tudhatták kiszámítani, hogy a hatalom miképpen reagálna hirdetési és dekorációs kísérleteikre. Utóbb kaptak bátorítást, persze, sajátosat, hiszen a végrehajtó-bizottság arra utasította a kereskedelmi osztályt, hogy „követelje meg a Széchenyi és Ady Endre utcán lévő üzlethelyiségek portáljainak, kirakatainak oly módon való rendbe hozását, hogy az megfeleljen a szocialista kereskedelem követelményeinek. A portálok és kirakatok rendbe hozását követelje meg a magánkereskedőktől is”.⁶² Deklarációk születtek a szektorális aránytalanság ellen, de a városi tanácsnak még 1959-ben is köteleznie kellett a végrehajtó-bizottságát, hogy „a főutca rendezése érdekében az üzlethálózat szükség szerinti átszervezése iránt tegyen intézkedéseket. Dolgozzon ki intézkedést annak érdekében is, hogy a főutcai kereskedelmi tevékenység rovására túltengő ipari tevékenység csökkenjen [...] Terjesszen elő rendelettervezetet a portálok és kirakatok megfelelő kiképzésére”.⁶³

A hatvanas évek elején nagy lendületet vett a város neonosodása. Miskolc nem számított kivételes helynek, országsszerte megpezsdült az élet, a fiatalok újszerű slágereket dúdoltak, olaszos kávéillat lengedezett, vibráltak a neonok. Valahogy ekképpen: az „ötvenes évek szürke lepedéke alatt az eszpresszóban talált menedéket a vállalati szerelmespár és a magányos úri hölgy. A kis asztalokon az üveglappal leszorított gépi csipke abroszokra makramé-bogokat csomóztak az ideges

⁶² MNLBAZMLt. XXIII. 102/a. Jkv. 1954. május 6.

⁶³ MNLBAZMLt. XXIII. 102/a. Jkv. 1959. május 15.

vendégek. Az ötvenes évek első felének eszpresszója a túlélésre játszott, és bízott a város feltámadásában. Amit Nyugat-Európában az »ötvenes évek« jelzővel illetnek mint stíluskorszakot, arról nálunk csak az évtized végétől beszélhetünk. Az ötvenes évek első felében épült néhány új eszpresszó, elsősorban az új lakótelepeken, melyek a sztálini márványpaloták, a klasszicista oszloprendek jegyében pompáztak. A váltás az 1956-os felkelés után következett be. Az ország mindenáron modern akart lenni. Megjelentek a fénycsőlámpák. Újra készültek neonreklámok. Zöld és kék fényei jótékonyan takarták el a kopott, golyószaggatta falakat.”⁶⁴ Bővült a Miskolci Fém és Faipari Vállalat

profilja, a cég új nevet kapott: Miskolci Finommechanikai Javító Vállalat megnevezéssel 1962. tavaszától már neonberendezések gyártása és javítása is a szolgáltatási köréhez tartozott. Sőt, a Zsolcai kapuban, a Hatvanötösök útja 3. szám alatt önálló „neon üzemet” működtetett a vállalat, melynek az 1967. évi kínálati jegyzékén szerepelt például az „automatikák gyártása: tranzisztoros vezérlésű fényjátékkapcsolók (világítás, reklám); automatikus világításkapcsoló berendezés (alkonyatkapcsoló); neon- és fényjátékok, transzparenszek; reklám- és bemutató táblák fényjátéka; egyéb elektromos és automata berendezés készítése a megrendelő kívánsága szerint. Szolgáltatások: [...] neonjavítás és gyártás”.⁶⁵ Pár év múlva ugyanezt a gazdasági szervet már VIMELUX Miskolci Finommechanikai Vállalatnak nevezték, fennállása 20. évfordulóján ekképpen ajánlotta magát: „szolgáltatásaink mellett saját tervezésű

⁶⁴ Vágvolgyi B. András: 1989. 2009. Bp., 517–518.o.

⁶⁵ MNLBAZMLt. XV. 91/e. 55. doboz (Helytörténeti aprónyomatványok levéltári gyűjteménye. Miskolci nyomtatványok).

és kivitelezési fényreklámjaink, automatikai berendezéseink, műszaki gumiáruink, ipari hűtőberendezéseink és még sok-sok egyéb termékeink hazai és külföldi piacokon méltán vívták ki megrendelőink elismerését”.⁶⁶

VIMELUX

• Miskolci Finommechanika •

Jelentőset változott a reklám megítélése. Dufala József belsőépítész 1967-ben kockázat nélkül leírhatta, hogy a „kirkatnak nagyon fontos eleme a fény: ha az áru megfelelő világítást kap, önmagát kínálja. A fény másik formája a fényreklám, ami nem a tárgy világítására, hanem önálló reklámként szerepel. Ez a reklámtípus nagymértékben meghatározza az éjszakai városképet, tehát városépítési szempontból is jelentős szerepet tölt be. Az érdekes és újszerű, a korszak megfelelő szín- és formakompozíciói állítják meg, vagy hatnak tudat alatt a járókelőre, adnak egyéniséget a reklámnak”.⁶⁷ Ehhez képest a neonok többsége mozikat, presszókat, cukrászdákat, különféle üzleteket hirdetett, leginkább az általános jelleg feltűntetésével (pl. fűszer-csemege). Konkrétan azonosító egyedi nevek csak ritkán (pl. Napsugár cukrászda) szerepeltek, márkanevek még kevésbé, tehát a reklámcéloknál hangsúlyosabb volt a neonok közérdeket szolgáló, lakosságot tájékoztató funkciója.⁶⁸

⁶⁶ Vendégül lát Borsod (műsorfüzet) 1970. (IX. 18 – X. 4.) 34.o.

⁶⁷ Dufala József: Gondolatok a miskolci kirakatokról. (Szerk.: Kerepesi Ferenc: ÉM Miskolci Tervező Vállalat '62–66. 1967. Miskolc, 30.o.)

⁶⁸ Ehhez: a „létezett szocializmus és a hiányszociális reklámjai ugyanis az esetek jelentős részében inkább voltak ismeretterjesztő anyagok, mint értékesítést segítő üzenetek. A reklámok között például bőségesen találunk társadalmi célú üzeneteket, amelyek a köztisztaság, a balesetmentes közlekedés mellett vagy a túlzott alkoholfogyasztás ellen vonultattak fel jobb-rosszabb érveket”. Réz András: Az illúziókereskedők leszámolnak az illúziókkal. Korunk, 2009/4. (április), 4.o.

Kapitalizmus nélkül nem volt komoly fluktuációt eredményező kereskedelmi lüktetés, stabil, alig változó üzlethálózat mellett egészen szép, több évtizedes életkort megélhettek a világító hirdetések.

Kronológiai megközelítéssel írni a neonokról nem egyszerű. Közigazgatási ügyiratok, újságcikkek vagy évkönyvek nemigen konzerválják egy-egy berendezés felszerelésének dátumát, így elsősorban korabeli fotók alapján mondhatjuk, hogy az adott felvétel idején az illető neon láthatóan már a helyére került. Napilapok, folyóiratok és a korszakot érintő szakirodalmi feldolgozások által publikált fényképek felhasználásával próbálunk egyfajta – korántsem teljes körű – áttekintést nyújtani. Az első, 1965 előtt már világító neonok között kell megemlíteni a gyermekkori tornacipőinknek és klotgyatáinknak elárusító helyét jelző, mára eltűnt „sport-szerek” feliratot. Szomszédjában, a Városház tér 9. számú ház homlokzatán látszik az 1963-as fotón az „espresso” felirat,⁶⁹ ami később egészül ki a „Dominó” névvel. Mozi neon nélkül szinte elképzelhetetlen, a „Béke filmszínház”, valamint a Kossuth mozi jelző „filmszínház” fénye beazonosítható a hatvanas évek első feléből származó felvételeken.⁷⁰ A Kossuth mozi a Széchenyi u. 1. szám alatti meghatározó belvárosi tömb keleti szárnyában működik a korban, az épület többi részét szálloda használja, és a portál centruma felett a névadó „Avas”, attól balra a funkciót jelző „hotel szálló”, jobbra pedig az említett „filmszínház” neon világít. Az eszpresszó és a mozik alapján az a benyomásunk, hogy a hatvanas évek javuló életkörülményeivel összefüggésben egyre inkább jellemzi Miskolc főutcáját a modern korzó sikk: a „forinton”⁷¹

⁶⁹ Borsodi Szemle, 1963. 3. szám, 40.

⁷⁰ Dobrossy István: Miskolc írásban és képekben 1. 2005. Miskolc, 564.o.

⁷¹ Vonatkozó magyarázatot nem ismerek, de tény, hogy a hatvanas-hetvenes évek városi szlengje „forint” névvel emlegette a miskolci korzó, a Széchenyi utca felső szakaszát. A név eredetéről más miskolci punkok sem tudnak, Para-Kovács Imre is csak annyit, hogy „Miskolc belvárosának egy részét Forintnak hívják, illetve hívták, de hogy miért, arra azóta sem tudtam rájönni. Voltak, persze, magyarázatok, de nem tűntek hihetőnek, vagy túlságosan is földhözragadtak voltak ahhoz, hogy elfogadjam”. Para-Kovács Imre: A mamut dala. 2006. Pécs, 113.o.

grasszáló fiatalok ihatnak feketét, esetleg olasz filmet láthatnak valamelyik belvárosi moziban és az újszerű életérzéshez kétségtelenül hozzátartoznak a neonfények. Picike szabadság, a városok fő ismérve ősidők óta a választás lehetősége, és a hatvanas években csakugyan nő a kereskedelmi és vendéglátó-ipari választék. „Cukrászda” neon figyelmeztet az alapító Roráriusz család nevééről átkeresztelt Béke cukrászdára (Széchenyi u. 3–9. sz.), melyet az államosítás ellenére továbbra is „Rori” becézéssel emlegetnek a főutcán. Aki beül valahová, felveszi a legjobb ruháját. Vásárolhat például az Állami Áruházban (Kossuth u. 1. sz.), a Pannónia Szálloda lecsupaszított homlokzatú épületében, melynek főutca felőli frontján neon hirdeti a megváltozott funkciót („Állami Áruház”). Kifejezheti az egyéni ízlését, esetleg lezser fazonú inget varrathat a Fehérneműipari Dolgozók Szövetkezeténél a Széchenyi utca 23. szám alatt, ahol 1963-ban már „fedosz” neonfelirat jelzi a lehetőséget. Sajátos bája van a korabeli szlogeneknek, a szövetkezeti üzlet bejáratánál ilyesféle reklámszöveg olvasható a hatvanas években: „Lehet kicsi, kövér, sőt pocakos; lehet szikár, vállá csontos; alakja lehet jó vagy rossz, tökéletes inget készít a FEDOSZ”. A Széchenyi 23. szám utcafrontján osztozik a ma is létező Képcsarnok, a korban még neonfelirattal.⁷² Szemközt, a Széchenyi 22. szám homlokzatán „restaurant” neon csalogatja a korgó hasúakat, a szecessziós épület szomszédjában pedig a patinás Arany Csillag is új fényeket kap: „hotel espresso étterem” neon demonstrálja az összetett funkciót. A létesítmény neve is megváltozik, a végrehajtó-bizottság 1958 év eleji döntése alapján lengyel étteremként és „Polónia” névvel működik tovább az Arany Csillag.⁷³

Színesedtek az éjszakai fények, de a szakemberek még a hatvanas évek végén sem voltak megelégedve a miskolci neonok számával és küllemével. Komáromi József múzeum-igazgató

⁷² Borsodi Szemle, 1963. 3. szám, 41.o.

⁷³ MNLBAZMLt. XXIII. 102/a. Jkv. 1958. február 6.

Megjavítják a foghíjas neonfeliratokat

Fényjátékos berendezéseket gyártanak

MISKOLCON kevés a neonfelirat és a fényjátékos berendezés. Ami van, az sem kifogástalan. Sokszor neveltséges értelmű szavak olvashatók a fényüket veszített betűk miatt, nem kis szórakozást nyújtva az esti utcák sétálóinak.

Ezen az állapoton rövidesen segítnék, mondotta Országos Közművelődési és Finommechanikai Javító Vállalat üzemvezetője. Hosszú ideig egy fővárosi kirendeltség működött a megyében, amely képfelen volt ellátni feladatát. A Könyvnyomai Minisztérium rendelte értelmében a kirendeltség ez év januárjától vállalatia alakult, létszáma megnőtt, felszerelése tökéletesedett. Már nemcsak javítunk, de gyártunk is új fénycsöveket. A vállalat korszerűsítésére mintegy félmillió forintot költöttünk, és így, bár még mindig három megye neonosítását kell végeznünk, a munka természetesen gyorsul.

Legfontosabb teendőnk most, hogy határidőre, tehát július 31-ig minden elromlott neoncsövet megjavítsunk. A jövőben a megrendelőtől függ, hogy az üzletek reklámjait, feliratait foghíjasak lesznek-e, vagy sem. A neoncső érzékeny berendezés. Reagál az időjárásra, a levegő szennyezettségére. Állandóan „szervizre” szorul.

Új berendezések gyártására is kaptunk megrendelést. Az Ádám-hídi toronyház tetejére az Állami Biztosító félmillió fo-

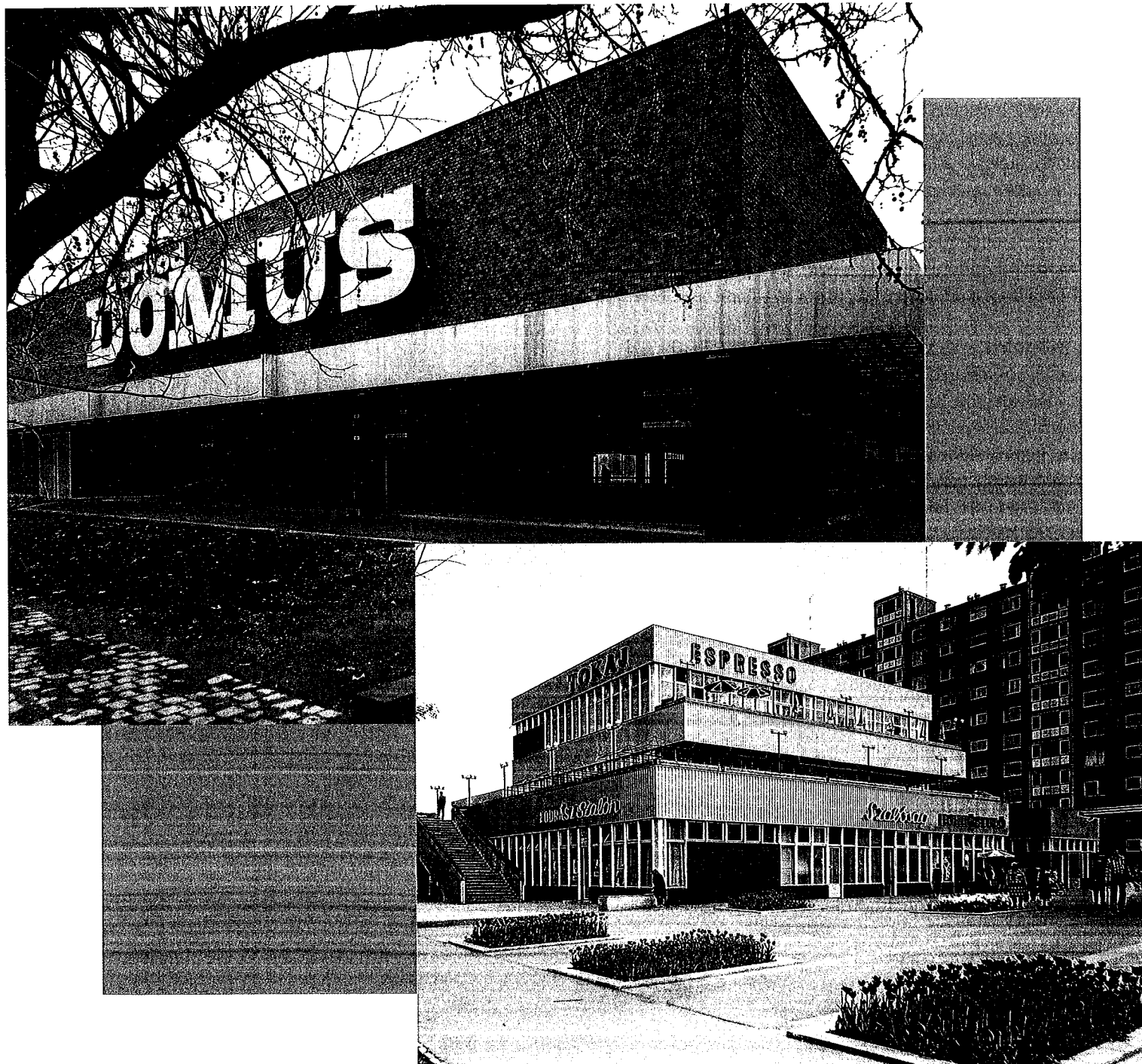
rintos költséggel propaganda célokat szolgáló neonfeliratot készített, hatalmas AB-emb-lémával ellátva. A Szemere és Arany János utca sarkán épülő házra, pedig az OTF fényjátékos berendezése kerül.

Megrendeléseket kaptunk több megyei városból is. Öz-dra körülbéli kétezzer forint értékű neonberendezést szállítottunk, és igényt tart gyártmányainkra. Kazincbar-cika, Sátorajajhely, valamint Tiszaszederkény is.

A MODERN városnak modern külsőt kölcsönöz az esti fényjáték. Minél több kellene belőle. De úgy, hogy valamennyi berendezés kifogástalanul működjék. Remélhetőleg ezentől kevesebb lesz a panasz. Nyilvánvaló garancia erre az a körülmény, hogy fejlődő városunk ilyen értelemben is „önellátó” lett.

Időjárás

Várható időjárás ma esti: nyáriás idő, elszórtan felépő záporok, zivatarok, melegek, időnként meglehetősen déli-keleti szél. Várható legmagasabb nappali hőmérséklet 28-29 fok között.

az 1969. május 28-i tanácsülésen javasolta „a városkép fejlesztése érdekében, hogy a Hirdető Vállalat a főutcán és a forgalmasabb csomópontokon színvonalasabb világító hirdetőoszlopokat állíttasson”. Erre a végrehajtó-bizottság elnöke helyeslően reagált: „kell vizsgálni azt is, hogyan lehetne a városban a fényreklámokat növelni, s azok a vállalatok, akik hirdetni akarnak, ezt alkalmazzák.”⁷⁴ Az urbanisztika szakembere ugyancsak fantáziát látott a neonfények további szaporításában, 1972-ben megfogalmazott véleménye szerint „kevés még az ízléses felirat a kirakatok környezetében és a fényreklámok számának növekedési üteme, útvonal jellegű együttesként összehatásban való kezelésétől a városkép gyors frissítése várható”.⁷⁵ A hetvenes években valóban sokasodtak a neonok, fantázia, egyediség viszont ritkán jellemezte a berendezéseket. Korábban említettük, hogy leginkább a márkanév nélküli általános jelleget világították közhírré a neonfények. A teljesség igénye nélkül: „ékszer” (Rákóczi u. 2. sz.); „fotóáruház” (Széchenyi u. 25. sz.); „kávé tea édesség” (Széchenyi u. 35. sz.); „fodrászat” (Széchenyi u. 46. sz.); „rövidáru” (Széchenyi u. 48. sz.); „vasáru edény” (Széchenyi u. 52. sz.); „óra ékszer”, „édesség” (Széchenyi u. 62–64. sz.); „toto” (Széchenyi u. 103. sz.); „munka-ruházat” (Bajcsy-Zsilinszky E. u. 25. sz.). Egyediséggel nem bírtak, attraktivitásuk miatt mégis feltűnőbbek voltak a „Patyolat” hálózat kékes fényű hattyúval szerepeltetett neonjai (például: Széchenyi u. 80. sz.). Szokványost meghaladó méretével dominált a Széchenyi u. 29. szám homlokzatára szerelt „OTP” neon. A modern életérzés építészeti megtestesítője volt az Arany és Szemere utcák sarkán 1960-ban felépült középmagas lakóház és a tartozékát képező sportfogadási központ. Az együttest „Lottóház” néven emlegették, a sarok-

ra eső sportfogadási központ lapos tetején nagyméretű „toto lottó” neon díszelgett. Alföldi papucsok tették emlékezetessé a Széchenyi u. 52. szám egykori üzletét, melyen a világító felirat lakonikus volt ugyan („cipő bolt”), de a betűk alatt egy jóképű neon-cipő fénylett. A Napsugár cukrászda (Széchenyi u. 43. sz.) gyönyörű neve mellett az égitest díszítette a valóban ízlésesen sárgálló neon-kompozíciót. A Széchenyi és mai Szentpáli utcák sarkán 1970-ben átadott Centrum Áruház szintén a miskolci modern építészet legjobbjai közé tartozott az eredeti megjelenésével. Hatalmas neon virított a Széchenyi utcára néző főhomlokzaton: a Centrum Áruház felirat betűi vörösen fénylettek, a kezdő C betűben az Avasi kilátó stilizált ábrája és az ugyanezen C betűt keretező háromszög világoskék fényű volt.⁷⁶ Jelentős méretükkel, élénk színeikkel a vendéglők neveit megjelenítő berendezések is egyediek voltak („Palotás” – Kossuth u. 2. sz., „Alabárdos” – Kisavas). Elvértve akadt néhány olyan neon, amelyik önmagában nem informált a hirdetett üzlet jellegéről, pl. az egyik divatbolt névadó „Sirály” hirdetése (Széchenyi u. 10. sz.) akár repülőtársaságra vagy horgászcikkre is utalhatott volna.

A városkép és azzal összefüggésben a neonok történetének alakulásában fordulatot hozott a panelkorszak. Azt megelőzően is épültek lakótelepek, egy-két magasház, a hatvanas évek végén megjelenő házgyári elemek tömeges felhasználásával viszont egy évtized alatt drasztikusan megváltozott a városi táj szerkezete és arculata. A panelos beépítés körbefonta Miskolcot és a belső területeit sem kímélte: Felsőmajláttól a diósgyőri városközpont, a Komlóstetőn, Bulgárföldön, a Győri kapun és a Tizeshonvéd utcán, Vologda városrészén, Jókai lakótelepen, Arany János téren, a Szeles és Álmos utcán, Mártírok útján át a Vörösmarty lakótelepig és egészen Hejőcsabáig, különösen az Avason uralta az utcaképet. A négy- és tízemeletes házgyári monotonit, szórt kavicsos

⁷⁴ MNLBAZMLt. XXIII. 101/a. Jkv. 1969. május 28. (Mj. Város Tanácsának tanácsülési jegyzőkönyvei)

⁷⁵ Ifj. Horváth Béla: A miskolci városkép változása (szerk.: Bodó Sándor – Zádor Tibor: A Herman Ottó Múzeum évkönyve XI. 1972. Miskolc, 199.o.)

⁷⁶ Paulovits Ágoston (szerk.): Huszonöt éves a BÁÉV. 1973. Miskolc, 44.o.

homlokzatok szürkeségét a tornyosuló tömbök által közrefogott szolgáltatósorok neonjai alig színezték. Szám szerint ugyan jelentős gyarapodást okoztak a lakótelepi neonok, de a panelek közé került berendezések hatása, feltűnősege jócskán elmaradt a hagyományosabb arculatú városmag neonjaihoz képest. Különbségek, persze, adódtak, egyes lakótelepek sikeresebben illeszkedtek Miskolc tradicionális szerkezetéhez,

mások kevésbé. A periférikus nyomornegyed helyére épült Vörösmarty lakótelep egybeforrott a belvárossal, telepszerűen el sem különült a központi utcáktól. Neonokkal színesített ételbárja jelentős találkozók helyszíne volt a nyolcvanas években, amikor a Napjaink című folyóirat szerkesztősége a Vörösmarty lakótelep Korvin utcai tömbjében működött. Mile Lajos irodalomtörténész a két létesítmény közelségéről

– Kalász László költőhöz fűződő barátsága apropóján – ekképpen emlékezett meg: „elhangzott a vezényszó: Gyerünk a Gastrofolba! Pár lépés az egész, étkezde, presszó és kocsmá megmásíthatatlan keveréke, erőteljes keletnémet dizájn, tarhonyaleves, kelkáposzta-főzelék és embertársaink kipárolgásának, valamint a Symphonia füstjének átható elegye”.⁷⁷ Az ételbár homlokzatáról ma már hiányzik az egykori neonreklám.

A diósgyőri városközpont szolgáltatóházáról eltűnt a hangulatos „Souvenir” és a méretesebb „Diófa étterem espresso”.⁷⁸ A bulgárföldi sor „zöltség-gyümölcs”, „virág”, „Fodrász szalon” neonjai régen világítottak, mindenesetre eddig még megmaradtak. Az Újgyőri főtéren a „Vasas Művelődési Központ” és a „Bükk Áruház” jókora neonjai konzerváltak csupán a jelölt intézmények egykori presztízst. A Győri kapu is alaposan megváltozott: a hetvenes-nyolcvanas évek legjobb élelmiszerboltjáról lekerültek a névadó zöld fényű csemegekосarak, a szomszédos intézményközpont tömbjéről eltávolították a „Posta”, „Országos Takarékpénztár”, „Patyolat”, „Gyorstisztító Szalon”, „Toto”, „Szabóság”, valamint a felső szintet elfoglaló – mára megszűnt – létesítmény „Tokaj étterem espresso” neonjait.⁷⁹ Közel szemközt, a Győri kapu 46. számú panelházzal is lekerült az elkoszolódott „csemege-hús” neon. Kevés miskolci társa vált legendássá, talán egyedül a lakótelepek különböző generációit felvonultató Győri kapu nyitányának tekinthető, Szent István utcai bérház tetejére szerelt és valóban grandiózus „Casco” neon. Fénykorában a szöveget keretező gumibroncsok redői forgást imitálva, váltakozón világítottak... No és az Avas? Különleges figyelemben részesül, ugyanis e sorok írójának otthonáról van szó. Szűkebb környezetemben, a Klapka utcai szolgáltatóblokkon már csak egy „fodrászat”

neon porosodik, néhány buszmegállóval messzebb találtam egy „ABC” feliratot. Gyermekkori emlékeimben él és szerencsére fényképekkel adathozható, hogy a postán zöld, a Plátán vendéglőn kék, az Ifjúság étterem homlokzatán piros fényű neon jelölte az adott létesítményt.⁸⁰ Az Avas délkeleti részén lévő Középszeren ma is látható az „espresso” meg az „ABC” felirat, és a kehelyre feltekeredő gyógyszerári kígyó. Mellettük a korabeli fotókon még a „fodrászat”, „virág” és az „Egyetem étterem” neonok is szerepelnek, ma már azok nincsenek az eredeti helyükön.⁸¹ Mondani sem érdemes, hogy a megmaradt neonok jó ideje fénytelenek. Újabb, nagyobb hatásúgarú, méretesebb berendezések világítanak helyettük, talán többet a kelleténél.

Modern: a ma már kevésbé optimista jelző jobbnak hitt jövőt előmozdító, fejlődést és könnyebb életet hozó, elmara-dottságot leküzdő tartalmakra vonatkozik a huszadik század

⁷⁷ Mile Lajos: Zörgölődő szélvizit. *Műút*, 2008.005 (február), 38.o.

⁷⁸ A „Diófa étterem espresso” neon 1979-ben már létezett, lásd: Imreh József (szerk.): Miskolc. 1979. Bp., 167.o.

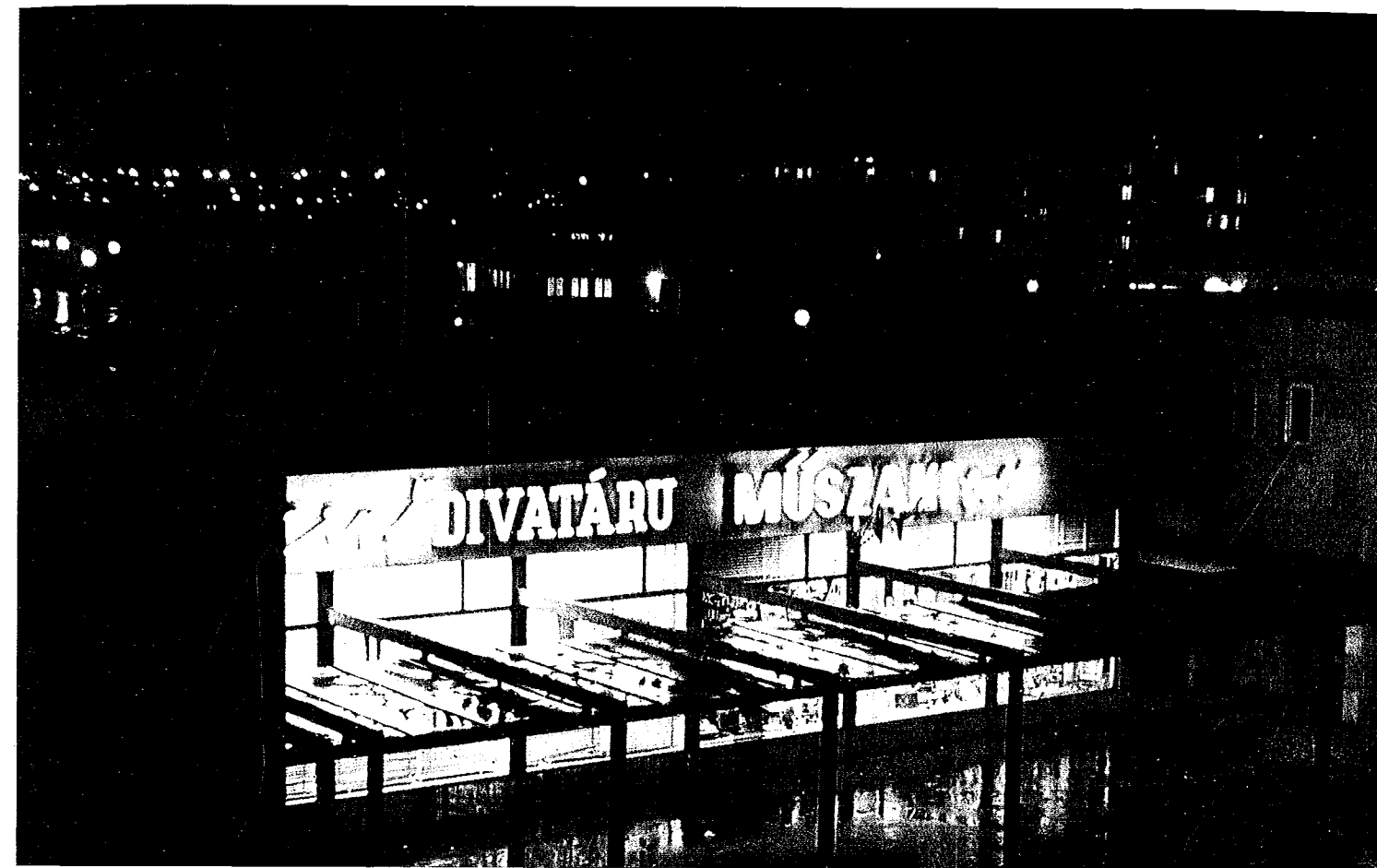
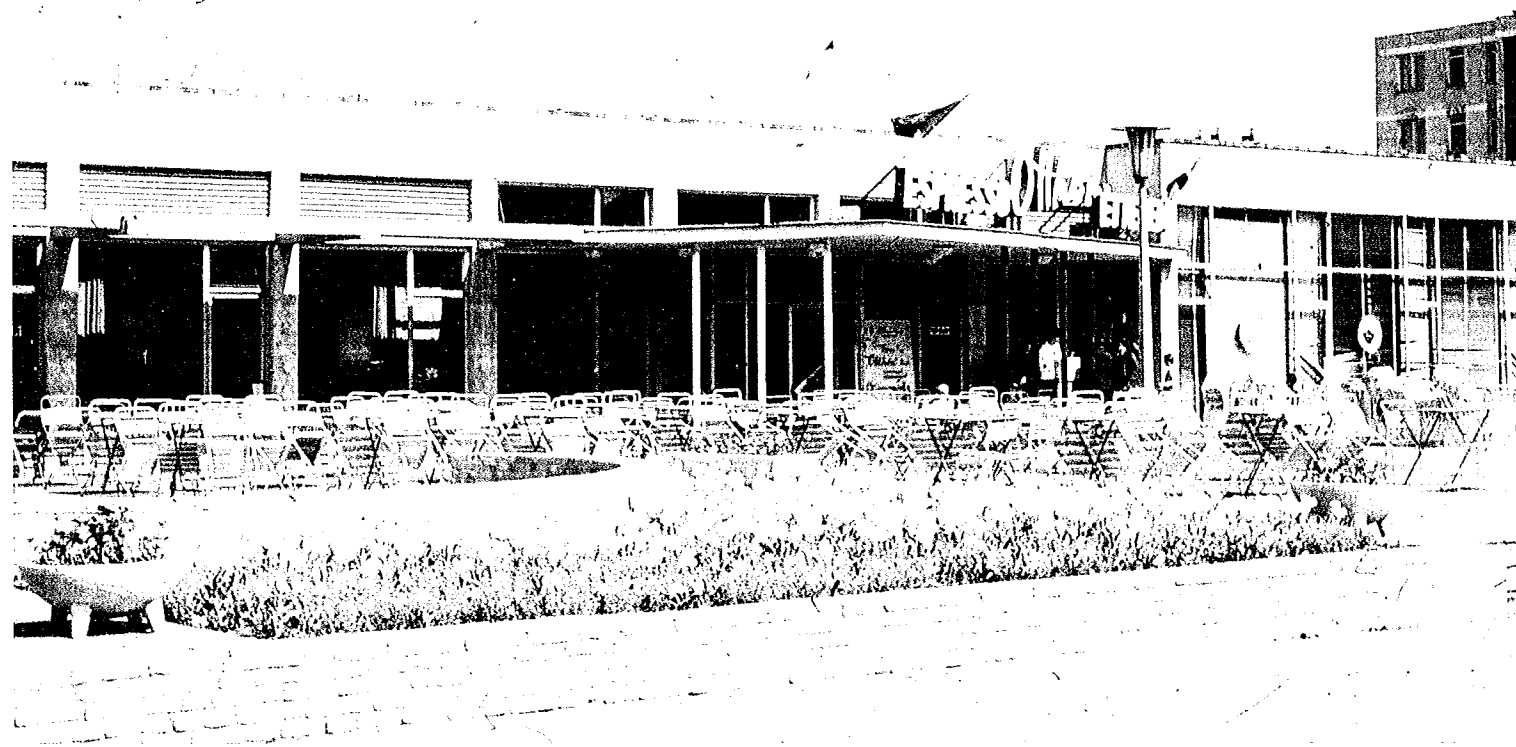
⁷⁹ Paulovits, 1973: 56.o.

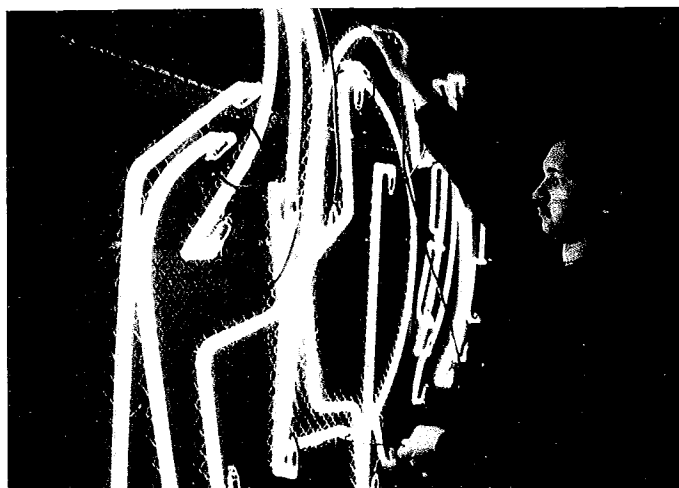
⁸⁰ Dobrossy (szerk.): A miskolci Avas. 1993. Miskolc. 450–452.o.

⁸¹ Dobrossy (szerk.), 1993: 444.o.

derekán. Vasfüggönyön innen és túl, a hatvanas évek hétköznapjaiban ritkulón kísértének a háborúk borzalmas emlékei, a világégés alatt született nemzedék keresi „Az édes életet”.⁸² Európa szerencsésebb fertályán a formálódó jóléti állam, Magyarországon a kádárizmus rendszere – noha teljesen eltérő politikai és gazdasági háttérrel, utóbbi csakis a diktatúra

beletörődőinek – biztosítja a létminimumot, nincsen tömeges éhezés, összetettebbek az igények. Nagy a várakozás, az átlagember tervekkel és vágyakkal teli jövőképpel figyeli a személygépkocsi nyeremény-sorsolásokat és a lakáskiutalások rendszerét, előbb-utóbb rá kerül a sor, addig is építkezik a week-end telken vagy nyaral a Balatonnál. A sértettebbek később, a nyolcvanas évek közepétől hajszolnák az időt és firtatják a jövőt, ahogyan arcukat gyengéden megérinti a változások szellője. Modern életérzés fantáziáit keltik az alapvetően hazug neonjaink, szabadságot imitálnak és optimizmust csinálnak, lám, nem csak a kapitalizmusnak telik ilyesmire, persze „kicsit sárgább, kicsit savanyúbb”.⁸³ Nincs mese aztán, jönnek a gigantikus műanyagdobozokon rikító idegen, ugyanakkor világszerte ugyanazt jelentő feliratok, és a megvakult „szocialista” neonok eltűnnek az életünkben. Törekenységük azt is kizárja, hogy évszázadok múlva szenzációs régészeti leletként kerüljön elő egy-egy neon a törmelékek alól. Erős ironia és némi nosztalgia támad, ha megakad a szem valamelyik túlélőn a bankok és multiplexek globális reklámerdejében. „Mi van, ha győztünk?”⁸⁴ Melankólia, posztmodern szabadság illúziók nélkül...

⁸² *Az édes élet*, Federico Fellini 1960-ban készült filmje (*La dolce vita*), és különösen a főszereplő Marcello Mastroianni szökőkutas (Trevi-kút) jelenete a szőke Anita Ekberggel, még ma is frenetikus hatású... A modernitás fogalmáról és a hatvanas évekről részletesen: Tomka Béla: Európa társadalomtörténete a 20. században. 2009 Bp., 19–20.o.; 150–153.o. Fellini alkotásáról: Kezich, Tullio 2006: Federico avagy Fellini élete és filmjei. 2006. Bp., 226–242.o.

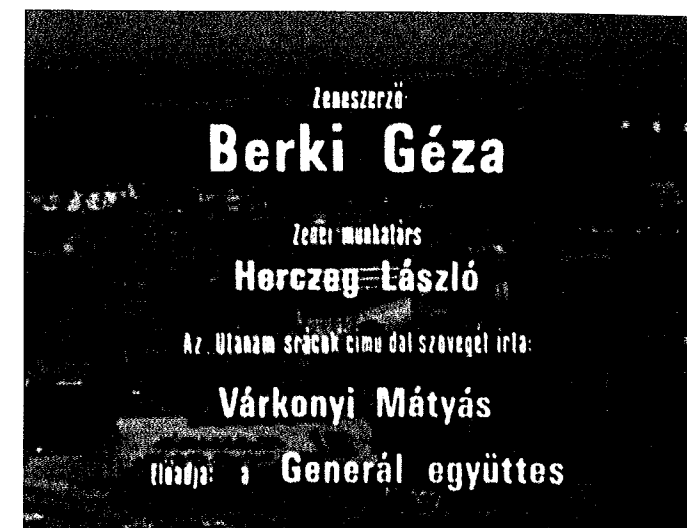
⁸³ Csak a rend kedvéért: ugyebár a szállóigévé vált mondat Bacso Péter klasszikusából (*A tanú*, 1969).

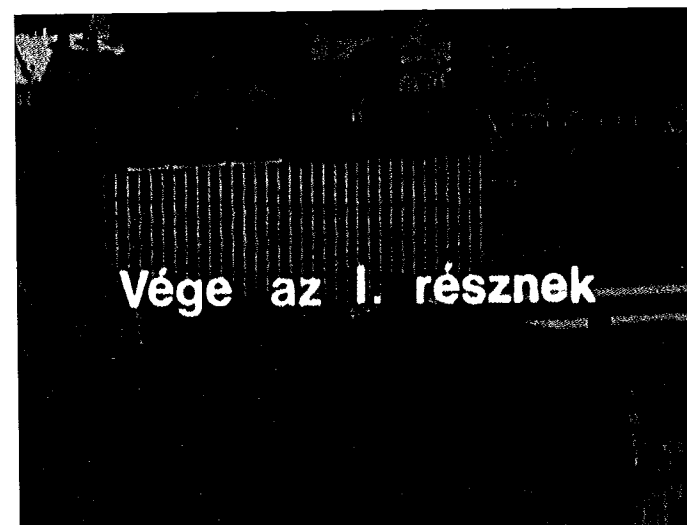
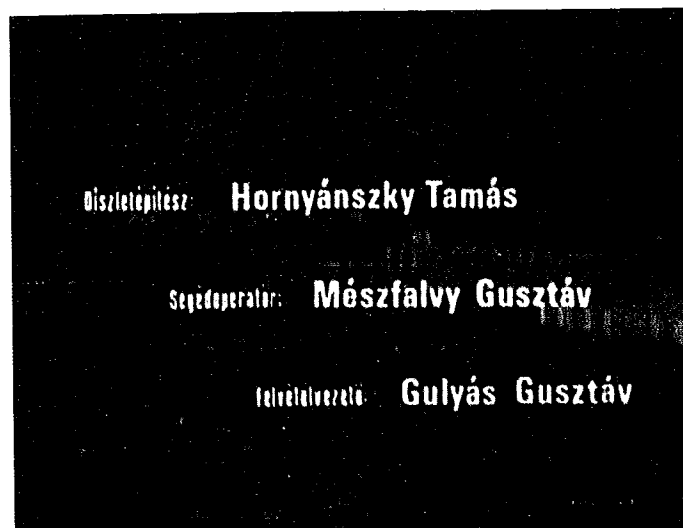
⁸⁴ A rendszerváltás évében játszódó, de ma is aktuális képeket és hangleveleket adó *Roncsfilm* alcíme (rendező: Szomjas György, 1992).

I. 5. Miskolc fölött az ég..., avagy panoráma a kilátóból

(Balogh Attila – Bereczki Zoltán – Darázs Richárd)

Azt aényt, hogy az Avasról, az Avasi kilátóról (is), és onnét leginkább hátborzongatóan izgalmas kilátás nyílik szinte az egész városra, Miskolc majd minden városrészére, a jelek szerint a filmes stáb is felismerte! Míg a különböző epizódok elején – két kivételtől eltekintve (vasgyár, Diósgyőri vár) – nem jellemző, hogy jellegzetes miskolci helyszínek tűnének fel, mindegyik epizód – a szériában sem említésképpen, sem ténylegesen fel nem tűnő – kilátóból felvett panorámával zárul: ez az a pont, ahol a kamera elhelyezkedik, innen pásztáz körbe az operatőr a belváros és a Győri kapu fentről jól látható részein. Feltűnik a Malomszög utcai CASCO-s épület, a Palóczy utcára néző modern kollégiumhomlokzat, a Győri kapu régi és újabb lakóházai – és hogy a Vologda lakótelep még nincs sehol. Mindezen túl a kamera még egy esetben „járt” a kilátóban: amikor az Avasalja utcán *Diósgyőrbé(n) haladó* autót veszi). A stáblista és az újra felcsendülő főcímdal alatt tehát a belvárost és közvetlen környezetét látjuk minden epizód végén. Ez a választás telitalálat: a panorámázás, vagy svenkelés nagyon is helyénvaló az adott helyszínről a modern nagyvárosi fejlődés érzékeltetésére, ami a rendező nyilvánvaló célja volt. Közben a kilátót nem látjuk, sem itt, a végén, sem máskor, legalábbis nem hangsúlyos helyzetben (mindössze egyszer tűnik fel a háttérben takarás nélkül a hatrészes sorozat folyamán). Ez a hiány azért is érdekes, mert a film néhány, Miskolcon felvett jelenete jellegzetesen miskolci (a Diósgyőri vár, Lillafüred, a Vargahegy és a vasgyár, a Barlangfürdő Tapolcán, és – egy pillanat erejéig – a főutca az Erzsébet térnél).

Ezzel szemben a kilátó mint egy újabb emblemikus miskolci díszlet kimarad, háttérbe szorul: egy rövid snitt erejéig látható háttérben, az Avasalján a Toronyalja utcában, valamint egy pillanatra felbukkan az egyetlen belvárosi snitt végén, az Erzsébet fürdő takarásában. A kilátó tehát háttérdíszletek háttérébe szorul, kvázi láthatatlanná válik: az épület látványa helyett a látvány az épületről, a nagyszerű panoráma lett a filmsorozat egyik jelképévé.

Miskolc fölött az ég – pontosabban: a modern Miskolc, az égből...

Jelkép a hegytetőn

„Egy jó terv már a szépségével megragadja figyelmünket. Nincs szükség hozzá használati utasításra, univerzálisan értelmezhető a világon bárki számára, és úgy egyszerű, hogy közben nem áldozza fel a funkcionalitást.” Egy elismert New York-i designer írta ezt a Google hivatalos blogján a Rubik-kockáról.⁸⁵ De írhatta volna egy magyar építész idén 51 éves alkotásáról is: Hofer Miklós avasi kilátójáról.

Egyszerű épületet tervezni sokkal nehezebb, mint bonyolultat. A tervezőnek kevesebb eszközzel kell elérnie, hogy az építmény megfeleljen a sokszor ellentmondó igényeknek, ugyanakkor szép is legyen.

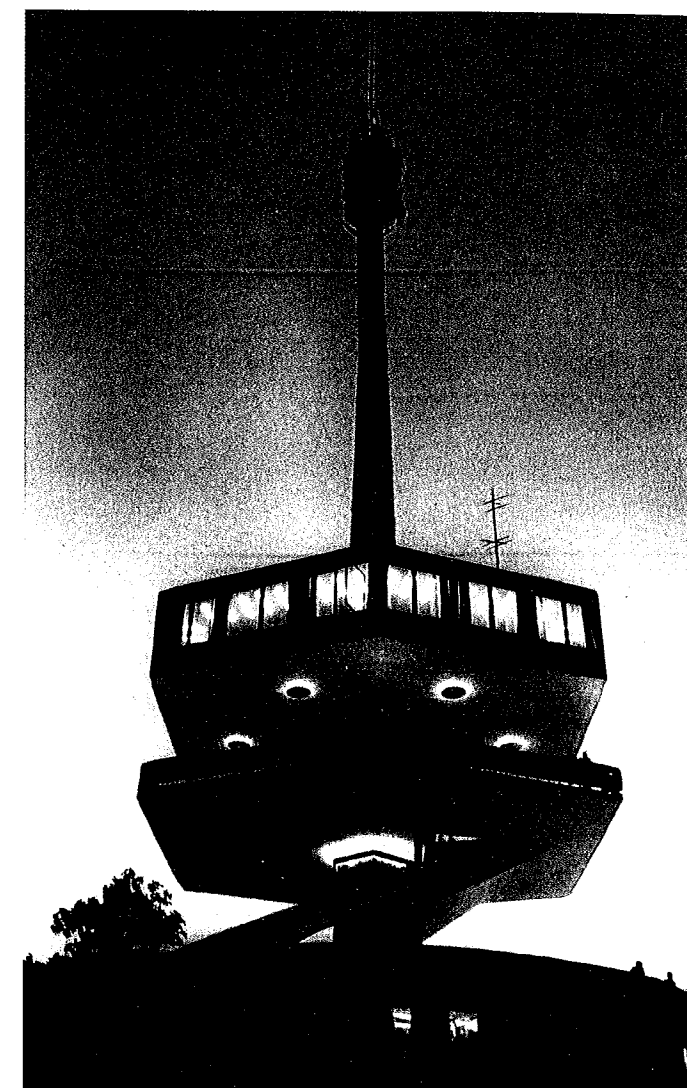
A tornyok az építészettörténet során mindig egyszerre voltak jelképek és funkcionális létesítmények, egyúttal koruk technikai fejlettségének megtestesítői. Ezek a tényezők egysülnek az avasi toronyban is: egyszerre műszaki objektum (tv-torony), rekreációs épület (kilátó, presszó), technikai bravúr (8 m-es körkonzol), és végül – ami a legfontosabb – nagyvárosi jelkép. Hofer Miklós tehetségét dicséri, hogy az épület jelképpé tudott válni: ezt előre tervezni nem lehet. Az összetett funkciót olyan egyszerű, ugyanakkor egyedi formákkal tudta kiszolgálni, amelyek pár vonalból készült rajzokon is azonnal felismerhetővé teszik az épületet. Ezt csak az igazán jelentős építmények tudják elmondani magukról.

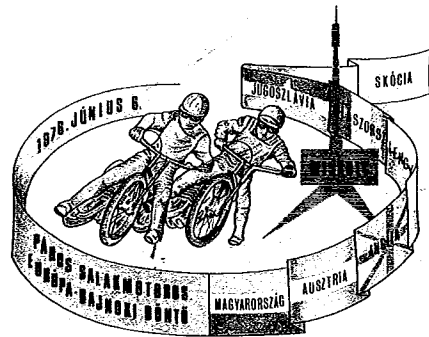
Hello Miskolc, hello kilátó!

*Avasi kilátón vígan kiáltom
Azt, hogy belátom, jó itt barátom!*⁸⁶

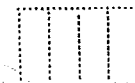
⁸⁵ Forrás: <http://googleblog.blogspot.hu/2014/05/bringing-rubiks-cube-to-next-generation.html> (2014.)

⁸⁶ Dalszöveg: Belga. Hello B.A.Z. megye!

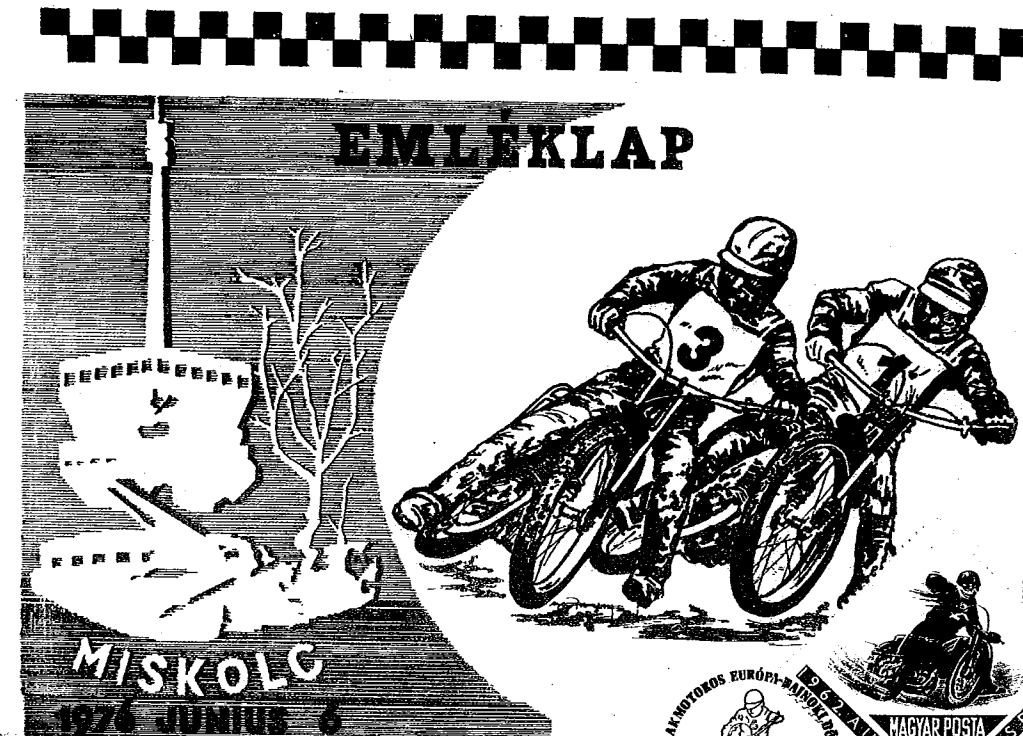
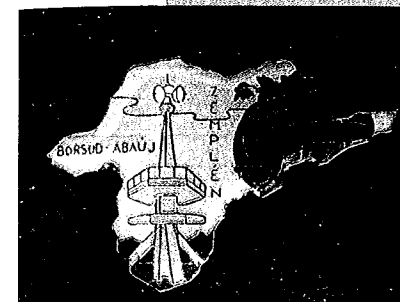
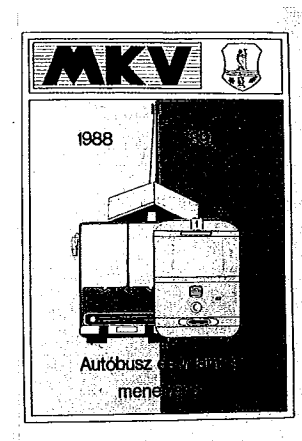
Feladó:

LEVELEZŐLAP

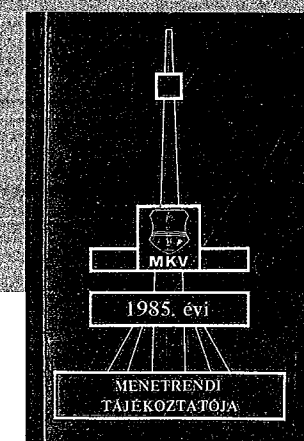
A POSTAI
IRÁNYÍTÓSZÁMOT
SZÍVESKEDJÉK FELÍRNI!

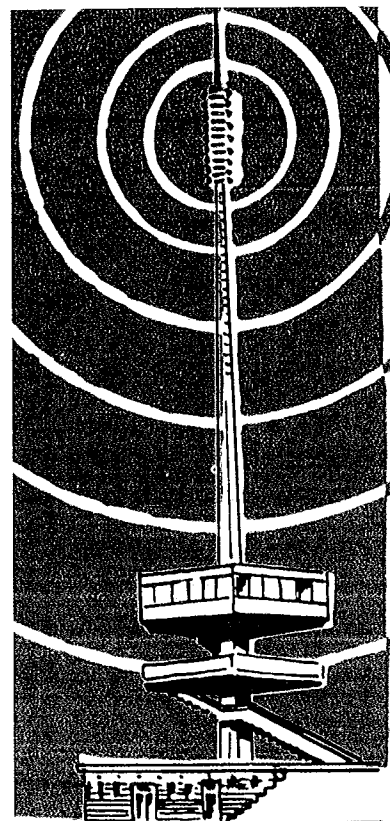
Állami Nyomda — Ára: 70 fillér.

VEN
DÈG
LÀ'
TA'S

MISKOLCON

TV-PRESSO

Am Gipfel des Avas-Berges über der Stadt (240 Meter über dem Meerspiegel) am höchsten Niveau des — mit der Kühnsten architektonischen Lösung gebauten — Fernseh — und Aussichtsturmes, befindet sich das Vergnügungslokal mit einem wunderbaren Tages- und Nacht-panorame.

Ausgehend von dem Szabadság-tér und vorbeigehend neben der Avager Kirche — eines der ältesten Baudenkmäler des Landes — man erreicht das neuesten Interessanten der Stadt — den Weinkeller, wo man neben einem Glas wohlschmeckenden Wein eine kurzen Rast verbringen kann.

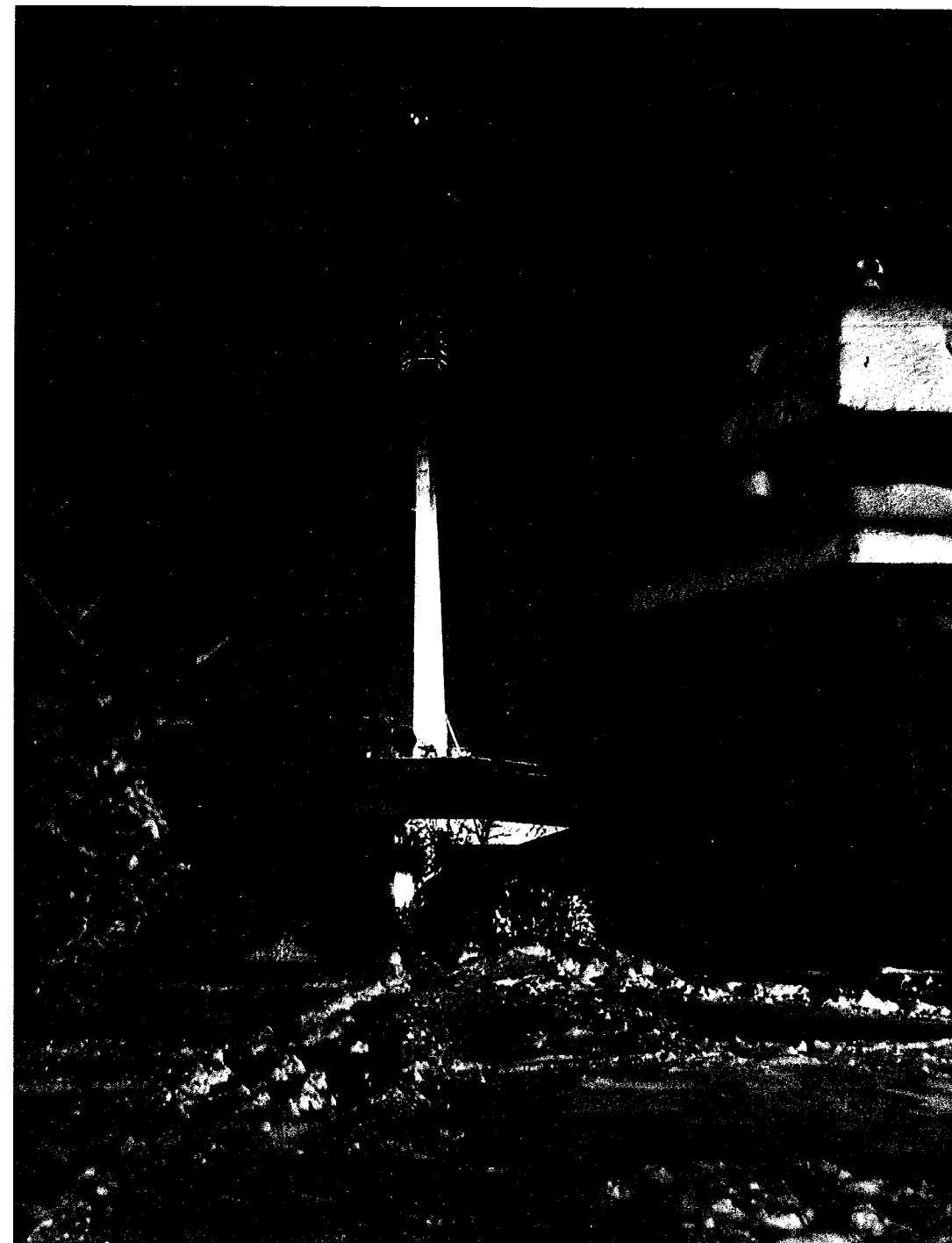
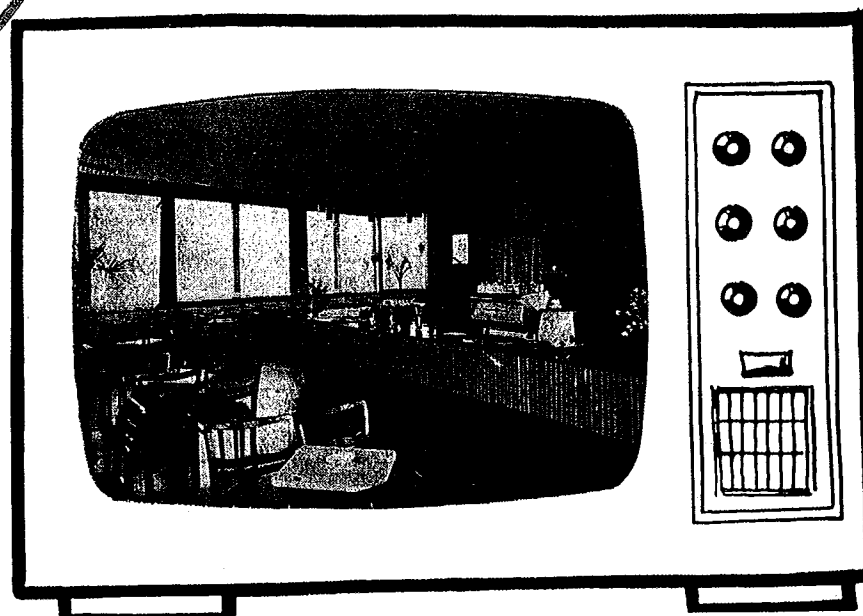
Die Promenade, gegliedert mit bequemen Stiegen, mit tadelloser Nachtbeleuchtung, führt hinauf zum Turm.

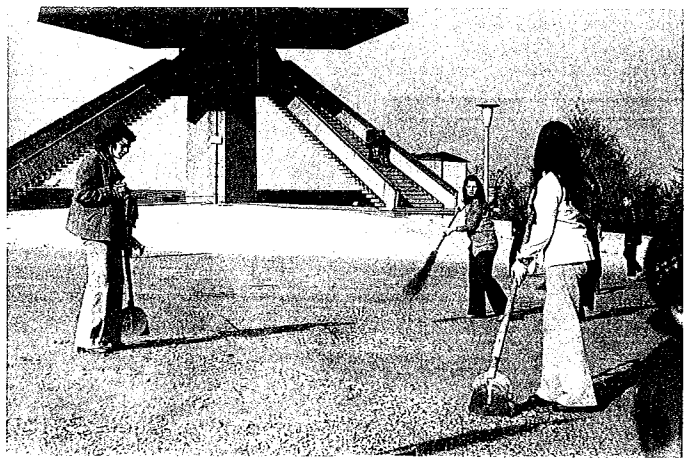
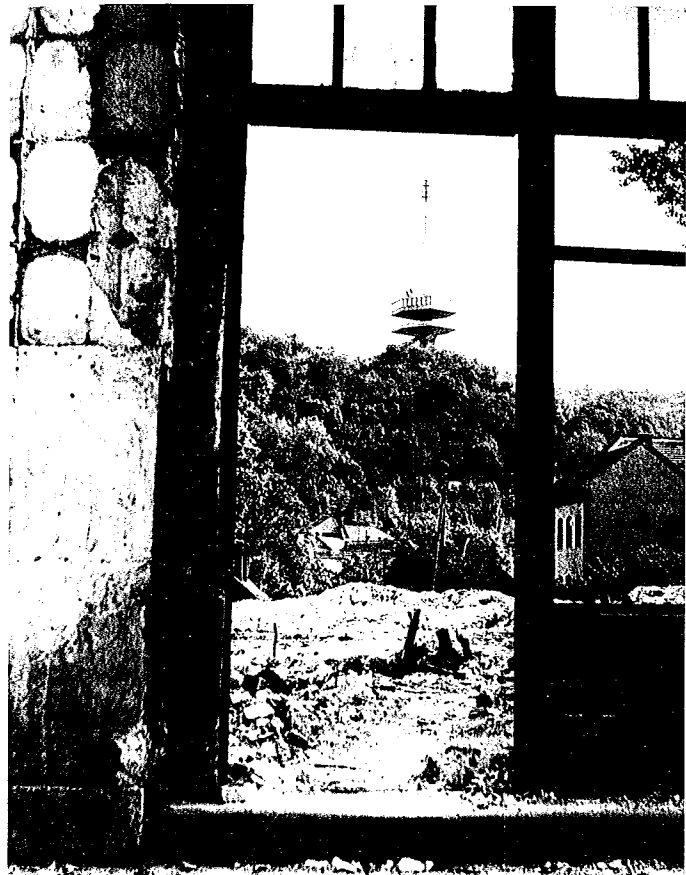
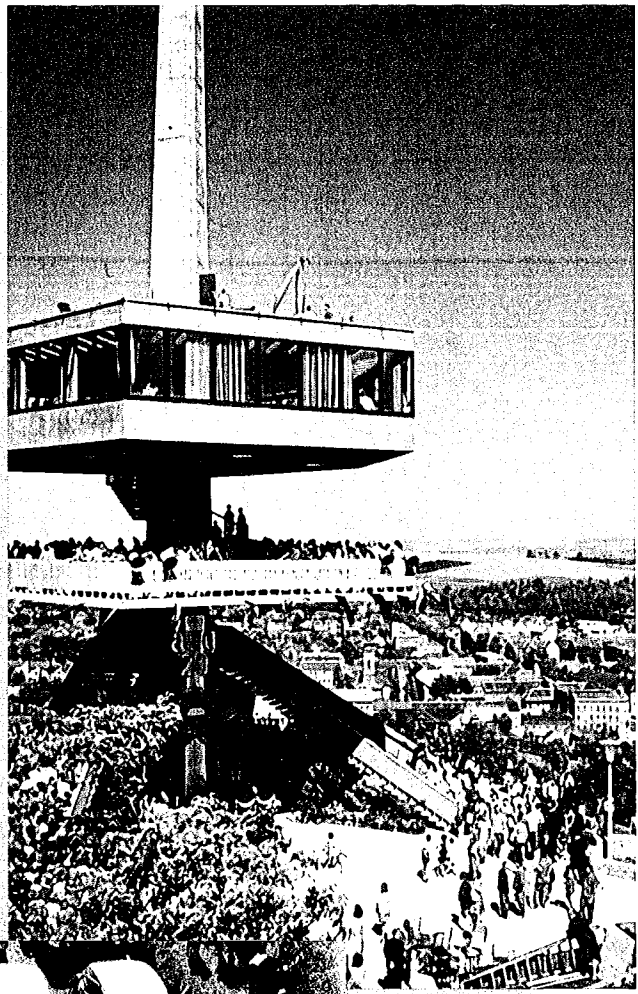
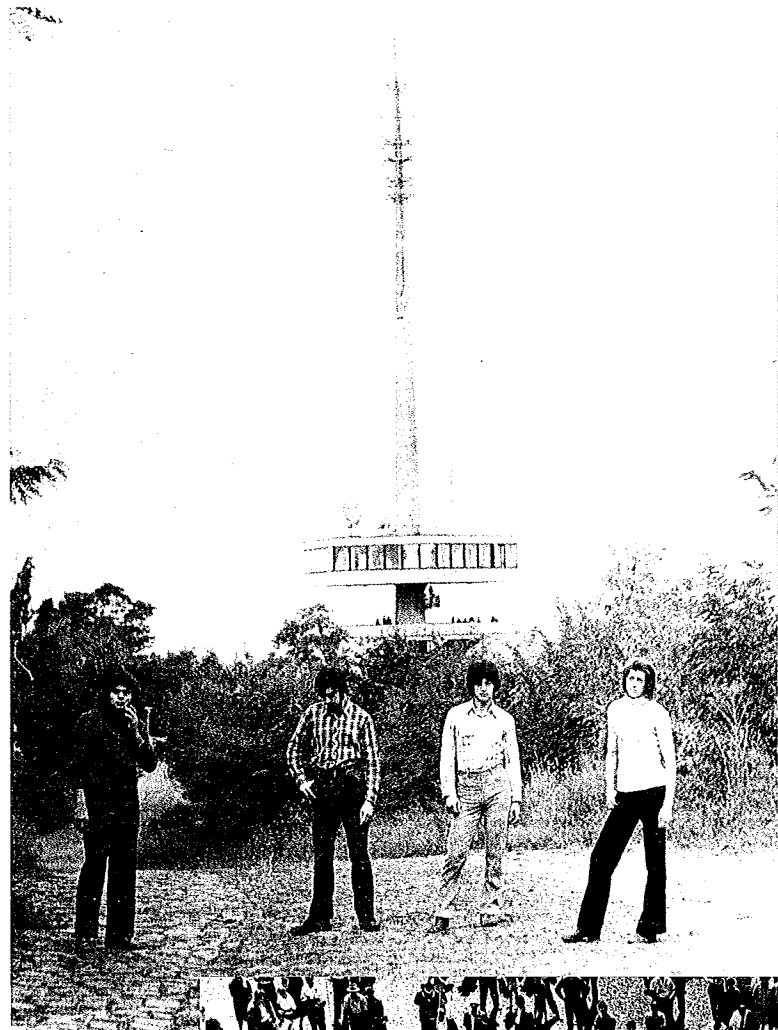
TV-presszó

A város fölé emelkedő Avas-tetőn (240 m tengerszint feletti magasság) a legmerészebb építészeti megoldással épült tv-adó és kilátótorony legfelső szintjén, csodálatos nappali és esti panoráma kilátással rendelkező szórakozóhely.

A Szabadság térről kiindulva az ország egyik legrégebbi műemléke — az Avasi templom — mellett elhaladva és a legújabb érdekesség — a Bortanya pinceborozóban egy pohár zamatos bor mellett megpihenve — lépcsőkkel kényelmesen járhatóvá tagolt, este jól kivilágított feljáró sétányon közelíthető meg.

Autópark a torony alatt.
Teljes eszpresszó-szolgáltatás.

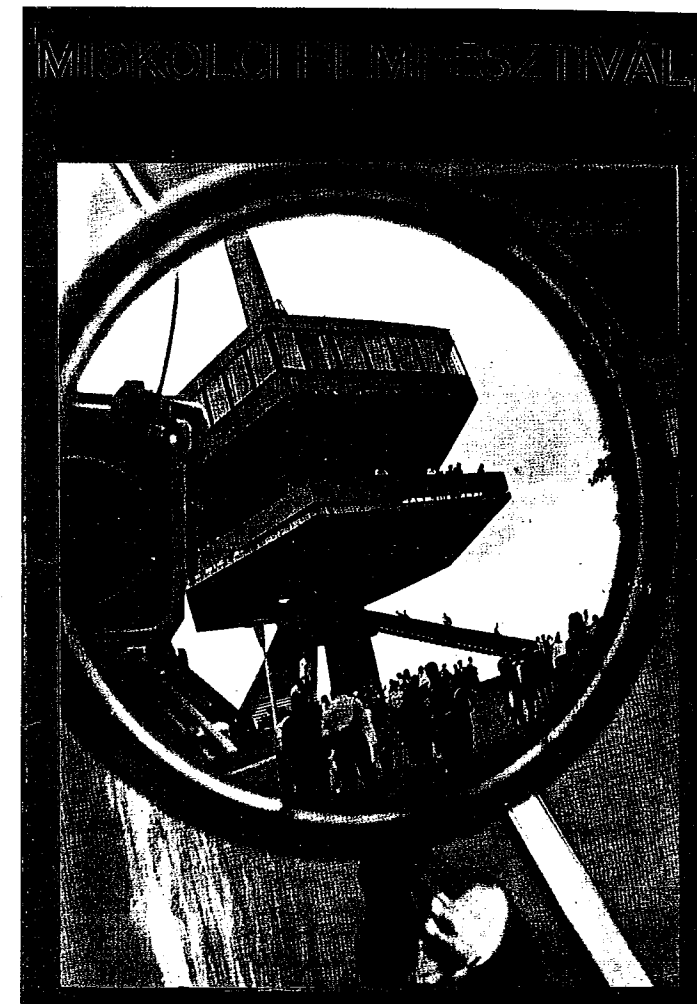

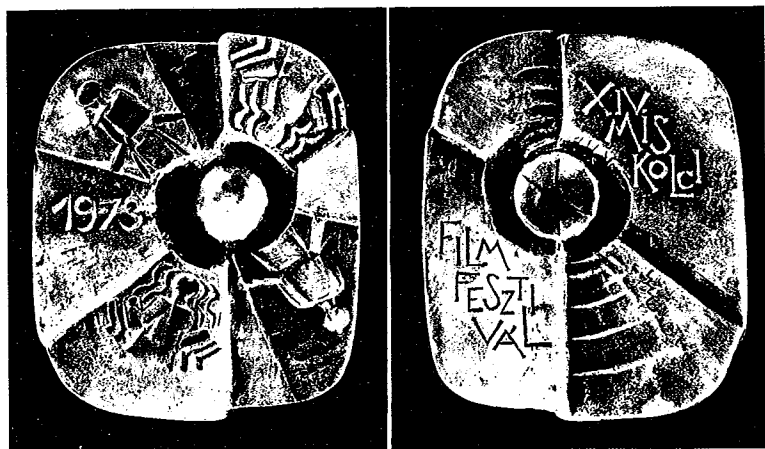

69924 Offset-nyomda — 5000 pld.

⁸⁷ Az interjúk 2011. október és 2012. január között készültek. Megszó-
lalkók: Babik Katalin, Dénes Gábor, Dusza Éva, Farkas Zoltán, Gulyás
Gyula, György István, Kabdebó György, Kollányi Judit, Németh Erzsé-
bet, Pákozdi Hilda, Stehlik Ágnes, Szabó Imre. Az interjúkat Bán Dávid
és Fáy Ádám készítette.

KONCERT
az avasi templomban
1970. május 23-án,
szombaton déli 12 órakor
a XI. Miskolci Filmfesztivál
vendégeinek tiszteletére

1982 MÁJUS 16. VASÁRNAP 10 ÓRÁTÓL:
 "KÉK FÉNY" TALÁLKOZÁS FILMEN ÉS VALÓSÁGBAN
 RÉSZTVEVŐK: Dr. SZABÓ LÁSZLÓ
 Dr. AGÁRDY TAMÁS
 Dr. CSIKÓS JÓZSEF
 Dr. TÚZÓ ANDRÁS
 KUDLIK JÚLIA

19 ÓRÁTÓL:
 "TALÁLKOZÁS VILÁGJÁRÓ OPERATŐRÖKKEL" - ELMÉNYBESZÁMOLÓ
 RÉSZTVEVŐK: MÁRTON JÓZSEF
 FOMAI TIBOR
 NÉMETH ATTILA
 SZABADOS TAMÁS
 TAMÁSI ESZTER

1982 MÁJUS 18-ÁN, 17 ÓRÁTÓL:
 KÖZÖNSÉGTALÁLKOZÓ A TV KISZ KISÉRLETI STÚDIÓJÁNAK
 RÉSZTVEVŐIVEL, B. RÉVÉSZ LÁSZLÓVAL ÉS MARTINIDESZ
 LÁSZLÓVAL
 BEMUTATÁSRA KÉPÜLŐ FILMEK:
 AZ ALVÓ VÁROS
 MINTE EGY NAGY CSALÁD
 KOMÉDIA DEL LAKÓTELEP
 SÁRKÁNYEREGÉTO

Pszedo-modern romok, helyszínek a miskolci filmfesztiválok topográfiájában

Szabadversenyess piac és kulturális pluralizmus nincsen nálunk akkoriban, puha diktatúra van az „aczélos három tével”, és a Miskolcra érkező filmeseket baltaképu párttitkárok meg nyájasan koccintó vébéelnökök köszöntik. A fenti címet és az érintett korszakot rondító pszedo- előtag arra a többszörös kontrollra, kompromisszum-rendszerre és túlélési kényszerre utal, amely mindenféle diktatúrában – hol durvábban, hol egészen látenszen – befolyásol, torzítón hat az eredeti szándékra, őszinte tehetségre. Ekképpen modernnek a korszerű falak és a progresszív filmek (utóbbiak hozott anyagként adják a fesztiválok tartalmát, elemzésük nem célja az alábbi írásnak). Ahogyan a rómaiak antik maradványok árnyékában töltik napjaikat, hasonlóan élünk itt Miskolcon a témánk szempontjából jelentős múltú romok között. Az egykori fesztiválpalota éppenséggel virul, mert a 2005-ben beköltöző pénztintézet jó karban tartja a modern épületet, bár nyoma sincs az eredeti funkciónak (Rónai Sándor Művelődési Központ, anno Magyar-Szovjet Barátság tér, manapság Mindszent tér 3. szám)⁸⁸. Réges-régen elcsitult fesztiváli murik helyszínei ma: rom a város közepén (Avas Szálló, Széchenyi u. 1. szám), üresen pusztuló kollégium (Palóczy L. utca 1. szám), elszürkült csillag a luxusövezetben (Juno Szálloda, Miskolctapolca), szétesett intézmény az Újgyőri főtéren (Vasas Művelődési Központ). Leginkább még a szimbólumnak tekinthető Avasi kilátó tartja magát.

⁸⁸ Az épület oldalát díszítő, a '90-es évek elején készült falfestményt (Morphée francia képzőművész alkotása) azonban elcsúfította az új tulajdonos: ablakokat vágtak rá és átfestették, eltüntetve az évszámot és a szerző nevét is.

A 18. Miskolci TV-Fesztivál Intéző Bizottsága
 1978. május 14-én, vasárnap 17 órakor
 Miskolcon, a Nehézipari Műszaki Egyetem
 tanácstermében (tőcepület)

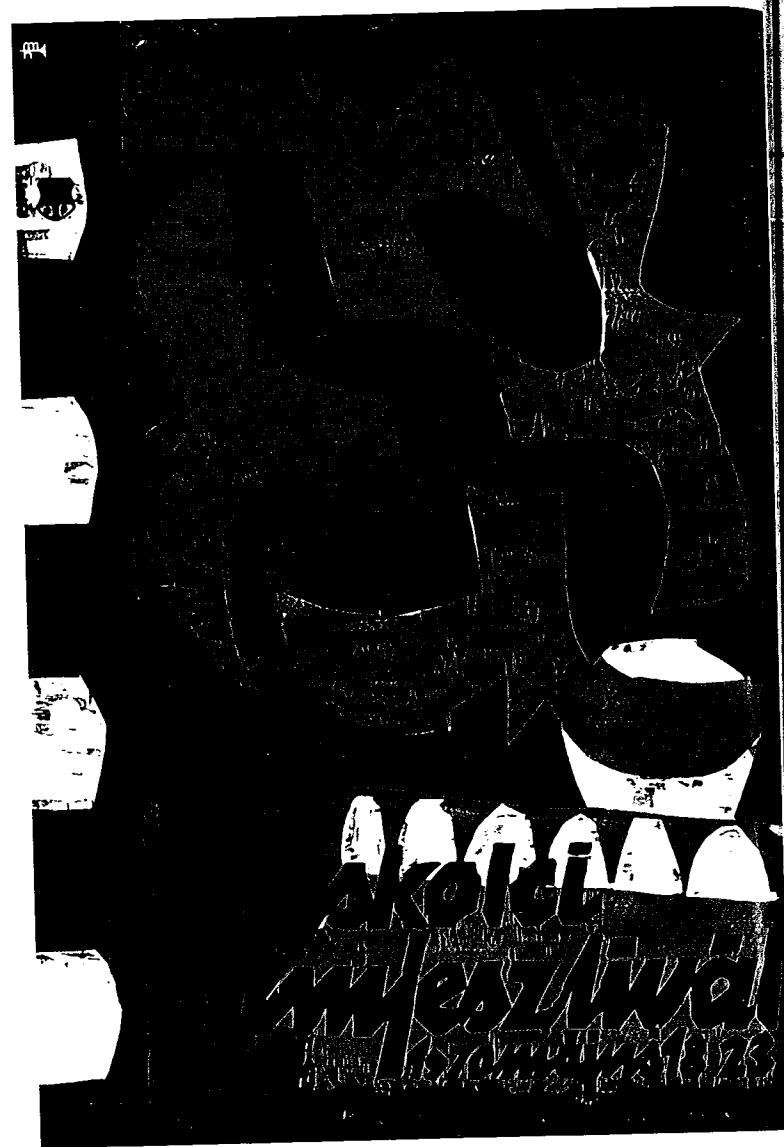
**A HÉT SZEREPE
 A TÁJÉKOZTATÁSBAN**
 címmel közönségtalálkozót rendez,
 melyre tisztelettel meghívja Önt

Közreműködők:
 Sugár András, Horvát János, Szegvári Katalin,
 Poór Klára és Ilkei Csaba

Közel fél évszázad alatt vált várost azonosító jelképpé a mai kilátó sziluettje, láttuk már hamutartó mázán, vállalati emblémán, kocsmacégéren és alkarra mintázott tetováláson is. Az első miskolci filmfesztivált alig egy évvel megelőző felavatása (1963. augusztus 20.) borzolta a kedélyeket, abban mindenesetre nagy volt az egyetértés, hogy a kilátó maximálisan modern építmény! Előny ez vagy hátrány? – erről vitáztak a különféle terveket mustráló városi tanács ülésén, már 1960 októberében. Az utóbb megvalósult verzióról akadt, aki úgy vélekedett, hogy az „tetszetős ugyan, azonban a jelenlegi városképbe – mint túl modern készítmény – idegenül hatna”. A pártolók meg pontosan a kritizált vonását tartották üdvösnek, a rivális tervről állítva, hogy az a „letűnt stílust képviseli. S amint a régi idők eszmei vonalai letűntek, ugyanúgy van ez az építőművészetben is. Itt is a nemzetközi eszmei áramlat az, ami a fejlődést képviseli. Az építőművészetben is az a marandó, ami újszerű, a kor képét tükrözi és előre mutat”. Volt olyan tanácsstag, aki ábrándos optimizmussal megállapította a modern tervről, hogy „reális újszerűségével a haladó építészeti stílust, – a jelen mellett – a jövőt is képviseli”.⁸⁹ A filmfesztiválok propagálásához aligha kellett megfelelőbb képi téma, mint az egyébként tv-toronyként is emlegetett 72 méter ma-

⁸⁹ MNLBAZMLt. XXIII. 101/a. 1960. október 17. (Miskolc Mj. Város Tanácsának ülésjegyzőkönyvei 1950–1974.)

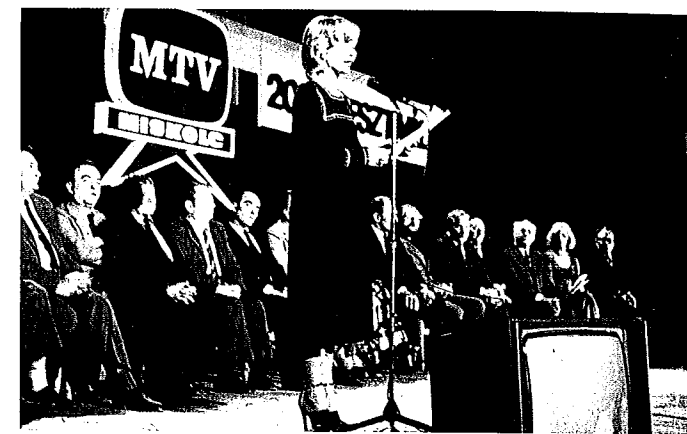

gas Avasi kilátó⁹⁰. Fotója rákerült például az 1969-es fesztiváli műsorfüzetet és a kísérő nyomtatványokat egybefogó leporelló „Szeretettel köszöntjük városunkban Miskolcon” feliratú előlapjára, az 1971-es programfüzet címlapjára és az adott rendezvények megnevezését: 19. Miskolci Filmfesztivál 1979. május 10–15., vagy 21. Miskolci Filmfesztivál 1981. május 21–26. tartalmazó képes levelezőlapokra. A felvételek gyakorta a város felőli teljes tömegét rögzítették, ugyanakkor szívesen fotózták egy-egy részletére, leginkább a lépcsősoraira fókuszálva. Az 1981-es filmfesztiváli forgatókönyv címlapjának fotója egy motorkerékpár kör alakú visszapillantójában tükröződve kapta le az Avasi kilátót. Hasonlóan kedvelt témája volt a grafikusoknak: a televíziós fesztiválok hivatalos emblémája 1978-tól Katona László alkotása lett, mely az Avasi kilátó stilizált megjelenítése volt az épület felső, zárt részét formázó nagyobb négyzetben MTV, alatta, a nyitott terasz keskenyebb téglalapjában MISKOLC felirattal. 1978-ban ez az embléma került az adott évi fesztivál emlékérméjére is, melyet Szentirmai Zoltán szobrászművész készített.⁹¹ A kilátó mindenekelőtt jelkép volt és nem filmfesztiváli helyszín, ez az ellentét utóbb az építmény általános sorsára is jellemezővé vált. Öt- tízévente akadt ötlet presszóra, galériára, diszkóra, de minden bedőlt sorban, mert a miskolciak tisztos távolságból, leginkább a belváros felől bámulják a kilátót, felmászni és onnan szétnézni nem szoktak.

A filmfesztiválok bázishelyszíne az 1962-ben átadott szakszervezeti épületegyüttes (mai címe: Mindszent tér 3. szám) hatemeletes irodaháza és az ahhoz déli irányból nyaktaggal kapcsolódó, hétszáz személyes színházterem volt. Utóbbi kulturális intézményként önállósult és 1967-től a Rónai Sándor

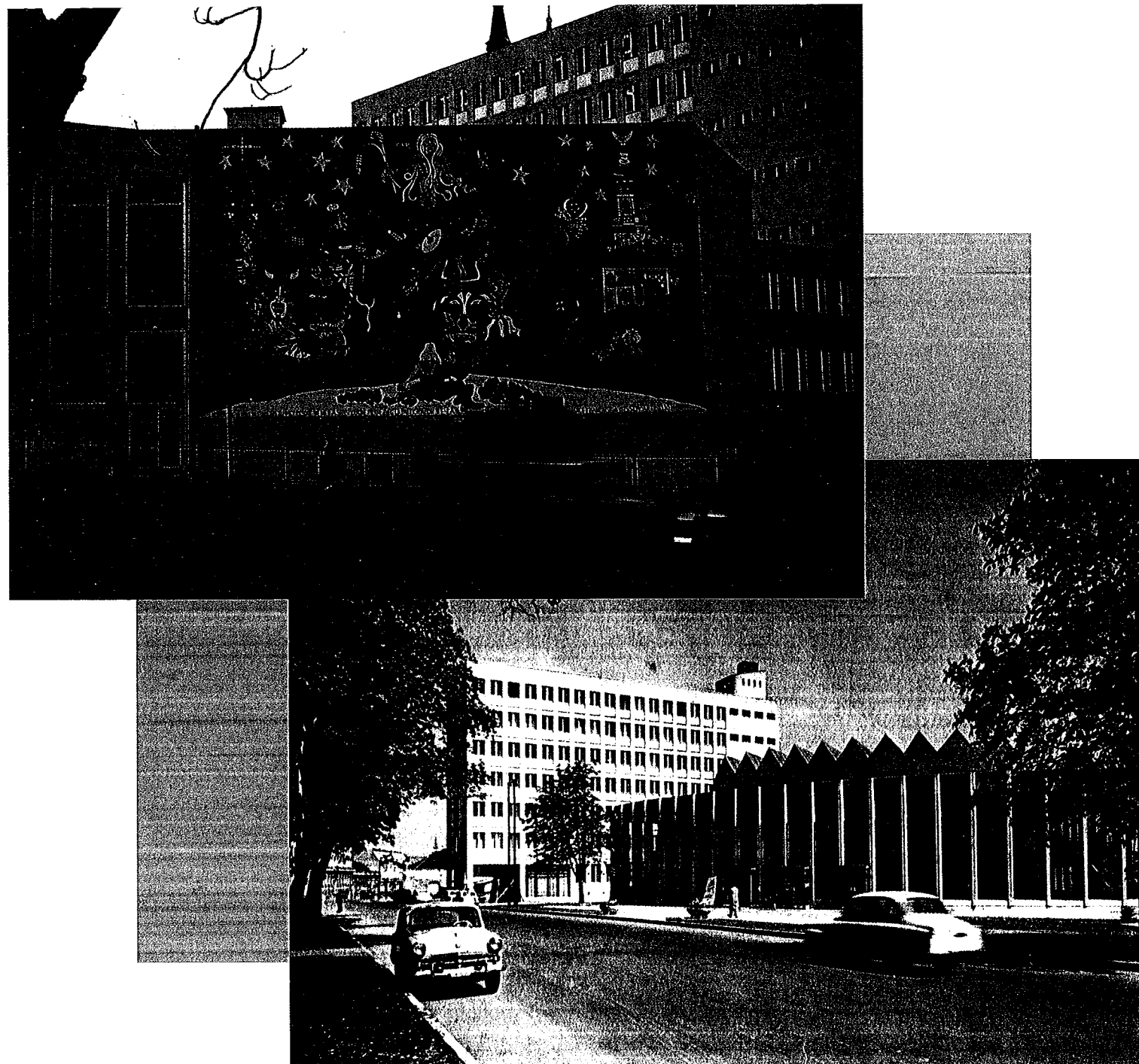
⁹⁰ Tervezte Hofer Miklós és Vörös György.

⁹¹ A filmfesztiválok nyomtatványaira, kísérő kiadványaira, plakátjaira és érméire vonatkozó információim forrása: MNLBAZMLT, XV. 91/e. 47. doboz. (Miskolci aprónyomtatványok, a miskolci filmfesztiválok nyomtatványai 1968–1984.)

Művelődési Központ nevet viselte, az épület viszont egészen a rendszerváltásig – tehát a filmfesztiválok szempontjából végig – szakszervezeti tulajdonban maradt. A 2005. évi funkcióváltás során egy bank került a korábbi művelődési központ falai közé, de szerencsénkre, az elkerülhetetlen átalakítási munkálatok sem változtattak az eredeti arculat íves homlokzatán, tarajszerű tetőzetén.

E csillogóan új és hamisítatlanul modern épületben került sor a fesztiváli vetítésekre, nyitó- és záróünnepségekre, szűkebb körű szakmai megbeszélésekre és a közönségtalálkozókra. A művelődési házat *fesztiválpalotaként* emlegették a filmes hetekhez kötődő kiadványok. Ott tanakodott a fesztivál zsűrije, melynek például 1970-ben Fábri Zoltán rendező volt az elnöke, tagjaként kritizált például Illés György (1970, 1972, 1975, 1979), Szabó István (1971), Sára Sándor (1973), Hankiss Elemér (1979). A televízió közismert bemondói konferáltak, így a filmek iránt kevésbé fogékony látogatók számára Takács Marika, Varga József, Tamási Eszter vagy Kudlik Júlia pusztja jelenléte is élményszámba ment. A központi helyszín színpadképét elismert képzőművészek tervezték (az 1968. évi fesztiválét például Kunt Ernő). Rendkívül magas színvonalú volt a fesztiválok képi és tárgyi megjelenítése, az adott évi

arculat öltöztette aktuálissá a fesztiválpalotát, vonatkozó plakátok és műsorfüzetek lepték el a várost, igényes emlékérmék és kitűzők kényeztették a szuvenirvásárokat.⁹² Az egykori fesztiválpalota máig jelentős eleme maradt a városképnek, ugyanakkor a kulturális intézményrendszer számára megszűnt (az épület pontosan emiatt úszta meg a többi fesztiváli helyszínt kisebb-nagyobb mértékben sújtó romosodást).

Az Avas Szálló tömbje (Széchenyi utca 1. szám) ellenben a legsiralmasabb állapotba süllyedt mára a város főutcáján! Egykoron a magas nivót és eleganciát reprezentáló Fehér tér-mében voltak a filmfesztiválok zártkörű fogadásai. Eszpresszó-jában az 1971-es fesztiválon televíziós riporterekkel találkozhatott a közönség, éjszakai profilját pedig ekképpen reklámozta az adott évi műsorfüzet: a „miskolci filmfesztiválon először várja Önt a filmbár naponta este 11 órától reggel 3 óráig. Közreműködik: a Lévai-trió. Vendéglátásról az Avas-szálló gondoskodik”.⁹³ A hetvenes évek közepére felépült modern létesítmények megörökölték az 1894-es eklektikus homlokzatot viselő Avas (korábbi Korona, majd Kossuth) Szállótól a protokolláris eseményeket, viszont a tömb keleti traktusában működő Kossuth mozi és Hevesy Iván Filmklub változatlanul meghatározó szerepet játszottak a filmfesztiválok történetében. A moziban díjnyertes filmeket vetítettek díszelőadásokon, a Hevesyben tematikus összeállításokat (például sportfilmeket, ifjúsági témájú alkotásokat) mutattak be. A Kossuth mozi 1985-től a páratlan években esedékes mozifilm-fesztivá-

⁹² Néhány példa. A fesztiváli emlékérmét 1971-ben Ligeti Erika, 1973-ban és 1980-ban Szöllőssy Enikő, 1975-ben Borsos Miklós, 1976-ban Dévényi János, 1977-ben Varga Éva, 1978-ban és 1979-ben Szentirmai Zoltán, 1981-ben Mészáros Dezső; a fesztivál plakátját 1970-ben Kunt Ernő, 1973-ban Schmal Károly, 1971-ben, 1975-ben, 1978-ban és 1980-ban Katona László, 1977-ben Papp Gábor, 1979-ben Vertel Beatrix, 1981-ben Balogh István tervezte. Lásd MNLBAZMLt, XV. 91/e. 47. doboz.

⁹³ MNLBAZMLt, XV. 91/e. 47. doboz.

lok elsőszámú helyszínévé avanzsált, a tévéfilmes fesztiválok változatlanul a Rónai Sándor Művelődési Központot lakták be a páros években. (2008-ban bezárt a Kossuth mozi, azóta funkció, sőt az utóbbi években már vakolat és ablakok nélkül omladozik a belváros szívében Miskolc vendéglátásának, társasági életének legendás helyszíne.)

A belváros jelentős változásokon esett át a világháborút követően, és az 1980-as évekig többnyire előnytelen, helyrehozhatatlan rombolások, a történelmi arculatot megmentő építkezések történtek. Az újonnan emelt házak közül a Széchenyi u. 21. szám földszintjének főutcai frontján nyitott Képcsarnok kapcsolódott a fesztiváli programhoz. A színházzal szomszédos létesítmény Szőnyi István terme a város frekventált kiállítóhelyeként működött és a fesztiválok kezdetétől jeles képzőművészek tárlatait időzítették a filmes hétre.

Néhány villamosmegállónyi távolságra, a belváros keleti peremén már az 1940-es évek végén megindult a selyemréti lakótelep építése. Bérházi földszinten, a Bajcsy-Zsilinszky utca 32. szám alatt működött a Libresszó, ami könyvtár, kávézó, galéria volt egyetlen létesítmény kebelében, éppenséggel a szocreál stílusú lakótelepi tömbház falai között. Az „izgalmas” helyszín nem kerülte el a szervezők figyelmét: 1970-ben díszlettervek kiállítása (11. fesztivál), 1971-ben Feledy Gyula grafikái, 1972-ben a Miskolci Fotóklub tárlata révén kötődött a filmfesztiváli programhoz.

Monstre betontömbök alatt nyíló főbejárat, lapos tető, mázas csempék, alumíniumburkolatok és számos más tipikusan modern elem jellemzik az 1966-ban Krisztik Pál tervei alapján megépült központi leánykollégium (Palóczy L. utca 1. szám) arculatát. Filmfesztiváli helyszín: a szervezők nyomában az átadása után bevonják a reprezentációs programba, dísztermében 1975-ig⁹⁴ rendeznek zártkörű gálaesteket. A nagyhírű

Északterv Vállalat jubileumi kiállítása 1970-ben ekképpen értékeli a létesítményt: a „kollégium – tanulószárny – konyha-üzem hármas funkcióját jól kapcsolt épületeivel megoldó épület-együttes, méltán számít a város reprezentatív középületei közé”.⁹⁵ (Mindez mára érvényét veszítette, a bizonytalan jövőjű egykori kollégium alaposan megkopott. Türkiz csempéi hiányoznak a keleti falrészről, homlokzati burkolólemezei egyre több helyen felválnak, és az alumínium-hullámokban hízik a kosz. Jobb sorsra érdemes épület, a modern Miskolc mementója.)

„Kihúzzák a lottó ötöst, aztán irány a Juno!” – a miskolciak álmaiban a luxus szimbóluma volt a tapolcai városrészen Plesz Antal tervei alapján 1974-ben felépült Juno Szálló. Abban az évben nem rendezték meg a fesztivált, Miskolc mégsem maradt filmes esemény nélkül, mert 1974. szeptember 6–11. között a Rónai Sándor Művelődési Központban tartotta 28. kongresszusát a Nemzetközi Tudományosfilm Szövetség (AICS). Az éppen átadott Juno színvonalát jelezte, hogy a külföldi résztvevőktől hemzseggő esemény záró fogadását szeptember 11-én 23 órától Tapolcán, a Juno Szállóban rendezték meg.⁹⁶ A következő esztendőitől a miskolci filmfesztiválok is szerepet kapott az exkluzív épület, szállást adott a legrangosabb vendégeknek, egy-egy fesztivált búcsúztatva zártkörű gálaesteket tartottak a szálloda éttermében. (Frenetikus bulik lehettek – és az egykori résztvevők valószínűleg megdöbbenéssel szembesülnének a lerobbant állagú Juno mai látványával.)

A Diósgyőri Vasas Művelődési Központ új épületének (Marx Károly, utóbb Andrássy Gyula út 36. szám) ünnepélyes átadása 1977. december 28-án zajlott A kulturális komplexum színház- és mozitermet, galériát, zenetermet, művészeti csoportok és szakkörök fogadására alkalmas klubhelyiségeket

zárt magába. A fentebb említett Juno Szálló és a Vasas belső-építészeti megoldásai egyaránt a kor méltán elismert szakemberének, Dufala Józsefnek a kvalitásait tükrözték, és a Junóhoz hasonlóan a Vasas is meghatározó építészeti eleme lett a modern-kori Miskolcnak. Sajátos szimbólummá vált a bejárata előtt 1979. március 20-án – a Tanácsköztársaság kikiáltásának 60. évfordulóján – felavatott *Munkástrón* című köztéri alkotással (Kiss István szobrászművész munkája). Az új székházba költöző intézmény már a korábbi épületében (Marx Károly út 15. szám) is tartott fesztiváli rendezvényeket, 1977 májusában az LKM és a Digép dolgozóinak hirdettek oda vetítést a 17. Miskolci Filmfesztivál idején. Utóbb az új Vasas alkalmasnak bizonyult a fővárosból és máshonnan érkező illusztris vendégek fogadására is, első évében a 18. Miskolci Tévéfesztivál keretében a *Népművelés és televízió* című szakmai vitát, valamint a Chrudinák Alajos műsorvezetésével tartott *Fórum*-ot rendezték meg a falai között. A rendszeressé váló fesztiváli vetítések és programok mellett a reprezentációban is egyre komolyabb szerep jutott a Vasasnak, 1981 májusában a 21. Miskolci Filmfesztivál nyitó- és záróünnepségét egyaránt a mindenféle elvárást kielégítő művelődési központban tartották. Az egykori vendégek a rendszerváltás utáni években szemtanúi lehettek annak, hogy a Vasas miképpen kopott ki a város és az ország kulturális életéből, hogyan vált bálásruhaturkálóvá, termékbemutatók, tematikus vásárok helyszínévé. (Néhány éve oktatási intézmény került az épületbe és ez a változás némileg közelebb hozta az eredeti rendeltetéséhez; de a lesajnált *Munkástrón* és a megvakult neon által jelölt Vasas egykori presztízse valószínűleg sosem fog már visszaállni.)

A szomszédos Győri kapui városrészben éppen az első miskolci filmfesztivált megelőző évben, 1962–1963 folyamán épült fel a korszerű Molnár Béla Ifjúsági Ház (Győri kapu 13. szám). A modern épületnek mégsem szántak fesztiváli szerepet, kezdetben talán túlságosan perifériusnak, a belvároshoz képest nehezen megközelíthetőnek ítélték a

Győri kaput. Jóval később, csak 1981-ben rendeztek kapcsolódó vetítéseket az ifjúsági házban (21. fesztivál), melynek addigra gyökeresen megváltozott a környezete. 1969 és 1973 között kiépült a 3000 lakásos monstre panelházas Győri kapui lakótelep. A központjába újonnan emelt háromszintes bevásárló- és intézményközpont 1982-től kapcsolódott a fesztiváli programhoz (22. fesztivál), „Tokaj Vendéglátóház” nevet viselő éttermében világjáró operatőrökkel, a *Kék fény* című bűnügyi krónikát szerkesztő Szabó Lászlóval, a népszerű műsorvezető Kudlik Júliával és Tamási Eszterrel találkozhattak az érdeklődők.

A főutcától ugyancsak távoli Egyetemváros viszonylag későn részesülhetett a fesztiváli programból. A Dudujka völgyben 1950 és 1954 között megépült a hat kollégium és az oktatási épületek jelentős része. Janáky István korszerű elképzeléseit erőteljes kritika érte az uralkodó ideológia felől, de a szocreál bíráló sem tudta károsan befolyásolni a funkcióra, természeti környezetre, modern törekvésekre összpontosító eredeti tervkonceptiót. A miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem komplexuma a modern építészet jelentős

⁹⁴ Az előző évben megnyílt a tapolcai Juno Szálló, és az 1975-ös filmfesztiváli gálát már ott tartották meg.

⁹⁵ Kmetty Gyula (szerk): Kamara '70. Az Északterv jubileumi kiállítása. 1970. Miskolc, 18.o.

⁹⁶ MNLBAZMLt, XV. 91/e. 47. doboz.

helyi vívmányának számított. A hatvanas években főépülettel, kollégiumi magasházzal, központi könyvtárral gazdagodott az intézményegyüttes, ezzel összefüggésben a folyamatos építkezés indokolhatta, hogy a miskolci filmfesztivál kihelyezett vetítései az egyetemen (és a Szentpéteri kapui kórház filmklubjában) csak 1973-tól kerültek a programba. Utóbb kifejezetten közéleti rendezvényeknek szánták az egyetemi helyszínt, 1978. május 14-én (18. fesztivál) a főépületi tanácssteremben *A Hét szerepe a tájékoztatásban* című közönségtalálkozót tartottak Sugár András, Horvát János, Szegvári Katalin, Poór Klára, Ilkei Csaba közreműködésével.

A város mára megkopott modern építményei (Avasi kilátó, a központi leánykollégium, Juno Szálló, Vasas Művelődési Ház) a hetvenes-nyolcvanas évekbeli fénykoruk révén jelentős mementói a filmfesztiváloknak. A közvélemény által jócskán magasabbra értékelt századfordulás Avas Szálló épülete még inkább siralmas képet nyújt, a filmfesztiváli helyszínnek topográfiaja összességében meglehetősen lehangoló. Valamelyest javítják a benyomást azok a hagyományos (1950 előtt már létező) városképi elemek, melyek az államszocializmus ide-

jén viselt funkciójuk révén kisebb vagy nagyobb mértékben kapcsolódtak a filmfesztiválok programjához. A fesztiváli elit kényeztetésére igencsak alkalmas kisavasi Alabárdos étteremben 1971. május 17-én (a 12. filmfesztivál idején) zártkörű sajtófogadást tartottak. Bizonyára jól sikerült, mert utóbb a 15. fesztivál során is ott volt a fogadás; 1979. május 15-én (19. fesztivál) és 1981. május 26-án (21. fesztivál) pedig a zsűri és az előkészítő bizottság tiszteletére adtak ott munkabédet. A belváros kulturális intézményei közül a Miskolci Galéria (akkoriban még a Déryné utca 5. szám alatt) a helybéli értelmiség által preferált Művészlukkal, és egy utcával odébb, a Kossuth Művelődési Ház a Mini Galériával (Kossuth utca 11. szám) kötődtek leginkább a filmfesztiváli programsorozathoz. 1970. május 19-én (11. fesztivál) zártkörű sajtófogadás volt a Művészlukban és a Magyar Televízió 1. csatornájának vetítését is a Galériában tartották. 1972. május 11-én (13. fesztivál) hangverseny, a 15. és 16. fesztiválon (1975, 1976) kiállítás volt a Galériában. A Kossuth Művelődési Ház az 1973-as 14. fesztiválra ütemezte Szöllőssy Enikő szobrászművész kiállítását, az 1975-ös fesztiválon koncertet tartottak a művelődési házban, majd az intézmény Mini Galériáját lakták be különféle képzőművészeti kiállítások a filmfesztiválok apropóján. A Tudományos és Ismeretterjesztő Társaság (TIT) Széchenyi utca 16. szám alatti Kazinczy Klubjában tartották az I. Országos Audiovizuális Szemlét 1972. május 11–13-án (13. fesztivál). Elsősorban a külföldiek érdeklődésére és pénztárcájára számíthatott a Széchenyi utca 50. szám alatt működő népművészeti bolt, amely 1971-től kifejezetten a fesztiváli programok részeként reklámozta a vásárral egybekötött matyó kiállítását.

Huszonöt év során a filmfesztivál alaposan belakta a várost. Az említettek mellett templomi hangversenyek, kirándulások, rekreációs programok (például a barlangfürdő látogatása) szélesítették az érintett helyszínek körét. Idegenforgalmi szempontból kezdettől fokozott elvárás kísérte a fesztivált, melyet a városi tanács végrehajtó-bizottsága

– az aggteleki barlang hangversenyeivel és a tokaji szürettel közös határozatba foglaltan – erőteljesen propagálandó rendezvény-sorozatnak minősített.⁹⁷ A nehézipar borsodi fellegvára az 1960-as évektől próbált kulturális centrummá avanszálni, optimális társadalmi háttérrel nyújtott mindehhez a leginkább műszaki képzettségű, de sokoldalúan nyitott helybéli értelmiség és az egyetem jelenléte. Mindezzel együtt, az emlékezetes színházi évadok, a grafikai biennálék és a filmfesztivál évi egyhetes pezsgése összességében elégtelennek bizonyultak ahhoz, hogy a napjainkig domináns „Acélváros” Miskolc-kép összetettebbé és vonzóbbá váljon. Pszeudo-modern romjaink a gyárkémények és a panelos lakótelepek között sokak számára képesek ma is konzerválni a „nehéz, szürke nappalok” koszlott, rozsdás miliójét.

„Miskolc egy hét vidámság volt”

Hogyan kerülhetett egy erőteljesen Budapest-túlsúlyos szakma erőteljesen Budapest-központú fesztiválja Miskolcra? Ez nem teljesen világos. A történet valahol ott kezdődik, hogy az 1960-as években fesztiválhelyszínt kerestek a hazai filmesek. Valamennyi pénz is volt rá, de nem túl sok. Próbálkoztak Budapesten, csekély sikerrel: a közepes befogadóképességű Duna mozi ugyan szépen megtelt, de az érdeklődés mégis elkerülte az első fesztiválokat. Nemsokára azonban jött a lehetőség, és György István⁹⁸ filmrendező, kapcsolatait latba vetve tárgyalásokat kezdett Miskolccal, elsősorban a Szakszervezetek Megyei Tanácsának vezetőivel, rajtuk keresztül pedig a városvezetéssel, így 1964 júniusában – akkor még

csak kísérleti jelleggel, egy alkalomra – a város megrendezte a fesztivált, amely a nagyközönség számára elérhető első hazai filmfesztivál volt.

Miskolcon ekkoriban már komoly filmes hagyományok léteztek: aktívan működött egy meglepően jól felszerelt, jelentős amatőr filmes mozgalom. A Nehézipari Műszaki Egyetem is stúdiót és vetítési lehetőséget biztosított, és fontos szereppel bírt az egyetemi filmklub is. Emellett éveken keresztül szerveztek jó hangulatú amatőr filmes fesztiválokat a városban.

Az I. Magyar Rövidfilm Fesztivál kevésbé jó hangulatban indult: „*meg kell mondanunk, hogy rövidfilmet egyelőre jobban tudnak nálunk rendezni, mint fesztivált*” – írja Létay Vera a *Filmvilág* vezércikkében.⁹⁹ Majd részletezi kifogásait: első helyen említi, hogy „*a miskolciak minden kedvességük és igyekezetük ellenére sem bírtak ez alkalommal megfelelő körülményeket biztosítani*”, túl sok volt a film, nem volt alapos az előzsűrizés, így „*lényeges minőségi különbségek mutatkoztak*” a filmek között, a díjak nagy száma fordított arányban állt azok értékével. A szervezés kritikája után természetesen a filmek jó része is megkapta a magáét. A zsűri felületes munkáját nehezítette a későbbi összegző kritika is.¹⁰⁰ A kevesebb több lett volna aranyigazság azonban a következő években sem igazán hatotta meg az előzsűri tagjait, így még mindig bekerült számos olyan film is, amely „*a tárgyalóképesség színvonalát sem érte el*”. A „próbafeesztivált” azonban a szervezők és a jelentős pénzzel beszálló város jónak ítélték meg, így következett a folytatás.

De vajon kinek volt fontos a Miskolci Filmfesztivál? A városlakóknak vagy a filmeseknek? A település és az esemény kapcsolatát a Budapestről érkezett filmesek szemével

⁹⁷ MNLBAZMLt, XXIII. 102/a. 1966. június 16. (Mj. Város Tanácsi Végrehajtóbizottságának ülésjegyzőkönyvei 1950–1974.)

⁹⁸ György István (1925), filmrendező, ő rendezte például *A mi városunk*, Miskolc című dokumentumfilmet (1981), a miskolci rövidfilmfesztivál egyik létrehozója. A város díszpolgára (2006).

⁹⁹ Létay Vera 1964: I. Magyar Rövidfilm Fesztivál. *Filmvilág* (7.) 13. 1.

¹⁰⁰ Kürti László: Díjkiosztás után. Gondolatok a Miskolci Fesztiválról. 1964. *Filmvilág* (7.) 14. 6–9.o.

nehéz megállapítani. A személyes elmondások alapján ők egyfajta burokokban érkeztek, és ugyanabban a burokokban élték végig a borsodi iparvárosban eltöltött pár napot. A miskolci vezetés egészen a nyolcvanas évek derekáig láthatóan mindent bevetett, hogy elkápráztassa a fővárosból jött filmes és televíziós társaságot, ezt a sokak által máig misztifikált, kiválasztottnak gondolt „kasztot”. Egy csapásra „hírességek” léptek el a város utcáit, néhány napig izgalomban tartva a polgárokat, hátha felbukkan a Villanyrendőrnél Kudlik Júlia, vagy a Rónaiból kilibben Takács Marika...

A fesztivál néhány napjára az akkori úgynevezett II-es telep, azaz a budapesti Róbert Károly körúton található Mafilm Népszerű-tudományos és Oktatófilm Stúdiója¹⁰¹ kiürült, mindenki Miskolcra vonult. A filmesek számára különvonat vagy különvagon állt rendelkezésre, a városban különbuszok fuvarozták őket a helyszínéig. Így joggal merül fel a kérdés, hogy hol kapcsolódott be a város a fesztiválba?

Azon kívül, hogy a fővárosból ideérkező filmesek az itt töltött pár napot, a városvezetésnek hála, végigmulatták, a fesztivál számukra a kötetlenebb vagy adott esetben a kényszer szülte szakmai találkozók miatt vált fontossá. A budapesti stúdió erre a pár napra Miskolcra költözött, a filmesek a vetítések és viták után nem siettek a dolgukra, hanem együtt mulattak az időt. A többnyire éjfél után véget érő vidámság után sokan nehezményezték a délelőtti és főleg Diósgyőrbe kihelyezett vetítési programot. Egyes vélemények szerint ilyenkor lehetett feltűnés nélkül bemutatni a „tűrt” filmeket vagy a fiatalok alkotásait – ezzel kipipálva a vezetés számára problematikus művek bemutatását –, míg a „támogatottak” a versenyprogramban a szakszervezetek Rónai Sándor Művelődési Központjában, általában teltházas közönség előtt peregetek le. Többször elhangzott,

¹⁰¹ A telepet azóta lebontották, helyét részben a Népliget Autóbuszpályaudvar és annak burkolat nélküli buszparkolója vette át, a nagyobbik fele parlagon hever.

hogy a miskolci nyilvános fesztivál volt, amelybe bevonták a városi közönséget is, de ritka lehetett az olyan alkalom, amikor a pesti burokok és a városi lakosok ténylegesen elvegyülhettek. Ugyan a közönségnek is módja volt az alkotásokat díjazni, de csak a zsűri többszöri válogatása után. Maga a város tanácsa is adott díjat, amelyre, persze, leginkább a politikai vezetés tett javaslatot. A fesztivál lehetőséget adott nemzetközi találkozókra is. A baráti országok delegáltjai majdnem minden évben nagy számban és vegyes minőségű filmfelhozattal jelentek meg Miskolcon, de – főleg az 1974-ben itt megrendezett AICS nemzetközi fesztivál után – több nyugati filmes is felbukkant, lehetett velük beszélgetni, tapasztalatot cserélni, újfajta szemléletet, technikákat ellesni.

A fesztivál fénykorában a jóformán vele egyidős Rónai „művház” állt az események központjában. A nagytermes vetítések mellett a folyosón elhelyezett boksok tévéképernyőin folyamatosan lehetett kisfilmeket nézni, itt üzemelt a fesztiválklub (itt sör és szendvics állandóan akadt), ahol az ücsörgő filmeseket csak egy üvegablak választotta el a város forgatagától. Az átlagember arra járva bármikor benézhetett, hogy hús-vér filmeseket lásson a kirakatban. A fővárosból érkezők minden szempontból ünnepelve érezhették magukat. Már a pályaudvari hangosbemondó külön köszöntötte őket, városszerte mindenütt a fesztivál plakátjaival találkozhattak – még a városi buszok belsejében is a filmeket hirdették –, naponta jelent meg a fesztiválújság, a filmkritikusok krémje végigkísérte a vetítéseket, melyekről az országos sajtó is naprakészen beszámolt. Kiköltözött a televízió, rendszerezések voltak a tudósítások. „Ha a rendőr megállított, megismerték a filmeseket.” A legjobb szállodákban, többek között az 1974-ben megnyílt, a maga idejében modern és csillogó tapolcai Junóban helyezték el a résztvevőket.

A fesztiválok idején és után indult el az úgynevezett tájolás. A programban futott kisfilmekből egy nagyjából órányi válogatás kelt útra, és lehetőség szerint az alkotókkal együtt bejárt néhány környékbéli kisvárosi vagy falusi

kultúrotthont. A visszaemlékezések tömött sorokról és aktív nézőkről szólnak: „A kultúrházak általában tele voltak, a közönség aktív volt, kérdezett, vita volt, akár másfél-két órát is ott maradtak a filmek után. A falusi kultúrvezetők szidták a miskolci szervezőket, miért 6-ra szervezik az ilyen vetítéseket, akkor megy mindenki a legelőre a csordáért és tereli vissza. Így kérték a filmeseket, hogy tartsanak ki 7-ig, akkor tele lesz a

ház és így is lett.” (K. J.) Miskolcra kocsival vitte ki a filmeseket és a filmeket, a kultúrházakban pedig akkoriban volt 35-ös vetítő. A koreográfia mindenhol hasonló: helyi eljárások (párttitkár, kultúros, a ház igazgatója) köszöntötték a fővárosból odautazott filmeseket, akik természetesen virágcsokrot kaptak, a vetítést követő vita után pedig vacsorára voltak hivatalosak.

Ha megpróbáljuk rekonstruálni a fesztiválokat, filmes szemszögből két fontos elemet lehet kiemelni. Egyrészt az általános nosztalgiát, amely a hazai filmgyártás fénykorát sírja vissza, amikor a filmekre volt pénz, volt szakértelem, volt néző a mozikban, és az aczéli „három T” kultúrpolitikája ellenére sok filmes alkotás, alapvetően magas szakmai színvonalon elkészülhetett (még ha egy részük sokáig dobozban is maradt). Természetesen ebbe belevegyül a szokásos kádári nosztalgia is, az „akkoriban minden jobb volt” életérzése. De ha kellett, a város valóban kitett magáért. *„Miskolc egy hét vidámság volt, jól éreztük magunkat. Volt itt ökörsütéssel tarkított, toka-jival folyó Kánaán, és a feloldódott hangulatban könnyebb volt beszélgetni a kollégákkal, mint amikor mindenki rohan haza a napi munka után.”* (K. Gy.)

Másrészt azonban megjelentek a szintén mindenhol jelen lévő szakmai ellentétek. A túrt, tiltott és támogatott alkotók, műhelyek között érezhető volt a feszültség: míg egyes munkák versenybe kerülhettek, mások még csak be sem nevezhettek a fesztiválra. A Balázs Béla Stúdió (BBS) kísérleti vagy kritikusabb alkotásai a hetvenes évekig ritkán szerepelhettek a programban, sokan ezért rossz szemmel néztek a fesztiválra. Később a politikában is megjelenő reformpróbálkozásokkal együtt a kultúra is valamelyest nyitni kezdett, így egyes tiltott vagy túrt alkotások teret kaptak Miskolcon is.

A fesztivált a pártpolitika is rendszeresen figyelemmel kísérte. *„Nagyon megtisztelték a fesztivált a magyar politikai vezetők, még Kádár is ellátogatott.”* (Gy. I.) Aczél György¹⁰² is többször járt Miskolcon, illetve középvezetők is folyamatosan

megjelentek az eseményeken. Az 1980-as évek második felére rangját veszített fesztivált a rendszerváltás után sem a politika, sem a szakma nem vette már túlságosan komolyan. Egyre inkább a helyettesek jelentek meg – ők is késve –, a zsűri is otthon, a közönséget kihagyva válogatta a filmeket. A helyszín is egyre kisebb, kevésbé vonzó, kevésbé központi lett. A fesztivál, amely az 1990-es években már nem is igazi fesztivál, csak néhány film szólóvetítése, a „díszteremből a pincébe” költözött: az utolsó vetítések egy alagsori vetítőben zajlottak.

¹⁰² Aczél György (született Appel Henrik, 1917–1991), a Kádár-korszak kultúrpolitikájának meghatározó alakja, fő ideológusa. Művelődésügyi miniszter 1958–67 között. Nevéhez fűződik a „három T” irányelve.

A fesztivál első éveiben együtt vetítették a mozikba készült kisfilmeket a televíziós alkotásokkal. Nemsokára azonban kiderült, hogy az ilyen filmdömping szétfeszíti a kereteket, és 1968-ban *„a rövidfilmfesztiválon kitört a háború a mozi és a televízió között”*.¹⁰³ A zsűri érezhetően feladta pártatlanságát, és a mozifilmek felé hajlottak döntéseikkel – állítólag a színvonalasabbnak ítélt televíziós alkotásokat még időben átsorolták a mozifilmek közé –, amit több visszaemlékezés is megerősít. A televíziósokra rossz szemmel néztek az igényességükre kényes és zárt közösséget alkotó filmesek: *„még a Filmgyárba nagyon nehéz volt bekerülni, addig a tévébe boldog-boldogtan bejuthatott”*. (K. J.) Innentől kezdve éveken át hosszas szakmai vita kísérte a Miskolci Filmfesztivált, kerülgetvén a rövidfilm meghatározásának kérdését és kihasználván a műfaji keretek tágasságát (a fesztiválon egyaránt vetítettek népszerű-tudományos, dokumentum-, animációs, ismeretterjesztő, televíziós és kisjátékfilmeket). Az 1974-es kihagyás után – amikor is a nemzetközi AICS Fesztivált rendezték Miskolcon, György István szerint akkora sikerrel, hogy a nemzetközi szervezők a jövőben is szívesen látták volna itt a rendezvényt –, a vitákat elcsendesítendő 1975-től a rövidfilm és a televíziós fesztiválokat szétválasztották, páros évben az egyiket, páratlanban a másikat rendezték meg.

Miskolc után 1965-ben tartották meg az első Magyar Játékfilmszemlét Pécsen. Egy alkalommal a rövidfilmfesztivál is Baranyába települt, ám az ottani helyi szervezőkön nem érződött a Miskolcon tapasztalt „ügyyszeretet”. A Játékfilmszemle 1983-ban Budapestre költözött, majd idővel nyitni kezdett a dokumentum- és kisfilmek irányába is, ezzel csökkentve a Miskolci Filmfesztivál vonzerejét. Innentől kezdve a filmes szakma egyre kevésbé hagyta el a fővárost, majd az 1989-ben Magyar Filmszemlére keresztelt nagyszabású filmünnep kon-

¹⁰³ Létay Vera: Háború Miskolcon. 1968. *Filmvilág*, (11.) 12. 21.o.

centrálta a különböző műfajok képviselőit egészen a 2010-es utolsó rendezvényig. Idővel Veszprémben is televíziós műsorfesztiválokat kezdtek rendezni, így Miskolc egyre inkább a perifériára szorult, a Filmfesztivál lényegében nem élte túl a Kádár-rendszert.

Ablak a világra.

A Magyar Rövid- és Televíziós Filmfesztivál a miskolci szervezők visszaemlékezéseinek tükrében¹⁰⁴

„Igazából ez az egy hét nyitott egy nagy ablakot a világra.” Így fogalmazott M. Németh Erzsébet¹⁰⁵, amikor a fesztiválok jelentőségéről kérdeztem. *„Ezen az ablakon keresztül egy olyan világba nyerhettünk bepillantást, amelynek létezéséről a kor embere ugyan tudott, de az esély, hogy valaha is láthatja, rendkívül kicsi volt.”* (N. E.) Másrészről – főleg a rövidfilmfesztiválon – rendszeresen akár olyan filmek is bekerülhettek a versenyprogramba, amelyek, ha kódolva is, de rákérdeztek a fennálló rendszer néhány megváltoztathatatlan gondolt alaptulajdonságára. Több interjú tanúsága szerint ilyen lehetett például a Gulyás testvérek¹⁰⁶ *Ne sápadj!* című dokumen-

¹⁰⁴ Az alábbi szövegek a Miskolci Galéria által 2011-ben kezdeményezett kutatás keretében rögzített interjúk anyagára épülnek. Az interjúk készítése és feldolgozása során a következő kérdésekre kerestem kerestük a választ: Mi volt a helyi kulturális intézményrendszer szerepe a fesztiválok szervezésében? Hogyan viszonyult egymáshoz az alapvetően Budapest-centrikus szakma és Miskolc mint befogadó közeg? Milyen társadalmi rétegeket tudtak a fesztiválok megmozdítani? Mi volt az a felület, ahol ez a két csoport érintkezhetett egymással, és milyen szabályai voltak az érintkezésnek? Létezett-e többféle magyarázat a helyi nyilvánosságban a fesztivál szerepét illetően?

¹⁰⁵ M. Németh Erzsébet 1972 óta dolgozik a kulturális szférában, több intézményben, fesztiválok, koncertek, kiállítások szervezőjeként. A város Nívódíjasa (2006).

¹⁰⁶ Gulyás Gyula és Gulyás János dokumentumfilm-rendezők.

tumfilmje is. Azonban nemcsak a miskolciaknak nyílt ilyenkor ablak a világra. A tévéfesztivál keretében rendszeresen előfordult, hogy a televízió egy-egy közismert élő, vagy előre rögzített műsora a fesztivál ideje alatt leköltözött Miskolcra. Egy esetben például innen sugározták a tévé péntek délutáni, közéleti témájú *Ablak* című műsorát. A televízió esti híradó-

ja is rendszeresen bejelentkezett a fesztiválról, ezeket az összeállításokat óriási figyelem kísérte a miskolciak részéről. Ha pedig valaki valóban bekerült a tévébe, akkor arról napokig beszéltek a városban.

Miskolcon a film és tévéfesztiválok időszakában a Béke (a mai Művészetek Háza), a Kossuth (az Ávas Szálló épületében),

a Szikra (a vasgyári piac közelében), a Fáklya és a Táncsics mozik működtek frekventált helyen, melyek többnyire az éppen aktuális premierfilmek iránti igényt elégítették ki. Ezeken túl elérhető volt még legalább két tematikus filmklub is; az egyik – a Hevesy Iván filmklub – a Kossuth moziban, a másik pedig a Rónai Megyei Művelődési Központ épületében működött. Míg az előbbi inkább klasszikusokat, szerzői filmeket (a korszak szóhasználatával: művészfilmeket) vetített, addig az utóbbiban ezek mellett üzemelt régi magyar filmek klubja is.¹⁰⁷ A rövidfilm- és tévéfesztiválok törzsközönsége, „magja” gyakorlatilag megegyezett e filmklubok közönségével. A bérletes rendszerben működő filmklubok egyébként különlegesen fontos helyek lehetnek a kor populáris kultúrájának jobb megértése szempontjából is. A nyolcvanas évek elején történt például, hogy megérkezett a Rónai filmklubjába egy filmtekercs, amit a Filmintézettől (a Rónai filmklubja innen kapta a filmeket) így ajánlottak ki: *„Ezt vigyétek el mindenképpen, csak egy kópia van az országban, higgyétek el, nagyon fogják szeretni!”* (P. H.) Már jóval a vetítés előtt óriási tömeg gyűlt össze. E tömegben voltak olyanok is, akik akár az egész bérletidőszakra is megvásárolták volna a bérletet, csak ennek az egyetlen alkalomnak a kedvéért. Ez a film a *Sárkány útja* volt Bruce Lee főszereplésével. Hasonló tumultuózus jelenetek játszódtak le akkor is, amikor Bertolucci az *Utolsó tangó Párizsban* című filmjét vetítették.

¹⁰⁷ Ezek mellett több kisebb mozi is üzemelt városszerte, például: Diadal (Diósgyőr, Tapolcarét 1.), Petőfi (Hejőcsaba, Csabavezér u. 93.), Ságvári (Diósgyőr, Árpád u. 124.), Bükk (Hámor, Palota u. 39.), Ady (Tapolca, Görömbölyi u. 25.), Tapolcai kertmozi (Akropolisz), Szabadság kertmozi (Diósgyőr-Vasgyár), Krúdy vagy Görömbölyi Filmszínház (Görömböly, Szolártsik tér 4.), Szirmai filmszínház, Discó Mozi (Tokaj Vendéglátóház), Egyetem étterem (Testvérvárosok u. 14.), Honvéd mozi (Szamuely T. u. 3–5.), de működött mozi az Egyetemen, Perecesen, az Ady, a Bartók és a Vasas Művelődési Házban is.

A politika a helyi közönség, illetve a helyi közvélemény számára látszólag tisztes távolságot tartott a fesztiválokkal. Említsünk meg azért három olyan eseményt is, melyek során a napi nagypolitika valamilyen közvetlenül érezhető hatást gyakorolt a fesztiválra. Egy alkalommal a fesztivál nyitóünnepsége több órát késett, mivel az esemény díszvendége, Aczél György – a Kádár-éra kultúráját meghatározó mindenható politikus – túl sokat időzött protokolláris látogatása előző helyszínén, a Miskolci Nemzeti Színházban. Egy másik: Kádár János és felesége volt a rövidfilmfesztivál vendége. Az éppen vetített film végéről a vetítógép hibája miatt lemaradt a stáblista. A szabály szerint ilyenkor az elejéről újra kellett volna vetíteni a filmet, ám a gépész – a jeles vendég haragjától tartva – inkább elindította a már bekészített új filmet. E miatt viszont a félbehagyott film rendezője gerjedt éktelen haragra, olyannyira hogy be is panasolta a megilletődött gépészt; a dolgozót később a fesztivál vezetése a körülményeket mérlegelve felmentette. A harmadik eset ismét egy megnyitó ünnepséghez kötődik. Az 1970-es fesztivál zsűri elnöke Herskó János¹⁰⁸ lett volna, aki azonban – az 1968-as prágai ese-

¹⁰⁸ Herskó János filmrendező.

mények hatására – emigrált: kiutazási engedélyt kapott családjával Svédországba, ahonnan nem tértek vissza. Ez teljesen váratlanul érte a fesztivál szervezőit, a megnyitó elkezdődött, de nem volt ott az elnök. A történetek, persze, hivatalosan nem derültek ki, a megnyitó ünnepség végére mégis mindenki pontosan tudta, mi történt.

A fesztivál helyi szintű szervezése a Flach Antal vezette MÜPI, vagyis a Művészeti és Propaganda Iroda¹⁰⁹ feladata volt. Ők koordinálták az eseményeket, tervezték és nyomtatták a műsorfüzeteket, jegyeket, szórólapokat és plakátokat. Hozzájuk tartozott a fesztivál helyi reklámtevékenysége is, gyakorlatilag az előkészítő munka legnagyobb részét ők végezték. 1975-től, a tévés és filmes fesztiválok szétválásának idejétől kezdve az előkészítő szervezés egy része és a lebonyolítás feladata kettévált. A filmes fesztivál továbbra is a MÜPI hatáskörében maradt, a tévés fesztivál rendezését azonban már a Rónai Megyei Művelődési Központ csapata bonyolította le.

A kor művelődéspolitikai szemléletéhez hozzátartozott a kultúra lehető leg szélesebb körű terjesztése, ezt a gondolatot igyekezett a gyakorlatba átültetni a fesztivál egy másik fontos kísérőrendezvény-sorozata is. Ennek keretében a film- és tévés fesztiválok „sztárjainak” (Ranschburg Jenőnek, Czeizel Endrének, Szepesi Györgynek, Benda Lászlónak stb.) szerveztek a városban, illetve szerte a megyében közönségtalálkozókat. A fesztivál „arcaival” így nemcsak a szűk körű, alapvetően értelmiségi közönség találkozhatott, hanem sokkal szélesebb réteg. A fesztivál (legalábbis a híre) eljuthatott akár a különböző kisebb – lokális közönségű – művelődési házakba

¹⁰⁹ A Kossuth u. 11. szám alatt működő (ma Csodamalom Bábszínház) MÜPI fő feladata a társadalmi és politikai ünnepek szervezése volt, de általános művelődési házként (Kossuth Művelődési Ház) is funkcionált.

(Vörösmarty, Bartók stb.); a perces, ormosbányai, rudabányai bányászok művelődési házaiba; szakszervezeti otthonokba, nagyvállalatok klubjaiba, különböző miskolci középiskolákba. „...*Ranschburg Jenővel rengeteget utaztam. Fiatal korban a középiskolás lányok, a genetika, tanácsadás, stb., ezekkel az emberekkel találkozni, én úgy gondolom, hogy nagy élmény lehetett. Kossuth gimnázium, Zrínyi, ezeket mindenhol körbevittük.*” (B. K.) Ezeknek az alkalmaknak a szervezését – a szervezetileg a Rónai Megyei Művelődési Központhoz – tartozó ún. munkahelyi művelődési csoport végezte.

A tévé- és filmfesztiválok, illetve a helyi társadalom közti kapcsolat erősítésének egyik fontos intézménye volt a társadalmi zsűri. Ezeket a fontos (vagy fontosnak gondolt) társadalmi csoportok mentén hozták létre, így volt pl. munkás, tanár, művész, ifjúsági zsűri. Egy-egy ilyen bírálóbizottság tagjának lenni általában komoly presztízzsel járt. A nyolc-tíz főből álló zsűrik tagjai beosztották egymás között megnézésre a filmeket (azt nyilván senki sem tudta vállalni, hogy egy hét során az összes napi nyolc órás vetítést végignézi), majd a fesztivál utolsó napján, eredményhirdetés előtt a fesztiválkocsmában összeülve megvitatták, hogy melyik három rendezőt, illetve filmet javasolják díjazásra. A díjak átadásakor a társadalmi zsűri elnökei a hivatalos zárórendezvényen, a Rónai színpadán adták át saját díjaikat. „*Elég sokan ültek, és akkor ilyen nagy asztalnál, oda beültettek engem is, hogy akkor majd kezembe nyomták, amit majd át kell adni, mert az valahonnan jött. Boríték vagy tárgy, már erre nem emlékszem pontosan.*” (D. É.) A társadalmi zsűrik által adott díj funkciójában nagyon hasonlított a mai közönségdíjra.

A tévéfesztivál közönsége számára a Rónai Megyei Művelődési Központ épületében található klubhelyiségben működő kocma jelentette a fesztivál központját. (A fesztivál időszakán kívül itt többek között irodalmi esteket tartottak.) A visszaemlékezések megegyeznek abban, hogy leginkább azért volt ez izgalmas helyszín, mivel a miskolci közönség itt

kapott lehetőséget híres tévés személyiségekkel való találkozásra. „Az volt a fesztiválkocsmá, ahol mindig jókat lehetett beszélgetni, enni, inni, reggeltől szinte reggelig. S itt találkozgatott a közönség, ha beült egy nagyfröccsre, akkor találkozhatott a rendezőkkel, az operatőrökkel... s akkor lehetett beszélgetni, dumálni, hát ez, ez nagy dolog volt!” (N. E.)

„S akkor oda sikk volt a fesztivál alatt meginni egy sört, vagy valamit, mert általában ott ültek a tévés emberek, akiket az előző este a tévében láttak valami produkcióban. Balogh Mari meg a többiek, a külpolitikás fiúk, meg a sportriporterek, Gyulai meg nem tudom, mindenki lent volt abban az időben, s volt, aki ezekért jött. Volt, aki a sport, volt, aki a külpolitika, ki melyikért. Tehát egy nyüzsi élet volt ezalatt az időszak alatt, ott jöttek-mentek a tévések. Azért volt egy ilyen, hogy tegnap láttam a tévében, ma meg együtt ott sörözik a szomszéd asztalnál is.” (B. K.) Emellett a fesztivál kocsmája nyilvánvalóan adott valamit a miskolciaknak a beavatottság, a bennfentesség érzéséből is: „Tehát, hogy nem csak úgy bemegyek a moziba a főbejáraton, aztán megveszem, vagy odaadom a kabátomat a ruhatárosnak és beenged valaki, hanem hogy én balról közelítem meg a vetítőtermet [a fesztiválkocsmá irányából], ennek volt egy ilyen hangulata, hogy akkor jössz a kocsmába és akkor igen. [...] Szóval az volt ott a szíve-lelke a fesztiválnak.” (D. É.)

A fesztiváloknak már a kezdetektől rendszeres kísérőrendezvényei is voltak. A tévéfesztivál hetének hétvégéjén a Miskolci Sportcsarnok előtt vagy a Rónai Megyei Művelődési Központ épületét körülvevő téren különböző gyermek- és családi programokat szerveztek. Ezek részben zenés műsorok

voltak, részben pedig kézműves foglalkozások és játszóházak, illetve népművészeti kirakodóvásár. A családi hétvégék keretében fellépett a Kaláka zenekar és Halász Judit, továbbá a korszak valamennyi neves – elsősorban gyermek profilú – zenekara. A játszóházakat rendszerint a Rónaival kapcsolatban lévő óvónők, vagy a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár gyermekkönyvtár részlegének munkatársai szervezték. A népművészeti kirakodóvásár keretében pedig a nyolcvanas évek elejétől a Gárdonyi Művelődési Házhoz tartozóan működő népi iparművészek termékeit lehetett megvásárolni. Interjúalanyaink szerint ez a program volt a filmfesztiválok talán legnépszerűbb része. „Ez akkoriban olyan kíséőrendezvénye volt a fesztiválnak, mint most is az Operafesztiválnak a családi programok.” (B. K.) A filmfesztivál e kíséőrendezvényei részben a Széchenyi utcán, a Kossuth mozi közelében, részben pedig orgonakoncertek formájában az avasi református vagy a minorita templomban voltak megtalálhatók.

Vajon valóban ennyire pozitív tartalom a miskolci emlékezetben a hajdani filmfesztivál? A kutatás kezdeti hipotézise szerint két egymással szembenálló narratíva létezett (és létezik) a fesztivállal kapcsolatban: a nosztalgizáló és a kritikus. Utóbbi azonban a gyakorlatban csupán egyetlen esetben, egyetlen interjúhelyzetben¹¹⁰ jelent meg. E szerint ez az egy-két hét gyakorlatilag „ereszd el a hajamat” volt a pesti elvtársak számára, akik „semmibe nem nézték a helyieket”. Összességében azonban elmondhatjuk, hogy az elkészült interjúk nagy részét valóban a kifejezetten pozitívan emlékező hangnem jellemzi.

¹¹⁰ Ez gyakorlatilag csak egy öt perces interjúegyeztetés volt, ezután a konkrét interjú nem született meg. Az interjúalany inkognitóban szerepelt volna maradni.

II. 2. Beat és rock Miskolcon – A Bányászati Tröszt Zenekarától a Diósgyőri Rockfesztiválig

(Bán András – Fáy Ádám – Karlaki Orsolya)

Emlékek a beatkorszakból

Azt már átélői is úgy gondolták, hogy a Kádár-kor egymásra következő évtizedei karakteresen különbözőek. A hatvanas évek a nagy kompromisszumé volt: 56 elfelejtésétől az új gazdasági mechanizmusig tartott. A hetvenes években fagyosabb idő járta, a létező szocializmus határai megmerevedtek a prágai bevonulástól a lengyel szükségállapotig – az ellenállás legjellemzőbb formája a fogyasztás lett. A nyolcvanas éveket a végleges beletörődés éppúgy jellemezte, mint a folyamatos olvadás (Gorbacsov által – de Csernobilban is).

A kultúra, műveltség, művészet területén az első dekád a legizgalmasabb – és a legkevésbé feltárt. A hatvanas években élte nagy korszakát a magyar film, elképesztően sokszínű volt a képzőművészet, elindult a Pécsi Balett, a pesti Erkel Színházban telt ház előtt lépett föl Ella Fitzgerald, Marcel Marceau, Gilbert Bécaud, a Nashville Teens, felépült az óbudai kísérleti lakótelep, a boltokban megjelentek az új típusbútorok, a fekete címkés cseresznyepálinka és az op-art ruhák, önkiszolgáló éttermek nyíltak és a zsúfolt pesti presszókban megállás nélkül a modernség esélyeit latolgatták. Különös kompromisszum született: a hatalom az erőszakos modernizációban találta meg a Rákosi-kor és a forradalom kettős szorításából a kiutat. A művészek pedig lubickoltak ebben a több évtizednyi nyomottság után érkezett modernizmusban.

A fiatalság is a hatvanas évek „találmánya”. A második világháború utáni Nyugat fogyasztási láza termelte ki az önálló szándékokkal és ízléssel bíró, s főként a szülők pénztárcája felett rendelkező ifúságot mint új társadalmi csoportot,

új vásárlói réteget. Haragban a világgal, Dühöngő ifjúság: a neorealizmussal, a free cinemával, Marlon Brandóval, James Deannel és a kilátástalansággal, az idősebbek elleni lázongással kezdi önértelmezését az első generáció. A rákövetkező pedig a zenével, az ölelkezéssel, az LSD-vel, a woodstocki sárban való felelőtlen-felhőtlen csúszkálással, az önmagáért való lázadással fogalmazta meg magát, mielőtt felvette volna az apák öltönyét és nyakkendőjét. *Eper és vér, Zabriskie Point, Szelíd motorosok*: a 68-asok mindazonáltal korán megrajzolták a maguk emlékezetét, megformálták a „nagy generáció” mítosztát.

Mindenütt beat?

Az együttes neve: Locomotiv

Újabb botrányos beat-hangverseny

Minderről az ötvenes évek mégoly lezárt államhatárain át is szivárogtak hírek, ám élménnyé a „Nyugat” a hatvanas évekre vált idehaza: a Beatles felbukkanása és sajátos magyar recepciója között már nem túlzottan nagy az időbeli távolság. Az évtized elejére ugyanis a sokáig csak átmenetinek tűnő Kádár-vezetés stabilizálta helyzetét, újabb elitcsere nélkül ki-szorította a Rákosi-terrorért és az ötvenhatért felelősnek ítélt elemeket, meghirdette a szövetségi politikát („aki nincs ellenünk, az velünk van”), eminensként csatlakozott Hruscsov „békés egymás mellett élés” doktrínájához. Kádár eddigre megtalálta a megfelelő kultúrpolitikai vezetőt is, s az Aczél György által személyre szabott kegyek és tiltások finom gépezete révén a művelődés területén stabil modus vivendi alakult ki. Így ebben a szférában is kezdetét vette a modernizáció sokat ígérő helyi változata.

Amatőr zenekari versenyt hirdetett a KISZ¹¹¹ Budapesti Bizottsága 1963-ban, a döntőbe került zenekarokat – az *Illést*, *Omegát*, *Metrót*, *Scampolót* – a nyugati koncerteken szokásos tombolás fogadta. Az új – bár akkor még igen visszafogott, „luxemburgi” – zenéért való rajongásnak sem a szülők, sem a hatalom ellen való lázadó szándéka nem volt, s a kultúrpolitika is sokáig gondolkodott, vajon támogatott, tűrt vagy tiltott jelenséggként kezelje-e a beat-zenét.

„Arról a nemzedékről szól ez a kiállítás¹¹², amelyik a hatvanas években volt fiatal, amelyik révén a fiatalság meghatározó társadalmi jelenség lett, amelyik kezében gitárral idézőjelbe tette a Kádár-kort. A kiállítás célja tehát azon nemzedékek világlátásának, életmódjának bemutatása, amelyek a szocializmus körülményei között is, annak sajátosságai között a rockzenén nőttek föl. A kiállítótérben nyolc ember elmond egy-egy történetet. A történetek Miskolcon játszódnak klubokban és házi-bulikön, farmerben és miniszoknyában: s arról szólnak, hogy

¹¹¹ Kommunista Ifjúsági Szövetség

¹¹² Miskolcon 2009-ben a városvezetés azzal az ötlettel állt elő, hogy a város a következő esztendőben nyolcszáz éves lesz. A történelem sűrű szövedékében nem adódott olyan megbízható adat, amely ezt az ötletet támogatta volna, ám az eseménysorozat előkészületei ettől még megkezdődtek. Az akkor még önálló, városi fenntartású Miskolci Galéria, amely a jelenkor műveltségével és művészetével foglalkozott, gondban volt, hogyan tudna kapcsolódni a városvezetés elképzeléseihez. Számos ötlet után végül az a javaslat kapott zöld utat, hogy jöjjön létre egy kiállítás a beatzene miskolci kezdeteiről. Ez a sztori ugyan nem nyúlt vissza nyolcszáz évre, másfajta aktualitása volt. A kiállítás azt tervezte, beharangozója lesz a hamarosan megnyíló nagy attrakciónak, a miskolci Rockmúzeumnak. Ez utóbbi ugyan még nem nyitotta meg kapuit, de a Miskolci Galéria 2010 nyarán valóban megrendezte az *Emlékeim a beatkorszakból* tárlatot.

Az igen rövid idő, három hónap alatt feszes előkészítéssel létrejött kiállítás kurátori feladata az akkori igazgatóra, Bán Andrásra hárult, a tér tervezője Eleőd Ákos építész volt, a tartalmi munka nagyját Fáy Ádám és Karlaki Orsolya végezte. A koncepciót a sajtó számára – inkább a figyelemfelkeltés, mint a történeti pontosság szándékával – fogalmazták meg eképpen.

hogyan írta felül a szocializmus hamis jelszavait a beatzene. A történeteket és a korfestő fotókat, plakátokat, rajongói leveleket, hivatalos iratokat az 1962-es Ki Mit Tud? és az 1973-as miskolci Rockfesztivál keretezi. Az emlékek felelevenítésével a mai közönség, a fiatalok számára átélhetővé, árnyaltan megítélhetővé válik a Kádár-kor ezen szakasza. Tehát egyfelől az emlékezés helye lesz a kiállítótér, másfelől azonban nagyszabású látványosság, retróutazás apáknak és fiúknak. És közben szól a rock...”

S valóban, a kiállítási térben mindössze két történeti dokumentum kapott helyet. A nézőket – műtárgy-pozícióba helyezve – egy hangszer, Bianki Ivánnak a testvére által házilag készített kétnyakú gitárja fogadta. (Hisz akár ebből az egy tárgyból is szétszálazható volt számos történet. A csellista Biankié, aki a klasszikus zenei tanulmányok után a Borsodi Szénbányászati Tröszt beat előtti zenekarával megnyerte az 1962-es *Ki Mit Tud?*-ot, majd átigazolt a legendás Kex együttesbe, hogy annak belügyi felbomlasztása után a nyugati vendéglátózással idő előtt kihunyjon a pályája és élete. A zeneeszközhöz való hozzájutás akkoriban sajátos útjaié. A hangszer megőrzésének és restaurálásának tárgytörténetéé. És persze a fétisként kezelt beatszimbólumé: a gitáré.) A kiállítás zárásaként pedig a '73-as *Rockfesztivál* Urbán Tamás által készített fotói következtek, ami az addig alapvetően helyi történetnek immár országos keretet adott.

Amit pedig a dokumentumok kereteztek: nyolc – multimédiás módon bemutatott – történet volt. Akik elmondták (Bán Dávid filmetűdjein): Petendi György (Tröszt), Bárdos István (Reflex), Grósz György (Metáll), Beély Kati (Edda), Varga Rudolf (költő), Pápay Margit (rajongó, a Gárdonyi művelődési ház önkéntese volt), Barna György (a Tokaj éttermet működtette), Csetényi Gábor (az Építők frontembere). Sorok, amelyekben hol csak epizód volt a beat, hol az identitás máig meghatározó eleme.

A hangsúly tehát az elmondott történetekre került, érzékeltetve egyfelől, hogy a hatvanas évek története milyen kevéssé feldolgozott, másfelől pedig azért, hogy a korszak jellemzőjét, a sajátos mítoszteremtést érzékeltesse.¹¹³

¹¹³ A helyi történet tágabb összefüggéseinek érzékeltesítésére Horváth Sándor jelenkor-történész kapott megbízást. A kiállításához készült tanulmánya azonban bármilyen korrektséggel is, nem aratott osztatlan sikert a tárlaton munkálkodó team körében. Úgy érezték: egy másik történetet mond el, nem a miskolcit.

Kexék Miskolcon

A nyári időszak legnépszerűbb rendezvényei közé tartoznak az LKM ifjúsági klubjában a hanglemezek klub összejövetelei. Hétfőnként százan, százhuszan is összejönnek zenét hallgatni, s vitatkozni – például a beatről. Nemrégiben a Sárospataki Tanítóképző fiataljai keresték fel őket, s vendégszerelésre hívták városukba a diósgyőriek hanglemezeklubját.

A hét végére a neves budapesti Kex-együttest invitálták magukhoz. Kexék elfogadták a meghívást, s szombaton (július 24-én) délután 18 órakor a Bartók Béla Művelődési Központban lépnek fel.

Ezt követően a hanglemezek klub rövid nyári szünetet tart, majd megkezdődik a felkészülés a szeptemberi sárospataki vendégszerelésre, s az őszi évadra.

Horváth Sándor úgy gondolja, a beat-nemzedék szerveződésében, lázadásában a forradalom emléke meghatározó: „az 1956-os trauma bűvópatakként meghatározta a lázadó fiatalokról szóló visszaemlékezések elbeszélésmódját”. Épp ez a választóvonal az előző nemzedékkel, a felnőttek világával, amely kollektív amnéziával törölte '56 emlékezetét. A fiatalok számára „a háború előtti generáció ebben az értelmezésben a megalkuvást, a hatalomnak történő behódolást, a megfélemlítettséget, a diktatúra által rákényszerített »kettős beszédet« és hazugságokat képviselte. A »nagy generáció« tehát lázadt a felnőttek, a szülők ellen. De lázadt a hatalom ellen is, amely mozgalmi retorikával leplezve gátolta a közösségek szerveződését, a nemzedéki egymásra találást, a szolidaritást. A lázadás jelképe a normaszegés volt: a korabeli szóhasználattal »huligánkodás« elmesélése nem csupán a hatalommal történő szembenállást reprezentálja, hanem azt is, hogy ez a közösség, az emlékezetben a generáció »összetartott«. Ezért akit a hatvanas években a hosszú haja miatt lehuligánnoztak, az ma már kifejezetten büszkén mesél erről. [...] A korabeli normák elleni kisebb-nagyobb lázadások – legyen szó a nyelvhasználatról, a szexualitásról vagy a kulturális termékek fogyasztásáról – mind a lázadó-forradalmi elbeszélésmód keretei közé illenek.” Nem

Forum IFJUSÁGI KLUB MISKOLC, BAJCSY-ZSILINSZKY U.

3-án 18 órákor:

Játsszunk együtt! — Belépődíj nincs.

6-án 18 órákor:

Szilveszter után.

(Humor, gitárzene, tánc.)

Belépődíj: 3 forint.

8-án 18 órákor:

Miért szép? — vetített képes képzőművészeti előadás.

Előadó: Csabai Kálmán festőművész.

Belépődíj: 3 forint.

13-án 18 órákor:

Fiatalok fóruma — vita, vers, zene, tánc.

Játszik a DETON zenekar.

Szavaltat: Szolnoki István.

Belépődíj: 3 forint.

17-én 18 órákor:

Modern házasság — női egyenjogúság.

Előadó: dr. Argay István és dr. Timár László.

Belépődíj: 3 forint.

20-án 18 órákor:

Emlékezés Leninre.

Fiatal táncdalénekesek bemutatója.

Enekel: Forrai József, Pazár Éva.

Kísér: a Sajó-trió.

Belépődíj: 3 forint.

24-én 18 órákor:

Görögország.

Előadó: Chorbáczkosz Krisztoz.

Belépődíj: 3 forint.

27-én 18 órákor:

A gitárzene kedvelőinek.

Játszik a METALL zenekar.

Belépődíj: 3 forint.

31-én 18 órákor:

Modern házasság, — Milyen a modern lány?

Előadó: Varga Gáborné, a megyei tanács vb-elnökhelyettese.

Belépődíj: 3 forint.

csoda, ha a rendszer beépítette a maga ügynökeit a zenészek és a nézők soraiba – legalábbis az utólagos elbeszélésben közös elem: tudtuk, hogy vannak besúgók, legfeljebb azt nem tudtuk, hogy kik azok.

Az évtized két nagy kihívása: a fridsider-szocializmus kádári találmánya és a televíziózás tömegessé válása. A beat-nemzedék tagjainak ebben a térben kellett megfogalmazniuk a maguk identitását. Egyfelől az osztársadalmi életfelfogástól eltérő formában, saját életmód keresésében, másfelől a tévét megostromló stratégiákban. Az elgondolt életreformnak nemigen akad nyoma sem a zenészek, sem a csápolók mindennapi életében, és a média bevétele is legfeljebb az öltönys-zsabós Táncdalfesztiválokig terjedt, miáltal a beat is fogyasztási cikké vált. Horváth arra emlékeztet, hogy „a beat-generáció életében olyan fogyasztási tárgyak töltönek be kultikus szerepet, amelyek a zenéhez és a koncertekhez kötődnek. Az emlékezők ezért gyakran ezeknek a tárgyaknak a leírásához kapcsolják emlékeiket, legyen szó egy rádióról, egy hangszerről, vagy éppen egy magnóról. [...] Egy zenéhez köthető fogyasztási tárgy szimbolizálhatta a generáció közös élményeit is, ezért az emlékezetben ezek a tárgyak kultikus helyet foglalnak el, és történeteik szövése közben a visszaemlékezők körkörösén visszatérnek ezekhez a tárgyakhoz. Ha egy ilyen tárgy még nyugatról is származott, az különösen növelte értékét. A nyugatias életformát jelképező termékek fogyasztásának emlékezete önmagában is alkalmasnak tűnik arra, hogy a hatvanas éveket »életforma-forradalomként« ábrázolják.” A beatlemezek és a farmernadrágok forradalmi életformájának.

Horváth Sándor összegzése szerint: „a »nagy generáció« emlékezeti megteremtésének az egyik legfontosabbnak tűnő funkciója, hogy a Kádár-korszak történetét ne csupán úgy lehessen elmesélni, mint a »hatalom« és az »elnyomottak« történetét, hanem elbeszélhető legyen egy alternatív múlt is. Egy olyan történet, amelyben egy generáció tagjai önállóan is csele-

kedhettek, így a történelemnek nem csupán elszenvedői, hanem résztvevői is lehettek.”¹¹⁴ A hatvanas évek Miskolcon az új jelenségek ideje, a változás évtizede, de nem az ellenállásé.¹¹⁵

A beatmozgalom korai korszaka Miskolcon – A Szénbányászati Tröszt Kisegyüttesétől a Fórum Presszó bezárásáig¹¹⁶

A Magyar Televízió első *Ki Mit Tud?* vetélkedőjét a miskolci Szénbányászati Tröszt Kisegyüttese¹¹⁷ nyerte. Igaz, az egyik elődöntőben már kiesett a zenekar, de több ezer tévénéző felháborodott leveleinek hatására később mégis továbbjutott a televíziós döntőbe. Itt már érezték, hogy nyert ügyük van: nagyon szerette őket a közönség, ahogy Havasi Aladár mondja: „úgy éreztük van itt keresnivalónk” (H. A.). Utolsó-nak játszottak, ezután a zsűri arra kérte őket, a végső döntés megszületéséig játszanak még valamit. Mivel tudták, hogy az

¹¹⁴ Ahogy a miskolci kiállításhoz gyűltek az interjúk, sorra megszólaltak az emlékezők, az elhangzottak alapján nem ez az alternatív történelmi narratíva bontakozott ki.

¹¹⁵ Horváth Sándor igen fontos történetírói megfontolásokat tesz közzé tanulmányában, ám a tapasztalat és az emlékezés, amire következtetéseit alapozza, jellegzetesen pesti. A miskolci kiállítás legfontosabb tanulsága talán az volt, hogy az alternatív múltat érdemes többes számban keresni és megírni.

¹¹⁶ A felhasznált interjúk 2010-ben a Miskolci Galéria megbízásából készültek a miskolci beat-korszakot bemutató kiállításához. Az interjúkat Fáy Ádám és Karlaki Orsolya készítette a következő személyekkel: Almássy Sándor, Beély Katalin, Gradwohl Ernő, Grósz György, Havasi Aladár, Németh Éva, Petendi György, Petendi Péter, továbbá közös interjú a Bányászati Tröszt Zenekara tagjaival (Petendi Péter, Petendi György, Szőke Zoltán, Havasi Aladár).

¹¹⁷ A zenekar hivatalos nevének több változata is használt volt: Szénbányászati Tröszt Kisegyüttese, Szénbányászati Tröszt Tánczenekara (ezen a néven indultak a *Ki Mit Tud?*-on), de Szénbányászati Tröszt Zenekara néven is ismertek voltak. Ezentúl a szövegben: Bányászati Tröszt Zenekara.

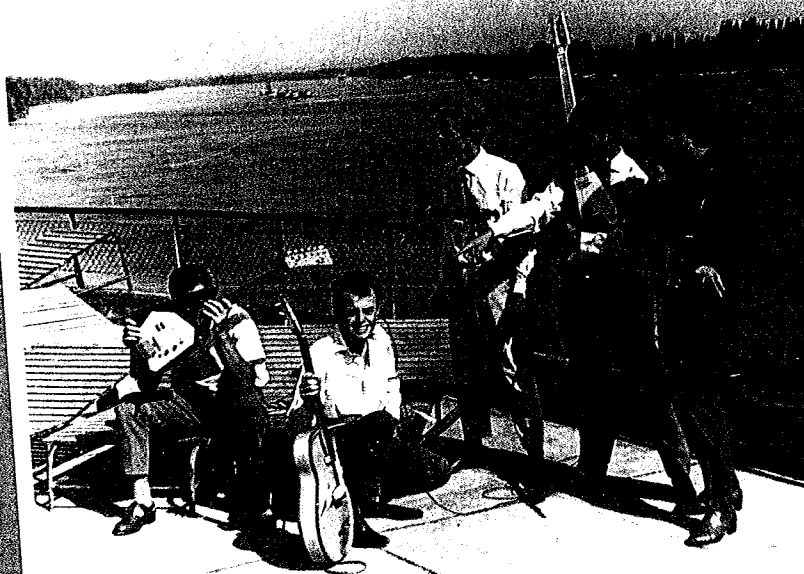
Készülődés Szilveszterre

A Borsodi Szénbányászati Tröszt művelődési klubjának együttese a Miskolci Rádió szilveszteri műsorának összehúzásában működik közre. A zongoránál Petendi György, Hames Aladár gitározik, Petendi Péter dobol és Cserjés Ferenc bőgőzik.

első helyezett a Szovjetunióba nyer utazást, ezért a *Moszkva parti esték* mellett döntöttek. Ennek a számnak is hatalmas sikere volt, a közönség együtt énekelte az akkor közismert slágert a zenekarral.

A Bányászati Tröszt Zenekara – bár repertoárjukban ekkor már szerepelt néhány Elvis Presley-szám – ekkor még nem beatet, hanem a korszak népszerű dzsessz alapú tánczenéjét és beat előtti könnyűzenéjét játszott. A zenekart egy akkor tizenéves korú testvérpár, Petendi Péter és Petendi György alapította az ötvenes évek végén. Példaképeik egyrészt az akkor ebben a műfajban népszerű magyarországi előadók voltak, másrészt azok a külföldi (elsősorban olasz és francia) énekesek és zenekarok, amelyek az nagyon erős hatalmi kontroll alatt álló magyar rádióban már hallhatóak voltak.

A később Havasi Aladár énekes-gitárossal, Cserjési Ferenc bőgőssel és Bianki Iván gitárossal bővülő zenekar¹¹⁸ a hatvanas évek elején egyre népszerűbbé vált a városban. Kezdték kilépni a Szénbányászati Tröszt által biztosított (tulajdonképpen csak részben meghatározott) keretből, egyre több meghívást kaptak a város különböző klubjaiba. Rohamtempóban tanulták a számokat, általában le sem kottázták, inkább csak megbeszélték, hogyan legyen. „Táncstek voltak, az akkoriban szokásos tánczenét játszottuk. Röpködtek a kívánságok, aztán volt úgy, hogy nem tudtuk eljátszani, de akkor azt mondtuk, hogy majd legközelebb. Így is volt, legközelebb a kedves vendég tiszteletére eljátszottuk azt a számot, amit előzőleg kért.” (P. P.) Ekkor azonban a zenekar jórészt még mindig a korszak jellemző „felöltt”, javarészt dzsesszalapú könnyűzenét játszott.

A következő – a Metál zenekar alapítójától származó – interjúrészlet viszont azt mutatja, hogy 1963-ra valami alapvetően megváltozott a zenekar körül: „Beatles-t játszottunk. Ebben egyébként előttünk járt a Széntröszt [Bányászati Tröszt Zenekara], fantasztikusan csinálták! Ők akkor már bekerültek a pedagógus klubba. Ha oda bement valaki, és elfordult, és nem látta, hogy ki játszik, akkor majdnem egy az egybe a Beatles jött vissza.” (G. Gy.) Egyrészt az egyre fiatalodó közönség igényének hatására, másrészt a saját változó ízlésük okán az addig tánczenét játszó zenekar ekkorra gyakorlatilag beat-zenekarrá alakult.

A város klubjaiban, művelődési házaiban, gimnáziumi és egyetemi báljain megjelentek a beat-zenekarok és a beat-koncertek.¹¹⁹ Elindult egy lassú oldódás is, a hatalom szemet hunyt a jelenség felett, sőt, bizonyos vonatkozásaiban támogatta is azt. A beat 1963-ban megérkezett Miskolcra.

A korai beatkorszak zenekari Miskolcon

A hatvanas években három olyan jelentős beat-zenekar működött a városban, amelyet minden interjúalany megemlített, nem csak a zenészek, és amely a közvélekedés szerint is kiemelkedett a többi közül. A *Bányászati Tröszt Zenekara*,¹²⁰ az *Építők* és a *Metál*. A beat korai korszakát Miskolcon ez a három együttes határozta meg.

Az *Építők* és a *Metál* zenekarokra – a *Bányászati Tröszt Zenekar*ától eltérően – már alakulásukkor hatással volt a beat zene, sőt esetükben a beatre talán mint megalakulásuk egyik legfontosabb motivációs tényezőjére tekinthetünk. A *Metál*¹²¹ zenekar 1963-ban jött létre, először még *Blackberry* néven. Nekik is volt egy nagyon rövid tánczenei és kortárs könnyűzenei korszakuk, de már az alakulásuk évében beat-zenekarrá váltak. „Játszottunk Elviszt, az olaszokat, a franciákat. És akkor jön a Beatles, az első klasszikus lemez. Őket próbáltuk koppintani.” (G. Gy.) A még *Blackberry* néven alakuló együttes 1963-ban bekerült a Szinavölgyi klubba, ami akkor a Lenin Kohászati Művek klubja volt. Itt kaptak próbahelyet, itt gyakoroltak, és itt voltak a fellépéseik, „klubdélutánjaik” is. „A Szinavölgyi klubban játszottunk, itt volt klubdélutánunk. Ide a környékbeli emberek jártak elsősorban. Érdekes módon mindig nagy számban képviseltette magát a görög kolónia. Ugye, a Táttra utca és környéke. Innen alakul ki a zenekar törzsközönsége, akik mindig jöttek a zenekarral.” (G. Gy.)

¹¹⁸ Bianki Iván helyére utóbb Szőke Zoltán érkezett.

¹¹⁹ A hatvanas évek eleji szóhasználatában egyébként a koncert szinte minden esetben „ülős”, „széksoros” eseményt jelentett, táncolni ezután is táncstekre jártak a fiatalok.

¹²⁰ A városban senki nem hívta ezt a zenekart a Szénbányászati Tröszt Zenekarának. Rövidített változatok voltak elterjedve: „Aliék” (Havasi Aladár énekes után) vagy „Trösztösök”. (P. P., P. Gy., Sz. Z., H. A.).

¹²¹ Alakulásakor a Metált a Lenin Kohászati Művek támogatta, innen ered a zenekar neve.

(Agotha Tibor felvétele)

Országos fesztiválra készülnek

Az 5. országos amatőr könnyűzenei fesztivált május 7-8-9-én rendezik a Magyar Rádió zenei osztálya és az Országos Rendező Iroda, Salgótarjánban. A fesztiválon részt vevő együttesek mezőnyébe Borsod megyéből négy zenekar került be. A négy között van az Eszakterv Pelikán beat-együttese is.

tagságunkból alakult »házi zsűri« is, akiknek indulás előtt bemutatjuk műsorunkat. Nagyon szorgolnak értünk, sőt, el is kísérnek közlünk néhányan bennünket a versenyre.

Öten vannak: Vámos Csaba, Almási Antal, Almási László gitár, Kerepest István dob és Domán László ének.

Ex Vér helyett Horizont

Az Ex Vér együttes Horizont néven a Gárdonyi Géza Művelődési Házban játszik ezentúl.

Nagylaki József, a hajdani Ex Vér együttes vezetője elmondta, hogy a BAEV-től minden támogatást megkap-

tak klubjuk működtetéséhez, de nagyobb a művészi fejlődésük lehetősége a hejőcsabai művelődési házban. Ezért a négytagú zenekar november 25-től a Gárdonyi Művelődési Házban próbál. A Horizont együttes vezetője Nagylaki József, basszusgitáros Fehér Zsolt, orgonistája Aranyosi György és dobosa Homlokos Emil, vagyis továbbra is a régi felállásban szerepelnek majd. Első bemutatójuk december 26-án lesz, Ifjú szívek márgójára címmel Nagylaki József számaiból tartanak önálló hangversenyt.

Demcsik Iván, a Gárdonyi Géza Művelődési Ház igazgatója szerint komoly jelentősége van az együttes-csereinek. Lehetőség nyílik a közeljövőben arra, hogy az immár országos híré amatőr színjátszó csoport a Horizont együttesel közös produkcióban zenés darabokat is játszhasson. Különben a zenekar „Koktél klubja” január 1-től indul be. Egyelőre a Hélios és a volt Ex Vér klubigazolványok is érvényesek lesznek ezekre a rendezvényekre. Közben folyamatosan kicserélik a régi klubigazolványokat.

Miskolci tánczenekar Berlinben

Nagy megtiszteltetés érte a miskolci tánczenészeket. A Német Demokratikus Köztársaság meghívása alapján a közeljövőben Kelet-Berlinbe utaznak vendégszereplésre Szirmai Kálmán és tánczenekara.

Szirmai Kálmán zenekara a miskolci Polónia Étterem presszójában megnyerte a miskolci közönség tetszését. Reméljük, a hazai pódiumon elért sikeresorozatot a Német Demokratikus Köztársaság lakói körében is gyarapíthatják.

Az Építők¹²² zenekar szintén 1963-ban alakult, próbahelyük és klubjuk az Építőipari Vállalat Selyemréten található központjában működött.

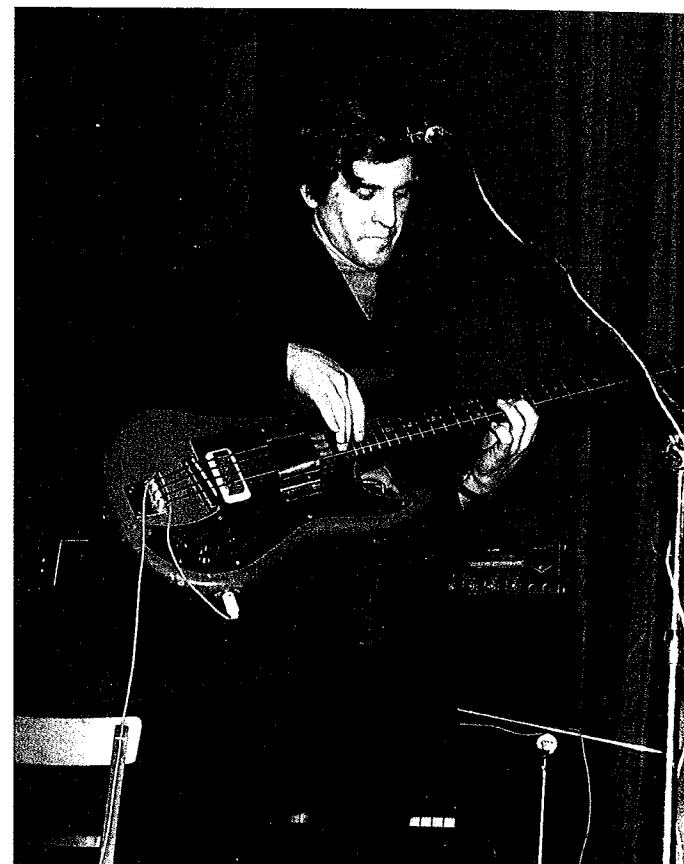
A hatvanas évek második felére egyre inkább a két később induló zenekar vált meghatározóvá (a Bányászati Tröszt Zenekara pedig meg is szűnt 1968-ban). Népszerűségük megsztotta a várost, a beat-koncertek közönségéből hamar kialakul a Metál és az Építők rajongóinak tábora. Ehhez az is hozzájárult, hogy a két zenekar „egyeztetett” is egymással a repertoárt illetően.

A két zenekar körül csoportosuló rajongótábor egy idő után egymás ellen fordult: „Megtalálták egymást... Verekedtek egymással. Beszóltak egymásnak. Ez egy kemény korszak volt. Zenészt soha nem bántottak, de olyan előfordult, hogy Építők-drukker srácok beszóltak nekem, hogy »Dögöljön meg a Metál!«, vagy »Fúj, Metál!«, vagy »Rohadt Metál!«. De félni nem kellett, mert elmehettem én Építők-buliba, nem bántottak.” (Sz. Z.) Ugyanakkor minden interjúalany arról számolt be, hogy a zenekarok tagjai amúgy baráti viszonyban álltak egymással.

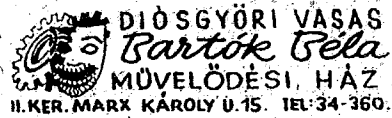
A beat helyei Miskolcon

A beat a kezdetekkor általában azokon a helyeken jelent meg, ahol addig is voltak kimondottan a fiatalokat célzó rendezvények. Ebben az időben kevés olyan jellegű intézmény működött, ahova úgy általában várták volna a város fiataljait. Inkább az volt a jellemző, hogy egy-egy klub a háttérben álló nagyvállalat vagy szakszervezet kötelékébe tartozó dolgozók, és a rajtuk keresztül ide kötődő fiatalok számára volt elérhető. A kívülről érkezők csak befolyásos kapcsolataikat latba vetve, vagy különböző trükkök segítségével juthattak be.

¹²² Az Építők név szintén a támogatótól származik (BAEV: Borsod-Megyei Állami Építőipari Vállalat).

A hatvanas évek elején, különösen a beat térhódítása után az egyik legforróbb hely volt a városban a Bányász Szakszervezet klubja. Itt játszott rendszeresen beatet a Bányászati Tröszt Zenekara. A belépéshez tagsági igazolvány kellett, e nélkül bejutni szinte lehetetlen volt. Szőke Zoltán, aki ekkor még nem volt tagja a zenekarnak, így beszélt erről: „A bányász klubba nagyon nehéz volt bekerülni. Mindig valami ravaszkodás kellett, ha az ember be akart kerülni. Tagsági is kellett, az nekem nem volt. De mindig mindenhova be lehetett jutni, ha

7-én 19 órakor:
Táncost a művelődési ház nagytermében.
3-án 17-22 óráig:
Ótórai tánc a Diósgyőri Vasas Klubban.
METALL-gitárzenekar!

BEAT-FESZTIVAL

A Molnár Béla Ifjúsági és Úttörőházban ma, 16-án, délután fél hétkor kezdődik a Borsod megyei beat-zenekarok fesztiválja. Közreműködik a Griff, a Titanic, a Hélios és a Glória együttes.

Műsoros estek a Fórumban

A napokban, két hónapos nyári szünet után, ismét elkezdődtek a műsoros estek a Fórum Irodalmi és Művészeti Ifjúsági Klubban. Az 1965-66-os évben már csak szerdán és pénteken üzemel szeszmentes ifjúsági eszpresszóként, a többi napokon a nagyközönség is látogathatja.

Az új évad műsorának összeállításánál a klubbizottság,

Finn vendégek Miskolcon

A finn béketanács elnöke és felesége látogat október 12-én Miskolcra. Finn vendégeink október 11-én érkeznek Tokajba és 12-én délelőtt 10 órakor fogadják őket Miskolcon a Hazafiak Népfőnt Borsod megyei és Miskolci városi bizottsága.

valamint a Miskolc városi KISZ-bizottság elsősorban azokat az igényeket veszi figyelembe, amelyeket a törzsgárda és a klub rendszeres látogatói írásban, vagy szóban eljuttattak a rendezőkhöz. Már az októberi program is ennek megfelelően készült. Az elmúlt szerdai ünnepélyes megnyitón Dobránszky Zoltán, Károlyi Marika, Bősze Péter színművészek és Mátyás Jenő táncdalénekes szerepelt nagy sikerrel. Tizenharmadikán, szerdán a Kossuth Gimnázium Ki mit tud?-győztes vokálja, Nagy Árpád paródista és Karvas Zoltán lép fel. 15-én, pénteken Paska Gábor, ugyancsak Ki mit tud?-győztes és egy gitárzenekar szórakoztatja a

vendégeket. A szerdai műsorban a Diósgyőri Gépgyár gitárzenekara vendégzerepel a Fórumban, ezt követően a Kohóipari Technikum együttese jön el, 27-én pedig a Miskolcon oly közkedvelt építők zenekara lép a pódiumra. Érdekesnek ígérkezik a 29-i vetített képek előadása is, amelyet Farkas Gyula tart. Ezen a napon lép fel a Fórumban Fehér Tibor Jászai-díjas színművész is.

A későbbi hónapokban természetesen tovább gazdagodik majd a klub programja, előreláthatólag tehetségkutató versenyek, önálló iskolai összejövetelek, nemzetközi estek és író-olvasó találkozók is lesznek.

Béla Bartók sarkai

Zene – két év után

A Kazinczy utcában két évvel ezelőtt megnyitott Drink Bárt, az Avas Szálloda vezetői zenés helynek szánták. A szándékból ez év februárjában lett valóság: zongorán és villanyorgonán játszik délutánként 5-fél 11-ig dzsesszt, könnyű- és beat zenét Szirmai Dezső. A 46 fő kiszolgálására alkalmas helység – a vezető szakemberek véleménye szerint – nem jelent különösebb bevételi forrást. A zeneszolgáltatást is inkább csak a miskolci közönség iránti figyelem-

nek szánták, hiszen délutáni zenés hely alig akad városunkban

Comenius

Megyeink kultúrtörténetének egyik legfényesebb fejezetét jelentette Comenius sárospataki működése. A híre humanista pedagógus, a kor legmodernebb és évszázadokig mintául választott nyelv-könyve, az Orbis pictus szerzőjének munkásságáról és életéről

KOKTÉLKLUB

Június 13-án, vasárnap délután öt órától este kilencig a Heliosz együttes közreműködésével koktéllklubot rendez a hejőcsabai Gárdonyi Géza Művelődési Ház.

BEMUTATÓ A SZABADTÉRI

Július 22-én este fél 7 órai kezdettel a diósgyőri Ady Endre Művelődési Ház együttesei tartanak bemutatót a peremesi szabadtéri színpadon. Közreműködik a tánckar, az énekkar, a bábegyüttes és a Titanic beat-zenekar.

az ember nagyon akart.” (Sz. Z.) A Bányász Klub, bár továbbra is a Trösztösök törzshelye maradt, azonban, mivel eléggé kicsi volt, hamar kinőtték.

Sokkal nagyobb hely volt a pedagógus szakszervezet klubja a Kossuth utca 11. szám alatt.¹²³ Ez a hely már sokkal könnyebben hozzáférhető volt a fiatalság számára. Ugyan ide sem lehetett csak úgy bejutni, de méretéből adódóan sokkal könnyebb volt a trükközés. Itt már nem csak a Bányászati Tröszt Zenekara játszott, megfordult itt az Építők, a Metál, és a korszak minden „valamirevaló miskolci zenekara”. (G. Gy.) „A Kossuth utca 11., az nagyon jó hely volt, ez a pedagógus szakszervezetnek volt a klubja. Olyan hatszáz ember fért el. Minden vasárnap játszottunk itt. Ótórai tea volt, de négytől nyolcig játszottunk. Ugye, a rend az az volt, hogy ötig mentek a gitárzenék, utána öttől nyolcig a többi zenei irányzatok. Fél nyolctól mindig bemutattuk az új számokat.” (Sz. Z.)

Rendszeresen játszottak különböző zenekarok az Avas szálló kerthelyiségében is. Az itt lévő különböző vendéglátóhelyek (Fehér terem, Fapados söröző) ebben az időben Miskolc legfontosabb szórakozóhelyeinek számítottak. A Bányászati Tröszt Zenekara már pályafutásának végén játszott teltházas koncerteket itt: „1967-68 nyarán végig játszottunk a Kossuth kerthelyiségében. Heti egy vagy két alkalommal. Ez akkor megtelt.” (Sz. Z.) A legnagyobb, legtöbb embert vonzó koncerteket rendszerint a Szakszervezetek Megyei Kultúrotthonában rendezték. A miskolci zenekarokon kívül itt játszottak a nagy nevek, megfordult itt az Illés, a Metró, az Omega, sőt, egyszer még a Nashville Teens is. A Bányászati Tröszt Zenekara 1966-ban itt adott nagyon sikeres teltházas koncertet.

Külön kasztot képviselt Miskolc korabeli társadalmában a középiskolások diáksága. Ők nem járhattak klubokba és ki voltak tiltva a miskolci szórakozóhelyekről is. Ha mégis elmerészkedtek valahova és lebuktak, annak komoly következményei lehettek. Az egyes középiskolák szervezésében azonban virágzó könnyűzenei élet folyt. Klubok működtek, ezekben a klubokban pedig rendszeres fellépőknek számítottak a különböző miskolci amatőr beatzenekarok. A Földes Gimnázium beatklubjában például a Földes saját házi beatzenekara játszott.¹²⁴ A három vezető zenekar gyakran kapott meghívást a gimnáziumi és egyetemi bálókra. „A klubon kívül bálókban játszottunk. Minden hétre esett egy gimnáziumi bál. Az egyetemi valéta- és golyabálók mindig ez a zenekar csinálta.” (Sz. Z.)

A beat miskolci történetében a legfontosabb, legnagyobb hatású hely a Fórum Presszó volt. A Fórum 1963. március 15-én nyitotta meg kapuit kimondottan a fiatalság számára. A hely szervezője a Vendéglátóipari Vállalathoz tartozott, de a hetvenes évek eleji bezárásáig a Kommunista Ifjúsági Szövetség közvetlen irányítása alá tartozott. „A Fórum a KISZ-nek volt helye, a KISZ által odarakott emberek vezették. A belépést is KISZ-aktivisták, vagyis ifjúgardisták felügyelték.” (P. Gy.)

Mivel nem kellett tagsági a belépéshez és heti hét napot nyitva volt, ezért nagyon hamar népszerű lett a fiatalok körében. Rendszeresen fellépett itt a három fontos miskolci zenekar, általában elképesztő teltházakat produkálva. Szőke Zoltán szerint: „Emlékszem mindig sokkal többen akartak bemenni, mint ahányan befértek. Minden este tumultuózus jelenetek voltak.” (Sz. Z.)

¹²⁴ Egy ilyen Földes házi zenekar lett az alapja a későbbi Eddának. (Interjú Almássy Sándorral).

¹²³ A Kossuth utca 11. szám alatt ma a Csodamalom Bábszínház található.

Hatások – források

Azokat a számokat, amelyeket ezek a zenekarok játszottak a hatvanas évek elején még nem, vagy csak kivételesen ritkán lehetett hallani a hivatalos magyar állami rádióban.¹²⁵ A beatzene elsődleges magyarországi forrásai ekkoriban a különböző külföldi rádióadások voltak. A zenekarok ezeket hallgatták és rögzítették is a forradalmi újdonságnak számító különböző magyar gyártmányú szalagos magnókkal: „Éjszaka hallgattuk a rádiót, meg lopva otthon tanulás után. Aztán megjelent a magnó, ezzel már fel tudtuk venni a számokat. Nekem egy Terta magnóm volt, a többieknek Mambó. A felvételeket aztán elkezdtük rögzíteni. Kottát is írtunk, próbáltuk hallás után lekottázni a számokat.” (G. Gy.)

A kották írása eléggé fáradtságos munka volt, változatos nehézségeket kellett leküzdeni: „Rádióról tanultunk, elsősorban a Luxemburgi Rádióból. Az volt vele a baj, hogy ez ilyen lemezreklám rádió volt, és sosem adták le végig a számokat, ezért ki kellett találni, hogy mi volt a vége, aztán, persze, sosem az volt.” (Sz. Z.) „Azok a számok, amiket ezek a zenekarok játszottak, nem volt hallható a magyar rádióban. A rövidhullámon hallható volt a Szabad Európa, azon a Cseke László műsora, a Tinédzser Parti, aztán az Amerika Hangja, ott főleg dzsesszműsorok voltak. Meg a Luxemburg Rádió, ott is voltak jó műsorok. De hát a rövidhullámnak az volt a tulajdonsága, hogy néha elúszik, ezért nagyon ritka volt az, hogy egy számot végig tudjunk hallgatni. A Szabad Európát zavarták is akkoriban, ezért az nagyon nehéz ügy volt.” (P. Gy.)

Ezen a ponton láthatóvá válik egy különös jelenség. A miskolci beatzenekarok a koncertjeiken olyan számokat játszottak, amelyeket csak többé-kevésbé tiltott rádióadókon hallhattak; a közönség pedig ismerte, sőt, bizonyos fokig meg-

¹²⁵ Az 1965-ben induló, Komjáthy György-féle Csak fiataloknak volt az első ilyen jellegű műsor.

A főtí gyermekek javára

Beat-hangverseny

Ma délután 5 órakor és este fél 8-kor két beat-zenekar, a diósgyőri „Szinkron” és a Miskolci Tervező Vállalat „Pelikán” együttese hangversenyt rendez a Bartók Béla Művelődési Központban. A koncertet a „Pelikán” tagjai kezdeményezték — azzal a díszérhető elgondolással —, hogy a teljes bevételt a főtí gyermekváros kis lakóinak megajándékozására fordítják.

A „Szinkron” zenekar tagjai azívesen csatlakoztak a

jó ötlethez. Arra számítanak, hogy a két együttes „gítár-párbaja” várhatóan kellemes estét, nívós szórakozást nyújt Miskolc beat-rajongóinak, a bevételből pedig nagy örömet szerezhetnek a főtí gyermekeknek.

Úgy tűnik, számításuk be is válik. Az allg néhány napja meghirdetett hangverseny iránt mutatkozó érdeklődés azt ígéri, hogy mintegy 10 ezer forintot érő ajándékot tehetnek a főtí gyermekek ünneplő fája alá.

követelte ezeket a számokat. A hatalom azonban látványosan szemet hunyt játékszabályainak egyértelmű megsértése felett, bizonyos fokig támogatta mégis ezeket a zenekarokat, illetve bizonyos formában általában a beat-mozgalmat.

A rádióadók mellett a legálisan behozott vagy az illegálisan becsempészett bakelit lemezek voltak a kortárs nyugati beatzene hasonlóan fontos forrásai. Ezekhez magyarországi lemezboltokban csak nagyon ritkán lehetett hozzájutni. Az albumok egészen változatos módon kerültek be az országba. Volt, aki nyugati kollégáktól kapta, és volt, aki az erre szakosodott pesti lemezboliban vásárolta: „A lemezeket sportolók hozták be. Pesten a Rákóczi utcán volt egy ilyen szaküzlet, ahol korlátozott példányszámban nagyon magas áron hozzá lehetett jutni lemezekhez. Sőt, cserélték is a lemezeket. Fel kellett ülni a vonatra. Négykor elindult a vonat, nyolcra fenn voltunk. Akkor még egy kicsit téblábolni kellett, mert a bolt nem nyitott ki. Haverokkal összedobtuk a pénzt, és vettünk lemezeket meg farmerokat is.” (G. Gy.)

Jellemző volt az is, hogy a zenekarok az őket körülvevő rajongóktól kaptak lemezeket, gyakran kifejezetten azzal a céllal, hogy a zenekarok „lekoppintsák” azokat: „Minden zenekar körül megjelent egy rajongói réteg, általában akik minden fellépésnél jelen voltak. És ha valaki kapott valamit, ahol valami nyugati zenekar játszott, Shadows, Elvis Presley, Cliff Richard, Buddy Holly, akkor elhozta nekünk és kölcsönadta a lemezt, mi pedig megtanultuk róla a számokat. De ezek amúgy nekünk is rendkívül tetszettek. Egyszerű volt, és jobban a mienkének éreztük.” (P. Gy.)

A hatalom és a beat viszonya Miskolcon

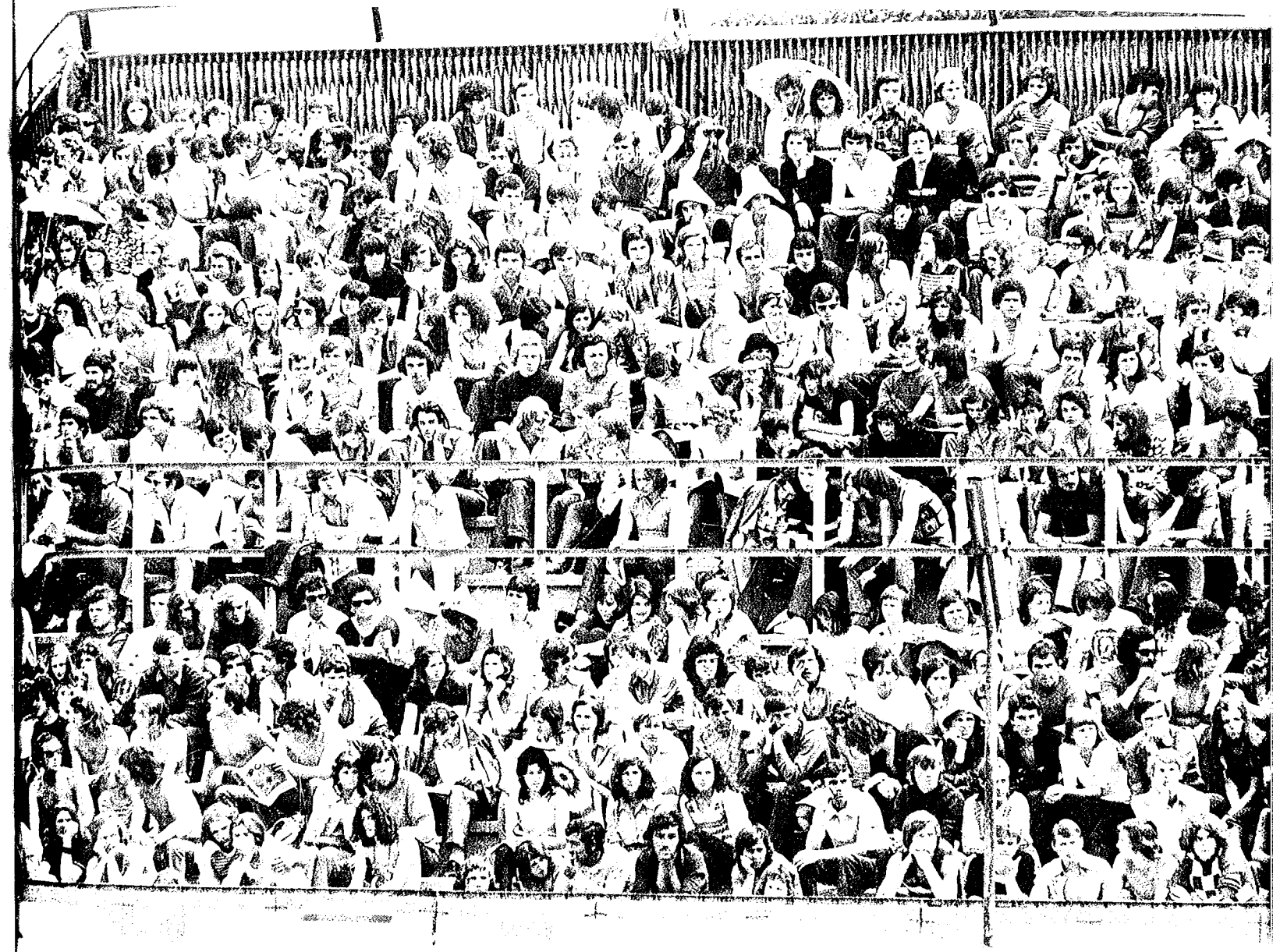
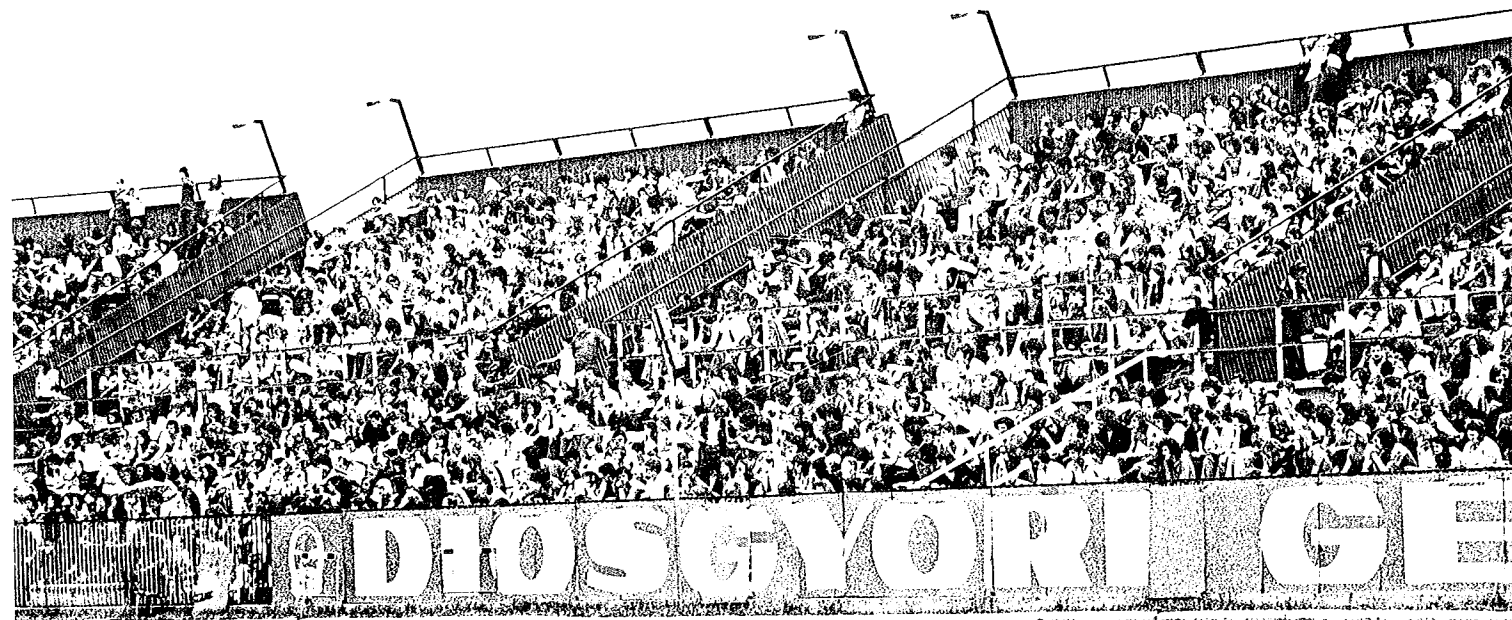
Miskolcon a hatalom próbálta keretek közé szorítani a számára ismeretlen új jelenséget, valóban voltak nem átléphető határok, ezeket mégis átlépve valóban kemény szankciókkal kellett szembesülniük a beatrajongóknak és zenészeknek. Ugyanakkor úgy tűnik, Miskolcon a beatmozgalom nem túl nagyon lépte át ezeket a kereteket, a hatalom pedig nem akadályozta nagyon a beatmozgalom terjedését, sőt, sok esetben mint generáló tényező lépett föl. A három vezető miskolci zenekar, a Bányászati Tröszt Zenekara, a Metál és az Építők szerencsés helyzetben voltak abból a szempontból, hogy (legalábbis karrierjük kezdeti időszakában) a hátterükben ott állt egy-egy támogató nagyvállalat. Petendi Péter szerint ilyen támogatás nélkül a zenekarok gyakorlatilag halálra voltak ítélve: „Akkoriban az ilyen amatőr zenekaroknak mindig valamilyen nagy iparvállalat védőszárnyai alatt volt lehetséges létezniük. Tehát próbahely, hangszerek, meg ilyenek. Nem tudtuk volna megvenni akkoriban magunknak.” (P. Gy.) „Nagyon sokat teszünk bele a sajátunkból, amit mi keresünk, azt bedobjuk. De segítenek rajtunk, az ifjúsági szervezet orientálódott ekkor ebbe az irányba.” (G. Gy.)

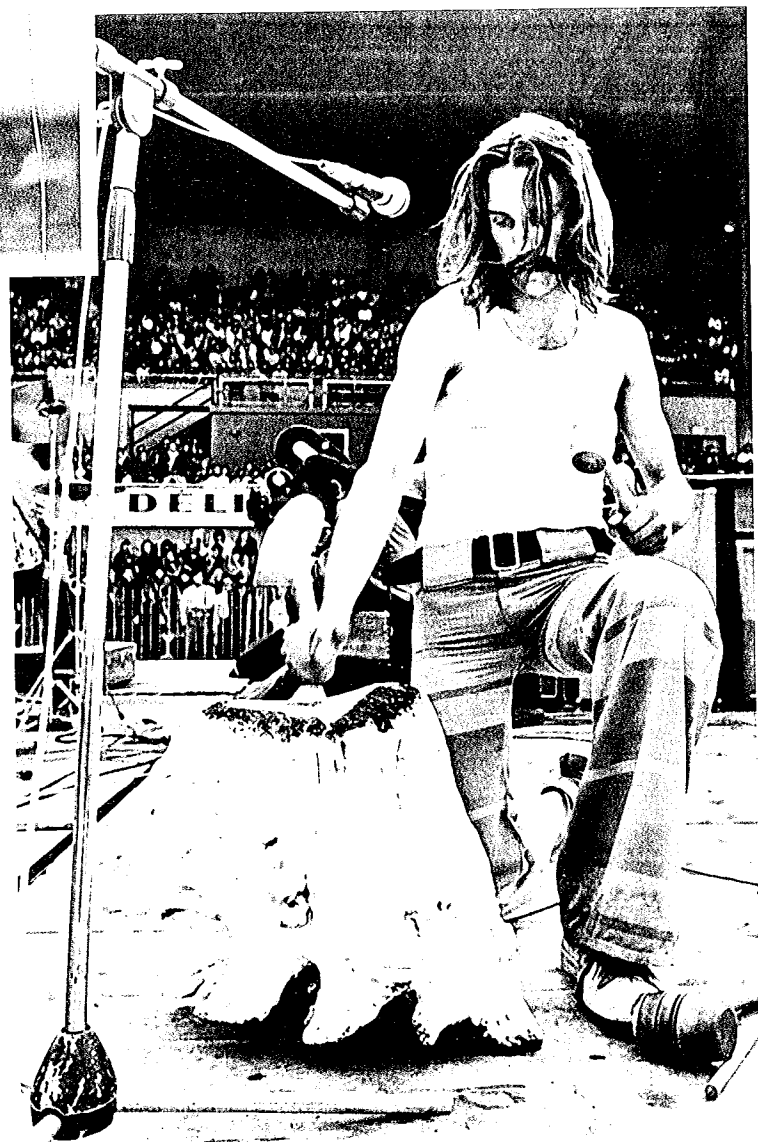
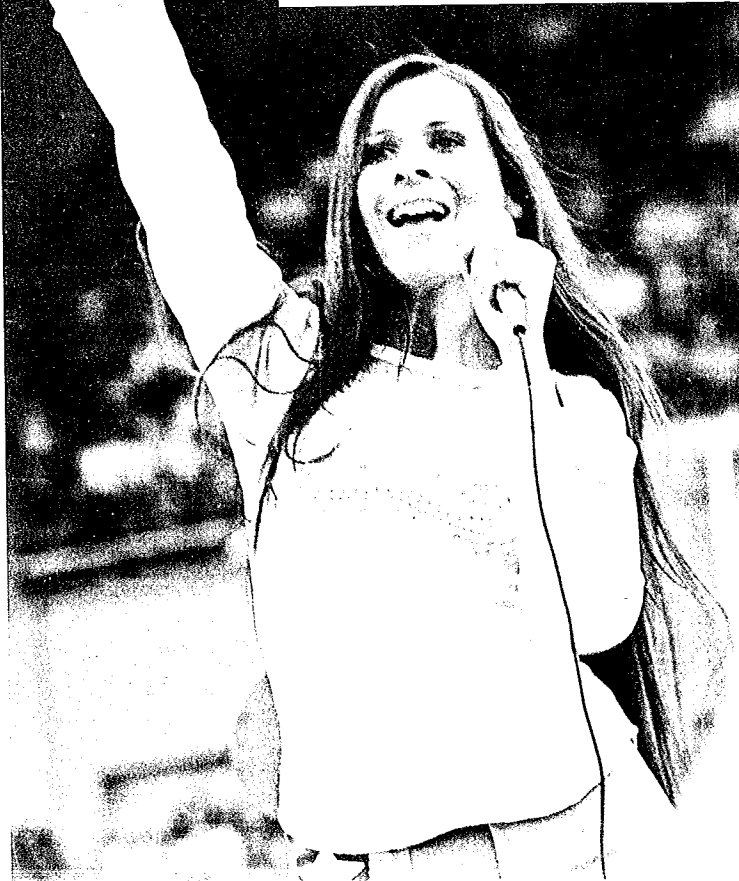
Este a miskolci Fórumban

A miskolci Hatalom kedvelt szórakozóhelyén, a Fórum Ifjúsági Klubban szívesen hallgatják a vendégek a Borsodi Szénbányának Tröszt népszerű kisgyűjtését. (MTI-foto: Birgitta Árpád felv.)

A támogatás egyrészt jelenthette a hangszerek, húrok, kiegészítők, egyéb zenekari felszerelés megvásárlását, mint például a Metál zenekar esetében: „A mi szponzorunk a Finommechanikai Javító Vállalat volt, így mi voltunk az elsők, akik Selmert kaptak. Nekünk volt először Fender basszusgítár, Dynacord visszhang.” (G. Gy.) De megjelenhetett ez a támogatás egészen más formákban is. A Bányászati Tröszt Zenekara esetében a zenekari tagok ötlete alapján egyenruhát varratott a vállalat: „A Tröszt csináltatott nekünk szép egyenruhát. A Beatlesnek valamelyik korszakából. Fekete bársony volt a gallér része, és kézelője volt meg nyakkendő. Ezt a ruhát mi találtuk ki, ebbe a Tröszt nem szólt bele. De ha valami olyan ruha lett volna, azt biztos nem engedték volna.” (H. A.) Az utolsó mondat arra világít rá, hogy a támogatásnak nyilván feltételei is

A beat és a '70-es évek¹²⁶

Mikor Annuska néni kezembe nyomott pár dedikált plakátot és egyéb relikviát – melyeket a fia szekrényéből vett elő, aki a plakáton is rajta volt – a Déryné utcai szakmunkás-képző iskola portás-lakásában, éreztem, hogy ez nagy dolog. S más biztosan örülne is neki, így elfogadtam. A nevüket hallottam már, hisz ismert zenekar volt az Edda. De én akkor még kisgyerek voltam, és ez az együttes a nagyokhoz szólt. Így a nálam idősebb ismerősök örvendtek aztán a kincseknek. Mert furcsa módon az Eddát akkor is miskolci bandának tekintették, mikor már rég „budapestivé” lettek, igaz, ebből az „imidzsből” sokáig táplálkozott is a nevezett zenekar.

De a hetvenes években, mikor indult, még egyáltalán nem volt kialakult stílusa, ahogy a korban felbukkanó többi ismert és kevésbé ismert zenekarnak sem. Mindenki egyet játszott: beatzenét, jelentsen ez bármit. Leginkább azt, amit le lehetett fülelni a hivatalosan ugyan tiltott, de sokak által hallgatott rádióadókból (Szabad Európa, Luxemburg), a nyugatról kapott lemezekről és a hivatalos magyar slágerlistákból. Vagyis a slágereket: magyart, angolt vegyesen – ez volt a meghatározhatatlan beatzene, mely fogalom átnyúlt az 1960-as évekből. Aztán az 1980-as évekre már rock, metál, diszko pop és egyéb alkotóelemekké esett szét.

A „zenekar-csinálás” elemi erővel vonzotta és vonzza azóta is a fiatalokat, akár van némi zeneiskolai képzettségük, akár nincs.

„Hát hogy mért kezd el zenélni valaki, aki nem is ért hozzá, ez egy jó kérdés... Azt hiszem, volt benne egy nagy adag kordivat, nagy adag protestálás az akkori világ ellen, a politika, vezetők ellen, a szüleink ellen.” (B. I.)

S a beköszönő hetvenes évek a lelkes és feltörekvő fiatalokat még a jól működő miskolci klubélettel fogadta. Bandának, rajongónak egyaránt ilyen formában nyújtva terepet a szóra-kozásra. „Én 70 százaléban a Vasasba jártam a Szinkronra, és 30 százaléban a Gárdonyiba Hélios-bulikba, és abban az időben indult be az ős-Edda a Bociban, az Egyetemen.” (L. I.)

Az együtteseknek az önkifejezés eleinte inkább a ruházatban – már akinek volt színpadi ruházata – vagy a hangszerek használatában, az együttes felállításában nyilvánult meg. Hisz ekkor, ott, együttesnek lenni, azt jelentette, hogy: tánczenekar. Eleinte nem saját számokat játszottak, hanem egy-egy estét (3-4 órát), bált átzenéltek, az igényekhez igazodva táncolható zenét szolgáltatottak. „Nem koncert volt, inkább táncos klub. Ha rögtön a második szám után nem táncoltak, csodálkoztunk is.” (R. Zs.)

„A közönség a fiatalok voltak, a velünk egykorúak. Akkor még három-négy saját számunk volt, azt az ORI vizsga kedvéért csináltuk csak, de azok nem lettek ismertek. Amúgy az akkori slágereket játszottuk. Széles volt a repertoár, a bluestől a rockon át az akkori táncslágerek. Nem állt a közönség, hanem táncolt. Általában ilyen négy órás bulik voltak, és úgy építettük fel, hogy legyen íve, a lassúbbtól a bulizósig. Akkor még voltak slágerek.” (B. K.)

A kluboknak kialakult közönsége, rajongótábora volt. Annak ellenére ritkán jártak át egyikből a másikba, hogy jórészt ugyanazon számokat játszották, csak más-más feldolgozásban. Így akár végig lehetett volna tesztelni egy este, hogy kinél hogy szól egy Shadows- vagy egy Illés-szám. „Mert személyesen ismert valakit, és odament. Vagy barátai után mentek. Volt olyan is, aki az egyik héten ide, a másikon oda. Abszolút semmi különbség nem volt zenében, csak így alakult.” (D. I.)

¹²⁶ A felhasznált interjúk 2010-ben a Miskolci Galéria megbízásából készültek, a miskolci beat korszakot bemutató kiállításához. Az interjúkat Karlaki Orsolya készítette a következő személyekkel: Bárdos István – Reflex zenekar; Beély Katalin – Edda; Csapó György – Reflex, Edda; Darázs István – Hélios, Luw; Lovrity István – Szigánál; Regős Zsolt – Reflex; Péter György rajongó – Reflex klubtag.

De minden klubban hangsúlyozottan jelen volt a jó erkölc és a normális viselkedés, ami a következő ismérveket foglalta magába: illedelmes ruházat, az alkoholfogyasztás mellőzése; a hosszú haj már megengedhető volt, amennyiben ápolta azt viselője.

„A Molnárbán a Reflex időpontja pont jó volt, mert vásárnap játszottak 5–9-ig, amikor jöttünk vissza a koliba és így 10-re pont beértünk. Volt egy kialakult társaság, azokkal jártunk. Akkor csak ilyen élő zene volt, nem ilyen diszkós, végül is mindig egy kis koncert. Egymással szembe sorokba beálltunk fiúk-lányok, nem volt az a nagy lazaság.” (P. Gy.)

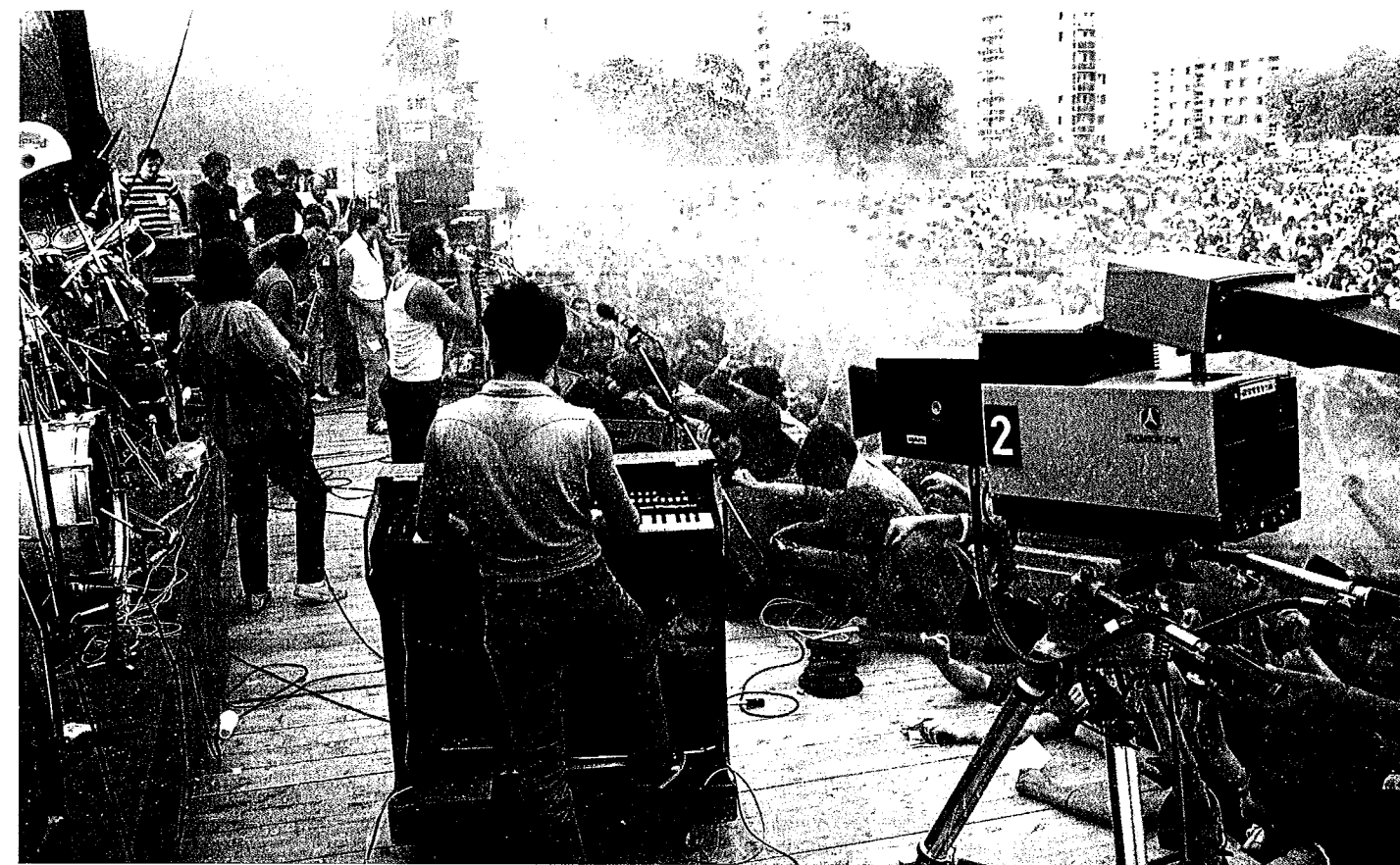
A teljes felsorolás igénye nélkül, néhány markáns klub él a valamikori rajongók emlékezetében, melyben a helyi zenekarok játszottak a fiataloknak. A klubok mint helyszínek jó részt fennmaradtak, beazonosíthatóak, az együttesek kevésbé. Ezek a következők:

- a Gárdonyiban a *Héliosz*, majd a hazai rock élet kiválóságai;
- az Adyban a *Titanic*, *Flamingó* – városi fiatalok látogatták;
- a Tiszi Klubban a *Szignál* – a tiszti lakótelep gyermekei és barátai;
- a régi Vasasban (a mai Bartók Béla Művelődési Ház) a *Szinkron* – inkább a munkásfiatlokat vonzotta. Sokat emlegetett zenekarok még az *Ex-vér*, *Kötörő* és a *Luw* zenekar. És a két nagy rivális „szomszédvár”:
- a Molnárbán a *Reflex*;
- az egyetemi Bociban az *Edda*.

A *Reflex* kezdett előbb, igaz, *Delta* néven, még valamikor 1967-ben. „A hatvanas évek eleje, amikor a nagyok elindultak, a Beatles, Rolling Stones, akkor kezdtünk zenélni. Én igazából nem zenélni akartam először, hanem gitárt építeni. Az indított el a zene felé. Kollégiumban voltak ilyen különböző szakkörök, ott építettem meg az első gitárom. Persze, még senkinek semmi tudása nem volt. Nem volt hangszer, nem volt zenei tudásunk,

nem beszélünk nyelveket, és halvány fogalmunk nem volt, hogy hogy kell egy számot felépíteni.” (B. I.) Aztán néhány év balatoni nyári turné, névváltás és tagcsere után egy bizonyos zenés darab, és az induló irodalmi színpadhoz kapcsolódóan a Molnár Béla Ifjúsági Ház házi zenekara lettek. Maradtak Miskolcon, s 1974-től 1980-ig ők vitték a Molnár Klubot, ahová a középiskolás korosztály járt. Annyira nagy volt a rajongótáboruk, hogy klubtagsággal szabályozták és egyben szűrték a belépőket. Terveik között szerepelt, hogy profikká váljanak, s nem csak hogy zenélésből éljenek, de országosan is ismertek legyenek.

Az *Edda* egy másik korosztályt, az egyetemistákat szólította meg. 1973-ban indultak a Bociban (a mai Rockwell-klub). Ők voltak az Egyetem házi zenekara, némi felszereléssel és gázzal támogatva. Az alapító tagjai is az egyetem padjait koptatták, kivéve a kor egyetlen magyar női basszusgitárosát, Beély Katalint, aki zeneművészeti iskolába járt akkortájt, és csak rövid kitérőt tervezett a „nehéz zenéből” a könnyűzene világába. „’73-ban a Miskolci Egyetemen szerveződött egy Halász József nevű gépészhallgató által – egyetemi hallgatókból – egy együttes. Én voltam az egyetlen, aki külsős voltam és volt három hetem, hogy egy két órás műsorra a basszusgitár szólamot tanuljam meg. A cselló után már könnyű volt a basszusgitár. És akkor elindult egy örületes népszerűségi hullám. Mert akkor nehéz volt hozzájutni ezekhez a számokhoz. A Luxemburg rádióból vagy a Szabad Európa rádióból Tesla magnóval felvettük az új számokat. Ha valamit leadott a rádió a Vasárnapi koktéllban, mi pénteken már élőben játszottuk, szóval állandóan friss műsort tanultunk.” (B. K.) Ilyenformán a kezdeti zenekar tagjai mindezt egyfajta örömmzenélésnek, ösztöndíj kiegészítésnek szánták, nem kívánva folytatni a zenészetet az egyetem befejezése után. Indulásukkor még nem ugrottak ki a város többi zenekara közül. Így utólag viszont ők lettek a viszonyítási pont, melyhez képest alakult a többiek sorsa. S a miskolci zenészek és akkori rajongók nagyon is számon

tartják az eredetit, az *ös-Eddát*. „A Egyetemen a Boci klub volt a kuriózum, ott bármilyen zenekarral teltház volt, az volt a szokás. Az *Edda* abszolút nem volt jobb akkor, mint a többi zenekar, az volt a különlegesség, hogy egy csaj gitározott, és jól szóltak.” (L. I.)

Akkoriban egy zenekar akkor léphetett fel klubokban, bálokon, ha letette helyben az OSZK-vizsgát, az ORI-vizsga pedig a hivatalos működési engedélyt és fix gázsit jelentett, melyhez már Budapestre kellett utazni. „Az OSZK-vizsgát

még a Héliossal csináltam ’71-ben. Sajó Aladár, a felesége és Horváth Berti vizsgáztatott itt Miskolcon. A miskolci szórakoztatóipar jelességei voltak, aktív zenészek, a tanács őket kérte fel erre. Le kellett adni egy listát, és amit kértek, azt játszottuk le, angolt – »bikicsunájt« – és magyart. Ahhoz kellett, hogy nyilvánosan felléphessünk. Az ORI-t érettségéhez kötötték, az azt jelentette, hogy hivatásszerűen felvehettünk érte pénzt.” (D. I.) Így előbb-utóbb a klubos zenekarok, ha hosszútávra tervezték a zenélést, megcsinálták valamelyik vizsgát, és erre már

saját számokkal is készültek. Ezekben már felsejlett, hogy ki milyen zenei stílusban kíván továbblépni. Kezdetben az addigi repertoárjukba csempészték bele, tesztelve, hogy tetszik-e a közönségüknek. *„Kicsit ilyen szendvics módszer volt, hogy két külföldi sláger közé beraktuk a sajátunkat is. Ez így ment.”* (R. Zs.)

A klubéletet és a „tánczenekari” létet lassan váltotta fel a koncertezés, a ’70-es évek zenekarai már efelé törekedtek. Általában a saját számokkal együtt azok a vágyak is megszűntek, hogy országosan ismert, befutott zenekarok legyenek. De akkor úgy tűnt, hogy mindez csak budapesti zenekarok számára elérhető. Az első, az 1973-as Miskolci Rockfesztivál, mely utólag legendássá vált, nagy lökést adott a helyi zenekaroknak. Egyrészt élőben láthatták az akkori *nagyokat*, és megfogalmazódott bennük, hogy esetleg ők is tudnának hasonló produkciót nyújtani.

A miskolci könnyűzenei életben nyilván számon tartották egymást a zenekarok, a tagok cserélődtek egymás között is. Tudták, ki hol tart, ki kinek a riválisa. *„Voltak olyan fesztiválosdik, amikor találkoztunk a többi zenekarral is. Néha elugrottunk meghallgatni egymást. Kollégák voltunk, tudtunk egymásról. Volt, hogy ugyanazt a számot is játszottuk, de más felfogásban. Nem volt rivalizálás, kivéve az Eddával. Talán mert ebben az időben ez a két zenekar maradt fenn, versenyeken is. Mi is szerettünk volna profik lenni, és irigyeltük őket, hogy nekik bejött. Ez szakmai vetélkedés volt.”* (R. Zs.)

A Reflex zenekar is közel állt az országos kiugráshoz, mely aztán végül elmaradt. De a zenekar tagjai más színterek meghódításában is gondolkodtak, például a színházban: egyrészt kísérő zenészként, másként saját zenés darabbal fellépni. *„A Reflex szeretett volna bekerülni színpadi produkcióba, például a Kötőrő a Képzelt riportban a színpadon játszott, illet mi is szerettünk volna. De akkor nem volt ilyen darab a színházban. Gondolkoztunk komplett musicalben is. Inspirált minket az Eper és vér, a Hair.”* (R. Zs.) A legemblematikusabb sikerük

is helyi kötődésű, mellyel azóta is azonosítják a Reflex zenekart, az 1977-ben íródott diósgyőri focicsapat indulója.

A zenekaroknak sokat jelentett, ha rádiófelvétel jelent meg róluk, melyeket Varsányi Zsuzsanna, akkori zenei szerkesztőnek köszönhettek. A *Ki Mit Tud?* vetélkedők ekkoriban még mindig nagy közönséget vonzottak. De az igazi kitörést az önálló lemez- és tévé-felvétel jelentette, s ezt az Eddának sikerült elérnie. Igaz, akkor ez már nem az ős-Eddaként emlegetett diákzenekari formáció volt, hanem a tagok kicserélődésével Pataki Attilához köthető „bakancsos” *Edda Művek*.

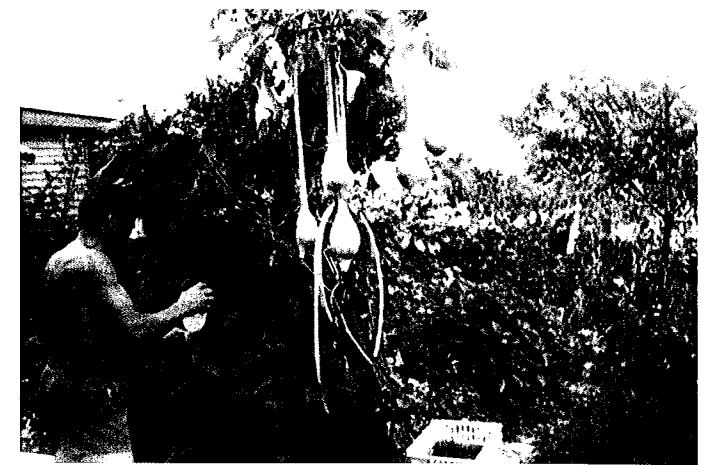
Az *Edda* a hetvenes évek végén már mint profi zenekar működött, ezért hiába voltak ők a legismertebbek, azt a fajta támogatást már nem élvezhették, mint a klubos zenekarok, például nem jutottak próbateremhez. *„Itt mindenki a zenéből akart élni. Ez már nem az egyetemi Edda volt, teljesen más, akkor kezdtünk »Művek« lenni. A próbán derült ki, hogy mit játszunk, főleg rockot. Az Eddának nem volt próbaterme, se klubja. Nem fogadtak be sehová a művelődési házakban, mert profi zenekarnak számítottunk. A Barosson voltunk egy ideig a közlekedésieknél, aztán Zselenc Laci anyukájának a fűskamráját alakítottuk át.”* (Cs. Gy.)

A ’70-es évek az említett zenekaroknak az önépítkezés és a nagy álmok időszaka volt. Melyet ki-ki tehetsége, de leginkább lehetőségei alapján használt ki. *„Időközben az ember megtanult zenélni, a saját bőrünkön tanultuk, hogy mitől áll fel egy zenekar, az eleje az ilyen kaotikus bögés volt csak... Akkor mindenki azt akarta csinálni, amit Amerikában: tiltakozni. Sokszor azt sem tudtuk, mi ellen. De tiltakozni, megmondani, mi mást akarunk. Ez egyfajta tiltakozás volt a kor ellen. Ugyanakkor meg egy tudatalatti építkezés, mert akik zenészek lettek, azok olyan pluszt kaptak a színpadon az élettől, amire más csak vágyott. Ha egy zenekarnak már kezdett jól menni, pénzt keresni, akkor bulik voltak, lányok voltak, italozások. Rajongók tömkelege. Az átlagemberek olyan mértékben nem jutottak ezekhez. Kialakult egy nimbusz körülötte.”* (B. I.)

II. 3. „Week end telek” a város szélén (Ágoston Katalin)

A hétfégi telek, vagy ahogy a hazai felfutásakor divatos szóval emlegették: víkendtelek jelensége a munka és szórakozás sajátos öszvérének tekinthető. Miskolc határai szép lassan kivirultak: kiskertek és gyümölcsösök, szerszámos fészerek és kisebb-nagyobb vityillók jöttek létre több művelésre alkalmas területen, például a Lyukó-völgyben, a Szarka-hegy, a Pecér-völgy és a Kis-bakos, a Komlóstető, a Bodótető és Tapolcafürdő, a Ruzsin-szőlő és a Csermőke, a Perzsák-dűlő, vagy a Pinyom környékén. A szorgos dolgozók a sokszor több műszakos munkahetük után, sőt, sokszor hétköznapi, napi 8 órás műszak utáni, a jelszavak szintjén szórakozásra fenntartott 8 órában is munkára adták a fejüket. Ehhez újabb földekre és azon újabb „házakra” volt szükségük, és mindezt államilag támogatott formában teheték.¹²⁷ A kordivat nyilván több motíváló tényezőre is visszavezethető, és több értelmezési lehetőség is képes megvilágítani a valóságot. Lássunk tehát egy érdekes megközelítést: *„A hétfégi telek kiváltotta a beszűkülő szakszervezeti üdülési lehetőségeket, de megteremtette az indi-*

¹²⁷ Az 1960-as évek során változóban voltak a hatalomnak a szabadidőről alkotott elképzelései. Az MSZMP (Magyar Szocialista Munkás Párt) IX. kongresszusán (1966-ban) újra napirendre került a szocialista életmódnak e kétségkívül lényeges és megkerülhetetlen kérdése. A korabeli kutatások kimutatták, hogy 1959-től folyamatosan csökkent a heti munkaórák száma, ezzel arányosan pedig nőtt a szabadidő aránya. A szabadidő hatékony kihasználását a munkahelyi teljesítménnyel állították párhuzamba, mert ha ún. fusizással töltik az időt, nem marad idő a feltöltődésre, ami a főállású munka kárára válhat. Ezért a gazdasági és politikai szempontokat is figyelembe véve sem volt mindegy, hogy a munkaidőn kívül mivel és milyen körülmények között töltik a szabadidejüket az emberek. (Forrás: Szabadidő ma és holnap. Sándor György. Társadalmi Szemle, 7. sz. 1970. 76.o.)

*vidualizálódás esélyét egy formailag még mindig közösségi értékvilágot képviselő politikai rendszer keretein belül. Cél lett a víkendház, egy hely, ahová hétfégén kijöhet a család...”*¹²⁸

Kertszövetkezetek Miskolcon¹²⁹

„A hobbikert az egy divat volt, [...], harminc éve kezdte hódítani az útját, olyanok, akik nem kertészek, mint például mi, de van valahol egy kis területük. S ha van kedvük, akkor ültetnek borsót, meg sárgarépat, meg almafát, s akkor egy kicsit kertészkednek, szóval ez ilyen, hogy menjünk a jó levegőre, csináljunk egy kis fizikai munkát, s ha még hasznunk is van belőle, hogy a borsó ingyen megterem, meg az alma a fán.” (F. O.)

¹²⁸ Burget Lajos: Retró szótár. Korfesto szavak a második világháborútól a rendszerváltásig. 105.o.

¹²⁹ Az interjúk 2010–2011-ben készültek, az adatközlők: F. O., I.J., K. L., K. M. és mások. Az interjúkat Ágoston Katalin készítette.

A vasgyár és a bányászat rengeteg munkást vonzott a térségbe az elmúlt kétszáz évben, a beszélgetőtársak is zömmel bevándorlók, akik az új lakótelepeken kaptak lakást az '50–60-as években. Az interjúalanyok örömmel vették a kertszövetkezetek megalakulását a hatvanas évek végén, mivel szívesen töltötték szabadidejüket a friss levegőn.

Érdemes megjegyezni, hogy az országban az első (1916) Kertegyesület éppen Miskolcon, a Diósgyőri Vasgyári Közhasnú Kiskert Egyesület létrejöttével szerveződött. Erről a szerveződésről a Diósgyőr és Vasgyári Hírlap (1920. április 12) következőképpen tudósított: „A munkás, aki 8 órát dolgozik a kormos levegőjű műhelyekben és szívja magába a kéményfüsttől megfertőzött levegőt, és a hivatalnok, aki az íróasztala mellett ül és meggörnyedve robotol a számára kevés örömet juttató életért – a munkája elvégzése után kimehet a maga kis kertjébe és amellett, hogy dolgozik, szívhatja az ózondús levegőt, élvezheti a napfényt, amelyből úgyis csak keveset van része.”

A kertszövetkezet 1916-ban, a nehéz körülmények között élő munkáscsaládok megsegítésére jött létre. Az egyesület látta el a kertek központi kezelését, szakmai felügyeletét, a bérlők kertészeti képzését, példát állítva a későbbi kertbarát mozgalom számára is.¹³⁰

Az interjúkban megszólalók a hatvanas évek végén megalakult kertszövetkezetek és azok utódszervezeteinek tagjai jelenleg is.

E fejezet a Diósgyőr-Vasgyárban és Pereces¹³¹-Lyukóbányán dolgozó munkások szabadidő eltöltési szokásainak

¹³⁰ A Diósgyőri Közhasnú Kiskert Egyesület mind a mai napig működik, immár 95 éves múltat tekint vissza. Ez az egyesület a térségben a legrégebben működő kertszövetkezet. Tagjai hetente egyszer ma is összeülnek és tapasztalatokat cserélnek és más kertbarát körökhöz látogatnak el.

¹³¹ A Miskolc és Pereces közötti parlagon maradó földeket osztották fel a kiskert mozgalom tagjai között. Ezen a területen tevékenykedett a Fekete Gyémántok és a Fehér Akác Kertszövetkezet.

egyik szegmensét mutatja be.¹³² A hatvanas években Miskolc térképén huszonhárom kertszövetkezetet jelöltek, ilyen volt a Fehér Akác, a Kékacél, a Volán, a Május-virága, a Csabagyöngye és a Kohász Kertszövetkezet is. Az a jelenség, hogy a munkások kertet műveltek, egyáltalán nem volt szokatlan a térségben, hiszen a kert adta lehetőségek kiegészítették a családi bevételeket is.

A kohász- és bányász kertszövetkezetek nem zárt rendszert alkottak, a tulajdonosok változása lehetővé tette, hogy más iparágak munkásai is bekerülhessenek, mivel a saját tulajdonú kerteket mindenfajta megszorítás nélkül adhatták-vehették a tulajdonosok. A kertek elosztása és felmérése a kohászati üzemek és a bányaüzemek vezetőinek feladata volt. A kertek kiosztása szintén a korabeli ideológiát követte. Erre az egyik adatközlő a következőképpen emlékszik vissza: „A nagy tanácsi emberek kapták az út melletti telkeket, utána következő két utcát a mérnökök, az Erdő útig a kohászok és a bányászok kapták” (K. L.)

A kerteket a város határán lévő mezőgazdasági területekből alakították ki. Elsősorban Lyukóvölgyben, Erenyőben, Perecesen, Komlóstetőn és Tapolcán. Egy másik adatközlő, akinek Komlóstetőn van a telke, közel a valamikori Lenin Kohászati Művek területéhez, a következőképpen emlékszik vissza arra, hogy családja miként jutott a telkéhez: „Nagyon régen. Kábé negyven éve az akkori tanács, a telkeket elkezdtek felosztogatni. Édesapám az LKM-ben dolgozott és protekciós alapon jutott hozzá a telkéhez, [...] úgy mondanám inkább, hogy sima dolgozó ember nem tudott hozzájutni, tehát vezető beosztás kellett.” (K. M.)

¹³² Három adatközlő a '60-as évek végén kapta vagy vásárolta a telkét (Perecesen), így hiteles képet tudtak mutatni a kiskert mozgalom kialakulásáról. A Fekete Gyémántok kertszövetkezetnek voltak a tagjai.

A Perecesre vezető úton is találhatók a kohászathoz köthető kertszövetkezetek, amit a bányászati kertek követnek. Az Észak-Magyarország című napilapban megjelent cikk szerint „a kertszövetkezetek azért alakultak ki, hogy művelés alá foghassák a Miskolc környéki kihasználatlan, nagyüzemi művelésre alkalmatlan mezőgazdasági területeket. Ezáltal a föld alatt, a kohóknál dolgozók a friss levegőn tölthetik a szabad idejük egy részét. Egészségügyi szempontból jelentős dolog ez.”¹³³ A cikk szerint a hetvenes években több mint harminc kertszövetkezet jött létre a városban, amelyek legalább 300 család zöltség- és gyümölcsigényét tudták kielégíteni. Járulékos haszonként az eddig elhanyagolt területeket megművelték, ami a városképet is javította. Az egészséges életmódot az összes adatközlő kiemelte mint fontos tényezőt, mivel a gyár üzemében és a bányajaratokban a levegő nem volt jó minőségű, így különösen értékelték a város peremén lévő telkeiket.

A visszaemlékezések szerint egy 1968-ban kiadott kormányrendelet tette lehetővé azt, hogy hobbitelekhez jussanak a vasgyárban és a bányában dolgozó emberek. Erenyő¹³⁴ környékén voltak olyan legelők, amiket nem tudtak bevonni mezőgazdasági művelésre, mivel hegyes-völgyes volt a terület, leginkább csak az állatok legeltetésére használták. „Ezt a legelőt felosztották ilyen szabadidős telkeknek, amikor a gyárból, a bányából kijöttünk, akkor ezen tudjunk termelni magunknak.” (I. J.) A telken megtermelt zöltség segítséget jelentett a munkások számára, mivel nem kellett azokat a város központjában lévő piacról beszerezni. A kerttulajdonosok elsősorban a saját szükségleteik kielégítésére termeltek a telkeken, nem pedig eladásra.

¹³³ Észak-Magyarország, 1971. 27. évf. 239. sz. Nyitray Péter

¹³⁴ Pereces része, a Miskolcot Perecessel összekötő területet hívják Erenyőnek.

Az adatközlők szerint az ötvenes évek közepétől kezdték kimérni a telkeket, több mint 500 telek került kiosztásra az évek alatt az erenyői dűlőben. Egész Miskolcon a kiskertmozgalomnak körülbelül 8000 tagja volt összesen. A területet a földmérők felosztották utakra és dűlőkre. Az adatközlők visszaemlékezései szerint mindenki egy 240 négyszögöl nagyságú területet kapott. A felosztás demokratikusan zajlott, meghatározták, ki melyik területen kaphat telket, majd a nevet egy kalapból húzták ki. „Nagyon jó volt az, mert három műszakba jártunk dolgozni, és azért, a szabadidőnkben kint a levegőn... Még fiatalok voltunk harminc, huszonöt, ki milyen idős. És hát jó volt kint a szabadban dolgozni a nyolcórás bányamunka után, és ugyanígy a gyárban is.” (I. J.) A Fekete Gyémántok Kertszövetkezet mellett még Erenyőben alakult meg a Fehér Akác kertszövetkezetet, amit a „gyáristák kaptak, ami már a kohászoké volt”. (I. J.)

Az adatközlők mind hasonlóan emlékeznek vissza: a városi földeket az üzemek, gyárak segítségével osztották szét, ezeket a telkeket meg is lehetett vásárolni, vagy bérlőként lehetett művelni.

„Úgy indult az egész, azt hiszem, hogy keresztapám katonatiszt volt, és hallott egy fülest, hogy olcsó telkek lesznek osztva a tanácson. Igen, és akkor így mentek be, és ez így terjedt baráti alapon. Nem kimondottan LKM-es vagy Digép-es telekosztás volt. Mint ahogy Lyukóbánya se úgy lett kiosztva, hogy a banya osztogatta a telkeket. Szerintem nem, mert ott, a Lyukó vége volt, a banya, és a lenti terület az akkor a városé volt. A városi vezetéshez tartozhatott. És akkor azt osztották.” (K. M.) A források szerint a Városi Tanács V.B. 104 hektár parlagföldet bocsájtott rendelkezésükre, amit szétoszthattak a kiskert mozgalom céljára.

A kiosztott telkeket, parcellákat először megművelhetővé kellett tenni, volt olyan terület, ahol az elvetett, még zöld búzát irtották ki, hogy elvethessék immár saját veteményüket. Két

adatközlő kábé tízévesen került be tanulóként a bányába és a szakképző iskolába. Arról számoltak be, hogy szüleik foglalkoztak ugyan mezőgazdasággal és állattenyésztéssel, de őket ez gyermekkorukban nem kötötte le, és mivel a saját telkeket 25-30 évesen kapták, ezeket az ismereteket újra meg kellett tanulniuk. „Egymástól tanultunk, volt aki öregebb volt, és volt tapasztalata, és akkor megmutatta, hogy kell metszeni, hogy kell ültetni, és hát ezeket a dolgokat elsajátítottuk, és akkor azt mondja, már a hetvenes évek közepétől ott már mindenki már mindent tudott. [...] Tényleg egymásra voltunk utalva, és az

volt ebben jó, ebben a hobbikertészetben. [...] Hát meg voltak a bányászok, hogy nem tudom, hogy tudja-e, hogy a bányászok nagyon összetartó emberek, mert ott a föld alatt egymásra vagyunk utalva. És itt is összejöttek ezek a dolgok, mert ha valamit kellett csinálni, kerítéstől kezdve, meg mikor már lehetett építeni akkor mentünk egymásnak segíteni és ilyen kalákában csináltuk, kevertük a betont és falaztunk, mindenki tudott valamit, és egymásnak segítettünk és ugye ez jó volt, mert majdnem úgy működött, mint a szocialista brigádok, mentünk, mentünk mindenhova.” (I. J.)

A vízvezeték bevezetése általános volt az összes miskolci kertszövetkezetben, mivel ennek segítségével tudták megoldani az öntözést. Ezt a kiépített rendszert, mivel nem a fagyhatár alá lett telepítve, nem lehetett a téli hónapokban használni. A vízvezeték kiépítése mellett a másik fontos lépés a villany bevezetése volt a dűlőkbe és a kertekbe. (A vízvezeték téliesítésére a kilencvenes években került sor, amikor egyre több kerttulajdonos költözött ki lakhatás céljából a kiskertekbe. A vízhasználatot a '70–80-as években az alacsony nyomás miatt korlátozni kellett. Meghatározták, ki mikor használhatja a vizet: ha az alacsonyabban fekvő területeken túl sok vizet használtak, mintegy elárasztották a veteményest, a fenti telektulajdonosokhoz már nem jutott elegendő mennyiségű víz). A szövetkezeti tagok átalánydíjat fizettek – a telkeknek ekkor még nem volt saját vízórájuk.

A hetvenes évek elején a kerttulajdonosok és bérlők engedélyt kaptak egy 12 négyzetméteres raktárépület felépítésére, ami elsősorban a szerszámok tárolására szolgált, de ez az épület az interjúalanyaink szerint nem elégítette ki a szükségleteiket.

Később a kertekben nagyobb, már szoba-konyhás épületek is épülhettek 35 m² alapterülettel. „Nyolcvanban építettem egy 30 m²-es kis házat, és már most tizenhetedik éve ott vagyunk kint az asszonnyal. A Bulgárföldön is megvan a kis más-

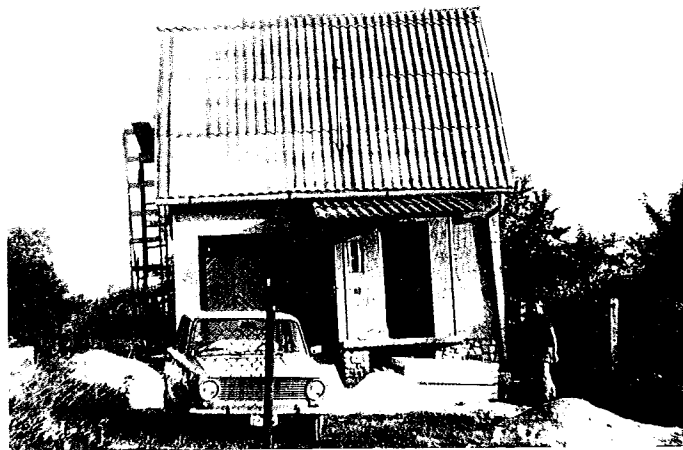
fél szobás lakásunk, de nekem 37 év bányász, földalatti munka után, nekem nagyon kellett a levegő, és ott jól érezzük magunkat, itt van öt percre a 6-os busz megállója is.” (I. J.)

Egy komlóstetői¹³⁵ adatközlő elmondása szerint is előbb művelhetővé kellett tenni a megkapott földterületet, majd ez után kezdhettek neki az építkezésnek. „Mi voltunk az elsők, akik elkezdtünk ott irtani, meg építkezni is. Az első ház, meg teleknek nevezett valami a miénk volt. Édesapám hajtós ember volt, én még akkor kicsike voltam, 44–45 éve. Most vagyok 56, hát tizenéves koromban már ott voltam, fűrészeltem, ástunk. Nem volt könnyű, mert hatalmas sziklás terület az egész, és a sziklát felszedni, hogy arra házat lehessen építeni. Nem egy egyszerű játék volt, meg az a nagy sűrű gazos valami. De most már csodaszép”. (K. M.)

A kertek kialakítása után a tulajdonosok általában építkezni kezdtek. A házakban és kertekben található tárgyakról könnyen felismerhető volt, hogy ki hol, melyik üzemben, vállalatnál dolgozott. A hétvégi telkek kiutalása nem csak a vasgyár és a bányászati üzemek feladata volt, hanem a többi munkahely is megteremtette ennek a formai lehetőségeit. „Régen mindig azt mondták: onnan lehet tudni, ki hol dolgozik, hogy elég volt megnézni a házat, hogy miből épült. Ez tényleg így volt, mit tudom én, [...] aki a Volánnál dolgozott, azoknál az erkély úgy volt megcsinálva, hogy buszablakok voltak berakva, el lehetett húzni ugyanúgy, mint a buszokon. Aki a vasútnál volt, annak le volt téve egy nagy rozoga vasúti szerelvény, abba laktak, amíg a házat fel nem építették, meg lehetett tudni, hogy ez meg ez meg ez, ki hol dolgozik.” (K. M.)

¹³⁵ A Komlóstető a kohászok számára épített lakóhely volt. Később Miskolctapolca irányában hétvégi telkeket is jelöltek ki. K. M.-nek Komlóstetőn van a hétvégi telke, amit édesapja vett a hatvanas években, aki az LKM termelési osztályvezetője volt akkor.

Az interjúalanyok egybehangzóan állították, hogy szabadidejük 90 százalékát a kerti munkával töltötték el. „A műszak után az ember maga tudta, hogy mit kell csinálnia, ha permetezni kell, ha metszeni kell, ha kapálni kellett. Ezeket a dolgokat el kellett végezni, ha már akarta, hogy valamit termeljen is az ember.” (I. J.) Egy másik adatközlő a telken eltöltött időt a nyaraláshoz hasonlítja: „Többet ér ez, mint a Balaton”. (K. L.)

A kertimunka idény jellege meghatározta azon emberek életmódját, akik eredményesen termelni akartak a földjeiken. A nyugdíjas adatközlők mind büszkén emlékeznek vissza a mezőgazdasági díjakra és versenyekre. Egyik adatközlő (K. L.) többször nyert versenyeket a megtermelt zöldségekkel, gyümölcsökkel.

Jellemző volt, hogy a kerttulajdonos házaspárok közösen művelték a földet, viszont a gyerekeik már nem kapcsolódtak be szervesen a kertészkedésbe.

Összességében elmondható, hogy a magánszféra erősödését is jelentette a hétvégi telkek megjelenése, megszerzésének a lehetősége. A városi ember a hétvégéket kis házának a csinosítására, telkének a művelésére fordíthatta. Ezzel nemcsak a nagyvárosi „betondzsungelnek” fordíthatott hátat, de kvázi a társadalomból is kivonulhatott.

Az interjúalanyokban közös, hogy szelíd nosztalgiával emlékeznek vissza a telken eltöltött időre, amit nem csak a kerti munka töltött ki, hanem a szervezett és az „ad hoc” módon kialakuló baráti összejövetelek is. „Jó munkatárs körök alakultak ki ott a telken is, hogy hát szeretek főzögetni és akkor volt úgy, hogy 20-30 főnek is főztem, és összejöttünk, és főztünk, utána danoltunk. Jól éreztük magunkat hát.” (I. J.)

II. 4. Éjjeli szanatórium Miskolc-Tapolcán¹³⁶ (Karlaki Orsolya)

Családi albumokból előkerülő régi képek: *borostyánnal futtatott ház előtt nyugágyban üldögélő fiatal férfiak, vagy a rádió előtt egyen-rózsáspongyolában mosolygó hölgyek.*

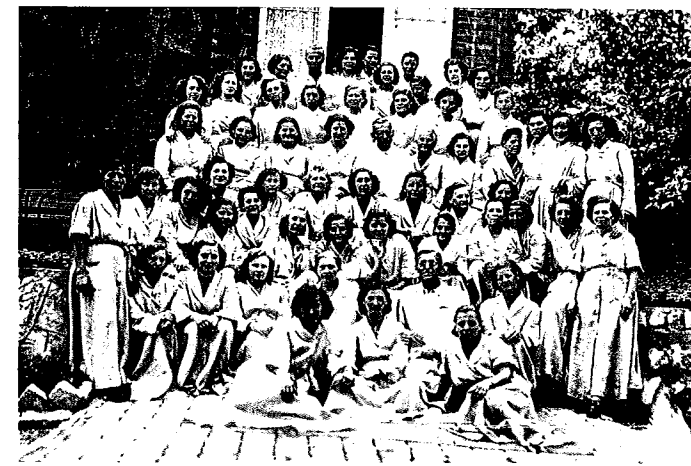
Ha önnek is van ilyen képe, akkor – feltehetően – hozzátartozója az LKM-ben dolgozott az 1960-as években és beutalták az éjszakai szanatóriumba.

Ez a legendás intézmény Tapolcán, vagy – ahogy néhány korabeli forrásban hivatkoztak rá – Görömböly-Tapolcán, a valamikori tapolcai strandfürdővel szemközti oldalon, fent, egy meredek kaptatón épült egykori villában működött.¹³⁷

Nem tudni, hogy mennyire volt kuriózum, volt-e máshol is az országban, de itt ezt a szolgáltatást csak a helyi kohászati dolgozók vehették igénybe. Ugyan a működése éveiben sokan megfordultak benne, mégis elég nehéz mindennek a nyomára lelni. Az épület ma is áll, a hetvenes években mellé épített, letagadhatatlanul „szocialista” üdülővel egy telken, magánkézben van. Az előkerülő családi képek és ezek nyomán születő néhány visszaemlékezés alapján: nézzünk be!

Az éjjeli szanatórium ötlete Valkó Márton igazgatásához köthető, aki 1953–1964 között vezette a gyárat (LKM).

Egy 1965-ös gyári kiadvány már említi mint a szociális és egészségvédelmi terület egyik vívmányát. „Az egészségvédelem érdekében védőételeket és védőitalokat, valamint díjmentes munkaruhát bocsátanak rendelkezésre. Éjszakai szanatóri-

umot is rendszeresítették. Az egészségre rászoruló dolgozók kéthetenkénti váltással, munkaidő után a gyönyörű fekvésű Görömböly-Tapolcán felállított éjjeli szanatóriumba vonulnak, s ott orvosi felügyelet mellett a másnapi munkakezdésig pihennek.”¹³⁸

¹³⁶ A megszólaló adatközlők: Dr. Drótos László, K. L.-né Ilona és S.-né Mária. Az interjúkat készítette: Karlaki Orsolya, 2013-ban.

¹³⁷ A villa építtetőjét nem sikerült beazonosítani. Egy levéltári 1935-ös térképen még nem szerepel, a területen akkor Miskolc neves kereskedőinek a hétvégi telkei, esetleg kis házai sorjázta. Elképzelhető, hogy valamelyikük emeltetett ott családi villát. Forrás: Görömböly-Tapolca üdülőhely térképe (Gáspár Imre, 1935) MNLBAZMLT, IV.904/b.30949/1937

¹³⁸ Lenin Kohászati Művek, 1965; felelős kiadó: dr. Énekes Sándor; kiadja: LKM vezérigazgatóság; szerk.: Bozsik–Gács–Krazsnai–Kiszely; 93.o.

Az éjszakai szanatóriumról mint szolgáltatásról meglepően egyezők az emlékek, mind a fenntartó, mind a beutaltak részéről. S ezt még erősíti, hogy egykori dolgozók, akik nem voltak ugyan bent, de tudtak róla, azok is világosan emlékeznek még rá. Leginkább a működési időtartam tekintetében vannak eltérések. A visszaemlékezések alapján úgy tűnik, az 1960-as¹³⁹ években volt nagyobb hozzáférés, több beutalás. Míg a későbbi vezérigazgató, Drótos László 1976-ra teszi a végleges bezárását és átalakítását.

Az egykori villalakás tehát több szobás szanatóriummá alakult, melyet a Lenin Kohászati Művek munkásai vehettek igénybe, mégpedig beutalóval. A hatvanas évek elején már biztosan működött. Kétheti, havi beosztásban, a női és férfi turnusok váltva érkeztek a gyár által biztosított autobusszal.

Az éjjeli szanatórium egy sajátos egészségvédelmi szolgáltatás volt a gyár részéről. A cél ugyan a dolgozók fizikai állapotának feljavítása volt, ám nem mentették fel őket a munkavégzés alól. Műszakból jártak ide pihenni. A könnyítést az jelentette, hogy erre az időszakra állandó délelőtti beosztásban voltak, vagyis 14.00 óra után érkeztek a szanatóriumba és reggel 6.00-kor, mikor fűjt a gyár, már a posztjukon kezdték a munkát.

A beutalást rászorultsági alapon a helyi üzemorvos, szak-szervezet, üzemi tanács, nőtanács stb. javasolhatta. Akinek felajánlották, többnyire élt a lehetőséggel, elég népszerű juttatás volt. Ám nem volt kötelező elfogadni, ha valaki nem tudta egyéb, otthoni teendői miatt megoldani a bentlakást. A gyári munkavégzés alól tehát nem mentették fel a „felhizlalni szánt” dolgozókat, a pihenés és a korabeli luxus élvezete mellett az otthoni teendők ellátása lehetetlen volt, hiszen nem jöhettek ki a szanatóriumból. Többek szerint ebben rejtett igazán a népszerűsége és a pihenés lehetősége.

¹³⁹ Egy 1960-as LKM történeti kiadványban már képpel és megnevezéssel szerepel, de nem írnak róla részletesebben.

A beutalt dolgozók délutánjaikat állandó orvosi és nővéri felügyelet mellett pihenéssel, társas tevékenységgel, bőséges étkezéssel töltötték, a kor színvonalához mérten szállodai körülmények között. Hiszen itt elsősorban olyan munkások pihentek, kiknek az életkörülményei elmaradtak a szanatórium nyújtotta színvonalától: pár ágyas szobák, zuhanyzók, napi többszöri étkezés, tévé, rádió, könyvtár, kert.

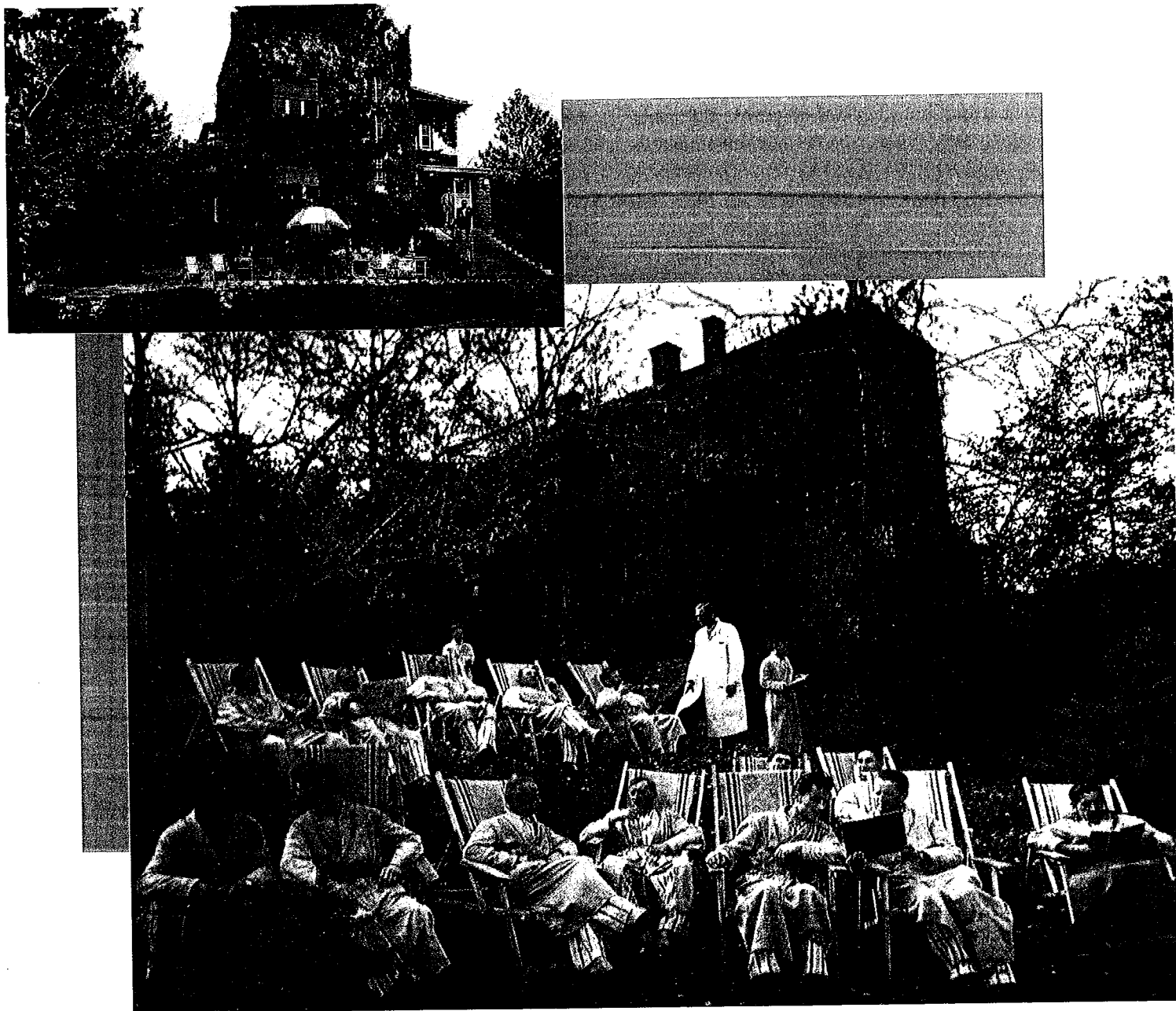
Az éjjeli szanatórium intézményének gondolata, szokatlansága ellenére, illeszkedett a gyár régi törekvéseihez, melyek között fontos volt a munkások életkörülményeinek javítása.

Drótos László, aki fiatalon titkárként dolgozott a gyárban, mint végzős egyetemista – kivételezettként – élvezhette is a szanatórium szolgáltatásait egy vizsgaidőszak idején. S mint későbbi vezérigazgató¹⁴⁰, az épület további sorsáról is felvilágosítással szolgált.

„Na, most a 60-as években még mindig elég nehezek voltak a körülmények, köztük az ételmezés, az ellátás. És ugye a Kohászatonál az emberek elég tekintélyes része nehéz fizikai munkát végzett. Akkor még különösen, melegüzemekben kellett hogy dolgozzon. [...]”

A melegüzemekben országosan is voltak szociális kedvezmények, például hamarabb mehetek nyugdíjba, úgy, mint a bányászoknál. Ezek voltak azok a környezeti előzmények, melyeket figyelembe véve Valkó Márton vezérigazgató, aki amúgy is különleges szociális érzékenységgel rendelkezett, mint említettem, Franciaországban töltött több évet a harmincas években. Ő találta ki, hogy azok az emberek, akikről orvosilag is megállapítható, meg a szociális vezetés is kiderítette, hogy olyan helyzetben vannak. Tehát, akik egészségileg és családiról, szociálisan olyan helyzetben vannak, hogy indokoltá teszi, azoknak csinálnak a gyár közelében egy orvosilag felügyelt, bentlakásos szanatóriumot. S ezt nevezzék el éjszakai szanatóriumnak, mert a munkát nem kell abbahagyni. Dolgozni lehet mellette,

¹⁴⁰ 1982 és 1988 között.

tehát nem olyan állapotban vannak, hogy munkaképtelenek az illetők. Csak le vannak fogyva, rossz a táplálkozásuk, le vannak strapálva, pihenés nélkül kezdik a következő műszakot. Ezeket az embereket az üzemi szakorvos meg a szakszervezeti megbízott kiválogatták és egy busznyi, olyan 30-40 fős csapatot a gyár különböző munkaterületeiről havonta összeszedtek, és egy hónapra, később három hétre kiküldték Tapolcára, ebbe a berendezett éjszakai szanatóriumba. Azért, hogy pihenjenek, kondícióba jussanak, magasabb kalória- és tápértékű élelmet kapjanak, és mindezt úgy, hogy folyamatos orvosi vizsgálat, teljes kiszolgálás legyen 24 órában. Reggel ment értük a busz, úgy, hogy 6-ra beérjenek, és 2-kor ugyancsak várta busz őket, beszálltak és mentek ki az éjszakai szanatóriumba. [...]

Ezt mind a gyár állta, tehát egy fillért nem kellett fizetni. Ugye, akkor hízni kellett, most meg a fogyókúráért fizetnek sokat. [...]

Nem járhattak haza, a dohányzás volt még korlátozva, valami helyiség volt kinevezve ennek. Mikor hazajöttek a munkából, volt egy ilyen délutáni csendes pihenő. Hajnali fél 5 körül volt az ébresztés, mert reggelizni kellett és hatra beérni a gyárba. [...]

Döntően a melegüzemekből: a nagyolvasztóból, a Martin acélműből, a hengerműből és a kovácsüzemekből. De jöttek ezen kívül a csavargyárból, a karbantartóüzemekből. Ki ne felejtsem, akkor még nagyszámban voltak a tűzállótéglagyárból, ott szilikózis-veszélyben voltak az emberek. [...]

A személyzet ott volt külön az épületben folyamatosan. Volt az egésznek egy vezetője, aki ellenőrizte a dolgokat. [...]

Nagyon népszerű volt. Sorban álltak érte. Előjegyzés volt rá. Persze, az illetőknek is megvoltak a maguk szempontjai, nem csak a termelő üzemeknek. Az otthon, a családi dolgok is meghatározták a lehetőségeket. Mert ha épp mezőgazdasági munka volt, akkor nem nagyon szívesen ment, akkor vonakodás volt. De általában népszerű volt.” (D. L.)

Ezt a szolgáltatást a nehéz fizikai munkát végzők vehették igénybe elsősorban. De ha a feltöltöttség vagy egyéb szempontok megengedték, akkor „irodisták”, szellemi dolgozók is eljutottak. Mint fiatal lányként a következő visszaemlékező:

„Az üzemi Nőtanácstól valaki megkérdezte, van e kedvem elmenni. Én meg: Hát hogyan! Főleg azokat vitték, akik ilyen rosszabb egészségi állapotú nők voltak. Engem azért választottak, mert sovány voltam. Olyan 18 éves koromban, a hatvanas években volt ez. Akinek nem volt családja, az nyilván könnyebben elvállalta. Azokat vitték, akik ilyen nehéz fizikai munkát végeztek az üzemekben. Elsősorban azokat. Mondjuk, én irodán dolgoztam, csak túl soványnak találtak, vagy létszámhiány volt. A sógornóm, Magdi is volt. Ő is irodista volt. Na, mondjuk ő is sovány volt. Akkor nem a fogyókúratábor volt divatban, hanem ez. Teljes ellátást kaptunk, volt orvosi ellátás is. Igyekeztek felhizlalni minket. Aki a legtöbbet hízta, az kapott egy tortát, hogy hízzon tovább. És akkor délután volt ilyen klubműsor, vagy amit csináltunk magunknak. Volt ilyen néptáncstanulás stb. Reggel behoztak, délután vittek ki. A teljes ellátás is egy juttatás volt, meg a pihenés. Már az megérte! Délután nem otthon csináltad a házimunkát, hanem pihentél. Ebéd előtt lemértek, hogy hány dekát hízik az ember. Én nem sokat híztam! Nekem jó volt. Egyedül voltam és ez szórakozás volt, barátságok kötődtek ott. Falusi környezetből beszabadult az ember, ez érdekes volt. [...] Azt hiszem, négy ágyas szoba volt. Nem egy ilyen tömegszállás. Volt fürdő, zuhanyzó. Sőt, még ilyen rózsás pongyolát is kaptunk. Le is vagyunk fotózva. Volt ott valami fotós. Ilyen üzemi, vasgyári fotós. A képekért aztán már fizetni kellett, ki mennyit rendelt. A szanatóriumért nem kellett fizetni. Egyszer voltam, aztán én többet nem foglalkoztam azzal már. Olyan tíz múlva jártam arra, de már be volt zárva.” (K. L. I.)

Az épület továbbra is a gyár tulajdonában maradt, de már csereüdülőként funkcionált, ahová a „testvéri” országokból érkeztek a kiválasztottak. Az így megnövekedett igények ki-elégítésére felhúztak egy újabb épületet is a villa kertjében.

„A végén az igény már inkább csökkent. Akkor lett abba-hagyva, mikor már nem volt ez annyira kuriózum, mint korábban. Lecsökkent az érdeklődés, részben hogy az emberek is saját maguk lehetőségei szerint jobban hozzájutottak megfelelő élelemhez, és jobban beosztották az erejüket. E miatt szűnt meg. 1976-ben szűnt meg éjszakai szanatórium lenni, és utána mint csereüdülőt használta a gyár. Általában németek és oroszok jöttek, a szocialista blokkból. A mieink meg mentek cserébe, ilyen gyakorlat is működött. Olyan 15 évig ment ez, tehát a hatvanas évek elején kezdődött.” (D. L.)

Ezen korabeli „wellness” szolgáltatás kapcsán, a helyzet sajátosságát nem feledve, mégiscsak „értelmét” látták egy ilyen munkaidő utáni pihenésnek, és a hízókúra-fogyókúra ellentétet mindenki megemlítette, s ez nagyon is kifejezi a kor változásait is.

Am az akkori „szórakozási” kínálat: torna, vetítések a TIT-től, társasjátékok, klubdelutánok, táncok, napozás a kertben talán egy mai csendes szanatóriumban is jól esne.

Mint ahogy, egy ilyen lehetőség is.

„Ha volna rá pénz, lehetne csinálni, mert sok emberre ráfér munka mellett egy kis pihenés, mert nagyon idegesek az emberek. Nagyon sok embernek elférne. Inkább idegileg vannak tönkre ma az emberek, mint fizikailag. De miből? Hol? Meg ki?” (S. M.)

III. Esetek és balesetek, titkok és legendák

III. 1. Autóbusz a Garadnában

(Balogh Attila)

Jobban cseng, ezért így maradhatott meg sokakban, akik annak idején hallottak róla: a Hámori-tóba zuhant/süllyedt/hajtott a 15-ös busz. Ha a jereváni rádió mondta volna be, talán így is igaz volna, de a valóság kicsit árnyaltabb. Mindenesetre a miskolci közösségi közlekedés több mint évszázados történetének egyik legnagyobb, legkomolyabb balesetéről van szó. Közel kéttucatnyi ember életében okozott alighanem sosem feledhető – kisebb vagy nagyobb traumát –, egy család további életét alapjaiban meghatározta, az illetékes szakembereket pedig biztonsági intézkedések megtételére sarkalta. Immár négy évtizede nem is történt hasonló.¹⁴¹

A korabeli helyi lapok szalagcímei lényegében minden fontosat elmondanak az eseményekről. A másnap megjelent Észak-Magyarország, illetve Déli Hírlap elég részletes tudósításából kiderül¹⁴², „mi történt tegnap délután 15.35 órakor Lillafüred és Ómassa között? A Borsod megyei Rendőr-főkapitányság közlekedésrendészeti főosztályának jelentése szerint Kondi Béla gépkocsivezető, a Miskolci Közlekedési Vállalat 15-ös jelzésű FA 16-89 forgalmi rendszámú városi autóbuszával, az autóbuszon 26 utassal Ómassáról Lillafüred felé haladt. Vele szemben közlekedett Bankos János, a 3. számú Volán YC 10-01 forgalmi rendszámú, ZIL típusú tehergépkocsijával kb. 25 km-es

sebességgel. Az eddigi megállapítás szerint az autóbusz vezetője nagy sebességgel, az útest felezővonalát átlépve közlekedett, és ennek következtében összeütközött a szemben közlekedő tehergépkocsival. Az ütközés következtében az autóbusz a tehergépkocsit kb. 10 méterrel visszatolta az útest menetirány szerinti jobb oldalára, az autóbusz pedig egy hossz tengely körüli átfordulással az út jobb szélén levő mintegy 6 méter mély szakadékba, kerekeivel felfelé, bezuhant. A baleset következtében sérülést szenvedett...” (ÉM, 1972.X.6.) – és itt húsz név¹⁴³ felsorolása következik. Az Észak mellett a Déli is ugyanígy elmondja, ki mindenki érintett a balesetben; utóbbi újság 8 utast nevez meg mint súlyosabb, 12-őt mint könnyebb sérültet. És a plusz: a buszvezető, aki életveszélyes sérüléseket szerzett.

A megyei, pártkézben lévő politikai-közületi napilap, az Észak-Magyarország tudósítása talán szikárabb, az érződik benne, hogy munkatársai akár telefonon is összeszedhették a tudnivalókat a hivatalos illetékesektől; a Déli Hírlap városi „rivális” lapnak számított a megyeszékhelyen, amely itt is tetten érhető bulvárosabb, életközeli stílusával igyekezett olvasókat nyerni magának.

A szikár tények rögzítése helyett így a délután megjelenő, piros fejlécű Déli az alábbiakkal indítja a beszámolóját: „Estére már az egész város beszélte, hogy nagy baleset történt, a rémhírek tucatnyi halálesetről szóltak. A taxisofőr, akivel éjfél felé a Lányi Ernő utcában az egyik sérült, Ler József lakását kerestük, ütközben elmondta, hogy nincs az a pénz, amennyiért ő egy autóbuszt végigvinne az ómassai úton.” (DH, 1972.X.6.) A szövegközti alcímek is hasonló olvasói igényt céloznak meg: „Ölembe pottyant egy kisgyerek – Kirúgta az ablaküveget”. (DH, 1972.X.6.)

¹⁴¹ Az interjúk 2014-ben készültek. A megszólaló interjúalanyok: Berta József (az MKV, majd az MVK munkatársa, mérnök, a Városi Tömegközlekedés Történeti Egyesület alelnöke), Kondi Richárd; az interjúkat készítette: Balogh Attila.

¹⁴² A felhasznált szövegrészek az Észak-Magyarország 1972. október 6-ai és 8-ai, illetve a Déli Hírlap 1972. október 6-ai számából valók – a fejezetben előforduló idézett szövegrészeknél rövidítéssel jelölve.

¹⁴³ Egy névnél eltérést találunk a két cikk szövegében: „Kaszaniczki” Jenő avagy „Kaszaviczki” Jenő, nem lehet eldönteni a v/n betűk kettőssége miatt; valamelyik újságíró félrehallhatta a bizonyára a rendőroktól kapott információban szereplő családnevet.

Életveszélyben az autóbuszvezető

regatott a
(t.) megbí-
dekes ese-
időutazó,
s korabeli
tanúival

ánnal, aki
mint két
lményeit:
ba gurult
völgyébe

óban dol-
l, munká-
rt az 1-es
lna, mert
a, Nysa¹⁴⁶

hetett...
álltam egy
refelé jön-
da, ahol a

ukításában.

n található
első modellt
magyarorszá-
resített jár-
ott belőlük

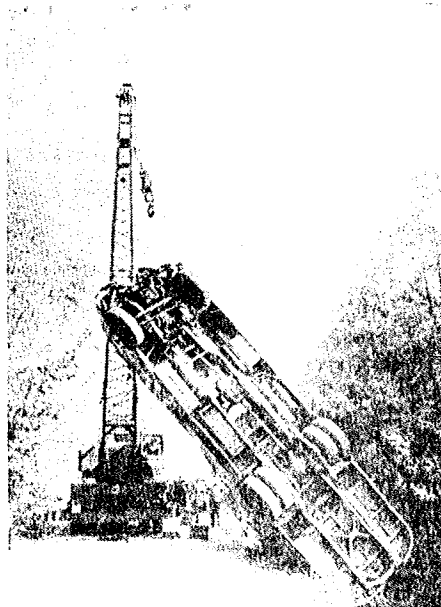
ben ott voltak még este a
a baleset színhelyén, és na-
gyon óvatosan követték el
arra a baleset után minden
jármű. Azt mondják, hogy az
autóbusz vezetőjének tegnap
délután ez volt az utolsó já-
rata Örnassáról. Cauka Lé-
lő gépkocsivezelő, aki látótá-
lársra, késő este az utolsó
előtti járáttal megállt egy
pillanatra, nézte a kerékei-
vel égnék álló autóbuszron-
csot és csak azután a je-
jét. Aki látta a baleset szí-
nhelyét, a szankadéba zuhant
autóbuszt, mindenki csodál-
kozott, hogy nem történt ha-
láles tragédia.

itt haladt el az a mentő-
kocsi is, amely Kovács Mik-
lósnét és Pákozdi Gyulát,
kórházi ellátás után, este 9-
kor otthonukba szállította.

Oravec—Hajdu—
Szabados

Feljöttem a Papírgyár végállomásig a busszal, átszálltam egy 5-ös buszra, feljöttem Lillafüredig, és itt láttam, hogy errefelé jönnek be a mentőkocsik, Ómassa fele. Eljöttem gyalog. Oda, ahol a baleset történt. Nagy tömeg volt, voltak mentők, rendőrök.

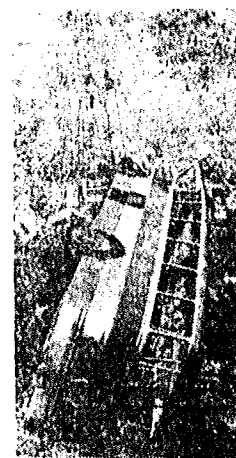
¹⁴⁶ Ejtésd Nisza vagy Niza. A lengyelországi Nysa városában található ZSD járműgyár mikrobusz- és tehergépkocsi-márkaja. Az első modellt 1952-ben, míg az utolsót 1994. február 13-án gyártották. Magyarországon az 1980-as években az Országos Mentőszolgálat rendszeresített járműve a Nysa 521S volt – a legtöbb, 777 darab, 1987-ben futott belőlük az utakon.

Kiemelték a patakba zuhant buszt

A Hamori-tó végén patakba zuhant autóbusz mentési munkálatai zajlottak szombat délutén. Az erdőgazdaság favágói környéken kivágtak néhány fat, hogy ne akadályozza az autódaru munkáját. Veszélyt jelentett az út mellett húzódó 20 kilovoltos légvezeték is, az EMÁSZ dolgozói erre az időre áramtalanították. A mentés zavartalan végrehajtása érdekében az EMÁSZ és az MKV önkéntes rendőrei lezárták az utat. A MÁV 16 tonnás autódarujja erőlködés nélkül emelte ki a 8-9 méter mélyen fekvő autóbust, amelyet azután az autómentő vontatott be a vállalat garázsába. Képünk az összetört autóbust és a ferd között.

KIEMELTEK AZ AUTO-
BUSZRONCSOT.

* Szombat délutén a MÁV-tól kapott 16 tonnás daru segítségével kiemelték a Garadna medrébe zuhant ómassai autóbust. A Miskolci Közelkedési Vállalat telephére szállított roncsot mátol a rendőrség vizsgálja, többek között megpróbálják rekonstruálni a csütörtök délutáni, husz sérüléssel végződött baleset körülményeit.

nézték, akkor már nem figyeltek oda, hogy ki fényképez és sikerült innen az útról.¹⁴⁷

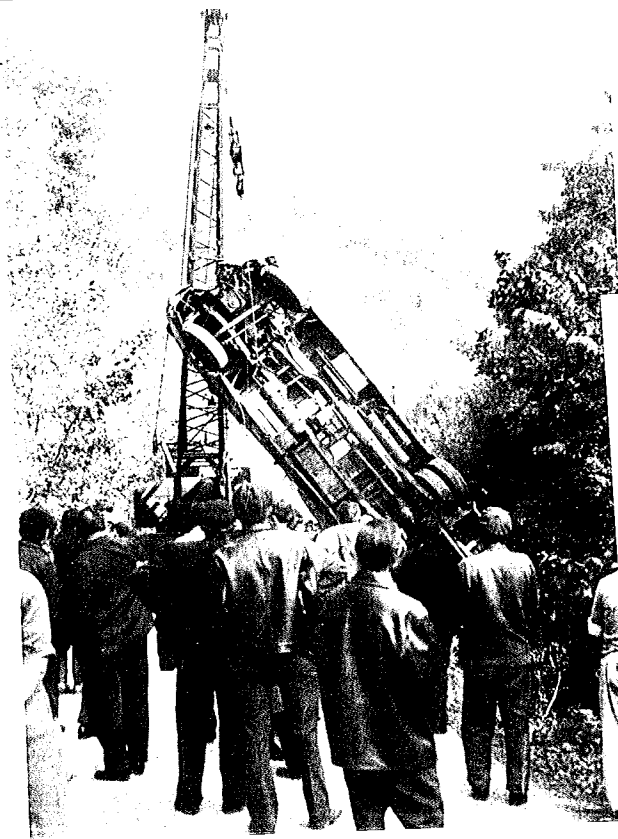
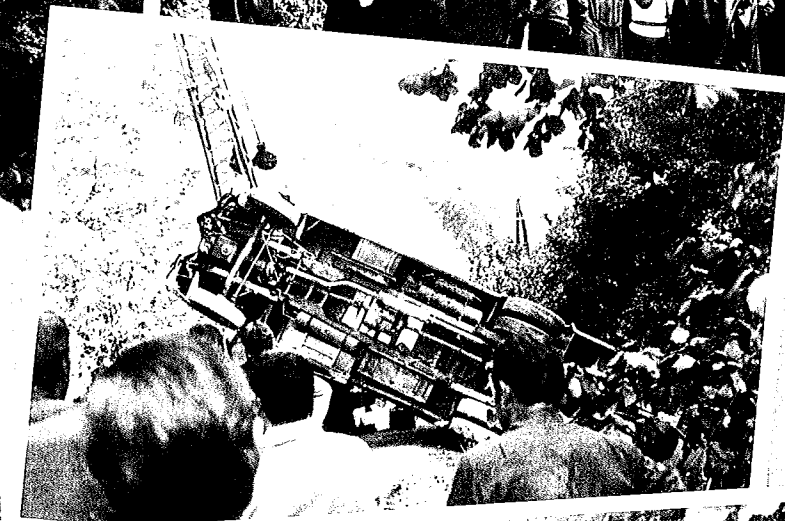
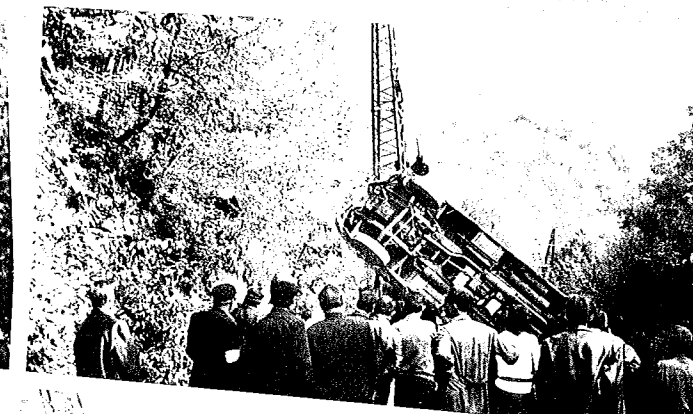
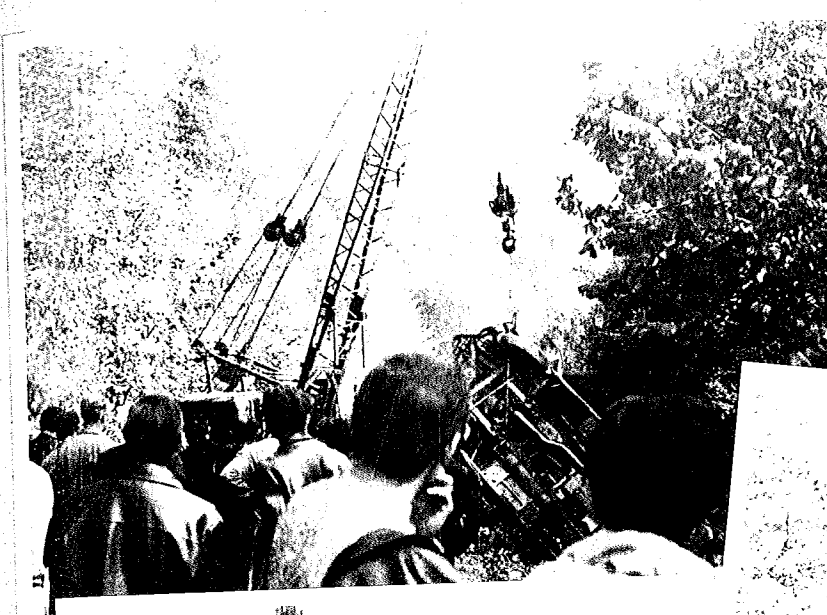
A szombati beavatkozás másnapján, a vasárnapi Észak-Magyarországból tudhatták meg az érdeklődők, hogy „Kiemelték a patakba zuhant buszt”.

„Az erdőgazdaság favágói a környéken kivágtak néhány fat, hogy ne akadályozza az autódaru munkáját. Veszélyt jelentett az út mellett húzódó 20 kilovoltos légvezeték is, az EMÁSZ dolgozói erre az időre áramtalanították. A mentés zavartalan végrehajtása érdekében az EMÁSZ és az MKV önkéntes rendőrei¹⁴⁸ lezárták az utat. A MÁV 16 tonnás autódarujja erőlködés nélkül emelte ki a 8-9 méter mélyen fekvő autóbust, amelyet azután az autó-

mentő vontatott be a vállalat garázsába.” Az igazi szocialista vállalatközi együttműködésben lezajlott akcióról az olvasók Szabados György fotója segítségével képet is alkothattak.

¹⁴⁷ Maksay Zoltán, az Akkor még más volt minden című film riportalanaként, 2010. (Ezeket a fotókat használta fel egyébként a filmben Petruskó Norbert szerkesztő, hogy az ezen az 1972-es csütörtök délutánon zajlott eseményeket érzékeltesse nézőivel.)

¹⁴⁸ A posztiszocialista (rendszerváltás utáni) éra átlagpolgára számára érdekes szókapcsolat: ezek szerint az állami áramszolgáltató, illetve tömegközlekedési vállalat a korban egyaránt rendelkezett önkéntes rendőrökkel, akik ilyen esetekben hadra foghatóak voltak.

Fejjel lefelé itt volt bent az autóbusz, lent a szakadékban. A patak nem volt itt kint akkor. Az autóbusz onnan jött, abból a kanyarból (Ómassa felé mutat – a szerk.); jóval keskenyebb volt az út még akkor, ütközött valahol a ZIL-lel, a billencs ZIL kocsival, visszatolta, nekitolta a sziklafalnak, le is omlott egy darab a falból, a busz meg befordult ide. A ZIL itt volt összetörve a szikla mellett.

Őrizték a rendőrök két napig, harmadnap, szombati napon emelték ki. Nem tudták először, hogy fogják kiemelni... Idejöttem, sok rendőr volt itt, meglátták a fényképezőt, egyből azt mondták, hogy rakjam el, meg húzzak el innen. Mondom magamban, én csak lefényképezem valahogy; felmentem ott a hegyoldalra, hogy onnan lefényképezem, de végül is nem sikerült, mert annyira be volt nőve bokrokkal. Vissza lemasztam, és mikor elkezdtek emelni, akkor már a rendőrök is csak azt

A három nappal később megjelent Déli Hírlapban egy kevésbé látványos illusztráció mellett – amely csak a mederben fekvő roncsot ábrázolta, nem a kiemelés műveletét – annyi plusz szerepelt, hogy „a Miskolci Közlekedési Vállalat telepére szállított roncsot mától a rendőrség vizsgálja, többek között megpróbálják rekonstruálni a csütörtök délutáni, húsz sérüléssel végződött baleset körülményeit”. (ÉM, 1972.X.8.)

Putyu, aki megfejtette a rövid élet titkát – „Nyílt koponyatöréssel és agyrázkódással szállították a kórházba”

A húsz utas további sorsáról a korabeli sajtóból nem értesülhettünk. Feltételezhető az első orvosi megállapítások nyomán, hogy mind felépültek, legfeljebb rossz, illetve „izgalmas” emlékként őrizték meg az ómassai havária élményét magukban. A következő évtizedekben még egy darabig beszédtéma volt az eset, majd többé-kevésbé elfelejtődött, és az újabb korosztályok számára ismeretlen maradt; szerencsés-

re később nem következtek be olyan nagymérvű közlekedési katasztrófák a megyeszékhelyen, amelyek alkalmat kínáltak volna a sajtó és a közbeszéd számára, hogy felidéződjenek az 1972-ben történtek.

Ám annál nagyobb nyomot hagyott az eset a leginkább érintett, valamint családja életében.

És e ponton nem lehetséges elhallgatni jelen fejezet szerzőjének személyes, családi kapcsolódását a leírt eseményekhez, pontosabban azok negatív főszereplőjéhez.¹⁴⁹

Hogy tehát a néhai buszvezető sorsáról, emlékéről első kézből információkat szerezhessenek, másod-unokatestvére-met kerestem meg, legalább két, de inkább három évtizeddel legutolsó, gyerekkorunkbeli találkozásunk óta.

„Kétéves voltam a garadnai eset idején. Tudom, hogy ő volt a legsúlyosabb sérült, nagyfi mesélte. – kezdte Kondi Richárd – Ami a cikkeken sugallt bűnösségét illeti, mondhatnám, hogy mivel apámról van szó, ez kizárt dolog, ám mivel apámról van szó, igenis elképzelhető...” (K. R.)

Ricsi édesapja hat esztendővel később, 1978. június 20-án hunyt el. Mint mondja, úgy rémlik, volt róla említés a korabeli sajtóban is (bár az újságok aligha kötötték össze a korábbi balesettel), ő kisfiúként nemigen forgatta még a napilapokat. Csak a nagymama által később elmeséltekből tudta, mi történt.

¹⁴⁹ A Kondi Béla nevet olvasva az idézett 1972-es újságcikkekben szöveget ütött a fejemben: elképzelhető-e valamilyen kapcsolat... Azonnal édesanyámhoz fordultam, aki a várt váratlan válasszal szolgált: *De hiszen ez Putyu!* Ez volt a beceneve az unokatestvérének, a korán és tragikusan elhalálozott Bélának. Tizenéves korom körül, mint miskolci lakótelepi srácot a nyolcvanas években, engem is hatalmába kerített az akkor megjelent csehszlovák robogók – kis-Romet, nagy-Romet – varázsa, szerettem volna, ha kapok egyet. Szüleim mereven elzárkóztak: részben az áruk miatt, részben mert volt már egy motoros tragédia a családban és az zsigeri félelmet váltott ki családSZerte a veszélyes közlekedési ág iránt. Nevezetesen hogy *Putyu* motorbalesetben életét vesztette, felesége is csak rokkantan élte túl.

„Bevallalós, vagány fickó volt, lehet így mondani, meggon-
dolatlan ember. Bár azt is hallottam róla, hogy tehetséges sofőr.
Hogy alkoholt fogyasztott volna vezetés előtt? Nem tartom ki-
zártnak. Nagyon bízott a tudásában, rutinjában.”

A garadnai eset idején Kondi Béla 24 éves volt. Fia – a hallomásból ismert történetek alapján –, elképzelhetőnek, akár jellemzőnek is érzi rá nézve. Mint mondja, apjának volt egy keresztanyja, akinek fiatalon meghalt a fia; talán szintén balesetben.

„És kijelentette a nagymamám előtt: Kató, a te fiad jobban
megérdemelte volna a halált! És pár évvel később be is következett.”

Kondi Béla és felesége azon az 1978-as nyári keddi délutánon kiszaladtak a telekre, MZ Trophy típusú motorjikkal, a Vargahegyre. Hazafelé a Csermőkei úton (nagyjából ahol a csövek átmennek az úttest fölött, egyenes enyhe lejtőn) egy pótkocsis vontató kitolatott eléjük, megpakolva sóderrel.

„Apu telibe kapta az utánfutót. Nem volt a fején bukósi-
sak. Pedig anyám esküszik, hogy feltette, amikor elindultak...
Anyunak rátolatott a lábára a kocsi, őt is a klinikai halálból
hozták vissza. Egy Levi's farmer volt, és az orvos, aki operálta,
azt mondta, a vastag nadrág megvédte, ha nem azt hordja, le
kellett volna vágni a lábát.”

Édesapjáról úgy beszél Richárd, mint aki „nem volt rossz
ember, inkább nagytermészetű, szeretett cigizni, piálni, de
anyu azt mondta róla, az utolsó ingét is odaadta volna a rá-
szorulóknak”.

„Az öccsét a szélről is óvták – ő lett viszont, akit nagyon is
megfújta a szél!”

Richárd az 1972-es baleset körülményeire csak annyi-
ban tud visszaemlékezni, amit nagymamájától hallott utóbb.
Arról nincs felidézhető információja, hogy őrizetbe akarták
venni a baleset vélt okozóját, és arról sem, miért maradt végül
mégis szabadlábon. Kondi Béla ugyanis vezetett tovább, igaz,
már nem az MKV-nál, hanem a Tejgyárban dolgozott sofőr-
ként. (Eredeti képzettsége egyébként műszerész.)

„Azt az életet élte, mint a többi sofőr. Nappal vezettek, utá-
na piáltak, éjjel is piáltak. Aztán mentek műszakba megint.
És vagy szerencséje volt, vagy nem. Neki nem.” – summázza
Richárd, aki, mint mondja, az említett farmert még éve-
kig hordta maga is. „Anyá mondta is: fiam, ez egy örökbecsű
darab.”

Apjáról úgy tartja, életfilozófiaként vallotta, hogy a „*harminc éves kort nem akarja megélni, egy fára járművével felcsavarodva szeretne meghalni*”. Azt mondogatta, „*ez a legszebb halál, motoron meghalni*”. A tejgyáros IFA vezetőfülkéje tele volt ragasztgatva csupasznős képekkel, otthon a lakás falai meg Suzy Quattro, a Beatles és a Rolling Stones mellett motoros fotókkal, Harley Davidsonokkal. Azt sugallták mind: a sebességmámor a legfontosabb dolog az életben.

„*Apámról, azt hiszem, elmondható, hogy megfejtette a rövid élet titkát.*” (K. R.)

Utó- és előhang – Két sorompó, öt ablak, egy halott

A 620-as típusjelű autóbusz, amelyet 1962-ben gyártottak, miskolci pályafutása végeztével a MÉH-be került, pontosabban a Vízügy telephelyén működött bontóba. A baleset idején csak ez a típus szolgált az MKV kötelékében: 145 darab szülő és 15 csuklós változat. „*Jó busz volt. a hegyet, mondjuk, sose szerette. Felfelé 20-30-cal ment, de lefelé bírta...*” (B. J.)

A garadnai 15-össel megesett tragédia a város évszázados közlekedéstörténetében a legjelentősebbek közé sorolható; még ha nem is járt halálos áldozattal. Hasonló történt másfél évtizeddel korábban, s éppen Lillafüreden az is. Az ötvenes évek közepén fékhiba volt az okozója annak, hogy egy MKV-jármű felszaladt a Hámori-tó melletti korlátra. „*Majdnem átbillent az Ikarus... Ez volt talán a leglátványosabb baleset a cég történetében, sérültekkel, de szerencsére haláleset nélkül.*” (B. J.) Említendő még az emlékezetes balesetek sorában a 172-es pályaszámú villamos kalandja, „*az FVV a Centrum áruháznál eltévedt, befordult a szökőkúthoz*”. Természetesen nem jószántából, a Korvin kereszteződésben személykocsival ütközött (annak hibájából), az rántotta le a sínról a sárga szerelvényt. Nagy szerencse, hogy a szembejövő oldalon nem sokkal korábban hagyta el az áruházi megállót a másik villamos, így a

peronon nem tartózkodtak utasok, különben jónéhányukat elsodorta volna a betonon csúszó acélszerkezet.

Életet követelő tragédia sem hiányzik a közösségi közlekedés 1800-as évek végén kezdődött helyi történelméből. Több mint egy évszázada, mikor még működött a híreshírheht gömöri sorompó (a Gömöri pályaudvarnál), a Zsolcai kapuban haladó villamos egyszer a leeresztett rudak közé szorult. Az ötblakos, MVV 23-as jelzésű motorkocsit elgázolta a vonat. A sofőrje nem élte túl az ütközést, a fedélzeten tartózkodó többiek igen.¹⁵⁰

¹⁵⁰ „A villamosvasút üzembe helyezésekor a Gömöri pályaudvar sorompója szintben keresztezte a villamospályát. A vasúti átjáró kezdettől zavarba a fővonal üzemét és a sorompózárások miatt gyakran 15-20 percre leállt a forgalom a vonalon, ami miatt naponta gyakran a 90 percet is elérte. A város állandóan napirenden tartotta a sorompó kérdését, de hol anyagiak hiánya, hol az egymással való acsarkodás miatt nem történt az ügyben előrelépés. Amitől a szakemberek már 1897-ben is nagyon tartottak a gömöri átjárónál az 1912. december 1-jén bekövetkezett. Egy tehervonat nekiment az éppen aznap hároméves, 23-as pályaszámú motorkocsinak, és a semmivel tette egyenlővé. A kocsin a kora reggeli órában a vezető a kalauz és egy utas tartózkodott. A kalauz és az utas veszélyt észlelve leugrott a járműről, így csak a vezető sérült meg súlyosan. A balesetet követően még negyven évet kellett várni arra, hogy a Bajcsy-Zsilinszky utcai közúti aluljáró megépítésével végre megszabadulhasson a villamos, a gömöri sorompótól.” (mvrkzt.hu)

III. 2. Az összedőlő perecesi kapufa¹⁵¹ (Darázs Richárd)

Fővárosi nagycsapatok, különösen az FTC ellen már az 50. percben 3-0-ra vezetni nem hétköznapi esemény Miskolc környéki, sőt általában vidéki focicsapatnak, pláne, ha a rendkívüli folytatást is tekintetbe vesszük. A kapu összedől, a mérkőzést újrajátszották, s megesett még sok minden regénybe illő előtte is, utána is.

Bányamécs és PTK

A perecesi bányatelepet a diósgyőr-vasgyári (és sok más) munkáskolóniához hasonlóan feltűnő önállóság, jól kiépített intézmények és szolgáltatások köre, élénk közösségi- és sportélet, szervezett művelődés jellemezte.

1906-ban jegyezték be a „kultúra lámpásának” is nevezett Bányamécs Dal- és Műkedvelő Egyletet, melynek keretei között dalárda és színjátszó kör működött Perecesen, utóbbi a

¹⁵¹ A témát több korábbi kiadványban említettük, feldolgoztuk, mint a *Volt egyszer... a perecesi bányatelep* című, és a *Tündérkert Perecsen (Perecesi értéktár I.)* ismeretterjesztő képes kiadványok; illetve több tanulmány is foglalkozott az esettel: Fáy Ádám: *Életmód, és a szabadidő-eltöltés formái Perces-bányatelepen az 1940-es évektől az 1970-es évekig* című, és Darázs Richárd *Egy legenda nyomában: a Fradi-verő, kapufatörő PTK és a Miskolc-perecesi (Perces-bányatelepi) történelmi antropológiai kutatások* (megjelent az Antroport elektronikus folyóiratban és átdolgozva a Herman Ottó Múzeum évkönyvében LII. kötet, 2014.).

huszas évektől állandó színpadon.¹⁵² A perecesi sportélet története több nevezetes csapat, több sportág és sportszakosztály hosszabb-rövidebb történetét foglalja magába. Az 1923-ban alapított¹⁵³ perecesi sportegyesületet Perecesbányatelepi Testgyakorlók Köre néven jegyeztették be, rövidítése: PTK.

¹⁵² A Bányamécs továbbá könyvtárat is működtetett, melynek több száz kötetét kölcsönözhatték a perecesiiek, több országos és helyi folyóiratot, újságot olvashattak. 1911-ben pedig megalakult a zenekar (Perecesi Bányász Fúvószenekar) is.

A Bányamécs a nehéz időkben (az I. világháború idején, ill. a két világháború közötti visszaesés idején) is működött, még ha korlátozottan is; ekkor szociális, segélyezési feladatokat is magára vállalva. Az egyesület zászlóavatása 1933-ban történt meg, a szabadtéri színpad pedig néhány évvel később, 1938-ban készült el – utóbbi tény jelzi a „lámpás” mesterialajozott működését.

A háborút követően nem sokkal, 1948 után a politika erősen korlátozta a korábban virágzó közösségi, egyesületi élet kereteit képező szervezeti formákat. Ennek ellenére nem szűnt meg sem a perecesi színjátszás, sem a zenekar. Sőt, 1952-ben megalakult a néptáncsoport is, mégpedig a Perecesi Bányász Szakszervezet csoportjaként.

Bővebben: Kalafusz László: A perecesi bányász dalárda, zenekar; és: Maczok Tibor: Népi táncsoportok és hagyományörzés Perecsen (Tanulmányok Diósgyőr történetéhez; 129–132., ill. 143–159.o.).

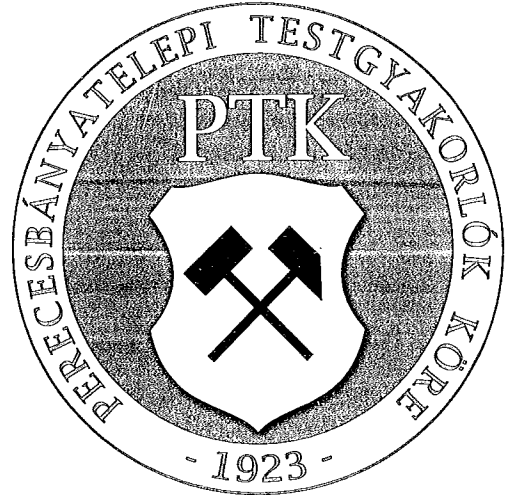
¹⁵³ Az alapszabályban lefektetett célok között a következőkről olvashatunk:

„2. §. Az egyesület célja: Sportlehetőség nyújtása, a sportbaráti szellem ápolása.

3. §. A cél elérése érdekében az egyesület sportintézményeket és sportlétesítményeket tart fenn, sportolási alkalmakat teremt, edzéseket tart, mérkőzéseket, versenyeket, túrákat rendez stb. Az egyesület tagjai közötti baráti kapcsolat elmélyítésére összejöveteleket, taggyűléseket, előadásokat rendez.

5. §. Az egyesület jövedelme: tagsági díjak, összejövetelek, ünnepségek és előadások bevételei, mérkőzések és versenyek belépő díjai, önkéntes adományok, támogatások és hozzájárulások...”

Forrás: MNLBAZMLT IV. 829. 1724. és 2871. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára. Borsod vármegye levéltára. Örörmények.

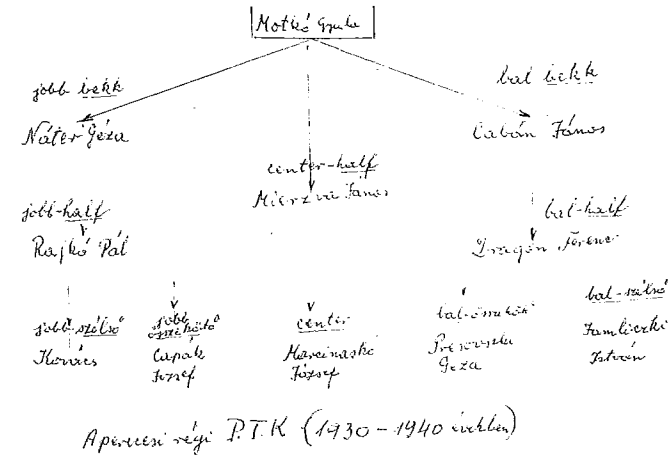

A perecesi futballcsapatról már az alapítást megelőzően, 1920-tól megjelent több újságcikk, a további szakosztályok – kézilabda, teke, súlyemelés, céllövészet, sakk – azonban csak évtizedekkel később alakultak meg. A focisták már 1926-ban, majd 1931-ben is az amatőr másodosztály (ÉLASZ II.) bajnokai voltak, 1938-tól az országos bajnokságban (NB II) szerepeltek. Közben megépült a PTK új sporttelepe is: a 4000 néző befogadására alkalmas salakos focipálya, amely 300 méteres tengerszint feletti magasságban feküdt.

A klub jelentőségét mutatja az is, hogy a PTK labdarúgócsapatát a futballtörténelem különleges együttese közé választotta a korabeli magyar sportvezetés.¹⁵⁴ A PTK, vagyis a perecesi focicsapat és a legendás kapufatörő mérkőzés helyi kultuszát bizonyítja több erekye is, például egy, a törött kapu-

¹⁵⁴ Elsősorban a gyors fejlődést, és a saját játékosok kinevelését méltatva. „Elismerés érte a perecesi szülőknek, akik hozzájuttatták a srácokat, hogy szerepelhessenek a csapatban. Továbbá a lelkes játékosoknak, akik vállalták a hajnali kelést és a vonatozást a rendszerint vasárnapi, idegenbeli mérkőzések napján” (Kiegészítés: Lovász Tivadar, 2010.)

fát ábrázoló emléktárgy (plakett), illetve egy ősrégi, a csapat egyik klasszikus felállását rögzítő cetli is, emellett több sportág és szakosztály emléke él még a perecesiek körében.¹⁵⁵

¹⁵⁵ A '30-as évekre nyúlnak vissza a tekeosztály előzményei: a vendéglő udvarán lévő kuglipályát a '40-es években aszfaltborítástú kettes tekepálya váltotta fel. A hivatalos megalakulás éve: 1952, az első NB II-es szezon pedig az 1960-as évekhez kötődik. A PTK legeredményesebb szakosztálya 6 NB I-es idényt tudhat maga mögött (1976 és 1989 között). A többi sportágat illetően az 1941-ben alakult céllövész szakosztály volt a leghosszabb életű (még a '90-es években is működött, előzményei pedig egészen az 1930-as évek leventefoglalkozásaira vezethetők vissza). Több országos bajnok, és több válogatott sportoló is kikerült innen. A kézilabda szakosztály (női és férfi is) 1948-ban alakult meg. A női csapat mindössze 1952-ig működött, a férfiak viszont 1965-től az NB II-ben, majd fénykorukban, 1969 és 1972 között az NB I/B osztályban szerepeltek. (PTK, Percecse Bányász, majd Miskolci Bányász néven játszottak, valamint egy kényszerfúzió nyomán Borsodi Bányásként, míg a későbbiek folyamán egyéb egyesületekben is, Lyukóbánya és egyéb neveken.)

A felsorolásnak még mindig nem értünk a végére! 1949 és 1953 között működött a PTK sakk szakosztálya, míg a súlyemelésé hivatalosan 1950 és 1952 között.

Bővebben: Lovász Tivadar – Pál István: Sportélet Percecse. In.: Fejezetek Diósgyőr történetéhez 9. (szerk.: Dobrossy István); 148–159.o.

NB II-ben a Miskolci Bányász férfi kézilabda csapata

Aránylag hosszú huzavona után végre eldőlt: a Miskolci Bányász megyei bajnokságot nyert férfi kézilabda csapata, amely a minősítő osztály mérkőzése is nagyszerűen helytállt, a második helyezettek legjobbjai között végezve, 1965-ben a Nemzeti Bajnokság II. osztályában szerepel.

Sokan örömmel vették tudomásul ezt a számunkra is örömdetes hírt, annál is inkább, mert az NB II-be jutás mögött több év kemény munkája, nagyszerű eredménye rejtezik. A feljutást nemcsak Percecse, hanem a többi bányász sportkörnél is megelégedettséggel vették tudomásul.

Ennek a bajnokságnak külön érdekessége lesz, hogy a középszintű találkozókban négy miskolci csapat — az M. Bányász, a M. Bányász és a M. Bányász — küzd egy csoportban a pontok megszerzéséért.

A kedvező hír „hivatalos” megerősítését követően beszélgettünk Lajkó Antallal, a kézilabdázók edzőjével. A múlt munkájáról és eredményéről elégedettséggel beszélt, a jövőt illető tervekről csak úgy nyilatkozott, hogy nehéz harcot kell folytatni a sikeres helytállás érdekében, de remélhető, hogy nem „retört” váltott a népszerű perecsei kézilabda csapat az NB II-be.

Ezúton kívánjuk úgy a magunk, mint valamennyi sportkedvelő nevében, hogy Percecse kézilabdázói minél több sikert, az eddigieknél is jobb eredményt érjenek el a Nemzeti Bajnokság II. osztályában.

hírek

— ISMERJÜK meg Gárdonyi Géza — címmel TIT-előadást rendeztek az ormosbányai Gárdonyi Szállóban. Előadó Csardi Edit tanárnő volt.

— EDELENYBEN a földi bányászokételek szerű, omeletes, szép klubot építenek. A nagy előadóterem, a biliárd és kártyaszalonok majd a szórakozni való vágyó bányászok kezésére. Az építkezés még az év végére befejeződik.

— A MUNKATÖR módosításáról tájékoztoltak a berentei és a szénbányászok.

A PTK csapatában gyakorta előfordult, hogy ugyanazon családból többen is szerepet kaptak. Ilyenkor a családnév után az I., II. megkülönböztetést használták¹⁵⁶. Arra is volt példa, hogy két azonos nevű család¹⁵⁷ tagjai miatt ez a számozás tovább emelkedett. Egy ilyen eset fejleményeként jött létre a Futók–DVTK gálamérkőzés: „...azt [Futó III.] szervezte meg, a két legidősebb fiú, ő a Miskolci Honvédban focizott.

¹⁵⁶ Az egyik ilyen család a Polcz volt, amelyben a négy fiúból három is meghatározó játékosa volt a PTK-nak: Károly (aki a világháborúból nem tért haza), Jenő (aki az NB I-es csapatban is játszott) és Oszkár. (kiegészítés: Lovász Tivadar, 2010.)

¹⁵⁷ „A Futó család két nagy család volt, és a Futóknak a neve Foczkó volt, az F betűt megtartották. Hogy aztán testvér vagy unokatestvér volt, tehát volt a Futó II. volt a Sanyi, aki halfot játszott, jobbhalfot, kemény gyerek volt, az is a PTK-ban, majd a DVTK-ban is focizott. A Futó I. volt ez a half, a Futó II. volt a jobbszélső [...] Egy család volt, most volt egy másik egy Hanzok nevű, aki Futóra magyarosította a nevét, azok közül volt Futó III., Futó IV., meg tán Futó V. [...] Tehát két család volt: az egyik a Foczkó család, a másik a Hanzok család volt. [...] Hárman voltak a Hanzok Futók, míg le nem sérültek. Jó játékosok voltak!” (Interjúrészlet: L. Tivadar, 2010.).

[...] Egy ilyen nagy család volt, és így volt ilyen meccsük, de ők miskolciak és akkor Perecesen hét fiú, és mivel a foci-néven a két Foczkó, a Foczkó Sanyi, aki a DVTK-nál focizott, meg a Diósgyőri Bányászban, meg a Foczkó Feri, aki Perecesen szélső volt, ők a foci-néven Futóként szerepeltek, és akkor ők, és a Perecesnek a kapusa, a Krajnyák Pista, ő védett.” (F. E.)

Az összedőlt kapufa legendás története¹⁵⁸

A focicsapat és egyben a PTK történetének csúcspontját az 1946–47-es szezon jelentette, amikor is a labdarugó NB I-ben szerepelt a háború után újjászervezett bajnokságban.¹⁵⁹ Bár kiestek a legjobbak közül az első év után, legendás mérkőzések, komoly fegyvertényt igazoló győzelmek jelzik a rendkívüli teljesítményt. Ha a csapathoz kötődő jelentéseket és a társadalmi identitást vizsgáljuk, érdekes hogy a PTK esetében a település bányatelep mivoltából adódóan a csoportidentitás

A Nemzeti Képes Sport illusztrációja (1996. IV. 23.)

¹⁵⁸ Az interjúk 2008 és 2010 között készültek. Az interjúalanyok: Cs. József, F. Elemér, F. György, F. Tamás, J. János, K. Ferenc, M. Tibor, Sz. Ferenc, Sz. Dömötör, V.-né; az interjúkat készítették: Darázs Richárd, Dávid Rebeka, Fáy Ádám, Kiss Tamás, Kormos Eszter, Majzik Dávid, Málik Roland, Mester Zsuzsa.

¹⁵⁹ Az 1945–46-os idényben az első és másodosztály összevonásával egy kétcsoportos, újracsztályozó bajnokságot rendeztek, így a következő bajnokságban a PTK már egy 16 csapatos első osztályban indulhatott (a bajnok az Újpesti TE lett, 2. a Kispesti AC, 3. a Vasas SC, míg a Ferencváros a 4. helyen végzett).

lokális és a szakmai alapon egyszerre szerveződhetett¹⁶⁰, illetve hogy mindez néhány évvel előzte csak meg a tervgazdaság bevezetésével meginduló élsport-népsport-tömegsport mozgalmat¹⁶¹, és a, felsőbb államhatalom által erőltetett, a sportban is megmutatkozó változásokat, melyeknek egyik hozadéka éppen a munkásosztálynak, különösen egyik kiemelt szakmájának, a bányásznak piedesztálra emelése volt.

¹⁶⁰ Míg korábban mindkét szervező elv érvényesülhetett az adott település sajátjaiból adódóan, néhány évvel később már egyértelműen megbillent az egyensúly: „Az új rendszer megkísérelte átalakítani, újra-fogalmazni a sportegyesületekhez kötődő jelentéseket, társadalmi identitásokat. A korban átszervezték és átnevezték a klubokat: a futballpályán különböző szakmák, szakszervezetek csapatai (például bányászok és vasutasok), valamint a hatalmat megtestesítő erőszakszervezetek focistái (a honvédség, a rendőrség, az államvédelem) csaptak össze. A bajnokságot rendre az utóbbiak nyerték.” Forrás: Majtényi György: Örök a vártán. Uralmi elit Magyarországon az 1950-es, 1960-as években; forrás: Mindennapok Rákosi és Kádár korában; szerk.: Horváth Sándor, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008.; 308.o.

¹⁶¹ A három-, majd az öt éves népgazdasági tervek a gazdaság átformálása mellett az élet szinte minden területére kiterjedő átalakításokat foglaltak meg. Az erkölcs, a kulturális és szabadidős szokások, a művelődés területén is megalkották a szocialista ideálképet. Így volt ez a sport területén is: az élsport, és a népsport vagy tömegsport támogatása is állami feladatként jelent meg.

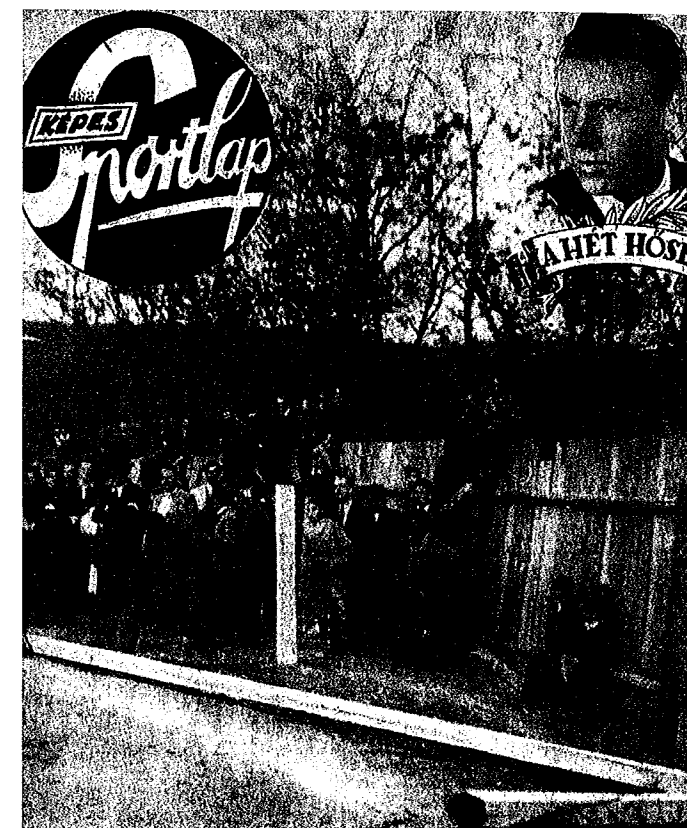
„(1) A tervidőszak alatt lehetővé kell tenni, hogy a legszélesebb tömegek, különösen az ifjúság tömegei sportoljanak és a testedzés legkülönbözőbb ágait műveljék, megteremtve a tömegsportban a széles alapot az élsportolók kiválasztására.

(2) 1952-re be kell fejezni a 70.000 néző befogadására alkalmas budapesti néptadion építését.

(3) A tervidőszak alatt 400 új sportpályát és mintegy 100 más sportlétesítményt (uszoda, tornacsarnok stb.) építünk.

(4) A sportoktatók és tanárok számának jelentős növelésére ki kell bővíteni a testnevelési iskolákat...”

Forrás: Részlet az 1949. évi XXV. törvény 48. §-ából – a Magyar Népköztársaság első öt éves népgazdasági tervéről, az 1950. január 1-től az 1954. december 31-ig terjedő időszakra.

Az 1947. április 20-ai mérkőzés fontosságát és legenda-szerű mivoltát az elbeszélések részletgazdagsága is jelzi:

„Nagy élmény volt, amikor a Fradi itt volt! 3-0-nál leszakadt a kapufa [...] Gyorsan elhúztak, nem várták meg a végét. A Fradi nem várta meg a meccs végét! A bányászlegények neki-ugrottak, a Fradi látta, hogy 3-0 volt az eredmény, de megszöktek. Elmentek, húsz perc múlva kész volt az egész! Majd később újrajátszották, akkor kikapott a Fradi. Mikor újrajátszották, 3-2 lett az eredmény. Mogyorósi Gyula bácsi védett nálunk a PTK-ban. Nem él már abból senki. Én még gyerek voltam,

mikor ez a meccs volt. [...] Szabadrúgásnál dőlt össze a kapu, a szülők mondogatták nekünk, hogy mi történt. Ott voltam a meccsen, közvetlenül a pálya alatt laktunk.” (anonim)

„Fater rendező volt, jegyszedő. Sokan voltunk, a fákon csüggtek az emberek, mint a szőlők. Ott volt a Drucker Józsi bácsi, a szabadtéri mellett volt egy húsbolt, mondta: Náci [Ignác], három gólt [rúgsz], konyhabútort kapsz! Berúgta, örömeiben beleszaladt a kapuba. Semmi baja nem lett, csak leesett a kapufa teteje, és a fradisták elmentek. Hiába húsz percen belül megcsinálták a kapufát, húsz perc múlva elkészült a kapufa és elmentek, úgy maradt a meccs. Mikor újra kellett játszani a meccset a stadionban, 1-1 lett, és kiesett a PTK a NB I-ből.” (M. T.)

„3-0-ra vezettek negyedóra után, és amikor Kertesi¹⁶² beleugrott a hálóbba, lefűjták a meccset. Negyed óra alatt készen is lett az új kapu, de közben Sárosi dr.¹⁶³ beült a kocsiba és elment, így nem folytatták. Az újrajátszott meccsen 1-0-ra a Fradi nyert, ezért esett ki a Pereces.” (J. J.)

„Az egyiken nem dőlt el, mert Pereces már 3-0-ra vezetett és egy Kertesi nevű centere volt, és mikor a harmadik gólt berúgta, beszaladt a kapuba és nekiszaladt a hálónak, de olyan gyenge volt az akkor még fából lévő kapufa, hogy az kidült. Ugye próbáltak ott intézkedni gyorsan, hogy rendbe tegyék, de a Ferencváros – mert a Ferencvárossal játszották ezt a sorsdöntő meccset – nem várt tovább, mivel 3-0-s vesztesre állt, így elmentek. Valamennyit vártak, de nem várták meg.[...] Utána, nem tudom, pontosan mennyi idő múlva, de lejátszották ezt a meccset, újrajátszottak, akkor nem dőlt össze a kapufa, de 1-1 lett az eredmény, így Pereces kiesett. A győzelemmel bent maradtak volna, de mivel 1-1-et csináltak, a döntetlennel így kiestek az NB I-ből.” (K. F.)

¹⁶² Kertesi Ignác (született 1923), 1948-tól 1953-ig a Győri ETO-ban futballozott.

¹⁶³ Sárosi György (1912–1993) válogatott labdarúgó, később Olaszországban edző. Jogi végzettsége után a futballdrukkerek Sárosi doktor-ként emlegették.

Sárosinak „már autója volt, saját autója volt, fradisták már elhúztak, menekültek el és azzal, [Sárosinak] az autójával menekültek el, és akkor, mivel ők beszálltak a [Sárosi] autójába erre már nem volt, nem lehetett... tehát le kellett fűjni a meccset, hiába állították fel a kaput. Addigra eltűntek. Ez 3-0-nál volt, és az újrajátszáson 0-0 lett az eredmény. Merthogy akkor a Fradi, akkor a legjobb csapat volt Magyarországon.” (F. Gy. és F. T.)

„Jártam én is meccsre, meg, ugye, akkor jó csapata volt a Perecesnek! Hát, ha akkor nem szakad le a kapufa negyvennyolcban, a Fradit igen megverik! Akkor Kertesi egy szobabútort kapott, a gólszerzés miatt. Három gólt rúgott! Volt egy Drucker nevezetű mészáros, és hentesboltja volt, ő szponzorálta. Azt mondta, Nácinak [Ignác] hívták: na, ha három gólt rúgsz, kapsz egy szobabútort. Akkor kezdett az akác nyíltni, körbe volt a pálya akácfával, olyan erős illata volt, hogy húsz perc múlva a fradisok csak lézengtek a pályán. Utána való héten szerdán meg kellett ismételni a meccset, kedden eljöttek, hogy szagolják a levegőt, akkor döntetlen volt az eredmény.” (anonim)

„Azért érdekes volt ez a pálya, mert a régi PTK-nál is, ott történt meg, hogy leszakadt a kapufa. És magaslati levegő lévén a második félidőben az ellenfelek már lihegtek csak, ugye, mert ezt a levegőt nem nagyon bírták. Nagyon jó levegő volt.” (Cs. J.)

1952 novemberében költöztünk a Fehér utcából az Erenyősi újraépített lakótelepre. A Csah. Lajos utca alatti sok volt a szegény lakos Pereces-bánya térségben, és azert döntöttek úgy, hogy az Erenyősi legelőt felszántják és fel porcellázrják, aki igényel legyen egy kis véleményes kerti, egyrészesen 220 négyzetes és portákra,

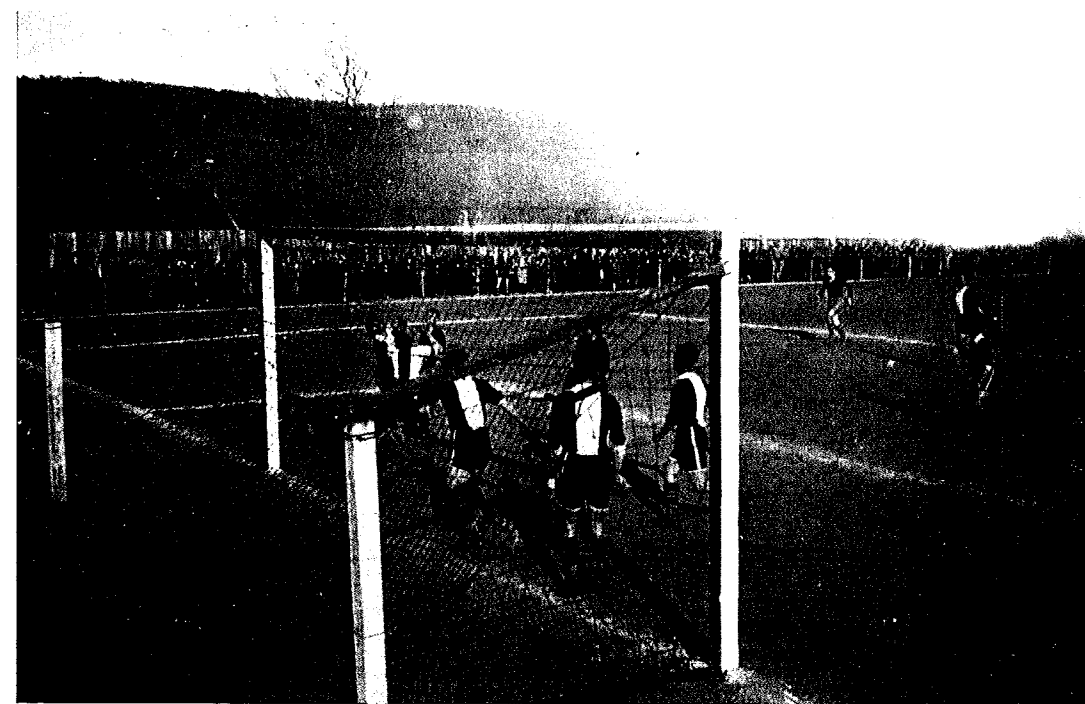
M. Tibor kéziratának részlete

„Persze. Mindjárt a bírónak szóltak, hogy eltörlik a meccset. Azt mondta: Ha tíz perc alatt meg tudják csinálni, akkor megindulunk, ha nem, akkor nem! Nyolc perc alatt kész volt, állt. Ki volt támasztva, kis stangákat hoztak – mert ugye bányászok voltak –, felhúzták szépen, bedöngölték, mellé fát tet-

tek. Dr. Sárosi beült szépen, úgy ahogy volt a kocsijába és elment, így félbeszakadt a mérkőzés. Majd rá egy hét múlva csütörtökön újból játszottak, akkor 0-0 volt az eredmény, így megkapta a 3-0-ról a PTK a pontot.” (Sz. F.)

„Hát, amikor a Fradit megverte a PTK, az nagy szám volt! Meg azelőtt volt, amikor még gyerek voltam, de rengetegen jártak a focimeccsekre. Főnt volt ott a Hatháznál a focipálya, aztán Deniscsák olyan gólt rúgott, hogy összeszakadt az egész kapu, úgyhogy abból baleset is lett, rászakadt a kapusra az egész kapu. Anynyira nem foglalkoztatott, de jártunk mindig meccsekre mindig a szüleimmel, meg azután a férjemmel a kézilabdára.” (V.-né)

„Apósommal mentünk Perecesre, a Ferencvárossal játszott a Pereces. Játszottak, ment a meccs és volt egy Kertesi Ignác nevű futballista a Perecesben, Náci, így becézték. Rúgott egy gólt a kapuba, belekapaszkodott a hálóbba, meghúzta a hálót és eltört a kapufa. Vége lett a meccsnek. Ott ment a beszélgetés, hogy megcsinálják, meg ez, meg az, aztán valaki, aki jobban értett ezekhez a dolgokhoz, mondta, hogy nem lehet, mert azt valakinek hitelesíteni kell. Hát elindultunk hazafelé apósommal és aztán a Sárosi doktor, a leghíresebb ferencvárosi futballista, de a magyar futballban is párját ritkító tehetség volt, ő ment az autóhoz. Mondja apósom: biztos nem lesz folytatás!” (Sz. Ö.)

Az előzményeket illetően tehát a gólszerzőnek ígért szobabútor, a körülmények kapcsán az akácvirágzás és a magaslati levegő a népszerű adalék (az ellenfél „lebegett”). A nagy meccsre vonatkozóan Kertesi Ignác három gólja, a harmadik gól (ami szabadrúgásból, fejesből, vagy simán született), az eltörő és ledőlő kapufa (a kapuba lendületből, vagy örömeiben hálóbba eső, örömeiben a kapufára csimpaszkodó gólszerző, illetve a kapufát eltaláló labda miatt), a kapu felállítása (15, 20, vagy 8 perc alatt), a végjátékban Sárosi autója és az elmenekülő csapat a legnépszerűbb elemei a legendás történetnek. A további dramatikus elemek az újrajátszott mérkőzés (egyszerűen döntetlen, vagy 1-1 és 0-0 lett az eredmény, az ellenfél nyert, az ellenfél 1-0-ra nyert, illetve a PTK győzött 3-2 arányban) és a mindezekkel összefüggő kiesés

(1. az újrajátszott mérkőzésen elszenvedett vereség miatt esett ki a csapat; 2. győzelem kellett volna a bennmaradáshoz, de csak döntetlent ér el a PTK; 3. az utolsó/utolsó itthoni meccs volt, és győzelem kellett volna a bennmaradáshoz; 4. egy Dorogi AC elleni vesztes mérkőzés miatt esett ki a csapat...).

Bár jelen írás témáját tekintve másodlagos jelentőségű, hogy a sokat citált esemény alapjául szolgáló részletek mögött milyen tények tárhatók fel, a képet mindenképpen árnyalja, fontos adalékokkal támogatja néhány körülmény tisztázása. „Kertesi, a nap hőse újabb gólt vágott, illetve fejtelt Henni

kapujába. [...] A nagy lendület Kertesit bevitte a kapuba, ott a hálóba fogózkodott, hogy meg tudjon állni. Nagy reccsenés hallatszott erre és ha Forgács el nem rántja a góllövőt, akkor az eltört és bedülő kapufa rázuhant volna...” – írja a Képes Sport tudósítója 1947-ben. A PTK egyik játékosa, Polcz Jenő pedig a következőképpen idézi fel az esetet: „A felezővonal környékén pattant hozzám a labda, amellyel kiugrattam Futó II-t. Szóktetésemmel Feri elszaladt az alapvonalig, onnan középre ívelt, s a nagy lendülettel érkező Kertesi Henni mellett a hálóba fejtelt. Lendületét azonban nem tudta lefékezni, ő is a hálóban kötött ki. A korhadt kapufa ezt a terhelést nem bírta

el s kettétörött.”¹⁶⁴ Egy másik, évtizedekkel későbbi újságcikk tanúsága szerint már akkoriban is különféle változatok terjedtek a mérkőzésről és a kiesésről: „Sokan úgy emlékeznek,

¹⁶⁴ Nemzeti Képes Sport: Egy év híján fél évszázada dőlt össze a kapufa Perecesen. 1996. IV. 23., 24. oldal.

emiatt a pontvesztés miatt esett ki az NB I-ből a PTK. Nem emiatt. Már csak azért sem, mert végül is nem volt pontvesztés. A Szabad Magyarország 1947. május 25-i száma adta híréül a jó hírt: »Az MLSZ tegnap este megtartott fellebbviteli tárgyalásán a Pereces TK-nak szolgáltatnak igazságot. A vörös salakon elért 3-0-s eredményt a PTK javára igazolták és így a két pontot a PTK-nak ítélték. Ezt kívánta a sportszerűség és az igazság.« [...]»¹⁶⁵

Jól látszik tehát, hogy egy szenzációs mérkőzésről van szó, amelynek részletei több mint hatvan év után elhalványultak, pontosabban a valós adatok kikoptak, és azok helyére legendás és fikatív, helyenként végsőkig dramatizált elemek kerültek.

A kapu összedőlése mellett az eltávozó, menekülő ellenfél, az újrajátszott mérkőzés miatti kiesés, továbbá a meccs lefújásával kapcsolatban tétovázó bíró esete is népszerű eleme a történetnek.

¹⁶⁵ Volt egyszer egy Pereces... Észak-Magyarország, 1993. IV. 17.

Egy másik, mulatságos mozzanat az ellenfélhez (játékos-hoz) és a helyi levegő sajátságához kapcsolódik. Az akácillattól elbódult, illetve a *magaslati levegőt*¹⁶⁶ nehezen viselő sztár-csapat történetének is megvan azonban a korabeli előzménye. Csanádi¹⁶⁷, a Ferencváros játékosa így nyilatkozott a mérkőzés után a pályáról: „Poros, salakos, a fünek nyoma sincs! Amellett a levegő is szokatlan. Hiába, a közel 1000 méteres magasságot meg kell szokni! Én egy negyedóra után már nyomást éreztem a mellemben...”¹⁶⁸ a természeti erők is segítették tehát a perecsesi csapatot – ez az adalék a hihetetlen eredmény racionalizálását segíthette: a konyhabútor elnyerésének lehetőségével szárnyakra kapó, erősen motivált Kertesi mellett az ellenfelet a bükki klíma is hátráltatta.

Az ominózus mérkőzés emléke tehát máig elevenen él a perecsesiek emlékezetében, pontosabban az idős perecsesi férfiak körében. Bár az emlékezők nagy része gyerek volt, vagy nem is élt még 1947-ben. Így alakulhatott ki, szájról szájra terjedvén a történet sok-féle színes, izgalmas változata. Egy fényes győzelmet nem ünnepelhettek meg Perecsen, hiszen újrajátszás és további huzavona követte. Minden bizonnyal ez a momentum is hozzájárult a pontvesztés, és a pontvesztés miatti kiesés legendájához. Érdekes továbbá az is, hogy a PTK kiesését – egy-két kivételtől eltekintve – éppen emiatt a félbeszakadt és újrajátszott, vesztes vagy pontvesztéses mér-

kőzésnek titulált eseményhez kötik az emlékezők. A történet ettől válik igazán drámaivá, mitikussá, a legendának ez a leg-fájóbb eleme – a legfényesebb győzelmet egy külső tényező (a kapufa összedőlése) és a sikertelen újrajátszás dramatikus elemei billentik a vereség, a veszteség oldalára, sőt mindez óriási, sorsdöntő tét alatt megy végbe és vezet el a bukásig. Dávid és Góliát csatájában ezúttal úgy nyer Góliát, hogy ellenfele – a természeti elemeknek (magaslati levegő/orgonaillat) és egy beígért jutalomnak (konyhabútor) köszönhetően is – nyerő szériában volt, ám becsúszott a végső bukást előidéző gikszer.

A kiesés okai nyilvánvalóan prózaiabbak: bár a bajnokság nagycsapatait a bajnok Újpesti TE kivételével (2–6. helyezettek) egyszer-egyszer sikerült legyőzni (hazai pályán vagy idegenben), viszont igen kevés pontot gyűjtött a csapat a további idegenbeli szereplések alkalmával, illetve más kiesőjelölt riválisokkal szemben.¹⁶⁹ A PTK labdarúgócsapata ezt követően sohasem jutott vissza a NB I-be (míg más miskolci csapatok – a DVTK és az MVSC – igen), de még jó darabig játszottak a másod- és harmadosztályban, ahol a helyi csapatokkal és más bányásztelepülések csapataival való derbi nyújthattak nagyobb, bár az ominózus 1947-es mérkőzéshez nyilvánvalóan nem mérhető izgalmakat.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Lásd a bajnokság kereszttáblázatát: [http://hu.wikipedia.org/wiki/1946–1947-es_magyar_labdarúgó-bajnokság_\(első_osztály\)](http://hu.wikipedia.org/wiki/1946–1947-es_magyar_labdarúgó-bajnokság_(első_osztály))

¹⁷⁰ Helyi viszonylatban a „Bányász” (PTK, majd Miskolci Bányász) nagy ellenfelei a „Vasút” (MVSC, Miskolci Lokomotív), a „Diósgyőr” (DiMávg, Diósgyőri Vasas, DVTK), a „Munkás” (MMTE, MNVTE, Miskolci Építők) és a „Honvéd” (Miskolci Honvéd, Honvéd Papp József SE) voltak.

III. 3. Vályi Péter balesete az LKM-ben

(Darázs Richárd – Majzik Dávid)

„Mély megrendüléssel és fájdalommal tudatjuk, hogy Vályi Péter elvtárs, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának tagja, a Minisztertanács elnökhelyettese baleset során szenvedett súlyos sérülés következtében szeptember 18-án elhunyt.”¹⁷¹

Ez áll az 1973. szeptember 19-én megjelent Népszabadság hasábjain. A halálos kimenetelű szerencsétlenség a Lenin Kohászati Művek öntőcsarnokában történt szeptember 15-én és számos magyarázattal szolgáló történetként jelent meg a közbeszédben. Voltak, akik politikai gyilkosságról suttoztak,

Vályi Péter balesete

Vályi Péter, a Minisztertanács elnökhelyettese — a Lenin Kohászati Műveknél tett látogatása közben — balesetet szenvedett. Állapota súlyos. (MTI)

voltak, akik részeg balesetnek nevezték az esetet és voltak, akik a *rossz helyen, rossz időben* frázis iskolapéldájának titulálták a balesetet. Számos, olykor hibás életrajz és elbeszélés született Vályi Péterrel és szerencsétlenségével kapcsolatban. De ki is volt ő valójában, és hogyan történt ez az igen nagy port kavart eset a kádári időszak közepén? A soron következő írásban választ kaphat a kedves olvasó ezekre a kérdésekre.

¹⁷¹ Népszabadság, 1973. IX. 19. Forrás: Levéltári archívum.

Előzmények

Vályi Péter 1919-ben született Szombathelyen Vályi Manó és Pollák Rózsa gyermekeként, alsó- és középfokú tanulmányait is itt végezte el, majd 1942-ben szerzett vegyészmérnöki diplomát a Budapesti Műszaki Egyetemen. A II. világháború után a megerősödő kommunista párt tagja lett 1945. április 4-től és figyelemre méltó karriert futott be. A nagyobb vállalatok államosítása idején a Vigedni Bőrgyár vezetője lett. Ezt követően 1948 és 1949 között az Országos Tervhivatal bőr- és gumiipari előadójaként dolgozott és a vegyesipari osztály vezetői pozícióját töltötte be. 1949-ben és 1950-ben a Közgazdaságtudományi Intézet tudományos munkatársaként egyetemi oktató volt. 1950-től a Központi Vezetőség államgazdasági, majd ipari- és közlekedési osztályának dolgozójaként részt vett a gazdasági élet szervezésében. Pályája folyamatosan ívelt felfelé: a Nehézipari Minisztérium Szervesvegyipari Igazgató-ságának vezetőjévé, ezt követően pedig az Országos Tervhivatal elnökhelyettesévé nevezték ki. Ez utóbbi posztot töltötte be egészen 1967-ig. Részt vett az új gazdasági mechanizmus kidolgozásában, amely a magyar gazdaság racionalizálását tűzte ki célul. Ez a reform indította meg a magyar gazdaság lassú liberalizációját és éppen emiatt támogatói szembe kerültek az MSZMP konzervatív kommunistáival. De a reformtervezetet 1968. január 1-től életbe léptették, persze, Moszkva beleegyezésével. Ez az időszak a párton belül a reformkommunistáknak kedvezett, ennél fogva Vályi Péter még magasabb pozíciókba került. Foch Jenő kormányának pénzügyminiszterévé nevezték ki. Ezt követően a Magyar Szocialista Munkáspárt X. kongresszusán a Központi Bizottság tagjává választották. 1971. május 12-től egészen váratlanul bekövetkezett haláláig a Minisztertanács elnökhelyettese volt. Vályi Péter – annak ellenére, hogy a kezdetektől tagja volt a pártnak – egyáltalán nem a műveletlen pártkáderek táborát szaporította. Angol, német és orosz nyelven beszélt, ezért is volt lehetséges, hogy a

¹⁶⁶ Holott mindössze a tengerszinttől 300 méteren fekszik a pálya!

¹⁶⁷ Csanádi Árpád (1923–1983), a Ferencváros labdarúgója (1946–1950), később jeles edző, sportdiplomata, egyetemi tanár. A labdarúgás c. szakkönyv szerzője.

¹⁶⁸ A leszakadt kapufa esete. Képes Sportlap, 1947. IV. 22.

KGST tanácsában a Magyar Népköztársaság képviselőjeként dolgozhatott, és részt vett a KGST Komplex Programjának kidolgozásában, melynek célja a magyar, lengyel, szovjet és román gazdasági együttműködés racionalizálása volt.¹⁷²

Foch Jenő, Nyers Rezső és Fehér Lajos mellett ő is kiemelkedő tagja volt a párton belüli úgynevezett „reformkommunista szárnynak”, velük ellentétben azonban ő nem élte meg annak a hatalmi harcnak a végkifejletét, amely Biszku Béla vezetésével a konzervatív szárny győzelmével végződött és – ha csak egy pár évre is – megállította a magyarországi szocializmus lassú bomlását, mely elsőként a gazdaságban ment végbe.¹⁷³

Vályi Péter eredetileg az Északmagyarországi Idegenforgalmi Intézőbizottság elnökeként a testület szeptember 17-re tervezett ülésén kívánt részt venni. Ez a dátum egy hétfői napra esett, ám Vályi feleségével már pénteken, szeptember 14-én megérkezett a Répáshután található Pénzpataki Vadászházba.

Énekes Sándornak, a Lenin Kohászati Művek akkori vezérigazgatójának feltett szándéka volt az LKM korszerűsítése, pontosabban az acélgyártást kívánta magasabb szintre fejleszteni, mivel az országban ekkor felfelé ívelő gépipar igényelte a kiváló minőségű acélöntvényeket. Énekes Sándor igen tanult mérnök volt, mivel hazai egyetemi tanulmányai után Moszkvában szerezte meg aspirantúra fokozatát (magas tudományos minősítés) és nagy érdeklődést mutatott az innovációk iránt. Az ő vezérigazgatósága alatt épült meg az LKM nemesacél hengerműve, mely lehetővé tette a minőségi acéltermékek gyártását. Azonban az acélgyártás elavult technológiával, a Siemens-Martin kemencés olvasztással történt,

ez a több mint száz éves eljárás időigényes volt, ezen felül pedig veszélyes és nehéz fizikai munkával járt. Az acélgyártás területén is létezett a hidegháborús szembenállás, mivel a COCOM-lista¹⁷⁴ a nyugati hatalmak által létrehozott technológiai embargó, gyakorlatilag lehetetlenné tette a modern acélgyártási technológia és a modern gépek beszerzését. De a KGST-n belül is érezhető volt az ellenállás az „imperialista nyugati” eljárásokkal és azok beszerzésével szemben, mint ahogy azt megtudhatjuk az LKM egykori vezető beosztású dolgozójától:

„Az acélgyártás egy generális átalakítás előtt áll. Ha ebbe belekezd az ország, akkor az Ózdot és Diósgyőrt érinti első sorban. Akkor merre kell haladni? Arra, amerre a konzervatívok és, ugye, a KGST-szerelmesek – elnézést a kifejezésért – akartak, hogy maradjon a Siemens-Martin eljárás, hogy a táboron belülről szerezzük be a berendezéseket, vagy az akkor már nyugaton elkezdett új technológiai eljárások felé kacsingassunk, amelyik forradalmi módon újította meg az acélgyártást. Ez a technológia az úgynevezett LD-konverteres eljárás volt.¹⁷⁵ [...] Ez 20 perc alatt 80 tonnát megcsinál, míg a martin 4-5-6 órás időt igényelt. De ezt már érdemes egy kombinált acélművé fejleszteni. Na, akkor ez istenkáromlásnak számított, egyrészt azért, mert ez 10 milliárd forintos beruházás lett volna, nagy-

¹⁷⁴ A COCOM-lista egy, a keleti-blokk országait sújtó, multilaterális kereskedelmi embargó volt. A lista az embargót koordinálta, 1947-ben alapított bizottság, a *Coordinating Committee for Multilateral Export Controls* első két szavának rövidítéséből kapta nevét. A COCOM-lista egy csúcstechnológiai termékeket tartalmazó feketelista volt. A listán szereplő termékeket tilos volt az embargó alatt álló országokba (KGST, Kína) exportálni, hogy azok így egyre inkább lemaradjanak a fegyverkezési versenyben. A COCOM-listát ezért a hidegháborús gazdasági hadviselés egyik formájának is lehet tekinteni.

¹⁷⁵ A konverteres acélgyártási módszerek közül mára az oxigén befúvós módszer maradt meg. Ennek az eljárásnak első képviselője az LD-konverter volt. Az LD-eljárás az ausztriai Linz-Donawitz – az eljárás kidolgozásának helyének – kezdőbetűit takarja.

részt dollárban fizetve, másrészt egy tekintélyes része a gépek beszerzésének a nyugati országokból történt volna. Ez akkor nagyon kirívó gondolat volt, szakmai szintű hitvitában és, persze, kormányzati szinten is, a KGST-n belül is, és itt jön be a konspirációs elmélet. És Vályi Péter az a reformkommunista beállítottságú volt, aki hajlott e felé a gondolat felé. És Énekes Sándor ezt tudta, és Vályi Péter volt abban a miniszterelnök-helyettesi székekben, olyan funkcióba, ahol a gazdaság ilyen horderejű kérdéseiről döntöttek. És őt ehhez meg kellett nyerni, meg kellett vele értetni a különbséget és az értelmét.¹⁷⁶

Tehát egy erőteljes lobb, egy kirívó érdekérvényesítési szándék vezérelte Énekes Sándort, amikor meghívta magas rangú vendégét a gyárba. A nyomozati jelentésből kiderül, hogy a vezérigazgató már augusztus végén készült a Vályival való találkozásra, mivel az acélmű-gyáregység vezetőjét „a vezérigazgatói titkárság vezetője 24-én [augusztus 24.] arra kérte, hogy 15-én [szeptember 15.] – szabadnapja ellenére – vegyen részt a gyárlátogatáson.”¹⁷⁷ A megyei tanács vb elnöke kereste fel Vályi Pétert szeptember 14-én a vadászházban, és akkor ajánlotta fel neki a gyárlátogatást, amit ő el is fogadott. A következő nap hajnalán közös vadászatot vettek részt és 10 órára érkeztek meg az LKM-be a kormányórség biztosításával, 11 óráig a gyár termeléséről értekeztek a vezérigazgatói irodában. Majd gépkocsival a nemesacél-hengerműhöz hajtottak, melyet termelés közben kívántak megtekinteni. Énekes Sándor szeptember 14-én értesítette az érintett termelésvezetőket, hogy magas rangú vendége lesz, akinek termelés közben fogja megmutatni a gyárat. Ennek oka nyilvánvalóan a minisztertanács elnökhelyettesére való nagyobb hatásgyakorlás volt. 11:30-kor érkeztek meg a martinkemencék gyáregységébe, miután rendben megtekintették a nemesacél-

hengerművet. A bejáratnál ennek a gyárrészlegnek a vezetője közölte, „hogy az öntőcsarnokon keresztülvezető útvonal a martin legveszélyesebb területe.”¹⁷⁸ Mire a vezérigazgató válasza: „folytassuk egyenesen az utat.”¹⁷⁹ A biztonság érdekében Énekes a gyáregység vezetőjét 2-3 méterrel a szemlélődő küldöttség elé küldte, annak érdekében, hogy meggyőződjön a biztonságos haladásról és biztosítsa a vendégek szabad előrehaladását. Azonban ez a részleg is teljes üzemmel dolgozott; az öntőformákból éppen csak kiemelték a forró acélt, a rakedást végző daru a munkálatok utolsó fázisát végezte, valamint egy öntőgödör javítási munkálatait is éppen akkor végezték, amikor a delegáció a gyáregységbe lépett.

¹⁷² Magyar Életrajzi Lexikon: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC16241/16350.htm>

¹⁷³ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Budapest, 2002. Osiris Kiadó, 451. o.

¹⁷⁶ Interjú Drótos Lászlóval, 2014. Készítette: Majzik Dávid.

¹⁷⁷ MNL B.-A.-Z. m. LT XXV. 1. f. 28 őe. 204. doboz; MSZMP Borsod Megyei Bizottság pártanyag

¹⁷⁸ MNL B.-A.-Z. m. LT XXV. 1. f. 28 őe. 204. doboz; MSZMP Borsod Megyei Bizottság pártanyag

¹⁷⁹ MNL B.-A.-Z. m. LT XXV. 1. f. 28 őe. 204. doboz; MSZMP Borsod Megyei Bizottság pártanyag

A baleset

Az üzem padlózata egyenetlen volt, a daru mozgása nagy zajjal járt, a ki nem hűlt öntőgödörből közel 700 Celsius fokos hő áradt ki, miközben a 6-os számú gödör fenékjavítása közben acél- és salakmaradványt fúvattak ki oxigénnel, és ez a szikraeső a szemlélődők felé csapott ki. Hét darab martinke-mencéből rakodták ki aznap az öntecseket, és a daru az 5-ös számú kemence kirakodását fejezte be a látogatás megkezdésekor. Senki nem értesítette a darukezelőt, aki a kosárból nem láthatta az érkezőket. Ezen körülményeken felül Énekes Sándor nem a megszokott látogatói útvonalon kívánta bejárni az üzemrészleget, amelyet egy pódiumról kitűnően meg lehetett volna tekinteni, hanem közvetlenül az öntőgödör mellett vezetve haladtak előre. Ha lehet így fogalmazni, *a rossz helyen rossz időben* frázis iskolapéldája rajzolódik ki a nyomozati jelentésből, a balesethez minden készen állt és a tragédiára nem kellett sokat várni. 25 perccel a martinke-mencék látogatásának kezdete után megtörtént a baj:

„A baleset pillanatában a delegáció tagjai közül 3 fő /Dr. Vályi Péter, Dr. Énekes Sándor, Dr. Ladányi József elvtársak/ egy kb. 200×110 cm-es területen tartózkodtak, melynek talaja salakos, egyenetlen volt. Északra volt az öntőgödör, melyből 700–750 Celsius fokos hőség sugárzott ki, keleten a VI-os számú S-M Kemence fenékjavítási munkálatai következtében a csapoló nyíláson tüzes salak és szikraeső vágódott ki, egészen az öntőgödörig, délen a MÁV vasúti kocsí volt, nyugati irányba pedig a félportál-daru indult el kelet felé.”¹⁸⁰

Ebben a gyáregységben dolgozók tisztában voltak a munkakörülményekkel, illetve a velük járó hatásokkal, de egy tapasztalatlan szemlélődő nyilvánvalóan meglepődik és feltételezhetően megrémül, amikor ezek a hatások egyidejűleg ér-

vényesülnek. A baleset pillanatok leforgása alatt megtörtént, ezért a szemtanúk kihallgatása után összeállított nyomozati jelentésben bizonytalan kijelentéseket rögzítettek:

„...eddig ismeretlen körülmények között Vályi elvtárs az 5 számú öntőgödörbe esett s közvetlenül utána zuhant dr. Énekes Sándor vezérigazgató elvtárs is.”

„Vályi elvtárs egy lépést kilépett a vagonok mellől, félfordulatot tett a 6 sz. kemence felé, háttal az 5 sz. öntőgödörnek és még ebben a pillanatban szemtanúk látták, hogy dr. Énekes elvtárs a vagon mellől felsőtesttel előre dőlve, mintha megbotlott volna, rádőlt Vályi elvtársra, majd mindketten beleestek az öntőgödör tüzes kokillái közé.”¹⁸¹

Láthatjuk, hogy Vályi Péter a szikraeső miatt reflexszerűen elfordult a 6. számú kemencétől, de ugyanebben a pillanatban Énekes Sándor is hasonlóan cselekedhetett, csak hogy megbotolhatott – talán a vasúti sínben – és lesodorta vendégét a 700 Celsius fokos öntőgödörbe. Azonban a jelentésből kiderül, hogy a vezérigazgatót nem sokkal a balesetet követően kiemelték az öntőgödörből; „A jelenlevők és a segítségre szoruló munkások Énekes elvtársat kiemelték az öntőgödörből.” Azonban a Minisztertanács elnökhelyettesét csak hosszú percekkel később sikerült kimenteni: „... Vályi elvtárshoz hozzáférni nem tudtak mindaddig, amíg a portál-daruval ki nem emelték a mentést akadályozó tüzes kokillát.” Lehetséges, hogy Énekes Sándor mozgulata nem reflexszerű védekezés volt, mint Vályi Péteré, hanem ellenkezőleg, észlelte, hogy vendége veszélyben van, és éppen behátrál a tüzes öntőgödörbe, ezért megpróbálta ezt megakadályozni, de sikertelenül.

A gödörbeesés körülményeit illetően több változat is tartja magát:

„A vezérigazgató megpróbálta visszatartani [Vályi Pétert], de ő is a mélybe esett, Vályi Péter szerencsétlenségére beszorult

¹⁸¹ MNL B.-A.-Z. m. LT XXV. 1. f. 28 őe. 204. doboz; MSZMP Borsod Megyei Bizottság pártanyag

az öntőformák közé, s mire kihúzhatták, műszálas öltönye ráégett a testére.”¹⁸²

„Énekes Sándor a vezérigazgató, aki utána ugrott Vályinak, nem halt meg, csak Vályi Péter, néhány nappal később.”¹⁸³

„...menet közben ő belelépett ebbe a gödörbe, és belecsúszott e közé az izzó [...] kokillák közé. [...] Énekes Sándor utánaugrott. [...] Utánaugrott, hogy védje, az emberek próbáltak hozni létrát...”¹⁸⁴

A baleset másnapján készült jelentésekben is van némi ellentmondás a gödörbe esés körülményeit illetően (mindez nyilván a nyomozás előrehaladtával összegyűjtött újabb és újabb információkkal magyarázható):

„...eddig ismeretlen körülmények között Vályi elvtárs az 5 számú öntőgödörbe esett s közvetlenül utána zuhant dr. Énekes Sándor vezérigazgató elvtárs is.”¹⁸⁵

„...szemtanúk látták, hogy dr. Énekes elvtárs a vagon mellől felsőtesttel előre dőlve, mintha megbotlott volna, rádőlt Vályi elvtársra, majd mindketten beleestek az öntőgödör tüzes kokillái közé.”¹⁸⁶

Míg a fentebbi leírások és visszaemlékezések tisztában vannak a baleset közvetlen helyszínét illetően, miszerint a forró, olvadt vasat tartó kokillák közé, egy gödör aljára estek a balesetet szenvedők, mások – tájékozatlanabbak – akciófilmekbe illő jelenetet képzelnek el:

¹⁸² Palágyi Edit: Vályi Péter halála: Zuhant vagy lökték? In.: http://www.szabadfold.hu/mozaik/kriminalis/valyi_peter_halala_zuhant_vagy_loktek_ (2013.X.13.)

¹⁸³ Párhuzamos életutak I. – Lódi György – Bármít is értem el, azt a televízióknak köszönhetem.

In.: <http://www.tvarchivum.hu/?id=313677>, (2013.X.17.)

¹⁸⁴ Interjú Drótos Lászlóval, 2009. Készítette: Darázs Richárd.

¹⁸⁵ MNL B.-A.-Z. m. LT XXV. 1. f. 28 őe. 204. doboz MSZMP Borsod Megyei Bizottság pártanyag

¹⁸⁶ MNL B.-A.-Z. m. LT XXV. 1. f. 28 őe. 204. doboz MSZMP Borsod Megyei Bizottság pártanyag

„A korabeli sajtó hírei szerint valamitől megijedt, vagy megbotlott, és testőrei szeme láttára a több ezer fokok forró acélba zuhant.”¹⁸⁷

„A baleset során az üzemlátogatás alatt Vályi Péter és a gyár igazgatója beleesett a forró olvasztott vasba. Mind a ketten meghalnak.”¹⁸⁸

A vadabb változatokban tehát közvetlenül a forró, folyékony vasba esett Vályi, de az élethű verziók is kicsit eltérnek: véletlenül belelőkte, megpróbálta visszatartani, vagy utánaugrott Énekes Vályinak. Bárhogy is történt, megtörtént, Vályi Péter hosszú percekig feküdt a 700–750 Celsius fokos öntőgödörben, mire kiemelték, testének több mint 80 százaléka megégett, derül ki az orvosi jelentésből. Az orvosi konzíliumon elálltak a sérült másik kórházba szállításától és ennek a döntésnek is jelzésértéke van: Vályi Péter élet-halál között volt és egy modernebb kórházba való elszállítás (a Kútvolgyi úti Kórház volt a pártvezetőség magánkórháza) minden bizonnyal az életébe került volna. Kellően felkészültnek vélték magukat az orvosok ahhoz, hogy minden lehető megtéve megpróbálják megmenteni a sérülteket, de egy, a testfelületének több mint háromnegyedén megégő ember élete – valljuk be – a sors kezében van. Vályi Péter életéért még 3 napig küzdöttek az orvosok, azonban 1973. szeptember 18-án a következőt vezették be Vályi Péter halotti anyakönyvi kivonatába: „Halál oka: Keringési és légzési nehézség.”¹⁸⁹

A nyomozati jelentés végén összegezték a baleset okait: „Különböző technológiai, anyagmozgatási hatások összegződése. Az egész üzem korszerűtlensége, zsúfoltsága, balesetveszélye.” A felelősnek a vezérigazgatót tették meg, aki nem intéz-

¹⁸⁷ Elbert János titokzatos halála. Odze György regénye. Forrás: <http://www.168ora.hu/cikk.php?id=6899> (2013.X.17.)

¹⁸⁸ Párhuzamos életutak I. – Lódi György – Bármít is értem el, azt a televízióknak köszönhetem.

Forrás: <http://www.tvarchivum.hu/?id=313677>, (2013.X.17.)

¹⁸⁹ MNL B.-A.-Z. m. XXXIII. 1/a 2305 kötet (1488/1973)

¹⁸⁰ MNL B.-A.-Z. m. LT XXV. 1. f. 28 őe. 204. doboz; MSZMP Borsod Megyei Bizottság pártanyag

Vályi Péter állapota változatlan

Mint jelentettük, Vályi Pétert, a Minisztertanács elnökhelyettesét szombaton a miskolci Lenin Kohászati Művek acélmű öntőcsarnokában tett látogatásakor súlyos baleset érte: a forró öntecseket tartalmazó öntőgödör mellett megbotlott és az öntőgödörbe zuhant. A kiséretében levő Enekes Sándor, a Lenin Kohászati Művek vezérigazgatója, aki segítségére sietett, utána zuhant. Mindkettőjüket a miskolci megyei kórházban ápolják.

Hétfő esti orvosi jelentés szerint Vályi Péter állapota változatlanul súlyos, életveszélyes. Enekes Sándor állapota súlyos, nem életveszélyes.

kedett kellően körütekintően a biztonságos útvonal megszervezésében. Ez a jelentés is hangsúlyozza továbbá az LKM korszerűtlenségét és a munkavédelmi szabályok ebből fakadó betarthatatlanságát, amit az ott dolgozók tapasztalatával és munkafegyelmével ellensúlyoztak:

„...több óvórendszabály pontot nem tudott betartani a vállalat a 60 éves építésű csarnokok és emelőgépek miatt és a baleset elkerülését az ott dolgozók oktatására, fegyelmezett munkájára építve igyekeztek megoldani.”¹⁹⁰

De az üzem területén járhatlan személyek egyáltalán

nem rendelkeztek ezekkel a tapasztalatokkal, minek következtében az amúgy is rendhagyó látogatás még veszélyesebb volt:

„Az ott dolgozó vezetők, munkások jól ismerve a technológiából – szikraeső, hősugárzás, az anyagmozgatás, félportáldaru mozgása, egyenetlen út – adódó és várható hatásokat, ehhez alkalmazkodva és hozzászokva viszonylag biztonságosan végzik a munkájukat. Ezeket nem ismerő személyeket a szokatlan helyzet és hatás zavarba hozhatja, mely reflexszerű mozgásokat, mozdulatokat kiváltva balesethez vezethet.”¹⁹¹

¹⁹⁰ MNL B.-A.-Z. m. LT XXV. 1. f. 28 őe. 204. doboz; MSZMP Borsod Megyei Bizottság pártanyag

¹⁹¹ MNL B.-A.-Z. m. LT XXV. 1. f. 28 őe. 204. doboz; MSZMP Borsod Megyei Bizottság pártanyag

Elméletek

A halált követő napon jelent meg a hír a nyomtatott sajtóban, mind a regionális, mind az országos újság sablonos, tartalmilag teljesen megegyező írást közölt az olvasókkal, az újságírók és riporterek kevés információból dolgozhattak.¹⁹² A közbeszédben azonban gyorsan elterjedtek a különböző történetek a balesettel kapcsolatosan. Ennek legfőbb oka a média egyoldalú tájékoztatása, amely inkább Vályi Péter előéletével, mintsem a baleset körülményeivel foglalkozott.

Az esetet ok-okozati összefüggések rendszerében látó egyik változat szerint az alkoholos befolyásoltság volt a legfőbb oka a történeteknek, vagyis a vadászatot követő másnaposság, és az ivászat másnap reggeli folytatása. Ezt az elméletet az előző napi vadászat híre és az az elgondolás táplálta, miszerint a pártelit a hétköznapi emberek felett állva, szabadon megszeghette a szabályokat és italozhatott bárhol és bármikor. Egyébként is egy vadászatot illik inni, az egy órás irodai eligazítás is azért volt, hogy alkoholt fogyaszthassanak a jelenlévők. Ez a verzió azonban nem csak az alkoholfogyasztással kapcsolatban érdekes, hanem: „... [a pártelit életformájának]

¹⁹² Így vall az esetről Lódi György: „1973. szeptember 15-én nem készült, mert nem készülhetett tudósítás arról az eseményről, amire gondolsz. Ez volt az első igazi találkozásom a struccpolitikát folytató hatalommal. Ekkor történt Vályi Péter (7) miniszterelnök-helyettes balesete, a Lenin Kohászati Művekben. Szombat volt, úgy emlékszem. A déli órákban a diósgyőri stadionban voltam, nem messze a gyártól. A hír futótűzként terjedt. Próbáltam tudakozódni, de egy árva információt sem sikerült megtudni, csupán annyit, hogy ketten súlyosan megégték. Egyre több rendőrautó, és nagy fekete autó robogott a kohászat felé. Amikor arra akartam menni, közölték, hogy magának itt semmi keresnivalója. Mi az, hogy televíziós? Majd hivatalosan kapnak értesítést. Hiába telefonáltam a Híradó szerkesztőségébe. A gyártástól azt a választ kaptam, hogy várjak. Majd intézkednek. Ők sem tudtak.” Párhuzamos életutak I. – Lódi György – Bármit is értem el, azt a televízióknak köszönhetem. Forrás: <http://www.tvarchivum.hu/?id=313677>, (2013.X.17.)

a közvélemény előtt sokáig titkolt eleme volt a vadászat, amely korábban főúri, illetőleg dzsentri szokásnak számított”.¹⁹³ Egy nagyrangú vezető tehát úgy lelte halálát Diósgyőrben, hogy előtte hajnalig tartó, a bennfentesek számára fenntartott eseményen vett részt, ami egyrészt a szokásos alkoholfogyasztás miatt lehetett pikáns adalék, másrészt mert a vadászat nem éppen az idealizált és elvárt munkás-életmód tipikus szórakozási-sportolási módja.

A történetek okait firtató másik elmélet szerint nemzetközi összeesküvés van a háttérben. A lengyel belügyminiszter, Wiesław Ociepka néhány hónappal Vályi Péter előtt halt meg egy repülőgép-szerencsétlenségben. Őt is reformkommunistának tartják az elmélet hívei, bár igen pontatlanul, vagyis – sokan úgy vélik – a két eset nem lehet véletlen.

De milyen okai lehetnek egy ilyen, feltételezett politikai gyilkosságnak?

„Vályi Péter 1973 során többször járt az Egyesült Államokban, márciusban ő tárgyalta Washingtonban a magyar-amerikai együttműködésről. Hírszerzői jelentések szerint jó, személyes viszonyt ápolt számos imperialista hatalom vezetőivel. Mindez elég volt ahhoz, hogy szabaduljanak tőle...”¹⁹⁴

„Vályi volt az első magas rangú politikus, aki 1947 óta az Egyesült Államokba látogatott. Nyelvismerete – több világnyelven beszélt kitűnően –, felkészültsége, szakmai tudása üdítően hatott az amerikaiakra, mivel általában nem ilyen tapasztalataik voltak a szocialista országokból érkezett politikusokról.”¹⁹⁵

¹⁹³ Majtényi György: Örök a vártán. Uralmi elit Magyarországon az 1950-es., 1960-as években. Forrás: Mindennapok Rákosi és Kádár korában. Szerk. Horváth Sándor, 2008.; 303.o.

¹⁹⁴ Elbert János titokzatos halála. Odze György regénye. Forrás: <http://www.168ora.hu/cikk.php?id=6899> (2013.X.17.)

¹⁹⁵ Almási B. Csaba: A rendszer emberei 2. Forrás: http://retro-szolnok.blog.hu/2011/01/13/a_rendszer_emberei_2

„Vályi deviáns funkcionárius volt. Előállt például egy bizarr javaslattal: ne Moszkvában legyen a KGST központja, hanem Varsóban. Az oroszok vélhetően nem szerették, de Kádár bízott benne. Népszerű volt a maga módján. Egyike a ritka kádereknek, akik már akkor kitűnően használták a médiát, és még a középosztály számára is elfogadhatóak voltak. Politikai stílusában testet öltött mindaz, amit a reformról gondoltak az emberek. Vályi kimegy Amerikába, tárgyal, hazajön, megírja a jelentését, amely szerint bővíteni kell a magyar-amerikai kapcsolatokat. A kép Moszkvában negatív benyomást kelthetett. Azt mondhatták: Vályi elvtársból kicsit elégünk van.”¹⁹⁶

„Politikai gyilkosságot emlegetnek sokan ma is Diósgyőrről, amikor Vályi Péter egykori miniszterelnök helyettes halála kerül szóba. Mondván, a reformbarát politikus útjában állt a keleti tömb országaiban 1973 őszén éppen rendcsinálásra készülő Szovjetunió. Így a KGB keze lehet a dologban... Érdekes módon a nyugat felé kacsingató lengyel miniszterelnök-helyettes néhány nappal előtte ugyancsak titokzatos baleset áldozata lett, elütötte egy autót. S aztán Vályi Péter is életét vesztette egy rögtönzött üzemlátogatáson.”¹⁹⁷ A reformpolitikai törekvések nyugatbarát gesztusokként, az „imperialistákkal” való cimborálásként is értelmezhetők, a moszkvai vezetés módszereit illetően könnyű a sztálini terrorra gondolni – a feltételek tehát adóttak egy tisztogatáshoz, amely több befolyásos politikus balesetnek álcázott meggyilkolását hívatott megvalósítani.

¹⁹⁶ Palágyi Edit: Vályi Péter halála: Zuhant vagy lökték? Forrás: http://www.szabadjfold.hu/mozaik/kriminalis/valyi_peter_halala_zuhant_vagy_loktek_ (2013.X.13.)

¹⁹⁷ Huszár Tibor: A rendszer emberei 2. Forrás: http://retro-szolnok.blog.hu/2011/01/13/a_rendszer_emberei_2

1919-1973

A Magyar Szocialista Munkáspárt
Központi Bizottsága

Vályi Péter elvtárs temetése szombat
24-én (hétfőn) 15 órakor lesz a Mész Imr
úti temető munkásmozgalmi panteonjában.
Vályi Péter elvtárs munkatársai, elvtársai é
barátai 14 órától róhatják le kegyeletüket
ravatalnál.

A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa

gazdasági kapcsolatainak elmélyítésében. Előnye volt a nemzetközi gazdasági kapcsolatok bizottságának, a miniszterelnök-helyettesét kinevezésétől kezdve ellátta a Magyar Népköztársaság képviseletét a Kölesnő-Gazdasági Segítség Tanácsában. Előnye volt a magyar-szovjet, a magyar-lengyel és a magyar-román kormányközi gazdasági együttműködési bizottság magyar tagozatának.

1947-ben a Vigadórt Bón-
gár vállalatvezetőjévé ne-
vezték ki, 1948. januárjában
redig az Országos Terhivat-
lati Igazgatóság vezetőjé-
vé, később osztályvezetővé ne-
vezték ki, a Terhivatlati
pártbizottságának elnöké-
gá válogatta. 1948–1952 köz-
ben a Kárpátudvarhelyi egyetem-
re került: az igazgatóhely-
ettes, illetve az igazgatóad-
ványtárs, majd később tan-
tatói tisztségekben adjunktus-
ként, majd docensként is
munkálkodott. 1950-től a pár-
tapparátusban, 1953-tól pedig
az iparirányítás fontos áll-
má posztjain fejtette ki te-
vékenységét. 1954-ben lett
Országos Terhivatlati első
helyettese; 1967-ig a Ter-
hivatlat első elnökhelyettes-
eként szolgált. A Terhivatlat
követően népkormányzatisz-
tásának, Kárpátok, Bízotts-
ág, igazgatóadványok, bizottság-
munkák tagjaként végzett er-
ményes, kiemelkedő munká-
t. 1971 májusában nevezték
ki a Minisztertanács

közlemények után most már is nehéz tudományt csinálni, hogy nincs többé.

Ismeret politikusként hallgatni, becsülni és közveleményt. Gyakran találunk alkalmat, hogy széles körben, sajtó, a televízió széles körben tájékoztasson az ország, világ dolgairól. Valamennyi izében akció, minden mind érdeklődő szakemberek, és kis ügyek tránt is foglalkoztat politikusként. Ebből a társaságok között emberiség, és a társaságok intellektusa.

Figyelmeztéssel és biz-
málva tárták ki mind-
ket, akik vele együtt a-
goztak. Szerették őt mi-
ért munkásságát, más gyűlö-
lőket, lelkesedtek iránta,
elodázták a Kőzsé-
gyetem innál, hűz-
ták haláltól. Egy-
munkatársai az Ország-
Terhivatásban, a Pénzü-
minisztériumban, s az-
akik kifizelték útját és
kori üzemi látogatásán
kerültek vele kapcsolat-
ban mind-mind meg-
dőltek, fájdalmat ére-
tek. Először a Kőzsé-
munkatárs polgár, a
hiatusának elő-
ember.
Leontovics beosztásán

Az MSZMP X. kongresszusán a Központi Bizottság tagjává választották.

Kiemelkedő munkásságát, odaadót, járadhatatlan tevékenységének elismerését ként számos magas kitüntetésben részesült. Tulajdonosa volt a Népköztársaság Erdemérem arany fokozatának, két ízben tüntették ki a Munka Erdemrenddel, megkapta a Munka Erdemrend arany fokozatát. Munkásságával hazánk határain túl is őszinte elismerést és megbecsülést vívott ki; tulajdonosa volt több magyar kitüntetésnek és kitüntetés is.

Vályi Péter halálával fáj-
dalmas veszteség érte az or-
szágot. Az államférfi üzem-
szerencsétlenségének hír-
szintén megrendítette
magyar közvéleményt. szász-
csák fiaitól csodára

mint miniszterelnök-hely-
tes, hazánk állandó KESZ-
képviselője is volt. Korm-
anyuk országunk művelés-

Bűcsüzní mindig nagy nehézség. Most különösen mert nagy feladatokra hívtak: több politikusi életét, alkotmányos jogait, jogait ereje teljében ragadta el. Véletlen üzemi tragédia. A rús, közvetlen lényűt újra újra feltárazzuk, emléke s emberséget sugároz.

*

Válvi Péternek, az MSZ

Központi Bizottsága tanácsnak, a Minisztertanács nőkhelyettesének elhurcolásáról Alekszej Kogin, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke Moszkvában.

Sokan tehát úgy vélik, hogy a KGB gyilkolta meg mindkét politikust, annak érdekében, hogy a csatlós államok reformpolitikai törekvéseinek végét vethessen a moszkvai felső vezetés. Tény, hogy Moszkva ebben az időszakban újra keményvonalas politikát alkalmazott a szatellit államokban, ennek következtében Kádár János is éles bírálatot kapott a gazdaság túlzottnak tartott liberalizációja miatt.¹⁹⁸

Epilógus

Énekes Sándort, akit október 11-én engedtek ki a kórházból, leváltották a vezérigazgatói posztról. Mindezt egyrészt a balesetben elszenvedett sérülései indokolták, másrészt őt terhelte a felelősség a tragédia miatt. Az LKM általa kigondolt fejlesztései elmaradtak és csak az 1980-as évek elejétől indult be az a fajta átalakítás, melyet ő álmodott meg.

Az LKM vezetősége érzékelte az emberek körében szárnyra kapott híreszteléseket. Pár nappal a baleset után egy jelentés készült arról, hogy a dolgozók beszédtemáiban minden hazai és nemzetközi hír háttérbe szorult és csak Vályi Péter

szerencsétlenségéről beszélnek, valamint számtalan hamis információ jelent meg a munkások körében, mint például hogy letartóztatások történtek az ügy miatt. Annak érdekében, hogy a találgatások miatt szárnyra kapott pletykáknak az elejét vegyék, a gyár vezetősége egy eligazításon pontosan beszámolt a szakszervezeti- és KISZ-titkároknak a balesetről, akiknek feladatául adták, hogy ezeket az értesítéseket továbbadják a gyár dolgozói számára.¹⁹⁹

A reformpolitikai próbálkozások visszavetésével a hazai konzervatív kommunisták kaptak erőre. Így történhetett, hogy Magyarország az 1970-es évek első felében megtorpant az új gazdasági mechanizmus kiépítésében és csak az évtized második felének végén térhettek újra vissza ehhez a gazdasági racionalizációhoz, persze csakis kizárólag Moszkva engedélyével. Ez azonban későn történt meg, így az 1973-ban kirobbant olajválság következtében a hazai gazdaság nem tudta fenntartani a kádári rendszer számára oly fontos életszínvonalat. De a Magyar Népköztársaságban nem történhetek tömeges elbocsájtások és nyereségtelen iparágakat érintő leépítések, ezért nyugati kölcsönökhöz (IMF) folyamodott a pártvezetés, hitelspirálba juttatva az országot.²⁰⁰

¹⁹⁹ „Jelentés a Lenin Kohászati Művek területén 1973. szeptember 15-én 11,45-kor történt baleset visszhangjáról.” MSZMP Borsod Megyei Bizottság Archívuma. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Alsózsolcai Fiókleveztára. XII.4.f./8. ő.e

²⁰⁰ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Budapest, 2002. Osiris Kiadó, 453–454F. o.

¹⁹⁸ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Budapest, 2002. Osiris Kiadó, 453–454F. o.

III. 4. Lillafüred rock n' roll – A Szikla titka

(Balogh Attila – Simonyi Zoltán)

Miskolc mint a magyarországi hadiipar egykori fontos bázisa bővelkedik a fiúk fantáziáját megmozgató háborús objektumokban. Bár funkciójukból adódóan az álcázás, az elrejtés lényegükhöz tartozott, a városban nyitott szemmel járók aránylag könnyen felfedezhetnek a Vasgár környékén, a percesi-lyukói bányavidéken, a környező dombok tetőin egy-két harcászati őrtornyot, bunkert, géppuskafészkét. Persze, az izgalmasabb részük a föld gyomrában, a szem elől megbújva rejtetik, nem csoda, hogy ezekről időről időre legendák, mendemondák születtek. A legtöbb a múlt rekvizituma, elhagyatottak, gazzal fölverték, de vannak olyan légoltalmi pincék, a magyarországi városok viszonylatában nem is olyan kevés (278 darab), amelyek viszonylag jó állapotban megmaradtak. Ezeket hasznosítani próbálták, moziként, edzőteremként, például a belvárosi Weidlich-udvar alatti óvóhelyet, vagy épp őrzik eredeti funkciójukat, mint az úgynevezett számozott utcáknál²⁰¹ található objektum.²⁰²

A Bükkben túrázók is számos helyen találkozhatnak egykori katonai építményekkel, a II. világháború idején kiépített, Észak-Magyarországot elzáró Karola-vonal nyomait a Bükk déli lejtőin lehet megtalálni.

A legtöbb hadászati építmény a világháborút megelőzően, Horthy kormányzósága idején létesült, illetve Tito Jugoszláviája ellenében az 1950-es években.

Miskolc legismertebb „bunkija” a Hámori-tó partján, a Palotaszálló szomszédságában, Lillafüreden található. Közismert neve: *Szikla*, katonai fedőnevén: *Üdülő*. Népszerűségét mutatja, hogy a nyolcvanas években még dal is született róla:

*Lillafüred rock n' roll
Eltitkoljuk nagyon jól
Lillafüred rock n' roll
A rakéta is ott táncol*

*Gyere, gyere ki a hegyoldalba
Onnan indul majd a sok rakéta
Gyere, gyere, gyere, várunk rád*

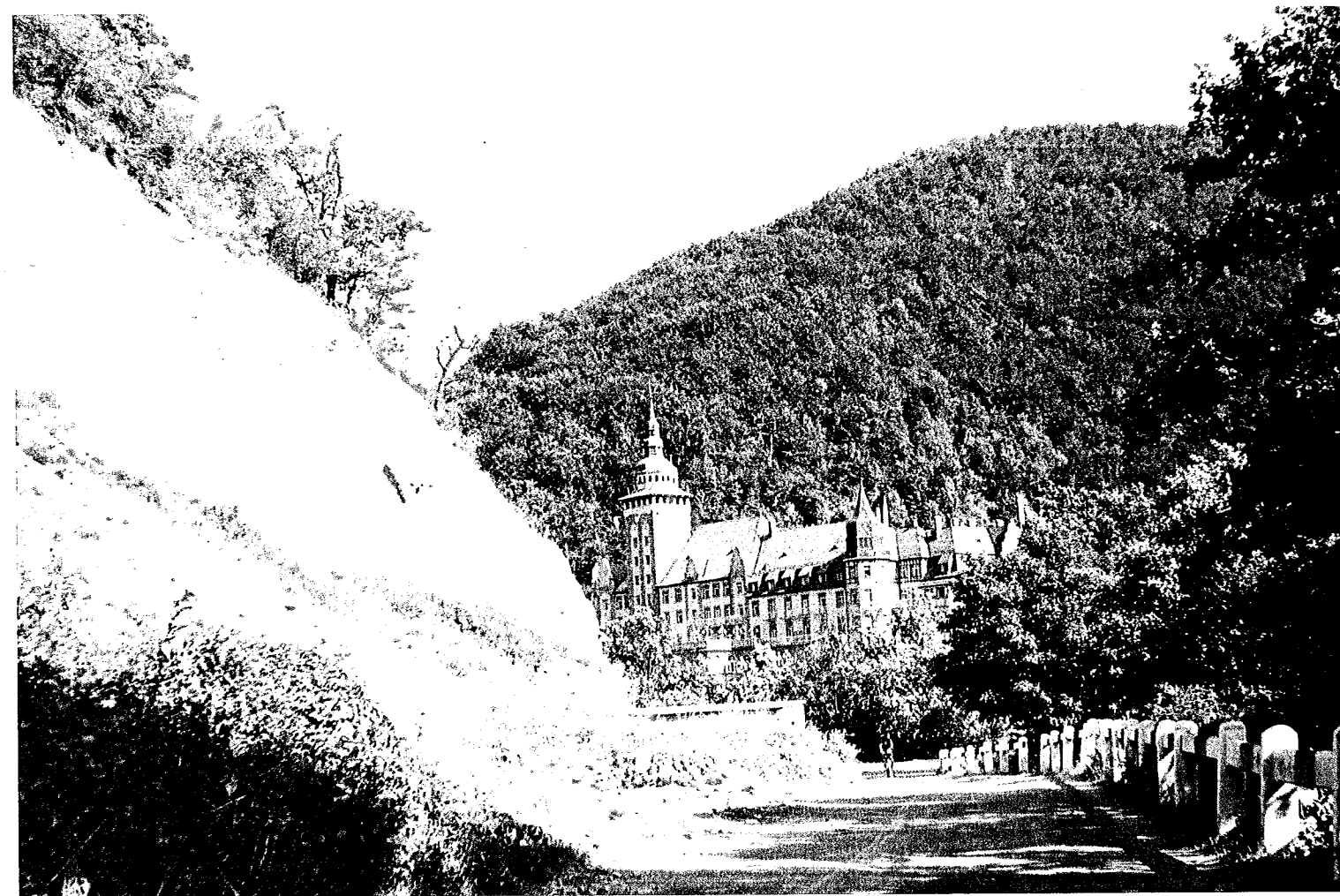
*Gyere, gyere ne félj semmit
Ne, ne, nem fogsz unatkozni
Gyere, gyere, gyere, várunk rád²⁰³*

A hely titokzatosságát növeli építésének, majd hasznosításának ellentmondásos volta is. A szigorúan titkos minősítését csak néhány évvel a rendszerváltozás után oldották fel, miután a kötelező sorkatonaság megszüntetésével eredeti, katonai funkcióját elveszítette az épület. A miskolci közbeszédben sokáig tartotta magát az az elképzelés, hogy eredetileg óvóhelynek épült, amely szükség esetén a környék lakosságának vagy leginkább az elitnek nyújtott volna menedéket. A legenda szerint titkos alagútjai összeköttetésben álltak a hotellel, néhány környékbeli faluval, sőt, a Bükkön keresztül az egri vár kazamata-rendszerével is. A kor technikai tudását mérlegelve, persze, mindez felettébb túlzó, nem igazán valószínű, inkább regény lapjaira való elképzelés. Mindazonáltal elgondolkodtató, hogy miért épp Lillafüreden, a vadászkasztély mellé, a kor legmodernebb üdülőhelyét létrehozó giga-beruházás szerves részeként épült meg ez a rejtélyes épület...

²⁰¹ A valamikori diósgyőri-vasgyári kolónia északi részén.

²⁰² Bővebben: Miskolci „bunkert” vegyenek! (<http://www.boon.hu/miskolci-bunkert-vegyenek/news-20090720-01204155>)

²⁰³ Fehér Virágok: Lillafüred R n' Roll. A tatai punkbanda 1987-ben alakult. A rockerek.hu weboldal adatlapja szerint már az együttes elődje, a Dühös Elvtársak nevű zenekar repertoárján is szerepelt az idézett dal, 1985-ös dátummal. Majd 2002-es, illetve 2010-es koncertjeiken ugyancsak játszották. A szöveg forrása: zeneszoveg.hu. A dal felvétele az interneten megtalálható: <http://youtu.be/4-PMOH2yh6U>

A kérdést egy igazi kémhistória alapozta meg a harmincas évekből. A Reggeli Hírlap 1930 márciusában arról cikkezett, hogy a csehek aktív kémtevékenységet folytattak a Palotaszálló építésénél, mivel azt erődítménynek vélték. Bár a korabeli sajtó határozottan cáfolta a csehek feltételezését, egyes hadtörténeteszek nyomán elképzelhetőnek tarthatjuk, hogy a trianoni Magyarország a nemzetközi megszorításokat kijátszva a nagyszabású építkezés leple alatt katonai célú fejlesztésbe kezdett. Rutkay János hadtörténész szerint a Szikla ekkor születhetett, mivel sem előtte, sem utána nincsenek feljegyzések komolyabb építési munkálatokról Lillafüreden.²⁰⁴

Egy biztos, a hegy belsejébe vájva légvédelmi harcálláspont működött az ötvenes évektől. Az akkori honi légvédelem hatékonysága erősen vitatható volt, elsősorban az elavult technikai eszközei és a keleti országrész gyenge lefedettsége miatt. Épp ezért „1952. január 25-én Lillafüreden megalakították a 99. Légi Figyelő és Jelző Zászlóaljat, melynek alárendeltségébe tartoztak a 6. és a 7. századok, Debrecen, illetve Lillafüred helyőrségeiben. Mindkét század alárendeltségébe 17-17 légi figyelő- és jelzőőrs tartozott. A vizuális figyelést sürgősen rádiólokátorokkal kellett felváltani. Megkezdődött az a dinamikus folyamat, mely alapjaiban változtatta meg a figyelő- és jelzőszervezetek munkavégzését, s amelynek során hazánkban is kialakultak a Rádiótechnikai Csapatok.”²⁰⁵

„A hetvenes években [...] jön értünk a lefüggönyözött, luxus Robur, aztán addig köröz velünk a városban, míg kelőképpen el nem szédülünk. Hiába titkolóznak, tudjuk, a cél Szentlélek, egy szupertitkos katonai objektum a Bükkben. [...]

²⁰⁴ Forrás: A Szikla őrzi a titkát (<http://www.muepitesz.hu/hirek/a-szikla-orzi-a-titkat-miskolci-kalendarium-2006>)

²⁰⁵ Berkovics Gábor: Rádiótechnikai csapatok – a vezetésbiztosító ezred története, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Légvédelmi Tanszék (Forrás: <http://www.jetfly.hu/rovatok/legter/mh64/hirek/64history/>)

Látjuk, hogyne látnánk, bizonyos időközönként katonai gépkocsi-oszlopok vonulnak keresztül a miskolci villanyrendőrnél villogó lámpás rendőr Zsigulik felvezetésével. Mindannyiunkra veszélyes robbanóeszközöket szállítanak. [...] Tartálykocsiszerű, zöldes színű föld-levegő rakéták, fejben számolom, legalább húsztagú konvojban, sötétben szelik át a Kazinczy és a Szemere utcát. Dúl, tombol a hideg- és idegháború, s mi tagadás, civilként valami közelgő rosszat sejtünk. [...]

A térségben három fontos fegyvernem létezik teljes szimbiózisban. Fontossági sorrendben: a lillafüredi sziklában a vezetési pont; a rádiótechnikai, lokátoros egység; majd a vadászrepülők és nem utolsósorban a rakétások. [...]

Vajon mi lehet abban a barlangban, amelynek környékén minden autó rendszámát felírják, lefotózzák a rendszerváltásig? [...] Barátom ott szolgál, de egy szót se beszél/beszélhet erről. [...]

Kevesen tudják, hogy ez a földalatti óvóhely még a huszas-harmincas években a Palotaszállóval együtt épült. A Horthy-kormány menedékét szolgálná egy esetleges háborúban. Végül 1945 után ez egy vezetési pont, ahol minden polgári és katonai repülő útját pontosan nyomon követik. S szükség esetén ebből a kazamatából lehet parancsot adni a rakétásoknak és a vadászrepülőeknek. [...] A légvédelmi föld-levegő rakéták minden ellenkező híreszteléssel szemben nem rendelkeznek atomrobbanófejjel. A környéken ennek nyoma sincs.”²⁰⁶

Fénykorában a Sziklában nem csak katonák dolgoztak, adminisztratív feladatokra polgári személyeket is alkalmaztak. Egyik interjúalanyunk²⁰⁷ kötelező sorkatonai szolgálata-

²⁰⁶ Szántó István: Mennyibe kerül a rakéta?, újságcikk az Észak-Magyarország napilap 2014. július 31-i számában.

²⁰⁷ A témában két interjú készült Kapusi Leventével, illetve Pusztai László újságíróval (a Heti Hírhők lapcsalád alapítója, jelenleg az eszaki-hírhők.hu főszerkesztője), 2014. Az interjúk készítői: Balogh Attila és Simonyi Zoltán.

tát a nyolcvanas évek végén itt teljesítette, vele beszélgetve a szokásos katonasztorik mellett a Szikla titka is szóba került. Például az, hogyan sütöttek szalonnát a létesítményben. A Szikla szíve a kétemeletnyi plexire festett egy-egy nagyobb és kisebb Magyarország-térkép volt, ezeken jelölték a légterünkben észlelt repülőkhöz koordinátáit. A felső szinten található kisebb térkép az esetleges hadműveletek jelölésére szolgált. A kiskatonáknak nem csak a bonyolult kódrendszert kellett betéve tudniuk, de el kellett sajátítaniuk a zsírkrétával való szabályos, szép számok gyors rajzolását is. A kopaszok rendre szoktatásának egyik módja volt a szalonnasütés. Először szélteben-hosszában jó vastagon tüzet festettek velük a plexire, amelybe bele kellett tartani a nyársra húzott krétát, „*hadd csöpögjön a zsírja*”. A java viszont ezután következett, hiszen a tüzet el is kellett oltani, azaz a remekművet vattával minél gyorsabban eltüntetni, mielőtt a parancsnok észreveszi. Szegény újonc beleizzadt az ilyen mókába. (K. L.)

A katonák 24 órában szolgáltak a Sziklában, ennek megfelelően voltak kiszolgáló helyiségek: háló, ebédlő, mosdók. S akadtak elzárt területek is, ami a hely titokzatosságát erősítette.

További nyomozásunk ahhoz vezetett, hogy elfelejthetjük a címbeli fordulatot: nemigen van olyan titka az elhagyott бүккi katonai objektumnak, amit, mondjuk, az előzőekben idézett punkzenekari megidézés sugallna. Lillafüred katonai értelemben annyi volt, amit tudunk róla: egy hadászati objektum. Igaz, annak nagyon is fontos.

„A 2. Honi Légvédelmi Hadosztály, amelyhez a Dunán innen országrész tartozott, itt működtette irányító harcálláspontját. Innen vezérelték a légvédelmi rakétaezredeket – Cserépfalu, Szakáld, Tardona és Aszaló, valamint javítóbázis a Pingyomon –, a kecskeméti vadászpilótákat, ezt szolgálták ki a rádiólokátoros századok: Mezőcsát, Szolnok, Kecskemét” – osztotta meg ismereteit a tárgyban Pusztai László, aki a hetvenes években sorkatonaként, a kilencvenes években kíváncsi újságíróként

járt a létesítményben. Miskolcon, közelebről Lillán nem állomásoztatott rakétákat a Magyar Néphadsereg.²⁰⁸

Így működött a Szikla-beli rendszer: a rádiótechnikai egységek információi a harcálláspontra futottak be, a plexitáblák előtt ülő kiértékelőkhöz, akik az adatok alapján intézkedtek, szükség esetén. Külön harcálláspontja (terme) volt a tűzereknek is, és volt egy harmadik központ is: a parancsnokság, „hadosztály szinten”. Előbbi két helyen sorállomány szolgált, utóbbin – érdekesség! – civilek, méghozzá szinte kizárólag nők.

Pusztai László is besorozott katonaként töltötte az 1976/77-es esztendőket egy részét ebben a feladatkörben. A laktanya a Petőfi volt a Szentpéteri kapuban, onnan vittek ki őket 24 órás szolgálatokra Lillafüredre.

„Volt egyszer az elektronikus átvitelű rendszer, katódsgárcsövekkel. A karbantartásához nagy töménységű alkohorra volt szükség, erről legendák szólnak... Hozzáteszem, én ott italozással nem találkoztam, nagy fegyelem uralkodott. Nekem is ezen a berendezésen kellett volna dolgoznom, de szinte sose ment, mindig baj volt vele. Így mi is be voltunk rendre osztva az úgynevezett tervtáblához. Az meg olyan, mint amit a Csillagok háborújában látunk. Hatalmas plexi, az ország körvonalával.

²⁰⁸ Néhány érdekes részletet webes hozzászólások is megvilágítanak: „Én Miskolcon voltam 83–84-ben, Lillafüredre a hp.-ra (hívójele: kitérő) jártunk szoliba. A rakétaegységek – Tardona, Cserépfalu, Szakáld – hívójele: barázda, bakelit, unicum volt.” Gabbie hozzászólása, forrás: <http://www.motorostura.hu/var-allott-most-kohalom>
„Miskolcot a 105. Légvédelmi rakéta ezred MN4105 védte. Harcálláspontja Lilafüreden, tartalék harcálláspontja Szakáldon volt. 105 technikai osztály MN4456, Pingyom
105/2 légvédelmi rakéta osztály Volhov MN4512, Tardona
105/3 légvédelmi rakéta osztály Volhov MN4565, Cserépfalu
105/5 légvédelmi rakéta osztály Volhov MN4809, Szakáld”
Hspap hozzászólása az Index Légvédelmi rakéták Magyarországon című fórumában, forrás: <http://forum.index.hu/Article/showArticle?go=41655975&t=9120320>

Telefonon jött az adat, vagy rádió, telexen, nem tudom már, kétpercenként, hogy egy-egy repülő hol tart a légtérben. Már a határon túlról követtük. Be volt jelentve minden polgári gép előre, kapott egy négyjegyű számot. Ezzel azonosítottuk. És kódolva érkeztek a lokátorosoktól a helyzetjelentések. A kódok jelentették a térkép négyzeteit. Azokból is voltak nagyobbak, kisebbek, még kisebbek. És a kódjaikat folyton változtatták, »az ellenség megtévesztésére«. Mondták a füledbe a húszjegyű számokat, az alapján kellett a plexire zsírkrétával rárajzolni a repülő haladását. Nem lehetett teljesen rutinból csinálni. Fárasztó volt. És hogy kinek mennyire ment, nem a képzettségtől, tanultságtól függött! Egy egyszerű tetkós cigány srác volt közülnk a legjobb.” (P. L.)

Ahogy interjúalanyunk meséli, sok függött a személyes kapcsolattól, ami a plexi két oldalán tartózkodó rajzoló és elemző között kialakult idővel. Képzeljük el: előbbinek a sokjegyű kódok alapján azonosított helyzetű repülő objektumot úgy kellett odarajzolni, hogy a száma fordítva legyen olvasható, tehát tükrírással. Kétpercenként; amikor a hazai katonai gépek gyakorlatoztak a légtérben (vagy a szovjetek, Debrecenből), akkor egypercenként.

„Egymásra voltak utalva. Volt, hogy elakadt a gyerek, az a csend, homály, rossz levegő, tompaság álmósító, éjszaka alig van repülés, el lehet aludni, szóval egyszer csak »nem ment a vonal«. Persze, Magyarországot nem támadták meg, akkor se, azóta se, szóval igazi baj nem történhetett, de zavar esetén beindulnak a riasztási fokozatok... Rákiált a tiszt: Húzz már valamit! Mire felocsúdik a katona: Nem kapok jelet, őrnagy elvtárs! De ha nem jött új jel, vagy úgy tűnt, letért a pályájáról egy gép, az mindig műszaki hiba volt, vagy félrehallás. Nagy empátia kellett ehhez a melóhoz. Hogy ne kelljen riasztást feleslegesen elrendelni. Mert akkor végigmegy a dominó...” (P. L.)

„Az indításhoz, kilövéshez Kádár János, a párt első titkára, utána sorrendben Czinege Lajos honvédelmi miniszter, majd a vezérkari főnök adhat tűzparancsot. Igen, rá lehet tenyerelni az indítógombra, egy egyszerű piros kapcsoló, rajta oroszul, »puszka«, de ilyen hanyagság, felelőtlenség szerencsénkre sosem esett meg. [...] Vajon mennyibe kerülnek ezek a légvédelmi rakéták, egyenként, darabonként? [...] A parancsnok katonás egyenességgel válaszolja – megfizethetetlenek. Ezek képesek az ellenséges harci repülőket azelőtt megsemmisíteni, mielőtt a lakott területeink fölé bombáznának. Százvezek életének megmentésére hivatottak. Hogy lehetne ezt pénzben mérni? [...]”²⁰⁹

A tervtábla mögött egy fényképezőgép volt rögzítve: folyamatosan rögzítették az ábrákat, tehát a történeteket a légtérben. Mindez fokozódott, amikor hadászati gyakorlat zajlott: „Olyankor a hülyéket hazaküldték, a jó rajzolókat hívták be, nem mehettek szabadságra.” (P. L.)

Történt olyan eset is, amikor eltűnt, megszökött egy repülő, amit később műszaki hibának vélték. A sportrepülő körözött egy darabig, majd teljesen eltűnt a térképről, minden nyom nélkül. (K. L.)

Látta ő maga a „titkot”? A kérdésre Pusztai László a fejét rázza: a harcálláspont építményének belsejében járva semmilyen rejtélyes jelenséggel, ajtókkal vagy folyósokkal nem találkozott. Sötét, elhagyott zugokkal igen, de ezek semmi jelét nem mutatták annak, hogy valamilyen rendkívüli irányba vezetnének tovább. Az objektum felszíni kapcsolatait illetően annyit tud: a tóparti hegy tetején semmilyen rakétaállás vagy egyéb hadászati jelentőségű pont nem volt, csak rádióátjátszó egységek telepei (ezek szögcsúszterítésébe ütközhetek bele az arra kószáló turisták). Máshol sem találunk megerősítést az esetlegesen létező kalandos előfeltevéseinkre:

²⁰⁹ Szántó István: Mennyibe kerül a rakéta?

„Pető Béla, a Palotaszálló jelenlegi igazgatója elmondta, hogy mióta itt dolgozik, egyetlen olyan elfalazott alagúttal találkozott a szálloda borospincéjében, amelyről nem lehet tudni, hova vezetett egykoron, annyi azonban bizonyos, hogy nem a katonai objektum irányába néz. [...] – Olyanokat mondtak, hogy a Bükkön keresztül az egri vár kazamatarendszerével is összeköttetésben volt ez a harcálláspont. Ebben nem tudok állást foglalni, azt viszont a természeti adottságok miatt nehezen tudom elképzelni, hogy a szállodából alagút vezetett volna oda. Felmásztunk a szálloda tornyába, ahonnan jó rálátás nyílik a sziklaobjektumra, légvonalban kifejezetten közelinek tűnik, s a laikus számára tényleg igen nehezen magyarázható, miért telepítették az ország akkor legelittebbnek számító vendéglátóhelyének tőszomszédságába, ha tényleg »csupán« egy légvédelmi harcálláspont volt a sok közül.”²¹⁰

A Szikla most üresen áll²¹¹, miután utóbb, a kilencvenes években diszkóként, felszíni épülete pedig turistaszállóként működött egy darabig.

Vadregényes környezete révén több ötlet született hasznosítására. Volt, aki rockmúzeumot álmódott oda, a Bükki Nemzeti Park erdei iskolát, a barlangrendszerben létesítendő extrém (múzeumszerű) bemutatóhelyeket²¹², információs pontot. Kutatásunk során találtunk egy igazán érdekes diplomamunkát, amely a hely génbank és növényi diverzitás központtá való átalakítását vizionálja.²¹³

Ötleből nincs hiány, a Szikla viszont tovább rejtegeti titkát, megmentőjére várja...

²¹¹ Eredeti funkciójában a Szikla 1984-ben zárta történetét. Azóta lényegében nem is történt ott semmi érdemleges. Pusztai László, már hírlapíróként, másfél évtizeddel később jutott be újra a földalatti építménybe. Mint mondja, még akkor is, 1992-ben, tele voltak a helyiségek bútorokkal, az elektronikus berendezések széthajigált maradványaival.

²¹² A kétezres évek elejére helyi politikusok Rockmúzeum tervével álltak elő (*Rock in the Rock*), le is zajlott önkormányzati szervezésben az utóbb létre nem jött intézmény ünnepélyes alapkölététele. Ezt követően a városi önkormányzat ingyenes igénylést nyújtott be a Honvédelmi Minisztériumhoz, és meg is kapta az ingatlant.

„Horribilis pénzeket vitt el az őrzése. Mára teljesen le is van zárva, már nem költenek rá. Gyakorlatilag semmire sem alkalmas. Gombát talán lehetne benne termesztetni..., de attól tartok, arra se jó.” (P. L.)

²¹³ Balogh Boglárka: Génbank- és növényi diverzitás központ (Forrás: <http://epiteszforum.hu/genbank-es-novenyi-diverzitas-kozpont-balogh-boglarka-diplomaterve1>)

IV. Miskolci portrék

Kilenc interjúalany, kilenc életútinterjú, kilenc külön történet hasonlóságokkal, találkozási pontokkal és persze leginkább széttartó irányokkal és különböző narratívákkal, nézőpontokkal.

Származás, célok és lehetőségek, munka és szórakozás, az egyén szerepe, az egyén maga útja az ország „második városának” útvesztőiben – fotók és mélyinterjúk segítségével. A nagy Miskolci Mozaik néhány darabkája, néhány kiemelt részletmorzsákból.

IV. 1. „Olajos szagú József Attila-hangulat uralkodott” – G. László²¹⁴

G. László családja a Nyírségből, illetve Felvidékről származik. Szülei Nyíregyházán éltek 1955-ig, ekkor kerültek a vasgyárba. „Tisztviselőlakás volt, jó helyen [...] Igen, jó lakás volt az: volt egy manzárdszoba, lent szoba-konyha, mint általában ezek a vasgyári lakások, akkor jó komfortúnak számítottak.”

„A fater, ugye, bent dolgozott a gyárban. A gyárhoz tartozott, tartozik a tűzoltóság. A munkarendje szabta meg szinte a család tempóját. Mert valahogy úgy nézett ki, hogy egy nap dolgozott, egy nap nem: egy nap szolgálat, egy nap pihenés. Területre is mentek, ha probléma volt. A tűzoltólaktanyába mi gyerekek be is járkáltunk, főleg én, a testvérem nem annyira. [...] Törzsermester volt... Sokszor készenléti idő volt. Akkor a röplabdázás, az kötelező volt, mert mozogni kellett.”

„Ő [édesanyja] meg háztartásbeli volt, velünk foglalkozott. Ott-hon varrogatott, varrónő volt egyébként is a tanult szakmája,

²¹⁴ Interjú G. Lászlóval, 2008., készítette: Darázs Richárd.

faternak meg, a tűzoltóságon kívül először a honvédségnél volt ő, de aztán a háború miatt valahogy elment a kedve a katonásdítól, és akkor inkább így itt kötött ki, ennél a szakmánál.”

„Anyu meg ugye varrt, ugye, varrónőként a környékbeli ismerősöknek csinálgatta a ruhát. Visszatekintve gebinnek vagy nem tudom, minek hívta ő akkor magát, gebinesnek, jó ismeretségi köre volt. [...] Anyu otthon volt. Igaz, hogy egyszer elment pár hónapra a csokoládégyárba dolgozni, de azzal aprópénzt tudott keresni, három műszak, meg hideg is volt bent. Azzal, hogy ő mindig otthon volt, varrogatott, velünk foglalkozott, jobb volt.”

„Varrónő és szabó, női varró és férfiszabó volt. [...] Elvégezték még ifjúkorukban, aztán a tűzoltóság miatt fater nem, bár a tűzoltóságon belül ugyan gyakorolta ezt a szakmát is. Tehát ott is volt bent is varrógép a tűzoltóságnál, aztán ott

²¹⁰ Szepesi Sándor: A Szikla őrzí a titkát. 2006. Forrás: Miskolci Kalendárium, 59. o.

is dolgoztatott. Elég takarékos időszakot élt akkor mindenki a tűzoltóságnál is. Ki kellett fordítani kabátokat, a gallérokat javítani, az ujjakat, az ezt-azt, megvolt a feladata. Volt ilyen munkája is mindig.”

„Kemény munkásemberek voltak a felnőttek. Esténként ugye szalonasiutések, sörözgetések, borozgatások. Az egyik udvarból, a másik udvarból áthallatszott, családokból így összejárás is volt időnként, de nem olyan nagyon gyakran, nem volt olyan vidám és jó élet. Azért elég egysíkú munkásélet zajlott, nem lehetett mondani, hogy piknik ez az egész Vasgyár, hanem inkább ilyen olajos szagú, ilyen józsefatilla-hangulat uralkodott, hogy: csend, és a munkásnők mentek a mosóteknőhöz. és így.”

„Ilyenekről [pl. brigádnapló] legfeljebb akkor esett szó, ha átmenniük egymáshoz mint családok, a szomszédok. Négy család lakott egy udvarban. [...] A Sztahanov utcán laktunk, hát az utcanév is jelzi, hogy mennyire... Mindenki tudta, hogy ha kijön a gyárból, akkor talán vége van annak a hazugságnak,

ami a gyárban megy, inkább keveset beszéltek róla, inkább legyintettek rá egy nagyot. Ha mégis beszéltek róla, inkább arról, hogy emelik az órabéremet 10 fillérrel, vagy nem emelik, vagy a teljesítmény az ilyen lesz, vagy annyit fogok kapni pénzt... A szocializmusról nem esett szó, mert mondom, ez egy olyan hazug világ volt, hogy, bár minden reggel arra keltünk, mert 5 órakor meg 6 órakor fűjt a gyár. Szóval, ahogy megszólalt a gyárnak a dudája, akkor rögtön megszólalt a rádió is, bekapcsolták a hangszórót a gyárkapunál – mi közvetlen a gyárkapunál laktunk –, a hangszóró bement a híreket, utána pedig a rádión át is jöttek dalok, közvetítésben is. Meg voltak hanglemezei a gyári stúdióknak valószínű, mert ugyanazok a zeneszámok jöttek mindig. Ötkor is, meg hatkor is, ha fűjt a gyár, akkor vidám muzsikaszó...”

„Mint gyerek arra gondoltam, hogy a gyárban nem egészséges lakni, mert annyira poros volt, a fehér lepedőt szinte ki se lehetett teríteni az udvaron, mert poros lett.”

„Vízhez lementünk a Szinvára, az volt az általános, lejártunk a Szinvára. Strandra, hát a diósgyőrire eljártunk, de nem családilag, csak gyerekek összedőlünk, nem kellett ott különösebben készülni rá. Jössz a strandra? Ja, menjünk. Beszöktünk. Nem úgy volt, hogy zsebpénz a zsebbe, és menjünk. Mentünk a strandra, az azt jelentette, hogy akkor úgy, ahogy vagyunk, abban az utcai ruhában, meg minden, rajtunk volt a fürdőnadrág, beszöktünk a fenyves felől.”

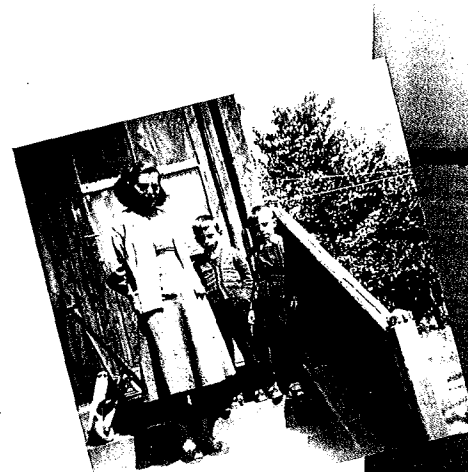
„Csoda tudja, nem nagyon figyeltük, nem nagyon éltük meg úgy a középiskolában már a kor politikai életét. Lehet, hogy ez a sport miatt van így, mert mi, akik sportoltunk, inkább az edzésekre figyeltünk, nem pedig erre, hogy mostan mi mozgalmi életet élünk. Edzésekre jártunk, versenyekre jártunk, tanultunk, bolondoztunk, a KISZ-tagság nem jelentett különösebben semmit. Úttörőség az más volt, mert ott voltak úttörőtáborok

„Menek a meccsre. 1957. V. 4.”
[felirat a kép hátoldalán]

„Szintén egy proli udvar.”

nyáron, és szinte a nyári úttörőtáborra hangolt már az ember úgy az egész évben. Télen is gondoltuk, hogy na, majd ha megyünk a táborba nyáron, együtt kell lenni a rajnak, az őrsnek vagy valaminek...”

„A felépítettsége úgy nézett ki a mi iskolai úttörőcsapatunknak, valami 1267, azt hiszem, az volt a neve, a száma, mert volt egy ilyen csatakiállításunk, hogy »1267 úcsé vasgyár, úttörőcsapat, vasgyár!« Bárhová mentünk. Vagy mondjuk Herbolyán, ahol a nyári tábor volt, meneteltünk is katonásan, hátunkon hátizsák, oldalunkon kulacs, a szíjon rákötve a tör, ilyen bőrtokban egy kis tör, bicska odakötve, mentünk, pokróc rákötve a hátizsákra, meg a kajázóedény, és akkor mi úgy mentünk – tényleg úgy éreztük magunkat, mint egy kis harcos egység –, gyerekek, menetelgettünk, énekeltünk közben. Olyan dalokat énekeltünk, ami otthon, ahogy nagyapától hallottuk, katonadalnak számított, viszont az úttörőcsapatban meg át lett költve úttörődalnak. [...] Voltak úttörő-találkozók, meg akadályverseny, és ezeken az akadályversenyeken is meg volt szabva elméleti és gyakorlati feladatokkal is a küzdelem, és akkor mi láttuk a többi iskolákat, hogy ők nem annyira gyakorlatiasak és nem olyan katonásak, mint a miénk. A mieink azért voltak katonásabbak, mert a vasgyári iskola közel volt az erdőhöz és többet kint voltunk. [...] Egyébként tényleg keményebb legények voltunk, ezt a versenyeken is éreztük, gyerekként is tudja ezt az ember, hogy a csapataink esetleg könnyen nyertek meccseket, mert a küzdelemben mi acélosabbak voltunk. Büszkék is voltunk! Hát sok mindenre nem lehattunk, nem voltunk büszkék, gyenge felszerelésben volt a küzdelem, de hát ez más iskoláknál is mondjuk így volt.”

IV. 2. „Az első fényképezőgépem egy Pajtás fényképezőgép volt” – Sz. Mária²¹⁵

„Én Miskolcon születtem. [...] A Bodósoron laktunk. Akkor apám, ő cipésznek tanult, de zenélt is, hegedült is, sőt, zenekara is volt, arról is van egy kép. És anyukám pedig, anyám, ő pedig a moziüzemnél dolgozott, legutoljára a Szikra moziban. [...] Kossuth Mozi volt még a fő-fő-fő székhelye. Akkor hordtuk a filmet, segítettem neki filmet hordani, mert azt vinni kellett... játszották, mondjuk, a Bükk moziban, este meg a Fáklya moziban, és ugyanazt a filmet, ilyen gurigákat, oda kellett vinni. Én dolgoztam, de ha volt időm, akkor segítettem én is, segített apám is, és akkor hárman így megfogtuk a hátizsákot és vittük a filmet.”

„Anyám tulajdonképpen sokáig nem is dolgozott, mert hát sokáig háztartásbeli volt, mert akkor még meg lehetett tudni úgy élni, pedig az apukám rokkantnyugdíjas lett elég hamar.”

²¹⁵ Interjú Sz. Máriával, 2011., készítette: Bánhalmi Lilla.

„Nekem az első fényképezőgépem egy Pajtás fényképezőgép volt. Akkor még a számozott utcán laktunk, de mondom, akkor még az egy olyan jó környék volt... Ez volt a kerítése az utcának, és itt a bejáratunk, egy ajtó, még itt bicikliztem...”

„Még pékség is volt, olyan pékség, hogy, ahol laktunk, ott a számos utcákban, annak a legvége volt a Stadion, volt egy futballpálya külön és annak a végénél a Szinva felőli oldalon volt egy pékség. És mi oda vittük, a szakajtóban, volt ilyen fonott kosár, meg kerek szakajtó, letakarva, és akkor bedagasztva a kenyérnek való tésztát, és letakartuk és elvittük a pékségbe, és ott kisütötték nekünk. És abból lett egy ilyen szép nagy szakajtó kenyér, ami egy hétig eltartott. És akkor mi vittük a lisztet, hát nem a lisztet, hanem a kész megkelt tésztát, szépen bedagasztva, letakarva, ráírtuk a nevünket és akkor, holnap lehet menni érte. [...] De az jó kenyérke volt, mert tudtuk, hogy a liszt is miénk volt, meg a hozzávaló is a miénk volt, és egy hétig ettük, és akkor nem kellett sorakozni kenyérért. [...] Malacot azt tudtunk vágni, disznó is volt. És akkor együtt volt az udvar, meg olyan volt, hogy csirkét... Hát ezek ilyen gyerekkori élmények, hát akkor még az is érdekes volt, hogy egyáltalán vigyázhattunk a libákra például vagy csirkékre...”

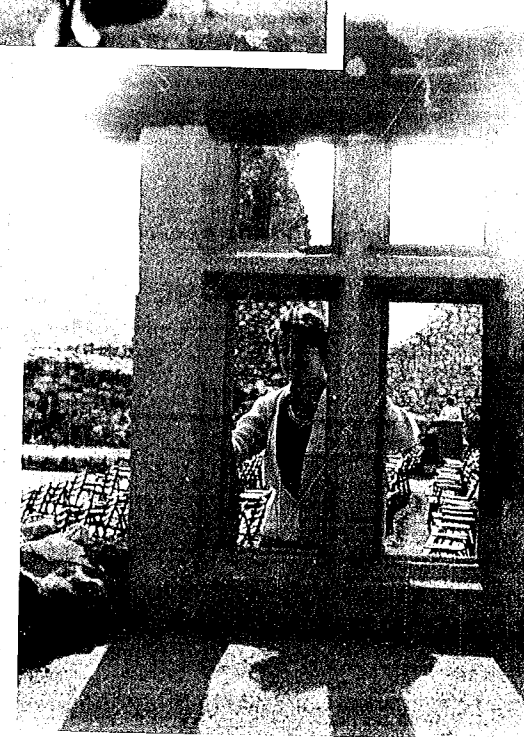
„Ez itt a Bulgárföld, ahol most vagyunk: Stadion utca. Hát ez meg azért Bulgárföld, mert itt valamikor káposztaföld, meg nagyon-nagyon szép konyhakertészet volt, itt nem lakások voltak. Még akkor jártam a Kilián Gimnáziumba, gyalog mentünk föl, és itt a kertek, vagy itt a kertek mellett, nagyon szépen be volt ültetve: káposzta, kukorica, és igazi bulgár kertészek lakták és ők művelték, és úgy nevezték el Bulgárföldnek, hogy valójában ez igazi bulgároké volt ez a terület.”

„Egyszer jártam a Kilián Gimnáziumban, az volt a legelső, mert akkor még ugye nehéz volt elhelyezkedni gimnáziummal, én is rájöttem, hogy az nem elég. Aztán átmentem a közgazdasági technikumba, ott már mondjuk a felvételemnél kellett volna könyvelni tudni, elvégeztem még a közgazdaságit és még a gyors- és gépirót...”

„Ez a posta, ez a 10-es posta! [...] Mondjuk ott dolgoztam, mit mondjak, 36 évet! 36 évet ott, hát nem pont ebben az épületben, mert aztán változott a világ, voltak átszerveződések, az irodát, a munkaügyet meg mindent, megcseréltek, áttették Egerbe, én maradtam, és akkor én átkerültem fiókhoz. Ügyfelek jöttek, és akkor ott már ügyfélszolgálati előadó lettem, meg könyvtáros...”

„[...] Nagyon szerettük a sörkertet! Hát nem sörözni, csak úgy táncolni is lehetett. Jó zene volt, oda hétköznapi akármikor be tudtunk menni. Akkor volt egy a Győri kapuban, egy Rózsa-kert... Mennyi kert volt! Tehát volt ilyen kert, akkor volt a Vasgyárban egy Szabadság kert, ami inkább játszótér volt, ott mindenféle körhinta, mindenféle játszórész volt...”

„A Régen volt város [saját verse] ez itt van: Egy kicsit ilyen, mindig már, néhol szebb, néhol megkopott varázs, ahol még zenél a toronyóra, és körbe jár a virágóra. Egy óda, egy új, egy régen volt város. Elsuhant idők, ébren megőrzött álmok, de még zörög tovább a sárga villamos. – Hát ez csak egy ilyen egyszerű vers.”

„Nekem a nyelvtanulás volt a másik [hobbi], amit a mai napig is előveszek. Csak én munka után csináltam, este fél ötkor még elmentem a TIT²¹⁶-be, és ott olyan tanárom volt, nem csak egy, hanem több is, aki német anyanyelvű tanár volt.”

²¹⁶ Tudományos Ismeretterjesztő Társulat

IV. 3. „Kiállítási tárgy lettem!” – F. Gyula²¹⁷

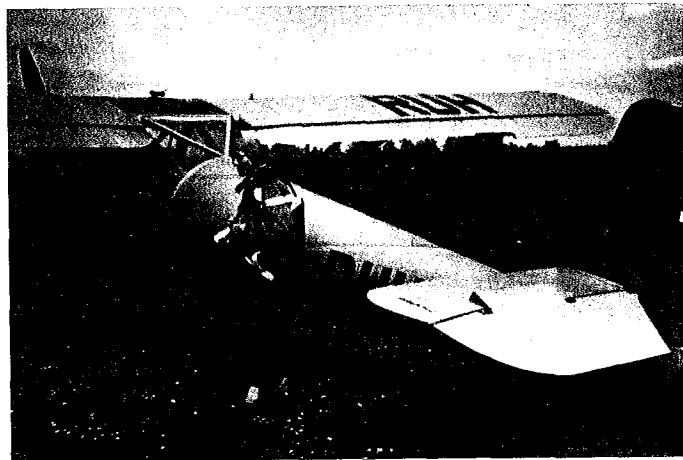
„Édesapám vasutas volt, ott Szendrőben az állomáson forgalmista volt, aztán később behelyezték Miskolcra, '39-ben, és itt a Gömöri pályaudvaron – ami most is még létezik – állomásfőnök volt. Haláláig, ami sajnos nagyon hamar bekövetkezett, ugyanis akkor háború volt. '42-ben halt meg az édesapám tifuszban. Akkor még nem voltak ilyen megfelelő vakcinák,

különben most már nem olyan halálos ez a különben nagyon csúnya betegség, és nagyon hamar, 42 éves korában meghalt. Árván nevelkedtem. Édesanyám, ő is azért meghalt régen. De itt laktunk Miskolcon a Szilágyi Dezső utcán. Ott... bombáztak.”

„Na, tehát. Mint mondtam Szendrőben születtem, '39-től lakok Miskolcon. Az éppen, tehát 70 év! Te szentséges Atyaúr-isten! És hát itt is jártam iskolába, akkor nem általános volt a Soltész Nagy Kálmán utcán. [...] Aztán Református Gimnáziumba jártam a Lévayba, ami most is ott van a Színva partján. Utána, a gimnázium elvégzése után... bocsánat, a gimnáziumot nem végeztem el. Vagyis elvégeztem, csak akkor olyan volt a felállítás, maguk már egészen másképp... hogy volt négy elemi, most is van ilyen, és utána 5. osztályba lépett, de az már 1. gimnáziumnak számított. Így mentem át a refgimibe, ott jártam a másik ilyen, mintha 8-as lettem volna, '48 után. És utána elvégeztem a négy gimnáziumot, ami most 8.-nak felel meg, mentem át a Keribe, elsőbe. [...] És ott végeztem én a kereskedelmi-ben. Tehát az érettségit '52-ben [végeztem], hogy már értsék, és utána pedig jelentkeztem, vagyis nem egyből jelentkeztem, mert ennek előzménye van, hát akkor a legvadabb pártállami és személyi kultusz időszak volt, és mi léteztünk, mert minket azért annyira nem üldöztek, vagyis a mi családunkat, hogy így mondjam. És jelentkeztem a Filmművészeti Főiskolára Budapestre. Na, ez annyiban érdekes, hogy az a csapat volt, akivel jelentkeztem: Szabó Pista, Sára Sanyi...

[...] Helyhiány, nem vettek fel. Tehát akkor már én időközben jelentkeztem a Tanárképző Főiskolára Egerbe, orosz-földrajz szakra, és azt ugye el is kezdtem rendesen. Na, akkor a másik évben, '53-54-ben nem volt felvétel, '55-ben, '56-ban, valahogy így jött ki, akkor már lett volna, bejött a nagy püff-püff, az 56-os forradalom. Szóval ez megint elment.”

²¹⁷ Interjú F. Gyulával, 2009., készítette: Kiss Dorottya és Veres Edina.

„Azt mondta az a fényképész, a Lusztig, hogy meg tetszik látni ebből a gyerekből fotós lesz! [...] Már nagyon korán megvolt egy bokszer fényképezőgépem. Így hívták és azzal csináltam ilyen fényképeket már, ugye, gyakorlatilag a '40-es években, amikor középiskolás voltam, de már komolyabban, tudatosabban, 1950-től fotózok. [...] És hát tudatosan fotóztam, na és így lettem én, orosz-földrajzszakos tanár Tiszagyulaházán. Tanítottam én Hajdú megyében, ott Polgár mellett. Ott tanítottam én '54 és '56 között. '56-ban bejöttem Miskolcra, nem Miskolcra, Mályiba, ott tanítottam 1960-ig, '60-ban azután volt egy ilyen dolog... nem tudom, hallottak-e azt a politikai tömegszervezetet, hogy Hazafias Népfront. Volt ilyen, és oda hívtak be engem művelődés-politikai munkatársnak. Az azt jelenti, hogy a kultúrával foglalkoztunk, hát, ami kellett, akkortájt. De politika bőven benne volt. Ez azt jelentette, hogy a Hazafias Népfrontnak vendégei voltak Keletről, Nyugatról, de főleg a Szovjetunióból. Szocialista országokkal haverkodtunk akkor...”

„Az országban egyetlen olyan ember voltam – most már van egy másik egy pécsi idegenvezető nő is – aki 103-szor vittem csoportot, kábé ötezer embert Ópusztaszerre! [...] Ennek kap-

csán vendégül láttak három napig, etettek, itattak, szánkóztattak. Kiállítási tárgy lettem! [...] Aztán a múzeumba kitettek, hogy milyen a mostani élete, azért mondom, hogy kiállítási tárgy lettem, de nagyon sok fotó van arról, hogy vezetések tartok. Szerveztem az utakat a TIT-ben...”

„Rengeteg idegenvezetésem van. Hát Pesten kábé 520 idegenvezetést csináltam az elmúlt ötven évben. Rengeteg. Nagyon jól ismerem Pestet, a pestiek is hallgatták: csak lestek, mint disznó a dudvában!”

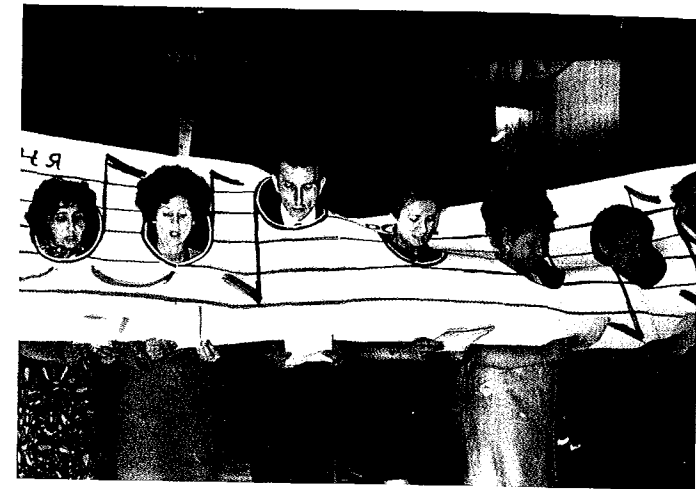
„Mindent művelek és mindenevő vagyok, mármint a fotózásban szoktam volt mondani, többek között a Miskolci Fotóklub egyik alapító tagja vagyok '54-től. [...] Két nagy ága van a fotózásnak átlagban, amit művelek, elsősorban, mivel tudatosan fotózok, tehát csinállok úti képeket, külföldről tematikusan, egy-egy országot bemutatva, Miskolcra, meg az egész országról, és ezen belül vannak plusz művészi képek. Amiknek nincs köze, hogy valóban művészi alkotás. Hát ilyen képek... Van vagy 300-400 darab zsűrizett képem. Voltak önálló kiállításaim, Miskolcon, Pesten is...”

„Volt ilyen hirdetése a tévének, hogy: vásárlunk ilyen képeket. Na, énnekem, annyira megtetszett, a gyártásvezető hölgynek, most ment nyugdíjba, felhívtam, elvittem 300-400 képet, majdnem a felét megvette. Akkor egy diaképpért 300 forintot adtak. [...] Úgyhogy abból fizettem be a Trabantomat, az első autóm '74-ben, amit a tévé megvett tőlem.”

„Volt a tanítás meg egyéb fontos dolgok is, de időközben a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnak választott tagja voltam. Az is egy társadalmi szervezet, ingyen és bérmentve dolgozott az ember, csak az előadásért kapott pénzt. Különböző szakosztálya volt a TIT-nek fénykorában, 21 szakosztálya. Hogy milyen? Volt olyan, hogy fizikai szakosztály, magyar tör-

ténelmi szakosztály, biológiai szakosztály, csillagászati szakosztály, földrajzi szakosztály. De miután én földrajz szakos voltam, engem már 1955-56-ban a földrajzi szakosztály titkárának – ami társadalmi funkció – választottak. Ennek a földrajzi szakosztálynak is volt szűk vezetősége, volt egy elnök, volt a titkár, aki én voltam, volt akkor még két-három vezetőségi tag, akik társadalmi munkában csinálták, amit csináltak. Most a TIT-re fog vonatkozni, amit most mondom. Arra vonatkozik, hogy állítsunk össze olyan programot vagy tematikát, ami a miskolci vagy a megyei ismeretterjesztést elősegíti. Na, most tekintettel arra, ez országosan is nagyon fontos volt, mi csináltuk először is a Sanyi barátommal. A földrajzi hetet '57-ben indítottuk el, ami azt jelentette, hogy kijelöltünk egy hetet, ami ősszel volt, hogy itt, Miskolcon vagy Tokajban, vagy itt-ott öt vagy hat előadás legyen, ilyen-olyan témakörben, de földrajzi témakörben. És akkor nagyon nagy sikere volt. Ezek az előadások, mondom, sokáig ingyenesek voltak. Erre való finanszírozás, hogy akik tartották az előadást, a TIT-keretből fizették, adták a tiszteletdíjat.”

„És a Tiszai pályaudvarra megérkezett Hruscsov! Hát, ismerik a pályaudvart most is, csak akkor nem volt az a tetőzet, [...] mint érdekes sztorit mondom maguknak: a tetőre fel lehet menni, ami ott a peronon van. És azon csodálkoztam, hogy volt munkásőrség, rendőrség, [...] és ott a létrára én felmegyek,

A BORSOD MEGYEI
RÓNAI SÁNDOR
MŰVELŐDESI KÖZPONT
Klubhelyiségében

1979. MÁRCIUS 28-ÁN, SZERDÁN, 18 ÓRAKOR

12. Kinges KARANYA

címmel
FARKAS GYULA
TART

vetített kénes előadást

Minden érdeklődőt szeretettel várunk!

mert jön Hruscsov, tudom fotózni szépen. '64 április 14-én érkezett, emlékszem rá, [...] három gép a nyakamba, vaku és rajtam a ballonkabát, és hogy csepergett az eső, azt is rátettem, és úgy néztem ki, mint egy kilenc hónapos áldott állapotos. [...] Na és akkor megérkezik Hruscsov, ott dumál, illetve hát Hruscsov is beszélt, de fogadta, aki a megyei pártbizottság titkára lett, nem tudom hirtelen, ki volt, ő fogadta, meg a másik, a városi titkár, a többivel dumáltak is. Egyszer csak látom, hogy

IBUSZ-TIT

Ország-Világjárók Baráti Köre

A Borsod megyei Rónai Sándor
Művelődési Központ klubhelyiségében

1977. szeptember 28-án, szerdán 18 órakor

Zakopánétól a Lengyel tengerpartig

címmel

FARKAS GYULA
vetített kénes előadást tart

Belépődíj nincs

Minden érdeklődőt szeretettel várunk!

RMT 77 8808 1000 db

felmutatja az öklét Csulák elvtárs, ő volt a munkásőrség-parancsnok. [...] Miután Csulák elvtárs engem ismert, hogy én ki vagyok, az nyomta le a géppisztolyt, mert az látszott, hogy én kézigránátot akarok én rájuk dobni! Utána mondta, aztán hahotáztak, utána behívtak a rendőrségre, hogy mi az istennek csináltál ilyen hülyeséget, hogy majd lelőttek, azt hitték, hogy merényletet akarok elkövetni. Szóval, ha Csulák nincs, akkor lelőnek!

IBUSZ-TIT
Ország-Világjárók Baráti Köre

A Borsod megyei
Rónai Sándor Művelődési Központ klubhelyiségében
1977. szeptember 28-án, szerdán 18 órakor

a Dunántúl szép tájain

címmel
Farkas Gyula
vetített kénes előadást tart

Önt is szeretettel várja
a művelődési központ, a világjárók (IBUSZ)

Csulákkal különben együtt voltam Párizsban előtte egy évvel. Hát a munkásőrség parancsnoka volt. Szóval ilyen sztorik vannak. Ez szó szerint életveszélyes sztori volt. Az más dolog, hogy Dániában a rendőrségen voltam, mert ott meg a NATO kikötőben fotóztam, tehát a fotóval kapcsolatban, Moszkvába is bevitték a rendőrségre, amikor Kennedy meghalt, pont akkor voltam.... Amikor csak... mondok akkor egy-két különleges sztorit. Akkor húzták le a berlini falat, amikor Párizsba érkez-

tem, azon a napon, akkor is nagy rendőri készség volt, ott a szomszédban akkor robbant az, ott az algériai, az OAS-nak az egy terrorszervezet volt, a bombája. Szóval nagyon sok meleg helyzetet közvetlenül éltem meg."

„Itt megint. Ez egy zsánerkép. A háború alatt. Nyugaton jelent meg nekem ilyen képem, bent voltak érte. Egy kislány van az ablakban, ilyen lerobbant. És magyar életkép, lehozta egy svájci

BARTÓK BÉLA

MŰVELŐDESI KÖZPONT SZEGED

Vörösmarty u. 3.

1975. május 20-án, kedden este 6 órakor

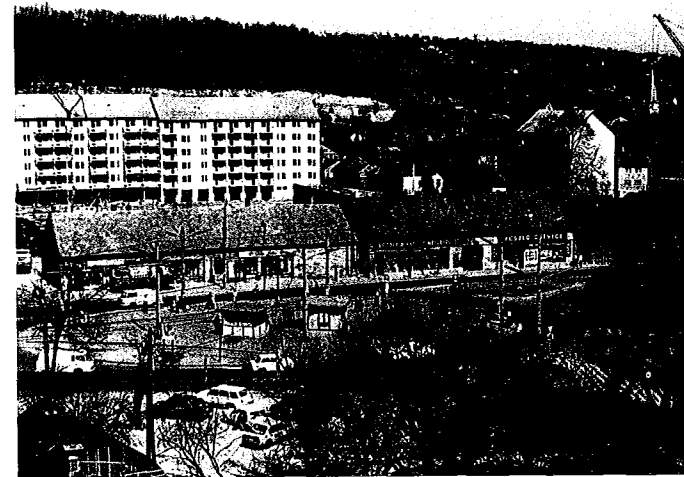
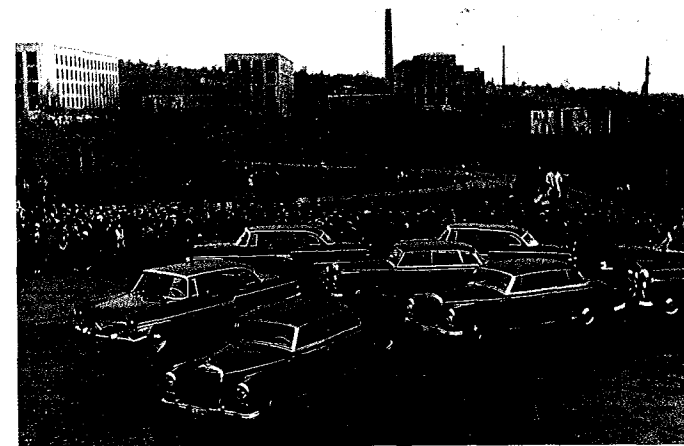
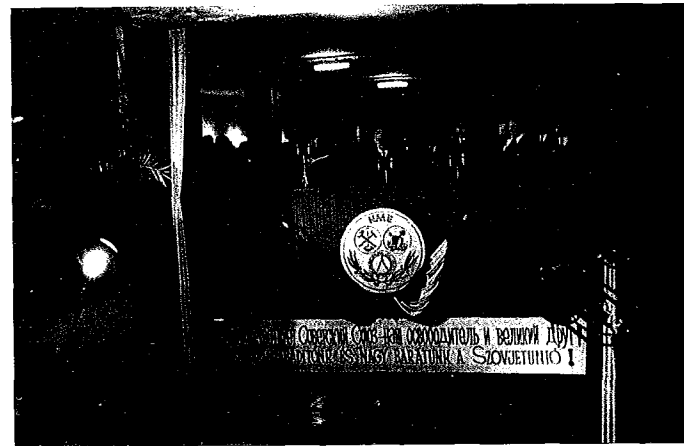
című előadássorozatunk negyedik előadása

BORSODI TÁJAK, BORSODI VÁRAK

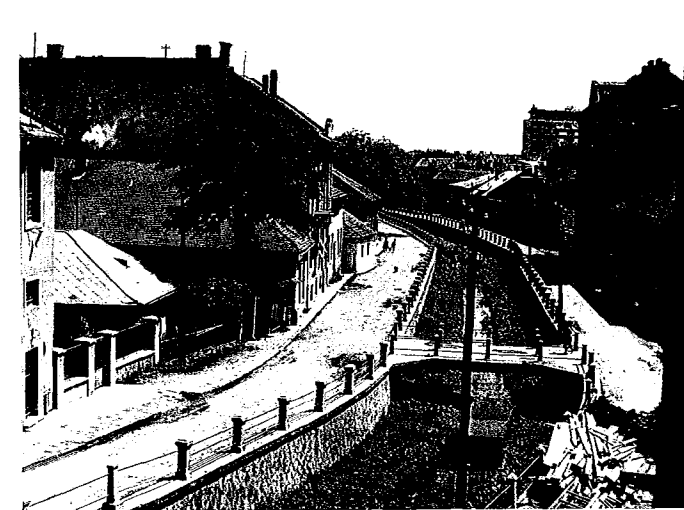
Előadó:

FARKAS GYULA
miskolci idegenvezető

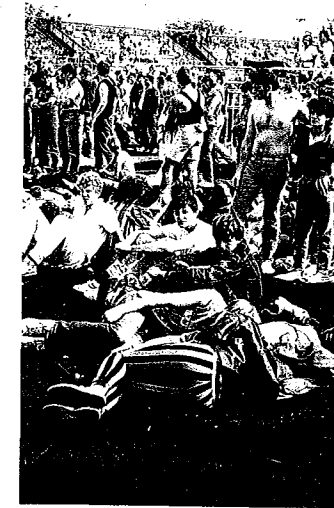
lap. Nem tudom, hogy jutottak hozzá, és akkor engem megtaláltak a nyomozóhatóság, hogy miért adok én ilyen képeket. Mármost külföldre. Megjelent... veled vagyunk Vietnám, na, azt mondja, jól néz ki ez a – tudják, volt Vietnámba háború –, na ez is egy ilyen célra szolgált. Tehát vannak olyan fotók, amik az országot nagyon lejáratták.”

„Hát ez a mostani Marx tér, illetve az Újgyőri főtér.”

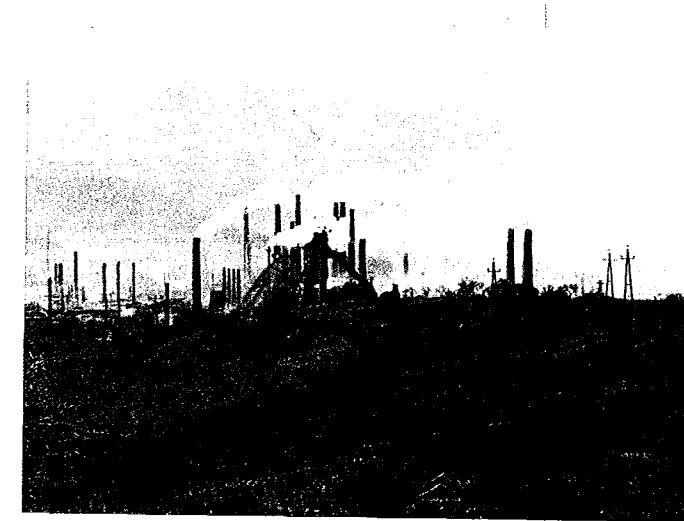
„Ez a Pece, a Régiposta utca. Itt volt mellette a postaügyi. Még ilyen volt.”

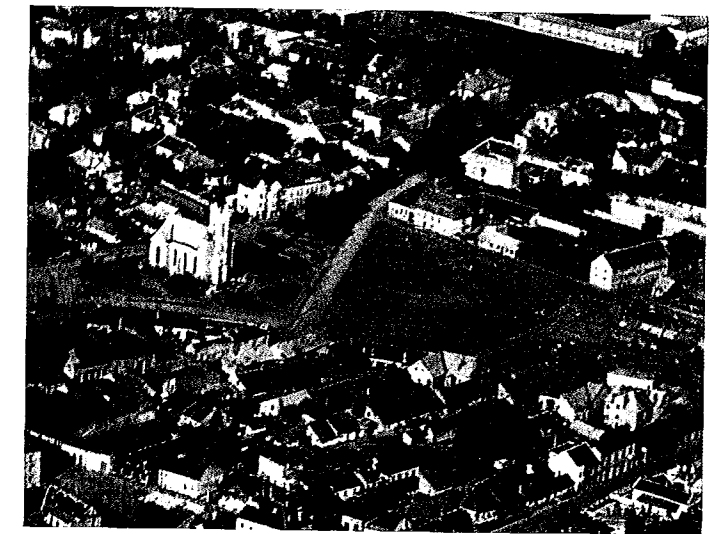
„A rockfesztivál. Itt, '87-ben a Stadionban. Állandóan itt fetrengett a jónép.”

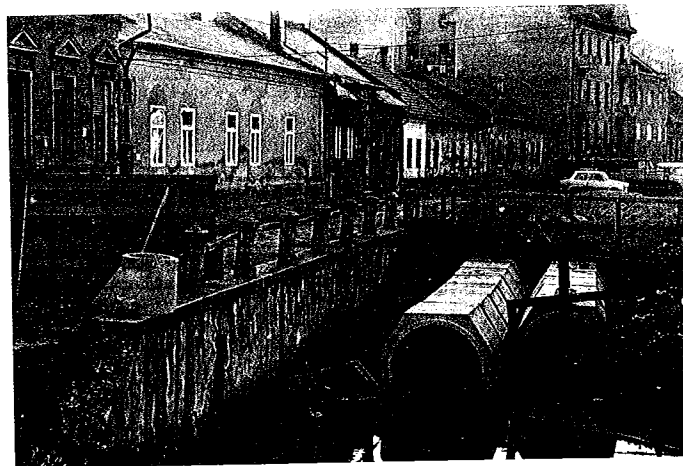
„Régen ilyen tej volt. Így volt, literes tejetek tettek ki. Ez a fekete kutyás bolt. A Weidlich-bolt. Itt a színház. Ez mikori kép? '66-os.”

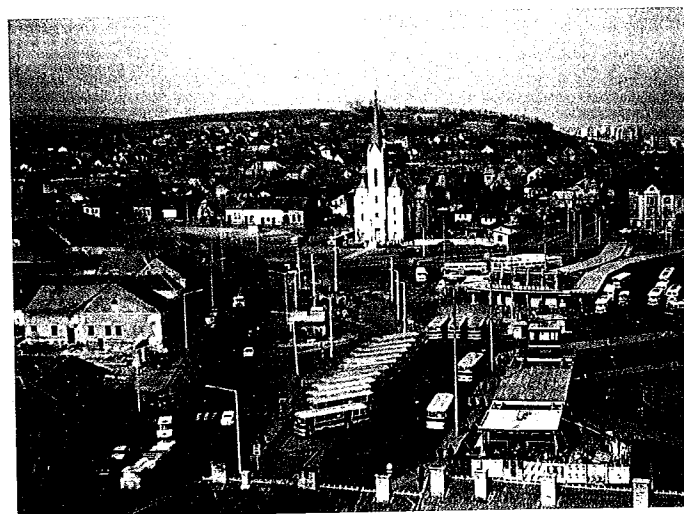
„Na, itt van a kohászat még fénykorában, '63-as felvétel, hogyha még látják.”

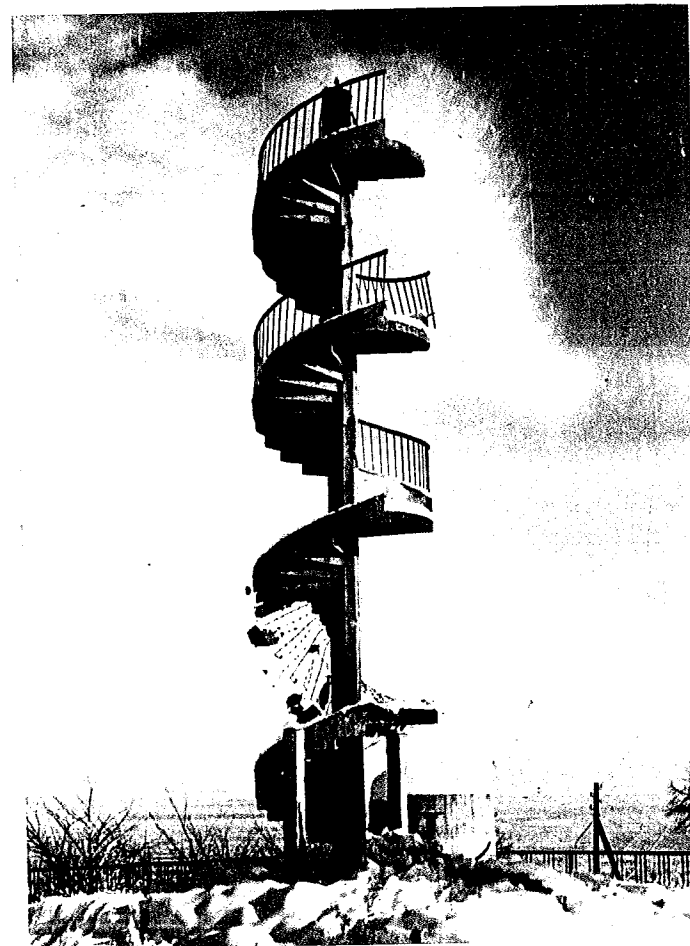
„Ezt egy vitorlázó gépből csináltam, azért is életlen.”

„Itt, amikor a Pecét tüntetik el, ezt '78-ban csináltam.”

„Ezt '57-ben csináltam a Búza térről. Itt a Goethe Klub.
[...] Most tulajdonképpen ezt a teret mutatja a 10-15 emeletes háztetőről.”

„Ez a kilátó. Erről van jobb kép, csak most nem találtam, mert életlen. Ez a hagyományos kilátó, ami '58-ban épült. Úúú, hülyeségeket beszéltek! '56-ban lőtték le ezek az oroszok. [...] Indult '28-ban és ott állt egészen addig, amíg '56 december 8-án le nem lőtték. [...] És úgy kellett tanítanunk, hogy az ellenforradalmárok felgyújtották! Holott egy T-34-es tank lőtte ki, abban az utcába laktunk a főposta előtt. December, '56 a forradalom után.”

IV. 4. „Nyolcszoros kispályás bajnokok lettünk!” – Sz. Péter²¹⁸

„...Úgy emlékszem vissza, hogy többször kellett utazni, mert apámat mindig kinevezték valahova parancsnoknak, ez volt az első nagy helyszíne apáméknak Süttörbe, ez most Fertőd. Akkor onnan Egerbe, szintén megbízott parancsnoknak, utána vissza Miskolcra. [...] Ugye a mamának, hárman vagyunk fiútestvérek, plusz az apám, az négy férfi, hát erre azért dolgozni kellett, meg főzni, sütni. Anyám egy értelmes asszony volt. [...] A lényeg, hogy anyám nyelvet is beszélt, olyan sok iskolát nem végzett, de igen olvasott volt, imádta a könyveket. [...] Apám is egy főiskolát végzett, katonai főiskolát végzett úriember volt. Horthy-korszakban huszár volt. Három helyen sebesült ugye a II. világháborúban. Vitézségi bronz fokozatot kapott a hősiességéért. Majd az új rendszerben, '45 után valamikor, még két évet bujdokolnia kellett, hogy ne vigyék el. Utána visszahívták a kommunista hadseregbe, és így lett huszártiszt. Hát azért voltak incidensek, mert abban az időszakba erőszakkal az apámat

²¹⁸ Interjú Sz. Péterrel, 2011., készítette: Orbán Tímea.

beléptették a pártba, és 54-ben a pártbizottság asztalára vágta a tagkönyvét, és azt mondta, hogy magukból elegendem van, mert ő nem politikus volt, ő egy igazi echte katonatiszt volt, ő egy katonaeMBER volt.”

„Felépítkeztek nagyapáék Komlóstetőn. Ez közel van ide, és én tulajdonképpen a Vasgyárban úgy nevelkedtem, hogy fiúiskolába jártam, szórakozni, futballozni a stadionba, Perecesre, illetve üdülni nyáron Parasznyára, Varbóra az alagúton keresztül...”

„Jobb körülmények között nevelkedtem. Vasgyári általános iskolába jártam, utána részemről szakmunkástanuló iskola, Földes Ferenc Gimnázium, Zalka Máté Gépipari Technikum, Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola, üzemtervező-üzem-mérnöki szakon, tűzoltóiskola elvégzése és különböző egyéb dolgok. Van egy fiók oklevelem, de ma már nincs jelentősége.”

„Eltelt a [...] 4 év, bocsánat, és akkor ipari tanulóknak mentem, esztergályos ipari tanulóknak. Na, innen kezdődött az én komolyabb életem: 100-as számú tanuló intézetbe, ez a vasgyárban van, és amikor mentem másodikba, akkor aláhamisítottam az igazgató nevét, és beiratkoztam esti tagozatra gimnáziumba. Nem is volt ezzel semmi baj, harmadik háromnegyed évkor derült ki a stikli. Hívták az apámat, de hát nyugodjon békében dldott jó igazgatóm volt, Kollártnak hívták, apámnak beosztott katonája volt valamikor, és megdádáztak úgy, hogy: na ide eljuttott már ez a gyerek, na akkor, meg stb., tekintsünk el, na hadd tanuljon. Ez megtörtént, Földesben leérettségiztem jelessel.”

„...Horizont-esztergályosként végeztem, volt érettségim, műszaki ellenőr, nem, bocsánat, rajzoló lettem. Közben iskoláztam, rögtön mentem gépipari technikumba, különbözettel harmadikba, közben, amikor már majdnem végeztem, akkor meg felvettek az akkori gépipari technikumba, de egy fél év múlva átvette a Bánki Donát, a pesti műszaki főiskola, és így feltölték a 3 évet 4 évre, és hát nem is volt ezzel semmi baj, és akkor hamarabb lettem technikus, mint üzemsszervező-üzem-mérnök.”

„Akkor azt ugye említettem, hogy 9800 fő dolgozott a Diósgyőri Gépgyárban, nagyon magas szintre emelték a termelést, a végtermékeket, és utána kérem már gépiparit is végeztem. Műszaki ellenőr lettem úgy, hogy nem csak a szimpla gyártmányok, végátvételnél gépsorokat vettem át, hanem már honvédségi anyagokat is kellett, ezt anyagnak nevezték, ilyen »sz«-es elnevezésű volt, azokat kellett átvenni.”

FELNÖTT-MOLNÁR SZAKMUNKÁSKÉPZŐ TANFOLYAM

1982-BEN VÉGZETT HALLGATÓK

TALÁLKOZUNK 1987-BEN

„A lényeg tehát visszatérve, hogy a Lenin Kohászati Munkavédelmi Főosztályon dolgoztam, és futballoztam a hengerde csapatban, akikkel nyolcszoros kispályás bajnokok lettünk! Úgyhogy nyertünk országost, vasas-szakmaközi, egyéb ilyen megmérettetésen, majd utána még közben a kohászválogatot-
tal még országos hengerész kupákat nyertünk.”

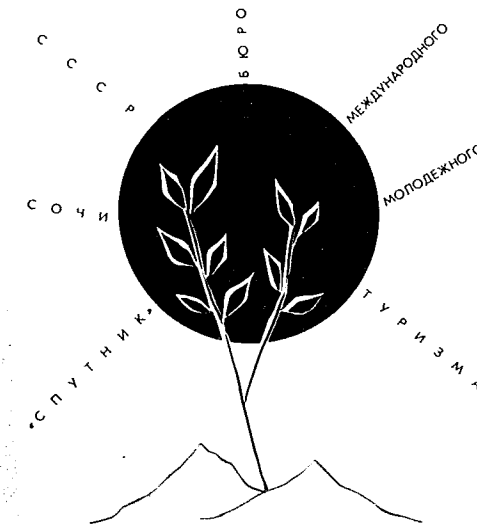
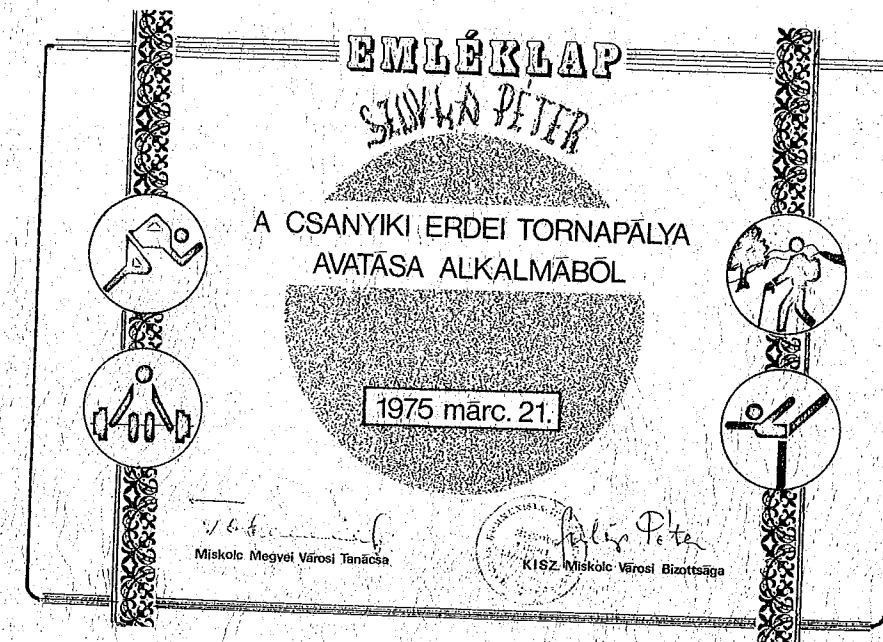
„Visszatérve a Lenin kohászatra, [...] nagyon komoly termelés és nyereségrészesedés történt a Lenin Kohászati Művekben. Minden évben tudtak osztani nyereséget, nem volt veszteséges a gyár. Igaz, hogy abban a korban biújtatott munkanélküliség volt, mert produktív teljesítő és más beosztásba' lévőket, az áranyokat, hogyha megnézzük, akkor egy érdekes eltérést mutat, de akkor is azok az emberek, velem együtt, meg tudtunk élni.”

„Sportélet. Tömegsportról beszélünk, ami teljes mértékben kiterjedt a lövészettől az atlétikáig, a futballig, a kézilabdáig, a kosárlabdáig, az asztaliteniszig, mindenre kiterjedő volt. Nagyon nagy élet folyt! [...] Tehát sportélet. Országos bajnokságokra jutottak a Dimávag-nak a válogatott csapata, de majd kitérek erre, mert a két-három gyár mindig egymás ellen szót-

D.V.T.K. Tömegsport. L.K.M. 04-13		Jogazolás: Labdarúgás	
Név: Salivka Péter		Kispesti Lab. Kelt. 1934	1934. Jelen
Szület. hely: Miskolc		Ácsalmi Kelt. 1937	1937. Jelen
Szület. év, hó, nap: 1914. XII. 07.		Kispesti Lab. Kelt. 1938	1938. Jelen
Anyja neve: Sántóin Anna			
 D.V.T.K. Tömegsport. L.K.M. Lakásnév.		Nagypályás. Kelt. 1934 Kispesti Lab. Kelt. 1934	1934. Jelen

ték a játékokat. Volt bőven pálya, futballpálya volt, a stadionon kívül a Szinva-parti, a Vörös csillag, és az új pálya, a stadionnal szembe volt kézilabdapálya, és a háta mögött építettek még egy kispályát, tehát egy kézilabdapályát, ahol pedig a kispályás labdarúgás mehetett.”

DIPLOM

Награждается Сливка Пётр
Майтени Мария (ВНР)

победительница в конкурсе

А НУ-КА, ДЕВУШКИ!

III место

KLEVÉL

Szlivka Péter

az LKM Tömegsport Bizottság által rendezett 1977. évi

tollaslabda CENTENÁRIUMI EMLÉKVERSENYEN IÉRTI egyéni

III. helyezést ért el.

DVTK Tömegsport
L K M

2. августа 1976
Инициаторы:
ЧССР Франтишек
ВНР Мартон Белаёны
СССР Сергей Герасимов
ПНР Марек Кзыгусь
Бельгия Анядей Нинифария

„Akkor a kultúra olyan szintre emelkedett, hogy olyan színjátszó csoportja volt a Nehézszerszám-gépgyárnak, tehát a hármaskörnek, hogy vidéki szervezésekre jártak: előadásokat, villámréfékat adtunk elő. Nagyon kedves emlékek vannak, ugyanakkor énekszámok mentek, néptáncsoport működött. Tehát azon belül, hogy ugye dühöngött a szocializmus

Magyarországon. Hát, mint fiatalok, nekünk szakszervezeti tagnak kellett lenni, és nem volt probléma, mert a vasas szakszervezetbe, mikor ipari tanuló lettem, beléptem, és jelenleg a bányász szakszervezet oszlopos tagja vagyok, idén 50 éve töltöm. Ezzel nincs is semmi probléma. Ugye KISZ-tagoknak automatikusan lenni kellett, csak amikor kikerültünk az élet-

be, akkor többször felszólítottak, hogy a munkásörsebe, meg a pártba lépjek be. Én mindig elmondtam, és mindig valahova jártam iskolába, mert jött a tűzoltóiskola, akkor jött a munkavédelmi szaktechnikus is vagyok, tehát Pestre kellett járni, ez már egy későbbi történet, csak mindig valami indokkal, mindig volt egy indok. Két iskolába nem mehetett, mert be akartak iskolázni kérem szépen...”

„Hát voltam tagja, mindenkinek tagja kellett lennie valamilyen szocialista brigádnak, célkitűzések. Kezdjük a Diósgyőri Gépgyárban ugye, mikor rajzoló lettem, ott a B. egységnek a rajzolója voltam, és, hát nem mondom meg a nevét, hogy milyen szocialista brigádnak lettem a tagja. Mindegy, tagja lettem, mert nem lehetett kilógni a sorból, és ez nem is olyan, hogy megbánta az ember, vagy nem bánta meg az ember. Ez a szo-

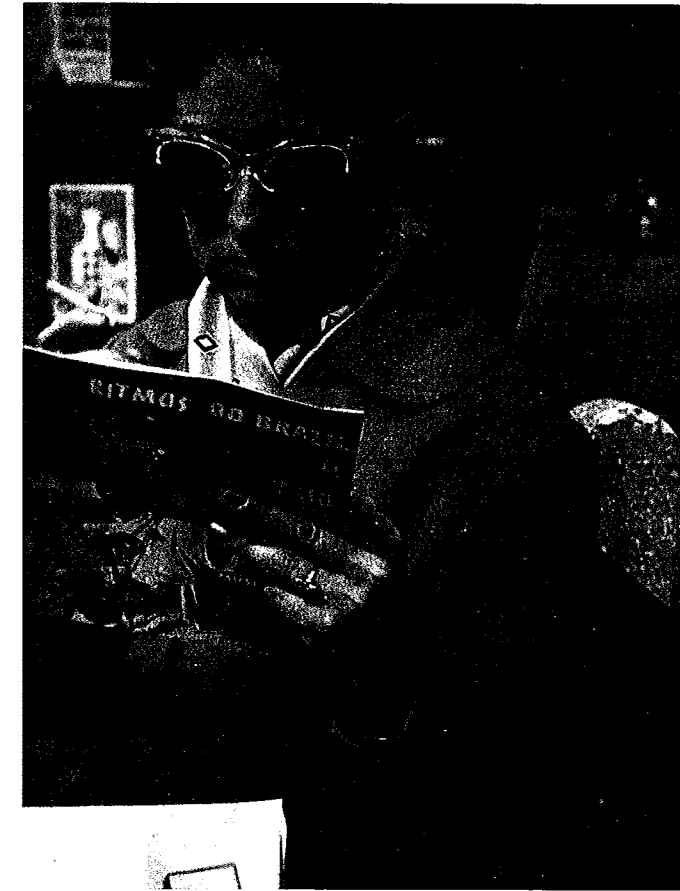
cialista brigád vállalt, ez a szocialista brigád szervezett kirándulásokat. Amikor olyan szintre jutottunk, hogy az első három között voltunk, akkor pénzjutalmat kaptunk, akkor társadalmi munkát vállaltunk, üdülőkhöz kimentünk, a Lenin Kohászati Műveknek az üdülőjét takarítottuk például, akkor – ez a Diósgyőri Gépgyár, ne keverjük össze a kettőt. Tehát lényegében a brigádélet az összetevődött a vállalásokból, összetevődött a társadalmi munkából, összetevődött a közös kirándulásokból, összetevődött, hogy kaptunk esetleg színházjegyet, vagy valamilyen kultúrrendezvényre.”

„Amit lebontottak, a Lenin Kohászati művelődési házat, tehát ami tulajdonképpen a mozi is volt, ami már most ott nincs meg, mert lebontották, a vendégházzal szemben állt ez az épület. Annyira megették a rágcslók a falat, hogy életveszélyes, és lerobbantották az egészet. Színházi előadásokat is szerveztek oda, úgyhogy a Déryné, akkor Déryné színházról jöttek ki művészek, és akkor ők adtak elő. Zenekarok játszottak, versenyeket szerveztek, rendeztek, hát így ment akkor a Diósgyőri Gépgyári brigádélet.”

„Ezt nem lehet leradírozni, hogy ez nem volt jó, ott is emberek dolgoztak, családok, tehát családok voltak akik... például kirándulás, autóbusszal elmentünk Tokajba, családotól, mert itt nem csak mi brigádtagok, tehát családi hangulatú kirándulás volt. Felszabadultan, viccelődve, volt, aki kérem szépen végigzenélte az utat, visszafele kicsit jobb kedvű volt a társaság egy pincelátogatás után, kérem, hát így működött, és harag vagy valami bosszantó dolog nem volt. Persze, voltak egymással úgy, hogy annyira nem volt szimpatikus az az ember, de hát ezt lehetett kezelni, tehát rosszat én erre nem tudok mondani, és ha valaki most, történész vagy akárki azt mondja, hogy a szocialista brigádélet, mint maga a fogalom és formátum... Nem arról beszélünk, hanem arról, hogy a belső életben, abban a korban termelő, dolgozó emberek voltak, vezetők voltak, csak erről van szó.”

„Az, hogy a körítés milyen volt és hogy kiket üldöztek, az egy más asztalra tartozik. Nem véletlenül nem léptem be sem pártba, sem munkásörsébe, mert mások voltak az elveim, de azért vezető lettem. Tehát kinőttem magam, és megadatott az, hogy vezető legyek, elég jó fizetésért, és én nem panaszkodom, pedig én úgy indultam, hogy egy esztergályos tanuló voltam, és valahol az ember fel tudott önmaga emelkedni...”

IV. 5. „Ez már egy zaklatottabb élet volt” – B.-né²¹⁹

„1938. II. hó 17.-én születtem. Édesanyám tanítónő volt, édesapám pedig gazdasági felügyelő, ott dolgozott agrármérnök végzettségével. Egyébként ő Debrecenben végzett az agrártudományi egyetemen. Volt egy nővérem, szegény már nem él és ve-

lünk lakott egy nagyon szép kertes családi házban. Édesanyám anyukája, drága nagyanyókám, egy fehér ezüsthajú tündér [...] Hét gyereke közül mind pedagógus végzettségű volt: általános iskolai, középiskolai tanárok, gyógypedagógusok. És mi ott éltünk nagyanyókám, édesanyám, édesapám, nővérem meg én, abban a nagyon szép kertes családi házban... Felvidékről származott anyai nagymamám is és anyai nagypapám is, a nagypapámat nem ismertem. Nagypapám iskolaigazgató volt Bódvaszilason, de előbb Kassán töltött be igazgatóságot valamelyik iskolában.”

„A nagypapám is meghalt az I. világháborúban, tehát ő akkor már özvegyen élt, eladta a birtokot, és ide Miskolcra költöztek, mert tudta, hogy neki a hét gyereket fel kell nevelnie, iskoláztatni kell őket. Egyébként nagyon katonás, tette kész asszony volt, aki hiába végzett tanítóképzőt, nagypapa soha nem engedte tanítani, mert a hét gyereket ugye nevelnie kellett valakinek otthon...”

„Igen, csak még ide tartozik egy nagyon fontos dolog. Hogy tulajdonképpen mindenki elment oda, ahova kellett mennie. Nagybátyáink tanítani, dolgozni, ki hova, kit hova sikerült elhelyezni. Nagynéném maradt otthon nagyanyókámmal. Én zárdában jártam alsó tagozatban Miskolcon a Szatmári Iskola, nővérek tanítottak, soha nem fogom azokat az éveket sem elfelejteni, mert életem legszebb iskolás évei voltak. Amikor reggelente fél 8-kor, tanítás előtt bementünk az osztályterem mellett lévő kápolnába, és ott egy közös halk imádság után mentünk a terembe és kezdtük el a tanítást. Hát a Szatmári Iskola nővérekről tudni kell, hogy végtelenül jószágos lelkületű, következetes és elég szigorú emberek voltak. De hála nekik, megkövetelték azt, amikre aztán később, többi tanulmányainkat tudtuk alapozni. Amikor 1949-ben édesanyámmal szeptember előtt augusztus végén valamelyik napján mentünk volna beiratkozni, közölte velünk a zárda portás bácsija, hogy nem lesz többé tanítás,

²¹⁹ Interjú B.-nével, 2009., készítette: Ujhelyi Anna.

mert az éjjel jöttek teherautók és pici holmival elhurcolták az apácáinkat, akiket rajongásig szerettünk, mert ők is szerettek minket...”

„...Akkor már az elvtársak nagyon-nagyon nagy embernek érezték magukat, nagyon magabiztosak voltak. Holott a legtöbb ilyen utasítgató elvtárs... volt olyan, aki analfabétaként került bankigazgatói posztra, volt olyan, aki négy elemis végzettsége miatt gyárigazgatói állást ajánlottak és hát ők akkor mindenkit, aki értelmiségi volt, legszívesebben a földbe döngöltek volna. Tehát olyan nagy volt az ellenszenv a tanult emberek iránt. [...] Akkor az értelmiségieknek szinte maradása nem volt, mert próbálkoztak akkor mindenkivel kitolni, mert egyértelmű, hogy ez valamiféle irigység volt, holott soha senki ezt nem éreztette velük, hogy ők alsóbbrendűek lennének azért, mert ők nem voltak iskolázottak.”

„Kérlek szépen, a Borsodi Szénbányászati Trösztnek volt egy kísérleti és javítóüzeme. Oda mentem el mint technikus, na de nem szerettem, mert – mint már említettem – műszaki érzé-

kem, az nulla volt és nem is érdekelt... És akkor hát persze, miután én elhatároztam, hogy pedagógiai pályára megyek, különbözeti érettségit kellett tennem [...] hát persze munka mellett tanultam és csináltam meg a különbözetit, majd jelentkeztem a főiskolára.”

„Hát a háború után ezt nagyon nehéz volt... Hát ahol mi lakunk, ott általában az értelmiségiek laktak a Népkerttől kifelé. Akkor volt olyan terület, a tiszttelep, ahol a háború előtt

is olyan polgári emberek éltek, tehát középosztálybeliek. Mert én középosztályból valónak tartom magam, hiába volt nagyanyám földbirtokos, de édesanyám, édesapám értelmiségi volt, lévén édesanya pedagógus, édesapa pedig egyetemet végzett agrármérnök. Tehát én értelmiségi gyereknek vallom magam,

meg saját magam után is a tanulmányaimat véve, meg az állásomat, én is értelmiséginek vélem magam. Tehát én úgy érzem, hogy mindig középosztályhoz tartoztunk, nem a felső tízezerhez, nem az alsó kategóriába a szegényekhez, hanem a középosztályba.”

„Sajókeresztúron is nagyon szerettem tanítani, mind a két vidéki faluban nagyon kedves emberek éltek, tisztelettudóak, kedvesek, becsületesek. A gyerekek is felnéztek a pedagógusra, nagyon-nagyon jó volt a kapcsolatunk. Volt olyan, hogy a hétvégén, amikor a buszra vagy a vonatra vártunk, akkor szinte az egész gyereksereg kikísért bennünket. Tehát az ottani lakók, gyerekek kikísértek minket az állomásra és ott integettek meg szóval bűbájosak voltak...”

„Tehát a vasárnapi szórakozásunk eleve kimaradt, mert iskolásként is és később pedagógusként is vasárnapi programnak kellett eleget tenni: úttörőverseny, ilyen-olyan szavalóverseny. Akkor végtelenül ártatlan szórakozásaink voltak. [...] akkor nem volt rádió, nem volt televízió, telefon is csak később, és aztán, ahogy telt, múlt az idő, és családokból előkerült egy-egy régi szép könyv, ilyen ifjúsági könyvek. Azokat egymásnak adogattuk, szinte rongyosra olvastuk, mert annyira kedves volt, a Cilike-sorozat, a Csöpike-sorozat, ezek ilyen lányregények.”

„Hát tudod, ez már egy zaklatottabb élet volt, mert felnőttek voltunk és nekünk kellett mindenről gondoskodni, dolgozni járni, gyereket nevelni. A gyermekkorom, az vidámabb volt és felhőtlenebb, mert ott a szülőkre voltunk hagyatkozva, utalva, és nagyon jól éreztük magunkat úgy is. Tulajdonképpen, ahhoz képest nagyon jó volt, mert új lakás, új helyen, új környezet, minden új volt. Tehát én a város egyik végéről jöttem a város másik végére, mert akkor még nem volt ennyire kiépülve a Berekalja, tehát volt a város a Kiliánig, meg kifelé Diósgyőrig a falu rész.”

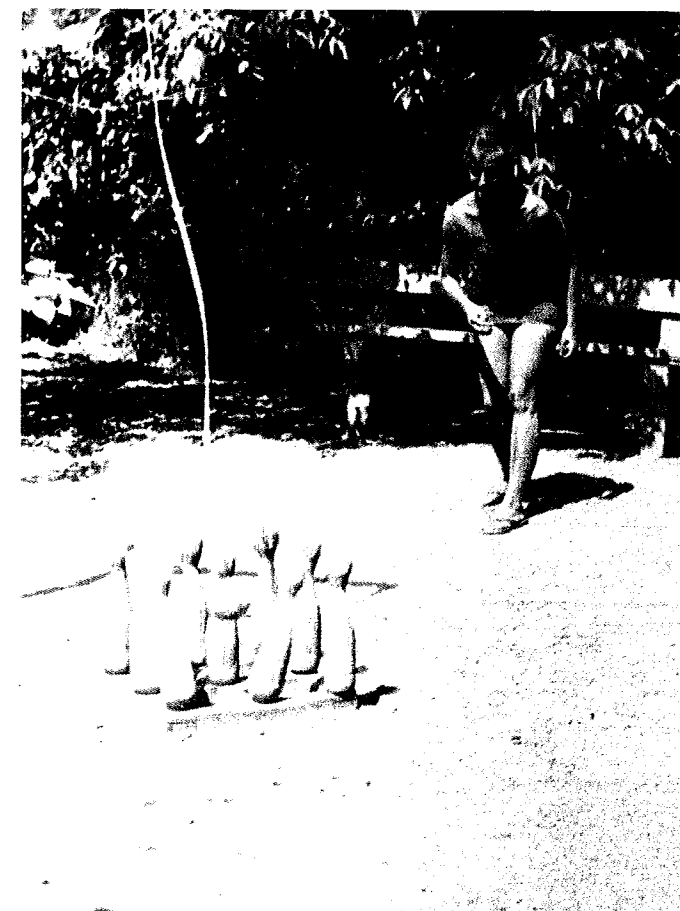
„Hát rendszeresen nem, úgy alkalomadtán elmentünk az igazgatókhoz levizitálni. Tehát akkor még inkább ez a polgári szokás volt divatban. [...] A fiatalabb ment az idősebbhez, ha meghívta, utána az idősebb ment vissza a fiatalabbhoz. Tehát akkor nem ilyen kimondott vendégeskedés volt divatban, hanem a vizit. Vizit ide, vizit oda, leviziteltünk egymásnál, úgy mondtuk akkor. De hát pénzünk meg időnk sem volt arra, hogy mi nem tudom milyen...”

„...mikor kezdett divatba jönni a Mályi-tóra való kijárás – meg az egy státuszt jelentett, hogy na, nekünk van a Mályi-tónál hova menni –, volt ott a BÁÉV-nek egy vendégháza, és ott sátorral megszálltunk. Nyaranta sátorozni jártunk, sátorral jártunk nyaralni, úgy, hogy Tata hozta a sátrat összegöngyölve,

hát akkor még ilyen nagy böhöm sátrak voltak, nem ilyen kis csinosak, meg a másik kezében a cuccokat, [...] és sátrat vertünk a kempingben.”

„Tehát nem, nem jártunk mi moziba, csak egy-két kötelező mozicélodásra kellett elmenni, sajnos, akkor még szombaton is volt tanítás, volt munka, és vasárnapra mindig szerveztek nekünk

valami programot, nehogy véletlenül elmenjünk a templomba, mert régen vasárnap mi volt szokás? Reformátusok istentiszteletre, katolikusok misére mentünk. És hogy ez ne fordulhasson elő foggal-körömmel ragaszkodtak a maguk hatalmának a megtartásához, és mindent elkövettek, hogy nehogy véletlenül templomba járjunk.”

IV. 6. „Nem tellett másra, de jó volt!” – F. József²²⁰

„Háború után két évig maradtam apámmal, már idős ember volt, és volt 12 katasztrális hold földje, és még bérelt földet. Egyedül azt nem bírta, maradtam valameddig és segítettem. 1947-ben azt mondtam: ez nekem nem életcél, nekem szakmám van, bemegyek Miskolcra és ott dolgozom! Ez sikerült, első alkalommal mindjárt kaptam helyet, másnap már mentem dolgozni mint szabósegéd.”

„1947 tavaszán kerültem be Miskolcra dolgozni mint szabósegéd. Ott elhelyezkedtem maszeknál, és ott dolgoztam sokáig, 1949 őszéig. Utána sajnos beteg lettem és hazakerültem szüleimhez, Kiskinizsre, és két évig, 1952-ig odahaza voltam. [...] Egy barátommal együtt voltunk albérletben, egy ágyban aludtunk, mert neki nem volt dunnája. Fűtetlen szobában aludtunk és a gerincem annyira megfázott, hogy kaptam egy csonttuberkulózist. És ez bizony két évet kivett nekem az életemből, és 1952 őszén kerültem be Miskolcra, és akkor kezdtem el újra dolgozni, addig nem lehetett.”

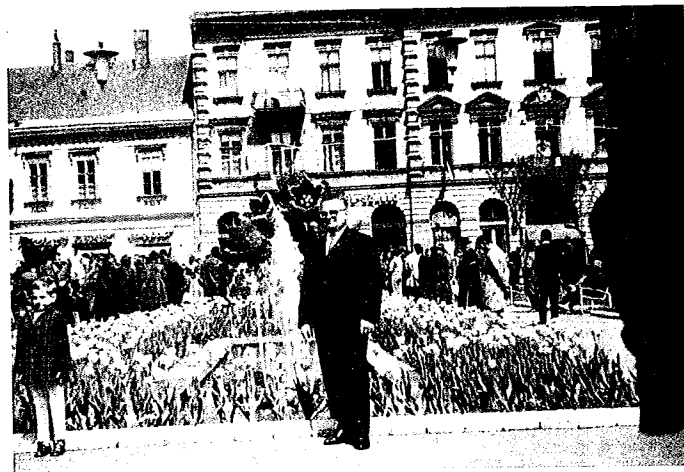
„Mint szabósegéd [dolgoztam] maszekoknál, főleg az úriszabó szakmában, mert azt tanultam tanulókoromban. És utána, 1952-ben már jobban éreztem magam, akkor visszamentem Miskolcra, és a szövetségetnél helyezkedtem el szintén mint szabósegéd. [...] Ruházati Szövetkezet. Utána közben jártam maszekokhoz is és 1953-ban-1954-ben Rakaczki János úriszabónál dolgoztam hosszabb ideig, és 1955 tavaszán ipart váltottam: szabó szakmában önálló lettem. Diósgyőrben volt a műhelyem, a Költő utca 23. szám alatt. Ott dolgoztam mint önálló szabómester.”

²²⁰ Interjú F. Józseffel, 2009., készítette: Darázs Richárd.

„A Költő u 23. szám alatt volt a műhelyem, utána sikerült szerezni egy lakást az Erdei utcán, a Kiliánban.... Elég kicsi volt a lakás, és megpróbáltuk nagyobbra cserélni, és ez sikerült, ide a Kossuth utcára, egy hármask cserével. Nagy nehezen, de sikerült. Itt van rendes fürdőszoba is. Ez 1965 márciusában volt, mert Attila fiam pontosan három hónapos volt, amikor ide költöztünk. Ők onnan jártak iskolába.”

„...Mint legényember, elég sok pénzt elköltöttem, mert abban az időben jártunk szórakozni mi is. Jártunk táncolni a tánciskolában, a Városháztéren volt a tánciskola, a Szentpáli utcán is volt tánciskola, oda is jártunk. [...] Nagyon szerettem táncolni fiatal koromban. Jártam kétszer-háromszor tánciskolába, és amikor aztán önálló lettem, már más lett a helyzet, mert 1958 áprilisában megnősültem. 1959. szeptember 6-án már megszületett első gyermekem, Jóska...”

„Azt elfelejtettem mondani, hogy amikor Kiskinizsen befejeztem az ált iskolát – hat elemi volt csak –, közben mikor beke-rültem boltvezetőnek, akkor nekem el kellett végeztem a 7-8. osztályt, a kereskedelmi iskolát, a boltvezetői iskolát. Ez nem volt könnyű dolog negyven éves fejjel, munka mellett. Nagyon nehéz volt, de kénytelen voltam a cél érdekében. A szövetkezet központja rendezte ezt a külön iskolát, három évig elhúzódot, hosszú idő volt, de megcsináltuk. Volt bentlakás is, meg voltak beszámolók is. Bentlakás vizsgák előtt volt, például Kácson volt egy ilyen iskolaszerű berendezve és ott laktunk egy szállodasze-rű helyen. Nehéz volt a családtól külön, de meg kellett tenni és hál' istennek sikerült.”

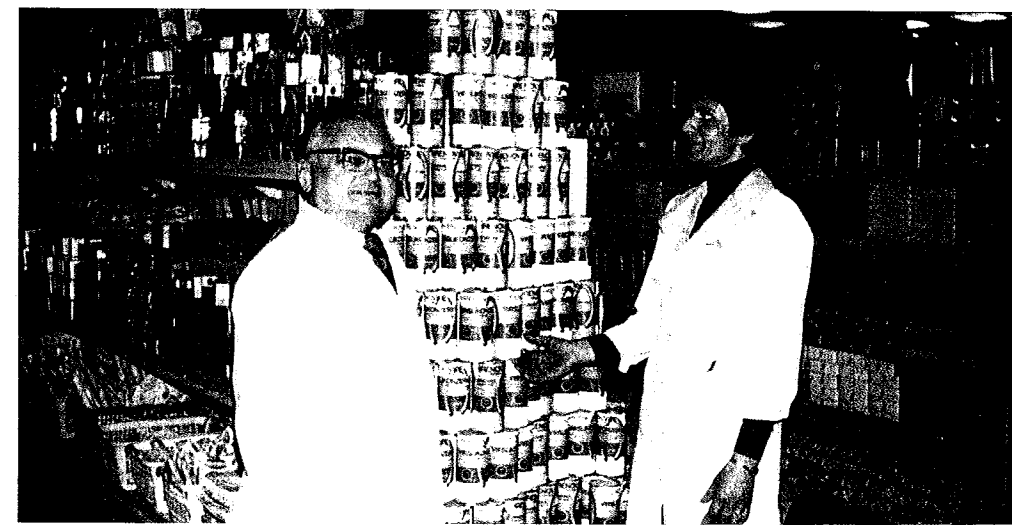

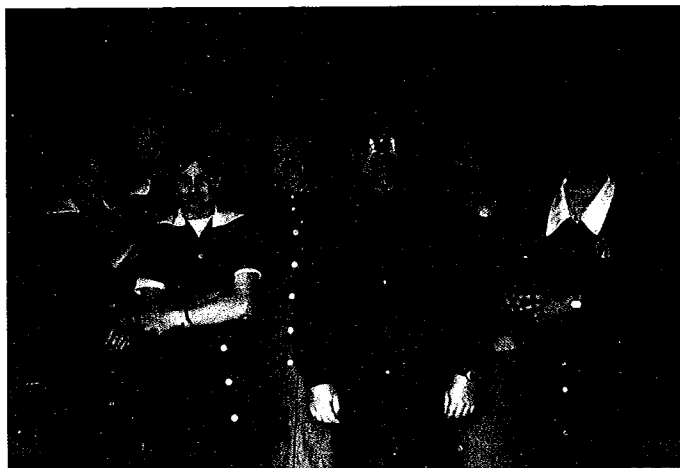
„Trabant. Nem tellett másra, de jó volt. Szerettem is. Összejártuk vele a családdal az egész országot.”

„Futbalozni futbaloztam, de már Miskolcon nem. Ott inkább kirándulni jártunk a Bükkbe, Hollóstetőre, Csanyikba. Voltunk haverok sokan, jártunk a strandokra, Tapolcára. Tapolca jobb volt: a strand után bementünk az Anna étterembe, és ott lehetett táncolni, mindenünk volt a tánc! Cigányzene volt akkor.”

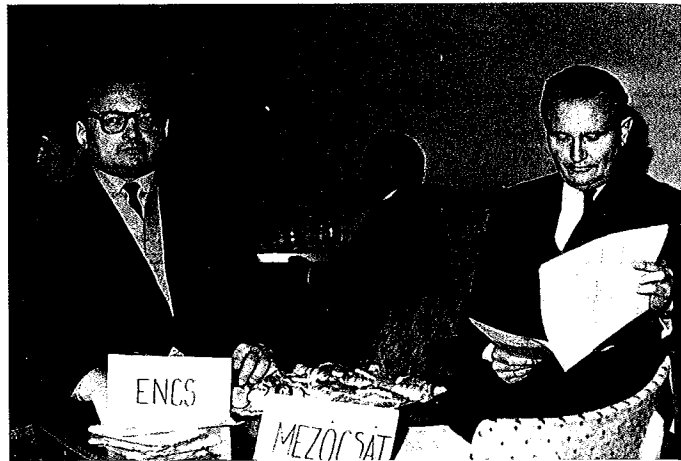
„1960 júniusában adtam vissza az iparengedélyt, mert akkor mentem ki Encsre. Az iparengedély visszaadása, az, hogy én átváltottam kereskedelemre, annak volt a jele, hogy az adót annyira nyomták ránk, legalább én rá – a második kerület volt akkor Diósgyőr –, olyan adót vetettek ki rám, hogy én azt mondtam, ezt nem vagyok hajlandó fizetni, inkább váltok. Sikerült is váltanom. Először az volt a nehéz, hogy Encsre ki kellett járnom. [...] Miskolcon laktunk és onnan jártam ki vonattal, aztán 1967-ben megvettem az első autót, utána többször autóval jártam. Akkor még olcsóbb volt a benzin.”

„...1974-ig voltam az encsi áruház vezetője, akkor felépült Miskolcon az Árucarnok a piactéren. A miskolci szövetkezet hívott oda engem az egyik vezetőnek. Az áruháznak voltunk többen vezetői, volt egy igazgató és volt négy helyettes, hát odahívtak és én örömmel mentem, mert miskolci lakos lévén nem kellett kijárnom Encsre. 1974-től 1986-ig ott voltam az Árucarnokban mint helyettes vezető, és 1986 őszén mentem nyugdíjba. Azóta élem nyugdíjas éveimet, amíg lehet.”

„A ruházati boltban az egész rész egy brigádba volt tömörítve. Az áruháznál Encsen szintén. Ez még Encs és vidéke, ez már Miskolc. [...] Nem volt több brigád az áruházban. A miskolci munkahelyen (Árucarnokban) ott volt több brigád, persze az már később volt, ott már nem nagyon volt brigád. Encsen inkább volt. Volt brigádnapló is, a brigádvezető vezette, olyan lett választva, aki érdemes volt rá, kiváló dolgozó volt. Nem volt mindegyik kiváló dolgozó. [...] A szakszervezet a dolgozók érdekeit képviselte, a brigád a termeléssel foglalkozott, főleg a termelékenységgel.”

„Érdekes volt ez [a párttagság]. Én nem voltam párttag, azelőtt mielőtt Encsre kerültem, sose. Amikor oda kerültem a ruházati boltba vezetőnek, a párttitkár megkeresett kétszer, és: ülünk le beszélgetni, aztán próbáld rávenni. Akkor tiltakoztam először. Nem akartam párttag lenni, de aztán a második megbeszélésnél, jött olyanokkal, hogy: hát mégiscsak Józsikám, boltvezető vagy, neked mégiscsak be kell lépned a pártba! Mondom: rendben van, belépek a pártba! De nem nagy meggyőződéssel léptem be, mert nem voltam meggyőződve arról, hogy ez a kommunista párt az én elveimnek megfelel. Azt jelentette, hogy taggyűlésekre kellett járni, a beszámolókhhoz hozzászólni. A párttagok minden boltból volt egy-két párttag, meg három is, és azok az ottani problémáikat adták elő és próbálták segíteni rajta stb-stb.”

IV. 7. „Bezárták először Baross-aknát, Pálinkást, aztán Anna-bányát” – S.-né²²¹

„...Itt éltek Perecesen és az édesapám részéről a nagyszülők, azok a '46-os években átmentek a Szlovákia területére, Bélabányára. Édesanyámnak a szülei meg Nagybátonyból kerültek. Hát le is van nekem írva, hogy mikor, még a '30-as évek elején [...] nagymamám visszakerült, mert itt voltak az összes testvérei Perecesen, tehát ő perecesi volt.”

„Sajnos nem volt kitől megtanulni, mert, hogy édesapám meghalt, 11 éves voltam, rászakadt a bánya. Ő ugyan tudott, de én még 11 évesen nem foglalkoztam annyira a szlovák nyelvvel, majd utána se volt kivel beszélnem. Végeredményben, amit addig tudtam is elfelejtettem. Ha egyáltalán kimegyek az unokatestvéremhez egy-két szót, hogy ha találkozunk, visszajönnék régi szavak, de konkrétan nem tudom a nyelvet, a szlovák nyelvet.”

„Beszakadt a bánya és ő meghalt. De ki tudták a bányából hozni. Az is úgy volt, hogy alacsony volt a bánya Baross-aknán, és mint utólag megtudtam, Fehér Lacinak a hátára kötötték édesapámat és úgy. Az alagúton, ahol jöttek a kisvonattal, hát mi sajnos később tudtuk meg, hogy édesapám a sérült, mert már akkor elvitte a mentő és még észnél volt és még minket keresett, de minket nem értesítettek. Mire beértem a kórházba, sajnos, édesapám akkorra meghalt.”

„...Ahol 10-es kolóniában laktunk, igaz, hogy csak egy évig, mert onnan kerültem el az Újtelepre, ami a képen is van, meg ahol jártál. Végeredményben 64 éve én ott élek. [...] Az volt ugye, hogy én árván maradtam, a háztartásba be kellett se-

a cserje, és szánkózás még este 8 óra után is, ha a szülők megengedték...”

„Az általános iskola után az az igazság, hogy én elhelyezkedtem dolgozni, rá egy évre a bányához. Én a munkámat 1960. március 7-én kezdtem. Mellette tanultam. Először nem tudtam azt elérni, hogy a gyors és gépirői iskolába bejussak, hanem akkor indították '59 után ezt, hogy még két évet el kell végezni, és akkor a vasgyári iskolába jártunk. [...] azt is elvégeztem és utána kerültem a gyors- és gépirői iskolába, amit nyilván esti szakon végeztem.”

„Az az igazság, hogy a munkahelyemen mindig oda mentem dolgozni, ahova küldtek. Tehát olyan értelemben voltam én a telepgondnokoságon, mint műszaki, vagy épp raktáros. [...] Azután [...] áthelyeztettem a telefonközpontban is. Tehát engem, hogy mondjam, univerzális személynek tartottak, hogy ezt is megtanultam gyorsan, azt is megtanultam gyorsan, csak

²²¹ Interjú S.-néval, 2010., készítette: Pálóczi Beáta.

azért helyettesítettem a telefonközpontosakat is. Aztán voltam kézbesítő a Tröszt és a miskolci bányaiüzem között. Azután lekerültem Erenyőbányára, ott dolgoztam már mint gépiró az aknavezető mellett. 1971-ben átkerültem Lyukóbányára, ott is mint gépiró dolgoztam már. Először a gépészetre kerültem, majd onnan átkerültem, volt egy ilyen bizonyos leíró szoba, ahol az összes

gépiró ott volt és oda hozták az anyagot, és éppen akinek nem volt munkája, akkor az gépelt. Dolgoztam a pártbizottságon is, nem tudom, hogy ez jó ómen-e, de ott is dolgoztam. Akkor aknavezető mellett dolgoztam mint titkárnő. És a legvégén, mielőtt eljöttem nyugdíjba, akkor elvégeztettek velünk egy ilyen számítógép-kezelőt...”

„Hát igen már általános iskolában, már 1954-ben bemutatták, és utána, ahogy az iskolát elvégeztem utána mindig [játsoztam] valamilyen szerepet, tehát úgy, mint a Három a kislányba vagy a Zeng az erdőben, vagy éppen a Gül babában, vagy a Fehér akácokban. [...] Ott volt olyan is, amit így csupán csak fiatalok tanultunk meg kiadást, mert akkor már úgy kezdett szétfoszlani a szabadtéri, hogy nem voltak már így előadások, és akkor ilyen kisebbeket, azt mind magunk között dolgoztuk ki... Akkoriban lehetett, ugye, kapni ilyen könyveket, hogy egyik előadás és megvolt a szereposztás benne. és akkor

azt meg is csináltuk. De 1963-ig működött. Közben meg hát ugye a fiatalok, hogy mutattam a képet is, hogy szüreti bálokra beöltöztünk, mentünk, csináltuk aktívan. Felvonulások voltak itt a telepen, aztán fent, ott ahol a színházterem volt, ott fent a hivatal ház mellett, ott volt a bál végeredményben. [...] Vagy abban a könyvben, ami megjelent Diósgyőrről, abban a könyvben például az is benne van, hogy Várpalotán voltunk versenyen. Csupán lánytáncosok voltunk és úgy volt, hogy mert a fiúk énekkarral voltak, de a lányok tánccal és akkor ott írtuk az igazgatónak, hogy »Jöttünk, láttunk, győztünk«. Úgyhogy mire hazaérkeztünk, ő már megkapta a képeslapot, hogy mi győztünk végeredményben, az első díjat elhoztuk a tánccal!”

„A mozi az volt, az szinte minden hétvégén mentünk végeredményben moziba. Fentről hozták ki a városból a filmet, de így nem tudom neked megmondani, milyen filmeket néztünk meg. De mindig ott voltunk szinte. És a szabadtéri mellett ott volt egy klubhelyiség, bányász klubhelyiség. [...] Ott volt egy ilyen körbe lebetonozott rész és percesi fiúkból állt össze a zenekar. És akkor tangóharmonika meg egyéb hasonló zenéket, keringőtől kezdve mindent jártunk is. Ez szinte minden hétvégén volt,

vagy szombaton, vagy szombaton és vasárnap is volt, mikor hogy. Ott a klub előtt azon a téren, ami ott fent van, voltak ezek a táncmulatságok végeredményben.”

„Talán vagy a Zuda Pali bácsi, ő egy nagyon jó természetű ember volt, aki megkereste azokat a darabokat, amiket tudta, hogy erre fognak jönni és kaphatók az emberek. Tehát végeredményben ő szedte össze. Aztán volt Zóni Laci bácsi, meg voltak más ilyenek, akik kimondottan rendezők voltak. Ahogy mondtad, hogy Babuczki Erzsike néninél voltatok, [...] ő is nagyon sokat szerepelt. És én gyermekkorom óta jártam a szabadtérin, és mentünk ki és akkoriban, hogy mondjam a szabadtéri játékok végett, hogy a vonat be volt állítva, hogy amikor vége a játékoknak, akkor a vonattal tudjanak közlekedni. Közben már mikor bejöttek a buszjáratok Pecesre, akkor pediglen szinte öt-hat busz állt a szabadtéri előtt és úgy tudta az utasokat a belvárosba vinni. Rengetegen voltak, úgyhogy a szabadtéri terület az szinte állandóan zsúfoltan meg volt telve. Sőt még az erdőbe is ott voltak, akik úgy mentek, hogy nem vettek jegyet, hanem

felmentek oda az erdőbe és onnan nézték az előadást.”

„Sok operettet játszottunk, [...] ment a Gül baba, [...] Zeng az erdő, [...] a Tavaszi hangok, úgy emlékszek, Fehér akácok, ez mind ilyen daljátékok volt meg operettek. Három a kislány, aztán elég sok darabba, mert mint ahogy

mondtam már, hoztak iskolából is minket, meg hát ugye mondtam, iskolások is összeállítottuk, hogy Légy jó mindhalálig, azt is magán a szabadtérin eljátszottuk, betanították tanárok. Vagy mondom a rendezők, Zuda Pali bácsi, vagy épp a kultúrfelelőseink, Kalafusz Laci bácsi, akkor Zóni Laci bácsi.”

„...Bezárták először Baross-aknát, Pálinkást, aztán Annabányát bezárták. Itt a környéken, mivel és '60-tól a bányánál vagyok, ezeket tudom, Márta-bányát bezárták, akkor itt Erenyőbányát '71 után zárták be. És azok az emberek mind áttelepültek végeredményben Lyukóbányába. Ott elég nagy fejtések voltak, mert ott a Mátyás-táró is ott volt, ami öt aknából állt és megvolt a skypakna, ahol kijött a szén. Meg volt a másik akna, ahol műszakváltáskor vitte le a dolgozókat, meg hozta ki, és közben ott is jött fel a szén.”

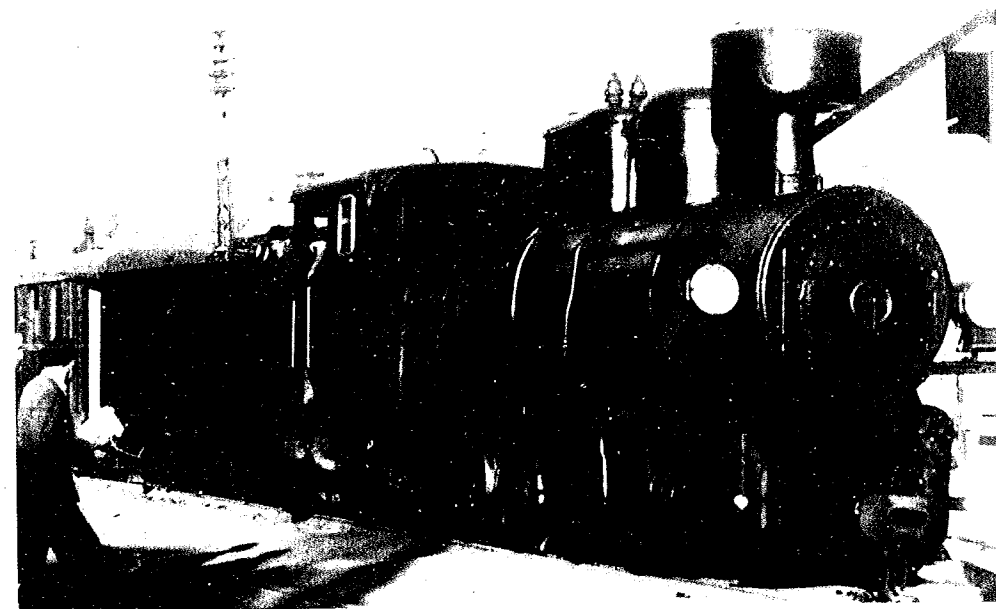
„Ezelőtt is még Pálinkásról is jöttek, Anna-bányáról is, mert akkor már a Lyukó vonal ment jobban, Márta-bányáról megint csak, mint a lillafüredi kisvasút össze volt kötve még ezzel a Bulgárföld melletti vasúttal, ami innen Percséről ment és akkor végeredménybe a szén, az ment a kohászatához. Tehát kohászok, bányászok szinte együtt voltak. [...] De mondom, egy hónapja volt a kezemben olyan kép, amin a vasútállomás, vagy volt a régi nagy mozdony, amit úgy neveztek, hogy Títo.

Tudom, mert bátyám bent dolgozott a kohászatnál és a mozdonyokat javította, tehát szerelmese volt a mozdonyoknak meg a népi táncnak ugye. Meg kézilabdázott is ugye. Sok mindennek ő is aktív részese volt és hát ugye ő, ha volt lehetőség arra, hogy kiszaladtak a mozdonyral, akkor gyorsan fényképeztek.

Utána már változott, hogy ment a Lyukóbánya fele, akkor ment egy másik gőzmozdony, amit szénnel, aztán a másik, ami Baross-aknába és Pálinkás-aknáig ment fel. Baross-aknáig ment

fel végeredményben, mert Pálinkáson nem tudott megfordulni, de hát Baross-aknáig megvolt a vonal, mert a parasznyiak, varbóiak inkább azzal közlekedtek, mert nem volt akkor más...”

IV. 8. „Kaptam egy 100-as lemezvillás magyar gyártmányú Csepel motorbiciklit” – V. László²²²

„...1934 augusztus 24-én születtem – az előző rokonság, a szüleink földműveléssel foglalkoztak, és iparosok is voltak közöttük, az édesapám többek között a vasgyárban dolgozott mint lakatos beosztott munkás, de emellett földműveléssel is foglalkoztunk. Ez Hernádnémetiben volt és ott a református iskolának az egyházi óvodájába jártunk. Édesapám Miskolcra járt dolgozni,

abban az időben a közlekedés sokkal nehezebb volt, mint most. [...] Ez még a Horthy-rendszerben volt, hát egy héten egyszer vagy kéthetenként jártak haza, és akkor megint hozták az élelmet magukkal, és ez így működött abban az időben. Na, hát amikor már az óvodáskort túlhaladtam, az általános iskola – illetve akkor elemi iskolának nevezték – a református iskolába, Hernádnémetibe jártam, és harmadik osztályig ott jártam iskolába. Majd harmadik osztályos koromban beköltöztünk Miskolcra és onnantól kezdve Miskolcon éltem. [...] Körülbelül olyan '43-ban lehetett, amikor Miskolcra költöztünk. És itt a letelepülésünk az körülbelül a jelenlegi Egyetemváros térségében volt, Ruzsinszőlőben, ott volt szántóföld, gyümölcsös és szőlő a tulajdonunkban, ami megművelésre

került, de továbbra is édesapám a gyárba járt, a Digépbe, és dolgozott, mi pedig műveltük a földet segítségekkel. Amikor bekövetkezett a háború, akkor ezt a területet megszállták a németek, majd később az orosz csapatok fölváltották és bennmaradtak. Ezt követően hamarosan, ahogy a háború elmúlt, akkor volt Magyarországon egy olyan változás. [...] Akkor ezt a területet, ahol mi laktunk, kisajátították azzal a jelszóval, hogy ott egy egyetemvárost fognak építeni, ami meg is valósult tulajdonképpen, de nem az egész területet vették igénybe, mert jelenleg is a volt lakásunknak az alapja az még mindig megvan, csak a lakás le lett rombolva. Nem nagyon fizettek érte, talán valami kis vigasztdíjat kaptak a szüleim, amiből Hernádnémetiben tudtak vásárolni egy nagyon leromlott gazdasági, öreg lakást, illetve házat és egy gazdasági udvar volt, ahol most lakunk.”

„...Hernádnémetiben fejeztem be a nyolcadik általános iskolát. És akkor volt ilyen toborzás szakmunkásokra, a megyében első szakmunkásképző, az Diósgyőrben a 100-as MTH akkor épült fel, ami szakiskola – tehát szakmunkásképző iskola – és egyben nagyon szép tanműhely is volt. Na, ide jelentkeztem, abban az időben még nem volt ilyen, hogy autó- és motorszerelő szakma, hanem a géplakatos terület végezte el a szereléseket, hiszen akkor még jármű, autó nagyon kevés volt az országban, magántulajdonban csak esetleg a grófoknak, báróknak volt. [...] És én ide beiratkoztam, nagyon sikeresen, kitűnő eredménnyel, az oktatás kitűnő volt és megterhelő, azt hozzá kell tenni, akkor két évre volt lerövidítve, de úgy működött a dolog, hogy reggel hatra mentünk az egyik héten iskolába, délig ott voltunk, kaptunk ingyen, díjmentesen ebédet, kaptunk nyári egyenruhát, téli egyenruhát, és délután pedig két órára menni kellett gyakorlatra a műhelybe kettőtől este hatig. A következő héten pedig fordítva volt. A műhelybe mentünk hatra délig, és egy órától vagy fél kettőtől, már nem emlékszem, iskolába este hatig. Tehát ez tulajdonképpen egy egész napos, intenzív oktatás volt. [...] Szombaton is. Csak vasárnap volt szabad, igen.

²²² Interjú V. Lászlóval, 2011., készítette: Várad-Orosz Kristóf.

A gyakorlati oktatás az egyébként úgy működött, hogy egy- illetve kéthétként váltás volt, végig kellett menni. Kohászat, autójavítás, akkor a kohászatban finomhengerdébe, a gépészet, akkor kint volt a Mexikóban a 3010-es vállalat – akkor már vállalatként jegyezték –, az pedig hadiüzem volt. Ott pedig a hadi fűszereléseket gyártották és ott is részt kellett venni, meg kellett ismerni.”

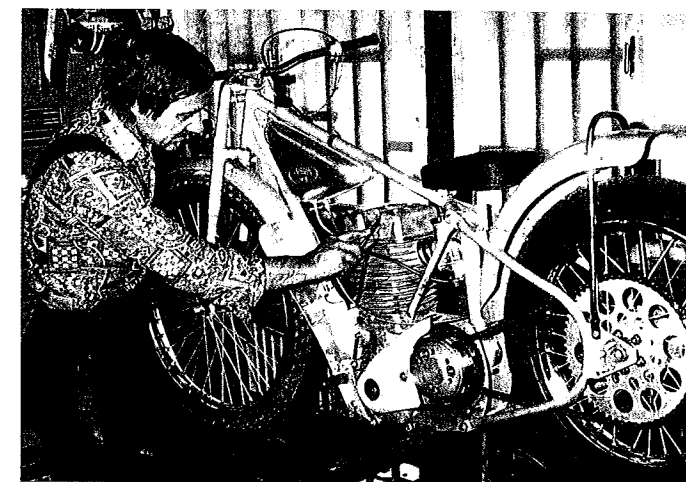
„Nagyon jó órabérrel kezdtem, s akkor elhelyezkedtem az akkor TEFU²²³ néven működő vállalathoz. Miskolcon, a József Attila utcán volt a telephely. [...] Majd későbbiek folyamán a miskolci MÁVAUT²²⁴ – ennek azért volt így [a neve], mert magában foglalta a vasutat is. Tulajdonképpen a közúti autóbusz-közlekedés az kapcsolódott a MÁV-hoz. A teherfuvarozási volt és ez a MÁVAUT. [...] Ezek még franciák voltak, később jött a 30-as meg a 31-es. Nagy befogadóképességű francia Chaussonok voltak. Meg az ipari járatokat – úgynevezett bányászjáratok – bányász bódés fapados autók látták el. Erre voltak kialakítva ezek a dobozos autók kis ablakcsákkal, meg fapadokkal ellátva. [...] Amikor elhelyezkedtem a Tefunál, akkor autószerelőként dolgoztam, a MAVAUT-nál inkább a lakatos szakmában igyekeztem nagyobb jártasságra szert tenni, és azt hasznosítani. Később elmentem – évet már nem tudok mondani – a Talajerő-gazdálkodási céghez, ami azzal foglalkozott, hogy keverték a tokaji szőlészet részére trágyákat, ott voltak gépek. [...] És egy idő után, ha jól emlékszem, 1960 tavaszán volt egy körzetesítés, amikor összevontak cégeket, többek között akkor a volt Teherfuvar egyesült a volt MÁVAUT-tal, és akkor lett belőle az Aköv²²⁵. Ekkor épült fel a telephely a Szondin, ami a jelenlegi Borsod Volán. Engem is átvettek ide '960-ban, ide kerültem a

központba és itt autószerelőként kaptam beosztást, két hónapos munkaviszonyom után kineveztek csoportvezetőnek. A vegyes alkatrész felújító részlegnek voltam a csoportvezetője, 16 ember tartozott hozzám. El kell mondanom, hogy én voltam a legfiatalabb a csoportban, de nagyon jól megvoltunk együtt, úgy-hogy semmi gond nem volt. Én törekedtem arra, hogy minőségi munka kerüljön ki.”

„1953 őszén bevonultam katonának és '56-ban, amikor a forradalom, vagy ellenforradalom – majd ezt a történelem eldönti – események kitörték, akkor Kecskeméten voltam a 3. hadtest főparancsnokságon katona, ott az autójavító szervizszolgálatnak voltam a vezetője. [...] És az '56-os események alatt még ott kellett volna lenni egy fél évet, mert három évre vonultunk be katonának, de a csapat szétszűllött, így én is ráültem a motoromra és hazajöttem vele. Egy hónapon belül a rádió útján közölték, hogy aki elhagyta a testületet, az jelentkezzen a kiegészítő parancsnokságon és le fogják szerelni. Jelentkeztem, leszereltettek és onnantól indult újra a civil életem.”

„Igen, közben én tagja voltam a szakszervezetnek, megválasztottak szakszervezeti bizalminak, majd a későbbiekben, mikor választás volt, megválasztottak a Borsod Volán központjában a műszaki részlegnél a szakszervezeti műhelybizottság titkárának. Itt már kaptam egy olyan lehetőséget, hogy függetlenítsenek a munka alól, amit én nem vállaltam. [...] El kell mondanom, hogy a szakszervezeti élet az tényleg hatékony volt, a munkások érdekeit teljes mértékben tudtuk képviselni. Tehát bármi volt, arra partnerek voltak a vállalati vezetők, akár főmérnök, akár osztályvezető, vagy pénzügyi vezető, vagy vezérigazgató, vagy igazgató partner volt, és mindig előterjesztettük a dolgokat, összegyűltünk és megtárgyaltuk a dolgokat. Határozatot hoztunk, megegyeztünk, tehát tényleg nem voltak olyan viták, amiből eredménytelenül jöttünk volna ki. Bár ma így működne minden.”

„1977-ben keresett a Borsod Volán főmérnöke, Hajdú Lajos úr olyan szerelőt, aki önállóan biztosítani tudta volna a Borsod Volán által üzemeltetett salakmotoros pályán a kihelyezett motoroknak a javítását, [...] mindenféle tevékenységet azzal. Ezt én bevállaltam, és '77 őszén kikerültem a Népkerti Sportpályára salakmotoros szerelőként. [...] attól kezdve kötetlen munkaidőm volt kint a népkerti sportpályán, arra koncentráltam, egyedül a műszaki tevékenységre hivatottan. Velem együtt dolgozott még az edző, akinek a neve Cs. Sándor, ő nagyon eredményesen nevelte az ifjúságot és velem együtt nagyon komolyan vette a csapatmunkát. Onnantól kezdve, hogy együtt dolgoztunk Cs. Sándorral, szépen családiassá tettük a légkört, nagyon fontos volt, mert a versenyzők között nem volt jó a hangulat. '78-ban már nagyon szép eredményeket értünk el. Tavaszra kijavítottam saját kezűleg 23 darab motort edzés- és versenycélokra. [...] Közben télen volt lehetőségem, hogy Csehországba a Jawa gyárba kimentem két hétre, ami szakmai gyakorlat és tanulmányút is volt egyben. A saját motorblokkjainkat is kivittem, amiket ott helyben felújítottam egy műhelyrészlegben, amit kaptam az ott tartózkodásomra. Két hét alatt nyugodtan fel tudtam építeni és újítani a motorokat, és akkor erre tulajdonképpen minden télen sor került, amíg ott voltam. Már '78-ban a csapatunk, bárhová mentünk, legrosszabb esetben ezüstkoszorúval, de általában kilencven százalékban az aranykoszorút hozta haza. Különböző országokban – amit csak így hirtelen meg tudok említeni jártunk, az NDK-ban, Oroszországban, Romániában, Bulgáriában, Csehországban, Szlovákiában, Jugoszláviában voltak pályák. Voltak kapcsolataink nyugati országokkal is. Idénkor minden hétvégén versenyünk volt. Országon belül is volt több klub, de Miskolc volt a vezető, majd utána Debrecen jött föl, akik szintén eredményesek voltak, és akkor létrejött egy válogatott csapat a nemzetközi versenyekre. Akárhol volt megrendezve, akkor a válogatott Miskolcra két-három versenyző, Debrecenből kettő, Nyíregyházáról, Szolnokról, Gyuláról, tehát így

volt összeállítva. És akkor ennek a válogatott csapatnak szintén én voltam az úgynevezett válogatott szerelő mechanikusa. Ez a pályafutás 1985-ig ment nekem. '85-ben kicsit belefáradtam az ottani dolgokba, és kezdeményeztem, hogy visszakerüljek a Borsod Volán-központba.”

²²³ Teherfuvarozási Nemzeti Vállalat, alapítva 1948-ban.

²²⁴ MÁVAUT Autóbúszközlekedési Nemzeti Vállalat, alapítva 1948-ban.

²²⁵ 1953-ban decentralizálás révén létrejött 80, területi illetékességű Autóközlekedési Vállalat.

**BORSODI
VÖLÁN S.C.**

MOTOROS SZAKOSZTÁLY

1978

szervezte: Bócsa István

„Azt már említettem, hogy 1956-ban Kecskeméten voltam katoná, hivatalosan leszereltem a kiegészítő parancsnokságon és '58 júliusában kötöttünk házasságot a feleségemmel és utána született egy gyermek, de Hernádnémetiben, ahol letelepedtek szüleim, építkeztiünk a szülői ház mellé, a telket a szüleimtől kaptuk ajándékba.”

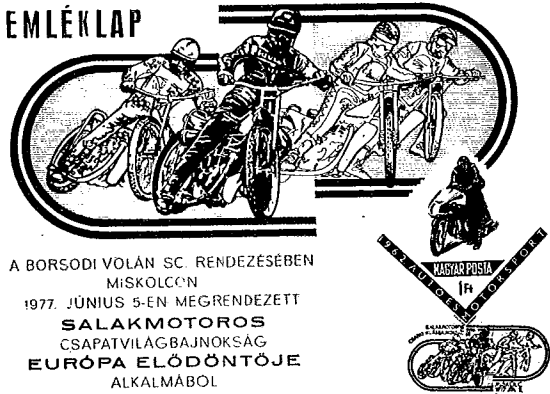
„Mondjam azt, hogy ilyen megfogalmazás, hogy rossz környék, nem volt, tehát nem volt ilyen megkülönböztetés, hogy kisebbség és egyéb dolgok. Az én csoportomban is dolgozott három cigány kisebbségi személy betanított munkásként, és becsületesen dolgozott, mert meg volt követelve tőle.”

„Brigádkirándulások! Tehát ez... hallottam már ilyeneket történésztől – ami nem fedi a valóságot –, hogy kényszerítették az embereket, hogy május elsejére menjen a Majálisra. Nem kellett kényszeríteni, mert szívesen ment mindenki, mert ott barátkozhatott, leülhetett, sültöttek szalonnát, koccinthatnak sörrel vagy egy pálinkával, de normálisan zajlott le minden. Nem volt ilyen, hogy vandálkodás meg részegeskedés, ilyesmi nem volt. Szépen működött minden. A szocialista brigádokon belül ilyen is benne volt a vállalásokban, hogy vállaltuk azt, hogy ilyen brigádkirándulás, olyan brigádkirándulás. [...] Tehát az emberi összetartás, az szinte maximális volt és fizikai segítség szempontjából is. Tehát nem csak úgy, hogy kirándulás meg mulatás. Hanem ha valaki elkezdett építkezni – mint mi is –, a szocialista brigád tagjai jöttek segíteni, hordták a betont, mindent maximálisan elvégeztek, ilyen munkát. Természetesen én is visszamentem segíteni mindenkinek.”

„A sport már gyerekkoromban elkezdődött, amikor a háború után voltak ilyen rendezvények, hogy szpartakiádok. Itt például Miskolcon a DVTK stadionból indult a Strapa kerékpár-

EMLEKLAP

A BORSODI VOLÁN SC. RENDEZÉSEBEN
MISKOLCON
1977. JÚNIUS 5-ÉN MEGRENDEZETT
SALAKMOTOROS
CSAPATVILÁGBAJNOKSÁG
EURÓPA ELŐDÖNTŐJE
ALKALMÁBOL

BMI 71

verseny, elindultunk Lillafüreden keresztül fel a Bükkbe. [...] Közben a hernádnémeti futballcsapatba beneveztem, ott bajnoki mérkőzéseken is játszottam, de nem köteleztem el magam, mindent szerettem csinálni. Futballoztam is, utána úsztam, ott versenyszerűen nem, de úszogattam, csináltam a dolgokat. Amikor beálltam katonának, ott a Kecskeméti Honvédban motoroztam versenyszerűen túraversenyként. [...] Ez '54-55 volt, és amikor leszereltem, akkor idehaza indult a Bábonyi-bércen ilyen krosszverseny. Két versenyre beneveztem, aztán láttam, hogy az egység nem olyan jó, tehát nem volt úgy összefogva a társaság. [...] Letettem erről a dologról és inkább arra figyeltem oda, hogy szakmailag odategyem magam. Ettől kezdve annyira rendszeresen és elhivatottan már nem sportoltam.”

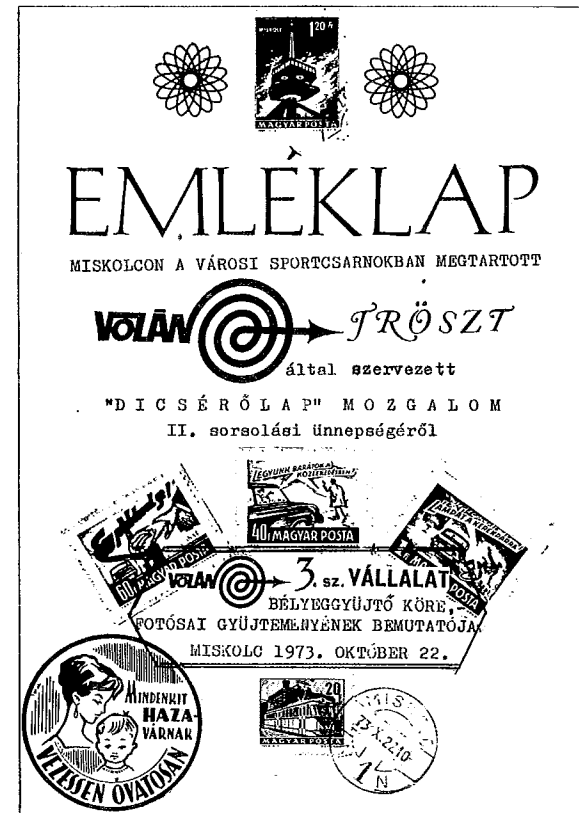
„A szakmai tudásom fejlesztése mellett már gyerekkoromban vonzódtam – tekintettel, ugye, arra, hogy a családom hogyan élt – a növényekhez. Mai napig is minden kultúrnövény vagy vadnövény, az egész élővilág leköt, és érdekel a mai napig is. Szeretek tájékozott lenni a tengertől egészen az ég élővilágáig. Állattenyésztésben a szüleimnek volt tehén, ló, sertés, ezeknek

mindnek az étkeztetésében, nevelésében részt vettem, édesapám is foglalkozott galambászáttal hobbi szinten. Én aztán nem csak hobbiként, hanem tenyésztés céljából is foglalkoztam galambokkal. Nagyon szép galambházam épült és akkor ott főleg a magyar fajtákat, az úgynevezett magyar óriásokat tenyésztettem és nagyon rámentem arra, hogy a fehér az hófehér legyen, a vörös az ragyogó vörös, a fekete az ragyogó, ne matt fekete legyen. Fajtatisztákat tenyésztettem eredménnyel, mert nagyon sokszor elmentem helyi- országos kiállításokra, voltak nemzetközi kiállítások is, és jó eredményeket értem el. Csak hát a galambászáttal akkor hagytam fel, amikor a salakmotorosokhoz kerültem. Mert akkor a salakmotorozás lekötötte minden szabadidőmet.”

„A járműre vonatkozóan azt tudom mondani, hogy akkor, amikor 1950-ben föl szabadultam a szakma ifjú mestereként, akkor édesapám korábban megígérte, hogy ha jól végzek, akkor kapok egy motorkerékpárt, és '50-52 körül kaptam egy 100-as lemezvillás magyar gyártmányú Csepel motorbiciklit. [...] Ezt a motorkerékpárt én mindjárt úgy kezdtem, hogy szétszedtem darabjaira, felújítottam, megtisztogattam, lekrómoztattam a dolgokat rajta, hogy szép legyen és ezt megbecsültem. Annyira széppé tettem, hogy a későbbiek folyamán eladtam, mert nagyon jól megfizettek érte, és akkor vettem egy fejlettebb Csepelt, aminek már teleszkópja volt. Azt is [...] Egy idő után eladtam, utána Danuviát vettem. Annak már elől-hátul teleszkópja volt lengőüléssel, ezt is rendbetettem és eladtam, utána következett egy 350-es Jawa, azt is rendbetettem, kikrómoztattam, azzal bevonultam katonának és engedélyt kaptam a 3. hadtest főparancsnokságától, hogy bevigyem a motort Kecskemétre. [...] Továbbiakban mikor leszereltem eladtam ezt a Jawát jó pénzért, és akkor jöttek ki a Pannóniák, akkor az első T5-ösből vettem egyet. Utána ezt egy újabb kiadásra cseréltem és ez így ment sorban, hogy ezt fel sem sorolni – ahogy lehetőségem nyílt, felújítottam a használt motorokat, és mindig korszerűbbet, értékesebbet vettem. Eljutottam egészen odáig, hogy tudtam ven-

ni egy 250-es Simson Sportot magamnak, ami abban az időben nagyon jónak számított. [...] 4 ütemű, szép motor volt. Volt egyébként Boxer BMW-m is, igaz, hogy az ma komoly érték lenne, de akkor inkább elavultnak számított. 1959-körül vettem az első autót, egy BFK 4-es Renault autót vettem, ami korábban az akkori tanintézeté volt, amivel tanították a gépkocsivezetőket, taxi is volt pár belőlük. Ez egy szép kis francia autó volt. Megvettem, hozzájutottam – erkölcsi bizonyítvány volt szükséges hozzá. [...] Az autók beszerzése ugyanúgy ment, mint a motoroké, hogy szereltem, felújítottam saját kezűleg, váltottam. Árúsítottam. Volt rá vevő, akkor már kinéztem egy másikat. [...] Nem hirdettem soha. Abban az időben, hogyha meghallotta valaki, hogy van egy motor eladó – mert nem volt ekkora kínálat –, akkor jelentkeztek. Én a legtöbb járművet baráti körben adtam el. Vagy kivittük a piacra. Volt a Renault után egy Tatrapiplanom, ami nagyon nagy számnak számított, mert csak a minisztériumoknak volt. Úgy jutottam hozzá, hogy ez a G. és Hídmérleg Gyárnak a vezérigazgatójé volt, és bal esetet szenvedtek vele, és nem akarták megtartani. Leadták az autót Budapesten Röppentyű utcába, ott volt egy ilyen autós telep. Na de ott csak úgy lehetett abban az időben vásárolni autót, hogy ha valakinek megvolt az erkölcsi bizonyítványa.”

„Azokat a telkeket nagyon olcsón lehetett igényelni. Cégeknek főleg, a Borsod Volán is igényelt területeket, és díjmentesen kiosztotta a dolgozóinak. Ilyet én is kaptam Tapolcán, és arra építettem egy szép kis cseh faházat, ami télen fűthető volt meg minden, csak aztán nagyon elfoglalt voltam. [...] Nekem nem volt kötöttség, mert én a telken csak befűvesítettem, rendesen le volt kaszálva – nem volt motoros kasza –, hogy szépen rendben legyen. Nem telepítettem be gyümölcsfákkal, az épületre hajtottam rá, hogy az legyen készen, legyen rendben. És utána volt szándékom, hogy majd gyümölcszel, ezzel-azzal, de erre nem került sor.”

BMI 72

III. SPEEDWAY GRAND PRIX

Miskolc 1980.

Augusztus 23-án 17 óra
Augusztus 24-én 10 óra

Juan Mauger

a tizenegyszeres ÚJ-ZÉLANDI VILÁGBAJNOK
mellett AUSZTRIA, BULGÁRIA,
CSEHSZLOVÁKIA, JUGOSZLÁVIA,
LENGYELORSZÁG, NDK,
SZOVJETUNIÓ, MAGYARORSZÁG
bajnokai, valamint további legjobb
versenyzői részvételével.

JEGYELŐVÉTEL

PÉCELÉI FERENC KÖZÖSSÉGSZERVE-
ZŐNÉL

Volán 3.sz. Vállalat önkormányzati
üzem

TELEFON: 47-241 / 123 mellék

IV. 9. „A hármas kohót mi elkezdtük fejleszteni” – M. Albert²²⁶

„1929. április 6-án [születtem], Rozsnyón. [...] Rozsnyón jártam először szlovák elemibe. Az édesapám a magyar pártnak volt a vezetője, és azt mondta nekem: én otthon úgysem tanulnám meg a szlovák nyelvet – mert mindig magyarul beszélünk –, hogy menjek szlovák iskolába, és ott tanuljam meg a szlovák nyelvet. És aztán így is volt. Három elemet szlovákul végeztem. Akkor jött a '38. '38-ban Rozsnyó visszakerült, negyediket végeztem magyarul, az magyar negyedik elemi volt, és a negyedik elemi után mentem Rozsnyón gimnáziumba. Akkor az ottan premontrei gimnázium volt. Premontrei fehér papok tanítottak ott. Ott végeztem el az öt osztályt, hatodikát is megkezdtem, de akkor jött megint a '45. Fél évet még jártunk ott, és akkor megszüntették a magyar gimnáziumot, és mivel az apámat ilyen lakosságcsere-re jelölték ki, hogy Magyarországra fog kerülni, ezért én már nem tartottam szükségesnek, hogy ott szlovákul tanuljak, és átszöktem a határon, és Miskolcon végeztem el a hatodik gimnáziumot. Fráter György Gimnáziumot.”

„És akkor minket kitelepítettek '48-ban, tehát én akkor már Ózdon leérettségiztem, mikor a családnak az áttelepítésére sor került, és Sopronba telepítették át őket. Úgyhogy ott van eltemetve édesapám, édesanyám. Úgyhogy az lett a második szülőháza gyakorlatilag, szülővárosom. [...] Én csak úgy látogatóba mentem oda, mert az volt a helyzet, hogy amikor én elvégeztem a gimnáziumot, én állatorvos akartam volna lenni, és fölkerültem Pestre, fölvetéliztem az állatorvosin, de nem vettek föl. Az volt az igazság, hogy elég gyenge volt a kémiai ismeretségem... [...] ezért, hogy rokon szakma volt, jelentkeztem a mezőgazdasági karra, mert Budapesten volt mezőgazdasági kar is.

²²⁶ Interjú M. Alberttal, 2009., készítette: Fáy Ádám.

És oda jelentkeztem, oda fölvettek. Mezőgazdaságira mentem fel Pestre, és akkor kezdődött már ez a kulák história. Én az első felévet jól elvégeztem, és nagyon jó kémia tanárunk volt, gyakorlati kémiánk is volt, és érdekes volt, mert az állatorvosi-
ba voltak a gyakorlati óráink, ott volt anatómia, ott volt mező-
gazdaságtan, meg kémia, és hát ott gyakorlatilag majdnem oda

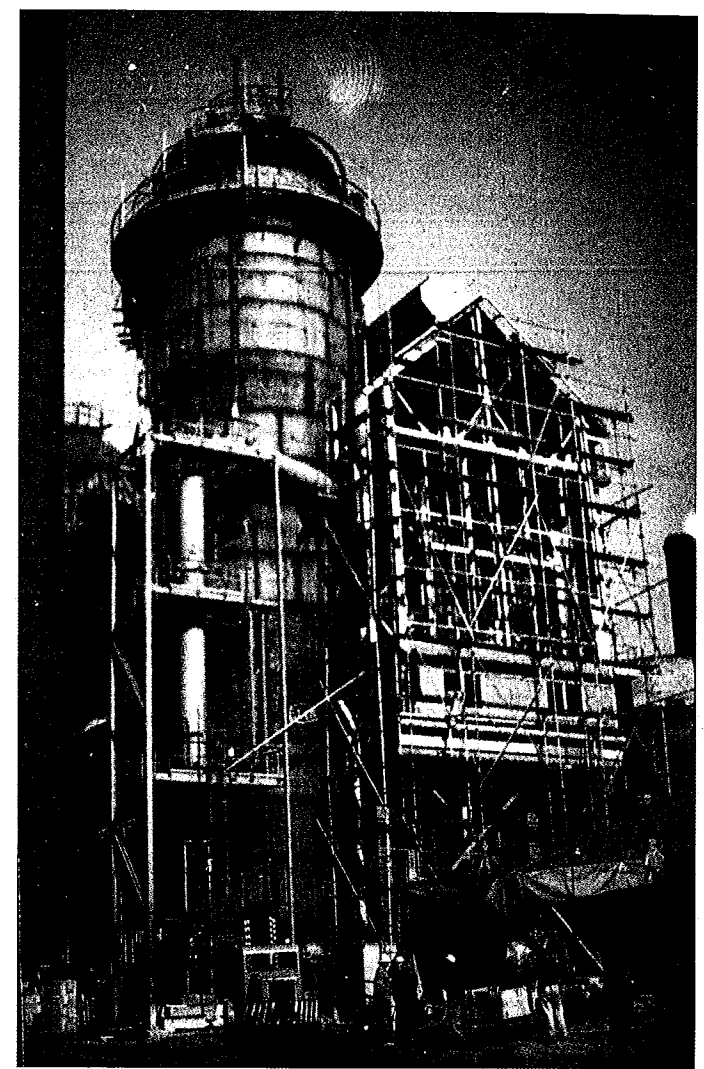
kerültem, ahova szerettem volna. És félévre le is vizsgáztam, jól sikerült minden, beiratkoztam második félévre, és akkor jött ez a kulák história. Ugye, hát, én nem titkolóztam, meg nem is voltam olyan csiszolt arra, hogy..."

„Akkor már a származást nagyon szigorúan vették. És hát én ugye..., sok önéletrajzot kellett beadni, meg minden, én ott leírtam, hogy az apám molnár volt, mert az én apámnak az eredeti szakmája, meg a nagyapámnak is molnár volt. Gyakorlatilag a nagyapám cipster származású volt, tehát ilyen felvidékre telepített német volt. És őneki volt egy bérelt malma.”

„A múzeumba ki van állítva az őskohóról ilyen gyufa kohó, de az egy egyszerű, meg sima vonalú, de borzasztó komplikált volt, és az öreg állandóan, és nyolc év alatt készítette.”

„A hármas kohót mi elkezdtük fejleszteni. Tehát a 700 köbméteres kohóból csináltunk 900 köbméteres kohót. Ehhez a léghevítőt is meg kellett, és ez volt az első lépés, hogy a léghevítőt sorba átépítettük. Az első lépés volt. Ez a 10-es léghevítő. És három léghevítő helyett négy léghevítő lett.”

„Ott dolgozott fent a kohónál ő is, fizikai munkás. Nagyon-nagyon értette a dolgot, nagyon ügyes volt, rendes volt. De egyik alkalommal, én sokszor úgy találkoztam, hogy és reggel mentem be, ők műszakról jöttek kifelé, és jött kifelé, és hideg

„Olyan jó brigád volt.”

volt, és egy ilyen vékony hogyhíjják volt rajta, ilyen ballonszerű, reszketett így, és ment ki a vonathoz, Kiscsécscről járt be. És még lement a Tiszaira, és onnan meg tovább. És elmesélte nekem, hogy többször igazoltatták őt, mert ugye, mint cigány, akkor az volt a probléma, hogy ha valaki munkanélküli, ugye? Őt, nem hitték el, azt hitték, hogy munkanélküli, pedig hát dolgozott... Lényeg az, hogy mondom: Dezső! Nincs valami melegebb ruhája? Jaj, főnök úr, nincsen, építkezek, meg sok pénz elmegy erre meg arra. A fiamnak, ott volt már olyan nagy kamasz fiam volt nekem, olyan kabátja, amit kinőtt... [...] Bevittem a gyárba, azt mondom: Dezső, gyere fel hozzám, gyere fel, használd egészséggel! Juji, hát ő ezt hogy hálálja meg? Mondtam, nem kell meghálálni, használd egészséggel! Jönnek vagy két vagy három nap múlva: főnök úr, főnök úr, hallom, hogy magának kertje van. Van. Én szívesen elmegyek magához a kertbe dolgozni...”

„Volt egy érdekes dolog: tízmilliomodik tonna csapolásnál beszelgettünk róla, hogy lesz, mint lesz. R. Karcsi bácsi volt a gyárrészleg vezetője, hogy majd ő mint gyárrészlegvezető fogja. Mert mikor csapolás van, akkor van egy harang, és ott le hogyhíjjákolják, szóval az jelzi, hogy csapolás következik. És valaki mondja, hogy: lehet, hogy még a tévé is itt lesz, és fogja közvetíteni. Valaki kérdezi: no és melyik műsorba lesz benne? Azt mondja: a Kékfényben!”

„Na, itt az öregnek is a búcsúztatása, amikor nyugdíjba megy, az öreg K. Ő egy aranyos ember volt. Egyébként neki nem volt kohász képzettsége, ő valami lakatos-féle volt, vagy mi. Ilyen vörös akadémiát végzett, ilyen politikai képzettséget szerzett. És aztán lassan beültették őt a pozícióba. De jóindulatú ember volt!”

„Szóval, el lehet mondani, ez még talán hozzátartozik a dologhoz, hogy ha nálunk üzemzavar volt és utána helyrehoztuk a kohót, akkor azért ittunk, amikor az üzemzavarból kijöttünk, fáradtan, akkor azért mentünk el inni. Mindig megvolt rá az alkalom, hogy igyunk.”

„...Egyik alkalommal összetalálkozok az egyik kertszomszédal, ott kint, aki az elektroacélműben dolgozott. Annak meg hallássérülése volt, mert ott az a zúgás, és ezért ő is elment nyugdíjba. [...] Mutatja nekem, hogy ilyen papír volt nekem is, mikor elmentem nyugdíjba, hát kérni kell. Hát, én egy évvel később kértem már, egy fél évet így elveszítettem. De hát adtak rá nekem rokkantsági nyugdíjat, baleseti rokkantsági nyugdíjat.”

...folytassuk?

X 237 438

Utánam, s XB 227873

